

A CHRONICLE OF THE EARLY SAFAWĪS

BEING THE

AḤSANU'T-TAWĀRĪKH

OF

ḤASAN-I-RŪMLŪ

Vol. I

(Persian Text)

Edited by

C. N. Seddon, M.A., I.C.S. (Retired)

Oriental Institute,

Baroda

1931

Printed by P. Knight at the Baptist Mission Press, 41, Lower
Circular Road, Calcutta, and Published by Benoytosh
Bhattacharyya, Director, Oriental Institute,
Baroda, on behalf of the Government
of His Highness the Maharaja
Gaekwad of Baroda.

Price, Rs. 11-0-0.

PREFACE

The text of the *Aḥṣanu't-Tawārikh* now printed is based on the Bodleian MS., Ouseley 232, dated 1010 A.H., supplemented by a good MS. belonging to Mr. A. G. Ellis, kindly lent to me by its owner, and compared with a British Museum MS. (Or. 4134 of Rieu's Supplement) dated 1024 A.H. The Bodleian MS. has a big lacuna between 913 and 932 A.H., and Mr. Ellis' MS. lacks the beginning and end. These three MSS. all appear to be derived from one archetype. There are two other MSS. known in Europe, one in Paris and one at Leningrad. The Paris MS. is, I understand, also derived from the same archetype as our English copies. The Leningrad MS. is probably an independent copy; but I could not conveniently consult it—except in the printed extracts given in Dorn's *Muhammedanische Quellen*. There are at least three MSS. in Tehrān, but I did not know of them till I had finished the preparation of my text and printed a good deal of it.

The *Aḥṣan* was written in 980 A.H., except for a portion at the end which was added in 985 A.H. The author, Ḥasan-i-Rūmlū, was the grandson of Amīr Sulṭān Rūmlū, a noble of the court of Shāhs Ismā'il and Ṭahmāsp (d. 946 A.H.). Ḥasan was born in 938 A.H., and all we know about him—so far as I am aware—is contained in the few details extracted from this work, and noted by me in the *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1927, p. 307. He wrote other volumes, but they are not now extant, so far as I know.

The chronicle gives a history of Persian affairs from 900 to 985 A.H. It is based upon earlier authorities, such as the Ḥabibu's-Siyar and the unknown author dealt with by Sir Denison Ross (*J.R.A.S.*, 1896), and probably the *Jahān Ārā*; also certainly on Mawlānā Idrīs' *Hasht Bihisht*. The later history is stated by Ḥasan to be based on his own observations. He appears to have been a conscientious inquirer and is a fairly good authority, though I must candidly confess that as a historian he is unsatisfactory, because he omits so much that might be interesting and usually fails to explain the real causes of the expeditions which he describes. No serious consideration need be given to the scraps of Turkish and Indian history occurring in his work.

The text, I fear, is often corrupt. I have not usually altered it, where the MSS. agree, unless the mistake made is perfectly obvious. In many cases a small emendation would be quite easy. In a few cases the meaning is not clear, but I have left the text as it is. I am afraid there is a somewhat long statement of corrigenda, and yet I can hardly hope that all errors have been detected by me. Moreover, especially in the first pages, there are small errors not noticed. The book has been printed in Calcutta and this has made proof-reading difficult, because in order to get the text printed within a reasonable time I have had to avoid delay wherever possible. Scholars may kindly bear this in mind. Finally, I must here acknowledge the help I have received from my friend Professor Syed Nawab Ali, Principal of the Bahā'u'd-dīn College in Jūnagadh. Besides reading the first proof Professor Nawab Ali has helped me with notes and suggestions, and for this kind assistance I offer him my thanks.

C. N. SEDDON

OXFORD,
27th July, 1931

NOTES ON THE TEXT

Page Line

1 6 **إِنَّا فَتَحْنَا**. Qurān XLVIII. 1.

إِنَّا كَفَيْنَا. Q. XV. 95.

1 11 **این جلد را نیز**. So in the MSS. Either we must omit **را** or alter **شده** in l. 17.

2 22 **نیز**. Thus Ḥasan indicates that he has written other histories; further references to them will be noticed.

تاج از سر خود برداشته. The 'Tāj' (تاج حیدری), was a twelve-peaked cap of crimson, adopted by Ḥaydar the father of Shāh Ismā'īl, and worn by the Ṣafawī Ghāzīs, whence they were called 'qizilbāsh' or red head. The twelve peaks (دوازده ترک) stood for the twelve Shī'a Imāms. For a curious account of its origin see Ross' author (J.R.A.S. 1896, p. 253).

3 13 **کسیب** — booty, plunder, a word commonly used in this and similar chronicles.

3 22 **وَأَتَيْنَاهُ الْحَكَمَ صَبِيًّا**. Q. XIX. 12.

4 21 **هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ**. Q. XXVIII. 12.

5 4 **ویرمیش** — better **ویرمیش** — some local saint. For the name see Blochet, *Histoire des Mongols* (Gibb Memorial Series, Vol. XVIII. 2. App. p. 61). Its meaning is 'Dieu donnant', **ویرمیش** being the Turkish present participle of *vir*mak. The root is found in the common name termination of *virdi* or *birdi*.

5 8 **وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ**. Q. XXVIII. 7.

5 13 **لَا نُضَارُّ وَالِدَةَ بَوْلَدِهَا**. Q. II. 233.

Page Line

- 5 21 وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينٍ غَفَلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا Q. XXVIII. 15.
- 6 13 لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ Q. XXVIII. 25.
- 6 22 انشار و انذار کرد. This is the reading of A. J. has
- 8 9 کار کیا میرزا علی. Dorn writes کار گیا, but the Farhang-i-Nāsirī
spells کار کیا. The title is specially applied to the Sayyid
family of Gilān rulers.
- 9 5 صوتگ. T. صوک —the end of any fixed period, *i.e.* stopped,
or attached, their property.
- 13 7 ترخان. The Ghiyāṣu'l-lughāt spells تُرخان and explains
thus :—
منصب مقرری پیش سلاطین ترکستان کہ صاحبش از جمیع تکالیف
نوکری معاف باشد. The Farhang-i-Sanglākh (a dictionary of
Turkī words used in 'Alī Shīr Nawā'ī's poetry, by Mirzā
Muḥammad Mahdī Khān, author of the Ta'rikh-i-Nādirī
writes ترخان بروزن درمان, and explains similarly, adding that
a Tarkhān was not obliged to hand over booty got in battle,
but could keep it himself. See also Juwaynī's Ta'rikh-
i-Jahān-Gushā. (Gibb Memorial, Vol. XVI, p. 27), and
Bartold Turkestan (Gibb Memorial, Vol. V, new series, p.
385). "Tarkhans were exempted from all taxation; all
booty became their full personal property; they could
enter the palace at all times without special permission;
they were called on to answer only after the ninth crime
connected by them At feasts the Tarkhans occupied a
place of honour and received a goblet of wine each." It
has been suggested that Tarkhān is the same word as
Tarquin. (Note by H. Beveridge, J.R.A.S. 1917, p. 834,
and J.R.A.S. 1918, p. 122, and p. 314.) The word is clearly
Mongol (Blochet, Introduction à l'histoire des Mongols, Gibb
Mem. Series, Vol. XII, p. 293).
- 15 16 درمیان درهٔ پل چراغ. Mrs. Beveridge (Bāburnāma, p. 69, note)
thinks that the name should be بیلِ چراغ (the Pass of

Page Line

- the Lamp), and states that the place is on the Herāt-Balkh road.
- 16 2 نقش نگیں — the inscription on his signet ring; his 'motto'.
- 16 13 مشهد مادر سلیمان *i.e.* the Tomb of Cyrus. *Vide* Curzon's Persia, Vol. II, p. 75.
- 17 17 رویندز. The MSS. read رویندر, but I think it must be the well known fort of Ruyīndiz—which is given by the Ta'rikh-i-Qipchāqkhānī. For this fort see Le Strange's Nuzhatu'l-Qulūb, p. 84. Rīzā Qulī Khān in his Farhang-i-Nāṣiri says that according to the Haft Iqlīm it was a strong fort three leagues from Marāgha, and adds that there were (in his day) ruins of a fort in that locality with cuneiform inscriptions.
- 20 1 موسوم بود به کودجه احمد. The word also appears as کوده and in the Bodleian Jahān Ārā کردو. The unknown author whose work has been dealt with by Ross (J.R.A.S. 1896, p. 249) states that this nickname was given to Aḥmad by Sulṭān Bāyazīd of Turkey. It may be a form of کدو a pumpkin; or, perhaps, as suggested by Charmoy, a Turkish corruption of کوتاه short or of کودک a boy. There is also کودجی, a shepherd, (Farhang-i-Sanglākh).
- 20 3 کلم روم — a Turkish cabbage, or cauliflower.
- 23 1 برانغار, the right wing; جوانغار, the left wing. For these Mongol words see Blochet's Histoire des Mongols (being Vol. XVIII 2. of the Gibb Memorial Series) p. 539.
- 27 7 توغاقچی, توغاجی, and توغانچی — a standard bearer. Pavet de Courteille explains توغ thus: "étendard se composant d'une queue de قطاس, ou bœuf de montagne, fixée à une hampe au dessus d'un pavillon triangulaire". In Bukhārā in 1820 the tūgh was the large regimental standard carried by the Mīr Bāshī. The word must be distinguished from تراچی (see note on p. 78. 6), and توغانچی, a falconer.
- 27 12 مرمی. A has مرمی, and Ross' author مرمی.

Page Line

- 28 11 و بعضی ابن حکایت. This passage is almost the same in Ross' author (J.R.A.S. 1896) and the coincidence shows that the Ahsan copies the unknown author, or both are derived from the same source. This source was not the Ḥabību's-Siyar.
- 29 3 الله و دده. Originally لالا and دادا. The Lala was tutor, adviser, or manager, attached to a prince; such appointments are frequently mentioned.
- 29 5 فرتة تاجیه; the correct reading is ناجیه, i.e., the sect that is 'saved'.
- 31 14 در قرینه ماتیان. Elsewhere, ماتیان
- 31 20 از راف فقیری. The MSS. have راف. راف is a mace, such as that carried by darwishes and qalandars.
- 32 12 منصوبت and منصوبت. منصوبت are said to be the two last games of the play of 'nard'.
- 33 19 استدراک. The MSS. have استدارت and استادات.
- 35 5 دو قوز الم. In the Ḥabību's-Siyar (Bodleian MS.) Qarāja Ilias joined Ismā'il at دو قوز الام.
- 36 22 قراولن - قراول, the common word to-day for a sentry, see Blochet, Histoire des Mongols, p. 381.
- 37 17 ضرب زن — generally translated 'swivel gun'. Charmoy (Fastes de la Nation Kurde), however, translates "pièce de gros calibre". Irwine (The Army of the Indian Moghuls) considers it the general word for cannon.
- 37 19 کوهه. The description of these vessels is taken from Mawlānā Idris' great history of Turkey known as the Ta'rikh-i-Hasht Bihisht. Thus in the Hast Bihisht we read: —
آن قسم معروف به کوهه بر مثال کمان درمیان آن تیروی است که بر
عکس تیر و کمان همیشه کمان آن همچو تیر روان است فاما تیر او
همیشه پای بر جا است.
- 37 21 قدرقه. Elsewhere the word is written قادرقه.
- 39 12 فرننگی—a gun of European fashion. قرقان - a kind of mortar.

Page Line

- 40 14 منقلای — as advance guard. The Ghiyāṣu'l-lughāt has : معقلاء بالكسر و حرف سوم قاف فوج پیش یعنی هراول.
- 40 15 كوكلتاش—See Blochet, p. 577. Tāsh=companion. Kokal=the round thing, *i.e.*, breast. So Kokaltāsh is 'foster brother'.
- 42 10 اوغلی (Ūghulī). This Uighūr Turkish word, when placed after a name, signifies a prince of the house of Chingiz Khān. (Blochet, p. 189). The Ghiyāṣu'l-lughāt has :— اوغلی بمعنی ایسر اوچه اوغل بمعنی ایسر و نیچه و یای معروف بمعنی او.
- 43 1 قوین الومی. The spelling varies. The word appears to mean 'sheep's death'. It is the place where the R. Kur was usually crossed.
- 45 14 شهر نو. All the MSS. read تو. But the Bodleian Ḥabibu's-Siyar reads in two places نو, and probably this is correct. (شهر نو که بر کنار دریا است).
- 45 21 Q. LXXVIII. 12. وَ بَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا
- 45 21 Q. LXXXV. 1. وَ السَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ
- 46 20 نندهای الاچق — hair tents. "Tente ou hutte de feutre et de baguettes flexible" (Pavet de Courteille) خانۀ محرابیان (Ghiyāṣu'l-lughāt). که از مو سازند
- 48 7 ازبکان. Vambery (Bukhara) says :—"Ozbek means his own master, independent," and states that "the same word was in use amongst the ancient Hungarians as the title of a dignity, or of a certain rank". The Uzbeks were not a race, but a political organization. Vambery says that they were named after a certain Uzbek of the Blue Horde (*i.e.*, the country between the Volga and the Sea of Aral) —a statement of doubtful value. (See Eugene Schuyler, Turkistan, Vol. I, p. 376).
- 50 15 Q. LXV. 3. وَ مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ
- 51 4 شیبه—sent a flight of arrows. شیبه (a common word in this work) means a 'volley', 'pluie de flèches' (Pavet de Courteille).

Page Line

- 53 7 اسار. All three MSS. read اثار, but I have altered this to اسار 'captivity'.
- 53 19 در و قینکه = در محلی که.
- 53 19 کپک میرزا با امیر محمد ... اختیار کردند The use of a plural verb with a subject in the singular followed by *با* is very common in all these chronicles and also in modern Persian. کپک or کُپک - hunchback.
- 56 6 پوششی مخصوص سلاطین—قُب (Ghiyās). نوعی از لباس امرا - چهارقُب (Bahār-i-'ajam). توران - broderie d'or, dont on orne le corslet et les bordes de la tunique: la tunique elle-même (Pavet de Courteille).
- 56 8 نوعی از قبای بند گشاده پیش بعضی تکمه افزایید و بیشتر بر فراز—قُرجی (Ghiyās). جامه پوشند.
- 56 21 کوتل the in a royal litter. Under وی را در محفّه کتل خوابانیده Ghīyās has مرکب سواری خاص.
- 57 4 پنج حرفی بگفت و شد تسلیم. The Bodleian Jahān Ārā has for the second *miṣrā'* الف و یا و تا و ثا و جیم. But the ب is correct, for it gives the right date (906 A.H.). I do not understand any particular meaning in these letters, though the *حرف پنج* seems to refer to Qurān II. 153—157, recited in times of mourning or the five "muqattiāt" *کهیمنص* in Q. XIX. 1.
- 57 10 اما بغایت ستم ظریف بوده—had a ready power of biting repartee.
- 67 9 صرون. The MSS. always spell the word thus, and it is the spelling of the Bodleian Sharaḥnāma. The dictionaries have *سورن* and *سوران*, e.g. Pavet de Courteille, who interprets:—"cri que poussent les soldats de deux armées placées en face l'une de l'autre". Howorth writes:—"They raised the great cry, 'Surun'" (Vol. III, p. 661).
- 71 17 آلچی. The word is doubtful in the MSS. Possibly it may be ایلچی. If آلچی be correct the Ghiyās has for its mean-

Page Line

- ing: گيرنده و ستاننده از لغات ترکی:— Pavet de Courteille has, “plâtre; inférieur; dessous”.
- 74 22 تنگوزیل—the year of the Hog, the last year of the Tatār cycle.
- 75 14 برج دو پیکر—the constellation of Gemini.
- 77 3 بنارین قلعه گریخته. The MSS. vary in their readings. نارین occurs further on, *e.g.* p. 426. Vullers, quoting the Bahār-i-‘ajam and the Ālam Ārāy-i-Abbāsī, writes:—“nomen arcis in parte occidentali urbis Bagdad”. These chronicles, however, appear to use the word as a general name for the citadel of any fort. The Farhang-i-Sanglākh writes:—نارین بکسر را و سکون نون بمعنی خاصه بود چنانکه نارین قلعه و سرکار نارین در تواریخ مسطور و در السنه مذکور است. See further Blochet, *Histoire des Mongols* (Gibb Memorial Series, Vol. XVIII, 2, p. 311, note), “Emprunté au mongol par le turk avec le sens de ‘particulier, spécial, propre au souverain, خاصه’.
- 78 5 به تن استخوان پاره پیکان تیز. *i.e.* the shattered bones in the body pierced the skin like arrow heads.
- 78 6 تراچی. Pavet de Courteille has:—“haut commissaire chargé à la cour des Mongols du recrutement, de l’inspection des troupes, de la surveillance des exécutions capitales; inspecteur; courrier monté sur un chameau”.
- 78 14 یصال بسته. The more usual spelling is یصال. ‘to draw up in regular array’.
- 79 13 انتعاش—the dictionary gives ‘recovery from disease’ (انتعاش ‘the sick man recovered’). The word is used in the same connection in the Zafarnāma و حوضهای ایشان پر آب p. 416, l. 14 of the Calcutta printed edition.
- 80 12 اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ دُوْا اِنْقَامِ. Q. XIV. 47.
- 86 16 سلطان حسین. The name should be حسن clearly.

- Page Line
- 88 14 کار از ایوار و شبیگر در گذشت —travelling by evening and at night.
Ewāra is an old Persian word, used in the Mainyo-i-Khard, meaning evening, sunset time.
- 90 15 ألكه and ألكا — district, country, landed possessions.
- 92 5 أوس (Ghiyās): a Mongol word “ Empire, territoire soumis à l'autorité d'un souverain, et dynastie ” (Blochet, p. 611).
- 94 1 وی را الا دانه لقب نهاد In the Lubbu't-tawārikh of Yahyā bin 'Abdu'l- Latīf al-Ḥusaynī (b. 885, d. 962 A.H.) we have: —علاء الدولة که حضرت اعلیٰ او را الادنه میگفتند فرار نموده:— It may be that this nickname means, ‘Oho wise man!’— too wise to measure his strength with the great Ismā'il; Alādāna instead of 'Alā dawla.
- 94 21 قیتول کردن —the encampment of the Kurds. The word قیتول is common in the Zafarnāma.
- 95 20 چرخچی —vanguard; فوج هراول را گویند (Bahār-i-'ajam).
- 99 9 مانند امواج بحر. From this up to the year 931 A.H. is a great lacuna in A.
- 99 22 العود احمد —‘returning is more commendable’—a proverbial expression often found, and used in several different senses.
- 101 17 سارو قپلان —the yellow panther. Some MSS. spell سارو, others صارو.
- 105 13 and 149 2. وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ. Q. XXXIII. 26.
- 105 23 اوبعاقات —tribes, encampments; ‘tribu, peuplade’ (Pavet de Courteille).
- 107 8 ترکی بمعنی سبز زار — أُلنگ (Ghiyās).
- 110 3 غلام علي بو تراب. The metre requires علي after غلام, but it is not in the MSS.
- 110 23 مرفی ذات الجنب —said to be pleurisy.
- 111 21 وَ اِنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُ. Q. VI. 154.
- 112 6 کذابت. This letter contains words which are clearly corrupt, and which I could not correct from the only two MSS.

Page Line

available. Since the text was printed, owing to the kind assistance of Sir E. Denison Ross, I have been able to obtain the readings of three Tehrān MSS.

112 7 سیاست پناه سلطنت. The Tehrān MSS. all read اسمعیل داروغه. دستگاه اسمعیل داروغه *

112 9 جان افرا. The Tehrān MSS. all read فرسا جان, but, as the Persian collator writes, جان افرا با معنی تراست.

112 12 بحظیة سیاست. From the Tehrān MSS. the correct word is ضبط, though it seems strange that so common an expression should have been corrupted.

112 15 —الْوَلَدُ سِرُّ أَبِيهِ 'the son is his father's secret'—a saying of the Prophet. Cf. Maṣnawī, Book IV, l. 3116:—بهر این فرمود:—اَن شَاه نَبِيَه مَصْطَفٰی كَه الْوَلَدُ سِرُّ اَبِيَه. The saying is also quoted in the Zafarnāma.

112 17 چون شب ظلمانی پیدا شد و— The Tehrān MSS. read ستارگان در آسمان بدر آمدند و بتخصیص سپیل از صحنی که طلوع نمودند *

نماید - سازد. The Tehrān MSS. read - نمایند - سازند.

113 5 نفذ الله تعالى في مشارق الارض و مغاربها. Cf. Q. LXX. 40. فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ

113 11 ابقاء الله تعالى. Add را as in the Tehrān MSS.

113 15 از مقصود کشور. The true reading, as in the Tehrān MSS., is در مقصود گشودی و بفتح و فیروزی مفتوح گودانیدی—

113 18 از خيوف پیکرش. The Tehrān MSS. read:—از جنود عسکرش—

114 12 وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَرَبِيًّا. Q. XLVIII. 3.

115 3 بتکچی. For the derivation of this Mongol word see Blochet, Appendix, p. 52. Howorth (Vol. III, p. 512) says:—“Bitikchi, a Turkish title, meaning originally a scribe, was used for subordinate officials”.

118 9 and 121 وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى. Q. XCIII. 2.

118 10 نَارُ حَامِيَةٍ. Q. CI. 11.

Page Line

- 118 11 إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا Q. XCIX. 1.
- 118 12 غُلِبَتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ Q. XXXI. 1.
- 121 14 وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ Q. XCI. 1, XCIII. 1.
- 122 17 نَانُوش J. has ماموش. The meaning is unknown to me.
- 122 19 وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ Q. XXVI. 227.
- 123 5 ایل پارس خان Blochet states (p. 255) that پارس is the ordinary translation of the Sanskrit *वज्र*, a tiger, and ایل پارس is the transcription of the Mongol 'irbars'. In Turkish the word means a leopard, panther, or cheetah.
- 123 8 بالتندی بیگ This is the reading of B. J. has بالتندی, and the Bodleian *Jahān Ārā* به انّه تلندی.
- 123 17 تَغَلّی This name is doubtful; possibly توقیا or توتیا.
- 124 5 كودچه احمد بن حسن پادشاه There is clearly an omission of the words بن اضرلو محمد in both the MSS.
- 124 9 ولایت کرمنیه The MSS. have کرمریه, but the place must be کرمنیه or کرمنه between Bukhārā and Samarqand, which is mentioned a few pages later in connection with Jānī Beg, and is given in other histories (e.g. Bodleian MS. Ouseley 269, known as the *Ta'rikh-i-Badī'a*) as Jānī Beg's province.
- 124 12 میر توزک و نقیب و چویدار — یساول (Ghiyās); a ceremonial officer, another form is چاساول. For this Mongol word see Blochet, p. 570.
- 124 15 و لفظ ترجمان بمعنی تاوان نیز — برسم ترجمان 'by way of fine'. آمده است (Ghiyās).
- 126 14 تکامیشی The MSS. write this word, which often occurs, in various ways, as if the copyists did not know it. Its meaning is clearly 'pursuit'; "action de poursuivre, poursuite" (Pavet de Courteille)—a Turkish present participial form with the Persian termination in ی.
- 126 24 به یاسا رسانید — put them to death. For یاسا see Blochet,

Page Line

- p. 178. The word in the Zafarnāma is always in the form یاساق.
- 127 20 ترکی است بمعنی داروغه دیوانخانه چه ایشیک—ایشیک آقاسی فضلی دروازه (Ghiyās).
- 128 13 به چله The چله is a forty days' seclusion adopted by certain darwishes.
- 130 12 بضر کسکن. I do not find کسکن in the dictionaries. It may be a short form of کشکنجیر which the Farhang-i-Nāṣirī says is a great gun.
- 130 19 کوچ خانه—his family. Charmoy says, it means 'maison nomade' i.e., the family and possessions that travel with a chief. کوچ, meaning family, is a common word in the Zafarnāma, e.g., خود را بفرستاد کوچ.
- 134 5 تبرائی—one who separates himself from and curses the first three Khalifas, a fanatical Shī'a. تبرائ منہ بیزارش از آن = تبرائ منہ (Muntaha'l-arab). See also Q. II. 166, and IX. 114.
- 135 1 بن سلطان بایزید. Murād was son of Aḥmad and grandson of Bāyazid. The MSS. omit the words بن سلطان احمد.
- 136 8 کاش نوشیروان کنون بودی. These lines are to be found in the third daftar of the Silsilatu'l-Zahab of Jāmī. My MS. reads معبط العرّ.
- 137 13 به تتبع نموده. Either the به should be omitted, or some such word as قیام inserted before نموده.
- 138 17 بخشی. — originally 'master' (Mongol), scribe, and medicine man; in India, a pay-master of the troops.
- 139 13 بدلا—بدلامیشی, a form of بدلاق, with the Turco-Persian termination میشی as in نکامیشی.
- 140 11 چپانیان—the rabble; men with tattered clothes (چپان).
- 141 5 معقلی. The meaning and correct vocalisation of this

Page Line

- word are not certain, I take it to be ma'qilī; perhaps the script found on old forts (معقل).
- 141 6 چنانچه در جلد ششم نوشته شد. See Preface—a reference to earlier works by Ḥasan-i-Rūmlū.
- 144 23 عرابه. The word is generally spelt thus in the MSS. though عراده also occurs. It is a Turkish word, and the ع is a mistake; see the authorities cited by Fleischer (*Kleinere Schriften* II, p. 630). The *Burhān* and other Persian lexicons prefer the form عراده, or اراده. Whether it means a gun carriage, or an ordinary cart, has been argued (*e.g.* by Irvine, *The Army of the Indian Moghuls*, p. 144). In Egypt and Turkey the common word for a carriage is عربيه or عربيه, and in Georgia the 'arba' is a bullock cart, much like the Indian bullock cart. (See Wardrop's *Kingdom of Georgia* for an illustration).
- 145 20 موچی. This word is not found in any dictionary I have consulted. Possibly it may be from the Turkish مورچه (leg), and may mean the flank of an army.
- 148 15 هر باد هیجاً را. The MSS. are doubtful as to these words. I take هر باد هیجاً to mean a boastful warrior. The sentence requires باد to complete the four elements.
- 151 7 (and elsewhere) Q. II. 249. كَمْ مِنْ فَيِّةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فَيِّةٌ كَثِيرَةٌ يَأْتِي اللَّهُ
- 151 12 به قدورمش سلطان ملقب گردید. Possibly from Turkish قدورمق to be rabid, mad; or from دورمق to be steadfast.
- 153 14 جبه پوش. For remarks on جبهه or بیه (Mongol) see Blochet, p. 167.
- 155 20 خواندگار که بر شاهان. The *Farhang-i-Nāṣiri* writes:—رومی اطلاق کرده اند مخفف خداوندگار است. The title was first applied to Sultān Murād I.
- 156 9 برات. The *Shab-i-barāt* is 15 Sha'bān.

Page Line

- 156 17 چلبی. Hellert writes:—"Le mot anglais *gentleman* traduit assez exactement le surnom de Tschelebi donné a Muham-med Ier".
- 158 1 کُبُکْبَه—a troop of horses closely wedged together (Steingass). The MSS. read کتبلکه, which is unintelligible to me.
- 158 13 کُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ Q. LV. 26.
- 158 14 کُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ Q. XXIX. 57. XXI. 35.
- 158 18 الفوار ممالا بطاق من سنن المومنین, and الفوار فی وقته ظفر, are common proverbial expressions.
- 159 17 تن و پیکر بکروکه آراسته a big drum (Mongol). *Vide* Steingass, and Howorth, Vol. III, p. 569. But there may be some error in the text.
- 160 11 ینگچریان. The MSS. usually spell in this way. The Turkish form is, of course, یگیچری.—the گ having the value of *ng* in 'sing' (Yengicheri).
- 162 8 دروازۀ عکاشه Khwāja 'Akāsha was a saint buried at Balkh. See Zafarnāma, Vol. II, p. 210. Or it may be the Ākcha gate, which is the main west gate of Balkh city.
- 163 2 ازناور — ازناور 'a great lord' (Steingass). In Qazwini's Jahān Gushā, Vol. II, p. 173, note (Gibb Memorial Series, Vol. XVI, 2) we have:—"بزرگ و بزرگى شريف و بزرگى ازناور بزيان گرجى بمعنى شريف و بزرگى". Howorth, Vol. III, p. 155:—"Next to the Thawads or princes were the aznaurs or nobles". See also Brosset, Histoire de Georgie, Introduction; also Zafarnāma, Vol. II, p. 204:—"گرجيان امرای بزرگ و بهادران را — ازناور گویند *"
- 163 9 گبران. The author always calls the Georgians 'Gabrs': just as the author of the Zafarnāma calls Hindus 'Gabrs'.
- 163 12 مهم و تیاری جنگ — یساق (Ghiyās).
- 164 19 امبلعۀ سپاه مثل شمشیر و سپر و تیرو کمان و گاهی بمعنی مطلق سامان و — یراق (Ghiyās). The word is commonly used in histories, sometimes in the form یرق. Thus

Page Line

- in Mir Zāhiru'd-dīn's Ta'rīkh-i-Gilān و یک هزار مرد یوق نموده
and به یوق مشغول گشت.
- 166 18 آن گنبد. All the MSS. read thus. But surely it should
be آق گنبد, which is a town at the entrance to Gharjistān,
and is mentioned as such further on (p. 337).
- 168 21 مرض ذات الصدر - pneumonia.
- 171 23 چرون خبر. There should, clearly, be a fresh heading here.
- 174 2 بلغراد. The MSS. read, corruptly, بمغرط, etc. It is clearly
Belgrade.
- 176 17 مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ Q. LV. 19.
- 177 8 The dates given by these lines are 926 and 940 A.H. See
Browne, Literary History, Vol. IV, p. 81.
- 177 9 I have inserted the word متوفیات, which seems to have
been inadvertently omitted.
- 177 13 یکی از شعرا — according to the Ātash Kada this was Afzal
Tehrānī. The lines which follow are quoted by Browne
(Vol. IV, p. 231) with slight differences as given in the
Ātash Kada.
- 179 23 فِي رَوْضَةٍ مَكْرَمَةٍ cf. Q. LVII. 21.
- 183 20 قاسم خان. Some of the names in this pedigree are clearly
corrupt. Thus ارسل should be ارس; قوزی عاق; ارس should be
قوزی عاق; قوزی عاق perhaps قوزی عاق; اورد certainly اورده. See
general notes.
- 184 18 پیچین ییل — the year of the ape; the ninth of the Tatār
cycle.
- 188 9 خنیاں مغنیان طرب ساز و العان مطربان خوش آواز و is required after
ساز, but there is no MS. authority. خنیاں = العان appa-
rently, but the dictionaries only give خنیا with this
meaning.
- 189 5 ترکمان کندی. Tahmāsp's diary (Phillott) has the same name.
The Bodleian Jahān Ārā reads کمان کندی, but the تر is
accidentally dropped presumably.

Page Line

- 189 8 قلعۀ نوری. The Bodleian Jahān Ārā has لوری, and in Ṭahmāsp's Diary (Phillott) it is لری. Nūri, (or Nūr, as it is given by Iskandar Munshī,) was a castle in Māzandarān, where, according to the Jahān Ārā, Āghā Muḥammad bin Āghā Rustām Rūzafzūn was for a time imprisoned. For the district of Nūr, see Rabino's Māzandarān and Astarābād, p. 31; etc. (Gibb Memorial New Series, Vol. VII).
- 189 21 برادر زاده. Ḥusayn Khān and Dūrmish Khān were both sons of 'Abdī Beg, so that we should read او برادر for برادر زاده.
- 191 13 سکسنجک. The MSS. readings are uncertain. The Bodleian Jahān Ārā reads سلحوک. Ṭahmāsp's Diary (Phillott) says: در مقام هشتاد جفت که ترکان سکسنجک گویند:—
- 191 18 فصل مشیع. A is illegible; B omits the whole sentence.
- 191 18 وَ اِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا. Q. XLIX, 9.
- 196 17 از حد طاعت. The MSS. read حدائق, and I have conjecturally emended.
- 197 5 آبچین پوش—towel wearers. The آبچین is a towel used in the ḥammām, or (especially) as used for the dead after washing.
- 199 19 خبر یافتند—is not in the MSS.
- 200 4 در طرح گذاشتن—in reserve. So also قرار گرفت. Irvine seems to take it as meaning the wing of an army.
- 203 7 آفرندیش قوال و اردال بان. The Archduke Ferdinand of Austria and the Bān of Transylvania. قوال (Carolus) is commonly used for the rulers of Austria, Serbia, and other States. Ferdinand is more commonly written فراندوش. Bān is said to be a Persian word brought into Europe (according to the Encyclopædia Britannica) by the Avārs. It was long used in many parts of Southern Europe, especially in Southern Hungary, to denote the governors of military districts called banats, and is almost equivalent to the German margrave. Ardāl is Transylvania, and it would

Page Line

- be better to read بان اردال (as in the Jahān Ārā). The Jahān Ārā has قرال نمجه که فراندوش نام داشت.
- 204 22 در اثناء که سلاطین کفار بود. It is clear that something has dropped out of the MS. here.
- 204 6 از فضای عالم ارواح. So in the MSS. (?). به فضای عالم ارواح.
- 208 18 بر سر غمش. This is the reading of the MSS. The Bodleian Jahān Ārā has غمش ابراهیم خان, and the Sharafnāma (both Bodleian MSS.) غمش ابراهیم خان.
- 210 9 چار — چار رسانند (Mongol), 'a proclamation'.
- 211 9 چون کوه که سر سبزی گل از تیر. So in the MSS. but J has the که scratched out. Possibly read چون کور که (?).
- 211 20 شاخی باشد میان تپی که آن را مانند نفیر نوازند — برغو or برغو (Farhang-i-Nāṣiri).
- 212 4 سیه. This is the reading of B, and perhaps A. سیه or سیبا = a rampart, defence—a Mongol or Turkish word.
- 212 5 قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مَلَأَكُمْ. Q. LXII. 8.
- 212 6 يَذَرِكُمْ الْمَوْتَ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بَرْجٍ مَشِيدَةٍ. Q. IV. 78.
- 212 8 فَمَنْ يَجْزِرِ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ الْيَمِّ. Q. LXVII. 28.
- 212 16 فَضَلَّ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ. Q. IV. 95.
- 219 6 إِنَّ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ. Q. VIII. 65.
- 220 6 همجو بچه کن خدوک چرخه مادر شکست. I read بچه; the MSS. have حچی — 'like a child that breaks its mother's spinning wheel out of temper'.
- 224 10 فِي جِدِّهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ. Q. CXI. 5.
- 227 8 انما الاعمال بالنيات — a Ḥadīṣ — 'actions are judged by intentions'.
- 228 8 يوسف گم گشته باز آید بکنعان غم مخور — a well known ode of Hāfiz.

Page Line

- 229 9 اى يوم من الموت آمن. *i.e.*, when one is not destined to die one need not fear death; when death is fated, nothing can save.
- 230 6 وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى Q. VI. 165, XXXV. 18, LIII. 38.
- 230 16 إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ Q. XI. 46.
- 230 20 فَإِذَا نَفَخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ Q. XXIII. 101.
- 231 1 من ادعى الى غير ابيه:— The Ḥadīṣ is: فرموده كه كس پدر كس ديگر و هو يعلم انه غير ابيه فالجنة عليه حرام *
- 231 7 فرمود كه اگر سجده كردن Cf. The Akhlāq-i-Jalālī:— حضرت رسالت پناه صلعم فرمود كه اگر كسى را سجده مخلوق روا بودى من زنان را بسجده شوهران امر ميكردم *
- 231 11 'ponder over this'. - كنون لباس خود را يكي سر در گريبان بكنيد. The MSS. read:— (ميكند) (ميكند); my reading is conjectural.
- 232 5 Q. الَّذِينَ ضَلَّ سَعِيَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُلَا XVIII. 104.
- 233 1 An Arabic couplet appears here in the MSS. but it is clearly corrupt, and, as I cannot correct it with any confidence, it is omitted.
- 233 20 the only hope of water in that land was from the spring of the Sun.
- 236 17 دوره بيگ. The Jahān Arā says, داره بيگ; Tahmāsp's Diary, پيروانه بيگ.
- 237 13 مخالفة الملوك عار فى الآجل و فى العاجل. A common saying, occurring again on p. 331.
- 238 3 'troupe' - يورتاول يورتاغول Pavet de Courteille has بطريق يورتاولى qu'on envoie pour faire une razzia; coureurs'.
- 241 18 چندان بود — from the ode beginning:—
ساقى بنور باده بر افروز جام ما

- Page Line
- 242 10 الأُغ — الاغان, the common word for an ass, originally meant a horse, especially a post horse. *Vide* Blochet, p. 110.
- 244 21 بدر دزدی — in pearl thieving.
- 249 9 قرا آعاج (Black Forest). The spelling in the text is يلقرا قاج, but on the next page in A قرا آعاج, which is also the reading of the Bodleian Jahān Ārā. Phillott in his Ṭahmāsp's Diary reads قرا آق, which, he says, is the name of a halting place between Abhar and Sultāniyya. Qarā Āghāch is the name of several places; among others that of a stage in Ismā'il's march on Nakhchiwān, for battle with Alwand. The Jahān Ārā says:— قرا آعاج ابهر قزوین; the place meant here must therefore be near Qazwīn.
- 250 8 وَاللّٰهُ جُنُودُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ. Q. XLVIII. 7.
- 250 15 اوچي باشي —chief huntsman.
- 250 20 باصرهٔ سعادت —his power of seeing where his true welfare lay.
- 252 18 مقامس. I cannot trace this name.
- 255 16 داروغهٔ باورچیخانه - بکارل — بُکاولي (Ghiyās), 'officer dégustateur' (Pavet de Courteille). Perhaps equivalent to the Turkish officer 'Chāshnigar'.
- 256 6 دعای سیفی و دعای انتصاب مظلوم از ظالم که منسوب بامام همام عبد الله العسین است. The Du'ā-i-Sayfi (curse), and Du'ā-i-intiṣāb (praying for help from above) are attributed by Shi'as to the third Imām.
- 257 2 در قریهٔ دمه در جرین. This is the reading of J.
- 258 14 قابرچی —gate keeper.
- 259 12 معی چلبی. The name varies in the MSS. and is illegible, or unintelligible.
- 263 14 درین سال. There is an omission here in all MSS., which cannot be supplied so as to save a meaning certainly correct.

Page Line

But it seems clear that the Uzbeks attacked with 4,500 horse, and were met and defeated by Şūfiyān Khalifa at Zāwa.

- 265 1 ده فرسخ شرعي. The farsakh varies in different places, but, considered as the basis of certain religious observances, it is three miles of 4,000 ells (ذراع) each—an ell being 24 inches (اصبع), and an inch six grains of barley laid side by side. (Sharā'i'ul-Islām of Ja'faru 'l-Hillī, Teh. Ed. p. 28. (See also the Ghiyāṣu 'l-lughāt under فرسخ and فرسنگ) The expression فرسخ شرعي is common in the Zafarnāma, e.g.:—Vol. I, p. 632, Vol. II, p. 83.
- 264 22 بقريه استقزار. This is the MS. reading; possibly بقريه استقزار i.e., a village under Istifzār (Browne, Vol. III, p. 175).
- 265 6 چون لشکریان اطرافى بودند i.e., recruited from the surrounding districts.
- 267 11 شيرک شد i.e., became as bold as a lion.
- 268 19 سيبها پيش برده —advanced their trenches; the word also occurs on p. 350, l. 3 and elsewhere. سيبه or سيبا a barricade, defensive work for cover.
- 273 16 مصافرت شاه دين پناه. A and J have مظافرت; B omits. But the word must be مصافرت, i.e., 'was connected by marriage'. Khalil Sultān of Shīrwān was given Shāh Ismā'il's daughter Pari Khānam (Brosset) (Vide also Ta'rikh-i-ilchī-i-Nizāmshāh—Schefer, Chrétomathie Persane, Vol. II).
- 280 16 چون بمولانا رسيد i.e., Ummīdī, who was murdered by Qiwa'mu'-d-dm.
- 281 3 در يکى از قلاع. I have inserted در, which clearly seems required.
- 5 علي سلطان طائى اوغلى. In Mongol words ط, د, and ت, are often used indifferently. Thus we have طاغ and داغ,

Page Line

- طاني and طاني . In the name of علي سلطان the MSS.
vary and write both طاني and طاني .
- 282 18 ركن الدين مسعود . The death should come under متوفيات
before شدن عبيد خان .
- 284 11 ولايت . There is some omission in the MSS. here.
- 286 6 بسا خانهای پر قدیم . The line does not scan; there is some
mistake.
- 291 8 با امرای عبيد خان . This is the MS. reading, but we must
either omit با , or read ايشان in the next line.
- 294 12 بن ابو الخير . The words بن بذاق are omitted in the MSS. but
are required.
- 295 12 سلاطين . The word سلسله has probably been accidentally
dropped by the copyist.
- 23 به ييلاق سورلق . Add ونزول , or ييلاق , before فرمودند .
- 298 1 وَ اللَّهُ ... يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ Q. II. 142, 213.
X. 25.
- 3 لَنْ نُؤْمِنَ بِهَذَا الْقُرْآنِ Q. XXXIV. 31.
- 299 9 بالفتم قسمی از زرد الو—درخت قیسی (Ghiyās).
- 301 22 معرم واختصاص . So in the MSS.
Note (1), omit بگمان مصحح etc.
- 302 3 وَ فَضَّلْنَا هُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا Q. XVII. 70.
- 14 شعوری . I think we should read شعوری .
- 303 10 انکه صاد صدارتش گشته از شرف باعث صلوة و صيام . The idea is
rather involved, but I take it to be that Amīr Ghiyāṣu'd-
dīn felt that his Ṣadārat (because the word begins with ص)
constituted an honourable obligation to practice prayers
and fasting (صلوة and صيام also begin with ع)

Page Line

- 303 14 عقل حادي عشر . See the Ghiyāṣu'l-lughāt under عقل and عقل عشرة and عقل . There are ten angels of creation ; Naṣīru'd-dīn is described as the eleventh.
- 16 دورة زحل . One MS. appears to read دروازه . Each planet has a cycle (دور or دورة) of 7,000 years, but what precisely the expression here means is not known to me.
- 304 22 ایمان الایمان در علم کلام —the right hands of Faith.
به حمید رسید . Ḥamīd is properly a Sanjak of Anatolia, west of Āq Shahr ; its Capital being Isparta. But here Ḥamīd means Āmid. آمده , آمد , or قرا آمد , is Diyārbakr. The use of the form حمید is common ; I find it in the Sharafnāma and in Phillott's Diary of Shāh Ṭahmāsp. In the Zafarnāma we have شهر آمد که بهامد اشتہار —حامد . (Calc. Ed., Vol. I, p. 681, l. 18.)
- 307 17 وَ يَوْمَ حَلِّينَ اِذْ اَعْجَبَكُمْ كُنُوزُكُمْ Q. IX. 25.
- 308 11 usually مستون or مستون in the MSS.
- 308 15 وَ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ Q. LXXX. 34.
- 311 14 وَ الْكَاطِبِينَ الْغِيْظَ Q. III. 134.
- 312 17 —قران سعدین —conjunction of Jupiter and Saturn ; قران —of Jupiter and Venus ; قران نحسین —of Saturn and Mars.
- 314 19 الكفران اشد من الكفر —a proverbial expression.
- 316 14 چپنی The MSS. often read چپنی . Charmoy in his translation of the Sharafnāma (Fastes de la nation Kurde) reads "Husaini," but appears to suggest that the correct word is Chapani, which however he does not explain.
- 318 12 لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيْ اَحْسَنِ تَقْوِيْمٍ Q. XCV. 4.
- 319 2 باغ—گل = 1,003 ; گل = 50 ; 1,003-50=953 A.H.
- 319 4 بواسطه شفای امراض . The MSS. have بواسطه , but we must read it without به . Qānūn and Qawā'id are works of Ibn Sīnā

Page Line

(Avicenna); Zakhīra (Zakhīra-i-khwārazmshāhi) of Ismā'il Jurjānī (d. 531 A.H.).

319 17 چاغداول. The MSS. have عچداول and قچداول which I have emended to چاغداول—the rear guard of a body of troop. *Vide* Pavet de Courteille, p. 277. The Farhang-i-Sanglākh writes:—فوجی را گویند کہ لشکر را برانند و وقت و بی وقت. وقت از اطراف لشکر خبردار باشند و غلابہ داری کنند. The word occurs in the Bāburnāma (Mrs. Beveridge's Bāburnāma, p. 379). The Zafarnāma reads چغداول.

320 15 ایچک. This word occurs several times in this chronicle. In the Zafarnāma and Ḥabibu's-Siyar it is ایچکی. Thus:—او با ایچکیان خود Vol. II, p. 392, جمعی از ایچکیان Zafarnāma, Vol. II, p. 576. Pavet de Courteille has for ایچکی 'un des courtisans, homme sincère'. Mrs. Beveridge (Bāburnāma, p. 304 and note), translates ایچکیلار 'some of my close circle', French, 'interieur'. The word appears to be applied to a certain rank of close and intimate courtiers.

321 4 پیش رس—first fruits.

321 9 القاس را چون آتش—construction ungrammatical, but meaning dear. قوم شمخال. The MSS. read قزم, but the Bodleian Jahān Ārā reads قوم in several places.

326 19 Q. XVII. 81. قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَمَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوًّا

327 19 —“Have drawn into their axes the ecliptic and the celestial equator, or have interwoven with one another the circle of obliquity and that which passes through the four poles.” The text is corrupt as regards the words دائرة بالاقطاب الاربعه, and I think دایره میل کلی should be دایره میل. There are nine (or according to some, ten) great circles (دوائر عظام), which divide the heavens equally. See the Ghiyāṣu'l-lughāt under the word دایره:—

Page Line

سوم دائرة مارة بالاقطاب الاربعة و اين دائرة ايست كه بر هر دو قطب منطقة
 البروج و هر دو قطب معدل النهار و هر دو ميل كلي گذشته است و
 ميل كلي عبارتست از غايت بعد منطقة البروج از معدل النهار *
 هشتم دائرة الميل و اين دائرة ايست كه مرور ميكند بهر دو قطب
 معدل النهار و شناخته ميشود باين دائرة بعد كواكب سيارة از معدل
 النهار و ميل منطقة البروج از معدل النهار *

332 16 چند نفر با الايكي گرفته . The word الايكي (if it be correct) is not
 to be found in any dictionary consulted by me; it must
 mean gear, arms, or something of that kind.

334 6 اخترمها . اخترمه is a word often found in the Ta'rikh-i-'ālam-
 ārāy-i-'Abbāsi, and appears to mean booty. It is neither
 Arabic nor Persian, but whether Mongol or Turkish is
 doubtful. Compare the following from Iskandar Munshi's
 work (reference kindly supplied by Mirza Muḥammad
 Qazwini): — حضرت اعلى چند روز در بيرون شهر اوقات شريف صرف :
 (Teh. Edition, p. 395). ديدن سرو اخترمه نمود

335 18 ممه سنى . Mirzā Fursat—and he knew all about the tribes
 of Fārs—spells the name مَمَسْنَى . (Āṣār-i-'ajam, p. 398.)

335 9 and 475. 4 كَالْعَيْنِ الْمُنْقُوشِ Q. CI. 5.

336 13 چهل مركب—not knowing, and not knowing that one does not
 know—همچنانكه نداند و نداند كه نداند ... آنرا چهل مركب
 خوانند (Akhlāq-i-Jalālī).

341 2 دريای قلزم , i.e., the Caspian. Qulzum (from Clysma) is proper-
 ly the Red Sea. Ḥamdullāh Mustawfi says that the com-
 mon people call the Caspian the sea of Qulzum in error. (Le
 Strange's Translation of the Nuzhatu'l-qulūb, p. 231, and
 note.) Qulzum is also used for the Caspian in the Zafar-
 nāma, e.g., Vol. I, p. 574. Similarly Jayhūn is used for
 other rivers. Vide Qazwini's Jahān Gushā, Vol. II, pp. 59

Page Line

and 164, and Muhammad Iqbāl's note on p. 497 of his edition of the *Rāḥatu's-ṣudūr*. (Gibb. Mem. Series, New Series, Vol. II.)

- 344 5 حکم نمود . The text is here corrupt and no MS. gives a satisfactory reading. That adopted by me really requires واخذ به for اخذ . That of J. requires مراجعت کند for مراجعت کرده .
- 344 18 شر انگيز — شر اندیش is the usual reading of the Bustān, from which this line comes (Book I). The meaning is said to be that a scorpion is generally killed if it enters a house, because it is known that it will never give up its evil doing.
- 345 2 حسن بيگ يوزباشي . The MSS. give Ḥasan, but later on Ḥusayn.
- 347 7 نوکر مگر نوکر پادشاه نباشد و بمعنی خدمتگار — قلنچی (Ghiyās).
- 347 9 الجای اولجای — occupied in plundering. الجای = plunder (Turkish).
- 349 15 سقناق — a defensive work (Turkish). There are several towns named Siqnāq—one in Georgia N.E. of Tiflis, one in Turkestan.
- 350 9 . وَ امْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ Q. XV. 74.
- 351 9 کوسه = کوسه سر قلبي . The Bodleian Jahān Ārā has کوسه پیر علی (beardless) and the Jahān Ārā کوسه پیر علی .
- 352 3 يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ Q. IX. 73.
- 352 7 . وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ Q. II. 19.
- 352 15 . إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ Q. IV. 145.
- 352 17 تومک . The name of this place is spelt تومک in the Bodleian Jahān Ārā.

Page Line

- 354 7 سلاح غیرت . After اسلام we seem to require گرفته , or some similar word.
- 359 10 ^{أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ} Q. IV. 78.
- 362 10 بسوفار تیر کلک از بنان تیر و به رمح خطی نئین از انگشتین مشتري بربایند
The MSS. read as shown. I have ventured to emend.
“With the notch of an arrow they could snatch the pen from the fingers of Mercury, and with a spear of Khatt (name of a place) the signet from the ring of Jupiter.”
- 362 17 سرور غلامان - قوللر آقاسی (Ghiyās).
- 363 19 — on a cord of silk would stand as steady as a mountain’
- 364 13 —like the letter ت —a fanciful comparison of the archer’s eyes and the bow to the two dots above the letter ت .
- 365 2 ^{كُلُّ نَفْسٍ ذَا نَفْسٍ الْمَوْتُ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ} Q. XXIX. 57 ; and cf. III. 185 and XXI. 35.
- 368 2 بنائیسست در ملک مصر و آن دو گنبد ست —the Pyramids— گنبد هرمان —the Pyramids—
(Ghiyās).
- 369 11 ^{يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ} Q. II. 19.
- 369 12 The quotation is omitted in all the MSS.
- 371 15 ^{إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ} Q. LVI. 1.
- 371 17 ^{الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ وَمَا أَزْكَرَبَكَ مَا الْقَارِعَةُ} Q. CI. 1-3.
- 371 18 ^{فَجَعَلْنَا عَلَيْهَا مَسَافِلَهَا} Q. XV. 74.
- 372 14 ^{هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِيَارِهِمْ} Q. LIX. 2.
- 372 16 بغال , plural of بغل a mule. The MSS. read بغال and بغال

- Page Line
- 375 10 الشيب مقدمة الغيب and الكهل يأس الامل are two proverbial expressions.
- 375 18 —اجرة المثل أيام گذشته ... باز گرفت = 'recovered revenues for the past according to present rates' seems to be the meaning.
- 376 4 قاضي جهان ; بکاهی چو آحاد قاضي جهان بیابی ز تاریخ مرگش نشان = $100 + 1 + 800 + 10 + 3 + 5 + 1 + 50 = 970$. Deduct the 'units' ($1 + 3 + 5 + 1 = 10$), and we get 960 A.H.
- 378 5 در پای مشعل گردن زدند . Probably "buried head downwards in the earth with their feet protruding," as in the case of the Mazdakites described by Browne, Lit. History, Vol. I, p. 171.
- 379 20 $\text{إِنَّ يَاجُوجَ وَمَاجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ}$ Q. XVIII. 94.
- 379 21 $\text{وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ}$ Q. XXI. 96.
- 380 11 $\text{وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً}$ Q. IX. 36.
- 381 2 بترتیب قلعه گیری . I think we require اسباب or similar word.
- 381 5 $\text{إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا}$ Q. XLVIII. 1.
- 382 1 ساعت نجومی —according to Steingass, a sidereal hour, determined by the return of a star to the same place.
- 382 2 در عین دخول و خروج —the reference is obscene.
- 382 6 $\text{وَمَا لَهُمْ بِهِمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ}$ Q. XIII. 18.
- 384 12 —لولا السلطان لاهل الناس بعضهم لبعض ظهيراً "if there be no Sultān for the people they will be aiders of one another." The second half of the sentence is from Q. XVII. 88:— $\text{لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا}$ "They could not bring the like of it (*i.e.*, the Qurān) though some of them (*i.e.*, men and jinns) were aiders of others."

- Page Line
- 388 6 خراطيم ايشان به زره گرفته — put their trunks in chain armour.
سفید مِهَره — a conch shell.
- 389 2 and 467 17 أَلَيْسَ لِي مُلْكٌ مِّصْرَ Q. XLIII. 51.
- 388 15 لعلی که آنرا بشکل پیکان تراشیده باشند و زنان از آن گوشواره - لعل پیکانی
(Ghiyās).
- 389 3 أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ أَلَمْ يَجْعَلْ لِكَيْدِهِمْ فِي ضَلَالٍ
1, 2.
- 389 15 جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ Q. II. 25, III. 15, and elsewhere.
- 390 7 قانون — a species of dulcimer or harp, with strings resting on
two bridges and struck by the hand. For a description
of the instrument and its history see the article by H. G.
Farmer in J.R.A.S., April, 1926.
- 390 8 برپت چو عذرا مریمی کابستنی دارد همی — alluding to Q. XIX. 23.
For Bārbad, the minstrel of Khusraw Parvīz, see Browne,
Vol. I, p. 14-18.
- 390 14 کریهت از اقارب . After these words B has a marginal note in a
different hand : — صبیحہ مرتضیٰ ممالک اسلام شاہ نعمت اللہ یودی —
and , را کہ از حالش خانم ہمیشہ شاہ جنت مکان بوجود آمده بود
و آنحضرت از غایت اشعار پدرانه : اطعامی بدین نہج ندیدہ اند
مہد خسروی راست کردہ برقامتی در آمد . Also, on the previous
page (exact place for insertion not clear) a long note say-
ing that in this year Haydar Şultān was born of a
Georgian wife of Ṭahmāsp, and Ma'sūm Beg Şafawī was
made his Lala ; and that a body of pretended Qalandars
appeared, and tried to persuade Ṭahmāsp that he was the
promised Mahdī. Ṭahmāsp, however, having vainly tried
to convince them of their error, had forty of them clubbed
to death.

- Page Line
- 396 20 $\text{تُؤْبَوْنَ إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا}$ Q. LXVI. 8. $\text{تَوْبَةً نَّصُوحًا}$
- 397 3 $\text{از اولاد جانی ییگی}$. Either supply متصرفات or similar word, or omit بود .
- 397 7 که چون . Something is omitted in this sentence.
- 398 11 صدارت جمعی . Read در باب صدارت جمعی I think.
- 398 19 رسالة لعينه —a pamphlet dealing with curses on the first three Khalifas.
- 398 20 ظهور صاحب الامر —the appearance of the twelfth Imām, who disappeared at Sāmarrā (Muḥammadu'l-Muntaẓir, 260 A.H. See O'Leary, Fatimid Khalifate, p. 10).
- 400 6 قشلاق نمودند . After this the MSS. have the paragraph about Kāmṛān Mirzā, which I have placed later under deaths, to which it belongs.
- 402 18 $\text{گرفت انداخته بودند}$ —'had thrown off their fatigue.'
- 403 22 از عقب کبتکه . I venture to read کبتکه —a felt tent (alāchuq); See Yate's Khurasan and Sistan, p. 214. The MSS. readings are various. The Ta'rikh-i-Ālam-ārāy-i-'Abbāsī says:— از عقب رکابخانه .
- 405 16 $\text{بهشت برین است و خیر المنازل}$. 969 A.H. is yielded by both chronograms. Perhaps the new palace was not completed till that year.
- 406 20 شرح شافیه . The MSS. are illegible.
- 406 21 شیخ شهید i.e., Shekh Shamsu'd-dīn Muḥammad—killed 786 A.H.
- 407 5 سلطنت او و اقتدار . I should like to read سلطنت و اقتدار , but there is no MS. authority.
- 407 13 $\text{انتفی مدّة لم ينتفع عدّة}$ —a proverb . The MSS. read انتفی or some illegible word. Perhaps we should read:—

Page Line

إذا انقضت المدة لم تنفع العدة as suggested by Professor Margoliouth, on the authority of al-Waṭwāt's الخصائص الواضحة.

حمار —the MSS. have خيار .

411 1 شرح فرائض نصير در ميراث . is the Law of Inheritance.

414 14 رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ .
Q. II. 250.

415 5 كَانَهُمْ رُؤُسُ الشَّيَاطِينِ Q. XXXVII. 65.

416 16 عجائب و —: The Ghiyāṣu'l-lughāt explains thus: — and اشياء كمياب و در لغات تركي بمعني نادرات جمع تذوق است adds that according to various authorities it may be an Arabicised form of تنسج, a kind of fine raiment, and hence a gift; or of تنسخ, the Persianised form of تنسكه, which is an Indian word meaning a kind of fine garment coming from Bengal. Blochet states that tansūqāt, like bilakāt, is a Mongol plural (Gibb. Mem. Series, Vol. XII, p. 236, note).

417 7 روز شنبه هفدهم . Read يك شنبه —if 14th and 21st are Thursdays, 17th must be a Sunday.

418 15 اخرأ . The MSS. read اقدار .
Q. II. 217. وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَبِمَتْ وَهُوَ كَاثِرٌ

419 1 بدوى The MSS. read بدو , but J has the mark of an erasure after the word.

419 4 بشكل آب بود چون The verses are by Anwari.

422 20 لَقَدْ نَقَطَعَ بَيْنَكُمْ Q. VI. 95.

422 21 هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ Q. XVIII. 78.

423 3 كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ Q. LV. 26.

- Page Line
- 423 4 كَلَّ شَيْءٌ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ Q. XXVIII. 88.
- 423 6 إِنَّمَا يُوفَى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ Q. XXXIX. 11.
- 423 8 أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ Q. II. 157.
- 424 1 الملك يبقى مع الكفر ولا يبقى مع الظلم —a proverb.
- 425 14 زمين از خون مردان موج زن شد. This and the second misrā', being hazaj-i-musaddas-i-mahzūf, must be a separate verse from the second and succeeding lines, which are in the mutaqārib metre. At the end of these lines B comes to an end, the remainder of Mr. Ellis' MS. having been copied from J.
- 426 19 أَمَّا مَنْ ظَلَمَ نَفْسَ نَعْدِبَهُ Q. XVIII. 87.
- 426 21 آية انعقاد وانقراض —the verse (or sign) of formation and dissolution. I am not aware of any Quranic verse known as such.
- 427 8 از آب گنگ عبور نمود. Probably the Krishna river. The name Ganga is applied to various large rivers in India. Thus the Godavari is commonly spoken of as 'Ganga' by the natives of Nasik and other districts through which it flows.
- 428 16 تمغاورات ... بخشید. Charmoy translates a similar passage in the Sharafnāma:—'Il abolit et fit biffer des registres des finances les droits de douane des ses états.' Hellert (translation of Hammer-Purgstall's History) defines tamghā as 'le droit du timbre'. Mrs. Beveridge (Bābur-nāma, p. 250, note) writes:—'Transit or customs duties are so-called because the dutiable articles are stamped with a tamgha, a wooden stamp.'

Page Line

- 430 7 — 'the allotted span of
his life was sealed with the ruby seal.'
- 434 10 Q. II. 249. لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ
- 436 9 .کوچسفان. The name of this town means 'Little Isfahān' according to the Ta'rikh-i-Gilān (a history of Gilān up to 894 A.H. by Mir Zahiru'd-dīn): — و این کوچسفان ولایت معمور و پیر نعمت و شهری بنزاهت و عراوت مشهور و معروف است و از آن سبب اورا کوچه اصفهان میگویند یعنی کوچک اصفهان که بلفظ مردم بیه پس کوچک را کوچه میگویند چنانچه اگر کسی را کوچک محمد یا علی کوچک نام باشد ایشانرا باصطلاح کوچه علی و کوچه محمد و مثل هذا گویند و اکثرون از کثرت استعمال کوچسفان می نامند *
- 436 9 . سوی کوچسفان. So the MSS. read, but I think it should be سویی, 'except Kūchisfān'. Khān Aḥmad wanted to keep Kūchisfān for himself (Sharafnāma).
- 437 14 . لَشَنَنْشَاه. The MSS. spell the name of this place variously. In the Bodleian MS. of the Ta'rikh-i-Gilān, just quoted, I find the word clearly written, and, in one place, carefully pointed as shown above.
- 438 9 . و بلوک صنادید ملوک و رعایا. Dorn reads: — و رعایا چون احرام سحاب و اجسام مروی و حباب. The meaning is obscure, perhaps, "batches and crowds of chiefs and subjects fled like clouds or bubble shaped turquoises". The similes refer to the appearance of bodies of men fleeing across the plain. The Ghiyāṣ has under فیروزه حبابی — فیروزه که به شکل حباب برانگیخته و گنبد وار
- 438 16 . طالقان. The name is given in Dorn alone, which seems to show that the Leningrad MS. is a copy of an independent original. Ṭāliqān must be the town near Qazwīn. There are two other Ṭāliqāns known to me—one near Isfahān and one in Ṭukhārīstan.

Page Line

- 440 3 مار گرزه . The verses are not in J. A has *مار گرزه* .
I have emended to *مار گرزه* , which occurs a little further on.
- 442 1 آتش . So in both MSS. Perhaps read *آتش* . The first *mišrā'* of the verses that follow is missing.
- 442 13 مرغان تیز پر تیر پیران — 'the swift winged birds of flying arrows' . The MSS. vary, and I have adopted what seems to me the probable reading.
- 443 9 از سادات شرق . The MSS. appear to read *شرفه* . I take it that the meaning is 'a Khurāsān Sayyid' .
- 443 19 الکای گرمسیرات جرون . *مردمان* , or similar word, seems required before *الکای* , and at the end of the sentence *گریختند* , or *پناه بردند* . *Jirūn* is the island of Ormuz, but it is probably here used for the mainland, *i.e.*, the neighbourhood of Bandar 'Abbās.
- 444 2 چو آتش . There is no *و* after *آتش* in the MSS. but it is required.
- 446 18 و یتن حاکم حصار . *Yatān* (or *Watān*, for the reading is doubtful, may stand for 'Anton'. Marco Antonio Bragadino was the unfortunate Venetian commander.
- 447 12 ایوان بمکه 22 1. and ایوان بلبه . This name is doubtful in the MSS.
- 449 20 غریبلو . This is the reading of the MSS., and it appears also in the *Sharafnāma* ; Charmoy renders 'étranger' .
- 451 9 و آن جوانان را فرستاد . The text is corrupt: some words have apparently fallen out.
- 451 9 واری قلی . So the MSS. It should be, perhaps, *فلی* (Phillip of Spain).

Page Line

- 451 22 لَوْنَدَان (Farhang-i-Nāṣiri); Hellert gives
“levées, une horde méprisable”; also “milices, soldats de
marine”. The last may be the meaning here.
- 452 1 زورق هلالیست — a kind of hollowed out skiff.
- 452 5 اصغا کردند. A negative seems required—نکردند.
- 452 10 چو سنگ توب الخ. The first couplet is not in J. The couplets
are not connected; they are indifferent metres (hazaj and
mutaqārib).
- 452 13 وَ إِذَا الْبَحَارُ سُجِّرَتْ Q. LXXXI. 6.
- 454 22 سُورَةُ اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ. The Sūratu'l-Qadr (Q. XCVII.).
- 455 8 نبش قبر او را کند —should dig up his grave.
- 456 21 چوری —plural of چور, ‘roughs’. The word is not Arabic,
though it has this Arabic plural.
- 460 17 در مجلدات سابق. See Introduction.
- 462 15 متوجه غرجهستان. The MSS. have کردستان, which is plainly an
error.
- 465 20 مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ Q. LV. 19.
- 466 14 نرد خلفا *i.e.*, Ḥusayn Qulī Khulufā-i-Rūmlū.
- 466 18 (حسین موردود و آن بی دولت و آن بد اختر) حسین بد اختر refers
to Ḥusayn Beg Yūzbāshī Ustājīlū.
- 468 8 جوشان. I think this should be جوشن.
- 468 11 از جوشن. The reading is that of A.—apparently corrupt, but
J. is worse. Perhaps:—زمین معرکه از جوشن و زرۀ ننگ حلقه—
عروصۀ پیولاد پوش گرفت.
- 469 14 كَانْتُمْ جَرَادٌ مُّتَشَبِّهٌ Q. LIV. 7.
- 470 19 تَفْكَهَا زَنَمٌ آتش افروز تر. زَنَمٌ = نَمِیمه, ‘calumny’.

Page Line

- 473 2 (Ghiyās) نمدی که مردمان بینوا در زمستان بر دوش گیرند—کَپَنَکِ لباسی است که مردم فرو مایه از نمد دوخته بر دوش میگیرند (Farhang-i-sanglākh).
- 473 17 اجزای صغار نار—like little bodies of fire, i.e., sparks.
- 473 20 من نجا براسه لقد ربح—a proverb, which occurs several times in the Zafarnāma.
- 474 14 درکار A. has چون نقره کوره.
- 475 4 ایارج—an aperient.
- 475 17 قوبین چی. This is the MSS. reading, and the meaning is unknown to me. Could it be توچین—a military class of the people of Kāshghar, a caste constantly mentioned in the Zafarnāma?
- 478 5 غفج بمعنی سندان—غَفْجَال (Farhang-i-Nāṣiri).
- 478 17 علم الجفر و الجامعه. واضح جفر الجامعه. —the science of knowing what is written on the tablets of fate and destiny, whereon are recorded the past, present, and future. Various explanations are offered. The words جفر and جامعه are said to mean goat skins, on which something is written—the first being the tablets of قضا, the second of قدر. This something is generally said to be a series of letters; and the science is, in effect, the art of divination from those letters—an art said to have been invented by the Imām Ja'far. Others hold that جفر and جامعه are the names of two works on divination, one written by the Imām 'Alī and the other by an author known only to the Prophet. It is added that the Imām Ja'far also wrote a book of the same nature. See Charmoy's *Fastes de la nation Kurde*, Vol. II, Part II, p. 195, for a further and fuller discussion of the matter. See also Mawlawī Muḥammad A'tā's

Kashshāf-i-istilāḥāt (Calcutta, 1862 A.D.) under جفر:—
قال السيد السند في شرح المواضع جفر في المقصد الثاني من نوع العلم
الجفر و الجامعة كتابان لعلي كرم الله وجهه قد ذكر فيها على طريقة علم
الحروف الحوادث التي تحدث إلى انقراض العالم *

Full knowledge of this science is believed by Shī'as to be reserved to the Mahdī, the last Imām.

The description of Shekh Ṣafīyyu'd-dīn as the واضع, or author of the art, must be considered an inexactitude, and for that reason I think we should read واضع, explainer, commentator.

479 10 ز. بېرحمي تونها مشك بار. These two lines are only in A, which reads تونها. I think we must read (توب = توف).
تونها.

482 6 and 499 9. قُوَّتِي الْمَلِكَ مَنْ تَشَاءُ Q. III. 26.

483 22 شستري. Possibly we should read شش دري—of six doors.

484 13 از جانب دريا بار. Possibly دريا پارس, i.e., the Persian Gulf.

490 15 اولاد انانش. The last of daughters is omitted in the MSS.

491 18 چون فواره دواعي. After دواعي there is a word (forming a compound with ميامن) which I cannot identify; it reads in J. مفادمت or مفادمت.

493 18 قرية. Possibly قرية.

495 14 الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ. Q. LXVII. 2.

495 14 إِنَّكَ مَيِّتٌ وَأَنْتُمْ مَيِّتُونَ. Q. XXXIX. 30.

495 19 مغز فیل. Malcolm says, "The Persian name of the preparation is Filaoon. It is chiefly opium, and very intoxicating."

495 21 در جلد مقدم. See Introduction.

Page Line

- 496 8 گُل غنچه. The first two miṣrā's are mutaḳārib, the rest hazaj. They should be separate.
- 497 11 وَاللّٰهُ يَدْعُوْا اِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِيْ مَنْ تَشَاءُ اِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ Q. X. 25.
- 499 8 وَنُنَزِّلُ الْمُلْكَ مِنْ تَشَاءُ Q. III. 26.
- 499 22 با توابع, i.e., بتوابع.
- 505 10 بلان ارزه گشته. I am not sure that this reading is correct; both A. and J. have it; the former following with اباماز و برگ, the latter with بی ساز برگ. ارزه = clay. Perhaps, however, read, آژده (pierced).

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES

Critical editions of unprinted and original works of Oriental Literature, edited by competent scholars, and published by the Oriental Institute, Baroda

I. BOOKS PUBLISHED.

	Rs. A.
1. Kāvya-mīmāṃsā : a work on poetics, by Rājaśekhara (880-920 A.D.): edited by C. D. Dalal and R. Ananta-krishna Sastry, 1916. Reissued, 1924	2-4
<i>This book has been set as a text-book by several Universities including Benares, Bombay, and Patna.</i>	
2. Naranārāyaṇānanda : a poem on the Paurāṇic story of Arjuna and Kṛṣṇa's rambles on Mount Girnar, by Vastupāla, Minister of King Viradhavala of Dholka, composed between Samvat 1277 and 1287, i.e., A.D. 1221 and 1231: edited by C. D. Dalal and R. Anantakrishna Sastry, 1916	<i>Out of print.</i>
3. Tarkasaṅgraha : a work on Philosophy (refutation of Vaiśeṣika theory of atomic creation) by Ānandajñāna or Ānandagiri, the famous commentators on Śaṅkarācārya's Bhāṣyas, who flourished in the latter half of the 13th century: edited by T. M. Tripathi, 1917. <i>Out of print.</i>	
4. Pārthaparākrama : a drama describing Arjuna's recovery of the cows of King Virāta, by Prahlādanadeva, the founder of Pālanpur and the younger brother of the Paramāra king of Chandrāvātī (a state in Mārṇvār), and a feudatory of the kings of Guzerat, who was a Yuvarāja in Samvat 1220 or A.D. 1164: edited by C. D. Dalal, 1917	0-6
5. Rāṣṭraudhavaṁśa : an historical poem (Mahākāvya) describing the history of the Bāgulas of Mayūragiri, from Rāṣṭraudha, king of Kanauj and the originator of the dynasty, to Nārāyaṇa Shāh of Mayūragiri by Rudra Kavi, composed in Śaka 1518 or A.D. 1596: edited by Pandit Ēmbar Krishnamacharya with Introduction by C. D. Dalal, 1917	1-12
6. Līṅgānuśāsana : on Grammar, by Vāmana, who lived between the last quarter of the 8th century and the first quarter of the 9th century: edited by C. D. Dalal, 1918	0-8
7. Vasantavilāsa : an historical poem (Mahākāvya) describing the life of Vastupāla and the history of	

- Guzerat, by Bālachandrasūri (from Modheraka or Modhera in Kadi Prant, Baroda State), contemporary of Vastupāla, composed after his death for his son in Samvat 1296 (A.D. 1240) : edited by C. D. Dalal, 1917 1-8
8. **Rūpakasaṭkam** : six dramas by Vatsarāja, minister of Paramardideva of Kalinjara, who lived between the 2nd half of the 12th and the 1st quarter of 13th century : edited by C. D. Dalal, 1918 2-4
9. **Mohaparājaya** : an allegorical drama describing the overcoming of King Moha (Temptation), or the conversion of Kumārapāla, the Chalukya King of Guzerat, to Jainism, by Yaśaḥpāla, an officer of King Ajayadeva, son of Kumārapāla, who reigned from A.D. 1229 to 1232 : edited by Muni Chaturvijayaji with Introduction and Appendices by C. D. Dalal, 1918 .. 2-0
10. **Hammīramadamardana** : a drama glorifying the two brothers, Vastupāla and Tejaḥpāla, and their King Viradhavala of Dholka, by Jayasimhasūri, pupil of Virasūri, and an Ācārya of the temple of Munisuvrata at Broach, composed between Samvat 1276 and 1286 or A.D. 1220 and 1239 : edited by C. D. Dalal, 1920 2-0
11. **Udayasundarikathā** : a romance (Campū, in prose and poetry) by Soddhala, a contemporary of and patronised by the three brothers, Chchittarāja, Nāgārjuna, and Mummunirāja, successive rulers of Konkan, composed between A.D. 1026 and 1050 : edited by C. D. Dalal and Pandit Embar Krishnamacharya, 1920 .. 2-4
12. **Mahāvīdyāvidambana** : a work on Nyāya Philosophy, by Bhaṭṭa Vādindra who lived about A.D. 1210 to 1274 : edited by M. R. Telang, 1920 2-8
13. **Prācinagurjarakāvyaśaṅgraha** : a collection of old Guzerati poems dating from 12th to 15th centuries A.D. : edited by C. D. Dalal, 1920 2-4
14. **Kumārapālapratibodha** : a biographical work in Prakṛta, by Somaprabhāchārya, composed in Samvat 1241 or A.D. 1195 : edited by Muni Jinavijayaji, 1920 7-8
15. **Gaṇakārikā** : a work on Philosophy (Pāśupata School) by Bhāsarvajña who lived in the 2nd half of the 10th century : edited by C. D. Dalal, 1921 1-4
16. **Saṅgītamakaranda** : a work on Music by Nārada : edited by M. R. Telang, 1920 2-0
17. **Kavindrācārya List** : list of Sanskrit works in the collection of Kavindrācārya, a Benares Pandit (1656 A.D.) : edited by R. Anantakrishna Shastry, with a foreword by Dr. Ganganatha Jha, 1921 0-12
18. **Vārāhaḡṛhyasūtra** : Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda : edited by Dr. R. Shamasastri, 1920 .. 0-10
19. **Lekhapaddhati** : a collection of models of state and private documents, dating from 8th to 15th centuries A.D. :

- Rs. A.
- edited by C. D. Dalal and G. K. Shrigondekar,
1925 2-0
20. **Bhaviṣayattakahā or Pañcamīkahā**: a romance in Apabhraṁśa language by Dhanapāla (*circa* 12th century): edited by C. D. Dalal and Dr. P. D. Gune, 1923 6-0
21. **A Descriptive Catalogue of the Palm-leaf and Important Paper MSS. in the Bhandars at Jessalmere**, compiled by C. D. Dalal and edited by Pandit L. B. Gandhi, 1923 3-4
22. **Paraśurāmakalpasūtra**: a work on Tantra, with commentary by Rāmeśvara: edited by A. Mahadeva Sastry, B.A., 1923 *Out of print.*
23. **Nityotsava**: a supplement to the Paraśurāmakalpasūtra by Umānandanātha: edited by A. Mahadeva Sastry, B.A., 1923. Second revised edition by Swami Tirvikrama Tirtha, 1930 5-0
24. **Tantrarahasya**: a work on the Prābhākara School of Pūrvamīmāṃsā by Rāmānujācārya: edited by Dr. R. Shamasastri, 1923 1-8
- 25, 32. **Samarāṅgaṇa**: a work on architecture, town-planning, and engineering, by king Bhoja of Dhara (11th century): edited by Mahamahopadhyaya T. Gaṇapati Shastri, Ph.D. Illustrated. 2 vols., 1924-1925 10-0
- 26, 41. **Sādhnamālā**: a Buddhist Tāntric text of rituals, dated 1165 A.D., consisting of 312 small works, composed by distinguished writers: edited by Benoytosh Bhattacharyya, M.A., Ph.D. Illustrated. 2 vols., 1925-1928 14-0
27. **A Descriptive Catalogue of MSS. in the Central Library, Baroda**: Vol. 1 (Veda, Vedalakṣaṇa, and Upaniṣads), compiled by G. K. Shrigondekar, M.A., and K. S. Ramaswāmi Shastri, with a Preface by B. Bhattacharyya, Ph.D., 1925 6-0
28. **Mānasollāsa or Abhilaṣitārthacintāmaṇi**: an encyclopædic work treating of one hundred different topics connected with the Royal household and the Royal court by Someśvaradeva, a Chalukya king of the 12th century: edited by G. K. Shrigondekar, M.A., 3 vols., vol. I, 1925 2-12
29. **Nalavilāsa**: a drama by Rāmachandrasūri, pupil of Hemachandrasūri, describing the Paurāṇika story of Nala and Damayanti: edited by G. K. Shrigondekar, M.A., and L. B. Gandhi, 1926 2-4
- 30, 31. **Tattvasaṅgraha**: a Buddhist philosophical work of the 8th century by Śāntaraksita, a Professor at Nālandā with Pañjikā (commentary) by his disciple Kamalaśīla, also a Professor at Nālandā: edited by Pandit Embar Krishnamāchārya with a Foreword in English by B. Bhattacharyya, M.A., Ph.D., 2 vols., 1926 24-0

- 33, 34. **Mirat-i-Ahmadi**: By Ali Mahammad Khan, the last Moghul Dewan of Gujarat: edited in the original Persian by Syed Nawabali, M.A., Professor of Persian, Baroda College, 2 vols., illustrated, 1926-1928 .. 19-8
35. **Mānavagṛhyasūtra**: a work on Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda with the Bhāṣya of Aṣṭāvakra: edited with an introduction in Sanskrit by Pandit Rāmakrishna Harshaji Śāstri, with a Preface by Prof. B. C. Lele, 1926 .. 5-0
36. **Nāṭyaśāstra**: of Bharata with the commentary of Abhinavagupta of Kashmir: edited by M. Ramakrishna Kavi, M.A., 4 vols., vol. I, illustrated, 1926 .. 6-0
37. **Apabhraṁśakāvya-trayī**: consisting of three works, the Carcarī, Upadeśarasāyana, and Kālasvarūpakulaka, by Jinadatta Sūri (12th century) with commentaries: edited with an elaborate introduction in Sanskrit by L. B. Gandhi, 1927 .. 4-0
38. **Nyāyapraveśa**, Part I (Sanskrit Text): on Buddhist Logic of Dinnāga, with commentaries of Haribhadra Sūri and Pārśvadeva: edited by Principal A. B. Dhruva, M.A., LL.B., Pro-Vice-Chancellor, Hindu University, Benares, 1930 .. 4-0
39. **Nyāyapraveśa**, Part II (Tibetan Text): edited with introduction, notes, appendices, etc., by Pandit Vidhusekhara Bhattacharyya, Principal, Vidyabhavana, Visvabharati, 1927 .. 1-8
40. **Advayavajrasaṅgraha**: consisting of twenty short works on Buddhist philosophy by Advayavajra, a Buddhist savant belonging to the 11th century A.D., edited by Mahāmahopādhyāya Dr. Haraprasad Sastri, M.A., C.I.E., Hon. D. Litt., 1927 .. 2-0
- 42, 60. **Kalpadrakośa**: standard work on Sanskrit Lexicography by Keśava: edited with an elaborate introduction by the late Pandit Ramavatara Sharma, Sahityacharya, M.A., of Patna and index by Pandit Shrikant Sharma, 2 vols., vol. I, 1928 .. 10-0
vol. II *Shortly*.
43. **Mirat-i-Ahmadi Supplement**: by Ali Muhammad Khan. Translated into English from the original Persian by Mr. C. N. Seddon, I.C.S. (*retired*), and Prof. Syed Nawab Ali, M.A. Illustrated. Corrected reissue, 1928 .. 6-8
44. **Two Vajrayāna Works**: comprising Prajñopāyavinīś-cayasiddhi of Anaṅgavajra and Jñānasiddhi of Indrabhūti—two important works belonging to the little known Tantra school of Buddhism (8th century A.D.): edited by B. Bhattacharyya, Ph.D., 1929 .. 3-0
45. **Bhāvaprakāśana**: of Śāradātanaya, a comprehensive work on Dramaturgy and Rasa, belonging to A.D. 1175-1250; edited by His Holiness Yadugiri Yatiraja Swami, Melkot, and K. S. Ramaswami Sastri, Oriental Institute, Baroda, 1929 .. 7-0

46. **Rāmacarita** : of Abhinanda, Court poet of Hāravarṣa probably the same as Devapāla of the Pala Dynasty of Bengal (cir. 9th century A.D.): edited by K. S. Ramaswami Sastri, 1929 7-8
47. **Nañjarājayaśobhūṣaṇa** ; by Nṛsimhakavi *alias* Abhinava Kalidāsa, a work on Sanskrit Poetics and relates to the glorification of Nañjarāja, son of Virabhūpa of Mysore: edited by Pandit E. Krishnamacharya, 1930 5-0
48. **Nāṭyadarpaṇa** : on dramaturgy by Rāmacandra Sūri with his own commentary: edited by Pandit L. B. Gandhi and G. K. Shrigondekar, M.A. 2 vols., vol. I, 1929 4-8
49. **Pre-Diñnāga Buddhist Texts on Logic from Chinese Sources** : containing the English translation of *Satāśāstra* of Āryadeva, Tibetan text and English translation of *Vigraha-vyāvartanī* of Nāgārjuna and the re-translation into Sanskrit from Chinese of *Upāyahrdaya* and *Tarkaśāstra* : edited by Prof. Giuseppe Tucci, 1930 9-0
50. **Mirat-i-Ahmadi Supplement** : Persian text giving an account of Guzerat by Ali Muhammad Khan: edited by Syed Nawab Ali, M.A., Principal, Bahaudin College, Junagadh, 1930 6-0
51. **Triṣaṣṭiśālākāpuruṣacaritra** : of Hemacandra, translated into English with copious notes by Dr. Helen M. Johnson of Osceola, Missouri, U.S.A. 4 vols., vol. I (*Ādiśvaracaritra*), illustrated, 1931 15-0
52. **Daṇḍaviveka** : a comprehensive Penal Code of the ancient Hindus by Vardhamāna of the 15th century A.D.: edited by Mahamahopadhyaya Kamala Kṛṣṇa Smṛtītīrtha, 1931 8-8
53. **Tathāgataguhyaka or Guhyasamāja** : the earliest and the most authoritative work of the Tantra School of the Buddhists (3rd century A.D.): edited by B. Bhattacharyya, Ph.D., 1931 4-4
54. **Jayākhyasamhitā** : an authoritative Pāñcarātra work of the 5th century A.D. highly respected by the South Indian Vaiṣṇavas: edited by Pandit E. Krishnamacharyya of Vāḍtal, with one illustration in nine colours and a Foreword in English by B. Bhattacharyya, Ph.D., 1931 12-0
55. **Kāvyaḷaṅkārasārasaṅgraha** : of Udbhata with the commentary, probably the same as Udbhata-viveka of Rājānaka Tilaka (11th century A.D.): edited by K. S. Ramaswami Sastri, 1931 2-0
56. **Pārānanda Sūtra** : an ancient Tāntric work of the Hindus in Sūtra form giving details of many practices and rites of a new School of Tantra: edited by Swami Trivikrama Tīrtha with a Foreword by B. Bhattacharyya, Ph.D., 1931 3-8

57. **Ahsan-ut-Tawarikh** : history of the Safawi Period of Persian History, 15th and 16th centuries, by Hasan-i-Rumlu : edited by C. N. Seddon, I.C.S. (retired), Reader in Persian and Marathi, University of Oxford, 2 vols. Vol. I (Text), 1932 11-0
58. **Padmānanda Mahākāvya** : giving the life history of Rsabhadeva, the first Tirthaṅkara of the Jainas, by Amarachandra Kavi of the 13th century: edited by H. R. Kapadia, M.A., 1932 14-0
59. **Śabdaratnasamanvaya** : an interesting lexicon of the Nānārtha class in Sanskrit compiled by the Maratha King Sahaji of Tanjore: edited by Pandit Viṭṭhala Śāstri, Sanskrit Pathaśāla, Baroda, with a foreword by B. Bhattacharyya, Ph.D. *Shortly.*
61. **Śaktisaṅgama Tantra** : a voluminous compendium of the Hindu Tantra comprising four books on Kālī, Tārā, Sundarī and Chhinnamastā: edited by B. Bhattacharyya, M.A., Ph.D., 4 vols., vol. I, Kālikhaṇḍa *Shortly.*

II. BOOKS IN THE PRESS.

1. **Nāṭyaśāstra** : Vol. II, edited by M. Ramakrishna Kavi.
2. **Mānasollāsa** or **Abhilāṣitārthacintāmaṇi**, vol. II, edited by G. K. Shrigondekar, M.A.
3. **A Descriptive Catalogue of MSS. in the Oriental Institute, Baroda**, vol. II (Śrauta, Dharma, and Gṛhya Sūtras) compiled by the Library staff.
4. **A Descriptive Catalogue of MSS. in the Jain Bhandars at Pattan** : edited from the notes of the late Mr. C. D. Dalal, M.A., by L. B. Gandhi, 2 vols.
5. **Siddhāntabindu** : on Vedānta philosophy by Madhusūdana Sarasvatī with commentary of Puruṣottama : edited by P. C. Divanji, M.A., LL.M.
6. **Portuguese Vocables in Asiatic Languages** : translated into English from Portuguese by Prof. A. X. Soares, M.A., Baroda College, Baroda.
7. **Abhisamayālaṅkāra-loka** : a lucid commentary on the Prañjāpāramitā, a Buddhist philosophical work, by Simhabhadra : edited by Prof. Giuseppe Tucci.
8. **Śaktisaṅgama Tantra** : comprising four books on Tārā, Kālī, Sundarī, and Chhinnamastā: edited by B. Bhattacharyya, Ph.D., 4 vols., vol. II.
9. **Nāṭyadarpaṇa, Vol. II** : introduction in Sanskrit giving an account of the antiquity and usefulness of the Indian drama, the different theories of Rasa, and an examination of the problems raised by the text: by L. B. Gandhi.
10. **Iṣṭasiddhi** : on Vedānta philosophy by Vimuktātmā, disciple of Avyayātmā, with the author's own commentary: edited by M. Hiriyanna, M.A., Retired Professor of Sanskrit, Maharaja's College, Mysore.

11. **Alaṁkāramahodadhī** : a famous work on Sanskrit Poetics composed by Narendraprabha Sūri at the request of Minister Vastupāla in 1226 A.D. : edited by Lalchandra B. Gandhi of the Oriental Institute, Baroda.
12. **Sanskrit Texts from Bali** : comprising a large number of Hindu and Buddhist ritualistic, religious and other texts recovered from the islands of Java and Bali with comparisons : edited by Professor Sylvain Levi.
13. **Sūktimuktāvalī** : a well-known Sanskrit work on Anthology, of Jalhana, a contemporary of King Kṛṣṇa of the Hoysāla Yādava Dynasty (A.D. 1247) : edited by Pandit E. Krishnamacharya, Sanskrit Pāṭhasālā, Vadtal.
- ✓ 14. **Tarikh-i-Mubarakshahi** : an authentic and contemporary account of the kings of the Saiyyid Dynasty of Delhi : translated into English from original Persian by Kamala Krishna Basu, M.A., Professor, T.N.J. College, Bhagalpur.
15. **Kāvya-mīmāṃsā** : A Sanskrit work on Poetics of Rājasekhara : third revised edition by K. S. Ramaswami Sastri of the Oriental Institute, Baroda.
16. **Śabara-Bhāṣya** : on the Mīmāṃsā Sūtras of Jaimini : Translated into English by Mahamahopādhyāya Dr. Ganganath Jha, M.A., D.Litt., etc., Vice-Chancellor, University of Allahabad.
17. **Gaṇḍavyūha** : a Buddhist work describing the history of Sudhana in search of perfect knowledge, and the exploits of Mañjuśrī (3rd century A.D.) : edited by B. Bhattacharyya, Ph.D.
18. **Gaṇitatilakavṛtti** : of Śrīpati with the commentary of Simhatilaka, a non-Jain work on Arithmetic and Algebra with a Jain commentary : edited by H. R. Kapadia, M.A.
19. **Nārāyaṇa Śataka** : a devotional poem of high literary merit by Vidyākara with the commentary of Pītāmbara : edited by Pandit Shrikant Sharma.
20. **Dvādaśāranayacakra** : an ancient polemical treatise giving a résumé of the different philosophical systems with a refutation of the same from the Jain standpoint by Mallavādi Suri with a commentary by Simhasuri Gani : edited by Muni Caturvijayaji.
21. **Gurjararāsāvalī** : a collection of several old Gujarati Rasas : edited by Messrs. B. K. Thakore, M. D. Desai, and M. C. Modi.
22. **Nāyakarātna** : a commentary on the Nyāyaratnamālā of Pārthasārathi Miśra by Rāmānuja of the Prābhākara School : edited by K. S. Ramaswami Sastri of the Oriental Institute, Baroda.
23. **Mādhavānala Kāmakandalā** : a romance in old western Rajasthani by Gaṇapati, a Kāyastha from Amod : edited by M. R. Majumdar, M.A., LLB.

24. **Rājadharmā-Kaustubha** : an elaborate Smṛti work on Rājadharmā, Rājanīti and the requirements of kings by Anantadeva : edited by Mahamahopadhyaya Kamala Krishna Smṛtitīrtha.
 25. **Paraśurāma-Kalpasūtra** : an important work on Tantra with the commentary of Rāmesvara : second revised edition by Swami Trivikrama Tīrtha.
 26. **Tarkabhāṣā** : a work on Buddhist Logic by Mokṣākara Gupta of the Jagaddala monastery : edited with a Sanskrit commentary by Pandit Embar Krishnama-charya of Vadtal.
 27. **Triṣaṣṭiśalākāpuruṣacaritra** : of Hemacandra : translated into English by Dr. Helen M. Johnson, 4 vols., vol. II.
 28. **Ahsan-ut-Tawarikh** : history of the Safvi period of Persian History : edited by C. N. Seddon, I.C.S. (retired), University of Oxford, Vol. II (English translation).
-

THE GAEKWAD'S STUDIES IN RELIGION AND
PHILOSOPHY.

Rs. A.

1. **The Comparative Study of Religions:** [Contents: I, the sources and nature of religious truth. II, super-natural beings, good and bad. III, the soul, its nature, origin, and destiny. IV, sin and suffering, salvation and redemption. V, religious practices. VI, the emotional attitude and religious ideals]: by Alban A. Widgery, M.A., 1922 15-0
 2. **The Philosophy and Theology of Averroes:** [Contents: I, a decisive discourse on the delineation of the relation between religion and philosophy. Ia, on the problem of eternal knowledge which Averroes has mentioned in his decisive discourse. II, an exposition of the methods of arguments concerning the doctrines of the faith]: by Mohammad Jamil-ur-Rahman, M.A., 1921. (Cloth Rs. 5/-) 3-0
 3. **Religious and Moral Teachings of Al Ghazzali:** [Contents: I, the nature of man. II, human freedom and responsibility. III, pride and vanity. IV, friendship and sincerity. V, the nature of love and man's highest happiness. VI, the unity of God. VII, the love of God and its signs. VIII, *riza* or joyous submission to His will]: translated by Syed Nawab Ali, M.A., 1921 2-0
 4. **Goods and Bads:** being the substance of a series of talks and discussions with H.H. the Maharaja Gaekwad of Baroda. [Contents: introduction, I, physical values. II, intellectual values. III, æsthetic values. IV, moral value. V, religious value. VI, the good life, its unity and attainment]: by Alban G. Widgery, M.A., 1920. (Library edition Rs. 5/-) 3-0
 5. **Immortality and other Essays:** [Contents: I, philosophy and life. II, immortality. III, morality and religion. IV, Jesus and modern culture. V, the psychology of Christian motive. VI, free Catholicism and non-Christian Religions. VII, Nietzsche and Tolstoi on Morality and Religion. VIII, Sir Oliver Lodge on science and religion. IX, the value of confessions of faith. X, the idea of resurrection. XI, religion and beauty. XII, religion and history. XIII, principles of reform in religion]: by Alban G. Widgery, M.A., 1919. (Cloth Rs. 3/-) 2-0
 6. **Confutation of Atheism:** a translation of the *Hadis-i-Halila* or the tradition of the Myrobalan Fruit: translated by Vali Mohammad Chhanganhbhai Momin, 1918 0-14
- Conduct of Royal Servants:** being a collection of verses from the *Viramitrodaya* with their translations in English, Gujarati, and Marathi: by B. Bhattacharyya, M.A., Ph.D. 0-6

Agent in Germany :

OTTO HARRASSOWITZ,

BUCHHANDLUNG UND ANTIQUARIAT,

QUERSTRASSE 14,

LEIPZIG.

For further particulars please communicate
with—

THE DIRECTOR,
Oriental Institute, Baroda.

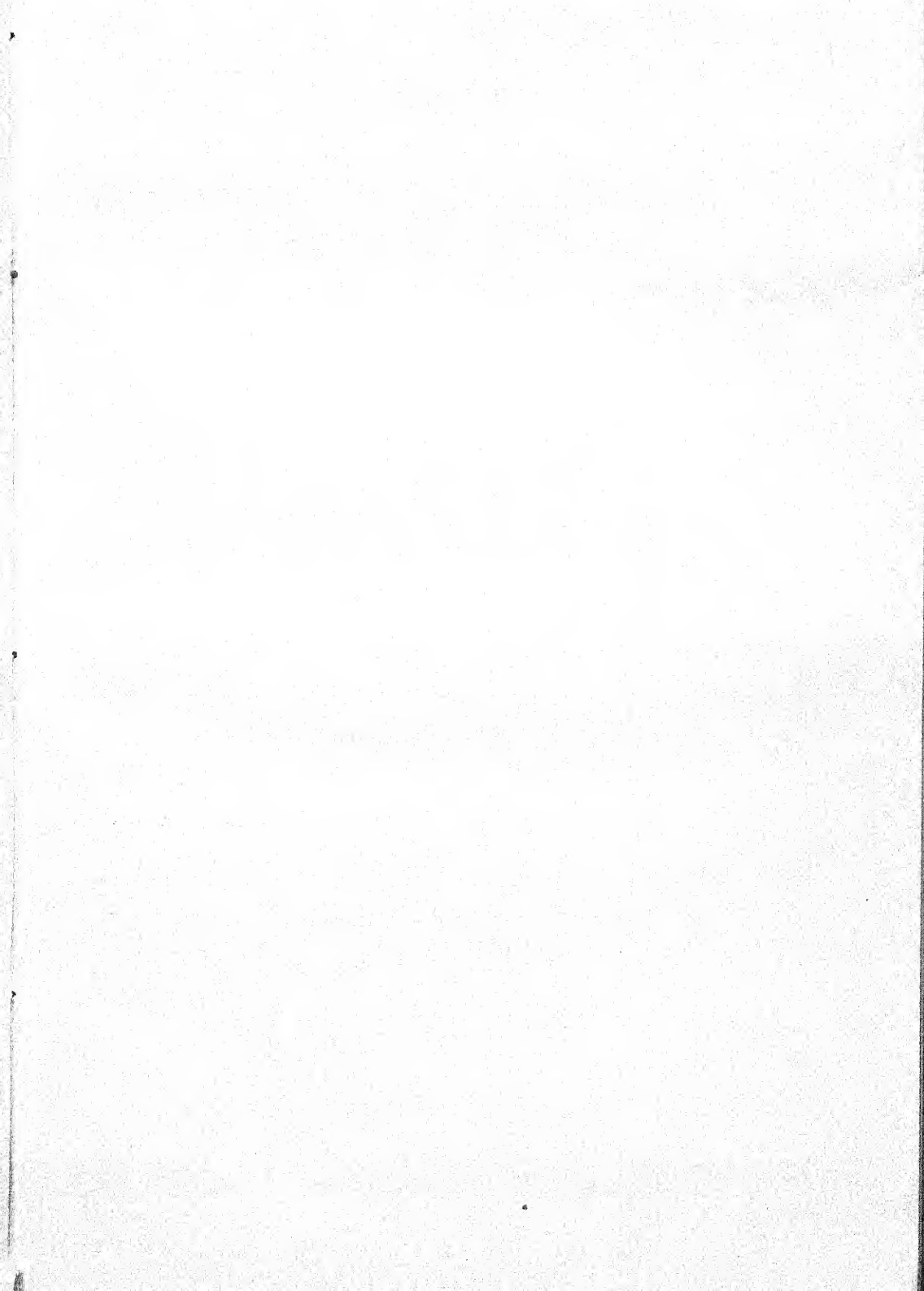
صواب	خطا	سطر	صفحه
ستین	ستین	۴	۳۷۰
قلعه	قلعه	۱۸	»
با	ابا	۱۸	۳۷۶
خیمه	خیمه	۲	۳۷۸
غازیان ظفر شعار	ظفر شعار	۱	۳۸۱
فر خراد	فر خراد	۳	۳۸۴
چیش	چیش	۴	۳۸۸
السلام	السلام	۲۱	۳۹۸
بیک	بیک	۱۱	۴۰۴
در	ز	۹	۴۲۰
نه	ز	۱۲	»
بینک	بینک	۱	۴۲۳
خیالات	خیالات	۱۴	»
شمار	شما	۴	۴۲۸
فوجی	دوچی	۱۳	۴۴۸
امراً	آمرأ	۲۰	۴۶۷
چ ندارد	شرح	۴	۴۶۸
رخ و	رخ و	۲	۴۷۷
صوفور	صوفور	۲۰	۴۸۳
نقائیه	بنقائیه	۱۹	۴۹۰
لدین	الدین	۲۰	۴۹۵

صفحه	سطر	خطا	صواب
۲۴۶	۱۴	به ببینند	ببینند
۹۴۹	۱۱	حوئی	خوئی
۲۵۸	۱	از قورچیان	قورچیان
۲۶۳	۱۹	خاف	خواف
۲۸۲	۱۶	قلند	قلندر
۲۸۸	۴	نداختند	انداختند
۲۹۱	۹	(۳)	(۲)
۲۹۲	۴	جمله	حمله
۲۹۴	۳۴	نا گردید	تا گردید
۲۹۷	۲۴	فرق	خوف
۳۰۵	۱۳	ان	آن
۳۰۷	۱۸	کنونکم	کنونکم
۳۰۸	۱۵	مِنْ أَخِيهِ	مِنْ أَخِيهِ
۳۱۵	۲	درست	درشت
»	۳	باشتغائه	باشتغائه
»	۱۸	یکدلی	بکدلی
۳۱۸	۲	حسین خان	حسین جان (و لو آنکه در نسخها خان است)
۳۲۰	۱۹	»	»
۳۲۲	۱۱	»	»
۳۳۰	۱۶	تفنگ	تفک
۳۳۱	۱۹	کاخ	کماخ
۳۴۷	۹	بالجأ	بالجای
۳۵۰	۹	عليهم	عليهم
۳۶۴	۱۸	ترب	ترک
»	۲۱	قلب	قلعه
۳۶۸	۹	رقتی	رفتی
»	۱۱	قورچان	قورچیان

صواب	خطا	سطر	صفحه
سپرده	سپرده	۲۳	۱۳۶
دورمیش	درومش	۱۱	۱۴۵
غلام	علام	۲۱	»
با	با	۷	۱۴۶
از	ا	۱	۱۴۸
در درجین	در جرین	۲۳	۱۴۹
سنان	سنا	۱۳	۱۵۵
تساوی	مساوی	۱۱	۱۶۱
باره	باره	۶	۱۶۲
»	»	۱۲	۱۶۶
گفتار	گفار	۱۱	۱۶۹
در صفحه ۱۷۴ باید آمد	قلعه بمغوط ب	شرح	۱۷۵
شکار	شگار	۲۳	۱۸۲
شیبک	شیبک	۱۴	۱۸۵
دو	در	۶	۱۹۴
گذاشته	گذاخته	۲۳	۲۰۲
محو شود	دموش	شرح	۲۰۳
و اردال بان	اردال بان	۷	»
شکنجه	شکنجه	۲	۲۱۰
نمیدیند	نمیدند	۸	۲۲
کاشغر	کاشغر	۸	۲۱۵
گفته	فته	۱۶	۲۲۴
ایالت	ایالت	۱۲	۲۲۶
بکسانی	بگسانی	۱۲	۲۳۲
افران	افران	۵	۲۳۵
شرف	شرف	۱۸	۲۳۹
دروازه	دروازه	۱۳	۲۴۰
مذکور	مدکور	۱۴	۲۴۳

غلطنامه

صفحه	سطر	خطا	صواب
۵	۴	(۲)	—
۵	۲۱	الْمَدِينَةِ	الْمَدِينَةِ
۶	۳	لِّلّٰه	لِلّٰه
۱۱	۱۴	و کلاه	و کلاهی
۲۹	۵	تاجیه	ناجیه
۳۲	۱۴	مَقِيدَةً	مَقِيدَ
۵۲	۴ و ۶	کشتیها	کشتیهایی
۵۵	۱۵	گذرایند	گذرانید
۵۶	۱۷	با	تا
۵۵	۲۰	تواسطه	بواسطه
۷۴	۱۱	حلاوی	چلاوی
۷۵	۵	نراد	نژاد
۵۵	۲۰	نگاه	ناگاه
۷۸	۹	تنگنا	تنگنای
۷۹	۸	کوش	گوش
۹۰	۱۲	و عشر	عشر
۹۳	۳	که پادشاه	پادشاه
۹۵	۲۱	دوبست	دویست
۹۹	۵	ننمایم	ننمائیم
۱۱۲	۲۳	تعظیما	تعظیماً
۱۱۶	۱۱	کعبه	کعبه
۱۱۸	۱۰	حَامِيَةً	حَامِيَةً
۱۳۲	۱۶	نمائید	نمایند
۱۳۳	۲۲	باره	بارگ
۱۳۶	۱۰	با پرید	با پرید

ایشان غافل بدان حوالی رسیدند قرا خان بیگ والی آن دیار با چهار هزار سوار که هریک خود را قرینۀ رستم و اسفندیار میدانستند - * ابیات *

همه همچو رستم بگاہ نبود بصحبت همه همچو صہبائی (۱) ورد
چو دریا باینہار بگشادہ کف بہیجا چو شیران دشت نجف
در برابر رومیان صف قتال وجدال آراستہ نیزہای از دہا کردار بر گوش تگوزان باد رفتار
گذاشتہ اجل کردار خود را بر آن لشکر بسیار زدہ قرب پنجاہ نفر را یک دفعہ از
زین عزت بر خاک مذلت انداختند جمعی از رومیان تیغ خلاف از غلاف
بیرون آوردہ بغازیان جلو انداختند - * ابیات *

شد از تیغہا بر بدنہا شکاف شکاف بدن تیغہا را غلاف
(۲) یلان ارزہ گشتہ ابا ساز و برگ فرو بردہ سر در گریبان مرگ
و جمعی از غازیان کہ بواسطہ بریدن سر از اسب فرود آمدہ بودند رومیان ایشانرا
کشتہ غازیانرا از جای کفدہ تا بقریہ رسانیدند و خیمہ قرا خان بیگ کہ برپا بود
آتش زدند قرا خان بیگ مردم خود را استمالت دادہ بر محاربہ ترغیب نمود
اکثر مردمان کار و دلیران روزگار رومیان کشتہ شدہ اند از حرکت المذبح ایشان
مترسید لشکرا دلیر کردہ یکبار دیگر حملہ بر آن سپاہ بسیار کردند رومیان تاب
صدمت و صولت غازیان نیارودہ روی از میدان پیگار ہوادی فرار آوردند سپاہ قزاقباش از
روی پرخاش ایشان را تعاقب کردہ قرب سیصد نفر را بقتل آوردند و ایشان از بیم
جان باطراف و اکناف پراکندہ گشتند و قرب چہار صد نفر دیگر از کثرت برف
ہلاک شدند میرزا علی بیگ پریشان و بد حال خود را بارض روم انداخت *

(۲) یلان ارزہ گشتہ بی ساز و برگ چ

(۱) صہبا ورود چ صہبا ورد ا

شد چون خبر انتقال اسمعیل میرزا را استماع نمود از مبادرت پشیمان گشته پای از جاده و قدم از طریق ارشاد بیرون نهاده با جمعی کردان بر سیل ایلغار بخوی آمده در آن اوان محمود بیگ روملو والی آن دیار بود با دویست سوار باستقبال شتافته در حوالی قرینه ولیدیان بکردان دو چار شده بی استعمال سیوف و رماح روی بگریز آورد کردان خدمتش را با فرزندان^(۱) گذاشته و آن بلده را تاخته لوالی استیغ برافراختند در آن اوان جمعی کثیر از کردان باتفاق فرزندان قاضی قران بر سر حسین جان سلطان خنسلو آمدند حسین جان سلطان در قرینه متحصن گشته با قرب هزار و دویست سوار دل بر هلاک نهاده قرب یکماه با آن قوم گمراه مقابله نمودند در آن اوان سپاه وان و وسطان و قاضی بیگ ولد شاهقلی بلیلان با غلبه تمام بمدد کردان آمده آنروز صبح تا رواح آتش قتال و جدال در غایت التهاب و عین اشتعال بود از طرفین جمع کثیری بر خاک هلاک افتادند چون سهم غرض ایشان به هدف مطلوب فرسید از روی مکر و تزویر رسولان سخن دان نزد حسین جان سلطان فرستادند و سلسله دوستی و ارادت و محبت و موافقت جنبانیدند خنسلوان بعد از قواعد تأکید و پیمان و سوگند به قرآن نزد کردان رفتند^(۲) ایشان اکثر غازیان را بقتل آورده فرزندان صغار و کبار ایشانرا پایمال و بال گردانیده هم در آن اوان پاشای ارض روم سپاه فراوان جمع آورده اراده نمود که بشوره گل آید میرزا علی بیگ ولد غلام علی که از امرای معتبر ایشان بود از روی غرور معروض داشت که آمدن شما احتیاجی نیست بنده حاکم شوره گل را دست بسته بخدمت آورم بنابر آن پاشا علی را با هفت هزار سوار جرّار نیزه گذار بتاخت شوره گل روانه ساخت رومیان با اسلح و ابهت تمام و عجب و غرور بیرون از ادراک اوهام از راه غیر متعارف روی بقراخان بیگ^(۳) پای بر تلو آوردند تا گوی دولت را بچوگان خدعت از میدان سعادت بریابند چون

(۱) تا باتفاق فرزندان ندارد

(۲) ایشان چون لشکر شیطان اند عهد و پیمانرا بر طاق نسیان نهاده اکثر الخ ج

(۳) بهاهی لور تلو ا

و استمالت دهاقین و مزارعان غایت الامکان سعی بسیار نمود در وصول
(۱) علوفات لشکریان و محصول ادرارات مستحقان دقیقه‌نما مرعی گذاشت شاه
جهان پنجاه بر سریر زرین چون آفتاب که بر سمت الّوأس آمده درهم و دینار را
چون اشعه (۲) انوار بر سر خلق پاشیدن گرفت -

در گنج نعمت گشودن گرفت همه خلق را دل ربودن گرفت
هوا صیقلی شد ز انفاس او سواک غم از دل زدودن گرفت
خرزین شاه دین پنجاه که در قزوین بود از جواهر و نقود و اسباب و آلات حرب بر
امرا و صلحا و سادات و فقرا و لشکری و سفری و حضری قسمت نمود مواجب
لشکر را که شاه دین پنجاه مدت چهارده سال بود که نداده بود و یکدینار نخواست
داد و اسمعیل میرزا صد یک آنرا بصد فلاکت داده بود آن حضرت مجموع را
شفقت فرمودند چنانچه مرد مجهولی در دست تومان و صد تومان زر گرفت
جهانیان کرم اوگنای قآن را در طاق نسیان گذاشتند از زمان آدم تا این زمان
که سال تأریخ هجری به نهصد و هشتاد و پنج رسیده است هیچ پادشاه
ذوی اقتدار به لشکر اینقدر زر نداده است چون زمزمه نفیر عالم گیر معدلت
گستری و (۳) طنطنه کوس اقبال اسکندری باطراف و اکفاف رسید حکام بلاد
اسلام رسولان خجسته دم و فرستادگان فرخنده قدم بدرگاه پادشاه عرب و عجم
فرستادند و اظهار بندگی و سرافکندگی نمودند هم درین اوان حکومت بلده
تبریز را شاه جوان پنجاه بامیر خان ترکمان شفقت فرمود و ایالت اردبیل و توابع
و لواحق به پیره محمد خان استاجلو عنایت نمود و علیقلی سلطان ترکمان را
حکومت خوی ارزانی فرمود هم در آن اثنا خبر از آذربایجان آمد که کردان
رو سیاه بلده خود را تاخت کرده اند شرح مخالفت ایشان آنکه چون اسمعیل
میرزا بسلطنت نشست قاضی بیگ ولد شاهقلی بلیان کرد سلسله محبت
و مودت را در حرکت آورده رسل و رسایل برای تهنیت بقزوین فرستاد و اظهار
بندگی و سرافکندگی نمود و ازینجانب پروانچه حکومت سلماس و تسوج فرستاده

فاسد ایشان از درجهٔ صلاح گذشته بود مافند ماهی در شبکه اضطراب میکردند از خوف خون در مجاری عروق ایشان بسته شد و از هیبت پادشاهانه مغز در تجاوزی عظام کلهٔ سر ایشان گذاخته شد و از ترس راء نفس بریشان بسته گشت - * مصراع *

که هست دم زدن دشمن بدشواری

بعد از آن اردوی گردون شکوه بجانب قزوین در حرکت آمد چون ماهچه طوق زرنگار شهیار با داد و دین از افق بارهٔ قزوین طالع شد شمشال سلطان سایه وار تاب خورشید نیارده ظلمت آسا از شعشعهٔ آفتاب رو گردان شده بر مثال شام بخت تیرهٔ خود در مغرب افول متواری و پنهان شده از روی اضطراب و اضطراب به ده سبزی کار رفت و دست در دامن امیر اعلان بیگ افشار زده حضرتش سر پر شر او را که با رستم زمان و اسکندر دوران همسری میکرد از مرکب بدن جدا ساخته بدرگاه عالم پناه آورده بر خاک مذلت انداخت و پریخان خانم با صد غم و الم خود را بحرم انداخته آنحضرت ویرا بغلیل خان افشار سپرده خدمتش او را روانهٔ عالم دیگر گردانید روز پنجشنبه پنجم ماه ذی الحجه آنحضرت بر کمیت دولت سوار شده بدولتخانهٔ همایون نزول اجلال فرمود جوق جوق امرای درگاه و مقرّبان بارگاه و سادات و موالی و حکام و کلانتران و ارباب و اهالی بدرگاه آمده فراخور حال خود رعایت یافتند و منابر و دفانیر بنام مبارکش زیب و زینت یافت و منصب وزارت بمیرزا سلمان رجوع نموده وزیر نامدار عالی تبار از وفور کیاست و داناتی حراست ملک مینمود و از (۱) دلها رنگ تألیف و رنگ بصیقل احسان میزدود و بلوازم این امر بزرگ و مهم نازک قیام و اقدام نموده از جمیع اوامر و نواهی خوف و خشیت حضرت الهی را نصب العین داشته عموم خلائق و کائنات (۲) در اقامت قواعد حکمت و اجرای احکام معامله بر وجهی نمود که مزیدی بر آن متصور نبود و در تأدیب ظالمان و ترفیه مظلومان کوشیده و میل و محابا و اهمال (۳) و اغفال جایز نداشت در توفیر مال دیوان

(۱) از دلها رنگ تألیف بصیقل احسان می زدود

(۳) و اهمال غافل و ا

(۲) در قواعد اقامت حکمت ب

بارد و از خنجر آب دار آتش فنا جهد رشته بعطف دامن و شرری بزه پیراهن
ایشان نرسد و از تند باد حوادث گرد بر طراز آستین و بطرف آستانش نشیند زهی
تصور باطل زهی خیال محال آنحضرت از غایت مروت کسان سخن دان نزد
ایشان فرستاده پیغام داد که بدانکه حضرت ذوالجلال [به] اعلام سعادت انجام دولت
ما را رفیع الشان و راسخ البیان گردانید و اساس معدلت و لباس حشمت ما
بر بساط بسیط غبراً گسترده و قهرمان غیرت ما بهره رقم خذلان کشد نقاش قضا
یکلک قدر نقش هستی او را از اوراق بقا محو سازد و خورشید دولت و اقبال
و اختر عز و جلال ما پرتو قهر بر هر که اندازد او را با اهل و عیال و خویش و تبار
نا بود سازد باید که ترک مخالفت کرده بدرگاه شتابی و در سلک امرأ منظم
گردی و از بستن دروازه و در فایده بر آن متوئب نمی شود - * ابیات *

بدر بستن اکفون نداریم دست اگر در به بندی ره بام هست
در خانه بندی چو بر آفتاب درون آید از روزنت بی حجاب
ایشان بذابر قلت عقل و کثرت جهل متنبه نگشته چون زنگ غفلت بصیقل
نصیحت از لوح ضمیر ناپاکشان زده نشد و لطف و عذف و تنبیه و تهدید
و کلمات وعد و وعید مؤثر نیفتاد - * نظم *

ز روی غضب شاه عالم پناه	بر آراست لب با سران سپاه
که آن سفله را نیست رسم وفا	نباشد بما در مقام صفا
فریبست و بس قول و کردار او	نباشد کسی آگه از حال او
زبان بر گشادند روشن دلان	که ای درگهت قبله مقبلان
توی بر سپهر فلک آفتاب	ز فیض تو عالم همه کامیاب
بصد دل نخواهد ترا گر سپهر	دلش باد صد پاره از تیغ مهر
(۱) لبی کونبوسد رخت خاک به	دلی کو نخواهد ترا چاک به
همه انتقامت ز دشمن کشیم	ز حکم تو حاشا که گردن کشیم

اما شمشغال سلطان و پریخان خانم از کردار خود نادم بودند لیکن مفاسد اندیشه‌های

انداخت حسین قلی سلطان شاملو بدرگاه عالم پناه آمده و خیمه و خرگاه و سرپرده و بارگاه آورده در خانه همایون را بواجبی ضبط نموده در آن اوان نوید توجه رایات نصرت آیات شاهي و عبور مژده شهنشاهی برین دیار در السنه و افواه افتاد و آفتاب دولت ابدی الاتصال اطراف و اکفاف آن بلاد را منور گردانید راقم این حروف احرام ملازمت شاه عالم پناه درمیان جان بسته در بلده قم بشرف تقبیل قبله اقبال مشرف شده رعایت تمام یافت و در سلک مقربان منتظم گردید چون رباط دانگ مخیم سرادقات عز و جلال گردید امیر خان تورکمان و خلیل خان افشار و قلی بیگ قورچی باشی و سایر امرای رفیع الشان بدرگاه عالم پناه آمدند چون از رباط (۱) صیحب عبور نمودند پیره محمد خان استاجلو و خلیفه انصار و جمعی کثیر از امرای عالی تبار یارویی ظفر قرین ملحق شدند چون موکب همایون ارض بلده قزوین را (۲) کواکب مواکب مواهب اقبال مرین ساخت سلیمان پادشاه بن سلطان اویس بن سلطان محمود بن سلطان ابو سعید (۳) بن میرزا سلطان شاه محمد بن میرزا میرانشاه بن صاحبقران امیر تیمور گورگان بدرگاه عالم پناه آمد و این ابیات را ورد زبان ساخت - * ابیات * شاهها در تو قبله شاغان عالم است گردون ترا مستخر و گیتی مسلم است یکتا شدست رشته شاهي بعهد تو الحمد لله (۴) ارچه که یکتاست محکم ست رعایت تمام یافته بمنازل خود معاودت فرمود در آن اثنا خبر مخالفت پریخان خانم و شمشال سلطان رسید تفصیل این مجمل آنکه نقشبندان تصور امانی و آمال سلطنت ایران را در آینده خیال ایشان باسپه و جبهی جلوه داده و خانه پریخان خانم را مضبوط کرده جمعی از رفود و اوباش و قلاش بدمعاش پیش ایشان آمده شمشال سلطان بوجود ایشان مغرور شده پریخان خانم بانفاق آن ابلهان قرار داده بودند که در روز جنگ و پیگار اگر از ابر تیغ طوفان بلا

(۱) حیج ج

(۲) کواکب مواکب مواهب ساخت ج کواکب مواهب افعال مرین ساخت ا (به

کواکب مرین ساخت ؟)

(۴) که چه یکتاست ا

(۳) نبیره امیر تیمور گورگان ج

رہود از پیش چرخ تیز رفتار بچوگان کرم گوی امانی
و چون خبر فوت شاه دین پناه بشیراز رسید داعیہ سلطنت بخاطر عاطر آنحضرت
رسید اما ولی سلطان والی آن دیار پشت بر دولت کردہ و از موکب ہمایون
تخلّف نمودہ روانہ قزوین گردید افواج حشم و طبقات لشکر ہم طریق بیوفائی
مسلوک داشتہ ہمہ روانہ بلدہ قزوین گشتند بنابر آن آنحضرت سلطنت کہ عرفاً
و شرعاً بدو می رسید ترک کردہ در خاطرش خطور نمود کہ اگر دعوی سلطنت
کند خونہای ناحق ریختہ شود بنابر آن در شہر متوطن گردید و انتظار لطیفہ
غیبی میکشید چون بر طبق آیات وَ تَنْزِعُ الْمُلْکَ مِمَّنْ تَشَاءُ مَاہ جاہ اسمعیل
میرزا بمغرب فنا رسید بمقتضای کلمہ تَنْزِی الْمُلْکَ مِّنْ تَشَاءُ آفتاب دولت
و اقبال شہریار عالی تبار از افق عز و جلال طالع گردید امرای درگاہ و سرداران
سپاہ و وزرای عالیجہ و اکبر و ائمہ دین و ارباب دولت و اصحاب جاہ و حشمت
روی بدرگاہ آوردند بار اول اسکندر بیگ شاملو در شش روز از قزوین بشیراز
(۱) رفت و مزدہ پادشاہی رسانید و قبول این معنی نمی نمودند و بعد از آنکہ
مشخص شد خان کردند و خوش خبر خان نام نهادند روز دیگر علی بیگ ولد
محمد خان سلطان ذوالقدر قبل از عساکر ظفر اثر بشہر در آمدہ خبر فوت سلطان
اسمعیل میرزا را بعرض رسانید آنحضرت بطالع سعد و بخت ارجمند بتخت
سلطنت جلوس نمود بعد از اجتماع سپاہ و مکمل شدن بہادران رزمخواہ علم
عزیمت بجانب قزوین بر افراخت -

بر آمد ز کوس زوارو غریو غریوی کز آن شد سراسیمہ دیو
دو صد کوا گرد از ثریا گذشت زمین را سر از عرش والا گذشت
(۲) بدست سواران سنان و تفک پر از نجم ثاقب زمین چون فلک
و حکومت شہر شہرہ شیراز را بتوابع و لواحق بعلي بیگ ولد محمد (۳) خان
سلطان ذوالقدر عنایت نمود و کسان بگرفتن ولی سلطان ذوالقدر و شاہقلي سلطان
ولد تبت آقا فرستاد چون چتر ہمایون فال سایہ اقبال بر مفارق ساکنان اصفہان

ساخت بعد از قتل قزاق بموجب امر شاه دین پناه بصوب بلده قزوین روانه گردید بعد از قطع منازل و طی مراحل با جنود نصرت قزوین در بلده قزوین در آمد و بوضوح پیوست که امیر غیب بیگ استاجلو از عهده حکومت هرات بیرون نمی تواند آمد بنابر آن شاه دین پناه بار دیگر زمام حکومت ولایات خراسان را در قبضه اقتدار آنحضرت نهاد و بصوب آنجانب روانه نمود و شاه قلی سلطان یکان در خدمت آنحضرت بود در آن اوان عبد الله خان بن اسکندر بن جانی بیگ سلطان و خسرو سلطان با سی هزار سوار جرّار ببلاد خراسان آمده بودند آنحضرت اصلاً از ایشان اندیشه نکرده با سیصد سوار متوجه آن لشکر بسیار گشته هر چند نیکخواهان شاهزاده عالمیان رسانیدند که چندان توقف باید نمود که امرای خراسان با جنود فراوان زری باردی همایون آورده ملحق شوند نقد آن گفتار بر معکّ رانی اصابت شعار آنحضرت تمام عیار نهموده متهورانه روانه گردیده بقلعه تربت در آمد عبد الله خان و خسرو سلطان در آن نواحی نزول نمودند و هر روز جنود جرّار با ازبکان نامدار مجادله و مقاتله میکردند بعد از چند روز ازبکان خرم سوز همعنان یأس و حرمان و شرمندگی تمام علم عزیمت بلکه هریمت بجانب بخارا بر افراختند چون ریات شوکت اقتدار عبد الله خان و سایر ازبکان که باوج استکبار افراشته بودند نگوینار شد و نقوش نخوت و غرور که باستظهار اعوان و انصار و جمعیت لشکر بیشمار بر لوح تصوّر و پندار نگاشته بودند زایل شد آن سرور کوچ کرده از کوچه و خیابان خرامان بدولتخانه در آمده بعد از چند سال بامر شاه دین پناه علم عزیمت بجانب شیراز بر افراخت و حکومت هرات را بفرزند دلبند خود عباس میرزا عنایت نمود متوطنان بلده خراسان بیکبار در تاب فرقت افتادند (۱) بسموم غموم مهاجرت گرفتار شده خواطر بر تجرّع ساغر فراق زهر مذاق در دادند آنحضرت با جنود دشمن (۲) گداز در شهر شیراز در آمد -

(۳) خرامان شد بمیدان سعادت بفرّ دولت و زیب جوانی

علم بیام افلاک کشیده بود و باد نفیر ازبکان بد نهاد مشعله بر مشعله آفتاب می
 انداخت بآب تدبیر او فرو نشست و عبید خان ازبک که دایم خراسانرا تاخت
 میکرد فوت شده در سنه ثلث و ستین و تسعمایه شاه دین پناه آن حضرت را طلب
 فرمود بنابر فرمان در روز جمعه چهارم شعبان از بلده فاخره هرات بیرون آمده بعد
 از قطع منازل و مراحل بتوفیق ذوالجلال در آخر شوال بدرگاه عالم پناه رسید
 و بانواع نوازش خسروانه و عواطف پدرانه مخصوص شده در سنه اربع و ستین
 و تسعمایه بار دیگر حکومت هرات بآن حضرت عنایت شد در روز شنبه نهم صفر
 با عساکر ظفر اثر بد آنصوب توجه نمود چون حوالی مشهد مخیم سرادقات
 عز و جلال گردید و پرتو آفتاب عظمت و کامگاری و لمعات انوار ابهت و شهرپاری
 باطراف و اکناف بلاد خراسان افتاد در آن اثناء حاتف غیب بلاشک و لاریب
 نوید تنزیل و مژده تأویل و **اللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ** بسمع آنحضرت رسانید متوجه زیارت روضه منوره اقدس انور امام
 علی ابن موسی الرضا شد -

* نظم *

سپیده عیان را بدست قضا	روان شد بطرف علی رضا
امام بحق کعبه اهل دین	شهید غریب خراسان زمین
حریمش چو فردوس عذیر سرشت	ز هر جانبش روزنی در بهشت
درش کعبه قدسیانرا مطاف	سزد گر کند کعبه ویرا طواف
مسیح و خضر رو بدرگاه او	دهد جان نسیم سحرگاه او
درش رفته رضوان بمژگان حور	ز خوشید گسترده فرشی ز (۱) نور

باندرون مزار متبرک در آمده شرایط زیارت بجای آورد بر نهجی که در خاطر دریا
 مقاطر قرار گرفته بود در آن روضه ابرار مشاهده انوار و مطالعه اسرار دست داد
 سادات عظام و مجاوران کرام مشمول عنایت و رعایت گردانیده بایثار فدور
 و صدقات به ارباب استحقاق و اصحاب حاجات اشارت نمود و در سه شنبه نهم
 ربیع الثانی بعظمت و کامرانی بهرات در آمده بساط نصفت و معدلت مبسوط

فوت او امراً و ارکان دولت بر در دولتمخانه جمع شده قرعه مشاورت در میان انداختند بعد از تأکید عهد و پیمان و سوگند بقرآن قرار بر سلطنت شاهزاده عالم و عالمیان سلطان محمد خدا بذده قرار دادند و فوج فوج روانه شیراز شدند *

ذکر احوال شاه عالم و عالمیان سلطان محمد خدا بنده پادشاه و حالات و وقایع ایام سلطنت او

در نهمصد و سی و هشت قدم از کتم عدم بعالم وجود نهاد و روی زمین را از فرط طاعت ماه سیما غیرت افزای سپهر کبود گردانید - * نظم *

گل غنچه از باغ دولت دمید کز بفسان گلی چشم گیتی ندید
گرامی داری از دریاى شاهي چراغ روشن از نور الهی
مبارک طالعی فرخ سریری بطالع تاج داری (۱) تخت گیري

در اوان نشو و نما علامات سلطنت و شهریاری و امارات جهانداري از چهره همایونش ظاهر و لایح بود و خوارق عادات از روی سر میزد شاه دین پناه حسین خان شاملو که امیر الامرا بود لاله آن جناب گردانید بعد از آن مفتشا سلطان استاجلو که رکن دین این دولت ابد پیوند بود لاله گشت در اواخر سنه اثنی و اربعین و تسعمایه بسلطنت خراسان انتساب یافت محمد خان شرف الدین اوغلی تکلو بنابر فرمان واجب الادعا بر تق و تق امور ملک فادیه هرات و نگهبانی لشکر آنحضرت اختصاص یافت تا زمانی که نهال اقبالش در بستان جلال بآب زلال بالا کشید و طفل رضيع دولتش از مهد امن و امان بمیامن تربیت احسان سبکبانی و حصانت لطف ربانی بر سریر بلوغ و رشاد بر آمد و بتاج عقل و خلعت عدل و داد سر بلند و عزیز و ارجمند شد و در دارالملک سروری و ابواب رعیت پروری مفتوح شد و بلاد خراسان که بهجوم فتن و عموم محن وازگون گشته بود بفر دولت آنحضرت آبادان شد و چهره ملک و ملت که بغبار فتنه و آشوب تکرر یافته بود بداران معدلت آنحضرت پاک گشت و شراره آتش مملکت سوز که

دکن بجلدهٔ قزوین آمدند برسم پیشکش نقود بسیار و جواهر بیشمار آوردند و از زبان پادشاه خویش گفتند - * نظم *

که هستم بصدق و نیاز تمام مقیمان این آستانرا غلام
ز مهرت گرم سر شود خاک راه فروید ازو غیر (۱) مهرت گیاه
فلک گر کزد پیکرم را غبار بدرمان لطف تو گیرم قرار
گلی کز گلم سرزند سال و ماه درو بر دمد بوی احسان شاه

در روز سه شنبهٔ سیم ماه شعبان شاه عالم پناه فرزند دل بند خود شجاع الدین محمد را به ولی سلطان والی شیراز داده خدمتش جشن عظیم ترتیب داده و در شب جمعه بیست و چهارم شعبان ذو ذریعه مهیب که طولش نصف قوس فلکی بود در برج قوس ظاهر شد شاه عالم پناه در شب یکشنبه سیزدهم رمضان بر کمیت خوش خرام سوار شده با حسن بیگ حلوا چی اوغلی و چند نفر از مقربان در کوچه و بازار سیر نموده قریب بسحر در خانهٔ حسن بیگ فرود آمده استراحت نمود که ناگاه از دیوان قضای آسمانی نشان عزل حیوة فانی بطغرای *الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَوَةَ* و مضمون آنکه *أَنْتَ مَيِّتٌ وَأَنْتُمْ مَيِّتُونَ* بدست ایلچیان اجل بدو رسید حکومت عالم را به (۲) نفس نا مرادی بباد فنا داد - * نظم *

اگرچه یقین است ازین خانه رحلت ولیکن نبود این کسی را گمانی
جهان بی ثبات است (۳) نابودهٔ دایم چنین بود آری سرایست فانی

از بعضی چنان استماع افتاد که حسن بیگ حلوا چی اوغلی با دشمنان او هم داستان شده مغز فیل او را بخورد دادند و بعد از آن خفه کردند از نوادر اتفاقات آنکه اسمعیل بن حافظ الدین الله پادشاه مصر او نیز بدست جوان خود نصر نام باین طرز کشته شد احوال ایشان در جلد هفتم به تفصیل مذکور گشته است اما اصح اینست که مقتول نگشته زیرا که وی تریاق میخورد بافراط و قولنجی عظیمی داشت هر چند روز یکفوبت قولنج میشد چنانکه مردم مضطرب میشدند بعد از

(۲) نقش ا

(۱) مهر گیاه

(۳) تا بوده ایم تا بوده دایم ج

بقزوین رسید شاه عالم پناه حکومت آن قلاع را به سولاق حسین رجوع نمود و جمهور سکنه و عموم متوطنه آن دیار در مهد آرایش و بستر آرامش و مرفه الحال و فارغ البال غنودند و بدعای دولت آنحضرت که موجب آرامش بلاد و سبب آسایش عباد است مشغول شدند در آن اوان حسام بیگ ولد بهرام بیگ قرامانی بواسطه جهل و نادانی فقیری را بقتل آورده در شهر مخفی گشت آخر دستگیر گشته مصلوب گردید درین اوقات فرخنده ساعات اردوغدی خلیفه نکلو حاکم ری مقید گردید شاه عالم پناه از قورچیان عظام چهل و چهار سوار که امیر زادهای اویماقات بودند بسرعت تمام بطرف طهران فرستاد که سلطان حسن میرزا را بقتل آورند آن قورچیان بیست و دو از یکطرف و بیست و دو از یکطرف طناب را در گردن آن شاهزاده مظلوم کردند و او را مقتول گردانیدند در آن اوان شاه عالم پناه منصب حکومت و داد گستری و مرتبه ایالت و رعیت پروری ولایت هرات را برکن الدّولة القاهیه علیقلی خان شاملو که از بنابر دورمیش خان بود عنایت نموده وی را با جنود بسیار بصوب آنجانب روانه نمود در آن اوان منشیان دولت عرض کردند که ابوالخان با برادران که گمراهان راه ضلالت و سرگشتگان دشت جهالت اند پای از حد بیرون نهاده تا فواحی نیشاپور تاخته اند و فوجی از روز بر گشتگان را که در (۱) بودند قوّت طامعه در حرکت (۲) آورده لوائی استیلا برافراختند و حسین بیگ ولد سوندک بیگ افشار با قرب پنجاه نفر از غازیان جرّار اجل کردار از عقب او ایلغار (۳) نمودند در حوالی بآن مدبران نابکار برگشته روزگار رسیدند و غازیان ظفر قرین که زبان تیغ بیدریغشان مفسر آیات فتح و ظفر و لمعان سنان فتنه نشان شان نگاه بانان دین و دولت است بر سر مخالفان ریخته بعون عنایت ربّانی قرب صد نفر از آن قوم بی هنر را مجروح و بیروح کرده رؤوس نامبارک ایشان را بدرگاه عالم پناه فرستادند و در روز سه شنبه پنجم ماه رجب ایاجیان نظام الملک پادشاه

(۲) حرکت در آمده ا

(۱) در هر دو نسخه انداخته

(۳) نمودند و بآن ج

چون حوالی قلعه محکّل نزل جنود قزلباش گردید هراس بیقیاس در دلهای
متوطنان آنجا راه یافته امّا وائی آن دیار امّارت شعار اسکندر سپاه را با فروختن
آتش جدال و قتل مأسور گردانیده غازیان جرّار بیکبار چون آتش از پستی روی بدلا
نهادند اسکندر با دلاورانی که بنوک نازک جوشن گذار نقطه از دایره سپاه بردارند
و بزخم تفنگ قضا رفتار نور از چشم خورشید بستانند - * بیت *

چو طاق و جفت زند از طریق لعب کنند

(۱) به تیر تن‌ها جفت و به تیغ سرها طاق

بقدم مقابله و مقاتله پیش آمده دست برانیدن تیغ و انداختن تیر بردند - * ابیات *

کمان کج ابرو بموگان تیر - ; پستان جوشن بر آورده شیر

(۲) به برنده شمشیر تارک شکاف شکاف اندر آمد ز تارک بذاف

و دست اسبان از دل کشته رنگ لعل بدخشان گرفت و سنگ میدان از

(۳) خون جوانان با فرهنگ یاقوت رمّانی شد - * ابیات *

ز خون خودها جام صهبا شده اجل ساقی باده پیمای شده

رسته‌های تن (۴) چون بر آورده سر ز دریای خون رسته مرجان تر

و از بیم تفنگ اجل (۵) روی در هم میکشید و از زخم نازک دلدوز تن مرد

جنگی چون خار پشت پر خار پیکان میشد چون اعداد اعداد آیه فتح جنود

منصور برای العین مشاهده و ملاحظه نمودند و از مقدّمات احوال خود ضعف

و قصور احساس کردند دست در دامن فرار زده بطرف قوه که در حوالی قلعه

بود گریختند غازیان بقایای آن مخازیل را بزخم شمشیر آبدار بدار البوار فرستادند

و چون معارج بخت بلند بر قوام قلعه بر آمدند اسکندر بواسطه حوکت نافرجام

ابلق توسن ایام که مرکب مرادش چون عذر لئیمان انگ بود و عرصه جهان بر روی

مانند حوصله بخیلان تنگ با دو سه نفر مغالیک از آن مملکت خلاص گشته

سولاق حسین این خبر را بدرگاه اسلام پناه فرستاد قاصد از پلنگان در سه روز

(۳) خوف ا

(۲) ببرید شمشیر ج

(۱) ز تیر سرها جفت ا

(۵) اجل چون سنگ پشت پر خار پیکان میشد ا

(۴) خون ج

اعلیٰ را بمولانا اعظم اقدم حافظ فنون الحکم شاه عنایت اللہ کہ از سادات رفیع
الدرجات اصفہان بود ارزانی داشت و حلّ و عقد و قبض و بسط و نظم و نسق
این امر خطیر بدو تفویض نمود و مقرّر شد کہ در رواج اوامر دین و تمشیت امور
شرع سید المرسلین و تعمیر بقاع خیرات و ^(۱) توفیر زروع و ربوع و موقوفات
مسماعی مشکور بظہور رساند *

گفتار در فتح قلعه پلنگان

در آن اوقات فرخنده ساعات بمسامع عزّ و جل رسید کہ اسکندر والی قلعه
پلنگان گردن از چنبر اطاعت بیرون نہادہ زیرا کہ چند نوبت با حکام کردستان در
مقام محاربه در آمدہ سر پنجدہ شجاعت و اقتدار ایشان بر تافتہ اکنون نیز همان
داعیہ در ضمیر دارد بنابر آن رای عالم آرای ہمایون بقاع و قمع او عازم و جازم شد
امارت مآب سولاق حسین نکلو را بصوب آنجانب روانہ گردانید سولاق با جمعی
دلاوران با یراق چون اوراق اشجار بیکران و از عدد ریگ بیابان و امطار بہار فراوان -
سپاہی کہ دریای چین را ز گرد گذشت چون بیابان بروز نبرد
علم عزیمت بد آن جانب بر افراخت اسکندر از خوف عسکر ظفر اثر خایف و متوہّم
شدہ طریق حزم و احتیاط مسلوک داشتہ خود را بقلل جبال آنحدود [رسانید] کہ
نشیب و فرازش بشری و ثریا رسیدہ و پایان خندق و سر کنگوہ اش ہماہی و ماہ
پیوستہ تا غایت کمند اقتدار خسروان عالیقدر بکنگرہ حصار فتح آن نرسیدہ و باز
بلند پرواز ہمت سلاطین کامگار ^(۲) در ہوای تسخیر آن طیران نمودہ - * نظم *

ز پیرہای گردنکشان زمان	چو طوطی بر آوردہ پر آسمان
پر فرقتشان سودہ بر ماہ و مہر	شدہ تنگ بر ^(۳) نسر طائر سپہر
نمودہ کمان ^(۴) گوشہا پر شکوہ	بشکل ہمہ نور بالای کوہ
ز دیوار صد فتقہ در کار او	بتان همچو صورت بدیوار او

(۲) در ہوای آن تسخیر

(۱) توفیع ا توفیع ج

(۴) شہ پر شکوہ ج

(۳) بر طائر نہ سپہر ج

برهان بود بر امارت نشانده و قبای تقدّم و ریاست بدلائی وی بریده و (۱) علاج و فساد سپاه در قبضه اختیارش نهادند خدمتش با ساز و آیهت تمام و غرور بیرون از ادراک اوهم روی بشاببران نهاد و والی آن دیار ارس سلطان روملو ششصد نفر از بهادران را بدفع آن ابلهان نامزد نمود غازیان چو بلای ناگهان در دو فرسخی شاببران بمخالقان رسیدند و میرزا کاوس با جمعی از معتمدان که هر یک دعوائی انا ولا غیر میکردند حمله کردند غازیان (۲) اعتماد بر آیه کریمه کم من فئته قلیله غلبت فئته کثیره باذن الله کرده خود را به قلب مخالقان زدند ایشان طاقت مقاومت و قدرت استقامت نیاورده نسبت الفرار مما لا یتطاق من سنن المرسلین عمل نموده روی بهزیمت نهادند میرزا کاوس مایوس و بی ناموس بوالدی فرار شتافت غازیان ویرا با چهار صد نفر از آن قوم بی هنر بقتل آوردند و رؤوس نا مبارک ایشانرا بدرگاه اسلام پناه فرستادند در روز چهار شنبه بیست و ششم ربیع الاول میرزا شکر الله از وزارت معزول گشته شاه (۳) عالم پناه منصب دیوان اعلی و وزارت گری بمیرزا سلمان که وزیرپست روشن ضمیر و صاحب کفایت و خردمند و (۴) صاحب تدبیر که بانوار عقل و بصارت متجلی و بآثار ضبط امور و حسن اعتقاد متجلی است عنایت نمود و زمام حلّ و عقد امور و اهتمام در مهمات و مصالح جمهور بکف اقتدار باز داده (۵) آمد و ضبط ممالک و حفظ مسالک و مفتاح ابواب ملک و دولت و منظم اسباب دین و ملت بقبضه سداد و رشاد و اتمام اهتمام و اجتهاد او موقوف گشت چون فواره دواعی (۶) میامن که قانون شفا و امراض و حارّی کلیات (۷) اعراض است برتأسیس مبنای علوم شریعت اثر مصروفست و بواعث ضمیر کیمیا تأثیر مجمع مجمل و مفصل آیات (۸) سعادت بر تربیت علمای فضیلت گستر موقوف شاهد عدل این دعوی و مؤکّد صدق این معنی آنکه در روز چهار شنبه بیست و ششم ربیع الاول منصب صدارت

(۱) صلاح فساد و سپاه ا (۲) تا کرده چ ندارد (۳) دین پناه ا ج
 (۴) صایب ا (۵) اند ج (۶) مقاومت چ سفاومت ا ؟
 (۷) اعراض ا ج (۸) سعادت بر ترتیب چ سعادات بر تربیت ا

بود در آن بلدة در صغرسن از عالم فانی بجهان جاودانی شتافت چهارم سلیمان میرزا که شاه دین پناه او را خادم باشی حضرت امام رضا علیه السلام کرده بود درین سال بفرمان اسمعیل میرزا در بلدة قزوین کشته شد پنجم سلطان حیدر میرزا شاه دین پناه معصوم بیگ صفوی را که وکیل بود للّه او ساخته بود و بعد از وفات شاه دین پناه دعوی سلطنت کرده درین غوغا مقتول شد چنانچه مذکور گشت ششم سلطان مصطفی میرزا درین سال فیزوی بفرمان اسمعیل میرزا کشته شد هفتم سلطان محمود میرزا شاه دین پناه حکومت شیروانرا بوی داده بود درین سال بفرمان میرزا اسمعیل علم عزیمت بعالم آخرت بر افراخت هشتم سلطان علی میرزا شاه دین پناه حکومت گنجه (۱) را عنایت کرده بودند درین سال او فیز بفرمان اسمعیل میرزا شریعت فنا چشید (۲) نهم امام قلی میرزا که از قبل شاه دین پناه حاکم لاهیجان بود درین سال او نیز بفرمان اسمعیل میرزا اوراق بقا بباد فنا داد دهم سلطان احمد میرزا او نیز درین سال بفرمان اسمعیل میرزا اوراق بقا را بباد فنا داد یازدهم زین العابدین میرزا در صغرسن در بلدة قزوین فوت شد دوازدهم موسی میرزا او نیز در صغرسن در بلدة قزوین متوجه عالم بقا شد اولاد انائش هم در این سال در شب دو شنبه نهم ذی قعدة مولانای اعظم جامع الفضایل و الحکم حلال المشكلات الدقایق کشاف (۳) مفصلات الحقایق امیر فخر الدین سماکی صیت زمین را از وجود خویش عاری و عاطل گذاشت خدمتش از جمله تلامذه استاد بشر امیر غیاث الدین مفصور شیرازی بوده از جمله بنتایق قلم خجسته رقمش حاشیه بر الهیات و شرح تجرید *

گفتار در قضایائی که در سنه خمس و ثمانین و تسعمایه واقع گردیده

درین سال مردمان شیروان آغاز مخالفت کردند کاوس میرزا که خواهرزاده

(۱) بوی عنایت فرموده بود درین سال بفرمان اسمعیل میرزا مکحول شد ج

(۲) تا بباد فنا داد ندارد (۳) همین در هر دو نسخه معضلات؟

و در ایام کهنوت از صباح تا رواج دفتر را پیش گذاشته در کار ملکی میپرداخت
بمجموع مهمات خود می رسید چنانکه وکله و وزرا بی اذن آنحضرت فلوس
بکسی نمی توانستند داد و قاعده آنحضرت آن بود که یکروز ناخن میگوشتی
و یک روز دیگر صباح تا شام در حمام میبودی اکثر اشیا را نجس میدانست
و نیم خورده خود را بآب و آتش میریخت و در مجالس طعام نمی خورد
و (۱) در نخوردن شراب غلوی عظیم داشت و قرب پانصد تومان تریاق فاروق
بآب (۲) حل کرد و جمیع لذات را ترک کرده بود و قرب بیست سال سوار نشده
بود از آثارش باروی طهران و باروی مشهد مقدس رضویه و دولتخانه که در بلده
قزوین واقع است و حمامهای اعلی (۳) هم درین بلده ساخته است و مسجدی
در بلده تبریز واقع است و رباطی در مابین زنجان و سلطانیه بنا کرده است
و دیگر قیافه اش بلند بالا کشیده رو و دستها دراز و زرد چهره محاسن تمام سفید
و در ایام آنحضرت رفاهیت رعایا بنهایت رسیده بود، آنحضرت داروغه نمیفرستاد
و بنابر آن میان رعایای آذربایجان پیوسته جنگ بود و لشکر چنان خواهان او بودند
که مدت چهارده سال مواجب نداده بود هیچ احدی شکوه نمیکرد و در خدمت
بجدا بودند تلفی آنرا پادشاه عادل عالم اسکندر زمان حاتم دوران - * ابیات *

(۴) بعلم و عمل در زمانه علم سر سروران فنون حکم

(۵) بحکمت رسد بند مشکل گشا دقیق النظر در علوم السما

سلطان محمد خدا بنده پادشاه چهارده ساله مواجب سپاه را بیکدفعه عنایت
نمود آنحضرت در ایام سلطنت در جنگ کرده بود جنگ اول با امرای استاجلو
در حوض کوثر جنگ دوم با عبید خان و سایر سلاطین ازبک در رود جام فرزندان
بدین تفصیل جهان پناه سلطان محمد خدا بنده پادشاه دوم اسمعیل میرزا سیوم
سلطان مراد میرزا که شاه دین پناه او را همراه همایون پادشاه بقندهار فرستاده

(۱) در مرتبه بخوردن شراب بغایت غلو

(۲) خلع کرد چ

(۳) این شعر چ ندارد

(۴) و چهار بازار هم در بلده مذکور چ

(۵) تا جهان پناه ندارد

پدرش شاه حیدر ابن جنید
 پدر اوست شاه ابراهیم
 پدر او که بود شاه علی
 باز شاه زمانه صدر الدین
 پدر او (۴) صفی صافی دین
 باب او شاه جبرئیل امین
 صالح ابن محمد ابن عوض
 باز مهدی ابن علی حسن
 ثابت ابن حسین بن احمد
 موسی ثانی ابن ابراهیم
 پدر او امام دین کاظم
 پدر اوست جعفر صادق
 پدر او محمد باقر
 پدر او امام پاک نژاد
 آن حسینی که باب اوست علی
 وصی مصطفی و زوج بتول
 (۷) شیر یزدان و صفدر سالب
 نسب شاه دین پناه اینست

آنحضرت در اوایل شباب بخط نوشتن و نقاشی میلی تمام داشت و بعد از آن
 بخهرهای مصری سوار میشد و بهم سنان بازی میکرد بنابر آن خرها را بازیهای
 طلا و جواهری زر بفت میگردانیدند بواسطه آن بوق العشق این بیت را گفته *

بی تکلف خوش ترقی کرده اند کاتب و نقاش و قزوینی و خر

(۱) کعبه وصال ج (۲) مهر علی ج (۳) مسند شرع و انام امین ج

(۴) صفی صافی دم ج صفی و صافی دین ا (۵) آله ا (۶) خداهش بود ولی ج

(۷) شاه مردان و صفدر غالب شیر یزدان علی ابوطالب نسب شاه دین پناه اینست عارف

شاه شو که شاه اینست ج

میزدند شاه دین پناه بواسطه کم آزاری متعرض ایشان نمی گشت درین روز آن گروه بد روز داروغه بازار را زدند منتهیان بعرض خسرو جهان رسانیدند که ایشان پنا از دایره اطاعت و گردن از طوق متابعت بیرون نهاده اند و بمالابس عصیان و طغیان مالابس شده قلع و قمع ایشان در مذهب حمیت از قبیل واجب است و در (۱) طریق سهولت از مقوله متعذرات بذابر آن فرمان قضا جریان شرف نفاذ یافت که مسیب خان ولد محمد خان نکلو و مرتضی قلی سلطان پرناک با فوجی دلاوران بی باک بدفع آن قوم ناپاک روند ملازمان امرای عالیشان تیغ در ایشان نهادند و شمشیریمانی آغاز سر افشانی کرده دلال اجل صغیر و کبیر و برنا و پیر را بیک نرخ می فروخت و در دایره غضب غنی و فقیر بی تفاوت میسوخت قرب پانصد نفر از آن گروه بد اختر بقتل آمدند غازیان جمعی را دستگیر کرده بدرگاه اسلام پناه آوردند و بعد از آنکه صورت غضب شاه (۲) عالم پناه تسکین یافت بر ایشان ترحم فرموده حکم کرد که دیگر کس متعوض ایشان نشود در آن اوان منصب مہرآری را بشمخال سلطان که آنار حمیده و مساعی جمیله کالدر فی الدجا و الشمس فی الضحا وضوح و اشتهار دارد عنایت نمود روز سه شنبه پانزدهم شهر ذی الحجه شاه علی خلیفه ذوالقدر حاکم شبانکاره بقزوین آمد و روز دیگر خلیل خان افشار والی کوه (۳) گیلویه حلقه عبودیت شاه عالی منزلت در گوش کرده روی نیاز باستان اقبال آشیان آورده در ایوان چهل ستون بشرف بساط بوسی مشرف گشت و سر بر خط بندگی و قدم در دایره فرمان برداری نهاد و قرب دو هزار تومان از نقد و جنس پیشکش نمودند هر روز فوجی بسایه چتر همای آسای استظلال می جستند و هر زمان جوقی روی بعثه عالیه می نهادند *

متوقیات شاه طهماسب بن شاه اسمعیل

شاه عالم پناه اسمعیل هادی دین ذوالجلال جلیل

(۲) دین پناه ۱

(۱) در طریق سهلیست ج

(۳) لیکویه ۱

پناه را بر طاق نسیان نهاده طریق مخالفت و عصیان مسلوک میدارد فرصت از دست نباید داد و خاطر از خبث عقیدت و رجس مکیدت او پاک باید ساخت و عدم چنین شخص بی پاک را نوید (۱) سذوح شادمانی و سرمایه فتوح زندگانی باید شمرد بنابر آن مسلح و مکمل گشته بدر خانه اش رفتند و ملازمانش بی استعمال (۲) سیف و سنان چون زوبانه رو بگیریز آوردند غازیان دست والی حیانتش را از تصرف بدن کوتاه گردانیدند غبار فتنه و فساد او که در آن بلده بهیچان آمده بود بآب تیغ آتشبار فرو نشاندند و جهت ایصال این خبر بهیجت اثر قاصدی همعنان برق و باد بقزوین فرستادند و چون این خبر بسمع شاه والا گهر رسید حکومت بلده فاخره هرات را بارس سلطان که والی شیروان بود ارزانی داشت در آن اوان حسین قلی خلفاً که بکرات علامات غدر و نفاق بر مصحفه احوالش ظاهر ولایح گشته بود کور گردید هم در آن اوان سید بیگ کمونه که در سلک هوا خواهان سلطان حیدر میرزا انتظام داشت بمکنت قید و حبس گرفتار شد در روز یک شنبه ششم ذی الحجه نور علی خلیفه ولد بلغار خلیفه گرفتار گردید شاه عالم پناه او را از یساولی و حقات بمرتبه امارت رسانیده بود خدمتش بواسطه جهالت گمان برد که فلک را بدوخصت او دوران و باد را بی دستوری او در میدان هوا جریان نتواند بود بر حرکاتی اقدام مینمود که موافق مزاج اشرف اعلی نبود هم در آن روز قلم تقدیر نقش وجود سلطان محمود میرزا و سلطان احمد میرزا و محمد حسین میرزا بن سلطان حسین میرزا بن بهرام میرزا را از لوح هستی محو ساخت و مقارن این حال سلطان ابراهیم میرزا ولد بهرام میرزا که مشمول عاطفت و احسان گشته بود چون امارات غدر و حيله بکرات از وی صدور یافت بجزای عمل خویش گرفتار آمده دست قضا سچل حیانتش در نوشت هم در آن روز فرمان قضا جریان بقتل صوفیان جریان یافت سبیش آنکه جمعی از اکراد دیار بکر بدفعات بلده قزوین آمده بودند و در کنار شهر منازل ساخته بکثرت مغرور شده در زمان شاه دین پناه آن گروه بی راه بهر کس که نزاع میکردند

موسیٰ الرضا دفن کنند شاه عالم پناه نوحه و زاري بر سپهر زندگاري رسانیده جسد شريفش را در شاهزاده حسين گذاشتند آنحضرت (۱) بترتيب آتش عظيم فرمان داد و بنفس نفيس ببارگاہی که در خارج شهر نصب کرده بودند تشریف بردند شاه عالم پناه از صبح تا رواج بر سر پا ايستاده بود و خدمت ميکرد خوانسالاران اطعمه لذيذه زياده از چند و چون و هر چه در حوصله خيال گنجد افزون در آوردند - * ابيات *

هر جاي چو سفره ها گشادند اندر خور پايه (۲) خوان نهادند

از كثرت (۲) خوان رنگ در رنگ گرديد فراخي جهان تنگ

اين نه طبق سپهر (۳) گردان آنجا شده صحنك نمكدان

اصناف خلایق را از آن مایده پر فایده حظی وافر و نصیبی (۴) وافی محفوظ و بهره وز گردانیدند در آن اثناء میان سولاق حسین تكلو و مرتضی قلی سلطان ترکمان جنگي بوقوع انجامید و از سبب این ترک ادب عرق پادشاه عرب و عجم در حرکت آمده بر کمیت خوش خرام سوار شده سه نفر از متعیضان را به تیر زد بنابر آن آتش آن فتنه فرو نشست شاه گردون غلام بعد از اطعام طعام و ختم کلام ذوالجلال و الاکرام روانه دولتخانه گردید در آخر ماه رمضان از خراسان خبر آمد که شاهقلي سلطان استاجلو را که امير الامرای خراسان بود بقتل آورده اند سبب کشته شدن وی آنکه خدمتش داعیه سرکشي و بيروشي داشته حسين سلطان افشار و خسرو سلطان کور اوغلی و امير حسن خطيب و ساير غازيان که در بلده جنت نشان هرات بودند بيکجا نشسته قرعه مشاورت درميان انداختند و گفتند که مخالفت شاه دين پناه محض جهالت و شقاوتست زیرا که هر کس که بهمهراهي بخت نگون علم مخالفت و دشمني آنحضرت افراشته علامت روزگار حرف نگونساري و ادبار بر صحيفه کار و بار او نگاشته و شاهقلي سلطان مرد ناحق شناس و بيوفاست و دفتر حقوق تربيت شاه دين

(۱) تربيت اش عظيم داده ج

(۲) خون ا اندر خود پايه خان ج

(۳) گردون ا

(۴) متکائر ج

اتحاد بود گذرانید در آن اوان پیکر بیگ قاجار که از نشانی جنون بهره تمام داشت بی تقریب در حمام بر سر یوسف خلیفه زیاد اوغلی که حاکم گنجه بود ریخته آن بیچاره را بقتل آورده و بدین اکتفا نکرده مادر وی را نیز براه عدم فرستاد و چون این خبر بشاه والا گهر رسید بسیار بر روی عالم آرای گران آمده فرمان همایون بگرفتن او صدور یافت خدمتش گنجشک وار اسیر قفس بلا و بسنگ دام عذا گردید و کبوتروار در مضروب اضطراب افتاد روز سه شنبه هفتم شهر شعبان سلطان سلیمان میرزا و سلطان مصطفی میرزا علم عزیمت بعالم آخرت بفرافراختند در آن اثنا قاصدی از قندهار آمده چنان تقریر نمود که سلطان حسین میرزا ولد بهرام میرزا نقد بقا را بقابض ارواح داد شاه عالم پناه بمنزل فرزندش حسین میرزا شتافت و پرسش نمود و حکومت قندهار را به فولاد خلیفه شاملو عنایت نمود هم در آن اوان قوچ خلیفه مهرداد از منصب معزول گشته شاه عالم پناه مهر کلانرا بساطان ابراهیم میرزا ولد بهرام میرزا عنایت نمود در آن اثنا ایلچیان ابراهیم خان والی (۱) لار (۲) از جانب دریا پار بدرگاه خسرو عالی تبار آمده برسم پیشکش اموال متکثر از نقود و جواهر و اسبان تازی باد رفتار باسباب زر نگار گذرانیدند -

* نظم *

دیو نژادان بصورت پری در برو در بحر بچولانگری

شاهد صحرای طلب خانگی بسته برنجیر ز دیوانگی

چابک و رقصنده روان فوج فوج مختلف الوان چو کبوتر بر اوج

و همچنین ایلچی میرزا محمد خان والی مازندران پیشکش فراوان گذرانید و همچنین رسول جهشید خان حاکم رشت و قاصد سید سجاد والی حویزه بقزوین آمدند و در ایوان چهل ستون باتفاق ایلچی لار بشرف زمین بوسی مشرف شدند و از زبان حکام خویش اظهار اطاعت نمودند در روز چهار شنبه بیست و هفتم ماه شعبان نعلش شاه مغفرت پناه را که در باغچه حرم بر سبیل امانت مدفون بود بیرون آورده بارادۀ آنکه در جوار امام جن و انس سلطان علی ابن

در آن اوان حاجی اویس بیگ بیات سلطان مظفر را گرفته بدرگاه عالم پناه آورد و بشرف دست بوس شهریار کامگار برادر بزرگوار مشرف شده بعین عنایت و تربیت او ملحوظ گشت و رقم عفو و اغماض بر جریم او کشیده آمد کلمه مضي ما مضي بر زبان شاه عالم پناه گذشت و سلطان مصطفی میرزا در سلک دیگر شاهزاده‌ها انتظام یافت در آن اثنا مرتضی قلی سلطان پروناک و ولی سلطان حاکم شیراز با جمعی بهادران دشمن گذار بقزوين آمدند و منظور نظر شهریار فریدون فر گردیدند همچنین اعیان دولت و ارکان حضرت و حکام و داروگان و سادات و قضاة و موالی و مشایخ و صدور و اهالی و کلافتاران و سرداران و سرخیلان اعراب و احشام و مستحفظان حصون و قلاع و مقیمان صحرای و جبال و سایر سکنه و عموم متوطنه ممالک محروسه بدرگاه اسلام پناه آمدند درینوا خلافت حسین قلی خلیف را به بلغار خلیفه شفقت فرمود و هم در روز چهارشنبه بیست و هفتم جمادی الاول^(۱) شاه عالم پناه بدرخانانه آمد و ایلیچیان پادشاه فرنگ و آن سبستان که بیترنگال اشتهار یافته و حکام گرجستان عیسی خان ولد لوند و سمارن بیگ فرزند لوسان و حاکم کردستان شاه رستم را ببارگاه در آوردند ایشان شرایط عبودیت بجای آوردند و بهشتی دیدند آراسته و طبق زرین و سیمین و فرشهای ابریشمین گسترده شاه عالم پناه بکلمات محبت انگیز و الفاظ مودت آمیز زنگ^(۲) اندوه از مرآت خاطر ایشان بزود و بعد از فراغ مجلس طعام باعزاز و احترام بمنزل خود معاودت نمودند در روز شنبه تخمق سلطان ولد شاه قلی سلطان استاجلو که در زمین شاه دین پناه برسالت روم رفته بود و سلطان مراد تبرکات موفور و نفسوقات غیر محصور از غلامان پرپوش با خیمهای^(۳) زرنگار و اسبان تازی و باد پایان شامی و حجازی و خرگاه چهل سری و بارگاه ششتري و صندوقهای سیم و زر و کتب نفیسه و اقمشه شریفه بوی عنایت کرده بود با جاووش سلطان مراد بدرگاه عالم پناه آمده بوسیله امرا به بابوس حضرت اعلی مشرف گشت مکتوبی که مشتمل بر اظهار محبت و وداد و ارتباط قواعد مودت و

(۱) زنگ اندوده از زنگ چ

(۲) دین پناه ۱

(۳) زرکار ۱

و افتقام از نیام بیرون فیارند دست توقّع از تصرف نفس و مال و اهل و عیال
 تابعان سلطان حیدر میرزا کوتاه سازند بعد از آن هر قوم از بیم جان در خانهها
 و سوراخها مخفی بودند خود را بدرگاه عالم پناه رسانیدند از تعرض عساکر
 قیامت اثر ایمن گشتند چون سریر سلطنت و جهانبانی و تخت اقبال
 و مسند گیتی ستانی و قبای مملکت و تاج شاهی از مکامن غیب
 و خلوت خانه نُورَتِی الْمُلْکِ مَن تَشَاءُ بآن حضرت ارزانی فرمودند بلده قزوین
 که مشرق آفتاب دولت این دودمان گرامی است مخیم سردقات جلال گشت
 و حق در مرکز خود قرار گرفت سرداران سپاه و گردنکشان درگاه مثل قوچ خلیفه
 مهرداد و قلی بیگ افشار و شمشال بیگ چرکس و میرزا علی بیگ قاجار
 با سپاه بسیار در آن گل زمین باردی ظفر قرین آمدند بعد از آن شهریار ظفر لوا
 در خانه خلفاً نزول اجلال فرمود ترک و تاجیک از دور و نزدیک بمراحم عواطف
 پادشاهانه روی بدرگاه جهان پناه آوردند و هریک به پایه قدر بانعام وافر و اکرام
 فاخر مفتخر و سرفراز شدند خاطر آفتاب تغویر و ضمیر منیر برجیس تأثیر بانظام
 احوال طبقات سادات عظام و طوایف قضاة اسلام و مشاهیر علمای اعلام و جماهیر
 شعرای ایام و ارباب فضل و کمال متوجه داشت از رشکات فیض انعامش
 غنچه آمال این طایفه در گلزار اقبال بشگفت و از ترشح زلال افضالش نهال
 امّانی این طبقه در چمن مراد مثمر گشت آنحضرت با جنود بهرام قهر روانه شهر
 گردید خرامان خرامان از کوچه خیابان در آمده در باغ سعادت آباد نزول اجلال
 نمود آن باغ نمونه گلستان ارم است عمارت عالیاتش چون اطباق افلاک نمایان
 و انهار حیات بخشش در کنجی روان آب حیات از زلالش منفعل و چشمه
 خورشید از عیونش خجل -

* بیت *

زالالش آبرو گشته زمین را فکنده بر زمین ماء معین را
 و از نسیم روح بخشش دماغ معطر و از تماشای گلهای دلگشایش چشم
 همگنان منور *

نسیمش جعد سنبل شانه کرده هوایش اشک شبم دانه کرده

و نهی منکرات و رفع بدع و مناهی و زجر و رفع (۱) ملاهی ید بیضا نمود چه استقامت امور مملکت بی استحکام قواعد شریعت صورت نمی بدد و نظام اعمال دولت بی قوام اعمال ملت میسر نمیشود چنانکه کلام معجز نظام سید انام علیه افضل التکیه و السلام مشعر است بدان که الملک و الدین توأمان تاویل توأمان نبود غیر از آنکه ملک آنرا دهد خدای که دین را شعار کرد

و تعظیم علمای اسلام که حافظان ممالک ملت احمدی و حارسان مسالک شریعت محمّدی اند بر موجب گفتار رسول مدنی من اکرم عالم فقد اکرمی اکرامشان موجب اکرام سید انام است از لوازم شناخت و اشکریانرا که استقامت کارخانه سلطنت بوسیله جان سپاری ایشان مقوم است مسرور نگاه داشت دست سخا گشاده عین المال که در نظر مردم چون مردمک عین نور چشم می افزود صرف جنود ظفر شعار کرد مرسوم قورچیان را که شاه دین پناه مدت چهارده سال نداده بود شفقت فرمود چنانچه مرد مجهولی صد تومان و دروست تومان گرفت جهانیان کرم حاتم و عدل نوشیروان را بر طاق نسیان نهادند و ریاض دین محمّدی از نسایم عدل احمدی یوماً فیوماً تازه تم و خرم تر گشت رعایا از ظلمات ظلم بسر چشمه حیات رسیدند و خلیق آرمیدند -

* ابیات *

آرام یافت (۲) در حرم انس وحش و طیر

آسوده گشت در (۳) کنف عدل انس و جان

(۴) گردون فرو گشاد کمند از میان تیغ

ایام بر گرفت زه از گردن کمان

در آن مقام حسین مردود را گرفته بدرگاه عالم پناه آوردند باوجود آنکه مستوجب انواع غضب و سیاست بود آنحضرت از کمال عاطفت متوجه ایدای او نشده بملازمان سپرد بعضی روز بر گشتگان او را بیرخصت آنحضرت بقتل آوردند بذابر آن فرمان قضا جریان شرف نغان یافت که هیچ آفریده از خواص و عوام تیغ تعرض

(۲) در کنف انسی وحش و طیر ج

(۱) کماهی ج

(۴) گردن فرو گشاد کمر ا

(۳) در حرم عدل ج

به تقبیل افامل فیاض مفتخر و سرافراز گردید و فاخته وار گردن بطوق عبودیت
در آورد بلبل صفت بر گلبن خدمت سرائیدن گرفت - * نظم *

که از جان ترا بذده و چاکرم ز خاک دلت کرد بخت افسرم
بکوی تو از دولت آگاهیم گدائی کویت به از شاهیم
ز تقصیر خدمت سرافکنده ام وزین جرم تا زنده شرمندۀ ام
بجای بدی نیکی آور به پیش که آخر نکوئی کند کار خویش

روز شنبه خسرو عالیجاه در چمن میانه قبه خیمه و خرگاه و سراپرده و بارگاه باوج
مهر و ماه بر افراخت روز پنج شنبه حوالی پرچم مخیم سرداقات عز و جلال
گردید موکب اعلی پس از قطع کوه و صحراً بحوالی نیک پی فرود آمد روز
شنبه عساکر ظفر ورود در زنجانه رود نزول اجلال نمود در اثنای راه سولاق حسین
تکلو با پیره محمد استاجلو باتفاق امرای طالش همراه امام قلی میرزا بقشون
همایون ملحق گشتند روز دیگر بلدۀ سلطانیۀ از فروغ طلعت آن خورشید اوج
کشور ستانی غیرت افزای بروج آسمانی گشت بعد از قطع مسافت حوالی صابین
قلعه محصل نزول سپاه بحر جوش رعد خروش گردید و چون ییلاق جکی جکی
از غبار موکب شهریار بلند قدر رایت تفاخر برین گنبد دوار بر افراخت اکابر
و اهالی قزوین باردوی همایون ملحق شدند صباح روز چهار شنبه کوچ کرده
عند الظهر به پایان آق ساق^(۱) ازن فرود آمدند و روز پنج شنبه حوالی بلدۀ
قزوین از فروغ طلعت همایون غیرت افزای گردون شده آفتاب عاطفت آنحضرت
(۲) از اوج برج مرحمت پرتو امن و امان بر اهالی آن دیار انداخت و در
سایۀ عنایت و حمایت آن شهریار گردون غلام باز در^(۳) هوا دارمی کبوتر در پرواز
آمد و از ترس سیاست پادشاهانه سیمرغ فتنه در پس کوه قاف اعتکاف عزلت
و انزوا اختیار کرد و شیر بسان چغد از معمورۀ عالم رو بخوابها نهاد آنحضرت در
اقامت جمعه و جماعات و امضای احکام صیام و صلوة و استدامت امر معروف

(۱) اوزق ۱

(۳) سودای ج

(۲) از اوج برج مرحمت امن ۱ از اوج رحمت پرتو امن ج

چو کرد آسمان قدر عالی مقام طواف چنان کعبه را تمام
 برون آمد آن ماه نا کاسته لب از آستان بوسی آراسته
 و بایذار نذور و صدقات باصحاب استحقاق و ارباب حاجات اشارت نمود - * بیت *
 بداد آنقدر نقد و جنس و برات که شد فرض بر صدقه خواران (۱) زکوة
 در یوم الجمعة سیم ماه خسرو صاحبقران بطالع سعد و کامرانی بساعت فیروز
 و بختیاری از اردبیل روانه گردید * نظم *

بر آمد ز کوس روار و غریو غریوی کز آن شد سراسیمه دبو
 ز بانگ دهل گوش بگرفت ماه ز گرد سپه مهر گم کرد راه
 مه نعل اسبان کواکب فشان زمین داده از چرخ گردان نشان
 (۲) ز بیرحمی توفها مشک بار چو مجنون ژولیده هوشیار
 و قریه خانه شیر را از فر نزل موکب ظفر (۳) عطیه غیرت افزای گلستان ارم ساخت
 در آن مقام امیر سیاهش ولد امیره ساسان حاکم کسکر باردوی گردون شکوه ملحق
 شد و در آنجا خبر گرفتاری سلطان مصطفی میرزا و برادران حسین رو سیاه از
 ملازمان حاجی اویس بیگ بیات رسید مشار الیه بجادوی آن خدمت نمایان
 بمرتبه امارت سرافراز گردید (۴) و صباح از آن یورت نهضت فرموده از توتونسر
 گذشته نزول فرمود روز دیگر عساکر ظفر اثر روانه شده چمن سارو قمش مخیم
 سرادقات عز و جلال گردید در آن مقام حاکم همدان فولاد خلیفه شاملو بعسکر ظفر
 اثر پیوسته در سلک امرای عظام منتظم گشت شهریار گردون غلام یک روز در آن
 مقام توقف نمود در آنوقت حکم قضا جریان شرف نفاذ یافت که مراد خان
 نبیره منتشا سلطان استاجلو چون حق را ندیده و دیده بر باطل گماشته بود
 چشمهایش را از کاسه سر بیرون آوردند بنابر آن پیره محمد خان استاجلو که رفیق
 او بود ویرا کور ساخته روانه اردبیل گردانید در هفتم ماه مذکور خسرو معزید
 منصور کوچ نمود در اثنای راه سلطان ابراهیم میرزا بقشون همایون ملحق گشته

(۲) این بیت را چ ندارد توقها

(۴) تا روز دیگر ندارد

(۱) برات

(۳) عطیه

در آن اثنا حیدر سلطان ترکمان با قورچیان تیرو کمان و فوجی بهادران باردوی
 همایون ملحق گشته بفرسای بوسی استسعاد یافتند و هر روز از طرف صحرا
 فوجی و از جانب دنیا موجی ضمیمه باقی افواج و علاوه سایر امواج میشد در
 دو روز آن جنود عالم سوز بسی هزار رسیده آنحضرت (۱) بر کمیت کوه پیکر پلنگ
 (۲) هیأت و غفجایال گور سرین عقاب طلعت عفا شکوه طوطی پر سوار شده
 روانه قزوین گردید -

* بیت *

(۳) دو صد کوه گرد از ثریا گذشت زمین را سر از عرش والا گذشت
 در روز پنج شنبه موضع یافت محلّ عساکر گردون مآثر گردید از کثرت سپاه عرصه
 آن زمین فراخ تنگ تر از حلقه (۴) میم و ثقبه سوزن نمود مصادقت جنود بیشمار
 صحن آن (۵) صحرای بزرگ خورد تر از چشم مور و حدقه مار در نظر آمد و روز
 جمعه در ارشق فرود آمد روز چهار شنبه چتر همایون فال سایه اقبال بر فرق ساکنان
 بلده اردبیل انداخت چون آیه رحمت بر ایشان نازل و لطف عامش آن جمع
 پریشان را کامل گشت بعد از چند روز متوجه زیارت حضرت ولایت پناه فردوس
 دستگاه نغمه سرای توحید خلوت نشین انجمن تفرید -

* نظم *

سزای خانقاه ترک و تجرید امیر بارگاه عدل و توحید
 بصورت سر و بستان طریقت بمعنی شمع ایوان حقیقت
 مورد انوار اللامعه واضع جفر الجامعه سپهسالار جیش ملک قطب دایره فلک
 خلیل زمره اولین و دلیل فرقه آخرین خورشید درخشان سپهر ولایت بدر
 درخشان سپهر هدایت -

* نظم *

ای روضه جان پرور تو منطق شاهی وی مشعل روضه تو نور الهی
 حق ساخت ترا قاسم (۶) ارزاق و توقادر بر هر که بیفزائی و از هر که بکاهی
 رافع لوی شرع مبین وارث علوم سید المرسلین شیخ صفی الدین گردید * نظم *

در آمد بآن روضه جان سرشت قیامت ندیده شد اندر بهشت

(۱) حمیت ا
 (۲) پر ندارد بعد از هیأت تا طلعت ج ندارد
 (۳) ج این بیت را ندارد
 (۴) حاتم ا
 (۵) سر ا
 (۶) قادر ارزاق توقادر ا

آمدند و بملازمیت مشرف میشدند خلیفه انصار با خویش و تبار از خوف آن سپاه بسیار خایف و هراسان گشته روز بخت او تیوة و روز سیاه شد و از خوف رخ و رنگ یرقان گرفت و از تف غضب پادشاهانه پوست بر اعضای او چون نار بشکافت از کردار ناصواب خود نادم شده رسالتی مشتمل بر عجز و انکسار و مشعر بر استغفار (۱) بدرگاه عالم پناه بدرخواست فرستاد وی

معروض رای منیر گردانید که خلیفه (۲) انصار بر جرایمی که تا غایت ازو صدور یافته تاب نظر آفتاب سپهر دولت و اقبال ندارد اگر مرحمت و عاطفت شهریاری او را بجان امان دهد از مکارم خسروی بعید نمی نماید آنحضرت پیغام محبت آمیز بوی فرستاد خلیفه انصار با تیغ و کفن بدرگاه خسرو صف شکن تافت - * نظم *

بامید لطف شه کامگار امان خواہ آمد درون حصار

کفن را بگردن در آویخته شرشک ندامت فرو ریخته

روی نیاز بخاک راه سود و گرد انفعال بر جمال حالش نشسته و با لطف و مرحمت آن مهر سپهر سروری دل بسته از حرکات ناپسند خود شرمسار و بعذایت خسروانه امیدوار از غایت کرم و عاطفت از جامه خانه ترحم و بخشایش خلعت انعام و احسان در قامت قابلیتش پوشانید - * بیت *

شه از تاج عفت سر افراختش کرم کرد و بسیار بنواختش

آنحضرت در روز سه شنبه بیست و دوم صفر با عساکر ظفر اثر از قلعه بیرون آمده در آن حوالی نزول اجلال فرمود - * بیت *

آفتابی روی بنمود از سپهر جسم و جان

کز فروغ مآه رخسارش منور شد جهان

صبح عیسی دم جهان مرده دل را زنده کرد

گوئیا روح الله آمد بر زمین از آسمان

مهدی آخر زمان آمد برون یا رب که شد

گنج شادی آشکار و از دهلی غم نهان

گفتار در جلوس شاه عالم پناه بر سریر سلطنت و جهان بانی شاه اسمعیل ثانی

چون قلم تقدیر ملک قدیر سلطنت ایرانرا بلکه (۱) جهانرا بذام نامی شاه عالم پناه رقم زده بود قریب بیست سال در مبادی احوال بمقتضای حکمت کریم ذوالجلال در قلعه قهقهه بود در آن اوان که شاه دین پناه بجنت اعلی انتقال نمود افشار آقا این خبر را رسانید در آن اوان زیاده از هفت نفر از هوا خوهان در نزد آن شهریار گردون غلام کس حاضر نبود بیست و پنج نفر از قراچه داغیان در قلعه بودند آنحضرت هریک از ایشان را بمهمی نزد خود طلب کرده گرفت و محمد بیگ اوتک اوغلی قورچی (۲) روملو که خلفا در همان شب که بر سپاه استاجلو شکست داده با عرضه داشت ارسال نموده بود درین محل بپای بوس ثواب اشرف اعلی مشرف گردید و عرضه داشت خلفا را معروض داشت و بعد ازو جلال علی شاه وردی بیگ قورچی چینی که اورا نیز خلفا فرستاده بود با عرضه رسید و آنحضرت از اطاعت خلفا و امرأ بغایت خوشحال گردید چند نفر از محبّان که در بیرون قلعه بودند بدرون آورده لواهی استیلا بر افراخت خلیفه انصار با لشکر بسیار در حوالی قلعه مسکن داشت و نقش مخالفت آنحضرت بر لوح خیال می نگاشت نوکران خود را یکیک و دو دو در درون قلعه فرستادن گرفت تا جمعیت ساخته بیکبار هجوم کنند او با سایر بدبختان بحرکت آمده در قلعه آید آنحضرت ازین مکر اطلاع یافته ایشانرا گرفته بجای محبوس ساخته خلیفه انصار چون دید که از رفتگان ماندد مسافران عرصه عقبی مطلقاً خبر نمی آید دیگر کس بقلعه نفرساد امرای عالی تبار مثل سلیمان خلیفه شاملو و فرخزاد بیگ کنکرلو و احمد بیگ اشک آقاسی و دیگر غازیان جرّار و قورچیان نامدار از هر دیار بخدمت شهریار عالی تبار می

مسلوک خواهی داشت (۱) و نفس ایلّی از دیباچه یکدلّی که شرعاً و عرفاً مذموم است می سپری فرمان فرمائیم تا فوجی از دریای محیط یعنی فوجی از لشکر نصرت اثر از روی قهر بشهر روند و ترا با اَمّتان دست بسته بدرگاه خلایق پناه برند او بغرور سروری نه چنان فاسد شده بود که بایاراج پند و معجون نصیحت علاج پذیرد و نصایح نافع تر از آب زلال و سحر حلال نزد او بسان خاک و خار بیمقدار شد و مواعظ روشنتر از نور و نار پیش او چون باد بی وزن و بی اعتبار گشت جواب داد که چون چهرهٔ مروت بواسطهٔ مخالفت خراشیده شد آمدن من درین مقام متعذر است بار دیگر کس فرستاده پیغام دادند که جماعتی که داغ عداوت این خاندان سلطنت آشیان بر ناصیهٔ احوال شان کشیده در کذف رعایت و حمایت گرفتن کمال بیخردیست و پوشیده نیست که این (۲) طایفهٔ مطرود راندهٔ حضرت پروردگارند بعواصف حوادث بنیان دولت ایشان با خاک برابر گشته و از صرصر آیام نهال اقبالشان از پای در آمده صلاح دولت در آنست که آنها را گرفته تسلیم ما کنی و خود متوجه درگاه عالم پناه گردی چون کشتی رای خطا گرایی او شکسته بود در گرداب اضطراب و دجلهٔ اندیشه‌های فاساد افتاده بنابر این ابواب اجابت بروی دولت جهانگشای مسدود و مردود ساخت و متوجه درگاه اسلام پناه نگشته از سعادت دو جهانی محروم ماند اما محمد بیگ قوبین چی اوغلی را گرفته تسلیم امرأ نمود بنابر این امرای عظام با سپاه بهرام انتقام بر سرش آمده بضرب شمشیر آب دار و سنان آتشبار دمار از خویش و تبار آن نابکار بر آورده قرب بیست نفر از اقوام آن بد اختر را برآدم فرستادند و چند نفر دیگر را دستگیر کرده بدرگاه عالم پناه روانه نمودند پیری بیگ مانند ماهی در شبکهٔ اضطراب میگردید تا دو سه نفر از غازیان را بقتل آوردند (۳) و هم در بیست و هفتم شهر صفر سولاق حسین تکلوا الله قلی بیگ استاجلو را در قزوین بقتل آورد *

(۱) تا فوجی از ا ندارد

(۲) مردود را حضرت پروردگلا بعواطف حوادث ... برابر ساخته چ

(۳) این جمله را ا ندارد

و مؤلفات متأخرین چنین حادثه غریب و واقعه عجیب مروی و مسطور نیست زیرا که شاه عالم پناه با معدودی چند در قلعه قهقهه بود و جمیع لشکر هوا خواه سلطان حیدر و خزانه در دست وی و چون خبر انتقال شاه دین پناه به پیری بیگ که در آن اوان در پی بود رسید از روی خشم و کین متوجه قزین شد در اثنای راه بعضی از گریختگان بدو رسیده خبرهای هایل چون زهر هلاهل بدو رسانیدند دانست که سلطان حیدر میرزا از جام ناگوار زمانه شربت (۱) نامردی چشیده است و رخت هستی بدار بقاً کشیده فریاد و فغان از نهاد آن بن نهاک بر آمد از بیم جان با فوجی معتمدان مراجعت کرد چون گوز از صولت شیر ژیان و ببر دمان میومید و از هراس لشکر مور شمار چون مار سوراخ میجست و از شکوه شمشیر سیم سیماب وار میلرزید و از غایت سرعت بر سایه خود سبقت میکرد - * بیت *

نادیده ز دور برق شمشیر بگریخت چنانکه روبه از شیر

با جنود سنگین خود را بورامین انداخت باتفاق ابله‌ی چند کوچه بند کرد در آن اثناء امیر خان ترکمان و حسین جان بیگ خنسلو با لشکری که از شکوه ایشان دل در بر حمل بر اوج فلک محرق شدی و مغز در سر چون نقره در (۲) کوره بگداختی و جان در (۳) پیکرتن بسان کبوتر در اضطراب آمدی - * بیت *

(۴) زمانه سیرت و دریا نهب و چرخ توان

سپیل رایت و مه چتر و مشتری فرهنگ

در حوالی درامین نزول نمودند رسولان کاردان نزد آن جاهل نادان فرستاده گفتند که باید که ترک خصومت کرده متوجه درگاه عالم پناه گردد - * ابیات *

که آمد بدین در ز (۵) روی نیاز که (۶) در هر دو عالم نشد سرفراز

بدین آستان هر که ساید جبین باقبال و دولت شود هم نشین

و اصرار نمودن بر مخالفت پادشاه مشعر بعذاب و وبال بود که حکماً گفته اند

مخالفة الملوك عار في العاجل و نار في الآجل عياداً بالله طریق مخالفت

(۲) در کار

(۴) چ ندارد

(۶) بر

(۱) نامردی

(۳) درتن دو پیکر

(۵) بروی چ

مأه برد از هول جان از سلطان مصطفی میرزا و ملازمان و معتمدان جدا شده کینک پوش و ردائی بردوش روانه گردید در اثنای راه بدست خواجه فرخ دستگیر گشت خلفا و غازیان بعد از قتل سلطان حیدر میرزا هراسان شدند بی استعمال سیوف و سنان و آمد شد سهام جان ستان مضمون الفرار فی وقته ظفر را غنیمت دانسته با خیل و حشم از باغچه حرم بیرون آمدند و رای خلفا بیگ بر آن قرار گرفت که بجانب آسیابها عنان عزیمت معطوف سازد اما بعضی از قورچیان گفتند که بهر طریق توقف باید نمود تا معلوم شود که حال مردمان استاجلو چیست درین اثنا سواری رسیده تقریر کرد که ایشان درین دیار دیار نماند بنابر آن خلفا و سلطان محمود میرزا به منازل خویش فرود آمدند چون سیاف گردون آینه گون شمشیر خون آلوده از (۱) قراب قیر اندوده بر کشید -

که چون ابر صبح سعادت نشان	درین گلشن تازه شد درفشان
شد از روی کین شاه مشرق هجوم	تفک ریز از مهرهای نجوم
فلک ابلق صبح را تیز کرد	ز تغدی براهش عرق ریز کرد
(۲) ز خط شعاعی خور در زمان	کمان ستم چله کرد آسمان
(۲) ولی زان کمان ستم بیدرنگ	فروریخت پیکان بجای خدنگ

حمزه بیگ طالش و زال و برادرش فرخ دستگیر گشته بقتل در آمدند علیخان گرجی و بعضی از روز برگشتگان از بیم حدید غازیان قهار چون اجزای صغار نار در سنگ آهن کاهن گشتند و بقیه آن مخدولان خراب حال و پریشان روزگار بهر گوشه آواره شدند بعضی اسیر و فوجی طعمه شمشیر گشتند و معدودی چند که (۳) من نجا براسه فقد ربح را همه حال خود تصور کرده فرار نمودند در چول و بیابان گرفتار شدند و اموال و احمال از صامت و ناطق مفسدان در تحت تصرف غازیان در آمد گلبن مملکت از خار مفسدت آن بی باکن پیراسته گشت در چمن مملکت گل معدلت آراسته شد حیدر سلطان ترکمان و سایر غازیان و اهل مناصب متواتر و متعاقب روانه قلعه قهقهه شدند در مصنفات متقدمین

(۳) ج این جمله را ندارد

(۲) این بیت چ ندارد

(۱) عذاب ج

خوف عساکر ظفر قرین خود را در میان خواتین انداخت غازیان وی را از میان زنان بیرون آوردند و نهال آمالش که در چوبدار خلاف بالا کشیده بود از تند باد حادثه ایام منکونی شد و آتش اقبالش که بر اوج فلک الاثیر رسیده بود بآب تیغ زمرّد فام منطقی گشت -

* نظم *

فلک را سر انداختن شد سرشت نشاید کشیدن سر از سر نوشت
نیروزد کس را که آخر نکشت که در مهر فرم است و در کین درشت
و غازیان سر پر نخوت او را از بدن جدا ساخته به لشکر مخالفان نمودند بالضرورة
ایشان دست عجز در دامن فرار زده اکثر آن فرقه عناد که بر شاه راه متابعت
شاه عالم پناه کج میرفتند از اسب پیل پیکر پیاده گشته رخ بر بساط شکست نهاده
از دستبرد (۱) منسوبها مات شدند و ماندند راسو بهر سو گریزان گشتند - * نظم *

سپاه مخالف پریشان همه پریشان تر از زلف خویان همه
همه کشته و خسته و دستگیر گرفتار تاراج و قتل و اسیر
نمیداشت در عرصه گاه جدل کسی ماتم کشتگان جز اجل
ز بس جان بهر گوشه بر باد شد فضایی عدم جمله آباد شد
زمین بس که از سر شده بهره مند رسانیده سر را بچرخ بلند
چون سیمرغ آفتاب در پس کوه قاف مغرب متواری گشت و باز اشهب روز
در آشیان ظلمت نهان و زاغ شبه رنگ شب بیضه زرین چرخ در زیر بال گرفت
و هوا از فراق خورشید برونک پر غراب جامه سوگوار پوشید *

چو دریای قیر از زمین بردمید درو چشمه روز شد نا پدید
حسین بیگ سلطان مصطفی را برداشته افتان و خیزان راه لرستان پیش گرفت
از بیم بهادران بکردار تیر از کمان بیرون شد و از ترس تیر غازیان صفدر ماند کبوتر
از صولت عقاب رمیدن گرفت جنگل و دره را باغ و بستان دانست شوره و خار
مغیلان را گل و ریحان شمرد گفتی آن لعین از بیم دلاوران کین یک روز بساط
خاکی را طی خواهد کرد از بیم شمشیر غازیان هزیمت از زمین آوردگاه بفلک

ز بس خسته هرسو در آن دار و گیر ز پیکان شده آبله پای تیر
 شفق گون شد از خون کنار سپهر برخ پرده لاله گون بسته مهر
 خروش بهادران پر جوش و مبارزان آهن پوش مثل صیحه سروش بگوش
 کروییان افتاد - * نظم *

خروش سواران بیداد کوش چو صحرای معشر جهان پر خروش
 و از دود تفنگ مرگ آهنگ روی هوا چون مار پیچان و جهان کسوت عبّاسیان
 و لباس سوگواران پوشید و زمانه ردای رهبانان و طیلسان برهن بر دوش افکند
 و خانه آگینه گردون از خون لاله گون گشت و گنبد شیشه فام چون شیشه
 حجام بخون مشکون شد - * نظم *

بخون لاله گون گلرخان را لباس چون زیر شفق مهر گردون اساس
 آن قوم بی هنر قرب یک شبر در را شکافتند و قورچیان ستونهای که در آغوش
 نگنجد در پس در انداختند و از آن سوراخ آن گروه بی راه را به تیر و تفنگ
 مجروح و بیروح گردانیدند مخالفان از هول جان کوششهای مردانه نمودند
 چنانچه پیران سال دیده انگشت تعجب بدندان گرفتند چون سعادت نبود
 کوشش بسیار چه سود در آن اثنا خلفا جماعتی از صوفیان تفنگچی و کماندار از
 بالای دیوار میدان بباغچه حرم فرستاد که بکومک قورچیان رسیده اعدا را مقهور
 گردانند قورچیان ذوالقدر و سایر بهادران ظفر اثر بمدد رسیدند چون آن گروه بی
 اقبال جهد بسیار در آن کارزار نمودند اما از آثار سیاه بختی ایشان بغیر از
 رو سیاهی چیزی دیگر روی ننمود همعنان یأس و حرمان بشرمذگی تمام بدرواز
 دیگر شتافتند آنرا نیز مانند ابواب دولت بر روی خود بسته دیدند از روی اضطراب
 از سفره خانه (۱) خود را بدیوانخانه انداختند و هفده نفر ازیشان از وفور جلالت
 و بی باکی و از غایت تهوّر و چالاکی خود را بباغچه حرم رسانیدند و یک نفر از
 قورچیان شاملو را بقتل رسانیدند در آن اوان خلفا و شمخال سلطان و غازیان
 و امرا که در میدان طویله بودند خود را بباغچه حرم انداختند سلطان حیدر از

(۱) خود در آمد بدیوانخانه

و نصیحت سلطان ابراهیم میرزا را بسمع رضا اصغاً ننموده روانه شدند آن بی
سعادت ازلی چون بدروازه پنجه علی رسید بعضی از دالوران مجذ و بهادران
متجذد آغاز قتال و جدال نمودند و با تیر مرد افکن و سنگ دشمن شکن آن گروه
بی شکوه را کالعهین المفقوش ساختند -
* نظم *

تفک رخنه در تن چو پیکان زده	هزاران گره بر رگ جان زده
(۱) تفک آتش افشان چون نخل کلیم	ز آتش یلان در عذاب الیم
برون جست تیغ از میان برق وار	گوینان شد از اژدها تیر مار
کشیده کمان تیر باران رسید	مه از هاله ننمود و باران رسید
ز گردی که بر چشم افلاک شد	خاک و ملاء عالم خاک شد

ایشان از بیم جان متوجه درب اعلی شدند محافظان آن باب با مخالفان
همداستان گشته دروازه را بروی ایشان گشودند حیدریان باله فراوان روانه دروازه که
معروفست بقرا داغیان شدند حسین بداختر بر شکستن در فرمان داد بعضی از
قورچیان جرار و دالوران شیر شکار دست نهور از آستین جلادت بیرون آورده مخالفان
را به تیر و تفنگ گرفتند و مهرهای تفنگ مرگ آهنگ بعدد قطرات امطار
باریدن گرفت *

یلافرا تفک غنچه باغ دل	وز آن غنچه حاصل همان داغ دل
(۲) نبی نیزها از تفک یک بیک	تهی کرده قالب بسان تفک
خدنگ بلا در کمان نبود	نشسته اجل در کمینگاه مرد
تفکها از نم آتش افروز تر	ز احسان مدخل جگر دوز تر
سپر در نظر نازک کینه را	نشان کرده چون عاشقان سینه را
غبار غم از جان برنا و پیر	فرو شسته سیلاب باران تیر
(۳) زره زلف پر حلقه انگیخته	ز پیکان درو صد دل آویخته
لبالب شده خون ز مستان جنگ	خم نه سپهر از می لاله رنگ

(۲) چ ندارد

(۱) این چهار بیت در ج نیست

(۳) از اینجا تا انتهای شعر چ ندارد

بر چشم او تنگتر از حلقه میم شد و از قهر مرغ روحش بسان کبوتر در چنگال باز
 طپیدن گرفت رخسارش زردی ز زنیخ و زعفران پذیرفت و خون در عروقش بسان
 شیره از آتش بجوش آمد اما جهت رعایت ناموس رخسار خود را بسیلی
 روزگار سرخ میداشت بیک بار عنان اختیار بدست توسن افکار و اندوه نمیکداشت
 و سایر دلوران گفتند که مرد ثابت رای آنست که چون برگ بید نباشد که
 بوزیدن هر بادی ترک سکون و قرار گیرد که بزرگان گفته اند - * بیت *

اگر خواهی چو هشیاران طریق حزم ورزیدن
 نمی باید بهر بادی چو برگ بید لرزیدن

اولی آنست که مابا جمعی از اهل جلالت متوجه دولتخانه گردیم و بضرب شمشیر
 آبدار و سنان آتشبار دمار از دشمنان بر آریم و سلطان حیدر میرزا را بیرون آورده
 بر تخت سلطنت نشانیم بنابر آن سلطان مصطفی میرزا و حسین بیگ با لشکر
 گران بدفع قورچیان و قلع و قمع ایشان تیغ رخشان از میان بر آورده و سنان فتنه
 نشان بر گوش تکاور راست کرده با جمعی مانند صوارم هندی بآهن مستغرق
 بجانب دولتخانه به جنبش و روش آمدند (۱) کَآهَم جَرَاک مَنَشَرُ در آن اثنا
 سلطان ابراهیم میرزا نزد حسین بیگ آمده گفت که صلاح دولت در آنست که
 ترک قتال و جدال کرده در خانه خود مقیم شوی که درخت دشمنی میوه
 پشیمانی بار آورد و تخم نزاع ثمره انقطاع دهد - * بیت *

بود دشمنی شمع مجلس فروز خصومت بود آتش خانه سوز
 فروزان مکن آتش رستخیز مبدا شراری فتنه در تونیز

آمدن من بنزد شما بنابر صلاح حال مسلمانانست مرا بسلطنت کاری نیست
 همگی همت بر تحصیل فضایل نفسانی مقصور است و بر تربیت مقدمات
 منتج محصور در ظاهر اینچنین سخنان میگفت اما در باطن چنان شیفته جمال
 عروس ملک بود که هیچ گونه چشم از مطالعه غنچ و دلال او بر نمیداشت چون
 نهال خلاف بر جویدار خواطر ارباب نفاق بالا کشیده از مقام عناد نگذشتند

* ابیات *

زیاده ز امواج بحر محیط فزون تر ز باران فصل بهار
 چو برگ درختان فزون از عدد چو ریگ بیابان برون از شمار
 بعضی بسان مار زره پوش و گروهی مانند ماهی جوشن و همه بشکل ازدها
 در زمین هیچجا و بسان سمندر بر آتش و غا و غلطان بصفت نهنگ زود آهنگ
 و تیز حرکت و همتای پلنگ شکار دوست و بلند همت و شبیه شیر شور انگیز
 و رزمخواه بر مثال ببر خونریز و تند خوی و مانند کردن با سطوت و آتش
 (۱) جوشن بگردار پیل برق زخم و رعد خروش علم عزیمت بجانب دولتخانه
 بر افراشتند غازیان جرّار با خلفا بیکبار با اتفاق امرای نامدار خود را بمیدان طویله
 انداختند و فضای میدان از سواران کچیم پوش حصار آهین شد و زمین معرکه
 (۲) از جوشن عرصه زره تنگ حلقه پولاد پوش گشت - * ابیات *

گره بر گره دست پیکان (۳) زنان چو مژگان خوبان سنان بر سنان
 کمر بسته گردان بعزم ستیز چو کوهی ولی بر کمر تیغ تیز
 (۴) زمین شد غبار و فلک گرد فاک زمین در هوا آدمی زیر خاک
 علم عزیمت بجانب دولتخانه بر افراشتند آن بد اختر بر اجماع لشکر فرمان داد
 و از خامت عاقبت و شومی کفران نعمت نه اندیشیده و ثمره شجره
 بدکرداری و ریع زرع جفاکاری از وی پوشیده ماند - * بیت *

بهنگام شادی درختی مکار که زهر آورد بار او روزگار
 که هرکس که تخم جفا را بکشت نه خوش روز یابد نه خرم بهشت
 و بعضی از بد بختان بی حمیت و کوته نظران بی بصیرت مثل حمزه بیگ
 طالش و علیخان گرجی و زال بنزد آن بیدولت آمدند و قرعه مشاورت درمیان
 انداختند در آن اثنا که غازیان عظام سلطان حیدر میرزا را در دولتخانه نگاه داشته
 و راه خروج او را مسدود ساخته حسینی مردود ازین خبر متأمّم گشته جهان فواج

(۲) چو عرصه شک قلعه پولاد پوش چ

(۱) کذافی ا ج (؟ جوشان)

(۴) این بیت را ندارد خاک در انبست

(۳) زمان چ

نمود حضرت معبود ابواب فتح بر چهره اقبالش گشود جنگ برهان پادشاه شیروان و علی پاشا و احمد پاشا و اسکندر پاشا بر بهادری آنحضرت چار شاهد عادلند از شایبه چرخ مصون عیاذا بالله اگر آنحضرت بر سریر سلطنت نذشیند سپاه قزلباش ضایع تر باشند از رمة بی شبان و کشت بی باران و حاسدان و قاصدان سالها در آرزوی چنین روزی بوده اند که قصد بلاد ایران کنند بواسطه جهالت و غرور گفتند ازین دیار تا قلعه قهقهه مسافت بعید است سلطان حیدر با سپاه بلا اثر در پای تخت است بتوهم نسیمه نقد حاضر را گذاشتن و موجود ذهنی را بر موجود خارجی مرجع شمردن کمال بیخردیست رسولان گفتند که قوت مراعات احیاء و قدرت مکافات اعداء حاصل است اگر چهره مخالفت بنسخن مغازعت خراشیده شود امواج بکمر غضب آنحضرت چنان متلاطم گردد که سفاین امن و سلامت در جهان نیاب شود - * ایات *

در شعله ز یک شمع دارد بچنگ یکی نور صلح و دگر نار جنگ
بود نور صلحش شبستان فروز ولی نار جنگش بود خانه سوز
اما فایده بر آن مترتب نشد زیرا که از نشای شراب جاه چنان مست شده بودند که راه از چاه نمیدانستند و خیر از شر و نفع از ضرر تمیز نمیکردند باد غرور بکاخ دماغ راه داده رقم نسیان و کفران بر صحایف نعمت و احسان شهردار عالمیان کشیده فرعون وار اَیْسَ لَیْ مُلْکُ مِصْرَ (۱) گفته طبل عصیان و طغیان کوفته روانه شدند امید صلح و صلاح چون دامن از پای در افتاد و تدارک کار ماندن آستین از دست در گذشت رسولان بیدار و مقصود از پیش ایشان مراجعت کرده نزد امرأ آمدند ایشان دانستند که حلّ این مشکل جز به بیان قاطع شمشیر بفیصل نرسد و دفع این حادثه بی برهان خنجر تیز سرانجام نیابد بنابراین آن مستعد قتال و جدال گشتند بعد از آراستن سپاه و مکمل شدن بهادران رزمخواه با لشکری که کوه و صحرا را گرفته بود و نفس صبا در سینه فضا شکسته زیاده از صفوف یاجوج و ماجوج و کواکب بروج -

چادر عروس مملکت بنوعی خواهد بست که رجعت ممکن نباشد خواست که بشعبده و نیونگ افسر پادشاهی بسر نهاده بر اورنگ خسروی نشینند و کاغذ (۱) تزویری که نوشته بود بمردم نمود مضمون آنکه شاه دین پناه مرا ولی عهد خود ساخته بعضی از مردمان کوته نظر تابع او گشته اظهار مخالفت کردند منتظر آنکه زمان تا زمان از دست سائیان سیمین ساق ترکان جام می ارغوانی بر کف گرفته پای در خطه سرور و شادمانی نهند و از آن غافل که مژگان بنان مجلس افروز بسهام دلارزان جگر دوز مبدل خواهد شد و نیل آمال و آمانی به تیغ مصری ویمانی معوض خواهد گشت بجای شراب ارغوانی و لعل رمانی سم قاتل و زهر هلاهل در کام جان ایشان خواهند ریخت اما قورچیای روملو و افشار و قاجار و بیات و ورساق که در کشیک بودند در دولتخانه را مضبوط ساخته کسان نزد امرا فرستادند و ایشان را ازین قضیه آگاه گردانیدند در آن اثنا حیدر سلطان ترکمان و امیر اصلان بیگ افشار و محمود بیگ افشار و سلیمان بیگ ولد سهراب خلیفه ترکمان و دلو بداق روملو و خان ولی بیگ بهارلو با سپاه فراوان و سایر امرای عالی شان متواتر و متعاقب نزد خلفا آمدند در آن اثنا خبر رسید که امرای استاجلو داعیه دارند که سلطان حیدر میرزا را بیرون آورده بسلطنت نشانند امرای عالیشان رسولان سخن دان که بسحر بیان عقده وحشت از ضمایر بکشایند و بلطایف الحیل مرغ رضا را از هوا بزیر شست آوردند نزد تابعان سلطان حیدر و حسین بد اختر فرستاده گفتند بدانید که صنایع لطف آفریدگار و بدایع فضل کردگار نسبت بشاهزاده عالمیان اسمعیل میرزا زیاده از آنست که نطاق فطوح محیط شرح آن تواند شد و قوت فهم و ادراک بکیفیت و کمیت آن تواند رسید و نفس نفیس چون ترکیب آسمان از عیب مصون و مانند چهره آفتاب از کلف مأمون موکب همایون آنحضرت بهر صوب که توجه فرموده جفود فتح و ظفر ازیمین و یسار بر عنان همراهی نموده عنایت ازلی اعلام نصرت انجام او را در معرکه افراخته عنقای سعادت و اقبال و هملی فیروزی و اجلال در ظل ظلیلش آشیان ساخته با جفود نا محدود لوی بهر طرف که روی

زمان بهرام گور تا تاریخ هجری که نهصد و هشتاد و پنج میشود قرب هزار و دویست سال است کسی اینقدر سلطنت نکرده است شهری که بعیش و طرب چون صحن ارم خرم و خندان بود بیک صدمه صور صفت چون عرصه قیامت در جوش و خروش آمد فزع روز اکبر و علامات دشت محشر در میان طوایف بشر مشاهده شد خروش و زلزله در آن منازل افتاد و دیده خلایق از فراق او خون ناب می پاشید و روزگار بناخن حسرت چهره آمل میخراشید و مردمان در بحر حیرت افتادند قوافل غم و الم در (۱) فضای ضمیر برنا و پیر بار بگشاد و سادات و قضاة و علما و عامه رعایا و کافه برایا چون زبانه شمع بر حیات خویش لرزان بودند که تا روز رشته زندگانی از مقطع مقراض سیاست رفود و اوباش چگونه خلاص (۲) یابد اما شمشال سلطان چرخس و بسیار کس باراده آنکه دستبردنی نمایند بمیدان طویله در آمدند و امرا و ارکان دولت و اعیان حضرت منازل خود را محکم گردانیدند تا زمانی که تیغ شیر لعل پیکر از نیام بر کشید و سپهر شنگرفی از روی سپهر (۳) رنگاری بر بود و به نیزه زرین از میدان فلک حقه سیمین ماه بر بود -

دم صبح کین شاه چابک عنان گرفت آسمان را بتیغ و سنن روان شد ز (۴) بیدردی تیغ مهر دو صد جوی خون از کنار سپهر دهل زن زد از هر طرف ساز جنگ (۵) بچرخ آمد این گنبد نیل رنگ باسیاب قتال و جدال اشتغال نمودند و منتظر ایستادند تا از غیب چه ظاهر شود در آن اوان سلطان حیدر باستصواب مادر در بالین پدر جا گرفته بود بواسطه تخیلات نفسانی و تسویلات شیطانی دعوائی سلطنت کرد گمان آنکه لشکر استاجلو و گرجیان که مَرَجَ الْبُکَرِیْنَ یَلْتَقِیْنَ فراهم آمده اند هنگام کارزار معاون و جانسپار خواهند بود بنابر آن رزه چند که در دولتخانه بود بقورچیان که هوا خواه او بود بخشیده انتظار آن میکشید که عروس ملک را در کنار کشد ازین غافل که چهار تکبیر فنا بر سلطنت خواهد خواند و سه طلاق بر گوشه

(۲) یابند باشد ج

(۵) بخرج ب

(۱) در کانون سینه برنا پیر بگشاد ج

(۳) زیند روی ج

(۴) زر نکاری ا

اصول نبض چو شد منصرف ز جذبش اصل
به لای عجز فرو رفت پای افلاطون
صلاح طبع چو سوی فساد روی نهاد
بماند بیده در جنگ بوعلی قانون

از صدای فلکی و ندای ملکی بگوش هوش او میرسید - * ابیات *

زمین ششدر بی ثبات فانی رو آر بملک جاودانی
بر طایر آسمان علم زن در وادی لامکان قدم زن
در مملکت قدم قدم نه هوش^(۱) و دل و جان در آن حرم نه
لاجرم صاحب تاج و سریر دل بر واقعه ناگزیر که لازمه برنا و پیرست نهاد در
شب سه شنبه پانزدهم شهر صفر^(۲) شاهباز روح پر فتوحش از آن تنگنای قفس
بی نیاز بعالم قدس پرواز نمود - * بیت *

رفت ز دنیای دون شاه سلیمان مکان
گشت دلیل رهش رحمت پروردگار
با خلف خود گذاشت رحمت شاهنشاهی
کرد رها تخت و تاج ماه صفر^(۳) در بهار
کردم از اندیشه من پرسش تاریخ سال
گفت بگو سال بود نهصد و هشتاد و چار

چون ابو نصر در معالجه خیانت کرده بود اوراق بقا را بباد فنا داد ایام زندگانی
آنحضرت شصت و چهار سال و یکماه و بیست و پنج روز سلطنتش پنجاه و سه
سال و شش ماه و بیست و شش روز دیگر به نیابت شاه اسمعیل هشت سال
سلطنت خراسان کرده بود - * نظم *

اگر صد سال مانوی وریکی روز ببايد رفت ازین کاخ دلفروز
در اسلام غیر از مستنصر بالله علوی کسی اینقدر سلطنت نکرده است در ایران از

(۲) باز روحش از تنگنای قفس ب

(۱) هوش و دل جان ا

(۳) بهار ا

* بیت *

نور دیده وادی بوادى جهان پری وار از دیدها شد نهان
 بابا سلطان بنابر نفاق برادرش درویش خان بدیار خود معاودت نمود باستصواب
 امرأ و ارکان دولت درویش خان را گرفته ولایت تاشکند را متصرف شد *

وقایع متنوعه

درین سال حاجم خان والی خوارزم که بزور حسب و حلیه نسب و قدم
 خاندان و شرف دودمان آراسته بود فرزند خود محمد قلی سلطان را بپایه سریر
 اعلیٰ فرستاد شاهزاده عالی منزلت و امرأ و ارکان دولت باستقبال استعجال
 نموده ویرا باعزاز و احترام بدرگاه شهریار گردون غلام آوردند شاه دین پناه خلعتهای
 طلا دوخته و ثیاب زر بافته و تاج و کمر و شمشیرهای بند زر و اسب و استر و دینار
 و درهم بوی کرم کرد *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اربع و ثمانین و
 تسعمایه واقع گردیده انتقال شاه دین پناه

از عالم فانی بجهان جاودانی

درین سال عرض مرض بر جوهر ذات شاه دین پناه مستولی گشت قهرمان
 طبیعت که مدبر مملکت قالب بود از صلاح موافق و تعدیل مزاج عاجز گشت
 و روح حیوانی که حامل قوای جسمانیست فتور یافت هر چند حکمای مسیحی و
 اطباء حدیث شیم مثل مولانا غیاث الدین علی کاشی و ابو نصر ولد صدر
 الشریعه گیلانی در معالجه کوشیدند فایده بر آن مترتب نشد مرض یوماً فیوماً
 چون اندوه مسلمانان زیاده میگشت و قوت روز بروز سمت تناقص می
 پذیرفت -

* نظم *

درین دقیقه بماندند جمله حکما

که آدمی چکند با قضای کن فیکون

گرچستافرا بومی غذایت نمود میروزا قاسم گونزبادی از مشاهیر زمان خود بود
 درین سال مرغ روحش قفس (۱) قالب شکسته بریاض قدس پرواز کرد چون
 جایزه شهنامه (۲) نداده بودند این چند بیت در شکوه گوید که - * نظم *
 (۳) بریدم زبان طمع خامه را که خاصیت اینست شهنامه را
 ز دونان طمع عین بی دولتیست کمال زبونی (۴) و دون همتی است
 درین باغ دوران که بی برگ نیست عطای لئیمان کم از مرگ نیست
**گفتار در قضایائی که در سنه ثلث و ثمانین
 و تسعمایه واقع گردیده**

چون خسرو انجم به نقطه اعتدال ربیعی رسید گل و لاله و سبزه در باغ
 و راغ دمیدن گرفت - * نظم *

زد از زیر لاله برون سبزه سر چو ساک بریشم ز عقد گهر
 عیان صورت گل در آب (۵) زلال چو دیبای هندی و تمغای آل
 شده آب را عکس غنچه حباب ولیکن (۶) حبابی نگون زیر آب
 در اوایل این سال عبد الله خان ازبک عساکر باغ و بخارا و حصار شادمان را جمع
 آورده کوچ بر کوچ متوجه (۷) غرچستان گردیده در کنار آب کوهک نزول نمود و از
 آنجانب بابا سلطان ولد براق خان باتفاق برادران با جنود (۸) اله جیان زیاده از
 ریگ روان و مور بیابان بصوب اعادی نهضت نمود چون کنار آب کوهک محل
 نزول سپاه نصرت یزک گردید از بکن بامر بابا سلطان جسر بسته عبور نمودند چون
 این خبر محضت اثر بعبد الله خان رسید استقامتش لغزان گشته راه فرار پیش
 گرفت و از ترس سپاه مار سطوت در دیده مور راه میبجست و از هراس لشکر مار
 شمار بکردار مور یر یر آورده -

(۲) نگرفته بود چ

(۱) غالب ا

(۳) ز چ

(۳) بریدم من ازان طمع خامه را چ

(۶) حنائی مکنون ا

(۵) ضلال ا

(۸) جنود اله چوبان چ

(۷) کردستان ا چ

که فتح کرده شام علیا و سفلی که آن هفده شهرست ولایت مصر که بیست و هفت شهرست ولایت دیار بکر که هشت شهرست ولایت مرعش و بعضی از آذربایجان تا اخلاط و در حرمین شرفین زادهما الله تعظیماً و تکریماً خطبه بدام او خواندند سلطان سلیمان اول سلطنتش در نهد و بیست و شش و فاشش در نهد و هفتاد و چهار ایام سلطنتش چهل و هشت سال ولایتی که گرفته عراق عرب بصره شهر روز قطیف بلاد الکصا و بعضی از بلاد یمن و ولایت سواکن از گرجستان داویلی از آذربایجان قلعه وان و اخلاط با توابع و لواحق از کردستان بتلیس و از دیار فرنگ بلغراط^(۱) ردوس بودن که پای تخت پادشاه انگروس بوده جزیره^(۲) سقز از مغرب زمین بلده طرابلس و بلده جزیره و بعضی از جزایر عرب سلطان سلیم اول دولتش در نهد و هفتاد و چهار فوتش در نهد و هشتاد و دو و مدت سلطنتش هشت سال ولایتی که فتح کرده جزیره قبرس و حصار^(۳) عاقل بند و از اتفاقات آنکه سلیم نام بوده هشت سال سلطنت کرده و مراد نام سی سال و بایزید نام دستگیر شده ایلدرم بایزید بدست امیر تیمور سلطان بایزید بدست سلطان سلیم و بایزید ثالث که پادشاه نبود در قزوین گرفتار شده هم درین سال لوند بن کرکین والی گرجستان که مدتها در بادیه کفر و ضلالت سرگردان بود وفات یافت کیخسرو ولد کرکین بن لوند بر قالیچه امارت نشست آل اسکندر پناه بموضع^(۴) قرق برد کیخسرو با سایر ازناوران متوجه قرق^(۵) گردید آل اسکندر با جنود جوشن و در برابر آن قوم بداختر در حرکت آمد آن در سپاه کینه خواه بهم رسیده تیغ جلادت از میان کشیده قتل فاحش میانشان واقع شده کیخسرو در آن معرکه بقتل آمد آل اسکندر بجای پدر بر مسند حکومت قرار گرفت ملازمان خود را بدرگاه شهریار بحر و بر فرستاده شاه دین پناه معصوم بیگ صفوی را با^(۶) تاج و خلعت و کمر و اسب با زین زر ارسال نموده حکومت

(۲) در نسخها سفر

(۴) قرق ۱

(۶) تاج و بغلعت ۱

(۱) ارده دوس ج اردوس ۱

(۳) عاقل بند ج

(۵) کردند ۱

بلدۀ انگوریہ سلطان کوئی (۱) دمہ توکہ ابصلہ بلدۀ ادرنہ ولایت کاشان (۲) کوملچنہ
 (۳) بغا ولایت حمید کرمان سرز قرہ فریہ ناصره ولایت (۴) سلنک ایلدرم بایزید
 جلوسش در هفتصد و نود و یک وفاتش در هشت صد و پنج مدت سلطنتش
 چهارده سال ولایتی کہ فتح کردہ قرات اوا کہ معدن نقرہ است ذی آلہ شهر
 سرخان ایللی ایدین ایللی نیکی بولی سلی سلی شهر سیواس بلدۀ ملاطیہ
 فصف ولایت قرمان طراقلی درہ امیر سلیمان اول دولتش در هشتصد و پنج
 قتلش در هشتصد و دوازده مدت سلطنتش هفت سال موسی چلبی سلطنتش
 با شرکت سلطان محمد سہ سال سلطان محمد سلطنتش سیزده سال فوتش در
 (۵) هشتصد و بیست و پنج سلطان مراد جلوسش در هشتصد و بیست و پنج
 فوتش در هشتصد و پنجاه و پنج ایام سلطنتش سی سال ولایتی کہ گرفته منشا
 ایللی سرخان ایللی حمید ایللی ایدین ایللی ستوریہ حصار بروج سخن دہ نوابری
 کوچ حصار سلطان محمد جلوسش در هشتصد و پنجاه و پنج فوتش در هشتصد
 و هشتاد و شش ولایتی کہ مسخر کردہ بلدۀ استنبول ولایت (۶) سذہ ازنات بلاد
 قرمان کہ هفت شهر است ولایت اسغندیار قسطنونیہ و سنوپ و جزیرہ عشاق
 است ولایت خرسک (۷) بلدۀ کفہ و موره آغریوزہ جزیرہ مدلی قرا حصار چانک
 اعلی و چانک سفلی بلدۀ علانیہ قطعہ طرول قوینلو حصار ولایت اینوس ولایت
 زرنوق ولایت افاجرہ ولایت غزنو اعلی ولایت (۸) منکوب تفصیل ولایات در مجلّات
 سابق نوشتہ شدہ سلطان بایزید جلوسش در هشتصد و هشتاد و شش وفاتش در
 نهصد و هیجده مدت سلطنتش سی و دو سال ولایتی کہ فتح کردہ آق کرمان
 (۹) جزیرہ عینہ بختی قرون و مطعون قلعه کلی سلطان سلیم جلوسش در نهصد
 و هیجده فوتش در نهصد و بیست و شش ایام سلطنتش هشت سال ولایتی

(۲) کوملچہ در نسخہا

(۱) در تولى ا

(۴) سلنک در نسخہا

(۳) بقا در نسخہا

(۶) ولایت تسمہ ولایت ازنات ج ازنات ا

(۵) هشتصد و هشت و پنج ب هفصد ا

(۸) منکوت ا (۹) عینہ بختی و زن ج

(۷) بلدۀ کنجہ و نورہ آغر نورہ ج

این تکلفها چه حاجت چون باو بخشیده اند

قالبی چون جان عیسی مدتی چون عمر نوح

خلایق چون جان تازه یافته نذور و صدقات باریاب حاجات رسانیدند هم درین سال پادشاه فرنگ دان^(۱) سبستان که بپرگال اشتهار دارد ایلچیان با بیلکات و تبرکات که دیده اهل بصارت از رؤیت آن خیره میشد بدرگاه عالم پناه فرستاده قبل ازین چون بی ادبی چند ازیشان سرزده بود مثل انهدام مسجد و احراق کلام مجید بنابر آن ایلچیان منظور نظر التفات نگشته جمعی از امراً بتأدیب آن قوم بیدولت نامزد کرد *

متوفیات

سلطان سلیم بن سلطان سلیمان بن سلطان سلیم بن سلطان بایزید بن سلطان محمد بن سلطان مراد بن سلطان محمد بن ایلدرم بایزید بن سلطان مراد بن اورخان بن سلطان عثمان بن ارطغرل بن سلیمان بن قیاalp بن قزل بوقا بن بایندر بن اجولجع آقا بن طغیان بن قید سون بن نویقوز بن باقی اقایب بن صونجق اقا بن تهمتور بن یوساتی بن کمک علی بن اغوز بن قراخان درین سال در ششم رمضان در بلده استنبول متوجه عالم بقا گردید وزیر اعظم محمد پاشا فوت او را از امراً و ارکان دولت پنهان کرده سلطان مراد را غافل بشهر در آورده بر تخت سلطنت نشاند و جمیع برادران را هلاک کرد ازین طبقه چهارده نفر سلطنت کرده اند سلطان عثمان اول دولتش ششصد و هشتاد و نه فوتش در هفتصد و بیست و هفت ایام سلطنتش سی و هشت سال ولایتی که مسخر کرده قرا حصار^(۲) بلده اندک شهر بوسا اورخان سلطنتش در هفتصد و بیست و هفت فوتش در هفتصد و پنجاه و نه مدت سلطنت سی و دو سال ولایتی که مسخر کرده بازي بولی مدرنی تور کره اونک مدی طراقلی بالی کسری اولوباط گلی پوای سلطان مراد جلوسش در هفتصد و پنجاه و نه فوتش در هفتصد و نود و یک ایام سلطنتش سی سال ولایتی که فتح کرده

(۲) از انجا تا تور کره چ ندارد

(۱) شبستا

درهم و دینار و جواهر بيشمار در دست جیش ظفر شعار افتاد پادشاه حکومت آن دیار را بمیرزا عزیز کوکه رجوع نموده به آگره مراجعت کرد و منشیان بلاغت شعار بموجب فرمان فتح نامهها نوشته باطراف هندوستان فرستادند *

وقایع متنوعه

هم درین سال در دار الارشاد اردبیل علّت طاعون واقع شده قرب سی هزار کس از شهر و نواحی نقاب تراب بر روی گرفتند هم درین سال شاه دین پناه وزارت دیوان اعلیٰ بسید حسن فراهانی و خواجه جمال الدین علی تبریزی رجوع نموده و استیفای دیوان اعلیٰ بمیرزا شکرالله اصفهانی قرار داد و مبلغ پانصد تومان تبریزی بواسطهٔ مرحوم هر یک مقرر شد *

متوفیات

درین سال قدوة المحققین و افضل المتأخرین مولانا عبد الله یزدی در عربستان از عالم انتقال نمود جناب مولوی نرد خواجه جمال الدین محمود شرط تلمذ بجای آورده بود از جملهٔ نتایج خجسته رقمش حاشیه بر حاشیهٔ قدیم مولانا جلال الدین محمد دوانی و شرح بر تهذیب منطق *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اثنی و ثمانین

و تسعمایه واقع گردیده

درین سال مزاج شاه دین پناه از جادهٔ اعتدال بسرحد اعتلال انتقال نمود و تب محرق بر ذات پسندیده صفات عارض شده دلها هراسان و خاطرها پریشان گشت میان امرأ و ارکان دولت خصومت و نزاع چند نوبت واقع شد مولانا غیاث الدین علی که بکمال علم و معرفت از چهرهٔ ماه برص میزدود و بوفور تجربه و ممارست از پیکر خورشید یرقان میبرد بشریت ملایم و موافق رفع مرض میکرد -

شاه شرق از بهر آن خوردست میمون شربت
تا شود صافی دماغ قالبش مانند روح

و نشمی و شرف و شهنجی گازر و حسن چکمه دوز و حاجی دراز و شاه علی چرتک و میرزای باباقلی و حسین سبزی فروش سوای اینها موازی صد و پنجاه نفر بقتل رسانیدند و یاری و پهلوان عوض و علای حسن جان در خانه سهراب بیگ محبوس بودند ایشان سهراب بیگ را تطمیع کرده حمایت ایشان میکرد آخر یوسف بیگ بدلائل عقلی و نقلی سهراب بیگ را ملزم ساخته ایشانرا تسلیم ملازمان یوسف بیگ نمودند بعد از کشتن سرهای ایشان را در میدان تبریز بر دار زدند بذابر آن آتش فتنه آن قوم فرو نشست از نوادر اتفاقات آن که پهلوان عوض قلابی مدت سه سال نگاه داشته بود وقتی که چوب دار را میساختند آن قلاب را آورده در دار نصب کرد روزی که سر او را بر دار زدند بهمان قلاب بند شد *

گفتار در گرفتن جلال الدین اکبر پادشاه گجرات را

در اوایل این سال جلال الدین اکبر پادشاه عزیمت دیار گجرات و گوشمال حکام آن بلاد بابلغ وجهی تصمیم داد با امرای عالیقدر و طایفه از بهادران شمشیر زن و نیزه گذار ابلاغ فرمود در اثنای راه محمد ابراهیم که از نمایر سلطان حسین میرزا بایقرا بود دو چار خورده جنگی عظیم بوقوع انجامید محمد ابراهیم از بیم دلی بدو نیم راه فرار پیش گرفت پادشاه ظفر معتاد در بلدۀ احمدآباد نزول نمود حکومت آن دیار را بمیرزا عزیز کوکه رجوع کرده بشهر آگره علم مراجعت بر افراشت در غیبت پادشاه ستوده صفات محمد حسین میرزا والی گجرات با سپاه بسیار همه پیل افکن و شیر شکار بعزم قتل و جدال بحوالی احمدآباد آمدند چون این خبر به پادشاه والا گهر رسید از آگره بیرون آمده ابلاغ نمود چنانچه در نه روز بشهر احمدآباد رسید در آن اوان میرزا عزیز کوکه با محمد حسین میرزا در زد و خورد بود^(۱) بیکدم تار و مار در آن سپاه نابکار انداخت و صاعقه شمشیر آتشبارش لشکر او را نیستان وار در هم سوخت و محمد حسین میرزا بقید بی خلاص و قهر بلا مناص گرفتار شد درین فتح غنیمت فراوان و نعمت بی پایان از

(۱) در زد و خورد بود رسید ا

بسختی ایشان نکرده باندیشه آنکه شاید که ترک فتنه و فساد کفزد تا رعایا مستحق قتل نگردند و ملک چندان را ویران نکرده آن روز برگشتگان مطلقاً متنبّه نشدند و از کمال شقاوت و جهالت بر طغیان و عصیان اصرار نمودند تا آنکه شاه دین پناه یوسف بیگ استاجلو را که بعقل و کیاست و فهم و فراست از اقران ممتاز بود -

چو فکر اهل حکمت دور بینی چو طبع آخر اندیشان امینی
چو رای خورده دان درکار بستی بیک تدبیر صد لشکر شکستی
بدیده او در نظم لطایف چون در خوشاب و نظر او در حلّ دقائق آتشی بود در
عین التهاب بحکومت تدبیر فرستاد و حضرتش اجلاف را قسم داد که دیگر
مخالفت نکنند و ایشان را بکدخدایان ضامن داد بعد از چند ماه پهلوان یاری
آغاز مخالفت کرده دو نفر از ملازمان حاکم بقتل در آورد بنابر آن اجلاف بنیاد
فتنه و فساد نمودند - * نظم *

ز یک فتنه انگیز شوریده کار بسی فتنه برخاست از هر کنار
هزاران فدائی بجوش آمدند چو پیل دمان در خروش آمدند
بنابر آن عرضه داشت بیایه سرور اعلیٰ فرستاد که عدد آن قوم زیاده از چهار صد نفر
نیستند و نیز اکابر و اهالی آن بلده جنّت نشان ازیشان کمال شکوه کردند و گفتند -

که ای عالم آرای اقلیم گیر ز بیداد اینها بر آمد نفیر
ایشان جهانی پریشان بود خرابی این ملک ازیشان بود
علماً نیز بقتل ایشان فتویٰ دادند بنابر آن فرمان همایون شرف نفاذ یافت که سهراب
بیگ ولد خلیفه انصار با جنود بسیار بمدد یوسف بیگ روند و از صلاح او تجاوز
نکند چون آن سپاه یمصال کرده بمیدان صاحب آباد آمدند یوسف بیگ نیز با جمع
اهل ستیز بایشان پیوست دود حیروت و دهشت بر دماغ اجلاف راه یافته اجامه
و سردار شان یاری چون وحوش شکاری بهر جانب که رو آوردند راه خلاص و مناص
مسدود دیدند از بیم جان در سوراخها و نقبها خزیدند یوسف بیگ ضامنان را
گرفته آغاز تشدد نمود ایشان تفحص نموده اکثر را بدست آورده بقتل آوردند
و سرداران رنود و اوباش قلاش بدمعاش را از دار عبرت آویختند مثل کوکجه

گفتار در قضایائی که در سنهٔ احدى و ثمانین و تسعمایه واقع گردیده قتل اجلاف تبریز

درین سال قتل اجلاف تبریز واقع شد سبب آنکه شاه دین پناه حکومت تبریز را بالله قلی بیگ استاجلو رجوع نمود مردمان درب درجویه ملازم او را گرفته ایدای بسیار کردند خدمتش بواسطهٔ قتل اعوان و انصار تنزل نموده به تصریح و زاری ملازم خود را خلاص نمود بعد از چند روز مجرمی را بقتل آورده اقربای مقتول ویرا در مزارات کبچل دفن کردند جناب حاکم مذکور^(۱) اراده کرده که نبش قبر او را کند جمعی از رفود و اوباش بمنع آن بدمعاش مشغول شدند حضرتش^(۲) بعد از استعمال سیوف و رماح راه فرار پیش گرفت در خانهٔ خود متحصّن شد اجلاف شمشیر کین از غلاف بیرون آورده بعضی از ملازمان او را مجروح و بیروح ساختند چون شیاطین اجلاف از شیشهٔ ضبط بیرون آمدند دست پنهب و غارت دراز کردند زنان را در پیش شوهران و اقربا و غلمان را در پیش امهات و آبا آلودهٔ زنا و لواطه و رو سیاه میساختند و سادات و قضاة و اعیان و اشراف و ضعیف و شریف و قوی و ضعیف و توانگر و درویش و غریب و شهری چنان از بیم ایشان سراسیمه گشتند که شرح آن بنوشتن و گفتن راست نیاید مواسا و مدارا درمیان مردم نماد و در هر کوچه یکی از آن اجلاف لوای استیلا بر افراخت پهلوان یاری در درب سنجار و نشمی در درب درجویه و شرف پسر مصطفی لنگ در درب سرو و پسر شال دوز در مهان مهن و اقا محمد در درب^(۳) نویر و پهلوان عوض در میدان و اصلاں در درب اعلی و میرزای ملکائی با کوچک در محلهٔ شتر بانان و علای حسن جان در شش کیلان قرب دو سال درمیان این قوم بداختر جدال و قتال بود با آنکه چند نوبت امرأ و ارکان دولت بعرض رسانیدند که دفع این طایفه بی دولت از واجباتست شاه دین پناه گوش

(۱) اراده نمود که نبش قبر او کرده جمعی از ... ج

(۳) تقریر ۱

(۲) بعد در نسخه نیست؟ قبل از

بیگ نایمان رجوع نموده با سپاه زیاده از قطرات باران متوجه اندخود و شبرغان گردید از یک سلطان والی آن دیار چون از توجه آن پادشاه عالی تبار خبردار شد بی استعمال سیدف و سنان عروس آن مملکت را طلاق داده بخدمت خان شتافت ایالت آن قصبه را بیکی از ملازمان رجوع کرده روانه بخارا گردید *

وقایع متنوعه

درین سال آتشی در آسمان در جنب قطب شمالی ظاهر شده تا مدت نه ماه امتداد یافته از نظرها غایب شد قبل ازین در زمان انس پادشاه روم که معاصر قباد پدر نوشیروان بود این نوع علامتی در قطب شمالی واقع شد مدت هفت ماه امتداد یافته آخر بطریق خاکستر فرو ریخته بعد از آن علت طاعون در بلاد روم واقع شد هم درین سال در بلده قنن شبیه بگندم چیزی باریده که مردم از آن نان پختند *

متوفیات

هم درین سال جناب افادت مآب قدوة العلماء المتبکرین مولانا مصلح الدین لاری از عالم فانی رحلت نمود ایام حیاتش قرب نود سال بوده جناب مولوی در خدمت امیر غیاث الدین منصور شیرازی شرط تلمذ بجای آورد بعد از آن ببلاد همد شتافته صدر همایون پادشاه گشت بعد از فوت آن پادشاه عالیجاه بزیارت حرمین شریفین متوجه گردید در اثنای راه کشتی شکسته قرب چهار صد مچلد کتابش تلف گشت مولانا بمشقت تمام از تلاطم دریای (۱) زخار بساحل نجات رسیده به بلده استنبول شتافت و سلطان سلیم پادشاه روم ویرا رعایت کرده آخر ببلده (۲) آمدش فرستاد از جمله تصانیفش حاشیه بر شرح مواقف و حاشیه بر حاشیه قدیم مولانا جلال الدین محمد درانی و حاشیه بر شرح جامی و حاشیه بر انوار فقه شافعی و شرح شمایل ترمذی بر حدیث و تفسیر سوره انا انزلناه و تاریخ آل عثمان که الان پادشاه رومند و رساله در شطرنج و رساله در بیطاری *

مکاربه نمودن عسکری خان با کنناز ایوان

درین سال عسکری خان والی قرم باتفاق فرزندش دولت گرای خان با طبل و کوس بتسخیر روس در حرکت آمد والی روس کنناز ایوان که بالغ بیگ اشتهار یافته بود جنود آن دیار را جمع کرده بجانب ایشان توجه نمود از آب (۱) آقه عبور نمود در بلدۀ سکه که سرحد (۲) سیتنا بود نزول کرده خاطر برزم و پیکار نهاد چون خانان بدان حوالی رسیدند در قول آراسته از دو جانب حمله نمودند آتش حرب افروخته گشت عسکری خان با جمعی قادر اندازان فرود آمده آغاز شبیه نمودند تیر جگر دوز چون نور بصر در دیده و چون عقل در دماغ جای میگرفت فرزین صفت سوار را بر زمین و پیاده را بر زمین میدوخت -

خندق زره دوز نا اعتماد ز خون دلیران شده سرخ بید

تفنگ مرگ آهنگ آتش زخم شوار از زمین نورد به پروین میروسانید در اثنای ستیز و آویز دولت گرای خان نیز کوششهای مردانه و حملهای دلاورانه نمود روسیان هجوم کرده ویرا دستگیر کردند بنابر آن عسکری خان فرار نموده کفار ایشانرا تعاقب کرده جمع کثیر را بقتل آوردند *

گفتار در قضایائی که در میان ازبکان واقع شده

درین سال میرزا علی بیگ نایمان از تنم خان روگردان شده ببخارا نزد عبد الله خان رفته تسخیر بلخ بنظر او آسان نمود بنابر آن خان با سپاه فراوان از آب آمویه عبور کرده در حوالی بلخ شادروان عظمت و اقتدار بر فلک وقار بر افراخت تنم خان در دیوار بست متحصّن شده قرب هشتماء آن طایفه گمراه بایکدیگر مکاربه نمودند آخر الامر تنم بعد از عهد و پیمان و سوگند قران از قلعه همدوان بیرون آمده با خان ملاقات کرد خان حکومت بلخ را بمیرزا علی

شد قلدزهای ما در جذب ماونۀ فرنگان چون زورق هلالیست در پیش دایوۀ افق
علی پاشا قبول نموده گفت -

که ای شیر مردان رستم شعار مدارید اندیشم از کارزار
چرا پا کشیم از راه کینه پس نخسید شب کور در خانه کس
رومیان سخن ویرا بسمع رضا اصعاً کردند و در گرداب بلا و لَجَجَه فُتَا افتادند و کشتیها
را بحرکت آورده بطرف مخالفان روانه شدند بار اول علی پاشا بفرنگان حمله نمود
و آن جوان با کشتیهای کوه ارکان از عقب رومیان در آمده آغاز قتال و جدال نمود
و از جانبین چون سحاب باران بجای قطره‌های باران سنگ قزغان و فرنگی
و تفنگ ریزان شد -

چو سنگ توب از کشتی جهان گشت هزاران کوه در دریا روان گشت
تفک شد ز خون ساقی بزم جنگ که در آستین داشت نقل فرنگ
از آتش قزغانهای سطر و هموار و از صدای توبهای صاعقه کردار حالت موعود
إِذَا الْبُكَارُ سَجَرَتْ بظهور آمد و از تصاعد بخارات ضرب زن و توبهای گوناگون بحر
نیلگون در زیر فلک بوقلمون نمایان شد -

ز دود تفنگ اندر آن رزمگاه مه نو چو ابروی خوبان (۱) سیاه
و سرداران مشرکین و دلاوران کفار لعین بضرهای توبهای سنگین سفاین رومیان
را پاره پاره گردانیدند در اثنای داروگیر جمعی از فرنگان بی دین که در کشتی
علی پاشا محبوس بودند خلاص گشته سر علی پاشا را از بدن جدا کرده برسرند
آویختند بنابر آن سپاه روم راه انهرام پیش گرفته فرنگان کشتی پرتو پاشا را
شکستند پاشا مذکور در آب افتاد رئیس خاکی از غایت چستی و چالاکی
بجنگال وی را به کشتی خود در آورده و قلیچ علی سه عدد کشتی فرنگانرا گرفته
سالمّاً غانماً از آن معرکه بیرون رفت کافران رومیان را تعاقب کرده قرب صد و هفتاد
کشتی را گرفتند قرا خواجه و رئیس قاسم و رئیس صالح و رئیس قرامان را با
جمعی کثیر از رومیان بقتل آوردند پرتو پاشا پریشان و بد حال باستنبول آمد *

گفتار در قضایائی که در سنه ثمانین و تسعمایه واقع گردیده

درین سال سلطان سلیم پادشاه روم پرتو پاشا و علی پاشا را با کشتیه‌های بسیار و توب و تغذگ بی‌شمار بتسخیر جزیره کوفوس ارسال نمود ایشان با قرب سیصد کشتی روانه قلعه مذکور شدند و اطراف آن بلاد را تاخته لوائی استیلا برافراختند بعد از نهب آن دیار با سپاه زیاده از قطرات امطار متوجه کرید شدند بعد از خرابی آن دیار در جزیره انجیل لنگر اقامت انداختند و از آنجانب والی و ندیک و حاکم اسفانیه واری قلی (۱) که از جمیع سلاطین کفره و حکام فجیره بواسطه وسعت ولایت و کثرت سپاه امتیاز داشت و آن (۲) جوانان را با صد و هشتاد قادرغه و شش ماونه و هزار توب و بادلیج و در دایره‌های دهان هر قزغانی توبی پنداری که اندازه دایره عظیمه افق است که کره زمین را بجای سنگ عمارت در دهن (۳) میدارد یا آنکه ثقبه وثیق وسیع صبح است که حجر المنجذیق آفتاب را بدولاب چرخ گردون بآن ممر از درون چاه مغرب بیرون می آرد و قادر اندازان در آن سفاین سوار بودند در توب اندازی چنان ماهر که در یک میل راه کشتی حباب را در روی دریا سنگ قزغان زنند و کوه البرز را بضرب بادلیج قطعه قطعه سازند بجنگ رومیان فرستاد (۴) ایشان در حوالی جزیره انجیل لنگر انداختند چون پرتو پاشا و علی پاشا روزی در آن جزیره مکث نمودند قرا خواجه را باچند قادرغه بقراولی فرستادند تا از گردش هفت اختر و نه سپهر حادثه که از خیر و شر و نفع و ضرر پدید آید خبر دهند قرا خواجه از دور سفاین سپاه و ندیک را دید و جنود اسفانیه را معلوم نکرد که همراه ایشان است معاودت کرده بعرض پاشا رسانید که صلاح دولت در آنست که متعرض ایشان نشویم زیرا که لوندان باوطان خود رفته اند و یراق جنگ و توب و تغذگ کم

(۲) جوان ۱ اندازه دایره عطیه افق است چ

(۴) تا انداختند چ ندارد

(۱) می شد که ا

(۳) می آرد چ

پیش باید برد و اگر ما خود را زودتر بایشان رسانیم اکثر را دستگیر خواهیم کرد و آثار شجاعت و جلالت ما بر صفحه روزگار خواهد ماند باین اندیشه باطل متوجه غازیان شدند قورچیان دست توکل در دامن عزایت پروردگار استوار داشته بمضمون کریمه کم من فئة قليلة غلبت فئة كثيرة بان الله بخاطر گذرانیده مانند بحر اخضر جوشان و خروشان رو بدشمنان نهادند لشکر گیل فوج فوج در پی بهم رسیده حمله کردند سپاه قزلباش را که (۱) بتیر انداختن مشغول بودند از جای بر نتوانستند داشت جویهای خون در آن معرکه جریان یافته سرهای مبارزان چون گوی غلطان شده -

ز بس خون که گرد آمد اندر مغاک چو گوگرد سرخ آتشین گشت خاک
ز تنهایی صد پاره شاخ شاخ شده طعمه گرگ و روبه فراخ
غازیان بضرر تغنگ برق افروز گیلکان بد روز را بخاک هلاک انداختند در
اثنای آمد شد تیر دلدوز و سهام آتش افروز تغنگی بر دُماج بد روز خورده
حضرتش از زمین عزت بر زمین مذلت افتاد قورچیان خیره شده بیکبار بر اهل
ادبار حمله نموده تیغ بیدریغ در ایشان نهادند شمشیر رخشنده در ظلمت گرد بسان
چراغ میدرخشید و مانند شعاع آتش در غبار دخان می تافت -

درخشیدن تیغ در تیره گرد چو آتش پس پرده لاجورد

سر سرفرازان دهر و گردن زنان عصر را از تن می درود - * نظم *

پرنیان وار است و آهن را کند چون پرنیان گذد نارنگ است و تنها را کند چون گذد نارنگ
گوهرش پیدا بسان ذره اندر آفتاب پیکرش تابنده همچون آفتاب اندر سما
عاقبت قورچیان به نیروی دولت روز افزون دشمنان را منکوب و زبون گردانیده
قرب هزار نفر از آن قوم بد اختر بقتل آوردند لشکر مخالف که عدد شان زیاده از
بیست هزار بود از پیش اندک نفری فرار اختیار نمودند و غازیان مظفر و منصور
با غنایم نا محصور در لاهجان نزول اجلال فرموده سرهای ایشانرا بدرگاه عالم
بغلا فرستادند *

بآتش دنیا سوختند دولت گرامی خان بعد از فتح چنان مظفر و منصور با غنایم
نا محصور که از آنجمله نود هزار اسیر بود بدیار خود مراجعت نمودند *

گفتار در محاربه نمودن قورچیان استاجلو

و غریبلو با گیلکان

چون شاه دین پناه حکومت گیلانرا بالله قلی سلطان استاجلو رجوع کرده
بود خدمتش معدودی چند در لاهجان گذاشته متوجه ییلاق گردید و سپاهیان
گیلان آغاز مخالفت کرده سید حسین نامی را بر خود حاکم ساختند وی دباچ
را سپهسالار گردانید حضرتش با وجود لشکر بسیار و عدت و ابهت بیشمار مغرور
گشته در کمینگاه غدر و مکر نشست و دست جفا بر گشاد و نایب فتنه و شر را
اشتعال داد و بیخ نفی و غدا در ساحت ضمیر او راسخ شد و نهال ظلم در صحن سینه
او شاخ زد با لشکر بسیار و گیلانیان دیو سار بر سر صوفیانی که در قلعه لاهجان بودند
آمدند بعد از جدال و قتال بر ایشان غالب آمده نساء و رجال و اطفال ایشان را بقتل
آوردند بعد از آن بر سر بکتش بیگ وند الله قلی بیگ مذکور ریختند وی جنگ
نا کرده گریخت گیلکان ایشان را بضرب شمشیر دو دم برای عدم فرستادند در آن اوان
امیره ساسان با سپاه فراوان از کسور بدفع آن قوم بداختر آمده بعد از قتال و جدال
فراوان مغرور گردیده گیلکان اکثر ملازمان او را بقتل آوردند خدمتش بمشقت
بسیار از تلاطم دریای زخار بساحل نجات رسید شاه دین پناه درین باب با خواص
و مقربان مشورت فرمود رایها بر آن قرار گرفت که جمعی از امرأ بدفع ایشان
فرستند آنحضرت کوچ خلیفه مهرداد و امیر غیب بیگ را با دیگر سرداران بر سر
مخالفان ارسال نمود و قورچیان استاجلو و غریبلو نیز با ایشان رفاقت نمودند در
آن زمان درمیان قورچیان سخن بهادری واقع شده صد و سی نفر از ایشان بی اذن
امرأ متوجه گیلان شده در کیسم نزول نمودند چون ^(۱) گیلانیان
از قلت غازیان خبردار شدند با یکدیگر گفتند که فرصت غنیمت شمرده کار از

بسلطان سلیم فرستاد مضمون آنکه اگر آب اقل به نهرتین ملحق شود آن آب بقرا
دنگیر متصل است بیم طغیان دارد و خرابی بتمامی استنبول راه می یابد بنابراین
آن بترک کردن نهر مذکور فرمان داد و خان و پاشا بدیار خود مراجعت نمودند *

گفتار در قضایائی که در سنه تسع و سبعین

و تسعمایه واقع گردیده

درین سال سلطان سلیم پادشاه روم سنان پاشا را باجنود مصر و ینگچریان درگاه
و امرای عالیجاه بتسخیر بلاد یمن فرستاد بنابراین آن که (۱) مظهر لنگ بر آن بلاد
بعد از فوت سلطان سلیمان مستولی شده بود پاشای مذکور با عساکر منصور در آن
دیار نزول نمودند بعد از جنگ فراوان بر قلعه کوبان مستولی گشته قرب چهل
حصارچه را مستخر کرد هم درین سال دولت گرای خان تاتار والی ولایت کقه
بامر سلطان سلیم علم عزیمت بطرف روس بر افراخت والی آن دیار الغ بیگ
از توجه جیش ظفر شعار خبردار گردید ایوان بلبله که امیر الامرایش بود با
دو جی کفار فجّار باستقبال ارسال نمود ایشان کنار آب (۲) قلموسوله را گرفتند و مانع
عبور تاتار شدند مدت نوزده روز جنگ و جدال و حرب و قتال بود و میدان
دلاوران برینمغوال گذران بود روز بیستم دولت گرای خان مانند برق و باد در
حرکت آمده کوششهای مردانه نمودند ایشان بعد از قتال و جدال راه فرار پیش
گرفتند چون غلبه لشکر تاتار بالغ بیگ نابکار رسید بارگاه و خیمه و خرگاه را انداخته
همعنان یأس و حرمان از بیم جان فرار نموده سپاه تاتار بیکبار بشهر مسکو
ریختند اهل آن شهر را از پیر و جوان و قوی و ناتوان و شیوخ و اطفال و نساً
و رجال باسیری گرفتند و کفران آنچه سالها اندوخته بودند از در و جوهر و زر و زبور
بناد فدا داده لشکر تاتار آتش در شهر زدند چون خانهای آن بدکیشان از چوب بود
بسوخت و ایوان بمکه با قرب دو یست هزار کفار بد اختر قبل از آتش دوزخ

(۲) قلعه آک موله راج

(۱) مظهر ج ۱

برای شهریان ارسال نمود قلیچ علی کشتیها را گرفته فرنگیان را بقتل آورده بضرب قزغانهای سنگین برج آن حصن حصین را فرود آوردند اما فایده بر آن مترتب نشد کفار لعین نقب عظیم در زیر خیم جنود انداولی زدند و اندرون آنرا پر از باروت کرده آتش زدند بنابر آن جمعی رومیان بر خاک هلاک افتادند چون ایام محاصره بیک سال کشیده باروت کافران تمام شد و علامات عجز و انکسار در احوال خود مشاهده کرده یقین داشتند که مقاومت با جنود روم نمیتوانند کرد بعد از عهد و پیمان و سوگند بقران قلعه را تسلیم کرده بدرگاه پادشاه آمدند و چندان قرار داد که اموال و ائصال خود را در کشتیها گذاشته متوجه وفدیک گردند در آن اثنا شخصی از اسیران رومیان فرار کرده آمد معروض گردانید که کفار لعین از غایت خشم و کین قرب سبب نفر از مسلمانان را بقتل آورده اند بنابر آن آتش غضب مصطفی پاشا اشتعال یافته (۱) پوست یتن را کذده باقی کفار را بقتل آورد بعد از فتح آن دیار سلطان سلیم پرتو پاشا و علی پاشا را با لشکر آراسته (۲) و سپاه بکلیه جلالت پیراسته با طبل و کوس بتسخیر کرفوس ارسال نمود رومیان جزیره کرفوس واکیه و کفالیه و (۳) کنیف را تاخته چهار قادرغه و سه بارجه از فرنگان گرفته مظفر و منصور با غنایم نا محصور باستنبول مراجعت نمودند *

وقایع متنوعه

درین سال عسکری خان تاتار باتفاق پاشای کفّه بامر سلطان سلیم پادشاه روم با لشکر بسیار و ده هزار بیلدار بقربان بازی آمدند و شروع بکندن نهر کردند تا آب اتل را با آب تین منضم سازند بعد از اتمام آن بکشتی نشسته روانه حاجی ترخان شده تاتار آن بلده را مستخر کنند چون این خبر بوالی آن دیار که از قبل کتاز ایوان پادشاه روس والی آن بلده بود رسید مضطرب گشته تحفههای خوب بخان فرستاد چون خانرا گرفتن حاجی ترخان مرضی طبع نبود عرضه داشت

(۲) تا و کوس چ ندارد

(۱) پوست و تن را ۱ پوست کذده ج

(۳) کیفیت را ۱

مرعش و قاسم پاشا فرمان فرمای اندولی و بهرام پاشا والی سیواس با سپاه بیقیاس بتسخیر قلاع سپهر اساس ارسال نمود پاشایان با جنود نصرت نشان با کشتیهایی کوه ارکان علم عزیمت بطرف قبرس بر افراختند بعد از وصول بدان حوالی متوجه تسخیر نواحی آن دیار شدند قرب هفتاد حصارچه مستخر گردانیدند بعد از تسخیر آن سرزمین با سپاه سنگین با اسباب تسخیر حصار با توب و تفنگ بیستبار در حوالی قلعه (۱) لعقوئه نزول نمودند سرداران فرنگ آغاز انداختن توب و تفنگ کردند عساکر ظفر قرین آن حصار را چون نگین درمیان گرفتند و بضرب توب و بادلیج بروج قلعه را ویران ساختند اما دلاوران فرنگ بواسطه نام و ننگ کوششهای بهادرانه می کردند و حملهای دلیوانه مینمودند قرب در سال کفار بر گشته روزگار حصار را نگاه داشتند و مبارزان روزگار متوجه کارزار شدند افواج و اسواج مصاف در تلاطم آمده و سپاه روم بضرب توب و تفنگ و ضربن بروج حصار را از هم متلاشی کردند و بیکبار بالای برج حصار آمدند و سپاه کفار از بیم حسام آبدار راه فرار پیدش گرفتند رومیان اهل و عیال ایشانرا اسیر گرفتند و غنایم بسیار بدست آن سپاه (۲) خونخوار افتاد پاشایان بعد از نهب و غارت آن دیار از روی خشم و کین با سپاه سنگین متوجه قلعه ماغوسه شدند و آن حصار سر بر فلک دوار کشیده و مثل او چشم روزگار ندیده و دست تصرف ابررعد انداز از سراقات آن کوتاه و (۳) حبوب ذخایر سگان اوج بروج رفیعش از خوشه پروین و (۴) و خرمن ماه و یتن حاکم حصار پای ثبات فشرده بنابر عقیده که بر شوکت و قوت خویش داشت ابواب حصار را بمردمان هوشیار سپرده بانداختن توب و تفنگ شروع نمودند از سهم تفنگ برق افروز و قارورهایی نفت عالم سوز و ضربنهای پر آشوب و توبهای دشمن کوب هیچ کس را مجال نمیدادند که پیرامون قلعه گردند و سپاه روم نیز مرکزوار در گرد آن حصار در آمدند و نقطه وار درمیان گرفتند در آن اوان والی و ندیک هیجده کشتی پر از باروت و بسیار قوت

(۲) تا با سپاه ۱ ندارد

(۴) و خوی ماه و تن حاکم حصار ج

(۱) یعقوئه ا

(۳) جنوب ج

از یک سلطان ایلغار نمود هر چند امیر حسین و حاجی کوتوال گفتند صلاح دولت در آنست که در همین مقام توقف کرده محافظت ديار خود کنیم زینل بیگ بواسطه عجب و غرور گفت و هم تمام بر ضمیر شما مسئولی گشته است بنده ایشانرا دست بسته بخدمت آرم بنابر آن غازیان بسخن آن جاهل نادان فریفته شده روانه گشتند در پل خاتون به ازبکان دوان رسیدند از یک سلطان با هفت هزار جوان در کمین رفته معدودی را باستقبال فرستاد غازیان بایشان حمله کرده ازبکان بطریق فریب راه گریز پیش گرفتند از یک سلطان بیگ ناگاه از کمینگاه بیرون آمده غازیان را در میان گرفت بعد از قتل و جدال ازبکان نابکار بر امرای عالی تبار غالب آمده زینل بیگ و امیر حسین با هزار نفر از دلاوران جلالت اثر شربت فدا خشیدند *

بمردی نباید شدن در کمان که بر تو دراز ست دست زمان حاجی کوتوال خود را از تلاطم دریای (۱) زخار بساحل نجات رسانید و از یک سلطان سرهای مقتولان را از بدن جدا کرده روانه اند خود و شهریان شد *

گفتار در قضایائی که در سنه ثمان و سبعین و تسعمایه واقع گردیده لشکر فرستادن سلطان سلیم بجزیره قبرس

چون کفار جزیره قبرس که سالها خراج گذار پادشاه روم بودند بنابر شراب قوت دولت و مستی قدرت حکومت دماغ ایشان مخبط گشته سر از ربه اطاعت و روی از قبله مطاوعت برتافتند و قطع طریق بلاد و تعدیب عباد میکردند بنابر آن سلطان سلیم پادشاه روم با ارکان دولت و اعیان حضرت قرعه مشاورت در میان انداخت امرأ بدلائل معقول تسخیر آن قلعه را بنظر سلطان آسان نمودند بنابر آن سلطان سلیم پرتو پاشا وزیر ثانی و احمد پاشا وزیر ثالث و حسین پاشا امیر الامرای روم ایللی و مصطفی پاشا لله و علی پاشا حاکم

گرمایش چون حرارت محسوس در تموز
 ریگ اندرو چو آتش گرد اندرو چو دود
 مردم چو مرغ و باد مخالف چو گرد باد
 در غارهای یافته هاروت مستقر
 از پشتهای ساخته عفریت منکا
 غازیان ظفر شعار آن قلعه را مرکزوار درمیان گرفتند و پیش از ترتیب اسباب تسخیر
 حصون حصار چون اعدا و اضداد رایت فتح لشکر منصور را ملاحظه نمودند از
 مقدمات احوال خود ضعف و قصور احساس کردند و از مبادی کاروبار خویش
 دلایل عجز و فتور دیدند دست در دامن اضطرار زدند و سپهر مقاومت بیانداختند
 با تیغ و کفن از بالا بزیر آمدند سرهنگان درگاه گیتی پناه بر آن قلاع مستولی شدند *

وقایع متنوعه

درین سال پادشاه وندیک فوجی از جنود کفار بتاخت الکلی روم فرستاد
 حاکم دیار خرسک قاسم بیگ باتفاق فرهاد بیگ باستقبال شتافته با آن ملاعین
 خاسرین و گروه مشرکین مقابله نمودند کفار بد کردار بعد از قتال و جدال مغلوب
 شدند رومیان ایشانرا تعاقب نموده پنج قادیغه و بیست قالیان و در بارجه را گرفتند
 در آن اثنا (۱) سرداران فرنگ بی نام با چسبده نام لعین بی دین با سه هزار نفر
 کفار ضلالت آیین بجنگ مجاهدان دین سید المرسلین آمده سپاه روم بدیشان
 هجوم آورده بضرب توب آسمان کوب ایشانرا مغلوب گردانیدند درین سال از یک
 سلطان بن رستم سلطان بن جانی بیگ سلطان با جنود فراوان بتاخت بلاد خراسان
 آمده در قصبه جام نزول فرمودند والی آن دیار زینل بیگ ولد ابراهیم خان ذوالقدر
 فوجی بهادران جوشن ور بجنگ ایشان فرستاد غازیان (۲) به امکان جنگ نمایان
 کرده اما حمزه بیگ سنجر اوغلی که وکیل زینل بیگ بود بقتل آمد ازبکان با
 اموال فراوان باو طمان معاودت نمودند زینل بیگ مردمان سخن دان بحکام خراسان
 فرستاده استمداد نمود در آن اوان امیر حسین و حاجی سلطان کوتوال با قرب هزار
 و نهصد سوار جرّار بمدد آمدند زینل بیگ بوجود ایشان مستظهر گشته از عقب

(۲) چ به امکان را ندارد

(۱) با خسته نام لعین چ

بصیقل عنایت باجمل اشکال زده آمده امرای عالی شان از غزای گرجستان مراجعت کرده سمارن بیگ را بدرگاه عرش اشتباه فرستادند *

وقایع متنوعه

درین سال معصوم بیگ صفوی وکیل شاه دین پناه متوجه حرمین شریفین شده در راه رومیان غافل بر سر روی ریخته خدمتش را با چهل و هشت نفر از ملازمان و رفقا بقتل آوردند و آوازه افداختند که قطاع الطریق عرب این کار کرده اند بواسطه معذرت سلطان سلیم علی آقاسی و چاوش باشی را بدرگاه عالم پناه فرستاد آنحضرت از کمال محبت ویرا نواخته روانه دیار روم گردانید هم درین سال مولانای اعلم افهم جامع العلوم و الحکم امیر ابو الفتح که از سادات شرق بود در دار الارشاد اردبیل بفرجاء متوجه عالم بقا گردید جناب مولوی از جمله تلامذه مولانا عصام الدین است در ماوراء النهر تحصیل نمود در آخر در شهر مذکور متوطن گردید از جمله نتایج قلم خجسته رشمش حاشیه بر کبری حاشیه بر آداب بحث حاشیه بر تهذیب منطق حاشیه بر کنز العرفان حاشیه بر تهذیب اصول فقه حاشیه بر بحث مجهول مطلق حاشیه مطالع رساله در اصول فقه شرح در باب حادی عشر فارسی بر آیات احکام *

گفتار در قضایائی که در سنه سبع و سبعین و تسعمایه واقع شد لشکر فرستادن شاه دین پناه

بگرمسیرات جرون

درین سال بمسامع عز و جلال رسید که الکای گرمسیرات جرون بواسطه ظلم والیان آنجا از آزار و ایدامی ایشان متضرر اند بنابر آن رای عالم آرای بتغییر الکای آنجماعت عازم و جازم شد والی کرمان یعقوب بیگ افشار را با لشکر بسیار بصوب آنجانب روانه گردانید ایشان بواسطه شتاعت اعمال و قباحت افعال خایف و متوهم شده به قلعه بنیاد بزرگ و شمول که تا غایت بواسطه حرارت هوا دست تصرف هیچ احدی از سلاطین کامگار بد آنجا نرسیده بود *

که خط نظری چند جا درنگ کردی تا بذروه آتش رسیدی و دیده بان وهم
و خورد بنردبان خیال پای بر بالای قطعه سفکیش نهادی - * بیت *

...	کشیده بر سر چرخ برین تیغ
فلک دست از ید جویا کشیده	بدامانش و لیکن نا رسیده		
ز تیغ آبدارش هر سکرگاه	دریده چرخ سرکش را کمرگاه		
جوانان فبات نو رسیده	همه بر دامن او بر دمیده		
بسان عاشقان از هجر جانان	زوان از چشمها سیلش بدامن		
گرازان در نشیب او گذاران	پلنگان بر فرازش گشته تازان		
عیان در بیشه پایش شیر شرزه	فهان در غارهایش مار گرز		
ز یکسودش خروشان زنده دیوان	ز سوی دیگرش غولان غریوان		

متحصّس^(۱) گردید غازیان عظام چون قضای مبرم متوجّه آن کوه محکم گردیدند
گبران نیز آغاز جدال و قتل نموده غازیان دست به تیر و کمان برده آتش قتال را
مشعل گردانیدند^(۲) مرغان تیز پر تیر پران که از تشنگی چون اعادی دهان باز
مانده بودند جز از عیون ابصار مخالفان آب نمیکشورند و زانگان کمان که در کوششها
منتظر چنین فرصتی می بودند غیر از اجسام مردار گبران طعمه آشپیان
نمی بردند - * بیت *

کلاغان ز آواز زانغ کمانها شتابان بهممانی استخوانها

در آن اثنا سمارن از غایت غرور با معدودی چند بر سپاه منصور حمله نمود یکی
از غازیان را بقتل آورد متهوری خدمتش را از مرکب عزّت بخاک مذلت
انداخته دستگیر نمود گبران راه انهزام پیش گرفتند اهل حشم و خدم بر گرد او
بعضی کشته و بعضی دستگیر شده^(۳) طعمه شمشیر و تیر شدند چون بمیامن
توفیقات آلهی و محاسن تأییدات نامتناهی غبار ظلمت از صفحات روزگار بدست
قدرت ید الله باحسن وجوه سترده شد و زنگار کدورت ضلال از مرایای قلوب کاینات

(۱) کذا فی النسخ (گردانید ؟)

(۲) مرغان تیز پر تیر پران ۱ مرغان تیز پر تیر سران ج

(۳) بعضی را دستگیر کردند و چون بمیامن ج

مللزمان با یراق تمام با خیل و حشم و طبیل و علم روانه گردید در بلدة ادرنه با سلطان سلیم ملاقات نمود تحف را گذرانیده بعد از چند ماه بدرگاه عالم پناه آمد *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ست و سبعین و تسعمایه واقع گردیده لشکر فرستادن شاه دین پناه بگرجستان و گرفتار شدن سمارن بیگ

چون سمارن والی گرجستان پا از جادهٔ سداد و قدم از طریق ارشاد بیرون نهاد و دست بسرحد ممالک و مسالک دراز کرد و در بلدة تغلیس - * نظم *
که در بوستانش همیشه گل است بکوه افزون لاله و سنبیل است
هوای آن معتدل و خوش و مرغزارش دل کش هیچ تشویشی درو نا بوده جز
در زلف دوست هیچ (۱) بیماری درو نا خفته الا در چشم یار و نسیم صبا و شمال در
صحاری او وزان در فصل ربیع لاله در قلال جبال و بقاع او چون قنادیل عقیق از
معابد کنایس زهاد دوربین تابان *

درخشان لاله از وی چون چراغی ولی از درد او بر جاننش دافی
آبهای قذوات و عیون او چون آب کوثر و زمزم لطیف و خوشگوار باد او چون باد
عیسی جانفزا و روح بخش آب او چون آب کوثر غمزد و کارساز خرابی بسیار کرده
اهالی آن دیار را صغار و کبار پایمال و بال گردانید بنابر آن فرمان عالم متاع صدور
یافت که شمشال بیگ چرکس و ابراهیم بیگ الپاوت و علی قلی بیگ قاجار
باتفاق داود بیگ متوجه گرجستان گردند و سمارن بیگ را گرفته بدرگاه عالم پناه
ارسال گردانند امرای عالیشان با جنود بیکران و سپاه بی پایان علم عزیمت بجاناب
گرجستان بر افراختند بعد از طی مسافت نزل نمودند سمارن بیگ طریق حزم
و احتیاط را مسلوک داشته خود را بجبلی که در ارتفاع با چرخ اخضر طریق
همسری میکرد و در متانت با کوه دماوند لاف برابری میزد کمزش با سطح
منطقه البروج رکاب در رکاب و عیونش بالا تر از چشمه آفتاب و در بلندی بمثالی

(۱) چو بیشه بیشه دور درزهای خار و خسک
 چو باره باره دور خامه‌های رنگ روان
 بغارهایش درون (۲) مار گرز از حشرات
 بغارهایش درون شیر شوزه از حیوان
 ز تنگ عیشی (۳) بر دروه‌هایش برده‌های
 ز استخوان مسافر ذخیره‌های گران

حسام بیگ ولد بیرام بیگ قرامانلو با هجده نفر از جوانان کار آمدنی قریب
 نقاره سحر پیچبر بر سر خان آمده خدمتش از بیم جان در طویله نهان گردید بعد
 از تفحص بسیار او را دستگیر کرده نزد الله قلی سلطان آوردند امرای عظام که
 بفتح گیلان مأمور بودند خان احمد را با اموال و اسباب و دفاین و خزاین در روز
 سه شنبه ششم ماه رجب بدرگاه عالم پناه آوردند شاه دین پناه بعد از چند ماه
 او را روانه قلعه قهقهه گردانید و حکومت بلاد گیلان را به الله قلی سلطان استاجلو
 و اسکندر بیگ افشار و حمزه بیگ طالش و زینل بیگ ذوالقدر و شرف خان کرد
 ازانی داشت مولانا عبد الرزاق صدر که در قزوین مقید بود روانه قلعه خوسک
 گردید مدت سلطنت خان احمد سی و دو سال بود ازین طبقه یازده کس سلطنت
 کرده اند بدین تفصیل سید علی کیا کارکیا رضا کیا کارکیا میر سید کارکیا ناصر کیا کارکیا
 سلطان محمد کارکیا میرزا علی کارکیا سلطان حسن کارکیا سلطان احمد کارکیا سید
 علی کارکیا سلطان حسن کارکیا خان احمد مدت سلطنتشان دویست و پنج سال *

وقایع متنوعه

هم درین سال شاه دین پناه شاه قلی سلطان استاجلو را با تحف و تبرکات
 و مکتوب بلاغت آیات که طول آن هفتاد گز بود در باب مصادقت و موالات
 و تهنیت جلوس و فتح ولایت بروم ارسال نمود شاه قلی سلطان با جمعی از

(۱) چ این بیت را ندارد در و درازهای خار و خسک ا

(۲) بار کرده از حیرت چ مار کرده از حشرات ا (۳) بروزه‌هایش ا این بیت را چ ندارد

دهی همچو سودای عاشق دراز چو دور فلک پر نشیب و فراز
 گذرهای تنگ و کمرهای سخت دل سنگ خارا از لخت لخت
 سمرمش چو صور قیامت بکار هوا چون دم افعیش زهر دار

عبور کرده در اثنای راه ملک اویس رستم‌داری را که داماد خان احمد بود گرفته بملک سلطان ابو سعید که برادر مشار الیه بود دادند و تمام اموال و اسباب ملک اویس را که در قلاع بود جهت خاصه شریفه ضبط نمودند و در تنگایی نزول نمودند خان احمد قرب سه ماه در جبال گیلان حیران و سرگردان بوده بهر جانب که توجه می نمود خود را پا بسته بند و بلا و خسته رنج و غم می یافت درین اثنا شاه دین پناه الله قلی بیگ ایچک اوغلی و شاه قلی بیگ روملو و میرزا علی بیگ قاجار را با هشت صد نفر قورچی جرّار از راه اشکور بجانب گیلان ارسال فرمود در آن اوان آفتاب عالم تاب در سیوم درجه جدی رسیده بود و شدت سرما و غلبه برودت بمرتبه استیلا داشت که (۱) تمامی اجرام کوهها همواره ابره سنجاب سحاب بر دوش و سطح زمین از برف قاقم پوش بود - * بیت *

(۲) کوه قاقم زمین حواصل پوش چرخ سنجاب در کشیده بدوش داده نقّاش باد شبگیری موج موج آب را گره گیری و آن وادی دور و دراز پر از نشیب و فراز بود و جنگلهای بی عدد مخوف و پشتهای بیحد که زمین آن چون چشم نابینا نه در روز از نور آفتاب بهره داشت و نه در شب از شعاع قمر حظّی *

کسی ندید فرازش مگر بچشم ضمیر
 کسی نرفته نشیمنش مگر بپای گمان
 ز بیم دیو بدل در همیگداخت ضمیر
 ز باد سرد بتن در همی فسرد روان

(۱) کوهها که همواره ابره سحاب سنجاب بر دوش (دورن) که همواره سنجاب سحاب بر دوش سطح زمین از برف قاقم پوش
 (۲) همین طور است در احوال پوش (دورن)

(۱) تیرش که چون باز بقصد کبوتر جان دشمن پرواز میکرد چون صحوه بآشیان
 (۲) چغد پنهان شد و کمانش که در کمین اعدا دهی باز میبود از وهم خویش
 در کیش فرو رفت و نیزه اش که روز جدال بسرفرازی علم ثابت قدم بود سر در
 لحاف غلاف کشید شمشیرش که بر سر عدو مایل بود چون حرز یمانی حمایل
 گردید سپرش که در (۳) پیش کر و فر دشمن حایل بود چون توشه دان کاروان به
 پشت حامل گردید صدر الدین خان و ضیا احمد سلطان و بایندر خان طالش
 و امیره ساسان و حمزه بیگ طالش و میرزا کامران با جمعی بهادران بر سر
 مخالفان که در راههای آن کوه پر اندوه بودند رفته امیره بهادر را با چند امیر
 دیگر بقتل آوردند و مظفر و منصور باردوی معصوم بیگ معاودت کردند (۴) و بلوک
 بلوک صنادید ملوک و رعایا چون اجرام سحاب و اجسام فیروزی و حباب در قلل
 جبال و جنگلهای اشکور متحصن شدند چنانکه طریق مداخلت در آن مساکن
 منحصراً در یک راهی بود ولیک آن هم چون کمر خوبان (۵) مو میان باریک
 امرای عالی تبار بی مشقت اغیار عروس مملکت گیلان را در آغوش گرفتند
 و نظربیگ استاجلو و امیر غیب بیگ استاجلو و قوچ خلیفه مهردار و پیر محمد
 خان استاجلو و امیر اصلاص بیگ افشار و حیدر بیگ ترکمان با جمعی سواران رزم
 ساز و پیادگان تغنگ انداز از طریق (۶) طالقان روانه شدند آن راه چون طریق
 (۷) هزار خم خم در خم بود از راه صراط المستقیم باریکتر و از راه دوزخ تاریکتر
 و (۸) آب و لای و جنگل و تنگنای بمرتبه بود که در مضیق آن یک سوار را
 (۹) گذار دشوار میشد و بغیر از جاده مستقیم بهر طرف که میل میکردند اسب
 و مرد هلاک میگشت *

(۲) جعبه ب و (دورن)

(۱) ببرش ا

(۳) گرز دشمن (دورن)

(۴) بلوک صنادید ملوک و رعایا چون ... و حساب ج بلوک صنادید ملوک ... اجسام مری

و حباب (دورن) ج

(۵) خوبان باریک ب

(۶) از دورن ا ب ج ندارد

(۷) چون هزار چم و خم داشت (دورن)

(۹) گذر (دورن)

(۸) آب لای ج ولای (دورن)

غازیان از دو جانب متوجه گیلان شوند سلطان مصطفی میرزا و امیر خان ترکمان و قوچ خلیفه مهرداد و نظر بیگ استاجلو و حیدر بیگ ترکمان حاکم ساوه و احمد خلیفه وفادار شاملو و حمزه بیگ طالش و از امرای آذربایجان ابراهیم بیگ زید اوغلی و خلیفه انصار حاکم قراچه داغ و ابراهیم خلیفه الهوت و زیدل بیگ ولد ابراهیم خان ذوالقدر و امیدوار ساسان حاکم کسکر و احمد سلطان (۱) بیه پس و کامران میرزا حاکم کوتم با پیادهای آذربایجان از راه کوچسفلان بلاهجان روند قبل از اجتماع امرای عالیشان امیر خان و نظر بیگ و حمزه بیگ طالش از بلدۀ قزوین با جنود ظفر قرین بیرون آمده در چهار فرسختی شهر فرود آمدند اجتماع نمودند که خان احمد با سپاه باران عدد در دیلمان نزول کرده است امرای مذکور با عساکر منصور بر سر آن قوم مقهور ایامار کردند خان احمد در گرداب تفکر و غرقاب تحکیر افتاده از بیم جان خود را بلاهجان انداخت غازیان خرگاه و سرابرده و بارگاه او را متصرف شدند و بدیلان و خراکام در آمدند معصوم بیگ صفوی نیز با سپاه خونریز علم عزیمت بطرف لاهجان بر افراخت خان احمد جهانگیر سپهسالار لاهجان و شاه منصور سپهسالار دیلمان و (۲) لشتنشاه را با ده هزار سوار و پیاده باستقبال ارسال نمود ایشان در جای تگ تخته بند پیدا کرده مستعد قتال و جدال شدند معصوم بیگ با سپاه زیاده از چوچ و چند بآن تخته بند رسیده مخالفان بی استعمال سیف و سنان راه فرار پیش گرفتند همزمان یأس و حرمان به لاهجان رفتند غازیان یک صد و پنجاه نفر از آن قوم بداختر بقتل آوردند و سیصد و پنجاه کس را دستگیر کردند و در لاهجان متمکن شدند و ولایت گیلان و کوک و لشتنشاه و کیسم بتصرف در آوردند خان احمد چون از توجه سپاه باران عدد آگاه شد در مضیق تفکر و طریق تحکیر سرگردان گردید امارت بخت منکوس و طالع منکوس مشاهده نموده دانست که طاقت مقاومت ندارد و مرکب فرار (۳) در پیش کشیده راه جبال اشکور را پیش گرفت

(۲) نشانشاه اشنشاج

(۱) بیه بستی ا

(۳) بزیران کشید ب

اوان کیا رستم که از قبل خان احمد والی آن دیار بود غیر خود کسی را بنظر در نمی آورد مشاعر الیه غافل بر سروی ریخته کیا رستم را با جمعی از سواران دستگیر کرده روانه درگاه عالم پناه گردانید در آن اوان شاه دین پناه خواهر زاده خود جمشید خانرا تربیت نموده طبل و عام و خیل و حشم شفقت نمود *

بطبل و علم سرفرازش داد ز خلق جهان بی نیازیش داد
می سلطنت ریخت د جام او بر آمد بچرخ برین نام او
رسید از شرف تا بجای سرش که شد نسر طایر پر افسرش

ویرا با جنود بسیار بحکومت گیلان (۱) فرستاد و خان احمد جمیع ولایت بیه پس (۲) سوی کوچسغان را به جمشید خان تسلیم نمود درین اثنا شاه دین پناه یوقلمی بیگ ذوالقدر را فرستاد که کوچسغان را از وی گرفته بجمشید خان دهد خان احمد بواسطه جهل و جنون بسخندان مردمان دین امیر شاه منصور را با جنود بسیار و گیلانیان دیو سار بدفع وی نامزد فرمود ایشان ببختبر بر سر یوقلمی بیگ ریخته بعد از جنگ بسیار وی را بقتل آوردند و ندانستند که پستان شیر دوشیدن و بخیال باطل زهر قاتل نوشیدن در هلاک خود کوشیدنست چون این خبر بپادشاه والا گهر رسید آتش کینه و انتقام گذاری از سینه آنحضرت زبانه زدن گرفت و علامات غضب بر چهره مبارکش مشاهده افتاد فرمان عالم متاع شرف نفع یافت که پیاده بسیار از بلاد آذربایجان و عراق با یراق متوجه پایه سریر اعلی گردند تا باتفاق امر متوجه گیلان گشته آن بلاد را مستخر گردانند خان احمد از آوازه وصول جنود قزلباش متوهم گشته از کرده پشیمان و از انگیخته نادم گردید رسولان بدرگاه عالم پناه فرستاده از طوفان طغیان به زورق خلاص پناه جست ایلمچیان بپایه سریر اعلی رسیدند هر چند در استرضای خاطر آنحضرت کوشیدند فایده مترتب نشد زیرا که صورت فریب و خداع او در ضمیر منیر شاه دین پناه انطباق یافته پرتو حیل و مکرش بر آینده خاطر معاینه یافته بود بذابر آن ایلمچیان را بی مراد و مقصود رخصت انصراف ارزانی داشت امر عالی صدور یافت که

(۱) تا ولایت ندارد

(۲) کذا فی النسخ (سوی ۹)

بنام مخالفت خراشیدیم اکنون از اعمال نا پسند خود نادم و پشیمان ایم اگر پادشاه گناه ما را بخشد بعد ازین پا از جاده عبودیت بیرون نهاده هر سال مبلغ پانزده هزار فلوری بخزانة عامرة سپاریم بذا بر این اسکندر پاشا به بغداد مراجعت نمود *

گفتار در فتح گیلان بدست امرای عظام و غازیان ظفر فرجام

درین سال خان احمد والی گیلان بیهذمونی قاید (۱) اضلال قدم جرأت و جسارت (۲) در وادی مخالفت و طغیان نهاد و سر از گردبان معاندت بیرون نهاده سپری از روی مخالفت در روی موافقت کشید با وجود آنکه مشار الیه آبا و اجداد او باج گذار و فرمان بردار این دولت بودند هر چند او را بامثله و احکام مشحون بنصایح مقرون و اصناف مواظت تنبیه نمودند نافع نیامد بعدرهای معلول و سخنان نا معقول تمسک نمود *

بنادان بود پند بس نا صواب نشاید نصیحت نوشتن بر آب
بود کر ز آواز خوش بی نصیب چه حظ مرده را از علاج طبیب

چون (۳) حسن بیگ باستمالت آن بیدولت از سرپرستی رفته بود و مخالفت او را که مشاهده نمود معروض گردانید بذا بر آن آتش خشم جهانسوز زبانه زدن گرفت امیره ساسانرا با فوجی از عسکر به کسکر فرستاد زیرا که خان احمد ویرا از آن دیار اخراج کرده بود با فوجی شجاعان ناگهان به کسکر در آمدند در آن اوان سپهسالار سعید که از قبل خان احمد والی آن دیار بود بقدیم مقابله و مقاتله پیش آمده جنگ صعب نمود امیره به نیروی دولت قاهره بروی غالب آمد سپهسالار سعید را با فوجی از ملازمان براه عدم فرستاد چون این خبر بشاه دین پناه رسید صدر الدین خان صفوی را با جمعی سواران بجانب رشت روانه گردانید در آن

(۲) از وادی موافقت کشیده با وجود آنکه چ

(۱) ضلال ۱

(۳) چون کمر حسن ۱

گفتار در قضایائی که در سنهٔ خمس و سبعین و تسعمایه واقع گردیده

درین سال سمون بیگ ولد لواسان سوار بسیار و پیدادهٔ بیشمار جمع آورده متوجه تغلیس شد چون این خبر در آن دیار شایع گردید داود بیگ ولد لواسان که از قبل شاه دین پناه حاکم آن قلعه بود با فوجی از بهادران جوشنور بدفع برادر از شهر بیرون خرامیده مستعد قتال و جدال گردید چون تقارب صقین دست داد ابراهیم خلیفه قرامانی از غایت جهل و نادانی با مردم اندک عازم جنگ سمون گشت و سایر ازناروان هر چند او را منع کردند که مصلحت نیست که با اندک سپاه با این طایفه گمراه مقابله کنی قبول نکرده بر ایشان حمله نمود بضرب ازناروان کشته گردید ملازمان داد فریاد لَا طَاقَةَ لَنَا الْیَوْمَ بِجَالُوتَ وَ جُنُودِهِ بر آورده اکثر ازوی تخلف نمودند خدمتش راه گریز پیش گرفت و به تغلیس آمد بار دیگر سپاه بسیار جمع آورده باتفاق حسام بیگ قرامانی متوجه میدان قتال گردید و بعد از کشش و کوشش بسیار مذهبم گشته پناه بقلعهٔ تغلیس برد سمون حصار را احاطه نمود بعد از چند روز طبل مراجعت کوفته روانهٔ دیار خود گردید *

وقایع متنوعه

درین سال رسول سلطان سلیم پادشاه روم محمد نام با شوکت تمام بقزوین آمد و مکتوب مشتمل بر اظهار اخلاص و استقامت بر جادهٔ سداد و رسوخ عهد میثاق آورد ویرا بعد از اقامت مراسم تعظیم و تکریم و انعام باز گردانیدند و درین سال سلطان سلیم پادشاه روم اسکندر پاشا را با لشکر بسیار بتسخیر جزایر ارسال نمود زیرا که ایشان نواحی بصره را تاخته بودند پاشای مذکور با جنود منصور در حوالی جزایر نزول نمود حکام ایشان رسولان کردان نزد پاشای بسیار دان فرستادند ما حصل سخن آنکه والیان ما میگویند که ما بنده و چاکر سلطان سلیم ایم اگرچه پیش ازین برهنمون بیخت بد پای از دایرهٔ متابعت بیرون نهاده چهرهٔ وفا را

مراد^(۱) بن سلطان محمد بن بایزید بن سلطان مراد بن اورخان بن سلطان عثمان بن ارطغرل بن سلیمان بن قیا الب که بچند واسطه به اغوز خان میرسد در آن اوان که در حوالی قلعه سکت وار بودند عرض مرض بر جواهر ذات او مستولی گشته زمان زمان مرض زیاده شد ساعت بساعت شدت آن حالت می افزود لاجرم آن پادشاه خجسته شیم دل بر آن واقعه ناگزیر که لازمه ذات صغیر و کبیر است نهاده محمد پاشا را که وزیر اعظم بود طلبیده سفارش بلاد روم را نمود و سلطان سلیم را ولی عهد گردانیده متوجه عالم آخر گردید مدت زندگانش هفتاد و چهار سال بوده و زمان سلطنتش چهل و هشت سال بود ملکش عراق عرب و بصره و دیار بکر بود و از گرجستان و^(۲) داوایلی و دیار ذوالقدر و حلب و شام و مصر و قرامان و نکه ایلی و انادولی و از مغرب طرابلس و جزیره و حجاز و یمن و عدن و خطیف و کفه و از استنبول تا قلعه بیج در تصرفش بود چون این حادثه عظمی بوقوع انجامید محمد پاشا فوتش را پنهان کرده مردمان گاردان بکوتاهیه فرستاده سلطان سلیم را طلب نمود و نعلش او را مخفی روانه استنبول گردانید تا طریق سنت در گنبدی که جهت همین کار ساخته بودند دفن نمودند سلطان سلیم مانند برق و باد روانه اردنه گردید چون باستنبول رسید خطبه بنام خود خوانده روانه اردو گردید چون بحوالی اردو رسید اکثر سپاه استقبال استعجال نمودند چون سلطان سلیم بسپاه ملحق گردید وفات سلطان سلیمان را اشکارا کردند و سلطان سلیم بطرف اردنه مراجعت نمود ازین قوم سیزده نفر سلطنت کرده اند سلطان عثمان اورخان مراد غازی ایلدرم بایزید امیر سلیمان موسی چلبی سلطان محمد سلطان مراد سلطان محمد سلطان بایزید سلطان سلیم سلطان سلیمان سلطان سلیم مدت سلطنتشان تا درین سال که تاریخ هجری به نهصد و هشتاد رسیده است دریست و نود و یکسال عبد الله خان بن قرا خان استاجلو که بخواهر داماد شاه دین پناه بود درین سال در شیروان علم عزیمت بجانب آخرت بر افراخت *

(۱) تا سلطان مراد ۱ ندارد

(۲) داوولی ج

سلطان سلیمان پادشاه روم سپاه فراوان و گروه بی پایان جمع آورده بطرف دیار کفار روانه گردید در اثنای راه پرتو پاشا را با جمعی جنود جرّار بتسخیر قلعه کوله ارسال نمود پاشای مذکور آن قلعه را گرفته بارود مراجعت نمود سلطان سلیمان در حوالی قلعه سکتوار شادروان عظمت و اقتدار بر اوج فلک دیوار بر افراخت چون عساکر جرّار قلعه را مرکز وار درمیان گرفتند و آن قلعه بود در بالای کوه رفیع واقع و در متانت و استحکام در آفاق شایع و در استواری آبروی سد سکندر برده در ارتفاع دست در بند کمر ناهید زده -

* نظم *

چه کوه پر شکوه عرش پایه که بر بام فلک افکند سایه

عقابش با همای مهر هم پر پلنگش با نهنگ چرخ همسر

فلک چون پشت پیروان او که گرد آمد ز گرد دامن او

مبارزان جنود روم از جوانب هجوم کرده بانداختن توب و تغذگ شروع نمودند - تغذگ آتش افشان درین کهنه طاق ز دودش فلک تیره مه در محاق و رومیان هر چند کوشش نمودند امارات فتح الباب و دالامات ظفر به هیچ باب ظاهر نشد امرای درگاه و پاشایان رفیع جاه از عدم تسخیر قلعه مضطرب شدند آخر نقب بر زبر آن سدّ حدید زدند و اندرون آن را پر از باروت کرده آتش انداختند و اجزای بروج از هم متلاشی گردید *

از آن آتش فتنه برج حصار بر افروخته همچو گلای نار

در آن قلعه یکسر مشوش همه چو اهل جهنّم در آتش همه

(۱) حصار چنان کرد از آتش قصور ز تاب تجلی فرو ریخت طور

رومیان بزخم شمشیر آبدار بسیار از کفار را بدار البوار فرستادند و اموال بسیار بدست ایشان افتاد و قبل از فتح سلطان سلیمان فوت شده بود جنود نا دانسته قلعه را گرفتند *

متوفیات

سلطان سلیمان بن سلطان سلیم بن سلطان بایزید بن سلطان محمد بن سلطان

(۱) حصار چنان کرد آتش قصور شکوه ز تاب تجلی فرو ریخت کوه ج

عبور نموده بلاد خراسان در آمد چون خبر توجه آن سپاه بشاهزاده عالیجاه رسید بغایر آنکه اکثر ملازمانش متفرق بودند پناه بکسار تربت برد جنود از یک در حوالی قلعه فرو آمدند و مداخل و مخارج حصار را مسدود ساختند بعد از چند روز امرای خراسان با جنود بیکران^(۱) متوجه میدان قتال و جدال شدند تا بدستیاری تیغ آبدار باد غرور از دماغ عبد الله خان بیرون کنند در آن اثنا شجاع بیگ پسر مصطفی بیگ ورساق و ملازمش مراد بیگ با بیست نفر از دلاوران در روز جنگ جنگ کنان خود را در قلعه انداختند از بکن خایف و هراسان گشته از تسخیر حصار مأیوس گردیدند بار اول خسرو سلطان کوچ کرده روانه دیار خود گردید و روز دیگر عبد الله خان طبل مراجعت کوفته علم عزیمت بلکه هزیمت بطرف بخارا بر افراخت چون در آب مرغاب نزول نمود بند را خراب کرده کوچ بر کوچ روانه بخارا گردید حضرت میرزای از تنگنای محاصره خلاص گشته روانه هرات گردید *

گفتار در لشکر کشیدن سلطان سلیمان پادشاه روم بجانب فرنگستان

چون در نوروز خورشید جهان افروز در برج حمل منزل گزید و باد نو بهار در مرغزار وزید و از پرتو آفتاب حمل سبزه و ریاحین دمید *

که چون فصل دی رفت و نوروز شد هوای چمن خاطر افروز شد
فرو کوفت رعد از افق کوس جنگ بجنبش در آمد سپهر دو رنگ
فرو ریخت تیر تگرگ آسمان (۲) ز قوس قزح کرده زه بر کمان
بجنگ سپهر از پی توکتاز (۳) شد از نجم ثاقب فلک نیزه باز
ز اوج فلک تیر باران سحاب (۴) ز بیمش سپر وار برف از حباب
ریاحین بر آراسته لشکرش سپر شد گل و قبه نیلوفرش

(۱) که افهام حساب باوهم کتب از شمار آن عاجز آید

(۲) ز قوس و قزح کرده زه در کمان ج

(۳) شد از انجم ثاقب تیره باز ج

(۴) زبیمش سپرو از بکه از حباب ج

حامی (۱) سفاک و بی باک و بی انصاف و حرامی نه سیرتی که ازو خاطری
 بیاسودی نه صورتی که کسی دوست دار او بودی و روز بروز طغیان ظلم او بر
 صفات روزگار ظاهر تر میشد و ذکر مطالب نا مقدور و مصادرات و تکمیلات غیر
 محصور در اطراف ولایات خوارزم اشتها می یافت و دود دلهای سوخته و سوز
 سینهای افروخته آتش بلا در خرمی حیانتش انداخت درین سال باران تاخت
 استرلاب و تخریب بلاد و تعدیب عباد از خوارزم بیرون آمد (۲) در موضع نزول نمود
 ناگاه (۳) محتوم عمرش بختام لعل محتوم گشت مرکب زندگانش از صدمات
 حوادث ایام بسر در آمد و از وزیدن نسیم بهجت اثر آن شهر بر آشفته چون
 جذات نعیم شکفته شد بعد از فوت او حاجم خان بر بلاد او مستولی گشت *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اربع و سبعین
 و تسعمایه واقع گردیده فرستادن شاه دین پناه

سلطان محمد میرزا را بحکومت هرات

درین سال شاه دین پناه حکومت هرات را بسلطان محمد میرزا عنایت
 نمود و یکن شاه قلی را لکه آنجذاب گردانید و ایشان از قزلبین بیرون آمده بجانب
 خراسان روان شدند چون این خبر بماورأ النهر رسید اسکندر خان که پادشاه بخارا
 بود فرزندان و امرای خود را جمع ساخته در باب تاخت ولایت خراسان با ایشان
 مشورت نمود امرأ و ارکان دولت آن بیدولت بعرض رسانیدند که مشقت سفر
 اختیار کنیم و بسلطان محمد میرزا دستبردنی نماییم عبد الله خان که ارشد
 اولادش بود *

به پیش پدر شد گشاده میان دل آکنده از کین کمر بر میان
 که شایسته جنگ شیوان منم هم آورد سالار ایران منم
 بغالب فرمان اسکندر خان با سپاه انبوه (۴) سیل نهیب دریا شکوه از آب آمویه

(۱) سردار و درد و حرامی
 (۲) ب در موضع نزول نمود را ندارد
 (۳) حیات عمرش بخیم لعل محتوم مبدل ب محتوم عمرش بختام لعل محتوم
 (۴) سیل نهیب

و نبات جای دارند در جنبش آورد خیم رنگا رنگ شکوفه و ریاحین و سرابدهای
 تو بر نوی لاله و نسوین فراشان باد بهاری در بساتین صکاری بر ستوفهای (۱) درختان
 بر طنابهای آب بصد گونه نشو و نما داد *

سلطان ربیع چون دگر بار زد خیمه بطرف دشت و کوهسار
 از سبزه و گل سپه (۲) عیان کرد آهنگ حریم بوستان کرد
 از سرو سهی علم (۳) بر افراخت از غرش بعد صومر انداخت
 امرای قزلباش غیب بیگ را در هرات گذاشته علم عزیمت بجانب نسا و ابیورد
 بر افراختند ابوالنخان از قرب جنود ظفر نشان خبر یافت و دانست که طاقت
 مقاومت ندارد لاجرم آب روی خویش نگاه داشته از گذرگاه سیل برخاست
 و در قلعه ابیورد متحصن گردید امرای عالیجاه کمند همت بر تسخیر کنگره
 قلعه انداختند پس از وصول بظاهر حصار آغاز محاصره و محاربه کرده سپاه از یک
 نیز روی بمقاتله و مقابله آوردند ابوالنخان آغاز عجز و انکسار بر صفحات احوال
 خود مشاعره نمود خوف عظیم و رعب تمام بر ضمیرش مستولی گشت از
 تاخت خراسان پشیمان گردیده رسولان سخن دان که بسحر بیان عقده وحشت
 از ضمائر بگشایند و بلاطیف الحیل مرغ رضا را از هوا بزیر شست آوردند بنزد امرأ
 فرستاده امان طلبید و قسم یاد نمود که من بعد ترک (۴) پرتاولی کرده هر سال
 پیشکش بدرگاه عالم پناه فرستد بنابر آن امرأ از بالای قلعه کوچ کرده متوجه درگاه
 عالم پناه شدند *

متوفیات

علی سلطان بن (۵) الوس خان بن محمد امین بن یادگار بن تهر شیخ اوغلان
 بن حاجی تولی بن عرب اوغلان بن فولاد اوغلان بن ایبه خواجه بن تغتمی بن بلغان
 بن شیدان بن جوجی بن چنگیز خان علی سلطان پادشاهی بود اوباش را

(۱) درخت آن بر طنابهای نشو و نمایش داد

(۲) عیان ب (۳) پرداخت از عرش بعد صومر انداخت ب

(۴) پرتاولی ب (۵) ابوصی ب

نیورده از میدان ستیز روی به بیابان گریز آوردند لشکر اسلام قرب پنجاه هزار نفر
ازیشان بقتل آوردند چند رای دستگیر کرده بنظر نظام شاه رسانیدند هر چند گفتند
که کلمه عرض کن نکرد از کمال شقاوت و جهالتی که داشت قبول عرض کردن
کلمه نکرد بنابر آن بفرمان نظام شاه کشته گشت اموال بسیار زیاده از حصر و شما
بدست عساکر جرّار در آمد حکام اسلام روانه بلده بیجانگر شدند و نهب و غارت
و خرابی ولایت شروع نمودند چندان یاقوت و مانی و لعل بدخشانی و زمره‌های
آب دار بدست آن سپاه جرّار افتاد که محاسب وهم از تعداد آن بعجز و قصور
اعتراف می‌نمود در آن دیار دیار گذاشته بجانب ولایت خود معارفت نمودند *

وقایع متنوعه^۱

درین سال پهلوان قمری قلعه خموشانرا بدست غازیان عظام داد مفصل این
مجموعه آنکه قبل ازین علی سلطان در آن بلده مسئولی گشته بود درین سال میر
شهر جمعی مردمان نامی را در آنجا گذاشته متوجه درگاه علی سلطان گردید
در غیبت او پهلوان دروازه را بسته و بعضی مردمان او را بقتل آورده فوجی را
اخراج نمود و مفتاح قلعه را بدرگاه عالم پناه فرستاد و علی سلطان با جمعی از اربکان
بحوالی قلعه آمد بی آنکه جنگ کند بدیار خود مراجعت نمود شاه دین پناه
الکا و کلید را بروی عنایت فرمود هم درین سال شاه دین پناه^(۱) تمغوات ممالک
مکروه را که در کلّ قرب سی هزار تومان میشد بخشید *

نشان نماند ز تمغا بغیر از آن داغی که در درون تمغای از غم تغماست

گفتار در قضایائی که در سنه ثلث و سبعین

و تسعمایه واقع گردیده گفتار در محاصره نمودن

امراً قلعه ابیورد را

چون سلطان ربیع^(۲) قشلاقیان قوای نامیه را که در بطون و شعاب عروق اشجار

(۲) قشلاق قیان ۱

(۱) تمغا ج

گفتار در قضایائی که در دکن واقع شده

درین سال چند رای پادشاه بیجانگر رسولان گردان نزد حکام دکن فرستاد و بعضی از ولایتشان طلب نمود بظاہر آن والیان آن دیار رسل و رسایل بهم فرستادند و باهم موافقت کردند نظام شاه از بلده احمدنگر با سپاه جوشنور و افیال بیکد و مریبیرون آمده بانفاق عادل شاه و قطب شاه بطرف کفار و سیاه بحرکت در آمدند چون این خبر محضت اثر بر رای بیجانگر رسید با جنودی زیاده از ریگ روان و مور بیابان باستقبال مجاهدان شتافت چون سپاه اسلام از توجه کفار لثام خبردار شدند از آب گدگ عبور نموده در برابر ایشان نزل کردند *

دم صبح کین شاه چابک عمان گرفت آسمان را به تیغ و سنان
دهل زن زد از هر طرف ساز جنگ بپرخ آمد این گدبد نیل رنگ

سرداران سپاه و گردنکشان درگاه از طرفین مکمل گشته صف سپاه بیاراستند چند رای با صد هزار سوار و دویست هزار پیاده جرّار و پنج هزار فیل روی بحکم دکن آورد و نظام شاه در قلب قرار گرفته میمنه میمون فال را بوجود عادلشاه آرایش داد و در میسر قطب شاه قرار گرفت بار اول پیادهای طرفین بیکدیگر مخلوط گشتند و جنگ نمایان کردند در آن اوان فیل عظیم (۱) جثه روی به سپاه اسلام نهاد و فیل قطب شاه رفته باو مقاومت نمود بیکبار جنود اسلام صبور انداختند و بکفار حمله کردند و جنگی عظیم بوقوع انجامید از هول آن کارزار روی سپهر نیلوفری برنگ شنبلیله گشته گرد نبرد بر گدبد لاجورد رسید *

ز بس بر فلک رفت گرد سپاه شده کوکب بخت هندی سپاه
در اثنای جدال و قتال فیل نظام شاه بمدد فیل قطب شاه رفته و هم تمام بر فیل چند رای مستولی گشته روی بگریز آورد و دندانش بر چند رای خورده آن کافر از مرکب عزت بر خاک مذلت افتاد بظاہر آن لشکر اسلام چیره گشته (۲) باواز تکبیر و تهلیل که بر فلک الاثیر رسانیده بودند تیغ بر ایشان نهادند لشکر هندیان تاب آن

(۲) باواز اغلغله ج خیره گشته ا

(۱) نا جنگ عظیم ا ندارد

نمودند بقیة السیف لشکر قزاق خود را از آن معرکه بیرون انداخته بعضی بمشقت بسیار بشهر رسیدند و فوجی باطراف جهان متفرق گشتند فرزندش جعفر بیگ حیران و پدیشان پدر را گذاشته با جمع بقیة السیف بجانب بلخ گریخت بنزد پیر محمد خان رفت خدمتش دست رد بر سینة امید او نهاده ناچار روانه همد گردید چون خبر شکست لشکر بقزاق رسید لشکر اندوه و غم بر خاطر او استیلا یافته آثار عجز و ضعف بر صفحات احوال خود مشاهده نمود خواست که لشکر خود را جمع آورده شهر را محافظت کند میسر نشد - * نظم *

چو لشکر پراکنده شد در نبرد دگر مشکش میتوان جمع کرد

شکوفه چو ریزد ز باد بهار نگرود دگر جمع بر شاخسار

ز خارا چو بشکست میزانی سست باستادی کس نگرود درست

از روی اضطراب و اضطراب در خدمت شاهزادهای عالی تبار سلطان محمد میرزا و سلطان حسین میرزا بقلعه اختیار الدین رفته کشف وار سر در درون نارین قلعه کشید و از نهیب لشکر بحر جوش رعد خروش غریق دریای حیرت گشته ره بساحل سلامت نمی برد عاقبت معصوم بیگ صفوی تنها در آن قلعه رفته سلطان محمد میرزا را بیرون آورد و آخر قزاق از روی عجز و بیچارگی ترک فضولی کرده در عصر جمعه شانزدهم ربیع الآخر از حصار بیرون آمد امرأ او را در محلی مضبوط کرده این خبر را بپایه سریر اعلیٰ معروض داشتند از شامت ستمکاری و بیدادی که باهل هرات کرده بود بافات گوناگون و بلیات روز افزون گرفتار شده و بمقتضای وعید شدید و (۱) اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ عَذَابًا شَدِيدًا در اثنای این حال بحکم اتِّعَافَاتِ آسمانی مرغ روح آن مخدول بدام اجل در افتاد و دست ایام بر صفحه حیات او آیه انعقاد و انقراض نوشت و کشتی عمرش که روزی چند بمسامیر (۲) قضا دوخته بودند بساحل فنا رسید امرأ سر پر شر او را پرکاه کرده بدرگاه عالم پناه فرستادند و در آن بلدة جنّت نشان قشلاق نمودند *

(۱) تا عذاباً شدیداً چ ندارد

(۲) بقا

ابن خبر را شنید با فوجی از بهادران خنجر گذار بر سر ایشان ایلغار نمود (۱) صباح روز دو شنبه امراً با لشکر چون کوه آهن و دریای موج افکن بمخالفان رسیدند تا آن غایت که نزد حسین قلبي و لشکر قزاق خبر توجه امراً بطرف ایشان به صحت نه پیوسته بود پس از وصول ایشان مضطرب گشته عزیمت هزیمت داشتند بسان مرغ آبی از شکوه عقاب قهر در گرداب تحقیر مانده صورت فرار بر لوح اندیشه می نگاشتند اما جمعی را که از جام حسام مرگ جرعه تلخی می بایست چشید و از صغیر تیر پیغام جان ستان دلدیر می بایست شنید بخیال محال داعیه جنگ و جدال بخود راست آورده میدان جنگ تعیین میکردند صباح شنبه دهم ربیع الآخر منقلای عساکر ظفر شعار بمخالفان رسیده هم از گرد راه حمله نمودند در صدمه اول دستبرد بهادرانه بهم نمودند و کوشش مردانه کردند و شرار حرب زبانه کشید و نایره حرب آتش فضا در خرمن (۲) خانه می افکند و تند باد اجل نهال بقا را از ریاض وجود بر میکند و از امواج دریای مصاف با فواج کشتگان اطراف صورت فزع اکبر نمودار دشت محشر مشاهده شد - * نظم *

زمین از خون مردان موج زن شد سپرها خشت و جوشنها کفن شد
ز خون بر زمین رفت سیل ستیز ز میدان گریزنده را برد نیز
تلان از تبرزین فتاده نگون چو از تیشه کوهکن بیستون
سپرها فتاد از تفک لخت لخت بدانسان که از زاله برگ درخت
بهادران لشکر منصور چرخچیان آن گروه مغرور را از جای کذده بقلب رسانیدند
و ایشان غازیان را بضرر تفنگ باز گردانیدند در آن اثنا ولی خلیفه شاملو
با جمعی بهادران شیر خوی و با فوجی پلنگان جنگ جوی بمدد منقلای
رسیده بیک حمله ایشانرا منهزم گردانیده لشکر قزاق مانند تیر پرتاب آتش پای
و همچو خاک باد پیمای رو بسوی فرار آوردند لشکر منصور هزار و هشتصد کس
از ایشان بقتل آوردند بعد از فرار ایشان قلب لشکر که بوجود امرای نام دار مثل
سلطان ابراهیم میرزا و معصوم بیگ صفوی مستحکم بود برز مگه رسیدند و نزول

بر روی خیل و حشم و غیره بگشود و از مضمون این حدیث غافل گردید که الملک
 یبقی مع الکفر و لا یبقی مع الظلم و ندانست که سکینی که از دست مسکینی
 ربایند مصاص پیغمبری نشاید کردن و بکتری که از وجه مال فقیران سازند
 مایع تفنگ قضا نشود و جوشنی که از وجه مظلومان ترتیب کنند دافع بلا
 نگردد - * بیت *

برون کن ز انگشت قیصر نگین نه از دست بیوه زن انگشتترین
 ز گنجی شود خسروی کامگار نه از کیسه کاسب وام دار
 چون خبر طغیان قزاق بسمع شاه دین پناه رسید آتش غضبش اشتعال یافت
 و شرار خشم او چون آتش سوزان زبانه کشید و سیلاب قهرش چون دریا از
 شدت باد در تملّج زدن آمد فرمود که سلطان ابراهیم میرزا و معصوم بیگ
 صفوی و امیر خان ترکمان و وای خلیفه شاملو و شاهقلی سلطان افشار و نظر بیگ
 استاجلو و صدرالدین خان صفوی و ارس بیگ روملو و حیدر بیگ ترکمان و امیر
 اصلاں افشار و خلیل بیگ کرد متوجه هرات گردند و نخست او را باذقیاد و تسلیم
 و سلوک طریق مستقیم دلالت کنند اگر (۱) طوق طوع و حلقه اخلاص زینب
 و وزن گردن و گوش گرداند و بر تقبیل درگاه عالم پناه که موضع دولت و اقبال
 است اقبال نماید و پنجهزار سوار بمدد فرستد که امرأ متوجه اردو شوند و شرایط
 اعزاز و احترام او بجای آورند و اگر بر عذا و تمرد اصرار نماید (۲) بدفع او شروع
 کنند در آن اثنا برادران قزاق مصطفی بیگ و مصیب بیگ قصد او کردند
 کاری از پیش نبردند و بنابر آن فوجی از دولتمخواهان از شهر بیرون آمده در
 غوریان با صافی ولد خلیفه روملو که والی آن دیار بود ملحق شدند در آن
 اثنا قزاق برادر خود حسین قلی را با جمعی پریشان و اتباع شیطان بچنگ
 برادران و صافی وای خلیفه ارسال نمود و صافی وای خلیفه قاصدی از برق
 و باد تیز تر بامرأ فرستاده از آمدن لشکر قزاق خبردار کرد چون معصوم بیگ

(۱) طوع طوق حلقه اخلاص ۱ طوع اخلاص و حلقه اخلاص ب

(۲) کاری از پیش برند و بنابر آن فوجی از دولتمخواهان ۱

بَيْنِي وَبَيْنَكَ بگوش حضار آن مجلس فرسائیده اند و کدام قصر مشید و بنیاد
ممهّد است که بوم هلاک بر سر دیوار او نذشته کداه سرو آزاد در جویبار
نشو و نما یافته که باره ممات منقطع نه گشته اما چون نص کُلّ مَنْ عَلَيْهَا فَإِنْ
دَاغَ فَنَأْ بِرِجْهَيْهِ زَمْزَمَةُ الْوَالِدِ بنی آدم نهاده اند و فکوحی کُلّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ
ابواب فوات و ممات بر چهره متوطنان عرصه (۱) حدوث گشاده اند و پس مرارت که
بجان ماتم زندگان میرساند دوازش از شربتخانه اِنَّمَا يُوفِي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ
حِسَابٍ چشم باید داشت و حرارتی که در دل مصیبت زندگان پدید آید اطفای
آن از زلال نوال اُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ تَوَانُ كَرْد *

گفتار در قضایائی که در سنه اثنی و سبعین و تسعمایه واقع گردیده گرفتار شدن قزاق

درین سال قزاق که از (۲) خاک گرفتگان این بارگاه و تربیت یافتگان این
درگاه بود کفران نعمت کرده چون جهودان خیبر سر از (۳) اطاعت بیرون آورده
پای از دایره متابعت بیرون نهاد و (۴) بکفران عصیان راسخ ایستاد و سر بیمغز او
خیالات فاسد بدماع راه داده و سودای سلطنت هرات در خاطرشوم او رسوخ یافت
و از باد پیمای آب هوا و هوس بغربال پیمود و با فروختن ذایره بیگار آب از روی
کار برد و از وخامت عاقبت امور و ارادت احوال جمهور اعدای دولت عبرت
نگرفت گمان او آنکه بغیر از شاه دین پناه کسی نیست که با او مقاومت تواند
و تاب حمله اش تواند آورد بنابر آن بتخریب هرات و تعدیب عباد مشغول
گشته اکثر رعایا را از شهر و بلوکات اخراج گردانید و اموال و اسباب ایشان را
متصرف گشت و بذای جمعیت اهالی بصرصر تعدی ویران کرده ابواب ستم

(۲) خاک برگرفتگان ۱

(۴) در کفران ب

(۱) وحدت ب

(۳) چنبر اطاعت ب

وقایع متنوعه

درین سال شاه دین پناه معصوم بیگ صفوی را با سپاه بسیار بتسخیر مازندران فرستاد خوف بسیار بر امیر مراد خان مستولی گشته عرضه داشت بدرگاه عرش اشتیاق فرستاده پیغام نمود که مرا چه زهرا و یارا که در برابر فوجی از جنود منصور آیم اگر مقصود ولایت است بهر که عنایت کفند می سپارم - * نظم *
چو شد فهم از آن انقیاد تمام بپاداش آن شاه گردون غلام
قوی پایه کردش بطبل و علم باو کرد تاج سعادت کرم
بنابر آن حکومت مازندران بوی شفقت فرمود و درین سال ملوک آفاق رسل و هدایا بدرگاه شاه عالم پناه فرستادند از آنجمله سلطان محمود خان والی بکر ابو المکارم نامی را بانواع هدایا و اصناف (۱) بیلاکات ارسال نمود و همچنین ابو الخان پیشکشها ارسال نمود شاه دین پناه رسولان را خلعتهای گران بخشید و رخصت انصراف داد *

متوفیات

درین سال خانش خانم همشیره شاه دین پناه از عالم فانی بجهان جادوانی انتقال نمود نعش او را بموجب وصیتش بحایر کربلا برده دفن نمودند هم درین سال عالیجاه ولایت پناه ارشاد مآب هدایت آیاب اسلام ملاذ خلایق معاد واقف اسرار جبروتی کاشف اطوار الملکوتی محرم حرم لی مع الله مرتضی ممالک اسلام شاه نعمت الله کرمانی پهلوی بر بستر ناتوانی نهاده غنچه صفت از هبوط مصر بیماری پزمرده گشته شاخ عمرش از نذ باد فنا شکست آنحضرت بخواهر داماد شاه دین پناه بود هیچ متنفسی نیست که بمقتضای لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ رقم انقطاع بر آن نه کشیده اند و هیچ مجمعی نتوان یافت که نوای هَذَا فِرَاقٌ

محمّد ملک ذات قدسی شمایل	(۱) سمی نبی نور دین ماه ملّت
میان حیات و اجل بود حایل	حکیمی که سدّ متین علاجش
بهمت فکند از جنان در جهان ظلّ	چو (۲) شبها روح بلند آشپاش
..... (۳)	نمودند از بهر تأریخ فوتش
فضایل پناهها پناه افاضل	حکیمان رقم سرور اهل عالم

گفتار در قضایائی که در سنهٔ احدی و سبعین و تسعمایهٔ واقع گردیده آمدن پیر محمد خان از یک بخراسان

درین سال پیر محمد خان بن جانی بیگ سلطان حاکم بلخ با سپاه زیاده از
مور و ملاح بکوالی مشهد مقدّسه آمده بی آنکه خرابی کذب بدیار خود معاودت
نمود خال خود تولک بهادر را بعد از خواهی بدرگاه عالم پناه فرستاد شاه دین پناه
حسین بیگ یساول باشی را همراهِ وی به بلخ فرستاد بعد از مراجعت پیر محمد
خان علی سلطان از یک باتفاق برادر زاده اش ابوالخان بتاخت خراسان آمدند
و در طرق نزول نمودند هم از گرد راه بتعیین یورت و مقام مشغول شدند امرای
قزلباش صافی ولی خلیفه روملو و قذیر سلطان استاجلو و ملازمان سلطان ابراهیم
میرزا از شهر بیرون آمده بر مخالفان حمله نمودند آتش پیگار زنانه زدن گرفت
و شرار کارزار خرمن هستی ایشانرا سوخت گروه انبوه را بقتل آوردند چون شاه
انجم سپاه از بیم رزمکاه بحصار مغرب در آمد هر دو گروه بستوه آمدند عزان
بر تافته بسوی منازل خود شتافتند و هم تمام بر ضمیر علی سلطان استیلا یافته طبل
مراجعت کوفته روانه دیار خود گردید چون باسفراین رسید جنگ انداخت
و جمعی کثیر از ملازمانش کشته گردیدند بنا بر آن خایب و خاسر متوجه دیار
خود گشت *

(۲) چوشبها بروج ا

(۱) سمی و نبی ا

(۳) این مصراع در هر سه نسخه افتاده است

متوفیات

مولانا قطب الدین بغدادی در جامعیت علوم عقلی و نقلی ^(۱) از اقوان
رجحان بسیار و تفوق بی‌شمار داشت ذهن ^(۲) درآکش کشف غوامض معارف
یقینی و فهم با ادراکش حلال مشکلات مسایل دینی باوجود استجماع فضایل
و دانش در فنّ افشا و سخن پردازی سرآمد منشیان بلاغت شعار و در شیوه
عبارت آرای مقتدای سخن وران فصاحت آثار وی از جمله تلامذۀ استاد البشر
امیر غیاث الدین منصور بود به پیش شاه دین پناه تقرب بسیار داشت درین سال
در قزوین متوجه عالم بقا گردید مولانا نور الدین ولد مولانا کمال الدین حسین که
ز علوم عقلیه فرید عصر بود و ^(۳) در هیچ مسئله از مسایل دقیقه در معرض مطارحه
و مباحثه نیفتاد که از درج ضمیر اصابت تأییدش بجواهر زواهر تصرفات دل پذیر
متعلی نگشت و هیچ نکته از نکات درمیان نیامد که چون کمر خوبان به در
و لای ذهن و قادش ترصیع نیافت حدّ فهم و فطانت عالیۀ اش ز در آن مرتبه بود
که قلم دو زبان شمه از آن در سلک بیان تواند آورد و ممارست او در علم کلام
خصوصاً تجرید و حاشیه آن زیاده از دیگر علوم بود بعد از والد ماجد خود
طبابت شاه دین پناه بدو قرار گرفت آخر الامر آن حضرت منصب وکالت را
بروی تکلیف کرد قبول نکرد درین سال در روز دوشنبه بیست و هفتم رجب از
عالم انتقال نمود مولانا محنتش کاشی در آن واقعه گوید - * نظم *

که شد تاجه غایت به بیداد مایل	دلا بنگر این نا محابا فلک را
که کار زمین در زمان ساخت مشکل	ز روی زمین شوری انگیخت انسان
بگام مسیح زمان زهر قاتل	اجل شد دلیر اینچنین هم که ریزد
سپهر معارف جهان فضایل	امین سلاطین جلیس خواقین
شدی باز در پیکر مرغ بسمل	مسیحا دمی کز دمش روح رفته

(۲) درآکش ۱ درکش ب

(۱) از اقوان تفوق داشت ب

(۳) در هیچ مسایله ۱ دقیقه که ب

هزار تومان باشد و چهل اسب^(۱) بدوی و جلهای مستعمل و زربفت و زینهای
مروّج درمیان ایشان اسب کمیتی بود باد پایی که بگاه سرعت آتش وار از
پستی بالا گیرد و آب کردار از بالا بشیب آید - * نظم *

(۲) به شکل آب بود چون فرورد بدشیب به سیر باد بود چون برآید از بالا
زمردین سمش اندر و غا بقوت^(۳) جذب ز دیده مهره افعی برون کشد^(۴) ز قفا
مگر بسایه او بر نشانندش تقدیر و گرنه کی بغبارش رسد سوار^(۵) زگا
زمانه سیری کاموش^(۶) از بر انگیزی بعالمیت برد کاذرو بود فردا
ایلچیان در نوزدهم عفر بقزوین رسیدند امرأ خبر وصول ایشان را بعرض رسانیدند
شاه دین پناه در بارگاه قرار گرفته ایلچیان تحف گذرانیدند شاه دین پناه مجموع
شاهزادگان و حضرات و کافه انام و طبقات و اکابر و اشراف قورچیان را علی
اختلاف درجاتهم از نفایس تفسوقات و اشرفی و غیره عنایت فرموده و سلاطین
ازبکیه را که در ماوراءالنهر بودند مثل پیر محمد خان حاکم بلخ و عبد الله خان والی
بخارا و سلطان سعید حاکم سمرقند انواع ارمغان ارسال نمود *

وقایع متنوّعه

درین سال امیر تقی الدّین محمد از صدارت معاف گشته در ذی قعدة
صدارت عراق و فارس و خوزستان بامیر محمد یوسف که از افاضل سادات استرآباد
بود مقوّض شد و در اواسط ذی حجة صدارت شیروان و خراسان و آذربایجان بامیر
زین الدّین علی ولد امیر اسد الله مرعشی عنایت نمود هم درین سال قشلاق
و ییلاق در قزوین واقع شد *

(۳) حرم ا

(۲) نه شکل ... نه سیوا ا

(۱) بدو در هر سه نسخه

(۶) از ا

(۵) زگا ا

(۴) قوا ا

را بوی عنایت نمودند اندرین سال علی بیگ ازبک بعضی از الکی خراسان
را تاخته بجانب خوارزم معاودت نمود اندرین سال قزاق برادر خود حسین قلبر
بتاخت ولایت هزاره فرستاد ایشان آن دیار را تاخته گوسفند و اموال بسیار گرفته
بهرات معاودت نمودند و قرب سه هزار اسب در اردوی ایشان تلف شد *

متوفیات

درین سال شاهزاده سلطانم بنت شاه اسمعیل که همشیره اعیانی شاه دین
پناه بود در شب چهار شنبه چهاردهم جمادی الاول بعالم آخرت انتقال نمود
ولادتش در سنه خمس و عشرين و تسعمایه بود *

گفتار در قضایائی که در سنه سبعین و تسعمایه

واقع گردیده گرفتار شدن عیسی خان

ولد لوند بیگ

چون عیسی خان بن لوند بمرتبه ارجمند رسید مقدم بر امرأ و ارکان دولت
می نشست و هر ساله مبلغ شش هزار تومان الکا و انعامات در وجه او مقرّر
گشته بود اتفاقاً باغوا و اضلال بعضی از مشرکان مکار و خدعه و تلبیس مفسدان
کفار رقم خذلان و (۱) اخرا از ادیم اسلام بر ناصیه اعتقاد خود کشیده و من یرتد
منکم عن دینه قیمت و هو کافر مصداق حال او گردیده داعیه فرار نمود
یکی از ملازمان محکم او این قضیه را بشاه دین پناه معروض داشت بنابر آن
آخر چهارشنبه بیست و ششم ربیع الثانی او را دستگیر کرده بقلعه الموت فرستادند
هم درین سال سلطان سلیمان پادشاه روم الیاس بیگ را که از جمله ملازمانش
بود با تحفه های خوب و تبرکات مرغوب از آنجمله پانصد هزار اشرفی که سی

(۱) در هر سه نسخه اقدار در ۱ از ادیم اسلام در ۱ از ادیم اسلام در ۱ از ادیم

اعظم سلطان سلیمان پادشاه روم که بدختر دامادش بود در یازدهم شوال یا جل طبیعی در گذشت و مال بیقیاس گذاشت علی پاشا بجای رستم پاشا وزیر اعظم گشت :

گفتار در وقایعی که در سنه تسع و ستین و تسعمایه واقع گردیده

درین سال ولی بیگ یساول باشی استاجلو که برسالت روم رفته بود همراه ایلچیان خواندگار خسرو پاشا حاکم وان و علی آقای (۱) قاپوچی باشی با دو بیست نفر در روز پنج شنبه چهاردهم ذی قعدة بقزوين در آمدند روز شنبه هفدهم ماه مذکور در باغ سعادت آباد بسعادت بساطبوسی سرافراز شدند و کتابتی که بخد خواندگار آورده بودند گذرانیدند انوار عاطفت شاهی بر ایشان تافت و چون قبل ازین فرخزاد بیگ را فرستاده بودند و بخواندگار پیمان کرده بودند که هر کس از جانبین ملتجی شود او را بسپارند بنابر آن در روز پنج شنبه بیست و یکم ذی قعدة سلطان بایزید را با اولاد بحسب استدعای خواندگار تسلیم ایشان کرده همه را هلاک کردند در تاریخ آن واقعه گفته اند -

پنج کم از زمره عثمانیان

در سلخ شهر مذکور با احباء و مقتولان بروم معاودت نمودند -

شاهها چه سان آید کسی از عهده شکرت برون

کز عدل و (۴) عقلت خلق را زینسان بود آسودگی

اعدای دین را سربسری تیغ کین کردی ز سر

نی دست تو دارد خبرنی تیغ تو آلودگی

وقایع متنوعه

درین سال در هفدهم شهر ربیع الثانی داود بیگ ولد لواسان با جمعی از انواران از گرجستان بقزوين آمده مسلمان گردید شاه دین پناه حکومت تغلیس

(۱) نبرد آزمایان گردن فراز سر افکنده پیش از طریق نیاز
 ندیمان سنجیده خوش کلام فرو بسته لب از سر احترام
 یلان مریع کمر سر بسر بتخدمت همه دستها در کمر

علی پاشا و حسن آقا را باعزاز و احترام تمام در آوردند شاه دین پناه ایلچیان
 بآیین پادشاهان ذو اقتدار و خسروان عالی تبار ملاقات نموده بصیقل کلمات
 محبت آمیز و الفاظ مودت انگیز زنگ اندوه از مرآت خاطر ایشان بزود بعد از
 فراغ مجلس طعام باعزاز و احترام بوثق خود معاودت نمودند بعد از چند ماه
 خسرو عالیجاه اسبان تازی باد رفتار با زینهای زنگار و خلعتهای فاخر و انعامهای
 وافر ارزانی داشت جعفر بیگ استاجلورا که در سلک امرأ منتظم بود بایلچی
 گری همراه ایشان بروم فرستاد *

متوفیات

میرزا شرف ولد قاضی جهان قزوینی وکیل شاه دین پناه بود جامع
 اقسام علوم و مستجمع انواع فضایل و کمالات بود فی الواقع بهر نوع فضیلت
 و استعدادی که والد ماجد وی آنصاف داشت او را زیاده از آن حیثیات و فضایل
 بود با دیگر کمالات بلکه انشای او نسبت به پدر زیاده تر و فطرتش عالیتر افتاده بود
 سلیقه اش بشعر بسیار موافق بوده در شاعری و سخنوری یکنه آفاق در زمانی که
 والد ماجد وی متقلد منصب وزارت بود به نیابت آنحضرت به انتظام مهام
 جمهور اقام انتظام داشت و صاحب رقم بود و بملازمت شاه دین پناه کمتر تردد
 مینمود و والد وی همیشه ازین رهگذر از وی آزوده خاطر بودی مجملأ نقصی
 که ذات فیض البرکات میرزا شرف جهانرا بود خلطت و مصاحبت مولانا
 فضیل خلخالی بود که خبائثت ذات او بر جهانیان ظاهرست رستم پاشا وزیر

وای عاقبت چرخ عالی نبود ز خیل مخالف بر آورد گرد
 در افتاد گبروان چابک عنان یکی از خدنگ و دگر از سنان
 یکنوا دل از زخم پیکان فگار بخون غرقه چون غنچه از نوک خار
 کرکین چون روباه که از شیر غریب گریزد بواسطی فرار شتافت هزبران لشکر قاجار آن
 سگ صفتان نابکار را ابتر ساختند یکیک را کَافَرُ رُؤُسُ الشَّیْطَانِ بر خاک مذلت
 انداختند کرکین را با هزار نفر از کفار بقتل آوردند و ضمه بیگ را که از امرای
 معتبر گرجستان بود با جمعی از ازناوران دستگیر کرده بر شاه دین پناه
 فرستادند سمارن با اندک از گرجیان از آن معرکه خلاص شده بطرف گوری رفت
 و شاهوردی سلطان زیاد اوغلی با غنایم بسیار بجانب گنجه معاودت نمود چون
 لوند این خبر را شنید از تهور سینه شعله آتش بفلک اثیر رسانید و از فواره دیده
 آب خونین بر خاک ریخت و مجموع گرجیان پلاسها پوشیدند *

وقایع متنوعه

اندربین سال قشلاق و ییلاق در قزوین واقع شد اندربین سال ایلچیان سلطان
 سلیمان مقدم ایشان علی پاشا حاکم مرعش و حسن آقا (۱) قاپوچی باشی که از
 جمله محرمیان و معتمدان او بود با هفتصد و شش نفر در سه شبانه بیست و دوم
 رجب بقزوین آمدند و تحف و نفوسات مرصع آلات چون کمر شمشیر و کمر
 خنجر و اقمشه نفیس فرنگ و بسیاری از نفایس آوردند امرای کبار و مقربان
 نامدار بدیدن او رفتند و تهنیت قدوم گفتند بعد از چند روز شاه دین پناه
 (۲) در بارگاه همایون که غیرت افزای طایم گردون بود نشسته و درگاه جهان پناه بفروغ
 طلعت پادشاه زادگان خورشید دیدار مشتری آثار آراسته بود امرای حضرت
 و ارکان دولت در محل خود آرام گرفته - * نظم *

نشستند شه زادگان گرد شاه چو عقد ثریا بر اطراف ماه

ستادند چون بندگان در کمین امیر و وزیر از یسار و یمین

گفتار در قضایائی که در سنه ثمان و ستین و تسعمایه واقع گردیده جنگ کردن شاهوردی سلطان زیاد اوغلی با حکم گرجستان و کشته شدن کرکین

درین سال سماون حاکم گرجستان باتفاق کرکین ولد لوند بیگ بداعیه یورش تغلیس بحوالی (۱) قلعه کوچ آمدند و باطراف ولایت گرجستان کس فرستاده عساکر آن دیار را طلب نمودند چندان مردان آراسته و جوانان فوخواسته در آنجا مجتمع شدند که دیده گردون پیر در ازمنه سابقه و قرون ماضیه در آن دیار بنظر در نیاروده بود چون خبر ایشان بسمع شاهوردی سلطان رسید از گنجه بیرون آمده بالشکر قرباغ متوجه قلع و قمع دشمنان بی ایمان شد و فوجی را مغفلائی گردانید و ایشان خندقی را که گرجیان در دریند کنده بودند پرکرده خبر را بسطان فرستادند وی نیز از خندق گذشته بسرعت تمام بجانب ایشان نهضت فرمود در موضع (۲) بایشان رسیدند و غازیان نیاز خویش بحضرت واجب الوجود مرجوع گردانیده گفتند رَبَّنَا افْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَ ثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَ انصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ چرخچیان بایشان جلو انداختند و از جانب سماون و کرکین ازناوران معرکه کین و سرهنگان شجاعت آیین دست به تیر و کمان و سیف و سنان بردند -

* بیت *

زهر گوشه رستم دلاں زمان کشیده گشادند تیر از کمان

آخر غازیان ظفر صولت و نهنگان دریای جلادت مجموع آن گبران بی ایمان را از پشت زمین بروی زمین انداختند درین اثنا شاهوردی سلطان بالشکر قلب اسب بایشان تاختند گبران بی آنکه جنگ کنند فرار نمودند -

گفتار در جنگ کردن بداق سلطان قاجار و غازیان با ازبکان و شکست یافتن ایشان

درین سال (۱) سارو قورغان با جمعی از ازبکان بفرومان علی سلطان بنفشاپور آمدند تا آن دیار را غارت کنند بداق سلطان قاجار و (۲) ملکن اوغلی ذوالقدر با فوجی از غازیان جوشغور بدفع آن قوم بد اختر از شهر بدر رفتند دلاوران جنگجوی و امرای تند خوی بآن جمع چون رسیدند آغاز جنگ کردند بعد از کوشش طرفین و اشتعال نایره حرب و شین سپاه قزلباس بر ازبکان بدمعاش غالب آمده سارو قورغان را با جمع کثیر از ازبکان بقتل آوردند بعضی از ایشان از آنجا بیرون آوردند براه عدم فرستادند *

وقایع متنوعه

درین سال در اوایل رمضان مزاج اقدس اشرف شاه دین پناه انحراف پیدا کرده بعد از دو ماه بصحت مبدل گشت و مؤمنانرا حیات تازه و سرور بی اندازه دست داد و رنگ غم و وحشت از روی آینه دلها زدوده گشت و رفیع ناتوانی باعدای دین و دولت انتقال کرد و عرض همایون از عارضه که نصیب دشمنان باد شفا یافت -

* بیت *

ماه ملک از محقق بیرون شد روزگار جهان همایون شد

خرمیه هم رکاب عیسی گشت پر غمی همعنان قارون شد

یوسف از قعر چه خلاصی یافت یونس از بطن حوت بیرون شد

اختر سعد بخت کرد طلوع طالع روزگار میمون شد

هم درین سال عیسی خان پسر لوند بیگ حاکم گرجستان بسعادت اسلام رسیده منظور نظر کیمیا اثر آنحضرت گردید *

و بنیاد مصادقت تأکید یابد و آینه ضمائر جانبین از زنگ مخلصیت زوده آید در اژدای این حال سلطان بایزید بسبب بخت تیره روز بافساد مردمان شیر بد آموز از طریق عوایب بدر رفته خواست بدست دوستی ریاض دشمنی را سیراب گرداند و در شریعت اخلاص زهر نفاق بمذاق رساند قرا اغلو و محمود چرکس که از محکومان آن فاکس بودند غدر آن غدار را بعرض شاه دین پناه رسانیدند سلطان بایزید بر آن اطلاع یافته در شب ایشان را بقتل آورده بواسطه آن زمان شعله وحشت می افروخت و آتش ضدیت اسباب محبت و الفت را میسوخت تا آنکه محمد طرابزونى که در خدمت سلطان بایزید میبود روزی (۱) شاه دین پناه با سلطان بایزید در باغ میگردید خود را بشاه دین پناه رسانیده آهسته گفت دو کلمه واجب العرض دارم نواب اعلی او را بدیوانخانه وعده نمود سلطان بایزید ازین خبردار گردید آن فقیر را بقتل آورد چون شاه دین پناه از قتل او اطلاع یافت بالضرورة بفکر دفع ایشان افتاد چون اثر ملال آنحضرت بر همگان ظاهر گشت نماز شام جمعه عوام بدر خانه هجوم آوردند آغاز طعن و لعن کرده سنگ بر در و بام او انداختند هر چند اینمعنی موافق مزاج اشرف نبود چون امری اختیاری واقع شده بود دیگر بر آنجماعت اعتماد نماند بنابر این صباح جمعه بعضی امرأ بمنزل او رفته ویرا با فرزندان بدستور مقرر بدولت خانه آوردند و در عصر آنروز مسلوب الاختیار ساخته ملازمان مفسد او را چون لله پاشا فرخ بیگ و سنان میراخور و عیسی چاشنیگیر و خواجه عنبر و غیرهم را بقتل آوردند و اور خان پسر بزرگ او را بحسن بیگ و سلطان محمود را بمعصوم بیگ و سلطان محمد را بقورچی باشی و سلطان عبد الله را بمیر سید شریف سپردند و خودش را در اندرون دولتخانه حفظ کردند و قورچیان برو گماشتند *

حکمت رساله منطبق شرح فرائض (۱) نصیر در میراث متن شوارق در کلام حاشیه
در کلام راقم حروف ذره بيمقدار نژد آن بزرگوار مطالعه شرح تجرید نمود *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ سبع و ستین و تسعمایه واقع گردید

چون سلطان بایزید بحوالی قزوین رسید معصوم بیگ صفوی که وکالت
شاه دین پناه داشت با اعظم امرا مثل سید بیگ کمونه و سوندک بیگ قورچی
باشی و علیقی خلیفه مهرداد باستقبال مبادرت نمودند سلطان بایزید با جنود چون
(۲) سد حدید همه با اسلحه جنگ و تیر و شمشیر و تفنگ با اسبان تازی بمیدان
قزوین در آمدند (۳) شاه دین پناه سپاه را در جایگاه گذاشته با قورچی باشی
و حسین بیگ قورچی تیر و کمان و دو دیگر از مقربان اصلاً از غلبه ایشان اندیشه
نمود سلطان بایزید از سمند خوش رفتار بزیور آمده با شاه دین پناه مصافحه نمود
آنگاه باتفاق بدرگاه در آمدند و در جنب یک دیگر نشستند بعد از چند روز شاه
دین پناه جشن عظیم در همان میدان ترتیب داده سلطان بایزید را طلب نموده
و اعزاز و احترام او بجای آورد و امرا و مقربانش را در محال مناسب جای
داد بعد از اکل و شرب قرب ده هزار تومان از نقد و جنس بدو مکرمت نمود شاه
دین پناه در صدد در خواجه گناه او (۴) گشته آنچه سقال علی قاجار را همراه سنان
بیگ که از نزد خواندگار آمده بود روانه خدمت سلطان سلیمان گردانید ماحصل
پیغام سخن آنکه بعد از این میان شما و سلطان بایزید موافقت مسلوک افتد

(۱) نصر در مرث متفق ب نصیر در مرث متن شدارق ج انصر ا

(۲) سد سکندر ج سد سدید ا

(۳) شاه دین پناه مصافحه نمود آنگاه باتفاق بدرگاه عرش اشنباه در آمدند و در جنب

یکدیگر نشستند ج

(۴) گذشته آنکه شفال اوعلی قا جار را ب

گردون بر آوردند سلطان بایزید بقیصریه در آمد بهیچ طرف نگاه نکرده متوجه میان
در گوش اسب خود بود بعد از آن در جردناب نزل نمود بعد از چند روز
بطرف مطلب توجه نمود *

وقایع متنوعه

درین سال سلطان سلیمان پادشاه روم سنان بیگ را که در قائلوچمنی دستگیر
(۱) شده بود طلب کرد شاه دین پناه ویرا آزاد کرده تبرکات (۲) خوب و بیلکات
مرغوب (۳) ارسال نمود و سخندان محبت انگیز مودت آمیز پیغام داد *

متوفیات

مولانا ابو الحسن ولد مولانا احمد بارودی که در فضیلت جامع علوم و اقسام
حکمیات و مجتمع انواع فضایل و کمالات بود و از علو فطرت خوش طبعی بود
بی نظیر و در مولویت و حسن عبارت بی عدیل و گوش و گردن آیام بجواهر
فضایلش مزین - * بیت *

ز درک عالی علمش عیون مدرکه قاصر ز کده آینه فضلش نفوس ناطقه مضطر
حدت فهم و سرعت انتقالش بمثابه بود که کس از علمای اعلام را باو مجال
مباحثه نبود (۴) گاهی تشکیل خاطرش بوده مدرکه موافق الزام گاهی اشکال
منطقش گشته ناطقه در مذاق افهام *

درین سال در روز یکشنبه بیست و ششم رمضان اعلم علمای دوران از سرای
غرور بماوا می سرور خرامید از جمله تصانیفش اثبات واجب روضه الجنان در

(۲) بیلاکات ۱

(۱) بود طلب کرد در ۱ نیست

(۳) مصحوب او بدرگاه شاه دین پناه ارسال نمود

(۴) چ ندارد در ۱ تشبک مذاق

و غرور بود از آن پیشیمان گشته انگشت ندامت بدندان گزیدم اگر عاطفت آنحضرت شامل احوال این فقیر گشته نقوش این جرایم را بزال عفو بشوید قدم از سر ساخته متوجه درگاه میگردد سلطان سلیمان عرضه او را قبول نه کرده بار دیگر سپاه^(۱) سنگین از روی خشم و کین بدفع وی ارسال نمود سلطان بایزید از توجه آن سپاه آگاه گردید راه فرار پیش گرفته کوچ بر کوچ بارض روم آمد ایاز پاشا که حاکم آن دیار بود یکی از مخصوصان خود را با تحف بسیار باستقبال آن پادشاه زاده عالی تبار روان گردانید سلطان بایزید در آن حوالی نزول نموده بعد از چند روز اسکندر پاشا با چهل هزار سوار جرّار با مردم بسیار بامر خواندگار بایلغار رسید بالضرورة سلطان بایزید احوال و ائقال در آن نواحی گذاشته از بیم جان با ده هزار کس از معتمدان راه فرار پیش گرفت^(۲) قودوز فرهاد و آق ساق سیف الدین و سایر شجاعان جنگ کزان ویرا از آن معرکه سالم بیرون آوردند اسکندر پاشا تا^(۳) قرامان ایشان را تعاقب نمود سلطان بایزید بعد از طی مسالک بایروان رسید حاکم آن ولایت شاهقلی سلطان استاجلو از قدم او آگاه گردید قاصد بدرگاه شاه دین پناه فرستاد و حامل این عرضه چون بقزوین آمد و مضمون بعرض شاه دین پناه رسید آنحضرت حسن بیک یوزباشی را با تحفهای بسیار بنزد شاه زاده عالی تبار ارسال نمود سلطان بایزید متوجه درگاه شاه دین پناه گردیده رایات نصرت بصوب عراق برافراخت و چون ببلده تبریز رسید سید امیر غیب بیگ استاجلو که حاکم آن دیار بود باتفاق سادات عظام و نقبای کرام و اشراف و اکابر و^(۴) صوفیه و اصناف از پی استقبال برون آمده از غلبه و انبوه تمام دشت و کوه فرو گرفت در مضایق طریق اجتماع چندان بود که در هیچ عید و نوروز مانند آن روز کس مشاهده نغموده بود و قیصریه و بازارها را آیین بسته بودند و مغنیان و مطربان بلطافت آواز و نغمات دلفراز^(۵) فقرات موزون تا اوج

(۲) تو دوز ب

(۱) قانوجه آن سپاه ندارد

(۳) قربان اقرنان ب

(۵) قرأت ا

(۴) صوفیه ب ج

فوجی از رومیان جلادت شعار از طرف سلطان بایزید بر سپاه سلطان سلیم تاختند و صدای گیر و دار در گنبد دوار انداختند ایشان نیز بمدافعه در آمده آغاز مقاتله نمودند و از (۱) بوراق سیوف و صواعق سهام جویبهایی خون میان معرکه روان گردید ز خون هفت دریا بر آمد بهم زمین از دگر سو برون داد نم آفتاب جهانتاب از سهم تیر پرتاب جوشن سحاب پوشیده و مریخ خونخوار از خوف دلاوران میدان روزگه سپهر در سر کشیده همان روز از صباح تا رواج آتش جدال و قتال اشتعال داشت اما قام تقدیر بر لوح قضا رقم خلاف رضای سلطان بایزید می نگاشت و هشت هزار سوار و پیاده از طرفین بقتل آمدند بعد از آنکه خورشید خنجر گذار بخانه مغرب رایت عزیمت بر افراشت -

شب تیره چون شاة خورشید چهر	فرود آمد از سبز خنگ سپهر
ندیدند در شب صلاح نفوذ	که نتوان بهم نیک و بد فرق کرد
فرود آمدند از دو جانب سپاه	چو شیر ژیان سر بسر کینه خواه
چو از کوه سر زد بلند آفتاب	سرفتنه جویان در آمد ز خواب
(۲) تفک جامه چرخ را نیل زد	سنان چشم خورشید را میل زد

علی الصبح مردان هر دو لشکر و گردان هر دو کشور دست بگроз و خنجر بردند آنروز سلطان بایزید به تیغ خون افشان و سنان ثعبان نشان جنگی نمود که داستان رستم و اسفندیار در طاق نسیان ماند میمنه و میسره سلطان سلیم را مغلوب گردانید چنانکه تا استنبول هیچ جا قرار نگرفتند اما سلطان سلیم با لشکر قلب بر قول سلطان بایزید حمله آورد و سنگ تفرقه در شیشه خانه جمعیت ایشان انداخت باد نکبت بر پرچم سلطان بایزید وزید سر خویش گرفت و بطرف آماسیه گریخت چون بمقصد رسید سه نفر از ملازمان معتبر خود را کشته سرهای ایشان را با عرضه داشت نزد سلطان سلیمان فرستاد مضمون آنکه اینجماعت مرا بر مخالفت تحریک نمودند و از دشمنی نا پسندیده که باعث بر آن جهل

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ست و ستین و تسعمایه واقع گردیده

درین سال سلطان سلیمان پادشاه روم سلطان بایزید را از حکومت کوتاهیه معزول ساخته ایالت آن دیار را بفرزند بزرگش سلطان سلیم که در قونیه بود رجوع نمود چون سلطان بایزید اخبار (۱) سلطنت و اقتدار و عنایت و شفقت پدر نام دار دیار را برادر استماع نمود نقد اخوت را بشوایب بغض و حسد (۲) مغشوش ساخت و مورد صفای (۳) عقیدت را بخاشاک خداع و میکدت مکرر گردانید خیالات فاسد و تصوّرات باطل در عرصهٔ دماغ او جای گرفت و شعار خلاف برادر در اطراف بر و بکر ظاهر کرد اموال بسیار بر عامه (۴) و رجال تفرقه کرده در اندک زمانی جزد عظیم ترتیب داده همه چون شیر درنده و مانند شمشیر برنده بعد از اجتماع سپاه بجهت دفع سلطان سلیم بطرف قونیه در حرکت آمد و غافل از آنکه هرکرا اقبال بادبار مبدّل شود و سعادت بنحسوست معوّض گردد بسیاری مال و انبوهی رجال نافع نیاید سخن مردان (۵) خیار است اذا انتهی مدّة لم یذفع عدّة و چون این خبر در آن دیار شایع شد سلطان سلیم از استماع این واقعه متاثّر گردید مردمان سخن دان نزد سلطان سلیمان فرستاد و این واقعه مذکور را معروض داشت از استماع این ترک ادب عرق پادشاه عالی حسب در حرکت آمده حکم کرد که احمد پاشا امیر الامرای انا دولی و فرهاد پاشا فرمان فرمای قرامان و علی پاشای ذو القدر با لشکر کوه پیکر گردون اثر عفريت منظر اهرمن دیدار بر سبیل ایلغار بدان دیار روند و سلطان بایزید را گرفته در زابغه عدم ساکن سازند چون ایشان بحوالی قونیه رسیدند سلطان سلیم از قلعه بیرون آمده به ایشان پیوست در کنار شهر در برابر سلطان بایزید صف سپاه بپاراست آنگاه

(۲) مشوش ج

(۴) در حال ب

(۱) سلطنت و عنایت ج اقتدار عنایت ا

(۳) عقیدت را بخداع خاشاک میکدت مکرر گردانید ج

(۵) فی النسخ حمار

آن شیر زن گفت که باید که در فلان محلّ اسب چند حاضر ساخته بدر خیمه
 ابا روند. و پاسبازان از بیم باران فمدها بر سر خود انداخته بخواب رفته بودند
 ایشان باهم گفتند که کدام یک بدفع این مردک (۱) میرویم محبّ علی از
 غایت پردگی و پهلوانی بخراگه در آمد ابا را در خواب یافت بیک ضرب شمشیر
 سرش از بدن جدا ساخت آن سر را برداشته باتفاق زن از خیمه بیرون آمده خود
 را باسباز رسانیدند و مانند برق و باد روانه استرآباد گردیدند و آن سر را در قزوین
 بدرگاه شاه ظفر قرین آوردند *

متوفیات

(۲) شیخ زین الدین جبل عاملی حاوی المنقول و المعقول جامع الفروع
 و الاصول بود درین سال شهید گشت سبب شهادت آنحضرت آنکه جمعی از اهل
 سنت برستم پاشا وزیر اعظم خواندگار گفتند که شیخ زین الدین دعوای اجتهاد
 کرده و بسیاری از علمای اهل شیعه نزد او آمده مطالعه کتب امامیه میکنند
 غرضشان رفض است چون نیک در نگری کفر محض است رستم پاشا کس بطلب
 آنحضرت فرستاد و در آن اوان افضل فقهایی دوران در مکه بود او را گرفته باسلام
 بول آوردند بی آنکه بعرض سلطان سلیمان رسانند ویرا شهید گردانیدند - * نظم *

او کوه علم بود که برخاست از جهان

بی کوه کی قرار پذیرد بنای خاک

تب لرزه یافت پیکر خاک از فراق او

هم مرقد مقدّس او شد شغای خاک

و از جمله تصانیفش شرح شرایع شرح لمعه شرح الفیه شرح شافیه قواعد بطریق
 قواعد شیخ شهید رساله اسرار الصلوة رساله مناسک حج رساله در حرمت غیبت *

(۱) میروید ب

(۲) درین سال جناب فضایل حاوی المنقول و المعقول شیخ جبل عاملی شهید
 گشت ب حیل عاملی ا

الدین اکبر قائم مقام گردید بنابر آن حکم شد که سلطان حسین میرزا ولد بهرام میرزا و علی سلطان والی شیراز با جمعی از دلاوران دشمن گذار فتح قلعه قندهار را پیش نهاد همت سازند همگنان اطاعت حکم واجب الاذعان کرده بصوب آن دیار توجه نمودند چون حوالی قلعه قندهار محصل نزول شاه زاده عالی تبار و امرای نامدار گردید و غازیان مرد آزمای و سرهنگان قلعه گشای آغاز محاربه کردند شاه محمد قلاتی که از قبل جلال الدین اکبر کوتوال حصار بود آغاز شجاعت و دلاوری کرده بدفع و منع مشغول گردیده کوشش بسیار نمود و چون مدت مدید حال بدینمئوال بود آخر عاجز گشته از قلعه فرود آمد و مفتاح حصار را سپرده روانه درگاه اکبر گردید سلطان حسین میرزا در آن دیار ساکن گشته دیگر امرأ بالکلی خود متوجه گشتند *

وقایع متنوعه

در شب بیست و دوم جمادی الاول سیل بقزوین آمده دروازه ابر را آب برده قرب دو هزار خانه خراب کرد هم درین سال شاه دین پناه از دولتخانه کهنه بدولتخانه نو انتقال نمود مولانا محتشم در تأریخ اتمام دولتخانه نو گفته در یک مصراع در تأریخ -

* مصراع *

بہشت برین است و خیر المنازل

گفتار در قتل ابلی ترکمان

چون ابلی ترکمان با غازیان غالب آمد دختر خواجه محمد ولد خواجه مظفر بتکچی را در حباله خود در آورده ملازمان خواجه محمد پیش وی رفته نوکر شدند در آن اثنا اتفاق با خاتون نمودند که ویرا بقتل آورند ابا برین خبر اطلاع یافته محب علی و رفقای او را طلبیده بایشان گفته که شما بکشتن من اتفاق نموده اید زود باشد که بغضب من گرفتار خواهید شد ایشان از بیم جان قسم یاد نمودند که این خبر که شما شنیده اید غیر واقع است بعد از آن ترسان و لرزان از پیش وی بیرون آمدند و با منکوحه وی گفتند که وی چنین گفت

ز پیکان خونین که رخشان شده (۱) بدین گونه لعل بدخشان شده
 برون جست مرغ خدنگ از کمان عقاب شکاری گرفت آسمان
 فلکچیان از ضرب تیر و کمان بر سر سواران ریختند و قلب را منقلب ساختند
 در آن اثنا رستم خان با جمعی غازیان جرّار از خندق گذشته بمیان اردوی ازبکان
 درآمده علی سلطان مضطرب گشته داعیه نمود که فرار نماید قضا را تغذگ بر رستم
 خان خورده کشته گردید ازبکان خیره شدند و بیچاره تغذگ و تیر بر سر غازیان
 بی تدبیر ریختند امرأ چون بی (۲) موجی و چرخچی رفته بودند شکست
 خورده خود را بآب گرگان انداختند و جمع کثیر غریق گرداب فنا شدند آب که
 سبب حیاتست موجب هلاک ایشان شد و زلال که نهال از فیض او سبز شود
 درخت عمر ایشانرا از پای در آورد و قرب هزار جوان چون سوز روان و گل
 خندان بیک وزیدن باد خزان بخاک و خون غلطان شدند و بسیار از اسبان کشتی
 رفتار و نهنگان پیکار با زینهای زرین و جلهای رنگین از دست صاحب رها و
 رکاب از پای راکب جدا افتاده سر در صحراً نهاده میگردیدند ابراهیم خان و بعضی
 سواران کشته شدند بدرخان و یادگار محمد ترکمان دستگیر شدند و حسن بیگ
 (۳) فتح اوغلی و احمد بیگ قیا اوغلی با جمعی غازیان سلامت بیرون رفته بدامغان
 آمدند و علی سلطان از همان مقام بطرف خوارزم معاودت نمود *

گفتار در فتح قلعه قندهار بدست امرای نامدار و شاهزاده عالی تبار

در آن اوان که همایون پادشاه بدرگاه شاه دین پناه آمده بود قرار داد که
 چون ولایت همدوستان بار دیگر بتصرف وی در آید قندهار را بملازمان شاه دین
 پناه تسلیم نماید چون همایون پادشاه بعد از چند گاه بر آن دیار مستولی شد هم
 در آن اوقات شاه ستوده صفات از دار غرور بدار سرور انتقال نمود و فرزندش جلال

(۲) بی موججای

(۱) زمین کوه لعل بدخشان آمده ب

(۳) فتح ا فیج ب فم ج

* بیت *

هوایش چو آه ستم دیده گرم ز بس گرمیش سنگ چو نم نرم
 چو تابه زمین آتش افشان درو چو مساهی شده مار بریان درو
 اگر بر درم مشیت بستی لئیم فرو ریختی همچو سیماب سیم
 در اذنامی ایلغار شاه قلمی خلیفه مهردار را که سردار سپاه بود قولنجی دست
 داده در شب شنبه هیجدهم رمضان در گذشت امرأ سخن بدر خان قبول
 نکرده هرکدام برای خود عمل می نمودند بعد از چند روز سپاه عالم سوز در آن
 بیابان بواسطه تاخت الوس ترکمانان اسبان خود را مانده کردند خبر آمد که
 علی سلطان برادر دین محمد حقوق انعام و احسان شاه دین پناه را فراموش
 کرده بالشکر گران از خوارزم بداعیه رزم بمدد ابای ترکمان بدین حوالی آمده
 بدر خان چون بدینکمال اطلاع یافت بعزم آنکه دستبردنی نماید بر ایشان روان
 شد علی سلطان از غایت عجز خندقی در کنار اردوی خود کنده بود (۱) حوالها
 پر از ریگ کرده و گذاشته و شتران را خوابانیده و تفنگچیان را نشانده قلعه
 مستحکم ساخته بود امرأ آغاز جنگ کردند جوانان تیز جنگ و شجاعان بانام
 و تنگ حمله کردند آتش جنگ بالا گرفت چون غازیان بر کنار خندق رسیدند
 از بکن ایشان را به تیر و تفنگ گرفتند -

* بیت *

ز ابر تفک برق جستن گرفت از آن برق ژاله گسستن گرفت
 ز ابروی خوبان کمان یاد کرد ز هر گوشه فتنه بفیاد کرد
 ز پیکان سنان رنج بسیار داشت چو خاری که از غنچه آزار داشت
 در آن اذنا ابای ترکمان با دو یست نفر از دلاوران از قفای لشکر در آمده هر چند
 امرأ به بدر خان گفتند که جمعیتی را بدفع او ارسال فرما قبول نکرد ابای ترکمان
 از عقب (۲) کبتکه در آمده آغاز شیشه نمود -

* نظم *

کشیده گشادند (۳) تیر از کمان بر آمد فغان از زمین و زمان

(۲) کتیله ۱ کتله ب کورله چ

(۱) حوالها ب

(۳) و کمان ب

آمدند و بغارت ولایت فرمان داد و جنود آن مردود آتش آشوب افروختند و توب خوف و هراس برپا و اساس قلعه ثبات ابراهیم خان ذو القدر کارگر آمد و تیر باران رعب سپهر صبر و تحمل او را پاره پاره ساخت و بعجز و انکسار احوال خود را بدرگاه شاه دین پناه معروض داشت بذابر آن فرمان قضا جریان صدور یافت که شاه قلی خلیفه مهردار و بدر خان استاجلو بایلغار باستراباد روند و دفع ابا کنند ایشان حسب الحکم در شب دوم ماه شعبان با سپاه فراوان از قزوین بیرون رفتند و سایر امرأ چون یادگار محمد بیگ ترکمان^(۱) و حسن بیگ اوغلی^(۲) و قاسم بیگ دورغود اوغلی و احمد بیگ قیا اوغلی بایشان ملحق گشته روانه آن دیار شدند و ابلی ترکمان چون توجه ایشان را استماع نمود خانه کوچ را انداخته فرار اختیار نمود غازیان الوس ویرا غارت کرده در آنجا نزول نمودند در آن اثنا ابلی ترکمان با فوجی جاهلان نکبت انجام نمایان شدند دست بجنگ بردند چون عساکر بهرام انتقام بایلغار تمام آمده بودند اسبان ایشان مانده بودند -

فرومانده اسبان ز جولان همه چو اسبان شطرنج بیجان همه
 بذابر آنکه التهاب نیران مقاتله تا شب هزگم امداد یافت چو ابا معلوم کرد
 که کاری نخواهد کرد بقفا ایلغار کرد قطار استری که در راه بود گرفته روانه قیتول
 خود گردید روز دیگر لشکر خود را با مردم آن نواحی جمع کرده بجنگ آمد
 چون غازیان اسبانیشان کوفت انداخته بودند بیک بار سوار شده بروی حمله
 نمودند وی بزحمت تمام از نوک نیزه افعی اندام خلاص شده راه فرار پیش
 گرفت ترکمانان ازین جنگ متوهم گشته راه خوارزم پیش گرفتند نزد علی سلطان
 رفته از وی مدد طلب کرد امرای عالی تبار بطرف اقراک ایلغار کردند در آن
 بیابان از تف آفتاب جهانتاب گندم در خوشه مانند سپند در آتش میسوخست
 و نیش کژدم مانند عقیق^(۳) می افروخت -

(۲) دورغود ب ج دروغه ۱

(۱) حسن بیگ اوغلی ب

(۳) میشد ۱

وقایع متنوعه

درین سال شاه وردی سلطان زیاد اوغلی و سلیمان بیات با سپاه قرا باغ عازم گرجستان شدند سمارن از خوف جنود عالم سوز پناه بکوههای بلند برد غاریان تمام ولایت گوری و (۱) سوری و برات علی را غارت کردند و مواضع و مسکن ایشان را ویران ساختند و اشجار و غلات با میوههای رسیده از بیخ برکندند و مظفر و منصور با غنایم نامحصور بکنجه معاودت کردند و در آن سال شاه دین پناه در تبریز بود تبست آقای ذو القدر که برسالت روم رفته بود بدوگاه عالم پناه آمد و تحف و تبرکات بیشمار که خواندگار فرستاده بود گذرانید *

متوفیات

کامران میرزا بن بابر پادشاه بن میرزا عمر شیخ بن سلطان ابو سعید بن میرزا میرانشاه بن امیر تیمور بعد از شکست برادر سالی چند در دیار کابل و غزنین سلطنت کرده آخر بدست همایون پادشاه گرفتار گشته محکول گشت و در مکه معظمه ساکن شده در ذی حجه سال مذکور متوجه عالم آخرت گردید محمد خان شرف اوغلی تکلوالی هرات درین سال از عالم انتقال نمود شاه دین پناه امارت او را به پسرش قزاق عنایت نمود درین سال دوست خان با یونس خان جنگ کرده غالب آمد و بخوارزم مستولی گردید و یونس خان باتفاق برادر خود پهلوان قلی سلطان به قزوین آمد روز شنبه یازدهم رجب بعبته بوسی رسیدند آمدن خوارزمیه تأریخ واقع شد *

گفتار در قضایائی که در سنه خمس و ستین
و تسعمایه واقع گردیده محاربه نمودن
غازیان با ابای ترکمان

درین سال ابای ترکمان با جمعی مردمان بی ایمان بحوالی استرآباد

انیس که حامی آن خبیث بود گرفتار گشته باتفاق قاضی محمد در قلعه الموت محبوس شدند بعد از آن شاه عالم پناه با خیل و سپاه متوجه دولت خانه شدند سادات و قضاة و موالی و اهالی باستقبال نمودند به تقبیل انامل فیاض مفتخر و سرافراز گردیدند و از کوچه خیابان خرامان خرامان در آمده در مستقر سریر سلطنت و مرکز دایره خلافت بدولت و سعادت نزول اجلال فرمودند بعد از چند روز روانه قزوین گردیدند و در آن بلده قشلاق نمودند *

گفتار در قضایائی که در ماوراءالنهر واقع شده

جنگ از بکان بایکدیگر

دربین سال سلطان سعید بن ابو سعید خان بن کوچم خان باتفاق عبد الله خان بن جانی بیگ سلطان با سپاه زیاده از چون و چند متوجه تسخیر سمرقند شد و آن بلده را قبل کردند در آن اثنا درویش خان ولد براق خان که بهفور تجمل و حشمت و کثرت لشکر و بسطت مملکت از سلاطین از یک امتیاز داشت با سپاه بسیار و عدت و ابهت بیشمار از تاشکند بیرون آمده همت بمحاربه سلطان سعید و عبد الله خان گماشت در موضع (۱) رسیدند بایکدیگر مقاتله نمودند بعد از کشش و کوشش درویش خان مغلوب گشته بجانب تاشکند گریخت سلطان سعید بر سمرقند مستولی گردید و عبد الله خان با سپاه فراوان روانه بخارا شد در آن اوان برهان سعید نبیره عبید خان که حاکم آن دیار بود با جوانی تعشق میوزید شبی پنهان بخانه جوان رفت و آن فامرد ویرا بقتل آورده سرش را نزد عبد الله خان فرستاد صباح سپاه بخارا مستعد شده خواستند که بعبد الله خان جنگ کنند چون قتل برهان سعید را معلوم کردند مجموع شهر را تسلیم کرده ملازم گردیدند *

(۱) نام موضع در هیچ نسخه نیست

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اربع و ستین
و تسعمایه واقع گردیده رفتن شاه دین پناه
به تبریز و گرفتار شدن قاضی محمد
و حیدر بیگ^(۱) انیس

چون لشکر سرما از طلیعهٔ سپاه بهار رو بانهزام آورد روز از قدوم آن فصل
طبیعت حیات گرفت - * نظم *

چو دی رفت و شد فصل اردی بهشت
^(۲) سمن طعنه زد بر ریاض بهشت
فلک سالی شد سایبان سحاب

شهادش ز هر گوشه زین طغاب
در اوایل فصل بهار شاه کامگار از قزوین بیرون آمده متوجه ییلاق سهند شد چون
قاضی محمد ولد قاضی مسافر عثمان اختیار بدست نفس نا پرهیزگار داده
بر مسند غلظت تکیه زد و مرکب شهوت را بهر طرف در جولان آورد درشتی را
شعار خود ساخته ترک و تاجیک را رنجانید و رمانید - * نظم *

درشتی همه نیش چون خار بن سر و پاش فاسد چوریش کهن
چو بخل و حسد مایه دشمنی چو حرص و طمع نا پسندیدنی
فرمان همایون بگرفتند او صدور یافت مولانا صیرفی در تاریخ آن واقعه گوید -

* نظم *

سر فرعونیان قاضی محمد که مصر ظلم را او بود بانی
اگر ماندی دو سال دیگر آن شوم شدی تاریخ او فرعون ثانی
آنحضرت از سهند کوچ کرده بجزنداب نزول کرد و در آن اوان حیدر بیگ

برجانی خود ثابت می بود بیادشاهی برداشند پیر محمد خان ناچار سکه
بنام (۱) او زد *

میر اسد الله ششتري از فضائی سادات نام دار و اعظم نقباً و نجباً و علمای
عالی‌مقدار جامع علوم عقلی و نقلی و مستجمع فضایل و کمالات نفسانی بود
مسقط الرأس آنحضرت از شش‌تیرست فامّا اکثر اوقات (۲) در مشهد مقدّسه بافاده
علوم دینی و استفاده معارف یقینی اشتغال داشته و در جمعی که در خدمت
مجتهد الزّمانی در عتبات عالیات افاده علوم نقلیه می نمودند و ترقّیات (۳) کلیّه
ایشان را حاصل شد افضل و اعلم ایشان صدارت پناه مومی الیه بود لهذا حضرت
مجتهد الزّمانی پیوسته در مجلس بهشت آیین اظهار مذاقب و فضایل
و کمالات ایشان می نمودند و چون عزل میر معز الدّین محمد محقق شد نواب
سپهر رکاب [در باب] صدارت جمعی که لیاقت تصدّی آن داشتند قرعه مشاورت با
افاضل و ارکان دولت قاهره در میان انداخت هر کس بر وفق مدعای خود کسی را
تعیین می فرمودند بذا بر آنکه اوصاف او بموجب توصیف مجتهد الزّمانی قرع
سمع اشرف شده بود قرار بر آنحضرت داد و کس باحضر وی به ششتر فرستاد
و بدرگاه معلّی طلب نمود و منصب صدارت را بوی تفویض فرمود فی
الواقع کمالات صوری و معنوی ایشان لا یعد و لا یتحصی بود و حسن عبارت
و لطف انشاء را علاوه سایر فضایل ساخته اند و در اکثر علوم تألیفات و تصنیفات
دارند از جمله در زمانی که در عتبات عالیات در ملازمت حضرت مجتهد
الزّمانی بوده اند بموجب اشاره عالی آنحضرت رساله لعینه که مؤلّفات
ایشان است بافصح عبارات و الطف استعارات ترجمه کردند در علامات ظهور
صاحب الامر علیه التّحیة و السلام رساله تألیف فرموده بجاء العیون مسمّی
ساخته اند و ادلّه (۴) سمعیّه و عقلیه بر وجود آنحضرت اجراً فرموده درین سال از
عالم انتقال نمود *

(۱) آورد ا

(۲) مشاهد ب ا

(۳) کلیات ب

(۴) شمعیّه ب برود آنحضرت ب

جوجی بن چنگیز خان چون سمرقند را از اولاد ابو سعید خان گرفت و ولایت بیرون بخارا را از برهان سعید پسر زاده عبید خان انتزاع نموده بود ولایت میانکال را که حالا بشاهرخیه اشتهار دارد از اولاد جانی بیگ سلطان بود متصرف گشته و شهر سبز و قرشی را که (۱) با اولاد فولاد سلطان تعلق داشت از دست ایشان بیرون آورده داعیه نمود که نهری از آب شاهرخیه که میان تاشکند و سمرقند است برداشته بودی وسیع پر علف که بجانب سمرقند واقع شده جاری سازد که چون در زمستان میانه تاشکند و سمرقند بواسطه برف مسدود میشد و بیست هزار کس از مردم الوس او در صحرای مذکور قشلاق کرده بار نزدیک باشند اتفاقاً بواسطه همین رجوع بجانب صحرای مذکور رفت و شب شراب عسل خورده طمع به پسر اتالیق خود کرده پسر پنچ کارد بروی زده در همان شب فرار کرده نزد سلاطین حصار رفت براق خان بآن زخم در گذشت مدت عمرش پنجاه و شش سال بود و مملکتش تاشکند و فرغانه و سمرقند و چهار دانگ بخارا بعد از موت او درویش سلطان که (۲) پسر بزرگترش بود خان شد بابا سلطان (۳) و امین سلطان و خوارزم شاه سلطان و سایر برادران تابع وی شدند چون خبر فوت براق خان بکاشغر رسید (۴) رشید خان حاکم آن دیار سپاه خود را جمع آورده متوجه اندجان گردید زیرا که پدر براق خان سونجک سلطان از پدر رشید خان گرفته بود و برهان سعید نیز (۵) با جمعی جمیع نواحی بخارا را متصرف شده و حق نظر خان (۶) قازاق از ولایت قرق و قربا بطمع تاشکند بعسکرت آمد بعد از براق خان سکه و خطبه بنام پیر محمد خان بن جانی بیگ سلطان کردند بعد از اندک وقتی پسران اسکندر خان عبد الله خان و عباد الله خان رشد تمام کرده پدر را که در کنج خمول آرمیده پای از دایره افزوای بیرون نمی نهاد و مرکزوار

(۲) بزرگش ب

(۴) ندارد

(۶) قازان چ

(۱) با اولاد سلطان ب

(۳) امین چ

(۵) با جمعی را ب ندارد

قلی بیگ ولد دانه بیگ افشار با سپاه بسیار روانه قندهار شدند در آن اوان شاهوردی بیگ ولد خلیفه شاملو با جمعی بهادران نامی غافل بر سر بهادر سلطان ریخته بعد از ستیز و آویز بهادر سلطان رو بگیریز آورده راه دیار هند در پیش گرفت امّا شاه محمد قلاطی آغاز مخالفت کرده دروازه‌های حصار را بر روی غازیان عالی تبار بست جنود ظفر قرین قندهار را چون نکین درمیان گرفتند قرب سه ماه غازیان عالیجاه با آن طائفه گمراه مجادله میکردند روزی شاه محمد با سپاه یاران عدد از قلعه بر سر ولی خلیفه ریخته در آن اوان ملازمان آن امیر عالیشان متفرّق بودند امّا جمعی از اهل جلادت ثبات قدم نموده کوششهای مردانه کردند و از جانبین جمع کثیر کشته شدند چون آن گروه بی اقبال کاری از پیش نبردند بقلعه معاودت نمودند باستصواب حسین بیگ ایچک اوغلی^(۱) عساکر ظفر شعار از ظاهر قندهار کوچ کرده روانه خراسان شدند امّا خلیفه ولی شاملو با سپاه بلا اثر بزمین داور آمده بعد از جنگ بسیار بر آن حصار مستولی گشت *

وقایع متنوعه

درین سال شاه دین پناه دارائی هرات را بشاهزاده عالمیان اسمعیل میرزا شفقت فرمودند و سلطان محمد میرزا را طلب نمودند در یدلاق دریاوک نزول فرمودند هم درین سال امرأ و اعیان از کلّ مناهي توبه فرمودند این قطعه در تأریخ این مقدمه وارد گشت -

سلطان کشور دین طهماسب شاه عادل سوگند داد توبه خیل و سپاه دین را تأریخ توبه دادن شد توبه نصحاً سرالهیست این منکر مباحث این را

متوفیات

براق خان بن سونجک سلطان بن ابو الخیر خان بن دولت شیخ اوغل بن ایلتی^(۲) بن فولاد اوغل بن ایبه خواجه بن تغتای بن بلغان بن شیبیان بن

و بهادر سلطان بر کافران حمله نمودند و دست به تیر و کمان و سیف و سنان بردند -

* نظم *

ز هرسو ز آواز زان کمان شتابان شده کورگسان ز آسمان
ز بس جستن تیر آتش فشان شده آبله دست پیکان کشان
مشبک شده سینها از سنان یلان از مشبک تماشا کنان

تیغ آبگون بر چهره قیرگون هندوان نقاب احمری بست و از چشم نیلگون پیلان چشمه خون میگشاد بهادران سپاه چغتای بر صف ایشان زده^(۱) پیلانان را از قلل آن جبال باد رفتار نگونسار ساختند در اثنای جدال و قتل تیری بر هیمو فابکار خورده بصد غم و الم روانه جهنم گردید بنابراین آن هندوان رو بواهی فرار نهاده جمعی از جنود ظفر قرین آن کافران بی دین را تعاقب نموده تیغ کین و انتقام بر اهل افهزام نهادند زمانه بر اهل ضلال و شرک روز روشنی شب تار کرد گردنکشان و دلاوران هند با خاک برابر گشتند تو گفتی که شمشیر فذا بر چهره شبه رنگ هندوان زر ریخته و دست اجل بر تن قیرگون زعفران بیخته - * ابیات *

ز بس کشته هندو زمین شد سیاه چو زاغان نکندند بر روی راه

درخشان زتن^(۲) خروشن افروخته چنان کاتش از هیزم سوخته

جلال الدین اکبر پادشاه مظفر و منصور در آن رزمگاه نزول اجلال فرمود *

گفتار در محاصره کردن اصرای عالیشان قندهار را

چون همایون پادشاه بر بلاد هند مستولی شد بیرام خان بهار نو که رکن دکن پادشاه بود قندهار را بشاه محمد قلاطی داده باتفاق پادشاه روانه هند گردید بنابراین بهادر سلطان ولد حیدر خان ازبک که از قبل پادشاه والا گهر حاکم زمین داور بود با جنود جرّار قندهار را مرکزوار در میان گرفت شاه محمد قلاطی رسولان سخن دان نزد شاه دین پناه فرستاده استمداد نمود بنابراین فرمان همایون بفتح پیوست که سلطان حسین میرزا ولد بهرام میرزا و ولی خلیفه شاملو والله

عزیمت بجاذب دهلی بر افراخت تردی بیگ که از قبل جلال الدین اکبر پادشاه والی آن بلده بود طاقت مقاومت نیاورده راه فرار پیش گرفت چون این خبر محضت اثر پادشاه والا گهر رسید فرمان داد که افواج لشکر مانند بحر اخضر بحرکت آمده متعاقب یکدیگر روانه شدند از امرای نامدار علی قلیخان ازبک و بهادر سلطان (۱) با دیگر سرداران برسم منقلای لوی جلالت بر افراخته متوجه مخالفان شدند و شهریار کامگار با جنود ظفر شعار از عقب امرأ روانه گردید - * بیت *

شتابان ز پی شاه مسند سپهر چو دنبال صبح فروزنده مهر
مقارن این حال قراولان بمسامع علیه رسانیدند که هیمو بسر هندی رسیده است آنحضرت میمنه و میسره راست کرده روانه گردید چون مسافت میان دو گروه سمت تقارب پذیرفت آن دو سردار در برابر یکدیگر فرود آمدند چون خاقان شرقی انتساب آفتاب یکسواره بر لشکر حبش تاخته بضرب شمشیر مصری ایشان را منہزم ساخت -

* نظم *

دگر (۲) روز کاشقر برون تاخت مهر دو اسبه روان شد بروی سپهر
جلال الدین اکبر پادشاه بآرایش سپاه مشغول شده میمنه و میسره سپاه را بامرای نام دار مثل بیرام خان بهارلو و تردی بیگ و محمد قاسم نیشاپوری و حسین قلی ذوالقدر سپرده علیقلی خان و بهادر سلطان را چرخچی ساخته از آن سو هیمو نیز با اسباب و آلات حرب و ادوات طعن و ضرب و با چهار صد زنجیر فیل روی بمیدان نهاد و افیال در صحرای معرکه چون دریا از باد بجوش آمده خراطیم شعبان شکل ایشان قلاده شیر فلک گشته و منطقه جوزا و حلقه ثور^۳ شده -

صف زنده پیلان گروها گروه چو گرد گریوه کمرهای کوه
مژه چون سنان چشمها چون عقیق ز خرطوم تادم در آهن غریق
به پشت ایشان تختها محکم ساخته هیمو بریکی از آنها نشسته همدران در
پهلوی صف پیلان پای در مرکب جلالت استوار کرده بار اول علیقلی خان

(۱) بار دیگر برسم ۱ بار دیگر سرداران برسم ب

(۲) کار شقم ۱ کار شعب

نموده است غازیان بیکبار از پی دشمنان تاختند چنانچه نزد شاه وردی سلطان زیاده از پنجاه کس نماند از آنجانب لواسان به خلاف تصور غازیان با جمع کثیر از ازناوران بر پشته صعود کرده انتظار جنگ میکشید و ازین جانب دلاوران بغرور و عجب تمام بدان مقام رسیدند و لواسان را قاید تقدیر بصوب معرکه داروگیر در حرکت آورد و عنان توجه بصوب غازیان بی سرتافت و دلاوران بعد از ظاهر ساختن مردی و مردانگی شکست یافتند و شاه وردی نیز راه انهرام پیش گرفت سپاه کفار سید نفر از ملازمان و بهادران نامدار بقتل آوردند و اکثر ایشان از دنبال غازیان روان شدند لواسان با کشیشی دران مقام توقف نمود در آن اثنا محمد بیک چینی با معدودی چند غافل بلواسان دو چار گردید بی تهاشی حمله نمود دولت شاهي مدد کرده اسب لواسان برو در آمد لواسان از مرکب افتاده یکی از ملازمان محمد بیگ ذاکر نام پائین آمده زخمی چند بر روی زده در آن اثنا گبران هجوم آوردند محمد بیگ بر اسب لواسان سوار شده بدر رفت گبران ذاکر را با چند نفر از چینیان شهید گردانیدند لواسان که سرمایه شر و فساد و اصل کفر و عناد بود هم نشین غم و ندیم ندم شد اعلام شرک و راه ضلال او بدست قهر نگون گشت در گرداب و غا و آتش هیجا چون باد خاکسار شده جان^(۱) بمالک سپرد -

* بیت *

مالک نهد در انجمن روز رستخیز بر مجمر جهنم از اعدای شه سپند
و گبران نعلش لواسان برداشته متوجه دیار خود شدند *

گفتار در قضایائی که در بلاد هند واقع شده محاربه نمودن جلال الدین اکبر با هیموی هندو

چون خبر وفات همایون پادشاه باگرة رسیده هیمو نام کفری بیدولت خیال سلطنت هندوستان در دماغ جای داده مردم بسیار از هر دیار جمع آورده علم

نیفکند بر بیذوائی نظر مگر آنکه کردش غنی از گهر
 ز اهل هنر هرکه آمد برش بگسترد ظلّ کرم بر سرش
 ایام سلطنتش بیست و شش سال مملکتش از قندهار تا وسط هندوستان مولانا
 قاسم گاهی در تأریخ واقعه او گفته -

همایون پادشاه ملک معنی ندارد کس چو او شاهنشهی یاد
 ز بام قصر خود افتاد فاگه و زو عمر گرامی رفت بر باد
 پی تأریخ او گاهی رقم زد همایون پادشاه از بام افتاد
 بعد از فوت او فرزند بزرگش جلال الدین اکبر در آگره بسلطنت نشست فرزند
 دیگرش محمد حکیم میرزا در کابل متمکن گشته بیرام خان بهارلو جمیع مهمات
 را پیش خود گرفت جلال الدین اکبر را غیر از اسم چیزی دیگر نبود خواجه
 جمال الدین محمود سر آمد علمای زمان و افسح بلغای دوران بوده با وجود
 انواع فضایل و کمالات آن عالم فرخنده صفات اندیشه عجب و نخوت پیرامون
 خاطرش (۱) نمیگشت آنجذاب نزد مولانا جلال الدین محمد (۲) دوانی
 تحصیل کرده بود درین سال از معنیت سرلی جهان بروئے رضوان خرامید از
 جمله تصانیفش اثبات واجب در مقابل مولانا جلال الدین نوشته *

گفتار در قضایائی که در سنه ثلث و ستین و تسعمایه واقع گردیده گفتار در جنگ کردن سلطان زیاد اوغلی با لواسان گرجی

درین سال لواسان گرجی از گوری بیرون آمده بحوالی (۳) قلعه کوش آمد
 چون این خبر بشاه وردی سلطان زیاد اوغلی رسید سپاه قراباغ را جمع آورده
 متوجه ایشان گردید چون نزدیک بمسکن کفار رسید خبر آمد که لواسان فرار

(۱) می نگذشت ب نمیگذشت ۱ نمیگشت ج در نسخه ها از اندیشه

(۳) کومش ۱

(۲) دانی ۱ تلمذ کرده ج

بر افتاد گل از نهال مراد شدش خرمین زندگانی بباد
 بفصل چنین شاه اقلیم بخش بآهنگ قزوین برون راند بخش
 هم درین سال ابراهیم خان ذوالقدر در چهار دهم ربیع الاول مغضوب شده
 حکومت شیراز را بعلی سلطان طائی اوغلی شفقت نمودند *

متوفیات

همایون پادشاه بن بابر پادشاه بن عمر شیخ بن سلطان ابو سعید بن میرزا
 سلطان محمد بن میران شاه بن صاحبقران امیر تیمور گورگان درین سال از عالم
 انتقال نمود سبب فوت او آنکه خواب بی جایگاه بآن پادشاه عالیجاه غلبه کرده
 عصا شکست و بضرب تمام از بام بزیرافتاد و در حال روانه عالم آخرت گردید -

دریغا که خورشید روز جوانی

ز بالا افتاد این بلا ناگهانی

بحسرت برفت از جهان (۱) زاد مریدی

که بودش بر اقلیم جان قهرمانی

دریغا چنین کامرانی که ناگه

که بشکست در کام او کامرانی

ز تابوت گردش اجل تخت بندی

چو سرو سہی قامت پهلوانی

آنحضرت پادشاهی بود صاحب شکوه و شهریار حکمت پرتوه بنابر اقتضای عادت
 جبلی بلکه بمقتضای سعادت لم یزلی همیشه ارباب فضل و هنر و هنروران
 فضیلت گستر را مشمول عواطف بیکران ساختی و بتدارک ارباب فطانت
 بوجه اتم و اکمل پرداختی و عطای دی از یک لک که عبارت از دویست
 تومان باشد کمتر نبود -

* نظم *

بدرگار او کس نکرد التجأ مگر آنکه حاجات او شد روا

(۱) بر آورده چون بلبلائش نوا کیوتر بچرخ آمده در هوا
در آنجا جشن پادشاهانه و بزم خسروانه ترتیب کنند بنا بر آن فرّاشان چابک
دست قُبّه بارگاه را باوج مهر و ماه برافراختند -

یکی بارگاهی چو مینو سپهر کشیدند تا ذروه ماه و مهر
شاه دین پناه در بارگاه قرار گرفته مطربان خوش آواز و خفیا گران چنگ نواز
در آن بزمگاه نواي خسرواني و صوت داودی و لکن باریدی ادا کرده و از
صدای قانون (۲) ملک در فلک برقش آمده -

بربط چو عذرا مریمی (۳) گابستنی دارد همی
از درد زادن هر دمی در ناله زار آمده
آن آب نوشین شاخ بین مار شکم سوراخ بین
افسونگر گستاخ بین لب بر لب یار آمده
فالان رباب از عشق می در سینه بسته دست ری

بر ساعدش بالای پی رگهای بسیار آمده
و کریمه از اقارب ارحام در عقد ازدواج شاهزاده عالمیان اسمعیل میرزا در آوردند
و زفانی کردند که تا میزبانان قضا قرص ماه و مهر را بر اطباق افلاک جهت
مجلس شبستان حضیض خاک نهاده اند اجلاس بدان خوبی و اطعامی
بدین هیچ ندیده اند و در تاریخ این زفاف واقع شده این دو مصراع -

وصلت مهر و ماه داد فلک فلک داده پیوند شمس و قمر
چون طلیعه شتا دستبرد لشکر سرما بر صحرا نشینان صیف و خریف دست
یافت و باد وزان اوراق خزان را متأثر و ریزان ساخت -

خزان چون در آمد بتاراج باغ ز باد خزان مرد گلزار باغ
بنفشه قد خویش در هم کشید ز سرما برخ نیل ماتم کشید
خزان بس که بر لاله بیداد کرد فکند از سرش افسر و داد گرد

(۱) این دو بیت را ب ندارد (۲) ملک را در فلک برقش در آورده ب

(۳) چو عذرا مریمی ا چو عذرا مریمی ب

ز تن رفته خون با گل آمیخته
 چو خیکی سیه باده زو ریخته
 سلطان اسخدر بوجود لشکر انبوه و زنده پیلان با شکوه مغرور بود و نصوت آیس
 لی مَلِّک مَصْرَ دماغ راه داده و از مضمون اَمَّ تَرَ کَیْفَ فَعَلَ رَبِّکَ بِأَصْحَابِ
 الْفِیْلِ (۱) اَمَّ یَجْعَلُ کَیْدَهُمْ فِی تَضْلِیلٍ غافل مانده از بیم چهر شان کهر بائی
 شده چون گاه از صدمه تند باد وزان منفرد و گریزان شدند - * نظم *

همه هندوان سینه ریششان شدند
 چو زلف معنبر پریشان شدند
 (۲) برون رفته سک رای برگشته بخت
 ولی خون بهاماند ازو تاج و تخت
 لشکر چغنائی ایشان را تکامیشی کرده جمعی کثیر را براه عدم فرستادند و بعضی
 را دستگیر کرده بدرگاه همایون آوردند -

همه هندوان شد اسیر مغل
 بگردن نهادندشان بار غل
 روز دیگر همایون پادشاه از رزمگاه کوچ کرده متوجه دهلی شده و بلاد هند را
 متصرف گردید *

وقایع متنوعه

درین سال شاه دین پناه از قرا باغ کوچ کرده در دار السلطنته تبریز نزول اجلال
 فرمود آنحضرت فرمود تا در باغ شمال که اعتدال هوا و فضای جانفزا و لطافت
 اشجار و طراوت گلزار و آبهای روان که جَنَّاتٌ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ که در
 غایت اشتهاست - * نظم *

چه باغی که شد رشک باغ ارم	گل آتشینش چراغ ارم
چنارش قد افراخته از زمین	زده پنجه برساق عرش برین
نهال گلش همچو خوبان شنگ	بعثاً همه ناخفان کرده رنگ
چو خطّ بتان سبزه اش دلگشا	ز سر گشتگانش نسیم صبا
بهم سوسن و غنچه اش متصل	زبان در دهان از پی کام دل
درختان سروش همه دلپسند	چو سبزان رعنائی بالا بلند

دهلی شد چون سلطان اسکندر از توجّه چیش ظفر اثر مطلع شد با سپاه بی پایان و شوکت تمام متوجّه سر هند گردید گرداگرد اردوی خود را خندق برید همایون پادشاه با خیل و سپاه نزدیک ایشان فرود آمد چنانچه ضربن می رسید و از آنجانب سلطان اسکندر از توجّه چیش ظفر اثر مطلع گردید سپاه را آراسته خاطر از جبن و بیدلی پیراسته بود پیلان کوه بنیاد (۱) ابر نهاد سپهر پیکر صاعقه هیبت برق صولت را کچیم پوشانیده و خراطیم ایشان را بزره گرفته هژدوان زانغ چهر سوار گشته سفید مهره میزدند -

(۲) به پشت زنده پیلان برنشسته ناک اندازان

چو عفریتان آتشبار بر تلهای خاکستر
آسمان از غبار لباس اغبر پوشیده و زمین از پولاد پوش بسان سحاب جوشن وز شد -
ز گرد آسمان در سیاهی شده ز جوشن زمین پشت ماهی شده
و اعلام همایون افراخته شد و شکل مصاف و پیکر پیگار پدید گشت بار اول فرزند پادشاه جلال الدین اکبر و بیرام خان و شاه ابوالمعالی و (۳) اتردی بیگ و بهادر سلطان با فوجی شجاعان بر مخالفان حمله کردند آتش پیگار را مشعل گردانیدند سر پیگان از تن خون آلوده خسته رنگ لعل پیکانی گرفت و نوک سنان از عکس چهره زر اندوده گشته (۴) زردی کهر با پذیرفت *

ز کشته ندیدند بر دشت راه هوا گشته چو روی زنگی سیاه
دلیران لشکر و بهادران صف در و مردان دلاور از خندق (۵) و از جسری که اسکندر بسته بود عبور کردند و بزخم تیغ آب دار و خدنگ جانگذار دمار از روزگار آن باد پیمایان خاکسار بر آوردند -

پذیرفته از روز نیمی فزون که شد ز آن سپاهان سه بهره نگون
ز هر سو نگون هژدوی بود پست چه بی سرفکنده چه بی پا و دست

(۲) تا جوشنور شد ب ندارد

(۴) ازوی ب

(۱) کوه بنیاد را بر نهاد

(۳) پردی بیگ ا ج

(۵) جسری ب جسری ج چری ا

را گرفته رایت استیلاً بر افراختند و بعد از چند روز ابایی ترکمان با غلبه تمام بکنار اردوی جبرنداب سلطان شاملو و مصطفی ورساق آمده صوبه افداخت غازیان ورساق و دلاوران باستحقاق اصلاً تغییر بحال خود راه ندادند و معاندان را بضرب تیر و تفنگ مغلوب ساختند درین اثنا سیف بیگ بیات برسم قراولی از اردوی کوکچه سلطان بیرون رفته ابایی ترکمان با سپاه فراوان بوی رسیده بعد از جنگ بسیار ویرا دستگیر (۱) گردانید و کوکچه سلطان و سایر امرای عظام برسم ایلغار از قفای آن ذابکار بیرون رفتند ابایی ترکمان از بیم شمشیر غازیان آتش پای گشته بساط خاک را باد کردار می پیمود تا نزد والی خوارزم علی سلطان از یک رفت و از وی مدد طلب نمود علی سلطان با جنود فراوان متوجه امرأ شد چون آن دو سپاه رزم خواه دست و گریبان نزدیک رسیدند علی سلطان ترک خصوصیت کرده اسب چند نزد امرأ فرستاد ایشان نیز ملازم او را خلعت داده نزد علی سلطان روانه گردانیدند بعد از صلح کوکچه سلطان قاجار علم عزیمت بجانب عالم آخرت بر افراخت و سایر امرأ متوجه دیار خود شدند *

گفتار در محاربه نمودن همایون پادشاه با سلطان اسکندر

چون انقلاب ولایت هندوستان و پریشانی مردمان افغان به همایون پادشاه رسید با سپاه زیاده از قطرات امطار و بیرون از حصر و شمار از روی مکنیت و اقتدار متوجه آن دیار شد سپاه جغتای در کنار آب ماخوره با حسین خان (۲) و فتح خان جنگ عظیم کردند افغان مغلوب شده سلک جمعیت ایشان از هم گسیخت بعضی پناه بسلطان اسکندر که حاکم دهلی بود [بردند و] بعضی بکوه ها رفته در مقام جمع کردن (۳) لشکر شدند همایون پادشاه با جمعی امرای دولتخواه یسال بسته روانه

(۱) گردانیدند (۲) ندارد

(۳) جمع آوردن شدند لشکر همایون جمع آوردن لشکر شده همایون ب

در زمان چون تو شاهي دست بستن در نماز
 هست کاری دست بسته ای شه عالي تبار
 قاضي این ملک نسل خالد ابن الولید
 مفتي این شهر فرزند سعید نابکار
 کشته گردیده ز تیغ شاه غازي هر دو را
 هم برادر هم پدر هم یار و هم خویش و تبار
 خود بفرما ای شه دانا که اکنون این گروه
 داعي خصم اند یا مولای شاه کامگار
 قتل عامی گر نباشد قتل خاصی میتوان
 خلاصه از بهر رضای حضرت پروردگار
 نیستند اینها رعایای که باشد قتلشان
 موجب تخفیف مال و مانع خرج (۱) دیار
 بلکه هریک مبلغی از مال دیوان میخورند
 سر بسر صاحب سیورغاند و هم ادرار دار

گفتار در قضایائی که در سنه اثنی و ستین و تسعمایه واقع گردیده گفتار در فرستادن شاه دین پناه سپاه بسر ابلی و سیاه

درین سال خبر آمد که ابلی ترکمان بر باره طغیان سوار گشته فکر خونریزی
 و داعیه فتنه انگیزی دارد و صورت محال بر لوح خیال می نگارد بنابر آن شاه
 دین پناه کوکجه سلطان قاجار و علی سلطان طایي اوغلی ذو القدر با فوجی از
 بهادران جوشن در روانه استرآباد گردانید و ایشان با جرنداب سلطان شاملو
 و مصطفی بیگ و رساق بجانب حشم ترکمان یقه ایلغار کردند و خانه کوچ ایشان

افلاک را پلاس مصیبت (۱) لباس گشت

اجرام را وقایع ظلمت حجاب شد

هم درین سال سلطان محمود والی گجرات متوجه عالم آخرت گردید و درین سال نظام الملک که فرمان فرمای ولایت دکن بود روانه آن جهان شد مولانا قاسم گاهی در آن واقعه گوید -

سه خسرو را قران آمد به یکسال که هزد از عدلشان دار الامان بود
یکی محمود شاهنشاه گجرات که همچون دولت خود نوجوان بود
دویم اسلام شه سلطان دلی که در هندوستان صاحبقران بود
سیوم آمد نظام الملک بکری که در ملک دکن خسرو نشان بود
ز من تاریخ فوت آن سه خسرو چو میپرسی زوال خسروان بود
مولانا حیرتی عمدة الشعراى زمان خود بود و در منقبت (۲) گوی گوی
مسابقت از امثال و اقوان می ربود درین سال در کاشان از کوشک افتاده دفتر
اوراق عمر را به باد فنا داد از منظوماتش قصاید و دیوان غزلیات و بهجة المباهج
و قصیده که در جواب قصیده خواجه سلمان ساوجی گفته و از فرزینان شکوة
نموده چند بیت نوشته شد -

وقت آن آمد که آساید سپهری بی مدار
چون زمین در سایهات ای سایه پروردگار
پادشاهها مدت نه مالا شد کین فاتوان
مانده در تروین خراب و خسته و مجروح و زار
یافتم وضع تسنن در وضع و در شریف
دیدم آثار تخرج در صغار و در کبار
در مقابر پای شسته از فقیر و از غنی
در مساجد دست بسته از یمین و از یسار

(۱) بساط ۱

(۲) منقبت گوی گوی مسابقت ۱ منقبت گوی متابقت ب

وقایع متنوعه

درین سال شاه دین پناه مراعات همسایگی و اظهار ملایمت و وفاداری فرخزاد بیگ ایشیک اقسای را با مکتوب محبت اسلوب و رسالتی بغایت دلغریب و مرغوب بسططان سلیمان (۱) پادشاه روم فرستاد. و آغاز تأکید مصادقت و موافقت درمیان نهاد. هم درین سال عثمان پاشا بشهر زور آمده قصد سرخاب کرد بی آنکه جنگ کند ولایت را انداخته بمریوان آمد رومیان بر آن دیار مستولی شدند *

متوفیات

سلیمان شاه بن شیرخان افغان که والی بلاد هند بود درین سال از غم آباد فانی به نعیم جاودانی رحلت نمود و هرج و مرج در اطراف هندوستان شایع گردید و از انعدام پادشاه نافذ فرمان که بدفع مضرت جهال قیام تواند نمود سر فرموده لولا السلطان لاهل الناس بعضهم لبعض ظهیراً ظاهر شد درهای عیش و عشرت بر روی رعیت آنولایت بسته گشت امواج دریای فنا تا بحر اخضر رسید افواج فتنه و بلا در اطراف و اکفاف ظاهر گردید در هیچ گلبنی گلی و بر هیچ شاخی بلبل و در هیچ جای (۲) پلی نماند عافیت چون زه کمان گوشه گرفت و فتنه و آشوب چون نقطه مرکز درمیان آمد -

عادل کجا رود که جهان دار ظلم گشت

فحل از کجا چرد که گیا زهر ناب شد

از سیل اشک بر سر طوفان واقعه

خوناب (۳) رفته رفته بشکل حباب شد

(۱) فرستاد پادشاه روم بشهر زور آمده سرخاب کرد بی آنکه جنگ کند ولایت را انداخته بمریوان آمده رومیان بر آن دیار مستولی شدند ب

(۳) رفته قبه ا

(۲) ملی ب

مردمان شیروان فوج فوج از عبد الله خان رو گردان شده بوی ملحق گردیدند و جناب خانی بتائید حضرت ربانی بمدافعه و مقابله ایشان روان گشت در موضع تنگه بدیشان رسید سمند خوش رفتار را بجولان در آورده بایشان حمله نمودند و اهل خلاف نیز تیغ از خلاف بیرون آوردند و بمدافعه مشغول شدند و جمعی غازیان را مجروح گردانیدند عبد الله خان بواسطه استحکام مکان کاری از پیش نبرده بشماخی معاودت نمود قاسم بیگ بقلعه بیرقد آمد و چهل روز در آن مقام توقف نمود بعد از آن با جمعی مردمان کوه اندیش از مقر خویش بیرون آمده متوجه قلعه گلستان شد زیرا که عبد الله خان در آنجا بوده و عبد الله خان روی توکل ببارگاه خیر الذاریین آورده توسل بخاتم النبیین محکم کرده روی بدان دریای لشکر آورد چون تقارب الفریقین بتلاقی انجامید بترتیب میمنه و میسره مشغول شدند قاسم بیگ با دو هزار سوار جرّار و یزگچریان نام دار مستعد قتال و جدال گردید و عبد الله خان که دو هزار سوار همراه داشت بایشان حمله نمود از ابتدای چاشت که آفتاب دولت غازیان ارتفاع داشت تا بین الصلوتین که وقت افول کوکب طالع منخوس آن^(۱) ظلمه بدکردار بود توالی صدمات و تعاقب صولات انقطاع نیافت هزار و پانصد نفر از دلیوران روزگار آن زمره اشرار در عرصه معرکه بر خاک هلاک افتادند در اثباتی آمد شد تیر دل دوز و مهره تفنگ برق افروز متعلقان مردم اردوی خان باسبان باد رفتار سوار شده یسال بسته بمدد آمدند چون چشم شیروانیان بدیشان افتاد تصور نمودند که از جانب شاه کمک رسید از هم فرو ریختند -

* نظم *

اگرچه بود کوه ثابت قدم چو آید قیامت بریزد ز هم

و بارنگ از بیم زرد و روی از نکبت سیاه بحال تباه بطرف تبرسران گریختند و غازیان ایشان را تعاقب نموده جمعی را بقتل آورده از روس ایشان منازها ساختند *

و گرجیان باز دحام تمام بدفع غازیان روی آوردند و یکساعت نجومی از اطراف بروج در عین دخول و خروج میان مبارزان قلعه گشا و آن مشرکان^(۱) دشمن خدا جنگی در پیوست که دیدهای تیز بین آسمان در نظاره آن حیران ماند از بالای برج و باره مغزهای بی سرو سورهایی بی مغز چون آثار اشجار از نزد باک خریفی ریزان شد و بزخم تیغ آتشبار آبدار بسیار از آن گرجیان بدکردار را و مَا وَیَسَّ جَهَنَّمَ وَبُنْسَ الْمَهْأَ فرستادند و مادر لواسانرا با اکثر از فاوران اسیر کردند و بدرگاه اسلام پناه آوردند در آن اثنا منهبیان بعرض خسرو جهان رسانیدند که درین حوالی قلعه ایست * * * نام جمعی از گرجیان آن حصار را پناه ساخته و لوای مخالفت افراخته شاه دین پناه شاهوردی سلطان زیاد اوغلی را بفتح آن قلعه نامزد نمود امیر مشار الیه بجنگ آن قلعه را بجنگ آورده باردوی همایون ملحق گردید و جنود ظفر شعار بیازی حضرت پروردگار قلعه بسیار که در آن دیار در تصرف کفار فجار نابکار بود بقوت بازوی کامگار مستخر گردانیدند و اسیر بسیار که از سی هزار متجاوز بود گرفتند با اموال نا محصور^(۳) ببردع آمدند و دبیران لطایف نگار و منشیان فصاحت شعار بلاغت آثار ذکر فتوحات آن دیار بقلم مشکبار در آورده خبر بشارت بمسامع اهالی بلاد آذربایجان و شیروان و شکی و عراق و فارس و کرمان و سواحل عمان و خراسان رسانیدند *

مکاربه نمودن عبد الله استاجلو با قاسم

بیگ شیروانی

در آن اوان که سلطان سلیمان بآذربایجان آمد قاسم بیگ شیروانی را با لشکر گران از راه کفّه بشیروان فرستاد و ایشان از دربند گذشته بآن بلاد در آمدند

(۱) و یکساعت راه خروج و دخول آن مبارزان گشادند مشرکان دشمن خدا جنگی در پیوستند که ج مشرکان خدا

(۳) شروع ج بروج ا

(۲) در هر سه نسخه خالی ج لفظ نام را هم ندارد

ایمان صبح سعادت بی بر غرق نواحی آن قلعه ندیده جزو ظفر شعار بحسب فرمان آن حصار را دایره وار در میان گرفته بترتیب قلعه گیری اشتغال نمودند گرجیان کفرکیش باستواری حصار خویش مغرور گشته آغاز مخالفت کردند امرای کامگار و غازیان نام دار از اطراف و جوانب جنگ انداختند آخر الامر (۱) هاتف غیب ندای اَنَا فَتَحْنَا لَكَ فَتَحًا مُبِينًا بگوش آنحضرت رسانید و مبشر اقبال این ندأ داد - * بیت *

بقلعه که رسی گر حصار گردون است بدولتت بگشاید مفتح الابواب

کوتوال قلعه پار ساتان از نهیب صولت دلیران گردون سطوت مضطرب گشته از در عجز و مسکنت در آمده باقدام عبودیت از قلعه بیرون آمد و حصار را تسلیم نمود شاه دین پناه بعد از فتح آن قلعه روانه حصار (۲) ایدین گردید و آن قلعه ایست در کمال متانت و استحکام و بال طایر وهم و خیال از پرواز بر فراز آن منکر و دست حوادث روزگار از دامن خاک ریزش کوتاه و قاصر - * نظم *

طیور وهم عمری بر بریده	بدیوار فصیلش نارسیده
ز برج او کمند وهم کوتاه	بود یک روزن از دیوار او مایه
بجنب او فلک بی اعتباری	سحاب از خاک ریز او غباری
جهان در عرصه بومش خرابی	فلک بر خندش کمتر حبابی
در کنجی گرفته ربع مسکون	سر از یک برج او بر کرده (۳) بیرون

اما محافظان آن حصار در آن روزگار از ناوران بودند لواسان مادر خود را در آنجا گذاشته بود سپاه منصور جنگ انداخته بضرب توب و نقب فصیل آن قلعه را خراب کردند و دلاوران چست و چالاک و جوانان بی باک بیک بار هجوم کرده به قلعه در آمدند - * نظم *

دویدند شیران بیارو دلیر	شد آن قلعه سهمگین برج شیر
فلک با زمین هم سر جنگ داشت	ز سیاره دامن پر از سنگ داشت

(۱) در ا بعد از آخر الامر چنین است اولیائی که وعده دین موعود بود هاتف عیب الخ

(۲) گردون ب

(۳) ب ندارد

سید المرسلین و از کمال حمیت پادشاهانه بقصد تخریب دیار کفار گرج بدولت و سعادت علم عزیمت بر افراخت و در برات علی فزول اجلال نمود مجموع آن دیار جنگل بود بکیثیتی که از تشابک اشجار نسیم را بدشواری گذار میسر میشد چون خبر توجه جنود ظفر شعار بکفار فجّار رسید از غایت وهم هریک بگوشه متفرّق و آوازه شدند لواسان ولد داود که والی آن بلاد بود قطع نظر از قلاع و محالّ و اهل و عیال کرده نیم جانی بهزار حیلّه از میان برون برد و خود را بمأمّنی رسانید و سایر گرجیان از استماع صوت کوس و نقاره زهره‌ها چاک چاک و جگرها پاره پاره شده از بیم سپاه بحر جوش رعد خروش آتش خوف و خطر بر خرمن ثبات و قرارشان افتاد دست عجز در دامن فرار زده بکوهها و مغارها و جنگلها گریختند و گروهی بحصارها حصین متحصّن شدند غازیان درمیان درختان رفته اکثر آن بی دینان را بمقتضای *وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً* عمل کرده به تیغ بیدریغ جهاد گذرانیدند و زنان و فرزندان ایشان را اسیر نمودند و بسیاری از گاو و گوسفند غنیمت یافتند بعد از آن لوالی عالم آرای عزیمت گوری که پای تخت لواسان بود تصمیم فرمود و از راههای سخت و بیشه‌های پر درخت عبور نمودند سپاه نصرت پناه آن دیار را نیز تاخته غنیمت بسیار از دختران گل‌عذار و پسران خورشید رخسار گرفتند چون آیات فتح آیات سایه وصول بقلعه مزبور انداخت حصارى بود که رفعت باره آن چون قدر شاه جهان از اوج کیوان گذشته و اساس آن چون قاعده دولت قاهره رسوخ پذیرفته ^(۱) فراز آن از کیفیت عقد پروین از حقّ سپهر برین مینمود و حقیقت اشکال مهرهای کواکب بر بساط سمای معاینه میگشت -

حصن حجرش جواهر پاک شد میخ زمین ستون افلاک
 بیخش بنشیب برده آهنگ ز آن سوی سمک هزار فرسنگ
 تیغش بفرار برده خرگاه ز آن سوی سماک سالها راه
 و هرگز شعله رایت محمدی بر آفاق آن کهسار نتابیده و مطلقاً از تابش مصباح

آمده بودند دو چار شده اکثر ایشان را بضرب شمشیر آب دار بر خاک هلاک انداختند و سنان بیگ را دستگیر کرده باردوی همایون آوردند و چون از جانب خواندگار ایملی صلح شده بود شاه دین پناه از در صلح در آمده از سر خون سنان بیگ گذشت او را همراه شاه قلی بیگ قاجار نزد خواندگار فرستاد ایشان معروض سلطان سلیمان گردانیدند که خصومت موجب ویرانی مملکت است و صلح رفاهیت رعایا - * شعر *

چو سلطان گشاید در رستخیز دهد عالمی را بباد ستیز
 خصومت بود در جهان آن سحاب که سیلش کند عالمی را خراب
 (۱) چو شاهان دم از صلح و یاری زفند دم از یاری و دوستداری زفند
 جهانی شود فارغ از انقلاب عمارت پذیرد جهان خراب
 سلطان سلیمان بصلح مایل شده شاه قلی بیگ را بحصول مرام و شمول انعام
 رخصت انصراف ارزانی داشت و از جانبین کدورت بصفاً تبدیل یافته قضیه
 عهد و پیمان بایمان موکد گشت *

گفتار در رفتن شاه دین پناه نو بت چهارم بگرجستان

در آن اوان منهبیان بعرض خسرو جهان رسانیدند که گبران بکثرت عدت و وفور استقلال و شوامخ جبال و شواحق تلال (۲) مستحضر اند پای از دائره عذاب و سر از گریبان فساد بر آورده اند و بنیان ایمان از ساحت سیئه ناپاک ایشان منقلع و سبیل بلاد و دیار مسلمانان از شومی تعرض آن بی دینان منقطع گوی
 فکوائی ان یاجوج و ماجوج مفسدون فی الارض در شان ایشان نازل شده
 و مودائی و هم من حدب ینسلون از نسل بد اصل ایشان حاصل آمد چون خبر
 مذکوره بمسامع عالییه رسیده شاه دین پناه با خیل و سپاه برای تقویت دین

(۱) این دو بیت در ب نیست صلح یاری ا

(۲) کذا فی اب (۹)

روز حمزه از چهره خورشید و در شب سواد از چهره ماه میزدودند - * بیت *

ز بس پرده و خیمه رنگ رنگ شده روی هاسون چو پشت پلنگ
 در آن اثناء ملازمان حسن بیگ یوز باشی که بزبان گیری رفته بودند بقراولان
 جنگ کرده سی نفر از ایشان دستگیر نموده سی نفر دیگر را بقتل آورده بدرگاه
 معلی آوردند و ایشان را در پای (۱) مشعل گردن زدند بار دیگر (۲) النوند خان
 سعدلو که از عقب اردوی خواندگار رفته بود وکیل احمد پاشا که وزیر اعظم بود
 باذخیره بسیار از عقب اردو می آمد دریست و پنجاه نفر ایشان را بقتل آورده
 بارود مراجعت نمود سلطان سلیمان نخبچوان را سوزانیده بجانب ارض روم
 معادوت نمود روز بروز دلارزان جنود نصرت اثر بر اکراد دست یافته بعضی را
 کشته و جمعی را دستگیر کرده باستقبال موبک همایون می آوردند چنانچه
 هر روز بیست نفر و پنجاه نفر بدرگاه معلی میرسید شاه دین پناه شاهوردی
 سلطان زیاد اوغلی را به پاسین روانه ساخت مشار الیه آن دیار را قبل از رسیدن
 خواندگار تاخته و سوخته باردوی گردون شکوه پیوست چون رایت شوکت
 و اقتدار مخالفان که باوج استکبار بر افراشته بودند نگونسار شد و نقوش نخوت
 و غرور که باستظهار اعوان و انصار و لشکر بیشمار بر لوح تصور و پندار نگاشته بودند
 زایل گشت شاه دین پناه از بازار چالی کوچ کرده بسعدت و اقبال بطرف دیار
 روم روان شد - * ابیات *

بخیل و سپاه قیامت هجوم عیان تاب شد جانب ملک روم
 ز نعل ستوران صرصر شتاب روان بر زمین صد هزار آفتاب
 شترهای جنگی روان پر شکوه بجنبش در آمد چو البرز کوه
 و غازیان ولایت دواایلیرا تاختند و غنایم بسیار گرفتند شاه دین پناه از موضع قائلو
 چمنی شاه خلیفه مهردار را با جمعی امرای نامدار (۳) بطرف اولتی ارسال نمود
 امرای عالی تبار با سنان بیگ که با جمعی رومیان بفرمان خواندگار به تعمیر راه

(۱) ایشانرا نیز در پای اسفل گردون زدند چ

(۲) لونه اب ج

(۳) لطف اول تی ارسال چ اول تی ا اول لق ب در جهان آرا الطی

گفتار در لشکر کشیدن سلطان سلیمان نوبت چهارم بآذربایجان

چون در بهار ابر آزار در کنار جویبار و دامن کوهسار بجلوة گری در آمد
مرغان خوش الحان از اطراف بستان و گلستان نغمه سرائی آغاز نمودند -

ترنمهای مرغان خوش آواز بد لها داده شوق رفته را باز
عبا چون مطربان در پرده سازی ز نرگس بر سر چینی نوازی
بدست آورد شاخ از خار گلبن برای گریه های بید ناخن
برون آورده از هر گوشه گلزار ^(۱) بکبریت بنفشه آتش از خار
ز اطلسهای خاره کرده خاره ملمع چون فرنگی پاره پاره

سلطان سلیمان پادشاه روم با سپاه از حیّز شمار بیرون و از قطرات امطار و اوراق اشجار
افزون و از رومیان زحل طلعت مرینم پیکر تغنگ افکن تیغ گذار با عربانهای چون
چرخ فلک کج رفتار از حلب بیرون آمده کوچ بر کوچ متوجه آذربایجان گشت
چون شاه دین پناه برین حال اطلاع یافت با دلبران که ^(۲) برماح گهر یار نوک
کوه را بسان کاه از خرمن خاک بریایند و بباد حمله مثل کاه کوه گران سنگ را
شمارند و نوک پیکان کوه گذار از سنگ خارا بگذرانند از نخچوان بیرون آمده
^(۳) ییلاق بازار چلی را مخیم نزول همایون ساخت در آن اثنا ^(۴) الوند خان
بیگ سعدلو بقراولی روان گردید در حجاب ظلام لیل بغازان بیگ که قراول سپاه
روم بود رسیده حمله نمود به نیروی دولت قلهره بر ایشان غالب آمده بیست
و پنج نفر بقتل آورد و رؤس ایشان را بدرگاه همایون فرستاد در آن اثنا سلطان
سلیمان در حوالی نخچوان فرود آمده جنود او چون ریگ روان و مور بیابان
افزون طریق اجتماع بنوعی گرفت که بیاض خیمه و خرگاه و سر پرده و بارگاه در

(۱) این سه مصراع را چه ندارد

(۲) که بر تاج کهر با زیک کوه را بسان کاه چه نک را

(۴) اب الوند الغ ج

(۳) ییلاق بازار چلی مخیم نزول ب

طی فرمود و مبلغی نیز برسم سیورغال بدو ارزانی داشت و رخصت یافته متوجه قزوين گشت درین سال در زنجان رود متوقی شد جسدش را در شاهزاده حسین دفن نمودند در تاریخ فوتش گفته اند -

بگاهی چو آحاد قاضی جهان بیابی ز تأریخ مرگش نشان

گفتار در قضایائی که در سنهٔ احدى و ستین و تسعمایه واقع گردیده مستولی شدن

رومیان بر شهر^(۱) زور

درین سال عثمان پاشا بفرمان سلطان سلیمان بشهر^(۲) زور آمد سرخاب کرد که^(۳) بعد از بگه اردلان حاکم آن دیار شده بود در قلعهٔ ظلم متحصن گردید و کس بدرگاه عالم فرستاده استمداد نمود شاه دین پناه ابراهیم میرزا و بدر خان و امیر غیب بیگ را با جمعی کثیر از بهادران بمدد سرخاب اردلان فرستاد عساکر ظفر فشان چند کس از متعینان سپاه روم را دستگیر کرده بنزد امراً آوردند بنابراین آن خوف تمام بر ضمیر عثمان پاشا استیلا یافته از بالای قلعه کوچ کرده روانهٔ دیار خود شدند در آن اوان اردوی گردون شکوه در موضع ارایق بود سید شمس الدین دیلجانی که بروم رفته بود باردوی ظفر شعار رسید و کتابتی که خواندگار فرستاده بود گذرانید و در آن مکتوب تعظیم پادشاه مشرق و مغرب زیاده نکرده بودند بنابراین آن آنحضرت شاهزادهٔ عالمیان و معصوم بیگ صفوی و شاه قلی خلیفه مهر دار ابا جمعی غازیان جوآر بناخت ولایت پادشاه روم روانه گردانید و سلطان حسین میرزا و شاهوردی سلطان زیاد اوغلی را بناخت کردستان ارسال نمود شاهزادهٔ عالمیان وان و وسطان و ارجیش و عادلجواز را غارت کرده سالماً غانماً بارو مراجعت نمود سلطان حسین میرزا و شاهوردی سلطان زیاد اوغلی نیز کور را تاخته و سوخته مظفر و منصور بغنائیم نا محصور در نخچوان باردوی ظفر نشان ملحق شدند *

(۱) زول ا ب

(۲) زور ا زول ب

(۳) بعد از آنکه اردلان ب

میرید آن سلسله میدانست از آنجانب نیز تحریکات میشد و علاوه ایداً و اهانت او میگشت و چون از هبوط نکبت زورق حیات مظفر سلطان در گرداب و غرقاب عقاب افتاده دستگیر پنجه تقدیر شد قاضی جهان در آن قضیه از گیلان بیرون آمده مجدداً منصب وزارت شاه دین پناه به مشارکت امیر سعد الدین عزایت الله خوزانی بدو تفویض رفت و موسی الیه پیوسته در مقام کسر حرمت و اهانت قاضی جهان مشار الیه بود تا آنکه (۱) از دست و زبان متکلفان امان یافت بعد از آن سیادت پناه موسی الیه در آن منصب مستقل گشته مدّت پانزده سال بر وفق اراده خاطر اوقات گذرانیده داد عیش و حضور داد و چون در اواخر عمر که سنین از سنّین در گذشته در حدود سبعین و ثمانین قرار گرفته بود ضعف پیری صورت الشّیب مقدّمه (۲) الغیب را نمودار ساخت و عصلی نومییدی (۳) الکهل یأس الاهل بدست (۴) او داد آن استقلال در وزارت نداشت ترک مهمات دیوانی کرده رخصت گرفت که پایی عزلت در دامن خمول کشیده در گوشه بدعا گوئی دوام دولت روز افزون و وظایف طاعات و عبادات اقدام نماید بعد از آن ازین معنی فام و پیشیمان شد فامّا فدامت سودی نداشت و در قزوین رحل اقامت انداخت روزی چند که در قزوین توطّن نموده بود بمسامع عزّ و جلال رسید که بعضی از قریّ وقفی مدّت مدید است که در تصرف اوست بملکیت بتحت تصرف در آورده رای گیتی نمایی شاه دین پناه اقتضای آن فرمود که باقیه وجوه آن محال را از تصرف او انتزاع نمایند و اجرة المثل ایام گذشته را که (۵) مبلغها میشد باز یافت نمایند قبل از آن که این قضیه بوقوع انجامد خود را بدرگاه معلّی رسانید نوّاب کامیاب همایون نظر بر عجز و بیچارگی و پیری و ضعف حال و پریشانی احوال او نموده (۶) آن مقدمات را

(۱) از دست زمان مکلفات یافت از دست زبان متکلفات یافت ب

(۲) الغیب ب (۳) الکهل یأس الاهل ج

(۴) او و اوان استقلال ب (۵) مبلغاً کلی ب

(۶) آن نموده آن مقدمات را

مدعیات مشکله را باحضر عبارات و (۱) اوجز بیان و لطف استعارات بلا
تأمل و تفکر باسرح زمان در سلک بیان در می آورد و درین وادی هیچ یک از
منشیان فصاحت شعار و سخن و روان بلاغت آثار که در عرصه فضیلت گستره
گوی تفوق و رجحان از اکفا و اقرا بوده اند رتبه او نداشتند چنانچه مسودات
احکام مطاعه لازم الاطاعة که در هر باب نموده مردم در دست دارند شاهد این
معنی است و همگی او را مسلم میداشتند و پیوسته در امضای مهمان سرمایه
عدالت و رعیت پروری پیرایه خوف (۲) و خشیت الهی ساخته دقیقه از
دقایق حسن سلوک و نیکو معاشی تا موعی نگذاشتی و با وجود رفعت شان
با جمیع خلایق در مقام تواضع و فروتنی بوده در تقریر و تحریر کمال ادب ملاحظه
کردی و نهایت فروتنی بجای آوردی و حسن ادب و تواضع پروری (۳) مرکوز
فطرت و مکنون جبلت او گشته بودند که مدلول آیه (۴)
..... بدو صادق می آمد و همیشه در مجلس اشرف فرصت
مقتضای عرض کردن مهمان نبود آنحضرت وعدهای خلاف ب مردم میداد
از آن رهگذر مردم متضرر و آزرده خاطر بودند در اوایل حال مومی الیه ملازم
قاضی محمد کاشی بود بعد از آن در ایام وکالت میرزا شاه حسین (۵) باتفاق
خواجه جلال الدین محمد تبریزی وزیر میرزا شاه حسین بود بعد از احراق
خواجه جلال الدین محمد منصب وزارت باستقلال بسیادت پناه مومی الیه
تفویض یافت و در حین که نزاع طایفه تکلو و استاجلو پیدا شد و بقتال انجامید
مشار الیه بگیلان افتاد مدتهای مدید محبوس و مقید بود نزد مظفر سلطان ولد
امیر حسام الدین بنابر عداوت قدیمی که او بآن سیادت پناه داشت از اقسام
آزارها و اهانت چیزی فرو نگذاشت و چون میان قاضی جهان مومی الیه
و سلسله نور بخشیه خصومت موروثی تصمیم یافته بود مظفر سلطان خود را

(۱) او ارجب

(۲) خوف وحشت ب

(۳) مذکور ب

(۴) در هر سه نسخه خالی

(۵) تا میرزا شاه حسین ندارد

باشی و محمدی بیگ توکمان و سایر امرای رفیع المکان بتاخت کور فرستاد چون در عقبه کور یک نیزه وار برف بود بظاہر آن میوزا و امرأ نتوانستند از آنجا عبور نمود باردو معاودت نمودند چون خاطر خطیر شاه دین پناه از اعدا فراغت یافت بجانب دیار خود معاودت نمود در ماه ربیع الثانی در غایت عظمت و کامرانی در بلده نخبچوان نزول اجلال فرمود *

وقایع متنوعه

درین سال شاه دین پناه امیر شمس الدین دیلجانی را برسم رسالت بروم فرستاد و هم درین سال سلطان سلیمان در حلب قشلاق نمود *

متوفیات

سلطان مصطفی بن سلطان سلیمان پادشاه روم درین سال (۱) رستم پاشا که وزیر اعظم بود از روی مکر و تزویر بعرض خواندگار رسانید که سلطان مصطفی داعیه سرکشی دارد بظاہر آن سلطان سلیمان ویرا بقتل آورد و تأریخ آن واقعه را مکر رستم یافتند بعد از چند روز ولدش سلطان محمد نیز کشته شد و ستم مکرر تأریخ آن گردید قاضی جهان وکیل از سادات سیفی قزوین بود فی الواقع درین دولت عظمی وزیری که جامع اسباب قابلیت و استعداد باشد مثل او نبوده رفعت شان او از بیان مستغنی است مرآت طبع لطیفش عکس پذیر صور خیر خواهی و مصباح رای عقده گشایش مظهر فضایل نامتناهی فطانت و کیاست و جودت و فهم و حدت ذکا و علو فطرت آنحضرت بمثلث بود که هر علمی از علوم که در مجلس اشرف اعلی در موضع مطارحه و مباحثه می افتاد دخلهای موجه در آن مباحثه مینمود و نکات مستحسن بیان میکرد لطف انشا و تحریر و حسن خط و تهذیب عبارت و لطافت تقریر بعدی رسیده بود که مضامین متعلقه و

(۱) رستم پاشا ندارد ب این طور دارد و سلطان مصطفی بن پادشاه روم درین سال

ایشان در آمده بر سر برجها آمده امان خواستند شاه دین پناه از جرایم ایشان گذشته بعنایت استمالت ایمن گردانید محمد بیگ از قلعه بیرون آمده امان خواسته حصار را تسلیم نمود -

* نظم *

برون آمد از قلعه زار و زبون بدان سان که جان آید از تن برون
چو دیدش شهنشاه فیروزمند سر قدر سودش بچرخ بلند
در مرحمت بر رخس باز کرد ز میزان دورافش ممتاز کرد

و نسیم عنایت خسروانی از غایت مهربانی بر احوالش وزید و بانواع احسان بیدریغ از زر و خلعت و اسب گرامی و بلند پایه گردید بعد از آن پادشاه بیهمال بسعدت و اقبال از بارگیری کوچ کرده از عقب دیو جامه عبور نمود و شاهزاده عالمیان را بتاخت ولایت کردستان فرستاد غازیان چون مرغی که قلع حیات کند اکثر کردانرا در آن صحراً بمقار نقار بر چیدند شاه قلی سلطان بلیلان که حاکم آن دیار بود باتفاق سرداران کردستان بر مثال اختران که از تیغ آفتاب گریزند راه فرار پیش گرفتند چون بنات النعش از خویش و دیار خویش مهجور ماندند هو الَّذي اَحْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِيارِهِمْ و بعضی منکوب و مخدول و بسلاسل نکبت و اغلال شقاوت مغلول گشتند و تمامی جهات و اموال و اثقال از خيول و بغال^(۱) و حواشی و حشم و مواشی و خدم و قاعد و قایم و صامت و صایم بتصرف شاه ظفر پناه در آمد و استیصال آن طایفه بر وجهی دست داد که ساکنان دیار و بلاد از آفت آن سگان بی ایمان گشتند و غنایم فراوان از اسب و گله و رمة ضمیمه دیگر فتوحات عساکر گردون مآثر گشت چون شاه دین پناه جمعی از امراً بتاخت حشم محمودی روانه ساخت حسن بیگ که سردار ایشان بود بوسیله از دست غازیان ظفر شعار خلاص گشت برادرش روی اخلاص بدرگاه اسلام پناه آورده بشرف بساط بوسی استسعاد یافت بتربیت پادشاه و عواطف خسروانه از امثال و اقوان ممتاز و مستثنی گردید شاه دین پناه اسمعیل میرزا را باتفاق امرای نام دار مثل سوندک بیگ قوچی

* شعر *

دگر باره گردان سپرها بکف کشیدند بر گرد آن قلعه صف
و آن (۱) حصنی است که باره آن در رفعت از ایوان کیوان گذشته دیده انجم
و افلاک از مشاهده آن خیره و حیوان شده و کوه راسخ در کمال رفعت و سپهر
شامخی در غایت حصانت - * نظم *

عجب قلعه برده دست از فلک فرازش سماک و نشیبش سمک
سر کنگرش خنجر فرق مهر زده رخنهها در حصار سپهر
بس کز فلک تا باور راه بود از و فتنه را دست کوتاه بود
نظاره آن هراسان سپاه چو نادار از دیدن قرض خواه
محمد بیگ ذاکر اوغلی که از قبل سلطان سلیمان پادشاه روم کوتوال آن حصار
بود دروازه‌های قلعه را بسته بانداختن تیر و تفنگ شروع نمود * بیت *

به بستند درها باهنگ کین در فتنه بست آسمان بر زمین
فرمان قضا جریان بجمیع لشکریان نافذ شد که از هر طرف جنگ اندازند دلاوران
بنا بفرومان توب و قزغانها در برابر دیوار حصار نصب نمودند و هر کدام از امرأ
در مقابل برج سپر ساختند توبها را آتش زدند و گوش طيور و وحوش از صدمه
فریاد و خروش سنگ قزغان آواز اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ بمهابت و حدت مالا
کلام استماع می نمودند و گوش مهر و ماه از صدمات قوارع سنگ توب بقوت
سامعه صدای الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ می شنودند بروج و
بارو را چنان درهم شکستند که مصدوقه فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا مشاهده افتاد و جنود
قزلباش چند روز از وقت طلوع ریات زرنگار خورشید خنجر گذار بر بام این نیلی
حصار تا هنگام اشتعال مشاعل ثوابت و سیار بر بروج سپهر دوار باستعمال آلات
جنگ و پیگار میپرداختند مردمان قلعه نیز از سر جان که متاعیست بس گران
گذشته بالای بروج و باره آمده تفنگ می انداختند و ذاکر اوغلی و سایر
رومیان از خوف غازیان آتش دهشت در نهاد ایشان افتاد و دود حیرت از سر

هم درین سال پهلوان قلی سلطان و حاجم سلطان از یک ناگهان از جانب خوارزم بحوالی اسفراین آمدند مجنون سلطان شاملو که حاکم آن دیار بود بایشان محاربه کرده بقتل آمد از بکان آن دیار را تاخته ببلاد خود معاودت نمودند *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ستین و تسعمایه واقع

گودیده گرفتن شاه دین پناه قلعهٔ ارجیش را

چون شاهزادهٔ عالمین اسمعیل میرزا مظفر و منصور از ارض روم مراجعت نمود از ظاهر ارجیش باردوری همایون پیوست و مخالفان را که در جنگ اسکندر پاشا سر از تن جدا کرده بودند در برابر قلعه آویختند اهل حصار چون دانستند که مقاومت با جنود قزلباش در حیّز قوّت و قدرت ایشان نیست بایکدیگر مشورت کرده گفتند که مخالفت شاه دین پناه محض جهالت و عین شقاوتست بغیر آن ابراهیم بیگ بختئی را که حاکم قلعه بود بقتل آوردند و غزبان را از باروی که خراب شده بود بالا کشیدند - (۱) * شعر *

دگر باره گردان آیین مصاف چو عنقا دریدند بر کوه قاف

دویدند بر باره گردان جنگ گرفتند آن قلعه را بید رنگ

و اکثر کردانرا دستگیر کرده بهایین آوردند و پوست سر ایشان کردند و فرمان قضا جریان شرف نفاذ یافت که قلعه را ویران کرده از بنیاد براندازند و قصر آرزوی دشمنانرا ویران سازند فرمان بران آن حصار را خراب کردند *

فتح قلعه بارگیری

بعد از آن رایات نصرت شعار در حفظ پروردگار بجانب قلعهٔ بارگیری روان شدند چون هوای آن دیار از غبار سم سمند پادشاه کامگار مشک آسا گشت عساکر منصوره رایات اقتدار بر افراختند و روی همت بتسخیر حصار آوردند *

(۱) ازین جا تا بتسخیر حصار آوردند ندارد

بیگ قورچی توکمان و سایر قورچیان حوالها ساختند و توبچیان بضرپ سنگ و توب (۱) پنجاه گز حصار دیوار را انداختند و در آن اوان ده دلاور از سرجان بر خاسته پای تهور از دروازه قلعه بیرون نهادند و تیغ کین از نیام کشیده (۲) بسینه که محلّ توب بود شتافتند و غازیان قرب پنج نفر از ایشان به تیغ و زخم تفنگ انداختند و بعد از آن کس را یارا نبود که بیرون آید *

مدّت سه ماه هر چند عساکر جرّار را در اقدام بمواسم جنگ و کارزار بهیچ نوع ققصیری نبود اما جهت استواری حصار و از عمق نا مرغوب خندق درک کردار از هر جهت مجال هجوم و عروج بر بروج آن محال مینمود اهل قلعه را از غایت دهشت و هراس دیده عقل تیره گشته بود و چشم بصیرت خیره مانده و از بیم جان قلعه را نگاه میداشتند درویش بیگ توبچی توبی بجهت دفع و استیصال معاندان دین و دولت ترتیب داده در وقت گشاد صورت یَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فِيْ اُذُنِهِمْ حَدَرَ الْمَوْتِ نمودار شد و بجهت (۳) رفع خوف اهل قلعه را بعمل می آوردند *

گفتار در فرستادن شاه دین پناه بکتابش اوغلی را با فوجی از قورچیان بجانب اخلاط

در آن اوان که شاه دین پناه شاهزاده عالمیان اسمعیل میرزا را بجنگ اسکندر پاشا فرستاد خبر آمد که ده خروار زر برای مرسوم ساکنان قلعه عادلجواز می آورند چون خبر مذکوره بمسامع عالیّه رسید آنحضرت بکتابش اوغلی را با صد و پنجاه قورچی فرستاد که آن زر را بچنگ آرند چون بحوالی اخلاط رسیدند مصطفی بیگ ولد یوللر قسطنطی پاشا که حاکم عادلجواز بود قرب سیصد کس را بدفع غازیان نامرد نموده قورچیان ایشان را مغلوب ساخته چهل و هفت نفر را بقتل آوردند و سرها (۴) و اخترمهای ایشان را بدرگاه عالم پناه آوردند و

(۲) سپه ۱ به سینه ب برسیینه ج

(۱) پنجاه گز را چ ندارد

(۳) بجهت دفع اهل قلعه چ در هر سه نسخه جلی خالی است بعد از قلعه

(۴) ب ندارد

بهر گونه تدبیر خلل پذیر نشود چنان راسخ و شامخ که بهر دستبرد از پا در نیاید
اساس آن در استواری باگنبد هرمان دعوای برابری میکرد و بلند می بروج او از
اوج کیوان میگذشت و پائین خندش به پشت سمک رسیده از قعر دریای
عمان خبر میداد و سر کنگره اش بروی سماک بر آمده از ذره فلک الافلاک
خبر می آورد *

بسختی گرو برده از روزگار چو دریای احسان درش استوار
(۱) چو خور خنجر کنگرش خشمناک زده پیرهن بر تن صبح چاک
بگردش یکی خندق با شکوه چو دریای عمان بر اطراف کوه
به پایان قلعه یکی خاک ریز که رقتی (۲) برو مهر و مه سینه خیز
چنان حصار از اکواد بسیار و ینگچریان جرّار مملو بود ایشان آلت قلعه داری
مهیّا ساخته مستعد قتال و جدال بودند امرای نام دار و قورچنان ظفر شعار دایره
کردار در گرد حصار در آمدند *

باطراف آن قلعه صفها چو کوه کشیدند خیل قیامت شکوه
یلان از دو سو از نشیب و فراز چو مژگان خویان در صف کرده ساز
غازیان بانداختن توب و تفنگ شروع نمودند و مردم قلعه را از بالای برج بنیاد
انداختن تیر و تفنگ از آنجانب توب چون دعای مستجاب میلی بعالم بالا
نمود و از آنجانب مهر و تفنگ مرگ آهنگ بسان کار مخالفان پادشاه فیروز
جنگ روی بنشیب آورد *

تفک همچو برق آتش افروز بود ولی ژاله اش گرم و جانسوز بود
و بعضی غازیان بضرب تفنگ پایمال حریف اجل گشتند طایفه از مردم حصار
صندوق سینه هدف تیر تقدیر کرده از سرجان گذشتند حکم لازم الاتباع نفاذ
یافت که لشکریان از هر جانب حواله ها (۳) بنا کنند بنابر فرمان بار اول سوندک
بیگ قورچی باشی کلیسیای که در نزدیک قلعه بود اورا حواله ساخت و حسن

(۲) زوی ۱

(۱) این سه بیت را ج ندارد

(۳) بها ب از مر جانب حواله کشند ج

و حیدر بیگ میرپاسین و علی آقا قوللر آفاسی^(۱) بای برد و محمد بیگ قوللر آفاسی غلامان خواندگار و علی بیگ بوا در زن اسکندر پاشا و قاضی ارض دوم دستگیر شدند و دیگر امرا و معتبران و جوانان نامدار و گزیدگان یکسوار از حد و شمار افزون بود که رخت بقا بپاد فدا دادند در آن اثنا عثمان پاشا حاکم قرامان و خضر پاشای ذوالقدر^(۲) در ارزنجان بودند که ناگه آوازه ایلغار و کسر و انکسار در اردوی ایشان انتشار یافت مگر در وقت هیجان آن ماده خوفیز و اشتعال ناپره^(۳) استیز گروه خود را بارو رسانیدند و خبر هایل چون زهر هلاهل بدو رسانیدند ایشان از بیم جان ارزنجان را انداخته فرار نمودند شاهزاده عالمیان در برابر قلعه نزول نموده بعد از چند روز روانه اردوی اعظم گردید *

محاصره نمودن شاه دین پناه قلعه ارجیش را

شاه دین پناه بعد از فتح اخلاط علم عزیمت بطرف ارجیش برافراخت فرمان واجب الانعان شرف نفاذ یافت که بدر خان استاجلو با جمعی از امرا برسم منقلای بایلغار از پیش روان شوند و بنفس مبارک کوچ کرده در حوالی قلعه عادلجواز نزول فرموده بالای پشت برآمده سواد قلعه بنظر احتیاط در آورد در قلعه از قبل سلطان سلیمان مصطفی بیگ ولد^(۴) یوللر قسطنی پاشا متصدی ضبط و محافظت آن مقام بود دیو غیوریش از راه برده و بکصانت و محکمی حصار فریفته فوجی را از قلعه بیرون فرستاد دلاوران بهرام انتقام به شمشیر خون آشام بسیار ازیشان را بقتل آوردند و از آنجا کوچ کرده روانه گردیدند فرمان عالم مطیع صادر شد که جنود عالم گیر مکمل و آراسته روان شوند غازیان صفها بسته نقره فرو کوفتند و صویر انداختند و در مقابل حصار ارجیش قبه بارگاه گردون اشتباه محکمی منزل ماله گشت و آن حصار بود در محکمی بمرتبه که

(۱) این نام را ندارد و بای برو محمد ب با برد محمد ج

(۲) از (۳) ناپره دستخیز کرده ب

(۴) یولر قسطنی

(۵) یولر قسطنی

* نظم *

فتاده تفک رومیان را ز دست ز آتش جدا مانده آتش پرست

عربه در افتاد هم‌چون درخت ز جور تبریزین شده لخت لخت

غازیان مجموع ایشان را بقتل آوردند (۱) ایشان زیاده از پانصد نفر بودند اسکندر پاشا با جمعی رومیان رو بطرف شهر آورد جنود قزلباش از عقب ایشان (۲) لجام ریز روان شدند و بهر که میرسیدند بقتل می‌آوردند و سندان برق آسا در آن روز قیامت نما از شعله غضب جبار مخبر و تیغ سر افشان بر فرق رومیان از نزول بلای آسمان مظهر لاجرم از غایت اغطار چندان خلق در خندق افتاده بودند که از اسب و مرد مالا مال شده بود بستن دروازه را فراموش کرده بودند چنانچه سه نفر از غازیان بدرون قلعه در آمدند آنحضرت خواست که بنفس نفیس بعزم دفع رومیان در میدان رود -

* نظم *

به تندی برون جست کارد شتاب بر آن موج آتش چو دریای آب

سواران سپه پوشش انگیختند همه در عنائش در آویختند

بصد عذر گفتند کای تاج بخش تو خورشید ملکی مچه چون درخش

بدر خان و شاهقلمی سلطان عزان اسب شاهزاده عالمیان را گرفته نمیگذاشتند که

پیشتر رود آن حضرت نایب غضب افروخته ایشان را دشنام داده شمشیر کشیده

حمله نمود ایشان عنائش را گذاشتند قورچیان نگذاشتند که خود را بمعرکه رساند

اگر آنحضرت را میگذاشتند غازیان بقاعه در آمده آن حصار را میگرفتند در آن

رمزگاه از رومیان کینه خواه دو هزار و پانصد و هفتاد و شش نفر بقتل آمدند

سواى انكسانى كه در خندق و غيره كشته شده بودند و از امرای (۳) معتبر کبير

عیسی حاکم سرعش و محمود بیگ برادر زاده خیر بیگ که در زمان سلطان قانصو

پادشاه مصر حاکم حلب بود و رمضان بیگ برادر اسکندر پاشا و پیر حسین بیگ

حاکم چمشگزک و خیر الدین بیگ حاکم ملاطیه و مصطفی بیگ والی طرابلس

(۲) از عقب ایشان روان شدند ج

(۱) تا نفرب ندارد

(۳) کبر ا

بار دمار از روزگار آن باد پیمایان خاکسار بر آوردند و شمشیر زبان تیز کشیده بمضمون
 آیه كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ رومیان سراسیمه را سرزنش میفرمود
 و سنان خونریز بمقتضای غضب قهار شدید الانتقام را اعلام کرده افعی وار در
 جدران ابدان معاندان بد روزگار جای نمود -

چنان نیزه را در زره رفت فیش که افعی در آید بسوراخ خویش
 زره را ز زخم سنانهای تیز درون غرق خون دیدهها اشک ریز
 شکاف تن از تیغ الماس گون چو جوی ولی آب او سیل خون
 ز خون هزاران قبرزین جنگ چو غازه ز روی بتان لاله رنگ
 ز تیغ ستم گرز کین چاک چاک چو بار صغوبر فتاده بخاک
 ازین جانب جنود قلباش مافد شتران مست کف اندازان و رجز زنان در
 میدان مقاتله در آمده و فارس روح عدو را از مرکب بدن پیاده میگردانیدند
 و از اطراف دیگر فئنه یاغیه رومیان بسان عقابان منقار مهلک بر اجسام مبارزان
 فرو برده ایشان را از مسند زندگانی بر خاک هلاک می انداختند - * نظم *
 به پیوست رزمی گران کز سپهر مه از بیم گم گشت و بگریخت مهر
 (۱) بپرید هوش زمانه ز جوش (۱) بدرید گوش سپهر از خروش
 ز خون چشم گیتی همه دم گرفت ز بس کشته پشت زمین خم گرفت
 روان کشته از تن چون بخار از پستی بدالا رفت و از حضيض خاک مانند باد
 و آتش بمركز اصلی و حیّز حقیقی شتافت و زیر این نیلگون قفس از پرواز مرغ
 روح عالم ارواح پیدا شد - * شعر *

روان روح چندان بسوی سپهر که شد غرق دریای ارواح مهر
 در آن اثناء شاهزاده عالمیان چون بدر دمان و شیر ژبان با فوجی از قورچیان بر پشته
 که مشرف بر زمگاه بود در آمد چون چشم رومیان بر لوای آنحضرت افتاد (۲) ارکان
 ثبات ایشان تزلزل پذیرفت عنان ادبار بجانب فرار آوردند ینگجریان از بیم شمشیر
 غازیان تعفگها را گذاشته بطرف حصار گریختند -

سوار شده متوجه میدان قتال و جدال گردیده سپاه را فوج فوج بدفع او ارسال نمود بار اول از امرأ محمدی بیگ ترکمان و ادهم بیگ روملو و امیر غیب بیگ استاجلو بمعرکه رسیدند بتاختن و سر انداختن مشغول شدند الغ خان بیگ سعدلو و ابراهیم خلیفه^(۱) الپاوت و سایر غازیان در میدان مبارزت رانند و در تمامی میمنه و میسرّه جنگ در پیوست افواج لشکر و طبقات حشم از جانبین برهم مخلوط گشتند -

پر دلان خندان چو دندان رفته در کام بگ

وز همه سو ازدهای فتنه بگشاده ظفر

دمج بازان کرده کوتاه بر اجل راه دراز

فای رویین^(۲) گشته بر بالای ژوبین نوحه گر

جنگیان گرد بگ صد حلقه کرده چون زره

پر دلان در روی خنجر رو نهاده چون سپر

این چو حرف تا نهاده چشم بر دنبال تیر

و آن فگنده نیزها چون لام الف در یکدیگر

گرز و سنان و شمشیر و خنجر در یکدیگر نهادند و خون از تیغ بسان باران از میغ باریدن گرفت و از هیاکل دلاوران و اجسام مبارزان هامون با گردون تساوی پذیرفت و برق خنجر بر جان بهادران خندان و سرشک تیغ مصری بر کشتگان گریان چون اسکندر پاشا جلالت عساکر قزلباش را مشاهده نمود ترب تاز غم و الم بر شهرستان ضمیرش تاخت و از بیم مغز در سر و زهره در برش بجوش آمد پوست او چون چشم نرگس زردی یرقان گرفت و خون در عروق او بسان آب در^(۳) دل لاله افسوده شد از بیم جان با جمعی از رومیان از قلب بیرون آمده بر غازیان حمله کرده ایشان را پس راند درین اثنا امرأ و سایر غازیان اطراف و جوانب اسکندر پاشا را فرو گرفتند بزخم شمشیر آبدار و سنان آتش

(۲) رویین ... بالای رویین اب

(۱) بیات ج

(۳) ذلال لاله ا

باز باید داد و قلعه را بضرب توپ و تفنگ از تعرض لشکر قزلباش نکه باید داشت
اما اسکندر پاشا بواسطه کثرت اتراک و اکواد از ولایت ارزنجان و ترجان و بای
برد و کماخ و مرعش و طرابزون و کوردستان و گرجستان که (۱) در آن اوان جمع شده
بودند طیور نخوت و غرور در آشیانه دماغ پریشان او بیضه خیال (۲) محال نهاده
بود سخن امر را قبول نکرد و گفت بترتیب حرب و باسباب طعن و ضرب قیام
باید نمود - * نظم *

درین قلعه بودن ملال منست همانا که برج و بال من است
بود مرد را تیغ و بازو حصار حصار گل و خاک ناید بکار
فلک دارد از نام آن مرد ننگ که باشد گریزان ز میدان جنگ
امرای روم آن مزخرفات فامعقول او را بسمع رضا اصغا کردند و در چاه بگ
و مغاک افتادند و اسکندر پاشا روز دیگر با جمع کثیری از اعوان و انصار و با حشر
بسیار از پیاده و سوار بعزم جنگ و پیگار از حصار بیرون آمد و در نیم فرسخی
شهر صف قتال و جدال بیدار است ینگچریان بیست عرابه پیش صف سپاه باز
داشته ازینجانب شاهزاده عالمیان کوچ بر کوچ متوجه ارض روم گردید چون در
موضع پاسبان نزول اجلال فرمود ادهم بیگ روملو را بقراولی ارسال نمود و ایشان
بملازمان اسکندر پاشا رسیدند باوجود آنکه بغایت غلبه بودند بی اندیشه بریشان
تاخند و یکی را گرفته پیش شاهزاده عالمیان فرستادند آن اسیر تقریر کرد که
اسکندر پاشا از قلعه بیرون آمده مستعد قتال و جدال است اسمعیل میوزا بر
کمیتی که از صبا و شمال سیقت می برد و بتار پرنیان مانند کوه بر جامی
ایستاد و باشارت تازیانه بکردار مرغ پر می آورد - * نظم *

تذد رو همچون سپهر و بارکش همچون زمین
راه دان همچون قضا و دور بین همچون کمان
درمیان نقش خاتم ره برد مانند مور
بگذرد بر چشم سوزن همچو تار پرنیان

و از امرای نامدار شاه وردی سلطان زیاد اوغلی و بدر خان استاجلو و شاهقلمی سلطان استاجلو و محمدی بیگ ترکمان و ادهم بیگ روملو و امیر غیب بیگ استاجلو و الله قلی بیگ ایچک اوغلی و حمزه بیگ طالش و خلیفه انصار و الخ بیگ سعدلو و ابراهیم خلیفه (۱) الهوت و ذوالفقار بیگ بازوکی و (۲) قنقرا سلطان روملو و هزار قورچی طهران و ششصد قورچی نخچوان در ملازمت شاهزاده عالمیان مأمور گشتند و غازیان بایلغار روان شدند و شاهزاده عالمیان شاهوردی سلطان زیاد اوغلی و محمدی بیگ ترکمان و ادهم بیگ روملو را منقلای گردانیده پیاسین ارسال نمود و خود بنفس نفیس با فوجی عساکر جرّار کینه گذار و دایران روزگار و جانبازان کارزار که به باد حمله کوه گران سنگ را بردارند و (۳) بسوفار تیر کلک از بنان تیر و به رمح خطّی نگین از انگشتین مشورتی بر بایند -

اگر سومی فلک بازو گشایند بناوک خوشه پروین ربایند
و گاهی که آتش و غا بر افروزند بنوک ناوک قبه زر نگار خورشید را بر سپهر
لاجوردی افلاک دوزند در عقب ایشان بطرف پاسبین در حرکت آمده چون
جنود روم که در پاسبین بودند از سپاه قزلباش شکست خورده سیصد نفر بقتل
آمده بودند بقیة السیف ایشان بارض روم رفتند چون اسکندر پاشا این خبر را
استماع نموده قوللر اقلسی ارض روم را با دریست و پنجاه سوار بقراولی فرستاد
ایشان و ملازمان امرأ که پنجاه نفر بودند جنگ کردند و مغلوب شدند چون
اسکندر پاشا از توجه شاهزاده عالمیان خبردار گردید امرأ را طلب کرده با ایشان
مشورت نمود اکثر ایشان گفتند -

نداریم ما تاب میدان او بود آیت فتح در شان او
درین بیشه شیر ظفر پیشه اوست اگر هست شیرین درین بیشه اوست
صلاح در آنست که از شهر نباید بیرون رفت و پشت استظهار بحصانت حصار

(۱) ابراهیم خلیفه بیات ج (۲) قونقر ارسلان روملو ب

(۳) بسوفار تیر فلک از بنان تیر و بر رمح خط نگین ... ا ب

را بقتل آوردند و فوجی از مردمان جبار از حصار بعزم کارزار بیرون آمدند و اکثر ایشان طعمه شمشیر دلاوران شیر شکار گشتند غازیان الکلی مزبور را سوخته روانه بتلیس گردیدند مصطفی بیگ حاکم و ناصر بیگ زرقي و ابدال بیگ با سید سوار بارادۀ قتال و جدال از حصار بیرون آمدند غازیان خلقی انبوه از آن گروه با شکوه بقتل آوردند بقیة السیف از چنگال مرگ خلاص شده بقلعه گریختند امراً آن دیار را تاخته و سوخته در اخلاط باردوی اعلی ملاحظه شدند در آن اثنا^(۱) خبر از گرجستان رسید که اسکندر پاشا به بیرام بیگ قاجار غالب آمده صورت چنان بود که بیرام بتتاق کیخسرو گرجی بدارایی رفته بودند و در سه قلعه تسخیر کرده در آن اثنا اسکندر پاشا از ارض روم با سپاه بسیار بجانب ایشان بایلغار روان شده ناگاه بر سر اردوی امراً ریخت در آن آیام بیرام بیگ و کیخسرو بتاخت رفته بودند طویقون بیگ قاجار و بدر بیگ یوز باشی در اردو بودند ایشان بناچار باستقبال رفتند و کوششهای مردانه نمودند کثرت رومیان و افزونی دشمنان بیش از حد و حصر بود غازیان عذاب را از جنگ بر تاخته فرار نمودند اسکندر پاشا قرب سید نفر از غازیان و گرجیان بقتل آورده از همان مقام بارض روم معاودت نمود *

گفتار در فرستادن شاه دین پناه شاهزاده عالمیان اسمعیل میرزا را بارض روم و شکست یافتن اسکندر پاشا در آن مرز و بوم

چون خبر مذکور بمسامع عالییه رسید فرمان قضا جریان شرف نفاذ یافت که شاه زاده عالمیان^(۲) شجاعاً للفلک اسمعیل میرزا که سر آمد آن لشکر و جهان پهلوان آن حشر بود با فوجی از بهادران بدفع اسکندر پاشا بارض روم روان شوند

(۱) تا تسخیر کرده در آن اثنا ب ندارد

(۲) شجاعاً للفلک الدوله ا شجاعاً لدوله ب

برج حصار را خراب کردند و از نوادر آن اتفاقات آنکه از برج حصار تا رود خانه که از پهلوی قلعه میگذرد قرب سیصد ذرع بوده باشد شخصی همراه برج افتاده مضرتی بوی نرسید کوتوال قلعه مضطرب گشته از در مسکنت و عجز در آمده حصار را تسلیم نمودند و از صدمه قهر عساکر منصور آن حصار بزمین هموار گردید و قبل از آنکه شاه دین پناه باخلاق توجه فرماید اکثر امرا بطرف وان ارسال نموده بود چون ایشان بحوالی قلعه وان رسیدند و بملاحظه آنکه مردم قلعه دلیر شده بجنگ و مقاتله مبادرت نمایند هزار سوار را بیشتر فرستادند و خود بآهستگی و تأذی متعاقب ایشان در حرکت آمدند (۱) فرهاد پاشا و بدر بیگ بخشی با در نفر از امرای کردستان از قلعه وان بیرون آمدند و غازیان جنگ کنار خود را بجانب امرأ کشیدند در آن اثنا امرای نامور با سپاه بلا اثر نمایان شدند و سپاه روم و اکراد تاب ستیز نیارده بطرف قلعه گریختند دلاوران قزلباش ایشان را تکمیشی کرده شصت نفر از اکراد بخشی و طایفه رومی براه عدم فرستادند و تمامی غلات و منازل وان و وسطان و امرک و کواش و الباق و خوشاب سوخته و خراب کرده از راه گزل دره و کواش از آن سوی دریا در اخلاط باردوی اعظم ملحق شدند در آن اوان قورچیان طهران و محمدی بیگ ترکمان و امیر شان بیگ بیات بر حسب فرمان قضا جریان بدرگاه عالم پناه می آمدند بهر جا که بتمردان و مفسدان کرد میرسیدند غارت میکردند چون به الباق رسیدند حکام کردستان زینل بیگ و شاهقلی بلیان حشری (۲) بی طایل باندیشه باطل فراهم آورده و مقاومت و جدال را آماده گشته بودند بمجروح اواز و وصول جنود ظفر شعار راه فرار پیش گرفتند غازیان آن ولایت را تاخته در وسطان باردوی امرأ ملحق شدند و شاه دین پناه شاهوردی سلطان زیبا اوغلی و ادهم بیگ روملو را بعد از تاخت پاسین روانه بتلیس گردانید ایشان چون بقلعه موش رسیدند بر سر سپاهیان آن دیار ریختند و جمعی

(۱) تا بیرون آمدند چ ندارد فرهاد پاشا و بدر بیگ؟

(۲) حشری پی باندیشه با ندارد

ایست که از روی متنازت جبال شامسخت در جذب او توده^(۱) ارمال نماید و از غایت ارتفاع با سپهر برین برابری کند متوطنان آن قلعه با سکن سموات را از گویند و کمر وار بمنطقة البروج پهلوی زند و نسر طایر با کمال بلند پروازی بحضیض او نرسد - * ابیات *

یکی خارۀ سنگی بر آمد براج چو خارای سنگین بر^(۲) آورد موج
چو البرز هر پاره سنگی برو سپهر منقش پلنگی برو
مثل گر کسی را بدو ده بدی اجل را از دست کوتاه بدی
متوطنان اخلاط را بواسطه^(۳) عفونت اخلاط دماغشان مضطرب گشته بود
بحصانت و متنازت آن بروج متهور شده در مقام مقابله و مقاتله در آمدند و از سر کلام ربانی که اینکما تکونوا یدرکم الموت فی بروج مشیده غافل و^(۴) ذاهل و بهادران عساکر منصور که جز اقدام بر مخاطرات شیوه نمی دانستند و جز تقدیم بر محاربات کاری نمی ورزیدند چون دایره حصار را در میان گرفتند - * نظم *

باطراف آن قلعه با صد شکوه کشیدند صف همچو البرز کوه

سپر بسر کشیده مانند پلنگ آهنگ عروج بر بروج کردند -

یکی رفت به بالا بزور کمند چو خورشید بر آسمان بلند

دگر یک درو کار^(۵) فرهاد کرد ز بازوی خود کار پولاد کرد

چند روز برینمخال از صباح تا رواح و از رواح تا صباح پر دلان شیر دل
و بهادران دشمن گسل مردانگیها نمودند آخر اردو بازاریان کوچه بند شهر را
مسخر کردند و رومیان از بیم جان بدرون قلعه گریختند و نقابان خیره دست
نقب زدند - * نظم *

چو دیدند جنگ آوران زمان که نتوان گرفتن بچنگ آسمان

به تدبیر فتحش عمان تافتند زمین را پی نقب بشکافتند

تهی ساختند از یمین و یسار بیکدم تهی برجهای حصار

(۱) توده رمال ب

(۲) برآورد اوج چ

(۳) عقربت ب

(۵) درو کار پولاد ... خود کار فرهاد ب

(۴) ز اهل ب

بعصار انداخت و هم در آن روز خلیفه انصار و حمزه طالش با محمد بیگ و خرم آقا که از امرای معتبر خواندگار بودند جنگ کرده خرم آقا و محمد بیگ را دستگیر کرده قرب یکصد و شصت نفر از آن قوم کوبه منظر را برای عدم فرستادند و در روز جمعه بیست و هفتم شهر مذکور (۱) ایشان را با سرها و اخترمها بدرگاه عالمپیاده آوردند چون شمس الدین خان باخلاط رسید قرب صد نفر از رومیان که در آنجا بودند بقتل در آورده قرب سی هزار گوسفند و ده هزار گاو و جوامیش و سه هزار اسب گرفته آن دیار را تاخته روانه اردوی اعظم گردید و چون قایتمس سلطان و الله قلی سلطان با فوجی شجاعان بدیار مخالفان رسیدند سواران روم از قلعه عادلجواز بیرون آمده آغاز قتال و جدال نموده سپاه منصور آن گروه مغرور را مغلوب ساخته قریب یکصد نفر از ایشان بقتل آوردند در آن اثنا ابراهیم بیگ بختی متوجه درگاه خواندگار بود بغازیان دو چار گشته دلارزان جوشنور شصت نفر از آن قوم کوبه منظر برای عدم فرستادند و دو خروار زر و یک خروار اقمشه نفیسه با چند پیاله و صراحی نفه بدست ایشان در آمد چون شاه اردوی سلطان زیاد اوغلی و ادهم بیگ روملو بتاخت پاسبان و آونیک رفته بودند میان ایشان و مراد بیگ حاکم آنجا جنگ شده غازیان وی را از اسب انداخته جمعی کثیر از ملازمانش بقتل آوردند مراد بیگ خود را بقلعه انداخت امرای نام دار آن دیار را سوخته باردوی گردون شکوه ملحق گشتند و شاه دین پناه بعد از فرستادن امرأ بجانب ولایت مخالفان در حرکت آمد -

بخیل و حشم شاه گردن فراز روان شد ز جا همچو عمر دراز
چو فتح و ظفر از یمین و یسار روان در رکابش شه و شهریار
ستوران رعنا بره جلوه گر ز عمر گرامی شتابنده تر
ز نعل ستوران هیجا شتاب روان بر زمین صد هزار آفتاب
و از اق مغغان کوچ کرده در روز سه شنبه بیست و چهارم ماه مذکور بکنار آب ارس نزول نمودند و از آنجا کوچ بر کوچ پهای قلعه اخلاط آمد و آن قلعه

(۱) دیدم الیش کرد ایشانرا ۱ در موضع دیدیم الیش کرد ب شهر مذکور ایشانرا چ

یلان دلاور که در زمگاه به نیزه ستانند از چرخ ماه
آنحضرت فرمان داد که چهار فوج از عساکر نصرت شعار بر سبیل ایلغار
هر یک براهی روان شوند از آنجمله معصوم بیگ عقی و الله قلی بیگ
ایچک اوغلی سلطان تکل و شمس الدین خان ولد شرف خان کرد و خلیفه
انصار و حمزه بیگ طالش و الغ خان بیگ سعدلو و دیگر امرأ متوجه ارجیش
و بارگیری شوند و شاهوردی سلطان زیاد اوغلی و ادهم بیگ روملو بصوب
پاسین روان شوند و ابراهیم خان ذوالقدر و شاعقلی سلطان افشار و چراغ سلطان که
در آن اوان در فارس بودند بتاخت ولایت عراق عرب مقور شدند و بیرام
بیگ قاجار و طویقون بیگ قاجار و کیخسرو والی گرجستان بتسخیر دوایلی
و قلع و قمع آن نواحی نامزد گشتند امرای نامدار بامتثال امر عالی مبادرت
نمودند هر فوجی که بصوبی اشارت شده بود بی توقف (۱) روانه شدند و ایشان
نیز چهار گروه گشته روانه شدند معصوم بیگ باتفاق علی سلطان تکل و متوجه
ارجیش گشت و شمس الدین خان متوجه صحرای موش و اخلاط گردید
و قایتمس سلطان خنسلو و الله قلی بیگ ایچک اوغلی با جمعی از فارسان
میدان دلاوری علم عزیمت بطرف عادلجواز بر افراختند حمزه بیگ طالش
و خلیفه انصار با غازیان جرّار بجانب بارگیری و بند ماهی روان شدند چون
معصوم بیگ بارجیش رسید قرا پیری که از قبل خواندگار والی و متصدی
حکومت آن دیار بود روی تهور بجنگ و پیگار آورده از قلعه بیرون آمد از طرف
معصوم بیگ علی سلطان با فوجی از دلاوران بدفع او روان گردید و از طرفین
در هم آویختند علی سلطان نیزه بر حلق او زده رومیان زور آورده علی سلطان را
گردانیدند در آن اثنا الغ خان بیگ سعدلو بدآن معرکه رسیده ایشان را مغلوب
ساخت و قرب سی نفر از آن قوم بد اختر بقتل آوردند قرا پیری زخمدار خود را

(۱) بی توقف روانه شدند و معصوم بیگ با دو هزار سوار در روز سه شنبه مقدم
شعبان از بیلاق آق منغان روان گردید و ایشان نیز چهار گروه گشته روانه شدند معصوم
بیگ باتفاق الغ

باراد آنکه شاه دین پناه را تابع خود سازد (۱) کسانی که این مشاهده نموده بودند مثل پرورتن گوساله زردی بر سطح مرتفع و در برابر آفتاب داشتن و روی خود را آلوده زعفران ساختن و لباس زعفرانی پوشیدن مذکور بمجلس بهشت آیین کردند بذابر آن فرمان قضا جریان شرف نفاذ یافت که او را در صندوقی نهاده دستهای او را که در آن صندوق کرده بودند بیرون آوردند و به بنددند تا بعضی از مقدمات سحر که موقوف بر عقود انگشتان باشد در آن حالت بعمل در نیایورد و آخر در قلعه قهقهه محبوس گردید و بعد از چند سال بقلعه الموت نقل کردند و حالا که تاریخ هجری به سنه ۹۸۰ رسیده است در قید حیات است *

گفتار در قضایائی در سنه تسع و خمسین و تسعمایه

واقع گردیده رفتن شاه دین پناه بدیار روم

و خراب شدن آن مرزو بوم

چون اسکندر پاشا که از قبل سلطان سلیمان پادشاه روم حاکم ارض روم بود در خوی حاجی بیگ دنبلی را بقتل آورده به چخور سعد آمده بازار آن بلده را سوزانیده بی آنکه کسی با او مقتله نماید روی بدیار خود آورد لا جرم بواسطه این امور نخوت و غرور در دماغ او تصاعد نموده کتابتی چند که زیاد از حد او بود بامرای نامدار نوشت بذابر آن شعله خشم پادشاهانه برافروخته فرمان همایون نافذ شد که لشکرهای جهان در ظلّ ریایات فتح آیات که مطاع بآفتاب فتح و ظفر است حاضر شوند بر حسب فرمان قضا جریان سپاه بدرگاه عالمپناه جمع آمد که از غبار مراکب ایشان آینه لطیف افلاک بسان سطح کثیف خاک تیره گشتی و مردمک چشم از سواد آن سپاه خیره ماندی زیاده از ذرات نور بخش خسرو سیارگان و بیشتر از اعداد اختر بر روی آینه پهناور آسمان * اییات *

سپاه چو مور و ملخ بیشمار دلیران جنگی و مردان کار

و ریاحین باغ و بوستان بر رنگ کهریا گشت و از انهرام جنود گروما هوا اعتدال پذیرفت و عنان عزایم خسروانه بصوب ولایت لواسان بن داد معطوف داشت سپاه ظفر شعار اطراف بلاد برات آلی را تاخته اعلام اسلام بر افراختند و غنایم بسیار از اموال و برده و مواشی و غیر آن نصیب غازیان شد و اردوی گردون شکوه کوچ بر کوچ متوجه قرا باغ گردید و در آن دیار قشلاق نمودند - * نظم *

قرا باغشان (۱) بخت ناکسته ز کپاس مصری شد آراسته

جهان در جهان خیمه برپا شده چو صبح سعادت فلک سا شده

ز هر سوی عرشی سر افراخته بعرش برین سایه انداخته

درین سال رسول پرتگال پادشاه فرنگ از راه هرمز آمده تحفه های بدرگاه گیتی پناه آورده بعد از چند روز مرخص گشته معاودت نمود و هم درین سال دین محمد از یک قول محمد را که یکی از بهادران نامی او بود بدرگاه عرش اشتباه فرستاد اندرین سال خواجه امیر بیگ (۲) کججی که در درگاه معلی منصب وزارت داشت مقید گردید مشار الیه سالها وزیر غازی خان تکلو بود بنابر بعضی حکایات که ازو بظهور رسیده بود و سبب کدورت مرآت خاطر شاه دین پناه گشته او را بخطاب و عتاب خسروانه مخاطب ساخته گرفتار گردید مدت مدید مقید بود بعد از آن از بند بیرون آمده مقرر شد که در کرمان ساکن گردد بعد از آن وزیر امیر سلطان روملو شد آخر تولیت آستانه عرش مرتبه (۳) رضویه بدو تفویض رفت و در آن ایام ازو بعضی حکایات که ترک ادب بوده باشد بظهور رسیده بنابر آن از سعادت محروم مانده فاما منصب وزارت تمامی خراسان بدو مرجوع شد مدت چهار سال بدان مهم مشغول بود و بنابر ظلم و تعدی که (۴) از اعمال او بوقوع آمده بود نتیجه آن لاحق احوال او گشته شاه دین پناه در مقام پرخاش در آمده در خلال آن بمسامع جلال رسید که مومی الیه شروع در تسخیر کواکب خصوصا نیر اعظم که تعلق بسلاطین عالم دارد نموده

(۲) کججی ب ج

(۴) از عمال ا

(۱) تخت ب

(۳) مرتبه رضیه رضویه ا

بهرام انتقام یورش نمودند - * نظم *

گرفتند گردان سپرها بچنگ ز هر سو گشادند درهای جنگ
 مشبک حصار از خدنگ سپاه چو از انجم این نیلگون بارگاه
 شدند اهل آن قلعه زار و ذلیل بسنگ تفک همچو اصحاب فیل
 گبران از مشاهده آن سراسیمه و حیران شدند مانند صیدی که حمله شیر ژبان
 بیند خشک بر جای خویش بماندند جیش نصرت شعار بتأیید پروردگار بهالهی
 حصار برآمده سلاح غیرت دین اسلام و تیغ جهاد بمصل توفیق تیز کرده پوست
 حیات از سر ضلالت گبران در کشیده زن و فرزند ایشان را اسیر نمودند و شاه
 دین پناه با امرای عالیجاه متوجه کلیسیا و تماشای آن شد و بیست نفر
 از کشیشان بد گهر کریمه منظر براه عدم فرستادند و ناقوس را که از هفتاد من
 هفت جوش ریخته بودند چون شیشه حیات ایشان شکستند و درهای آهنین
 و طلا را قلع کرده بخزانۀ عامره فرستادند بدر خان استاجلو چهار شمع را که گبران
 نابکار هریک را از شصت من موم ریخته بودند و از پرتو آن خرمن هستی
 خود را سوختند شکست و اموال بسیار و اسباب بی شمار در قید تصرف شاه
 دین پناه آمد از آنجمله دو لعل بود که بجای دو چشم آن بت نشانده بودند
 که هریک بمبلغ پنجاه تومان قیمت نمودند و قلعه را بزمین هموار ساختند
 چون حکام گرجستان بجای دیگر نتوانستند رفت بصورت روی اطاعت بدرگاه
 عالم پناه آوردند بار اول امان بیگ گرجی و لواسان شیر مزان اوغلی و واخوش
 بدفعات باستان سلطنت آشیان آمدند آن حضرت سایه التفات برضبط آن
 مملکت انداخت درین اثنا کیخسرو ولد قرقه با پیشکش بسیار بدرگاه معلی
 آمد و شاه دین پناه حکومت قلعه تومک را مع اق شهر با توابع و لواحق
 بوی شفقت فرمود واخوش گرجی و شیر مزان اوغلی را که حاکم آن دیار
 بودند به قتل آوردند چون نیز اعظم سایه بر برج میزان انداخت و سپاه تیر ماه
 در صحن باغ دستکاری آغاز نهاد و (۱) قلل اشجار چون روی عاشقان زر نگار شد

اسیری در اکناف اکنان و مغارها بر مثال نطفه در بطون اسهات ثانیاً متواری بودند بیرون آوردند بعد از تشنگی بجان آمده به پایان آمدند در آن اثناً بعضی از منهبیان بعرض شاه دین پناه رسانیدند که جمعی کثیر از ازانواران گرجی که در قلعه در زبک و کلیسیا اند بمترددین تعرض میرسانیدند بنابر آن امر عالی صدر یافت که بدر خان استاجلو و شاهوردی سلطان زیاد اوغلی قاجار و علی سلطان تکلو متوجه آن حصار سپهر اساس شوند امرای نامدار قلعه را مرکزوار در میان گرفتند و قلعه مذکور بر فراز کمری از جبال از سنگ یک لخت بدر تومک و رود خانه که منبع آب کر است واقع شده و در حصانت با سد سکندر و قلعه خیبر لاف برابری میزند و در رفعت با گنبد اخضر دعوای هم سری میکند -

حصاری که از غایت محکمی بعالم نظیرش ندید آدمی نماید ز رفعت بچرخ برین بنوعی که گردون بر اهل زمین دو صد قرن اگر نسر طایر پرد میفردار کو ره بپرجش برد بسالی شدی مرغ از آن بر فراز (۱) بماهی رسیدی سوی شیب باز و میان قلعه مذکوره بده گز ارتفاع جوف کوه را بریده کلیسیائی مشتمل بر چهار خانه وسیع و صقه طولانی و جدار بیرون و اندرون او را بطلا و لاجورد و بصور و امثال اوثنان و اصنام مصور گردانیده و تختی در میان خانه دوم ترتیب داده بتی از طلا مکلل بجواهر گران بها نصب کرده بودند و لعل درخشان بمنزل در چشم در آن (۲) پیکری جان نشانده و همچنین از درون کلیسیای مذکور راهی در نهایت تنگی و باریکی قریب یک صد و پنجاه ذرع بر جانب بالا از سمت خانهای مذکور از سنگ خارا بریده و در کوشک مخفی بملاحظه حوادث زمان و انقلاب (۳) درازان ترتیب داده بودند و در آهنین و فولاد در خانهای بیرون نصب کرده بودند -

نشانیده برو فولاد یک در بستختی بادل ممسک برابر و یک در طلا بر خانهای اندرون مرتب ساخته القصة غازیان ظفر انجام و دلاوران

(۲) آن دو پیکر

(۱) بجای رسیدی سوی شب باز

(۳) دوجهان ب

اسکندر پاشا بگرجستان آمده قلعه اردانوح را محاصره کرده بنابر آن شاه دین
 پناه با خیل و سپاه بقصد جهاد با کفار نابکار و ملایعین سپاه روزگار گرجی
 بمقتضای (۱) مؤدای یَا اَیُّهَا النَّبِیُّ جَاهِدِ الْکُفَّارَ وَ الْمُنَافِقِیْنَ وَ اغْلُظْ عَلَیْهِمْ غَلْغَلَه
 و لوله در طاق مقرنس گردون انداخت از بلاد شکلی ابلغار فرمودند و غازیان
 ظفر شعار پست و بلند دیار کفار فجّار را احاطه فرمودند و هر کوه و کمره که گریزگاه
 آن قوم گمراه بود از لحد کوب دلاوران با هامون یکسان شد و یک متنفّس از آن
 مشرکین از دایره قهر و کین و اللّهُ مُحِیْطٌ بِالْکَافِرِیْنَ جان بسلامت بیرون نبرد
 و اهل و عیال و اموال و اسباب بارث شرعی از مقتولان بقاتلان انتقال نمود
 خوبوریان گرجی نژاد و پری و شان آدمیزاد که هر یکی چون خال رخسار خود
 بر روی روزگار یکانه بودند بر مثال دل عشاق پریشان که مقید زلف مهوشان باشد
 از دست برد حوادث لیل و نهار مقید عبودیت و پرستاری شدند جمعی پناه
 بکوههای بلند و غارهای استوار بردند و بعضی بقلعه (۲) مالنکوب و ارقرو و قلعه
 در زباد و کلیسیا که از بدایع صنایع آفریدگار است متحصّن شدند و لشکر اسلام
 روی تهوّر بقلع و قمع ایشان آورده بزخم شمشیر آبدار و سنان آتشبار چندین هزار
 کفار خاکسار را بمقتضای اِنَّ الْمُنَافِقِیْنَ فِی الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ بجهنم
 و دار البوار فرستادند و قلعه (۳) تومک را با چند حصار دیگر مستحضر ساختند و در
 درّه تومک گبران بفرزبان بر جاهای بلند و مغارها رفته بودند و سواران و پیدانگان
 بر مثال خیال صایب حکمای ریاضی دان بر معارج آن کوه فلک سان صعود
 میکردند و بر دره‌های غارها و مغارها جهت غارت و تاراج چون سپاه مگس
 انگبین بر در بیت التحل شیرین ازدحام میکردند و دست تملک و غارت بر
 مخزونات مغارات متطاوّل نمودند و گروه گروه غلامان پری سیما که از هراس

(۱) مؤادی ج ۱

(۲) بالنکوب ۱ مالنکوب و ارقرو و قلعه در زباد و کلیسیا که از بدایع و صنایع حضرت

آفریدگار ب

(۳) توبک ب

فرموده بادشاه عالی تبار برج و باروی آن حصار را بزمین هموار نمودند شاه دین پناه سوار شده روی دولت بجانب سقناق آورد زهره مخالفان از هیبت لشکر آنحضرت آب گشته مردمان سقناق چون از فتح قلعه کیش خبردار گردیدند جوق جوق بدرگاه شاه عالم پناه آمدند و روی عجز و مذلت برخاک نهادند و درویش محمد خان از مشاهده اینحال در اضطراب افتاد از غایت دهشت و هراس شبی از قلعه بیرون آمده -

* بیت *

نه عزم درست و نه رای صواب دلی پر نهیب و سری پر شتاب
از غایت حیرت ندانست که بجا می‌رود و از حوالی اردوی عبد الله خان و
لوند بیگ عبور کرده در آن اثناء کوسه پر قلی که کمینده ملازم جرنداب سلطان بود
او را کشته سرش را بیایه سریر سلطنت مصیر آورد و از چهار صد کس که از قلعه
همراه وی فرار نموده بودند دو بیست و پنجاه نفر بقتل آمدند شاه دین پناه
بر جمعه بلاد شکی مستولی گشت و سکه و خطبه بشرف نام و القاب عالی خرم
و تازه و مشرف و بلند آواز شد -

* بیت *

چو شد نام شه سکه بر روی زر زر از نام او یافت زیب دگر
حکومت آن دیار بطویقون بیگ قاجار مقرر شد در آن اوان محمود بیگ کوتوال
قلعه کیش توهمی بی جایگاه بخود قرار داده از اردوی همایون فرار نمود *

گفتار در لشکر کشیدن شاه دین پناه نوبت سیم

بگرجستان و قلع و قمع متمرّدان بی ایمان

در آن اوان که اردوی گردون شکوه در شکی بود کیخسرو ولد قرقه چند
نفر از ازنواران را بدرگاه عالم پناه فرستاد و مدد خواست زیرا که واخوش گرجی
و (۱) لواسان شیر مزان بعضی از الکای او را گرفته بودند در آن اثناء خبر رسید که

رومی عجز بگریز نهادند عساکر گردون متأثر در پی (۱) ایشان گروه گروه بکوه در آمدند چون آیات فتح ظفر قرین سایه وصول بر آن قلاع چند آیین انداخت دلاوران پیش رفته سیدها مرتب ساختند و به توتیب بادلیج و توب فرنگی و دیگر اسباب جنگ حصار مشغول شدند و توب اندازان توب اندازی در گرفتند و شجاعت پیشگان سربازی از سر گرفتند و از جانب فراز و نشیب توب و تفنگ ماعد و هابط گردید فوجی از مخالفان بیرون آمدند و چند نفر از ملازمان امرأ بقتل آوردند و بتعجیل تمام باز گشته بحصار شتافتند و غازیان توب نیز بالا برده بودند و از قزقانهای کوه سیما و سنگهای توب از بالای آن قلعه آسمان سا بمقتضای وَ امْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ ظاهر می شد بعد از بیست روز از ضرب سنگ توب فرنگی و بادلیج برج باره اختلال پذیر شده بود حسن بیگ اوغلی بقرب هزار نفنگچی بر کمری که مشرف بقلعه بود صعود کرده مخالفان را به تفنگ گرفتند هر جا که مقدار انگشتی سر از برج ظاهر میشد صد مهره تفنگ پی در پی میرسید از یکجانب نیز نقب زده برج را بسرچوب گرفته بودند قبل از آن که برج را آتش زدند برج افتاد و اهل حصار را دود دهشت و حیرت بسر برآمده محمود بیگ در میدان ضعف و بیچارگی گوی ندامت باختن گرفت و از روی جباری بتواضع آمده و تضرع و زاری را وسیله نجات و دست آویز خلاص یافت و بگفتار عاجزانه -

غریوان چو طنبور در زیر زخمه (۲) گدازان چو ارزیز بر روی اخگر محمود بیگ کوتوال حصار از قلعه بیرون آمده بسعادت بساط بوسی سرافراز گشت و مفتاح دروب حصار را تسلیم وکلای شاه دین پناه نمود -

در قلعه شد باز نا برده رنج بافسون برون آمد از در ز گنج و آنحضرت از کمال عاطفت از گناه وی گذشته و به نیروی دولت قاهره آن حصار نامدار که شفقار اقتدار هیچ کامگار در هیچ روزگار در هوای آن تسخیر پرواز نکرده بود باندک روزی جبراً و قهراً مستخر گردید و سپاه ظفر شعار بر حسب

(۲) گویزان

(۱) در پی آن گروه بکوه

خان رسیدند ایشان را مغلوب ساخته امیر یوسف نامی که رائق و فاتح حاکم
شکی بود دستگیر کرده روانه درگاه عالم پناه گردانیدند و از توجه عساکر قیامت
اثر زلزله در اطراف بحر و بر و ولوله در مملکت آن بد اختر افتاد و درویش
محمد خان چون از توجه پادشاه جهان پناه آگاه گشت محمود بیگ برادر
جوشن آقا را با جمعی از مردمان بدکیش بمحافظت قلعه کیش گذاشت
و خود با بعضی جهال پناه برد (۱) بقلعه کله سن که کمند فکر خردمند سریع الانتقال
بر کنگره بروج فلک (۲) امثالش نتواند رسید و باز بلند پرواز فهم ارباب کمال
بر فراز قصر رفیعش (۳) منزل نتواند گزید -

* نظم *

حصاری ز عالم سر افراخته	بعرش برین سایه انداخته
گذشته سر باره اش از فلک	ز نظاره اش خیره چشم ملک
فصیلش کم از عرش والا نبود	ز رفعت سر قلعه پیدا نبود
چو گردین بنایش ز بیداد بود	بسنگین دلی کوه فهاد بود
خور از خنجر کنگرش خشمناک	زده پیرهن بر تن صبح چاک
تفکها بر آن قلعه (۴) با شکوه	نمایان چو اژدر بیالای کوه

و سقنای در وسط کوه البرز قایم کرده بودند شاه دین پناه سوار شده به نیت
فتح قلعه روان گشت سوندک بیگ قورچی باشی و بدر خان و شاهقلی
سلطان قلعه کیش را در میان گرفتند و شاهقلی خلیفه مهردار و سایر امرای رفیع
مقدار برابر سقنای فرود آمدند و عبد الله خان و لوند بیگ حاکم گرجستان در برابر
قلعه کله سن و کوه سن نزول نمودند و شاهقلی خلیفه ذوالقدر با فوجی از
دلاوران نصرت اثر بسقنای جنگ انداخت و مخالفان ایشان را به ننگ
گرفته باز گردانیدند اما خوف تمام برایشان مستولی شده عبد الله خان و لوند
بیگ با فوجی از لشکر نصرت شعار بحصار کله سن و کوه سن جنگ انداختند
و ایشان نیز بمدافعه مشغول شدند چون صدمه جنود منصور را مشاهده نمودند

(۲) فلک امثالش ب ا

(۴) نا شکوه ا

(۱) کله سن و کوه سن ب

(۳) کجا منزل تواند گزید ا

متوفیات

عبد العزیز سلطان بن عبید خان درین سال در بخارا وفات یافت در آن اثنا پیر محمد خان حاکم بلخ ایلغار کرده خود را ببخارا انداخت تا آمدن براق خان آن قلعه را مضبوط گردانید بعد از چند روز براق خان آن بلده را محاصره نموده پیر محمد خان بمدافعه و مقاتله قیام نمود و مردمان براق خان هر چند کوشش نمودند و جنگهای مردانه کردند کار از پیش نبردند چون براق خان از تسخیر آن بلده عاجز گشت نواحی آن دیار را سوخته متوجه تاشکند گردید *

گفتار در قضایائی که در سنه ثمان و خمسین

و تسعمایه واقع شده توجه شاه دین پناه

بجانب شکی و کشته شدن درویش

محمد خان

چون مکر از درویش محمد خان حاکم شکی مخالفت ظاهر گشته بود شاه دین پناه با سپاه کثرت دستگاه عازم شکی شده در بلده ارش نزول اجلال نمود در آن ولا لوند بیگ حاکم گرجستان کمر عبودیت و خدمتگاری بر میان بسته باردوی گردون شکوه ملحق گردید رایات فتح آیات بجانب شکی در حرکت آمد درویش محمد خان از اقامت (۱) رسم استقبال رایات خجسته مآل متقاعد گشته شاه دین پناه او را بنوید عنایت و رعایت استمالت فرموده طلب داشت و خدمتش بواسطه شقاوت روی جهالت به بادیه ضلالت نهاد و پشت ادبار بحصانت حصار باز داده بنابر آن نایره غضب جهان سوز اشتعال یافته بدر خان و شاه قلی سلطان استاجلو را متقلای گردانید ایشان بقراولان درویش محمد

(۱) از اقامت رزم استقبال ب

عزایت نمود مردمان یقه ترکمان با پیشکش فراوان بنزد آن امیر نادان آمدند و ابا نام جوانی که سردار طائفه اوخلو بود و در کمال زیبایی و رعنائی بود و شاهوردی بیگ بوی اظهار تعشق نمود خدمتش ازین وضع به تنگ آمده نیم شب از استراباد فرار نموده در میان الوس خود رفت و شاطر بیگ را که از اقرباى شاهوردی بیگ بود و از قبل مشار الیه داروغگی ترکمانان (۱) می نمود بقتل آورده یاغی گردید چون این خبر بشاهوردی بیگ کچل رسید بتاخت الوس ترکمان روان گردید چون بدان حدود رسید با هیچ (۲) قلقلچی بر بالای پشته صعود کرده و تمام لشکر خود را بتاخت فرستاد و در آن اثنا اباى ترکمان با فوجی شجاعان بشاهوردی بیگ رسیده او را بقتل آورد ملازمان وی که بالچاو مشغول بودند این خبر را شنیده فرار کردند چون این خبر بدامغان رسید امیر غیب بیگ حاکم آن دیار بایلغار باستراباد آمده آن بلده را محافظت نمود *

گفتار در گذشته شدن بیرام اوغلن و فتح غرجستان

درین سال ولایت غرجستان مفتوح گشت و شرح آن چنانست که چون محمد خان خاطر از جانب براق خان فارغ ساخت پرتو التفات بر تدبیر قلاع غرجستان انداخت قزاق را با جنود بسیار بر تسخیر قلعه اشعار فرستاد زیرا که بیرام اوغلن با جمعی از بکان در آن حصار بودند بیرام اوغلن از خوف غازیان پشت بدیوار حصار باز داد و صولت لشکر قزلباس اساس جمعیت از بکان را مستأصل ساخت آن بی باک خان و مان خود را در معرض خطر دید و در تدبیر آن واقعه متحیر گردید و بهیچ وجه صورت بهبود در آینده اندیشه آن ضلالت پیشه روی نمود و از روی تصرّح ایلچی نزد قزاق فرستاد و امان طلبید بعد از تأکید عهد و پیمان با متعلّقان از حصار بیرون آمده بقزاق ملاقات نمود و آن غدار وی را بقتل آورده بلاد غرجستان را متصرّف شد *

بدر آمدیم سوندک بیگ در حوالی شهر نزول نموده و سرخاب از قلعه بیرون آمده بوی ملحق گردید غازیان نواحی شهر زور را تاختند و رایت تسلط بر افراختند و سوندک بیگ قورچی باشی رستم بیگ افشار را با جمعی دلاوران جرّار بتاخت (۱) ولایت ... فرستاد ایشان آن ولایت را خراب کرده عود نمودند بعد از بیست روز سوندک بیگ قورچی باشی مراجعت نموده بقزوين آمد و شاه دین پناه از قشلاق قزوين بیرون آمده متوجه ییلاق سلطانیّه شد و کوچ بر کوچ متوجه آذربایجان گردید معصوم بیگ صفوی و شاه قلی خلیفه مهر دار و علی سلطان تکلو را (۲) بتاخت ترکور و مرکور ارسال نمود غازیان آن دیار را غارت کرده بسیاری از کردان بی ایمان را بضرب تیغ و تیر بخاک هلاک انداختند و چار پای بسیار از اسب و استرو گاو و گوسفند غنیمت گرفتند و در سلماتس باردی گردون اساس ملحق شدند و مرکوب فلک احتشام بطرف قلعه کوکر چنگ که در کنار دریای اورمیه واقع است نهضت نمود و آن حصار فلک دیدار از فروغ دولت پادشاه کامگار غیرت افزایی خورشید عالم افروز گشت و صورت قلعه در آئینه ضمیر منیر بغایت مستحسن نمود و در جنب آن قلعه کوهی واقع شده بود آن را نیز قلعه ساختند شاه دین پناه عازم نخچوان گشت بعد از آن که یکماه در حدود آنجا توقف (۳) نمود عازم قرا باغ شده در آن دیار قشلاق نمود *

گفتار در یلغی شدن ترکمانان یقه و کشته شدن شاهوردی بیگ کچل

دین سال ترکمانان یقه یلغی شدند سبب مخالفت ایشان آنکه شاه دین پناه بعد از شاه علی سلطان حکومت استراباد را بشاهوردی بیگ کچل

(۱) ولایت در ا ب ج و بعد از این لفظ جای خالی

(۲) بتاخت ترکور ارسال ج بتاخت مرکور و مرکور ارسال ا

(۳) نمودم ا

گفتار در فرستادن شاه دین پناه سوندک بیگ قورچی باشی و حسن بیگ یوزباشی را بسر بگه اردلان

درین سال سرخاب کرد کس بدرگاه شاه دین پناه فرستاده بعرض رسانید که بگه اردلان که والی شهرزور بود با جمعی از رومیان بحوالی قلعه سرخاب آمده از وزیدن نسیم این خبر نایب غضب شاه دین پناه التهاب یافت فرمان عالی نافرمانی شد که سوندک بیگ قورچی باشی و حسن بیگ یوزباشی و رستم بیگ افشار با پنج هزار سوار بدفع آن نابکار روان شوند امرأ بموجب فرموده متوجه شدند و از رودخانه تلوار که در آن محل طغیان یافته بود عبور نمودند و بجانب مقصد ایلغار کردند و هشتاد نفر از قورچیان در کنار باغات شهرزور به بگه که هفتصد سوار داشت و از غایت شجاعت رستم دستان را غاشیه کش خود پنداشت آغاز جنگ کردند بزخم نیزه از اسبش انداختند بصد حیل خود را از دست غایبان خلاص نموده به قلعه رسانید و چهل نفر از مقربان او در آن معرکه کشته گردیدند در آن روز راقم این حروف حسن روملو به پشتی که مشرق بقلعه زلم (۱) بود با جمعی کردان جنگ کرده قورچیان روملو که قریب به پنجاه نفر بودند از پیش کردان فرار نمودند کردی که شادی بیگ ذوالقدر را بقتل آورده بود شاه وردی بیگ ولد قنقراط سلطان را خواست که دستگیر کند حسین قلی خلیف که رفیق این فقیر بود هر چند فریاد کرد که آی جوانان بکوشید یا جامه زنان بپوشید اما چندان وهم بر ایشان مستولی شده بود که اسبان را گذاشته خود را بصد مشقت از کوه انداختند این فقیر باتفاق حسین قلی خلیف حمله کرده اکراد را متفرق ساخته شاهوردی بیگ را سوار ساخته روانه گشتیم با کردان که قورچیان را تعاقب کرده بودند و عدد ایشان قرب چهل نفر بود جنگ کنار

سندجاب سلطان خود را بدرون کوچه بند رسانید توپچیای عساکر قزلباش شاه محمد سلطان را بضرب تفنگ از کوچه بند دور گردانیدند بعد از فرار سلاطین بی ثبات در بلوکات هرات شاه محمد سلطان را با اکثر ازبکان نامی و ترکان حرامی بولایت سیستان و فراه فرستادند پس از وصول بنواحی ولایت (۱) به اخذ اموال و جهات و اسقاط عرض و از الله حیات عجزه و فقراً حکم نمود بعد از تخریب آن سرزمین و تعدیب غنی و مسکین بطرف معسکو سلاطین مراجعت کرد در حین ملاقات از روی اعراض ببراق خان اعتراض کرده که در مدت غیبت من چرا اهمال نموده کوچه بندهارا نگرفته اند فردا من بادلیران صف شکن سوار شده تا گذارهارا از قزلباش نگرفته از اسب فرو نخواهم آمد روز دیگر شاه محمد سلطان با فوج کثیری از ازبکان از پی ثبوت دعوی مذکور شده بطرف کوچه بند که قریب بمزار شاه زنده است در حرکت آمد چون بدانجا رسید لوی حرب برافراخت با سه هزار از شجاعان چون بالای ناگهان بر سر سهراب بیگ که از حارسان آن کوچه بند بود تاخت سهراب تاب مقاومت نیارده فرار نمود شاه محمد سلطان وی را تعاقب کرده از وفور جلدت و بی باکی و از غایت تهور و چالاکي تا در کوچه بند راند در وقت رجعت سنگ عظیم بر سرش رسید آن جوان تیز چنگ بضرب آن سنگ از بالای زمین بزمین افتاد در آن حال بعدایت کریم بی زوال یکی از ملازمان محمد خان خود را بوی رسانیده سرش از بدن جدا کرد *

(۲) سر اندیش هم بر سر شروود چو کژدم که در خانه کمتر شود

بنزد خان آورد و پنچ شش ازبکان که رفیق بی توفیق او بودند دستگیر گردیدند بنابر آن خوف تمام بر ضمیر براق خان استیلا یافت روز سه شنبه بیست و هفتم ماه مذکور از ظاهر هرات کوچ کرده به طمع فتح بخارا روان شدند زیرا که عبد العزیز سلطان بن عبید خان والی آن دیار فوت شده بود *

(۱) و اخذ و اسقاط ارض و فقوا نمود ا حکم نمود که مراجعت

کرده درین ملاقات از وی اعراض خان اعتراض کرده که ... ج

(۲) سر اندیش هم در سر شروود چو کژدم که با خانه کمتر شود ا

گفتار در قضایائی که در سنهٔ سبع و خمسين و تسعمایه واقع شده گفتار در آمدن خانان از بک بهرات و کشته شدن شاه محمد سلطان

درین سال براق خان و عبد اللطیف سلطان با لشکر گران از آب آمویه عبور نموده متوجه هرات شدند چون خبر توجه ایشان بسمع محمد خان رسید حکم کرد که بیرون شهر را کوچه بند کفشد بعد از سرانجام این مهم و اتمام مصالح استحکام هر کوچه بند و گذری را یکی از شجاعان و معتمدان سپردند کوچه بند دروازه فیروز آباد را به اویس^(۱) سلطان رجوع نمود دروازهٔ خوش را^(۲) به سنجاب سلطان افشار بکراست تعیین نمود و گذرهای بیرون دروازهٔ قوتی چاق را بقرق متعلق ساخت و تاتار بیگ و امیر حسن خطیب در کوچه بندهای دروازهٔ ملک لوی محافظت بر افراختند محمد خان با فوجی از شجاعان در خدمت سلطان محمد میرزا توقف نمود در روز پنجشنبه جمادی الاول براق خان و سایر سلطانان بهرات آمدند و در بعضی از نواحی و بلوکات محل اقامت انداختند اشجع سلاطین توران شاه محمد سلطان بنابر استیلائی حرارت جوانی بواسطهٔ اظهار جلالت و پهلوانی با مردم خویش قریب بکوچه بند دروازهٔ خوش آمد و سپاه را^(۳) بر افروختن آتش پیگار مأمور گردانید سنجاب سلطان افشار از برای دفع و منع آن ظالم ستمگار از کوچه بند بیرون آمده بزخم نازک دلدوز و تفنگ جانسوز بسیاری از ازبکان بدروز براه عدم فرستاد در آخر سپاه ازبکیه^(۴) بمردم افشار غلبه کرده پنج نفر از ملازمان وی بقتل آوردند

(۲) تا قوتی چاق را اندازد

(۳) با فشاریه ب

(۱) بلاویس ا به ویس ب

(۳) افراختن ب ا

آمده بود شاهوردی سلطان با دروِست و چهل نفر از دلاوران شب بقلعه رسیدند و غازیان بسان عیاران عاشق پیشه بی تأمل و اندیشه خود را بقلعه افکندند و شمشیرها کشیده قُرب دروِست نفر از کردان و رومیان بشهرستان عدم روانه گردانیدند سلیمان بیگ را گرفته بدرگاه معلی فرستادند *

وقایع متنوعه

درین سال در شب چهار شنبه ماه محرم در ولایت قاین در پنج قریه زلزله شد و بقرب سه هزار کس از مردمان و زنان در زیر دیوار ماندند استماع افتاد که قاضی آن ولایت مولانا باقی در یکی از آن قریه ساکن بود و در علم هیأت ماهر بوده در روزی که شب آینده این بلا نازل میشد مردم ده را اعلام نموده که درین شب بکسب ارتفاع افلاک و اقطار کواکب زلزله عظیم مسطور است صلاح در آنست که با اطفال و عیال بصحرأ رفته در آنجا استراحت کنیم مردم آن دیه سخن وی را قبول نکرده مولانا عیال و اطفال خود بصحرأ بود تا نصف شب توقف کرد از سردی هوا متأثر شده با متعلقان بطرف منزل خویش توجه نمود چون قدم در خانه نهاد فی الحال زلزله نازل شد مولانا با عیال و فرزندان در زیر دیوار هلاک شد درین سال سلطان سلیمان پادشاه روم احمد پاشا را که وزیر ثانی بود با چهل هزار سوار و پیاده بگرجستان فرستاد ایشان داوایی را که تعلق بقرقره داشت گرفته متوجه دیار خود گردیدند درین سال شاه دین پناه در قزوین قشلاق نمود *

متوفیات

درین سال بهرام میرزا برادر شاه دین پناه در جمعه نوزدهم رمضان بخلد برین شتافت نعلش او را بمشهد مقدسه بردند و در آنجا دفن کردند مدت حیاتش سی و سه سال بود از وی سه پسر یادگار ماند سلطانکسین میرزا و سلطان ابراهیم میرزا و بدیع الزمان میرزا *

بودند عبد الله خان او را پیدا کرده بیرون آورد سرش را از بدن جدا کرد مردمان شیروان از ترس خان بموضع درو که جزیره ایست در کنار دریای قلمز پناه بردند و عصابه عصیان بر پیشانی ادبار بستند عبد الله خان هر چند رسولان فرستاد و نصیحت نمود مخالفان بصلح راضی نشدند عبد الله خان بدفع ایشان روان گردید لشکر قزلباش با اسب در آب رانده آتش پیگار بر افروختند و مردمان شیروان مانند ماهی که در کنار افتد باضطراب افتادند غازیان اکثر ایشان را بقتل آورده اموال ایشان را غارت نمودند خان بعد از آن بطرف شماخی روان شد *

گفتار در آمدن اسکندر پاشا^(۱) بایروان و گریختن حسین جان سلطان

درین سال اسکندر پاشا لشکر کردستان را جمع نموده بچخور سعد آمد و در آن زمان حسین جان سلطان روملو که حاکم آن دیار بود بواسطه آنکه ملازمان او متفرق بودند صلاح جنگ ندید تبت آقا که وکیلش بود با بیست کس بقراولی فرستاد ایشان با اسکندر پاشا جنگ کرده مغلوب شدند پنج نفر ایشان بقتل آمدند تبت آقا باردوی سلطان معاودت نمود اسکندر پاشا بایروان آمده بازار آن قصبه را سوزانیدند بعد از آن بقلعه وان مراجعت نمود حسینجان سلطان از عقب او رفته ده نفر از ایشان بقتل رسانید چون این خبر بشاه دین پناه رسید جرنداب سلطان شاملو را بمدد وی روانه چخور سعد گردانید *

گفتار در گرفتن شاه وردی سلطان زیاد اوغلی قلعه بارگیری را

درین سال شاه وردی سلطان زیاد اوغلی از نخچوان بقلعه بارگیری ایلغار کرد در آنزمان سلیمان بیگ کرد بخیال دستبرد از نزد سلطان سلیمان بدان قلعه

آغاز رجعت نهاده بود و روز دولتش بشام نکبت نزدیک شده متوجه درگاه سلطان سلیمان نگرددیده خانه کوچ بهرام میرزا روانه درگاه عالم پناه گردانید بنابراین سلطان سلیمان محمد پاشا که وزیر ثانی بود با سی هزار سوار نامدار بدفع وی ارسال نمود و رومیان هنگام استوا که خورشید نصرت لوا بر وسط السماء در اوج اعتدال بود بر سروی ریختند القاس نطق الفرار مما لا یطاق بر کمر ادبار بست و بر اثر الفرار فی ذلته سراسیمه و مضطرب بیرون رفت بقلعه مریوان که حاکمش سرخاب کرد بود آمد شاه دین پناه چون از آمدن او بذن سرخاب آگاه گشت بهرام میرزا و ابراهیم خان و شاه قلی خلیفه مهر دار را با بیست هزار سوار جرّار بر سر آن غدار ارسال نمود و لشکر منصور در حوالی قلعه مذکور بوی رسیدند ویرا منہزم گردانیدند القاس دریغ و افسوس گویان بطرف مریوان بیرون رفت و گرد ادبار بر رخسار القاس ناحق شناس نشست و بآب حسرت و ندامت دست از ملک و مال شست مغشیان خلافت آشیان پروانچه مشتمل (۱) بوعد و وعید بسرخاب (۲) مرغوب گردانیدند بنابراین آن القاس میرزا را به بهرام میرزا سپرده روانه درگاه شاه عالم پناه گردانید آنحضرت وی را مخاطب ساخته گفت نسبت بتوجه بد کردم که تو از من رو گردانیدی و ملتجی بخواندگار گشتی سکوت اختیار کرده جواب نداد شاه دین پناه بعد از دو روز او را بقلعه قهقهه فرستاد بمیامی ایندولت ابد پیوند به نیکو وضعی و بهترین صورتی فتنه عظیم فرو فشست لاجرم وضع نیک تأثیرم گردید *

گفتار در فرستادن شاه دین پناه عبد الله خان را بحکومت شیروان

درین سال شاه دین پناه عبد الله استاجلو را بحکومت شیروان روان گردانید برهان بر آن دیار مستولی شده بود فوت گشته شیروانیان بدن او را پنهان کرده

وقایع متنوّعه

درین سال بواسطه عبور رومیّه در تبریز طاعون واقع شد و بسیاری از خلّاق رومی بعالم آخرت نهادند درین سال شاه دین پناه^(۱) فرمود که قلعه النجق را خراب کردند درین سال شاهقلی سلطان بلبلان کرد سلماس را غارت کرد درین سال سلیمان چلبی چپنی که حاکم ارمنی بود با امرای کردستان جنگ کرده مغلوب آمد و اکثر ملازمانش کشته شدند *

متوفیات

شریف تبریزی بصفای ذهن و ذکاکی طبع مستقیم از سایر شعرای زمان خود ممتاز بود و همواره ابیات فصاحت آثار و اشعار بلاغت شعار بر لوح ضمیر و صحیفه خاطر می نگاشت و قصاید و دیوان غزلیاتش مشهور و منظوماتش بر السنه و افواه مذکور از آنجمله هجو خواجه غیاث الدین علی کهره و قصیده در^(۲) معذرت گفته مطلعش اینست * بیت *

نیستم مقبول یکدل آه ازین ناقابلی
یک مرادم نیست حاصل^(۳) آه ازین بیحاصلی

گفتار در قضایائی که در سنه ست و خمسین و تسعمایه واقع گردیده

چون القاس از تاخت بلده قم و کاشان ببغداد رفت حکم خواندگار به طلب او نافذ گردید القاس بصلاح فتنه انگیزان فارس و عراق و کم فرصتان ممالک آفاق بنیاد کار برشعبده بازی و صفت پردازی نهاده بعشوه و فسون سپری از مخالفت بر روی موافقت کشیده از قوت طالع شاه دین پناه کوکب اقبالش

(۱) قلعه النجق را فرمود تا خراب کردند ب

(۳) ۵۵ ب

(۲) معذرت ب

گفتار در محاربه نمودن قزاق و ویس سلطان بحق نظر اوغلن و شکست یافتن از بکان

درین سال خبر رسید که حقّ نظر اوغلن باجمعی از ازبکان نامی و دزدان حرامی از آب امویه عبور نموده متوجّه این ولایت اذد محمد خان ویس سلطان را با فوجی از غازیان بمدد قزاق سلطان که در آنولا در باخروز بود روان گردانید چون ایشان باهم ملاقات کردند متوجّه ازبکان گردیدند در حوالی پل خاتون بازبکان دوز و حرامیان زبون رسیدند حقّ نظر اوغلن چون از توجّه غازیان آگاه گردید مستعدّ قتال و جدال گشت و قزاق تفنگچیانش در پیش صفّ قتال باز داشت و خود از قفای ایشان متوجّه جنگ گردید تفنگچیانش بیک دفعه تفنگ انداختند غازیان حمله نمودند حقّ نظر اوغلن تاب نیاورده راه فرار پیش گرفت تکلیوای ایشان را تعاقب کرده قرب نهصد نفر از ایشان بقتل آورده بهرات معاودت نمودند *

گفتار در آمدن اسکندر پاشا بخوی و کشته شدن حاجی بیگ دنبلی

درین سال اسکندر پاشا که حاکم وان بود بتحرّیک حسن بیگ محمودی لشکر کردستان را جمع آورده بر سر حاجی بیگ دنبلی که در قصبه خوی بود آمده و حاجی بیگ بواسطه قلّت اعوان و انصار در دیوار بست آغاز جنگ کرده آخر منکوحه او که همشیره حسن بیگ محمودی بود دروازه بروی برادر خود باز کرده بنابر آن اسکندر پاشا را استیلا میسر شد و حاجی بیگ بعد از کوششهای مردانه بقتل آمد و از رعایای خوی نیز جمعی کثیر بقتل آمد و اسکندر پاشا بوان مراجعت نمود *

رفتن محمد خان شرف الدین اوغلی بولایت غرجستان و مبارزه نمودن او با بیرام اوغلن و شکست یافتن از بکن

درین سال بیرام اوغلن ازبک که حاکم غرجستان بود مردم بسیار از حشم
تپچاق و ازبکن با یراق فراهم آورده با اتفاق آن جنود بولایت هرات رود آمدند
چند اویماق و احشام که در قدیم الایام بکگم هرات باج میدادند کوچانیده بولایت
غرجستان بودند چون این خبر در هرات بمحمد خان رسید در اوایل رجب بعزم
یورش ولایت غرجستان در الفک (۱) کهدستان فزول نمود پس از اجتماع سپاه
و مکمل شدن بهادران رزمخواه بسوی مقصد نهضت نمود در ییلاق آق گنبد
که داخل ولایت غرجستان است بایشان رسید بیرام اوغلن خالی الدن
که محمد خان بنفس خویش در میانه جیش است قدم استوار داشته با
مردم بسیار از پیاده و سوار در قلعه جبال صف قتل بیاراست در آن اثنا حسن
بیگ میراب که چرخچی خان بود بازبکن حمله کرده بیرام (۲) اوغلن او را شکسته
لوائی استیلا برافراخت در آن حال قزاق ولد محمد خان با جمعی از
(۳) شجاعان بمدد رسید و حمله نمود محمد خان با فوجی از غازیان نمایان گشت
بیرام اوغلن را پای از جای رفته فرار نمود تکلویان ایشان را تکامیشی کرده جمع
کثیر را گرفتند جذاب خانی بامداد سبکازی بصوب قلعه اشبار که متعلقان بیرام
اوغلن در آن حصارى بودند توجه می نمود چون ظاهر آن حصار مقرر غازیان
جلادت شعار گردید یقین محمد خان گشت که گرفتن آن قلعه بجنگ میسر
نمیشود بهرات معاودت نمود *

(۲) بیرام اوغلن شکسته ۱

(۱) کهدوستان ج

(۳) شجاعان ب

بقتل آوردند آخر الامر القاس با هفتصد سوار مسلح بمدد رسیده ایشان را مغلوب ساخته و چهل نفر از ایشان کشته و باقی فرار نمودند و باز از عقب آن فوجی که بتالان رفته بودند رفته و ایشان را نیز شکسته کسب خود را ستاندد چون به به بهان رسید مردم آن دیار فرار کرده بودند آنجا را سوخته در ماه ذی حجه بشوشر نزول کرد لشکریانش بدروازه حمله آوردند و امیر عبد الوهاب از شهر بیرون آمدند بزخم شمشیر آبدار غبار آن فتنه را نشاندد و القاس چون یقین دانست که مهم بر مدعی او سرانجام نخواهد یافت بطرف دزفول رفت و آنجا نیز کاری نساخته از راه قلعه بیات بحدود بغداد رفت *

گفتار در محاربه نمودن شاه علی سلطان و علی سلطان از بک و شکست یافتن از بکان بی ایمان

درین سال علی سلطان از بک شش هزار سوار برداشته و صورت غلبه و یغما بگلک (۱) سودا و جهل مرکب بر لوح خیال نگاشته بتاخت استرآباد آمد شاه علی سلطان استاجلو با هفتصد نفر از دلاوران چون شیرزیان از جنگل جرجان بیرون آمده بعلی سلطان حمله نمود از بکان نیز بعجب تمام ثبات قدوم نمودند آن دو لشکر جلادت آیین تیغ افتقام از نیام برآورده بسرافشانی اشتغال نمودند عاقبت مخالفان پشت داده رو بفرار آوردند دلاوران با فاموس تا گنبد قابوس از بکان را تعاقب کردند و سیصد کس از ایشان بقتل آوردند و سرهای از بکان را بشاه دین پناه ارسال نمودند قاصد شاه علی سلطان در آذربایجان باردومی شاه عالم پناه رسید و خبر شکست علی سلطان را بعرض رسانید آن حضرت بغایت مسرور گشت *

و بالکلی خود می‌رفتند (۱) مردمان گرفته بنزد وی آوردند آن اسیران گفتند که حضرت شاه دین پناه با خیل و سپاه (۲) نزدیکست می‌رسد بنابراین خوف تمام بر ضمیر وی مستولی گشته متوجه اصفهان گشت چون القاس با جنود بیقیاس خرابی کذان در حوالی اصفهان آمد اکابر آن دیار شاه ثقی الدین محمد و میر میران مردم آن نواحی را بشهر آورده اسباب حصار داری باکمل وجهی مرتب گردانیدند القاس بخیال آنکه بی جنگ و پیگار دروازه‌ها را بکشایند و حال آنکه شهریان ازین اندیشه بغایت دوز بودند روز بروز در استحکام برج و بارو می افزودند سپاه مخالف بجنگ آمدند اصفهانیان بضرب تفنگ مرگ آهنگ آن کرده را کالچین المنفوش ساختند و قرب چند روز آن (۳) مخاذیل در حوالی شهر نشستند شاه ثقی الدین محمد و میر میران و اکابر و اعیان باتفاق پیادگان میدان دل‌آوری و بتوفیق حضرت باری شهر را نگاه داشتند در آن اثنا خبر رسید که بهرام میرزا و ابراهیم خان با جمعی دل‌اوران بعزم (۴) تافتن تغور حرب ببلده کاشان رسیده‌اند بنابراین عازم فارس شد قلعه یزدخاص را گرفته قتل عام نمود و از آنجا متوجه شیراز گشت چون پلهای بند امیر را کشیده بودند از راه (۵) اقرب اعلی بزیر پای قلعه سفید رفت در آنجا جنید بیگ برادر ابراهیم خان با خانه کوچ ذوالقدران در آنجا بودند برج و باره را مضبوط گردانیدند و خاطر بتحصن قرار دادند القاس در آنجا پنج روز توقف کرد و چون گرفتن قلعه محال می نمود کوچ کرده روانه به بهان گردید قایدان شولستان ممه سنی موازی هزار نفر جمع شدند و کس نزد جنید بیگ فرستادند که صلاح چیست جنید بیگ گفت که امروز با آن قوم بد روز مقاومت مکنید که فردا مستعد شده به پایان آئیم باتفاق بدفع اهل نفاق زفته جلادت و مردانگی کنیم ایشان بی تکملی کرده در جوق شدند یک فوج از عقب اردوی ایشان رفتند و شتر و اسباب بسیار گرفتند و جوقی دیگر در زمین هموار بی صرفه خود را بریشان زدند و قرب سی نفر از آن قوم پریشان

(۲) بنزدیک رسیده است ب

(۱) مردمان امرای گرفته ب

(۵) قرب اعلی ب

(۴) تاختن ا

(۳) مخاذیل ا مخاذیل ب

نزول نمودند و بفراغت خاطر بخواب رفتند عثمان چلبی رومی که از پیش سلطان سلیمان آمده بود بر سر ایشان ریخته ذو القدران چون شیر زبان از جای برجستند بمدافعه و مقابله مخالفان مشغول شدند از آمد شد تیر طرفین هوای معرکه در آن تیره شب پر شهاب شد و از نهیب شمشیر جان ستان دل مخالفان در اضطراب افتاد و رومیان را مغلوب گردانیدند و سی نفر ایشان را بقتل آوردند و سرها و اختومها را بشاه دین پناه رسانیدند و گردانیدند آن حضرت در روز چهار شنبه دهم رمضان از بلده ارزنجان معاودت نموده در اوایل شوال بدولت و اقبال در اوچ کلیسا نزول اجلال نمود و شاهزاده عالمیان و عبدالله خان و کوچک سلطان را بشیروان روانه ساخت چون ماهچه طوق جهانگشای پرتو وصول بر کنار آب کر انداخت سوندک بیگ قورچی باشی با دو هزار و پانصد قورچی بتاخت شکی روانه گردانید و قورچیان آن دیار را تاختند و رایات تسلط بر افراختند درویش محمد خان از خوف غازیان پناه بقلعه کیش برد در آن اثناء خبر آمد که القاس بعراق آمده است و خانه کوچ بهرام میرزا غارت کرده بذابرآن قورچیان باردوی ظفر نشان معاودت نمودند و شاهزاده عالمیان و عبد الله خان نیز باردو پیوستند و شاه دین پناه کوچ بر کوچ از راه طارم و خلخال روانه قزوین گردید و شرح آمدن القاس بعراق آنکه در آن اوان که شاه دین پناه در ارزنجان نزول نمود و خوف تمام بر ضمیر سلطان سلیمان استیلا یافت القاس را با پنج هزار سوار از طرف کردستان بهمدان فرستاد القاس چون بدان بلده رسید خانه کوچ بهرام میرزا بدست آورده روانه قم شده بر آن شهر مستولی گشت محمد بیگ افشار را در آن زمستان با لشکر گران همه ظالم و بی ایمان چون عاصفات دبور ادبار که در موسم خزان برگ و پوشش گلستان را رباید در اثغالی دیمه بطریق ظلم و بی راه بتاخت ری فرستاد و ایشان آنجا را غارت کرده باردوی فکبت اثر مراجعت کردند چون قرب یکماه در بلده قم توقف کردند هوای فتح کاشان در سرش جای کرده بدان طرف در حرکت آمد برآن دیار نیز مستولی گشته در آن اثناء ملازمان او از امرای شاه که از یساق ارزنجان جدا گشته بودند

ارسال نمود و سپاه بکر جوش رعد خروش الکلی موش تاخته چنانچه اثر از خانه و غله نماند در خلال این احوال امام قلی خلیفه چمش گزگی چاروشی را که از نزد سلطان سلیمان می آمد گرفته بدرگاه اسلام پناه آورده بعرض رسانید که الهه در ترجان نشسته است پادشاه ستوده خصال عزم استیصال آن دشمن بد فعال نموده از راه (۱) سفیان بترجان روان شد ایلغار فرموده بسرعت میرفت و عساکر گردون متأثر فوج فوج در عقب می شتافتند * بیت *

همیرفت لشکر گروهها گـروه چو دریا بجوشید هامون و کوه
الهه بی آنکه دلاوران طرفین مشقت بر یکدیگر زفند پشت داد و پیش از
آنکه مبارزان از جانبین تیغ از میان بر کشند سپر انداخت از بیم جان ترجان
را انداخته رو بگریز آورد و مانند گراز نشیب از فراز نمی شناخت و غازیان
عظام جوق جوق اتفاق کرده بیمین و یسار ده روزه راه میرفتند و غارت کرده
کسیب می آوردند خسرو جهان از تر جان متوجه ارزنجان گشت
شاهزاده عالمیان اسمعیل میرزا در یوم الاحد بیست و هفتم شهر مذکور باسپاه
بکر جوش رعد خروش بسان آفتاب تیغ زن و مانند ماهی جوشی پوش پیشتر
روانه شد و فغان روارو و غبار موکب تیز رو از ایوان کیوان در گذشت - * نظم *

زمین از روارو بدینسان شتافت که هر چند گردید چرخش نیافت
شد از فعل اسبان هامون نورد زمین کان آهن فلک کوه گرد
شاهزاده عالمیان اسمعیل میرزا با فوجی از نهنگان دریای و غا در حوالی بلی
برد بمحمد پاشا تک اوغلی دو چار گردید پاشای مذکور هزیمت را غنیمت
دانسته فرار نمود و فتنه ناجیه قریبایش ایشان را تعاقب کرده چهار صد و پنجاه سوار
از رومیان دیو سار بقتل آوردند چون بلده ارزنجان از موکب وصول پادشاه ظفر
نشان نشانه روضه رضوان گشت و فضای بیابان و صحرا از خیمه و خرگاه مالا مال
گردید شهر را سوخته و غارت کرده خاک آن بلده را بباد فغا داد شاه دین
پناه تورچیان ذی القدر را بقراولی فرستاده و ایشان در محلی از برای استراحت

حصار را اندر اس داده امان طلبیدند و از قلعه بیرون آمدند عثمان چلبی که سردار آن اشرار بود با شش صد کس بدرگاه شاهزاده عالی تبار آمد در اثنای ملاقات آن دیوانه حماقت صفات بی تقریب دست بشمشیر برده بر دوش طویقون بیگ قاجار زد بیکبار آن گروه جرّار بشاهزاده عالیمقدار حمله کردند آنحضرت از غایت جرأت اصلاً از جای خود حرکت نکرده بنابر آن حکم عالی بر قتل ایشان صدور یافت تمامی ایشان را بقتل آوردند و قلعه را خراب نموده روانه اردوی اعظم شدند در آن اوان بهرام میرزا از همدان با سپاه فراوان و شاهزاده عالمیان اسمعیل میرزا از قلعه قارس باردوی گردون شکوه پیوستند او شاهقلی سلطان افشار را با سپاه بسیار بتاخت الوسات آن حدود روانه نمود ایشان تمامی احشامات اخلاط را غارت کرده موازی پنجهزار اسب و صد هزار گوسفند و پنجاه هزار گاو بدست آوردند شاه دین پناه الکلی خنّس را تاخته و سوخته روانه پاسین گردید شاهزاده عالمیان اسمعیل میرزا و بهرام میرزا در پاسین باردوی ظفر قرین ملحق گشتند در آن اوان شاه قلی سلطان و محمود خان و شاهوردی بیگ کچل که بقراولی رفته بودند با دو هزار نفر که از آنجانب بقراولی آمده بودند جنگ کرده جمعی را بقتل آورده سرهای ایشان را بدرگاه عالم پناه آوردند پیر قلی بیگ افشار با مردمان قاپو خلّقی جنگ کرده (۱) چند نفر با الایکی گرفته بنظر اشرف آورده سلطان سلیمان الهه و پاشای ارض روم و پاشای سیواس را با سیزده هزار سوار جرّار جهت احتیاط کار بارض روم فرستاد و خود متوجه الکلی (۲) موش شد تا خود را بدیار بکر اندازد و تفنگچی بسیار (۳) چاغداول گردانید چون خبر مذکوره به مسامع عالیّه رسید آنحضرت با سپاه بسیار در عقب او ایلغار نموده قبل از وصول موکب ظفر نشان ایشان از راه بتلیس عبور کرده خود را بآمد رسانیده بودند و شاه دین پناه علی سلطان طاتی اوغلی را با دو هزار سوار جرّار نیزه گذار بتاخت اخلاط و گزل دره و عادلچراز

(۲) ماموش ۱ تفرش چ

(۱) چند با الایکی گرفته چ

(۳) عجداول ۱

منصور در چمن چالدران فرود آمد در آن مقام شاهقلی سلطان والی کرمان و محمود خان افشار^(۱) با سه هزار سوار بعتبه بوسی رسیدند چون بمسامع جلال رسیده بود که سلطان سلیمان علی بیگ برادر محمد خان ذوالقدر را پاشائی داده و عثمان چلبی قوللر آقاسی را با چهار هزار کس بتعمیر قلعه قارس که در سرحد گرجستان واقع است فرستاده بنابراین شاه دین پناه فرزند ارشد ارجمند اسمعیل میرزا را با کونجه سلطان قاجار بقلع و قمع ایشان روانه نمود شاهزاده عالمیان از اردو جدا شده اجل کردار بر سر آن قوم بسیار ایلغار فرمودند چنانچه برید صبا دو اسبه بغبار مرکب باد پیدمائی او نمیرسید و در فراز و نشیب بر آب و آتش پیدش دستي مینمود -

* بیت *

کمر بر کمر کوه بر کوه راند گریوه گریوه جنیدیت جهانند
گفتی باد پای خاک پیمایش چون سمندر طبع آتش گرفته است و سمند
ماهي سیرش^(۲) در تاب غرق غرق شده است روز شنبه بیست و یکم شهر
مذکور به لشکرگاه مخالفان رسید سمند براق اندام را مهمیز زده چون سمندر
در میان شعله^(۳) آتش انداخت -

* بیت *

برقی گرفته بر کف و ابری به پیش روی

ماهي نهاده بر سر و چرخى بزیر ران

عساکر بهرام انتقام دو هزار نفر از آن قوم براه عدم فرستادند و قرب پنج هزار دیگر از عمله و فعله و ارباب^(۴) صنعت که از عماسیه و توقات و سیواس و آق شهر و ارزنجان و بای برد و کاخ و^(۵) ترجان و ارض روم و سایر آن مرز و بوم آورده بودند بقتل رسانیدند و فوجی از آن روز بر گشتگان از بیم جان خود را بقلعه انداختند و جنود ظفر ورود آن قلعه را در میان گرفتند بعد از سه روز سپاه عالم سوز به قلعه جنگ انداختند و سیلاب رعب و هراس اساس و قار ساکنان

(۱) با سه هزار را ندارد

(۳) ب ندارد

(۲) در رباب تک عرق غرق ۱ در رباب تک عروق عرق ج

(۵) ترخان ۱

(۴) صنعت ب

رومیان رفته مردم را دست گیر می‌کردند بار دو بازار بهای دار می‌رسانیدند سلطان سلیمان از جلادتهای قزلباش پریشان و حیران گشت و خیال محال از دماغ بیرون کرده و از مبادرت پشیمان گشته بغیر مراجعت چاره دیگر ندید و در شبی از شبها که آوازه نزدیک شدن قزلباش در اردو شایع شده بود احوال و ائصال را روانه دیار روم گردانیده تا بروز از بیم سپاه بر سر اسب بایستاد و دو شنبه بیست و چهارم ربیع الثانی روانه گردید یتیمان و اوباش تبریز دست تعدی بخیل و حشم او دراز کردند و جمع کثیر از مردم او بقتل در آوردند و ابراهیم خان و محمدی بیگ ترکمان از عقب او رفته در حوالی^(۱) شبستر با پاشای^(۲) شام و دیار بکرو پاشای مرعش جنگ صعب کرده به نیروی دولت قاهره امیر عین‌طاب را بادویست نفر از ایشان کشتند سلطان سلیمان هر روز سه چهار فرسخ راه میرفت و جنود او از خوف قزلباش از اردو جدا نمی شدند و از راه کردستان بر سر قلعه وان رفت شاه علی سلطان چپنی که در آن اوان از قبل شاه دین پناه کوتوال قلعه بود آغاز قتال و جدال کرده سپاه روم بیکبار هجوم آورده در انداختن توب و تفنگ شروع نمودند و قبل ازین هفت بادلیج و شش توب در عادلجواز ریخته بودند در آن اوان بیروج قلعه انداختند -

تفنگ همچو عاشق ز بخت سیاه جهان را سیه کرده از دود آه
 ز پر خدنگ آسمان سنگ گین زمین متصل شد بچرخ برین
 شاه علی چپنی از غایت نامردی حصار را تسلیم نمود سلطان سلیمان حکومت وان را با سکندر پاشا رجوع نموده متوجه دیار بکر گشت چون شاه دین پناه در ییلاق اشکنبر شنید که خواندگار از تبریز مراجعت کرده روز پنجشنبه بیست و هشتم شهر مذکور بعزم آنکه دستبردنی نماید کوچ بر کوچ روانه شدند غازیان دلاور و لشکر نصرت اثر جمعی از آن گروه بداختر را بقتل آوردند در روز شنبه ششم رجب در بلده خوی نزول اجلال نمودند ابراهیم خان و سایر امرای عالیشان با سپاه فراوان باردوی ظفر نشان ملحق شدند در یوم الاربعاء عاشر شهر مذکور خسرو

(۲) با پاشا روم و شام و دیار بکرو مرعش ج

(۱) شسترب شبشرج

ستیز نیز روان گردید ایشان بمقدمه لشکر روم جنگ کفان متوجه امرأ گردیدند و القاس میرزا و پاشایان چون بچمن مرند رسیدند در آن اثناء عبد الله خان و سایر سلطانان کوچ کرده رفته بودند و قرب دو هزار سوار جرار نیزه گذار بخیال دست برد توقف نموده بودند روی بمیدان رزم آوردند و غازیان عنان کشیده حرب میکردند و رومیان تصور کرده که کمینی هست بعد از کشش و کوشش استفسار نمودند که (۱) کسی نیست دلیر شده برایشان تاختند و غازیان جنگ کفان خود را از معرکه بیرون انداختند و رومیان ازین جالادت خایف و هراسان شدند و امرأ و سایر غازیان در منزل اشکنبر باردی نصرت اثر ملحق شدند و چون امرای خوزستان و فارس و کرمان و عراق نرسیده بودند بمصلحت آنکه ایشان جمع شوند از رودخانه اشکنبر بروی خانه آهر فرود آمدند سلطان سلیمان از عقبه یام عبور کرده به تبریز آمده در جرنداب نزول نمود القاس میرزا اساس محکمت و نکبت را بباغ عیش آباد کشید در عرض چهار روز که در تبریز بودند علیق الاغان و شتران از برگ و پوست درختان میگشت و چهار روز موازی پنج هزار اسب و استر و شتر بچراگال عدم شتافتند در آن چند روز بواسطه شدت باد گرد و غبار بمرتبه آینه مهر را تیوه و تار ساخت که نزد اولو الابصار تمیز روز روشن از شب تار میسر نبود و بواسطه غلاء غلات و ضیق مطاعم و اقوات و هلاک بهایم سواران گور شکار از گرسنگی شکار گور و پیادگان آهوارفتار بدام بی قوتی و موتی گرفتار بنابر آن سپاه روم هجوم نموده شروع بغارت شهر کردند اهل تبریز چون کشتی شکستگان قلمز و عمان که از امواج طوفان سفینه ایشان شکستی گیرد و دل از جان کفده باشند فریاد و فغان بآسمان رسانیدند چون این خبر بسلطان سلیمان رسید رستم پاشا را فرستاد که سپاه را از غارت باز دارد و چون ببلده در آمد جار رسانید که کسی (۲) برعایا رحمت نرساند بنابر آن فتنه تسکین یافت شاه دین پناه دلاوران قزلباش را از چهار طرف رومیان بقراوایی فرستاد و غازیان بکنار اردوی

(۱) کمینی ب

(۲) کسی مزاحمت برعایا نرساند ج

حصاری ولی رفته از جا بجا چو برج فلک دلکش و دلگشا
کوچ بر کوچ متوجه تبریز گشت چون شاه دین پناه از آمدن رومیان کینه خواه
آگاه گردید از دار السلطنة تبریز بعزم ستیز بدر رفت و در شذب غازان نزول
اجلال واقع گشت و بقرب یک ماه بواسطه اجتماع سپاه در آن مقام توقف
نمود آنحضرت سر راه مخالفان را آتش زده چنانچه در آنجا از غله و گیاه اثر
نماند قنوات و کاریزها را مدام تبریز مسدود ساختند چنانچه آن مقدار آب که
جهت اشامیدن ایشان کفایت تواند بود میسر نبود عبد الله خان استاجلو و
بدر خان استاجلو و حسین جان سلطان روملو و شاه وردی سلطان زیاد اوغلی
و علی سلطان نکلو را بمرد فرستاده بذفس نفیس متوجه ییلاق اشکذیر گردید در
کنار آب شور شاهزاده عالمیان اسمعیل میرزا با لشکر شیروان بارودی ظفر نشان
ملحق گردید خواندگار سلیمان از راه دوغری مبارگیری آمده اله را با جمیع
رومیان باحاطه قلعه وان فرستاد و از آنجا به طرف تبریز در حرکت آمد و از
قصبه خوری علی پاشا و محمد پاشا و حیدر پاشا و القاس میرزا را با چهل هزار
سوار بر سبیل ایلغار بر سر امرای نامدار که در چمن مرنند بودند ارسال فرمود ازین
جانب عبد الله خان و شاهوردی سلطان زیاد اوغلی و علی سلطان را بقراولی فرستادند
و غازیان نصرت پیشه در کرد پیشه بمقدمه لشکر روم رسیدند و درهم آویختند گرد
میدان بر تارک فرقدان نشست و چشمه خورشید در کثرت غبار پوشیده گشت
ز گرد سپه سروران زمان زمین گشته با آسمان توأمان
هراسندگان را در آن رستخیز شد از سیل خون بسته راه گریز
شاهوردی سلطان جنگ مردانه کرده جمع کثیری را از رومیان بقتل آورد و چون
عساکر روم زیاده از جنود قزلباش بودند و چون دریای پر موج فوج فوج از عقب
یکدیگر می رسیدند امرأ عاجز گشته پناه بکوه بردند این خبر ناگهان در شب
بامرای عالیشان رسید تبث آقا که وکیل حسین (۱) جان روملو بود بادویست نفر از
غازیان به تحقیق خبر ارسال کردند و امیر غیب بیگ استاجلو با جمعی از اهل

برهان دانست که سر رشته دولت از دست داده است و روزگار برگشته روی ادبار بصوب فرار آورده و از نهیب خدنگ مار زخم و آتش فعل ماهی صفت بر خاک طپیدن گرفت و از رعب شاهزاده جفگی گور مانند پشت بهزیمت داد و از ترس شیر رایت آنحضرت روباه طور روی از رزم و قتال برتافت و از هول آتش هیجاء و گرداب و غاسیل آسا بصحراً می شتافت و غازیان ایشان را تعاقب کرده جمع کثیر از مردمان او بقتل آوردند و سرهای ایشان را از بدن جدا ساخته در زیر پای کمیت میرزا انداختند در آن اثنا خبر آمد که سلطان سلیمان باتفاق القاس متوجه تبریز است حضرت میرزائی روانه اردوی شاه دین پناه گردید بعد از رفتن میرزا برهان شیروان را خالی دید از کوهستان بشماخی آمده آن دیار را متصرف شد *

گفتار در قضایائی که در سنه خمس و خمسین و تسعمایه واقع گردیده آمدن سلطان سلیمان پادشاه روم با القاس حق ناشناس بجانب دارالسلطنة تبریز

درین سال سلطان سلیمان باتفاق القاس بالشکر بیقیاس که از ولایت انگریس و افلاق و (۱) بوسنه و سرف و مور و قراوقدان دایره دوست و انادولی و مفتشا ایلی و قرامان و مرعش و حلب و شام و مصر و حجاز و یدن و دیار بکر و عراق عرب و کفه جمع آورده بودند بایراق تمام از اسلحه و جبه و جوشن و توب و تفنگ و عرابها (۲) که گوئی منطقه البروج و معدل النهار را در محصور کشیده اند یا دایره میل کلّی و (۳) ماره باالقصاب الاربعه با یکدیگر منطبق گردانیده اند * نظم *
عرايه روان کرده گرد سپاه چو هاله زده خیمه بر دور مساه

(۲) که گوئی منطبق گردانیده اند چ

(۱) بوسنا ب

(۳) ماره باقطاع اربعه ۱۰ ماره ب

که بکرات علامات غدر و نفاق بر صفحه احوالش ظاهر شده بود با اولاد گرفتار گردید هم درین سال ادهم بیگ روملو ولد دیو سلطان را برسالت نزد نظام الملک پادشاه دکن روانه گردانید *

متوفیات

آقا محمد بن آقا رستم روز افزون وی بغایت کریم و خیر بود درین سال از جهان فانی انتقال نمود برادر زاده اش آقا سهراب اگرچه دست و پای زد اما کاری نساخت *

گفتار در جنگ کردن شاهزاده عالمیان اسمعیل میرزا با برهان شیروانی

درین سال برهان که از نمایر سلاطین شیروان بود سر عصیان از جیب تعدی و طغیان بر آورده پای از جاده راستی بیرون نهاده از قیطاق بشیروان آمد چون این خبر بشاهزاده عالمیان اسمعیل میرزا رسید با سپاه بسیار متوجه دفع آن نابکار گردید در موضع (۱) فیلان برهان با مردم فراوان (۲) چپرها در کنار جنگل ترتیب داده مقابله و مقاتله را آماده گشته رایات عذاب بر افراشته فوجی از غازیان مسابقت نموده پیشتر از وصول رایات عالیات بدان جماعت یاغی و باغی و طاغی (۳) متلاقی شده فیروان جدال و قتال التهاب و اشتعال دادند در آن اثنا شاهزاده عالیشان بالشکر گران برزمگاه رسیده و از غلغله نفیر و کوس غازیان و ولوله و شهیق و (۴) زفیر شیروانیان طنین در طلس فلک دوار افتاد آخر الامر بحکم قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا طاقست صولت آن حضرت نیارزدند دماغ طاقت شیروان بر آشفست -

چنان کز روشنی (۵) سر سامیان را

(۲) چپرها

(۵) سرمامیان را

(۱) فیلان ب ج جیلان

(۴) زفیر ب ج

(۳) تلاقی

طلائی عسکریں دست داد و هریک از آن دو سردار صف کارزار آراستند بعد از آن دلیوران پای در میدان مبارزت نهاده دست بانداختن تیر و راندن شمشیر گشادند شکست بر جانب میرزا کامران افتاد بزمخت بسیار خود را بشهر انداخت همایون پادشاه با خیل و سپاه در آن حوالی نزول نمود و در آن اوقات بکرات جنگهای سخت واقع شده در آن اثنا کامران میرزا شیر افکن بهادر با سه هزار سوار شبی از شهر بیرون کرده باراده آنکه قطع طریق کرده نگذارند که اردو بازاریان غلّه فراوان باردوی پادشاه آورند چون این خبر پادشاه والا گهر رسید امیر قواجه را با جمعی کثیر بدفع ایشان روان گردانید امیر قواجه با فوجی دلاوران چون بلای ناگهان بر سر آن بیدولتان ریختند و شیر افکن بهادر با هشتصد سوار بقتل آوردند همایون پادشاه بعد از فرستادن قواجه بیگ از حوالی شهر کوچ کرده قلعه را مرکزوار درمیان گرفت و پیش اردو و پس سپاه را خندق کرد بمصلحت آنکه از بیرون و اندرون شبیخون نزنند و میرزا کامران قدم در وادی خلاف نهاده بنیان نفاق را استوار کرده هر روز باد نخوت و غرور آتش جنگ و جدال افروخته نهایت شجاعت بظهور میسرانید بعد از چند ماه میرزا کامران علامت نکبت و ادبار بر چهره روزگار خویش مشاهده نمود مکرراً ایلچیان بملازمت آنحضرت فرستاده پیغام داد که ملتمس آنست که از خون من در گذشته سپاه ظفر پناه را دهند که بدرگاه آیم پادشاه همایون التماس را بعز اجابت مقرون گردانیده فرمان داد که هیچ آفریده متعرض او نشود و میرزا کامران با فوجی از ملازمان حلقه عبودیت پادشاه عالی رتبت در گوش کرده از حصار بیرون آمده روی نیاز باستان اقبال ایشان آورد پادشاه همایون رقم عفو بر جریده جرمه اش کشیده وی را در سلک شاهزادگان منظم گردانید *

وقایع متنوعه

درین سال شاه دین پناه غور رسی ملازمان القاس کرده از هر کس که آثار عقوق و کفران ظاهر شده بود به یاسا رسانیدند اندرین سال حسین بیگ شاملو

از پیام آخته بر قلب سپاه کردستان تاخته در حمله اول جمعی را بر خاک انداخته امرای کردستان چون دستبرد ولی سلطان را مشاهده کردند خونی تمام بر ضمیر ایشان مستولی گشته بجانب دیار خود فرار نمودند ولی سلطان ذوالقدر از دنبال آن قوم بداختر روان گشته و جمع کثیر از کردان که بتالان مشغول بودند بقتل آورده سرهای ایشان را روانه درگاه عالم پناه گردانیدند *

جنگ کردن^(۱) همایون پادشاه با میرزا سلیمان پادشاه بدخشان

درین سال همایون پادشاه رایت نصرت آیت بجانب بدخشان بر افراخت میرزا سلیمان که در آن اوان در طخارستان بود این خبر را شنید سپاه خیلان و ختلان و قندز و بغلان را جمع آورده بعزم رزم سپاه کابل در حرکت آمد^(۲) در موضع ... آن دو لشکر قیامت اثر ماندند ابر بهاران جوشان و خروشان بهم رسیدند و بیاد حمله آتش قتال را مشتعل گردانیدند *

بگرز و کمند و سنان تاختند شکستند و بستند و انداختند درخشیدن شمشیر آتش فعال ماند خورشید جهانتاب و شعله سنان ثعبان مثال عرصه عالم را چون لعل بدخشان ساخت عاقبت نسیم نصرت بر پرچم رایت همایون پادشاه وزیده میرزا سلیمان از در تضرع و نیاز در آمده پادشاه ظفر پناه نوبت دیگر آن دیار را بوی عنایت نمود و در غیبت همایون پادشاه کامران گمراه بکابل آمده خانه کوچ پادشاه را گرفته بر آن دیار مستولی گردید و ولد بیگ و دلو قاسم که شاه دین پناه بهمایون فرستاده بود گرفته عریان ساخت چون این خبر پادشاه عالی گهر رسید از بدخشان با سپاه فراوان روانه کابل گردید و موکب اعلی پس از قطع کوه و صحراً در حوالی کابل نزول نمود^(۳) میرزا کامران با فوجی شجاعان از روی قهر از شهر بیرون آمد و در آن زمین

(۲) وان دو لشکر ج

(۱) بابرب ا ج

(۳) تا بر جانب میرزا کامران ندارد

خان بگی خانم بیرون آمده امان یافتند در آن اوان حاکم قلعه^(۱) سلوط مسیح شیروانی کمر خدمتگاری بر میان جان بسته بدرگاه آمده قلعه را تسلیم نمود چون ولایت شیروان بار دیگر بتصرف شاه دین پناه در آمده شاه دین پناه تمامی مملکت شیروان را بفرزند خود اسمعیل میرزا ارزانی داشت و کوچکه سلطان قاجار را در خدمت پادشاه زاده عالی تبار گذاشت بعد از آن علم عزیمت بجانب تبریز بر فراخت در بیست و ششم شهر شعبان در دولتخانه تبریز نزل اجلال فرمودند و اشراف و امم و اکابر آن بلده معظم بدرگاه فلک اشتباه شناختند و مراسم پیشکش به تقدیم رسانیدند *

جنگ کردن قایتمس سلطان با^(۲) دزدی داود

درین سال^(۲) دزدی داود که از قبل سلطان سلیمان پادشاه روم حاکم پاسین بود با جمع کثیر از رومیان شبیخون بر سر قایتمس خذسلو که در^(۳) الوس کرد بود آورد و غازیان متفرق بودند اکثر بخواب رفته که ناگاه ایلغار رومیان بر سر ایشان چون خواب گران تاخت آوردند و قرب صد نفر از مردمان الپاوت بقتل رسانیدند قایتمس بیگ و الوند خان بیگ سعدلو خود را بمعرکه انداختند و حرب عظیم واقع شد و فیء قلیل بچغان لشکر کثیر غلبه کردند و قرب هفتصد نفر بقتل آوردند و سرهای ایشان را در تبریز بدرگاه عالمیان پناه فرستادند *

محاربه نمودن ولی سلطان ذوالقدر با امرای کردستان

درین سال امرای کردستان بفرمان سلطان سلیمان پادشاه روم با پنجهزار سوار به اورمی آمدند ولی سلطان ذوالقدر که از قبل شاه دین پناه حاکم آنولایت بود با سیصد سوار جرّار از حصار بدر آمده از کثرت دشمن نه اندیشیده و تیغ تیز

(۲) دزدی داود ج

(۱) سلوط ب

(۳) الس کرد ب الش کرد ا

آورده در نظر غازیان پاره پاره کردند قرب سه مایه عساکر نصرت دستگاه قلعه را درمیان گرفتند و بعضی اوقات جنگ پیش میبردند و از طرفین فارسان مضمار فتنه و شبن کشته تیر و تفنگ میشدند نه محصوران را صورت فرح رو میداد و نه (۱) حاصران را فرح فتح اتفاق می افتاد تا آخر گشایند ابواب مرادات و ویران کفند بنیاد ناستان کچ نهاد سببی کرد که قلعه مفتوح شد در آن ایام زنان که در قلعه بودند نسبت باو بدگمان شدند روزی که مهتر دولتیار و خواجکی ولد خواجه امیر سچان از ارگ به پایان رفته بودند زنان بطذاب خیمه که در قلعه بود جمعی از قورچیان شاملو را بالا کشیدند قورچیان تیغها آخته مانند بالای ناگهان بر سر مخالفان رفتند و مهتر دولتیار را با جمیع مردمان قلعه دستگیر کردند و بدرگاه شاه دین پناه آوردند بحکم آنحضرت به یاسا رسانیدند حکم بتخریب قلعه واقع شد و شاهقلی خلیفه مهردار و حسینخان سلطان روملو از دربند گذشته (۲) بلاد قیطاق را تاخه اموال و اسباب ایشانرا قلیل و کثیر (۳) جلیل و حقیر بغارتیدند و از آنجا باقبال و سعادت سالم و غانم باردوی امرأ معاودت نمودند *

گفتار در فتح قلعه در بند بتوفیق خداوند

چون خبر فرار القاس بشاه دین پناه رسید امر عالی صدور یافت که بهرام میرزا و عبد الله خان و سایر شجاعان بامرأ ملحق گشته قلعه در بند را احاطه نمایند امرأ حسب فرمان قلعه را درمیان گرفتند کهنه شاه وردی کوتوال قلعه بود حصار را مضبوط گردانید فرمان شد که نقبچیان آهنین چنگ بکنند نقب پردازند و توپچیان بانداختن توپ مشغول گردند چون دوسه مایه برین کار پرداختند و برج را بزخم توپ ویران گردانیدند و بارو را مانند غربال سوراخ سوراخ کردند کهنه شاه وردی قاصدان بدرگاه شاه دین پناه فرستاده بجان امان طلبید شاه دین پناه جرایم او را نابوده انگاشته کهنه شاه وردی باتفاق

(۲) بالای قیطاق چ

(۱) حاصران چ

(۳) جلیل و حقیر را ب ندارد

سمور نزل نمود امرأ بر سر وی ایلغار کردند شاهوردی بیگ زیاد اوغلی^(۱) و محمد بیگ ترکمان با قرب بیست نفر از ملازمان امرأ در کنار آب سمور غافل بالقاس رسیدند *

(۲) بمیدان رسید از هزارش یکی بود باغ را پیش رس اندکی ستورانشان مانده از دو همه چو اسبان تصویر ناز و همه القاس بی موزه سوار شده بوادی فرار شتافت غازیان بسان برق از آب عبور نمودند و دست به تیغ و تیر و کمان برده شیهه کردند *

ز پیکان چنان آتش افروختند که بر ملک بر فلک سوختند ساتلمش ملازم شاهقلی خلیفه مهرداد بضر تیر القاس زخم‌دار گردید القاس را چون آتش نخوت و استکبار که از باد غرور و پندار بالا گرفته بود فرو نشست شکست خورده بمشقت تمام خود را بکوه رسانید بیشتر نوکرانش بدست غازیان گرفتار شدند خدمتش با چهل نفر از ملازمان بزد^(۳) قوم شمشال رفته و از راه ازاق بدریا نشسته روانه کفه شد از آنجا باسلام بول رفت *

گفتار در فتح قلعه گلستان

چون مهتر دولتیار بر متانت حصار و ذخیره بسیار و کثرت اعوان و انصار مغرور گشته دروازه را بست - * نظم *

کشید آن کج اندیش ناپاک کیش ز خندق خطی از خطا گرد خویش در قلعه نگشاد آن بی بصر فرو بست بر بخت فرخنده در شاه دین پناه فرمود تا لشکر بر کنار قلعه منازل سازند و اسباب قلعه گیری از توب و ضریب مهیا گردانند حمزه بیگ کاشانه سنجق اوغلی را برسم رسالت نزد آن بیدولت فرستاد تا وی را از قلعه پائین آرند و ایشان آن بیچاره را ببالای برج

(۲) این شعر را چ ندارد

(۱) تا غافل ب ندارد بقرب ا

(۳) در جمیع نسخ قوم

آمدند لشکر بسیار از پیاده و سوار جمع آورده در برابر القاس بی خوف و هراس صف قتال بپاراستند القاس نیز بتصفیه صفوف و تهیه اسباب رماح و سیوف قیام نمود بیکبار بریشان حمله کرده چرکسان هزیمت را غنیمت شمردند ملازمان القاس ایشان را تعاقب کرده قریب سیصد نفر از آن قوم بداختر بقتل آوردند و عنان عزیمت بطرف دربند معطوف گردانید بعد از وصول بدان حدود خبر رسید که شاه دین پناه بشیروان آمده و خانه کوچ لشکریان را تصرف کرده اند و اکنون با سی هزار سوار جرّار مستعدّ جنگ و پیگارست چون القاس این خبر را شنید سارو قیماسب و ولد قیماسب که از مقربان او بودند با جمعی از مردمان جرّار بر سر شاهوردی سلطان زیاد اوغلی قاجار و محمدی بیگ ترکمان و سلیمان بیگ چلبی چینی و محمد بیگ شیر بخت اوغلی طالش فرستاد امرأ با این سپاه در آب سمور جنگ کرده غالب آمدند چون خبر به القاس ناحق شناس رسید محمد بیگ افشار را با فوجی اشرار بجنگ رستم بیگ و پیکر بیگ فرستاد امرأ در حوالی قبله بایشان جنگ کرده مغلوب ساختند و صد و شصت نفر از آن قوم بداختر بقتل آوردند محمد بیگ بمشقت بسیار بدر رفت هم در آن ایام چوپان بیگ ایچک اوغلی را بزبان گیری ارسال نمود مشار الیه چون بحوالی اردوی امرأ رسید قضا را شاهوردی سلطان زیاد اوغلی به سیر رفته بود ویرا گرفته روانه درگاه عالم پناه گردانید بفرمان آن حضرت کشته گردید و در آن اوان کور سهراب در القدر بدست افتاد به یاسا رسید چون خبر آمدن القاس بدر بند بشاه دین پناه رسید شاه خلیفه مهردار و بدر خان استاجلو^(۱) و حسین خان سلطان روملو و چراغ سلطان استاجلو را بمدد امرأ که در برابر مخالفان نشسته بودند روان ساخت چون القاس از توجه عساکر ظفر اقتباس مطلع گردید هراس بیقیاس برو مستولی گشته بطرف^(۲) خنالق فرار کرد و لشکر او جوق جوق بقدم اخلاص و دولتخواهی بامرأی شاهي پیوستند القاس از خنالق کوچ کرده در کنار آب

در موسم گل عزم سفر کرد ازین باغ دلها ز غمش غنچه صفت غرقه بخون شد
تأریخ وی از بلبل ماتم زده جستم در ناله شد و گفت گل از باغ برون شد
مولانا کمال الدین حسین ولد مولانا مسعود کاشی حکیمی بود فاضل و نکته دان و قانون
رامی صابیش واسطه شفای امراض و کلیات قواعد ذهن ثاقبش ذخیره ازاله
(۱) اعراض بعد از والد ماجد منصب طبابت شاه دین پناه بدآنجناب قرار گرفت
پیوسته منظور انظار عنایت سلطانی و مشمول عواطف خاقانی درین سال وفات
یافت *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اربع و خمسین و تسعمایه واقع گردیده رفتن القاس بجانب چرکس و مراجعت او از آن دیار و شکست یافتن او از امرا و رفتن او بجانب روم

چون القاس با امرا^(۲) ملاقات نمود با شش هزار سوار و پیاده بجانب
چرکس روان شد خانه کوچ را در شماخی گذاشته هر چه تمامتر روانه در بند
گردید مادرش خان بکی خانم را در قلعه گذاشته رو بدیار چرکس نهاد و بواسطه
برودت هوا کاری از پیش نبرده معاودت نمود شاه نظر برادر درویش محمد خان
حاکم شکی را با جمعی از ملازمان^(۳) چاغداول گردانید و فوجی مردمان چرکس
بدیشان رسیدند شاه نظر پای ثبات افشوده جنگ صعب نمود آخر بضرب سفان
چرکسان از اسب افتاده کشته گردید و در آن معرکه پروندی آقا روملو و جمع کثیر
از ملازمان القاس بقتل آمدند چون مردمان چرکس^(۴) بر جنود القاس غالب

(۲) مراجعت ا

(۱) اعراض ج

(۳) قجداول ب ا قجداول ج

(۴) و جنود القاس بی خوف و هراس صف قتال ج از جنود ا

وقایع متنوعه

درین سال از اطراف و جوانب از ترکان دشت قبیچاق و صحراً نشینان و سرداران کوهستان مثل سلطانعلی بیگ قیطاق و قرا قباد بیایه سربر اعلی آمده اظهار بندگی و سرافکندگی نمودند آنحضرت رعایت و عاطفت از خلعتهای فاخر و جامه‌های زر بفت و کمر شمشیر و اسبان تازی ایشان را بذواخت درین سال سلطان سلیمان پادشاه روم سپاه بسیار بتسخیر بصره فرستاد عبد الله منذر که والی آن دیار بود از قلعه بیرون آمده تا شب بارومیان مقاومت کرد چون دید که حریف ایشان نیست شهر را گذاشته فرار نمود رومیان بر بصره مستولی شدند *

متوفیات

سلطان چغتای جوانی بود در کمال زیبایی و طراوت عذارش غیرت گلبرگ طری و لوامع رخسارش رشک ماه و مشنری رخسار چون گل و خطّ چون سنبل پریچ و تاب گوی که نقاش حکمت لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (۱) پیرگار ابداع دایره از عنبر تر بر صغحه عذارش کشیده رخسار چون گل شکفته و عارض چون ماه دو هفته *

تو گوئی بسته سرو از لاله زیور لباس ارغوانی کرده در بر
دو چشم ترک بر دلها کمین ساز دو ابرو بر جگرها ناوک انداز

اما پیش از آنکه گل امید در باغ مراد چینند بخار فدا گرفتار شد *

ز گلبرگ او چون بنفشه بر آمد ز آفت برو جست باد خزان
بوقتی که آمد گل از غنچه بیرون شد اندر کفن همچو غنچه نهانی

بلبل طبع مولانا قاسم گاهی این ترنم آغاز کرد *

سلطان چغتای بود گل گلشن خوبی لیکن سوی رضوان اجلش راهنمون شد

و شاه دین پناه کوچ بر کوچ^(۱) بگنجه آمد و از گنجه کوچ کرده در موضع یولاق
 نزول نمود و از آن منزل ابراهیم خان ذوالقدر و حسینخان سلطان روملو و کوچجه
 سلطان قاجار و شاهوردی سلطان زیاد اوغلی و خواجه باسان را با پنجهزار سوار
 جرّار بر سبیل ایلغار بشماخی که در آن اوان القاس ناحق شناس در آنجا بود
 ارسال نمود غازیان جرّار توکل بر حضرت پروردگار کرده بآب کر زده متوجه شماخی
 شدند مهتر دولت یار که امیر اردوی القاس بود خبردار گردید خانه کوچ
 القاس را برداشته بقلعه گلستان رفت امرأ و ارکان دولت و عساکر بهرام
 صولت شماخی را تاختند و قلعه گلستان را در میان گرفتند بعد از رفتن امرأ
 شاه دین پناه با فوجی غازیان خونخوار و دلیران روزگار که نسر طایر از زخم
 تیر پرتابشان شهر انداختی و کوه ثابت قدم از صدمه گویال شان بر سر
 افتادی *

سپاهی چو آشفته پیلان مست همه نیزه و گرز و خنجر بدست
 از^(۲) قوین الومی عبور کرده متوجه ارش گردید *

بآهنگ شیروان برانگیخت رخش سلیمان نشان خسرو تاج بخش
 غبار سپه را بر ماه برد تزلزل بگو زمین راه برد
 ز فعل ستوران زمین بقرار ولی آسمان بر قرار از غبار

و کوچ بر کوچ روانه علی شبان گردید از آن مقام سلیمان چلبی را که در پالی
 قلعه گلستان بود باششصد نفر از دلیران جوشنور بطرف قلعه دربند فرستاد و
 در یک فرسخی قلعه مذکور کلانتر قبله از نزد القاس می آمدند رسیدند و غازیان
 ایشانرا منهزم گردانیدند و بقرب سی نفر از آن قوم بداختر بقتل آوردند بعد از
 آن علم توجه بطرف قلعه برافراختند سارو قیماسب و دلو قیماسب بجنگ از
 دربند بدر آمدند بعد از ستیز و آویز راه گریز پیش گرفته بقلعه متحصّن شدند
 سلیمان چلبی مراجعت کرده بآب سمور آمد *

خلاف و نفاق نباشند بعد از آن شاه دین پناه با سپاه بیکران روانه گرجستان گردید از شوره گل عبور نموده باق شهر آمد در آن ایام از بام تا شام و صباح تا رواح پیوسته ابر چون دست کریمان سیم می پاشید و کوه از سبب سرما چون دل مخالفان دین از بیم میلرزید در چنان حال پادشاه ظفر مآل بر سر گبران شیخون آورده لشکر اسلام چون بمقام گبران شقاوت فرجام رسیدند تیغ جهاد از نیام انتقام کشیده روی برف از خون ایشان گلگون ساختند و بسیاری از گاو و گوسفند غنیمت گرفتند و خانهای آن بدکیشانرا آتش زدند در آن اوان آفتاب در آخر جدی بود از شدت برودت رود کر منجمد شده مانند نقره خام مینمود و از بسیاری برف قلّه کوه و فضای صحرأ و هامون سطحی شده بود باهم مساوی گویا کمال اسمعیل برای این زمان گفته -

مانند پنبه دانه که در پنبه تعبیه است

اجرام کوههاست نهان در میان برف

در آن اوان اقام این حروف حسن نبیره امیر سلطان روملو با جمعی از تورچیان روملو و چینی با فوجی از گبران بی ایمان دو چار گشته این کمینه باتفاق شاهقلی نام تورچی چینی حمله کردیم ایشان را متفرق ساخته و جمعی را مجروح و بیروح کرده اسیر چند گرفته معاودت نمودیم غازیانی که رفیق ما بودند از کمال دلوری یکقدم پیش نهادند شاه دین پناه از آق شهر کوچ کرده روانه تبدی شدند در اثنای راه لوند بیگ حاکم زک و گیرم و باش آچوق حاکم گرجستان بدرگاه سلاطین پناه رسیدند و بنوازش خسروانه سرافراز گردیدند و باش آچوق خلعت پوشیده بالکی خود معاودت نمود و لوند بیگ روزی چند در خدمت پادشاه سعادتمند توقف نمود و (۱) چون دولت و سعادت ملازم مجلس همایون بود و شاه دین پناه بتشریفات فاخر و انعامات وافرو اسبان راهوار و خلعتهای شاهوار نواخت بعد از آن رخصت حاصل کرده روانه دیار خود گردید

(۱) ملازمت مجلس همایون مینمود

و سپاه روانه تبریز گردید و اور کفج اوغلی را نزد القاس فرستاد مشار الیه جوابهای درست بوی گفت القاس میرزا از توجه شاه دین پناه در لجه اندیشه افتاد مادر خود خان بکی خانم و پسر خود سلطان احمد را باشتغائه بدرگاه ارسال نمود یقین شد که رفجش ز نادانی است سر انجام کارش پشیمانی است بمادر چنین گفت گامی نیک زن تو خواهی مگر عذر تقصیر من شد آن بانوی پر خرد رهبرش که زاده (۱) رود از پی مادرش و خان بکی خانم رسالت القاس را عرض کرده ما حاصلش آنکه آنحضرت ولی نعمت من است و از کردار تباه و مخالفت بی جایگاه بواسطه بخت تیره روز و بانساز مردمان شیربد آموز همدستان شده ام و از آن شرمسار و پشیمانم بکمال عواطف شاهانه امیدوارم اگر مراحم خسروانه گناه بنده را نا بود انگار حد خود شناخته بعد ازین پا از طریق متابعت برون نفهم و در مراعات خدمتگاری و جانسپاری هیچ دقیقه فرو نگذارم شاه دین پناه نیز از تقصیرات او گذشته از امرای عالیمقدار سید بیگ محمد کمونه و سوندک بیگ قورچی باشی و شاه قلی خلیفه مهردار و بدرخان و معصوم بیگ متوئی اردبیل با والده القاس روانه شیروان گردانید ایشان در جواد بالقاس ملاقات نمودند و ویرا قسم دادند که دیگر قدم از جاده متابعت بیرون نهند و هر سال هزار تومان تبریزی بخزانة رساند و هزار سوار به یساق (۲) فرستد از اینجا جذب شاه دین پناه از سهند کوچ کرده به تبریز آمد در آنجا برکت خلیفه یکدلی که از مقربان القاس بود با قرب چهل نفر از اقوام از القاس خلاف کرده بملازمت شاه دین پناه رسید در تبریز میانه طایفه افشار و ذو القدر صورت مخالفت روی نمود و از جانبین اسلحه جنگ پوشیده مستعد جدال و قتال شدند شاه دین پناه ایشان را بلطف و عطف ملامت نمود لاجرم امرأ بصلح و صفأ مایل شدند شاه قلی خلیفه ذو القدر و ابراهیم خان ذو القدر و علی سلطان ذو القدر و سوندک بیگ قورچی باشی افشار و شاه قلی سلطان افشار و محمود خان افشار بدولت خانه آمدند و عهد نمودند که مدت عمر با یکدیگر در مقام

بود که قلم دوز زبان شمه از آن در سلک بیان فتواند آورد اما بظاہر (۱) غدر و دغدغه که مولانا رکن الدین مسعود طبیب کازرونی نسبت بد آنحضرت بعمل آورد شاه دین پناه را خاطر مبارک آزردہ گشته آنحضرت را از صدارت عزل فرمود بعد از آن در روضه عرش مرتبه رضویه معتکف گشته اوقات خود را صرف افادہ علوم دینیّه و طاعات و عبادات میفرمود درین سال متوجّه طواف حرمین شریفین شد و در راه بصره فوت گردید و جسد شریفش را در کربله مدفون ساختند از جمله تصانیفش رساله ایست در تقسیم میاه و تأریخ وفات آنحضرت از خیر الناس معلوم میشود مولانا سلطان محمد ساقی استرآبادی از مشاهیر شعرا بود و پیوسته میان آنجناب و مولانا حیرتی بواسطه بحث شعر نزاع بود درین سال در ماه رجب مهر سکوت بر لب نهاده از تصانیفش شرح مطالع و دیوان غزلیات و قصاید مقتضا سلطان استاجلو درین سال بمرگ فجاء از عالم گذشت *

در قضایائی که در سنه ثلث و خمسین

و تسعمایه واقع گردیده مخالف

القاس ناحق شناس

چون القاس چند وقت در شیروان حکومت نمود بخار نخوت و غرور در دماغ راه داده بواسطه چند روزه دولت بی نور درین نشیمن دار غرور بر سلک طایغان مغرور و بشیوه تیره دلان از شمع هدایت دور بنسیان حقوق سابق و طغیان با جمیع لواحق بنیاد نهاد و بجهت تمام اسباب عذاب و خلاف بهم رسانید و همت بر ابطال حق و لی نعمت مصروف داشته از فحوائی الکفران اشد من الکفر غافل شد بعد از آنکه خال عصیان و خذلان بر چهره او ظاهر گشت بخیه خلاف بروی کار افتاده بر همگنان این معنی واضح و لایح شد شاه دین پناه با خیل

وقایع متنوعه

درین سال دین محمد سلطان با جمع ازبکان بمشهد آمده شصت نفر از ملازمان شاه قلی سلطان استاجلو که حاکم مشهد بود بقتل آورده روانه نیشاپور گردیدند و بتخریب بلاد و تعدیب عباد اشتغال نمود بعد از بیست روز روانه دیار خود گردید درین سال شاه دین پناه در قزوین قشلاق نمود هم درین سال در تبریز طاعون شد *

متوفیات

امیر معز الدین محمد اصفهانی اتقی و اوج و اهد و اعلم و افضل سادات رفیع الدرجات عراق عجم بود در علم فقه خصوصاً کذاب عبادات مهارت تمام حاصل کرده بود اکثر مسائل فقه را از حضرت مجتهد الزمانی فرا گرفته بود و در عنفوان شباب بشرف زیارت بیت الله مشرف شده و در وقتی که مجتهد الزمانی سبب عزل میرغیاث الدین منصور از منصب صدارت شد در همان روز شمه از اوصاف حمیده حضرت میرزا در مجلس اشرف اعلیٰ مذکور ساخت و بذروه عرض رسانید که هیچ احدی از جمله سادات و اعزّه نقباء و علما را لیاقت اینمرتبه سامی و منصب نامی غیر از آنحضرت نیست و در آن اوان میر در اصفهان تشریف داشتند فرمان قضای جریان باحضر او نافذ گردید تا زمان وصول او بدرگاه معلی حضرت مجتهد الزمانی نواب و وکلا جهت او تعیین فرمودند و مهر و توقیع ترتیب دادند مدت هشت سال صدارت کرد و در ترویج شرع اظهر و تنسیق دین اظهر سعی موفور و جهد نامحصور بظهور رسانید و در رفع بدع هیچکدام از صدور آن مقدار جهد و سعی نمودند که آنحضرت خصوصاً در تخریب شیرخانها و دار الفسقه خمور و مسکرات و کسر آلات لهو و قمار و زجر فسقه و فجرة و ملاحده و با وجود این رتبه مطایبه بر مزاج آنحضرت غالب افتاده بود و لطایف و ظرایف دل پذیر از او بظهور میرسید حسن خلق و تواضع و فروتنی آنحضرت در آن مرتبه

متوجه کابل گردیدیم این تدبیر خسرو روشن ضمیر را معقول افتاد الغ میرزا با قرب سیصد کس از دلاوران مشهور از جانب دروازه ماشور متوجه شهر شد امیر حاجی محمد با فوجی از بهادران از طریق دروازه کندگان بصوب بلده مزبور در حرکت آمدند آن دو سردار چون قریب بدروازه قندهار رسیدند دروازه بانرا غافل یافتند بدرون قلعه خود را انداختند ملازمان بداق سلطان پناه به ارگ بردند بعد از آن همایون پادشاه ب شهر آمد بداق خان از ارگ به پایان آمده از پادشاه رخصت طلب کرده متوجه درگاه شاه دین پناه شد چون بار دیگر مملکت قندهار بامداد شاه دین پناه بتصرف همایون پادشاه در آمد امرای چغتای فوج فوج از کامران روگردان شده به آنحضرت می پیوستند همایون پادشاه باستصواب مردان نیکخواه متوجه کابل گردید در آن اثنا قراجه بیگ بشرف دست بوس پادشاه مشرف شده باصناف الطاف اختصاص یافت هم در آن اثنا شیر افکن بهادر ولد قوچ بیگ با هزار سوار جرّار از کامران نا بکار فرار کرده بار دو ملحق گشت و همچنان خضر خان حاکم هزاره با ده هزار جنود نامدار بجنود ظفر شعار پیوست چون میرزا کامران از توجه پادشاه آگاهی یافت کابل را گذاشته فرار نمود همایون پادشاه در غایت عظمت و شوکت در کابل نزول نمود و هزاره و احشام و صحرا نشینان با پیشکش فراوان روی توجه بخدمت نهاده بتقبیل بساط همایون استسعاد یافتند درین سال قران^(۱) علویین واقع شد شاه دین پناه در قزوین قشلاق بسعادت و اجلال فرمودند *

گفتار در قضایائی که در سنه اثنی و خمسین

و تسعمایه واقع گردیده رفتن شاه دین پناه بدامغان

درین سال شاه دین پناه به ییلاق یله گنبد که در حوالی قزوین واقع است نزول نمود و در آنجا روانه سلطانیّه شدند و مدت دو ماه در آنجا اوقات گذرانیدند و از آنجا روانه دامغان گردیدند *

و آن قلعه ایست سر بر فلک افلاک کشیده و چشم روزگار مثلش ندیده و هم را
عروج بر بروج آن خیال محال - * نظم *

سپاه ظفر یار و نصرت شعار	نشستند بر دامن آن حصار
حصاری که مهر سپهر بلند	برو رفته بالا بچندین کمند
سپهر آستان فلک پایه	ز دیوار او آسمان سایه
صف کنگرش آسمان را عروج	زده خنده بر طاق ذات البروج
کسی را که افتد بر آن قلعه راه	نهد پای بر چشم خورشید و ماه
لب خندق و کنگرش یک بیک	یکی در سما دیگری در سمک

و از وصول لشکر قیامت شکوه زلزله در کوه و ولوله در جان آن گروه افتاد میرزا
عسکری و مردمان او دست به تیر و کمان برده آغاز جنگ نمودند چون مدت
هشت ماه همایون پادشاه و غازیان دولت خواة قلعه را احاطه کردند عسکری
میرزا از امداد کامران میرزا مأیوس گشته و علامات ضعف و انکسار بر صفحات
او ظاهر شده جز تضرع و تشفع چاره دیگر ندیدد رسولان نیک خواة بهمایون پادشاه
فرستاد و امان طلبید شهریار نیک اخلاق خود را از زمره *وَ الْكَاطِمِينَ الْغِيظَ جَاى*
داده از فقره و الْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ شمرده و الله يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ را منظور داشته
خشم فرو خورد میرزا عسکری و اعوان و انصار از محبس قندهار بیرون آمده
بموسیدن انامل فیاض مفتخر و سرافراز گشت و بداق سلطان درون شهر نزول
کرده بلده را بتصرف خویش در آورد همایون پادشاه (۱) و امرای شاه دین
پناه در بیرون قندهار نشستند بعد از چهار روز غازیان عالم سوز بی رخصت پادشاه
کوچ کرده بالکلی خود توجه نمودند با آنکه شاه دین پناه حکم کرده بود که
ما دام که ولایت کابل را از کامران میرزا انتزاع ننمایند عود نکنند همایون پادشاه
با پنجهزار سوار در نواحی قندهار مانده امرای خود را طلب کرده قرعه مشورت
در میان انداخت الغ میرزا که از نمایر سلطان حسین میرزا بود بعرض رسانید که
صلاح در آنست که قندهار را از بداق خان گرفته کوچ و متعلقان در آنجا گذاشته

محلّ مناسب جای داده پس از اکل و شرب نقود و جواهر و کمر مرصّع و تاج مرصّع و اقمشّه زرنگاری و اکثر متاع فرنگ و ادوات و آلات جنگ و اسبان تازی و شتران جهازی^(۱) و استران بسیار بعضی قطاری و بعضی زینی و راهوار و خیمه و خرگاه و طبل و علم و بارگاه بوی عنایت نمود بایوام خان بهار لو که وکیل پادشاه بود بوی نیز طبل و علم شفقت شد و داعیّه زیارت^(۲) مرقد آباء و اجداد پادشاه پاک اعتقاد در ضمیر منیر همایونی جای کرده بصوب ولایت اردبیل توجّه^(۳) نمود بعد از سیر تبریز و اردبیل باردوی شاه دین پناه مراجعت کرده حکم عالی صدور یافت که شاه قلی سلطان افشار و بداق خان قاجار و احمد سلطان والی سیستان و ایقوت بیگ نبیره چایان سلطان و ادهم بیگ ولد دیو سلطان و سید قورچی بسرداری شاه وردی بیگ کچل و هزار سوار ملازمان محمد خان بامداد پادشاه نامدار بولایت زمین داور^(۴) و قندهار روند بعد از فتح آن سرزمین بولایت کابل و غزنین روند آن ولایت گرفته بهمایون پادشاه تسلیم نمایند سرداران مذکور بولایت مسطور روان شدند چون بگرمسیر رسیدند عسکری میرزا که از قبل کامران میرزا حاکم قندهار بود قلعه را مضبوط کرده بر برج خلافت متمکن گردید و عرضه داشت بکابل فرستاده آمدن همایون پادشاه را اعلام کرد میرزا کامران قاسم سلطان و امیر خلیل را با فوجی از فارسان میدان دلاوری بامداد میرزا عسکری بولایت معهود روان نمود چون این خبر بپادشاه والا گهر رسید بالشرق قریلباش از روی پرخاش ایلغار کرده^(۵) و جمعی امراً برسم منقلبی پیش رفته بودند و مخالفان نیز جرأت و جلالت نموده گروه با شکوه از پیاده و سوار بغیال جدال و قتال از حصار بیرون آمده جنگ در پیوست و بعد از کشش و کوشش طرفین و اشتعال آتش فتنه و شین تیغ بندگان آستان میرزا عسکری و چایک سواران میدان دلاوری روی بانهزام آورده پناه بقلعه بردند عساکر جرّار حصار را مرکزوار درمیان گرفتند

(۱) اشتران بسیار و بعضی زینی و خیمه و خرگاه ا بعضی بقطار ب

(۲) مرقد آباد در نسخه ها (۳) تا وارد بیل ا ندارد

(۴) ا ندارد (۵) جمع امرا که ب

ملاقات نمودند و (۱) در ملازمت آنحضرت بشهر در آمدند در باغ زغان سلطان محمد میرزا با خیل و سپاه با همایون پادشاه ملاقات نمودند روزی چند پادشاه دولتمند در هرات متمکن شد و بسعدت و اقبال پیاپی سربر اعلی روان شد بهر ولایت که میرسید امرأ و سرداران آنجا مراسم بندگی بجای رسانیده پیشکشهای لایق می کشیدند چون در کنف ذو الجلال بسعدت و اقبال بری آمد حسین جان سلطان روملو حاکم آن دیار با خویش و تبار باستقبال استعجال نموده بشرف بساطبوسی استسعاد یافت و پیشکش کشیده در منازل خوب فرود آورد و چون بیک فرسخی اردوی شاه دین پناه رسید بهرام میرزا و سام میرزا و قاضی جهان و سوندک بیگ قورچی باشی و بدر خان و شاه قلی خلیفه مهردار وسایر امرای عالی تبار باستقبال مبادرت نمودند در هر قدم خیل و حشم آمده فوج فوج با وی ملاقات نمودند چون قریب ببارگاه خلافت پناه رسید از سمنند خویش فرود آمده ببارگاه توجه نمود چون پادشاه همایون مشاهده شاه دین پناه گشت از درون خرگاه که محل جلوس آنحضرت بود برخاسته از پی تعظیم قدم چند پیش آمده و مقارنه نیرین و اجتماع سعدین دست داده شاه دین پناه بانفاق همایون پادشاه بدرون خرگاه در آمدند و در جای مناسب قرار گرفتند از جمله (۲) تبرکات او یک قطعه الماس بود بوزن چهار مثقال و چهار دانگ و اردوی گردن شکوه از چمن قروه در حرکت آمده آنگاه فضای روح افزای سورلق از پرتو نزول همایون طراوت سپهر بوقلمون گشت در آن وقت شاه دین پناه بعزم شکار (۳) سوار گردید و چون جرگه بهم رسید آهوی بسیار و گوزن بیشمار و سایر جانوران شکار پابسته دام تقدیر گردیدند و بضرب تیغ و تیر پادشاه عالم گیر بقتل رسیدند - * نظم *

گوزن از خدنگ شکاری هلاک چو گار زمینش هوس زیر خاک
سر و شاخ آهو که خونبار بود چو شاخ گل از تیر پر خار بود
برده سگ از آهوان هوش را بخواب عدم برده خرگوش را
شاه دین پناه جشن عظیم ترتیب کرده همایون پادشاه را طلب فرمود و ویرا در

(۱) تا روزی چند ج ندارد (۲) ملوکات ب (۳) تا جانوران شکار ندارد

و بد حال به لاهور آمد در آنجا بواسطه توجه افغانان و مخالفت برادران به بکر
 آمده حاکم آن ولایت میرزا شاه حسین بن شجاع بیگ ارغون ابواب سعادت
 بر روی خود بسته در برج خلاف رایت عناد بر افراخت و چند بار پادشاه
 عالی تبار مردمان با اعتبار را نزد میرزا شاه حسین فرستاده او را بسلوک طریق وفاق
 دعوت نمود فایده نداد معلوم پادشاه گشت که گرفتن قلاع آنکسود از دست
 آن (۱) مردود متعذر است باینکه آن کوچ کرده متوجه قندهار گشت حاکم آن دیار
 عسکری میرزا که برادر پادشاه بود چون از توجه پادشاه همایون آگاه گشت بخاطر
 گذرانید که بهر نوع که تواند همایون پادشاه و ارکان دولت او را دستگیر گرداند
 شخص از دولتخواهان و مخلصان پادشاه که در ملازمت عسکری میرزا بود از
 اندیشه آن ضلالت پیشه اطلاع یافته بجانب اردو شتافت در ولایت شال
 و مستانگ به تقبیل عتبه بلند مرتبه موفق گشته کیفیت حال مقرون بوبال
 عسکری میرزا را بعرض رسانید بالضرورة همایون پادشاه اموال و اثقال (۲) و احوال
 را در آن حوالی گذاشته با سی چهل نفر از ملازمان جلالت اثر از خوف آن
 بداختر با قوافل غم و الم و خوف از طریق غیر معروف عنان یکران بطرف
 سیستان منعطف فرمود احوال یوم یقر المرء من اخیته مشاهده فرمود بعد از طی
 مسالک بولایت مذکور رسید حاکم آن ولایت احمد سلطان شاملو با اکثر اشراف
 و اعیان باستقبال پادشاه عالیشان بیرون آمدند و در موضعی از مواضع آن ولایت
 بانحضرت ملاقات نمودند و در منزلی که لایق آن پادشاه بود فرود آوردند
 و پادشاه زمان باتفاق احمد سلطان بصوب هرات توجه فرموده چون محمد خان
 از وصول همایون پادشاه واقف گشت علمی سلطان را با تحف فراوان باستقبال
 فرستاد صباح روز شنبه عشرین ذی قعدة محمد خان با اکبر و اعیان و سایر غازیان
 که در هرات بودند از هرات بیرون آمده از پی استقبال خسرو نیکو فعال شتافت
 در قریه (۳) مالان خان و بعضی از فرزندان و سایر سلطانان با پادشاه همایون

(۱) مرد مستعد نیست ا

(۲) اجمال ا ب ندارد

(۳) نالان ب

گفتار در مکار به نمودن رومیان با گرجیان

چون خبر استیلای گرجیان بسطان رسید متمرّد علی پاشا را با سپاه بسیار بگرجستان فرستاد ایشان در موضع قانلو چمنی بگرجیان رسیده جنگ کردند چون آنش حرب از حمله دلاوران اشتعال یافت گرجیان زور آورده علم دلو بهاء الدین کرد را گرفتند و دلو بهاء الدین برهنه گشته بر گرجیان حمله آورده رایت خود را ازیشان گرفت و بقوشون رومیان پیوست بعد از ستیز و آویز گرجیان شکست خورده و بگریز آوردند اموال بسیار بدست رومیان افتاده بدیار خود معاودت نمودند درین سال شاه دین پناه در غایت عظمت و حشمت در قزوین قشلاق نموده بلاد ایران بپیم معدلت آنحضرت آراسته گشت و کائنات رعایا و عامّه برایا در مهد امن و امان آسودند و بدعای دوام دولتش مشغول بودند *

گفتار در قضایائی که در سنه اُحدی و خمسین

و تسعمایه واقع گردیده آمدن همایون

پادشاه بدرگله شاه عالم پناه

درین سال همایون پادشاه التجاء بشاه دین پناه آورد سبب آمدن وی آنکه شیر خان افغان بهمایون پادشاه آغاز مخالفت کرده پادشاه همایون متوجه آن افغان دون گشته در سرحدّ بدگاله بوی رسیده صفّ قتال بیاراست حربی بغایت صعب دست داده همایون پادشاه با وجود جنود نا معدود مغرور بود بر طبق کلمه و یوم حنین اِنَّ اعْجَبْتُمْ کَثَرَتِکُمْ به لشکر مخالف که در غایت قَلَّت بود اصلاً التفات نمی نمود غافل ازین مقدمه که کَمِّ مِنْ فِیْهِ قَلِیْلَةٌ غَلَبَتْ فَتَهُ کَثِیْرَةٌ بِاَدْنِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِیْنَ بعد از جنگ فراوان شیر خان را صورت نصرت روی نموده سپاه چغتای شکست فاحش یافتند میرزا محمد زمان نبیره سلطانحسین میرزا با جمعی از امرأ در آب گدگ غرق شدند پادشاه پربشان

گفتار در جنگ رومیان با گرجیان

درین سال سلطان سلیمان پادشاه روم موسی پاشا را که حاکم ارض روم بود با شصت امیر سنجق بتسخیر گرجستان ارسال نمود رومیان بر حسب فرمان متوجه داوایلی شدند ملک بقراط که بباش آچوق اشتها را دارد (۱) قلعه ایلی را مستحکم ساخته جمعی از ازانواران در آنجا گذاشته خود بکوهستان و جنگستان رفت و رومیان حصار را محاصره کردند بعد از ده روز مستحضر کردند و از آنجا با لشکر آراسته به (۲) اولتی آمدند و قلعه آنجا را درمیان گرفتند ینگچریان از پیش رفته سپرها را مرتب ساخته بترتیب توب و تفنگ و دیگر اسباب جنگ حصار مشغول شدند و اهل حصار از سر اضطرار دست بجنگ و پیگار برگشادند در آن اثنا باش آچوق از روی مکر و حيله جمعی را با تحف بسیار پیش موسی پاشا فرستاد و پیغام کرد که بنده را چه حد آنکه با جنود حضرت خواندگار مخالفت کنم اگر پاشا مراجعت کند مفتاح قلعه را بهر که امر کند می سپارم پاشا بسخن وی فریفته شده از ظاهر قلعه اولتی کوچ کرد روانه ارض روم گردید و جمعی از (۳) امرای سنجق را در بالای توب گذاشت که تا از عقب او بارض روم آورند چون باش آچوق از مراجعت پاشا خبردار گردید با سایر سرداران گرجستان چون بالای ناگهان بر سر رومیان که بالای توب مانده بودند ریختند و اطراف و جوانب ایشان را چنان فرو گرفتند که از هزار یکی جان بدر نبردند بعد از آن بدفع پاشا روان شدند در وقت چاشت بوی رسیدند و حمله نمودند و بزخم شمشیر آبدار دمار از روزگار رومیان بر آوردند عرصه صحرأ از خون ایشان لاله گون گردانیدند و موسی پاشا را با جمع کثیر از رومیان بقتل آوردند و قیتول ایشان را تالان نمودند چون خبر قتل موسی پاشا بحمید رسید خادم علی پاشا با لشکر دیار بکر بطرف گرجستان ایلغار نمود چون بدان حوالی رسید امرای گرجستان بولایت خود رفته بودند علی پاشا بعضی از قریه آن دیار را سوزانیده بطرف حمید معاودت نمود *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ خمسین و تسعمایه واقع گردیده رفتن شاه دین پناه به ییلاق سره بند و آمدن دین محمد ازبک باستراباد

در اوایل فصل بهار پادشاه جمشید اقتدار از بلدهٔ قم به ییلاق سره بند در حرکت آمده روزی چند خسرو سعادتمند در آن مقام بعیش و عشرت گذرانید و در آن اوان مزاج آنحضرت از نهج صحت انحراف جسته بعد از آن شفلی کلّی قرین ذات خجسته صفات گشت در آن ایام بعرض شاه دین پناه رسید که طایفه از لشکر ماوراء النهر داعیه نمودند که از آب آمویه عبور نمایند بنابر آن بهرام میرزا و بدر خان استاجلو و حسین جان سلطان روملو و بذاق خان قلجار را به ییلاق لار روان گردانید بهرام میرزا خواجه عنایت را که رزبری بود با جمع کثیری بتاخت رستمدر ارسال نمود و خواجه عنایت الله با غازیان شجاعت پناه ان دیار را تاخته غانماً و سالماً باردو مراجعت نمودند در آن ایام شاه دین پناه عبد الله خان و شاه علی سلطان را بتاخت الوس کلهر فرستاد امرأ آن الوس را غارت کرده بدرگاه فلک اشتباه مراجعت فرمودند چون خبر انحراف مزاج شاه دین پناه بدین محمد ازبک رسید رقم نسیان برصعایف حقوق شاه دین پناه کشیده با لشکر گران باستراباد آمد حاکم آن دیار صدر الدین خان فوجی از غازیان را از قلعه بیرون فرستاد چون عدد اعدا زیاد از حدّ و حصر بود غازیان مراجعت کرده پناه بشهر آوردند و دین محمد مصلحت محاصره قلعه ندیده راه ولایت خود پیش گرفت چون این خبر به ییلاق لار بمیرزا و امرأ رسید بدر خان و حسین جان سلطان و بذاق خان قلجار بطرف استراباد ایلغار نمودند چون مراجعت دین محمد را شنیدند به ییلاق لار معاودت نمودند *

وقوع آن التفات نکردی در زمان صدارتش قاضی علی بغدادی مدار علیه دیوان او بود روزی قاضی مسافر بذابر هزل و مطایبه بعرض می‌رسانید که قاضی علی قبل ازین مرض آتشک داشته روز دیگر که قاضی علی نزد آنحضرت آمده که (۱) توقیع مهردار از جیب میر بیرون آورد و امثله و احکام را بمهر و توقیع رساند میر از قاضی نفرت نموده خود را از وی دور داشت هر چند قاضی بنزدیک وی میرفت میر خود را ازو کشیده میداشت تا باین هیچ تمام دیوانخانه را میر با قاضی گشتند بعد از آن قاضی دانست که سبب نفرت چیست هر چند در تدارک آن کوشید فایده نداشت ازین جهت در حق او گفته اند *

آن میر که پوشیده ز وسواس لباس و ز آتشکش مدام است بیم و هراس وسواس نداشت دست از دامن او هر چند که او بشست دست از وسواس در مرتبه ثانی که حضرت مجتهد الزمانی از استماع حکایت که در باب عدم تقید میر از شرع اقدس مذکور میشد و افساد بعضی مفسده اشوار و تجهیلاتی که میر او را میکرد در مقام عداوت در آمده از طرفین مبانی نزاع استحکام یافته بود که مطلقاً صلاح را در آن مدخل نبود آخر الامر منجر یقباحات کلیه شده تا آنکه روزی در مجلس بهشت آیین مجتهد الزمانی حاضر بودند میر تشریف آوردند مباحثه علمی درمیان آمده و آن بحث بخشونت و نزاع انجامیده شاه دین پناه حمایت مجتهد الزمانی نموده در همان مجلس او را از صدارت عزل کرد روز چند ملازم درگاه بود و بجانب شیراز روان گشت درین سال از عالم انتقال نمود از جمله مصنفاتش حاشیه حکمت العین و حاشیه (۲) زوراً و اخلاق منصوری و (۳) محاکمات و حاشیه (۴) اشارات و اثبات واجب و (۵) مشارق و حاشیه تجرید و تفسیر سوره هل اتی و مرآت الحقایق و صغیر در هیأت و لوازم هیأت و کفایه منصوری در حساب و ریاض رضوان و ایمان الایمان در علم کلام و دلیل هدی *

(۲) ازو اراق المنصوری ۱ اخلاق منصورین ج

(۴) اشدات ج

(۱) توقیع و مهر را ب

(۳) محاکات اب ج

(۵) ب ندارد

سلاطین از یک (۱) جهان چرة از جانب کسکن قرا سلطان حاکم بلخ و خدا وردی بیگ از قبل عبدالعزیز سلطان بن عبید خان حاکم بخارا با پیشکش فراوان در تبریز بدرگاه شاه دین پناه آمدند و رخصت انصراف یافتند حاجی آقا مهماندار بهمراهی ایشان برسم رسالت روان گردید *

متوفیات

امیر غیاث الدین منصور بن امیر صدر الدین محمد شیرازی از روی جامعیت حکمت علمی و عملی ثالث معلّمین بود کواکب فضایل نفسانی از مطالع طوابع احوال آن معلّم ثانی طالع و اشراق لواجم کمالات از مقاصد علوم مواقف تصانیفش ساطع بود *

آنکه صاد صدارتش گشته از شرف باعث صلوٰة و صیام کرده دیدباچۀ ریاضی را چون ریاض ارم ز حسن کلام و علوّ شان و غایت دانش او همین کافی است که در زمان سلطنت خاقان اسکندر شان او را جهت تعمیر رصد حضرت اعلم العلماء المحقّقین اکمل الفضلاء المدقّقین وارث علوم سیّد المرسلین (۲) استاد البشر عقل حادی عشر خواجه نصیر الدّین طوسی که در مراغه است و بکلیّه ویران شده طلب نمودند چون اتمام آن بدورۀ زحل که بسی سال بوقوع می انجامید خاقان اسکندر شان از طول زمان آن اعراض نموده در اتمام آن سعی نمود جناب میر از مرض آتشکب محترز بوده از آن جهت از جمیع اهل عالم متنفّر گشته بود و دست بدست هیچ فردی از افراد انسانی نمیرساند بملاحظۀ آنکه مبدا آتشک داشته باشد اگر گاهی ارادۀ مصافحه با کبر و اهالی نمودی دست در آستین کشیده مصافحه کردی و اگر کسی ارادۀ کردی که یکی از متعیّنان را از نظر اعتبار او ساقط سازد بمجرّد (۳) اسناد او بمرض مذکور از نظرش ساقط شدی بوقوع و عدم

(۱) ج این اسم را ندارد (۲) تا خواجه ب ندارد با عقل خاری عشرح

(۳) اسناد آن مرض ا ج این فقره را ندارد

کیوان رتبت جاه و منزلتشان بکتابه اولو العلم در جات آراسته بر آستانه رفیعشان سر مباحثات و افتخار گذاشته بود و اصحاب جاه و جلال که صحایف احوالشان بنقوش و فضلناهم علی کثیر ممن خلقنا تفضیلاً پیراسته غاشیه اطاعت و فرمان برداری ایشان را بر دوش جان بر داشته نواب کامیاب ابواب انعامات بی پایان و فراوان بر روی ایشان مفتوح داشته لطف و احسن ملاپس و مراکب و سایر ما یكون من هذه القبیل را بدیشان تلطف نموده هر اراده که در خدمت آنحضرت مینمودند بلا توقف و تعلل بعد از عرض ب حصول اقرار یافته بود اگرچه انواع مخطورات از آن رهگذر لازم آمدی و مکرراً نواب اعلی با ارکان دولت قاهره برسم ضیانت بجانب اسکویه رفتند و نسبت بر ایشان نهایت التفات و کمال مرحمت و غایت لطف بجای آورده بجهت ملاحظه خاطر ایشان مجالس عشرت انگیز و محافل مسرت آمیز ترتیب میفرمودند و انواع مباسطت و شگفتگی میکردند اما ایشان قدر این نعمت را ندانستند و شکر این عطیه را بجای نیاروند و بغایر آن که در سرکار ایشان کسی که از راه و رسم عالم خبری داشته باشد نبود و ایشان در مهمان دیوانی (۱) شروعی نداشتند بعضی امور که مناسبت بدیشان نداشت مرتکب میشدند از آن ممر کدورت بخاطر اشرف اعلی رسیده ارکان دولت راه سخن یافته بمرور ایام خاطر اشرف را از ایشان بر گردانیدند و قاضی جهان که واسطه ارتقای ایشان و اعتلای مکان ایشان شده بودند بغایر مصلحتها و مقتضیات زمان ورق گردانیده در مقام نفاق با ایشان می بود آنها در خلوات با جمعی از محرمان در امور ملکی تدبیرات اندیشیدند و جهت وکالت و صدارت و وزارت و سایر مهمات سرکار شاه دین پناه باقوام و مخصوصان و نزدیکان خود صلاح دیدند آخر الامر فرمان قضا جریان شرف نفاذ یافت که ایشان در قریه اسکویه ساکن گشته دیگر بدرگاه معلی نیایند و نواب اعلی سیور غالات ایشان را که مبلغ کئی میشد شفقت فرمودند در اوایل این سال ایلچیان

(۱) در ب شروعی در متن است و کسی آن را حک کرده در حاشیه و قوفی نوشته است

سجّادین بدران مشعشعی که حاکم حویزه بود کمر عبودیت و اخلاص بر میان جان بسته بدرگاه عالم پناه شتافت شاه دین پناه حکومت حویزه را باز بوی رجوع نمود آنحضرت ابراهیم خان ذوالقدر و حسین جان سلطان روملو را بتاخت ولایت قلعه بیات فرستاده امرأ آن دیار را تاخته سالمأ غانماً باردوی همایون معاودت نمودند چون شاه دین پناه خاطر از کلیات مهمّات خوزستان جمع ساخت و رعایا را که از خدنگ حوادث آزاده خاطر بودند بمراحم خسروانه بنواخت عزم معاودت نموده عذر عزیمت بصوب بلده قم منعطف گردانید و در آن شهر قشلاق نمود راقم حروف حسن روملو از وقت نهضت شاه دین پناه بدز فول تا این سال که تاریخ هجری بسنه ثمانین و تسعمایه رسیده است در جمیع اسفار همراه اردوی گردون شکوه بوده اکثر وقایع را برای العین مشاهده نمود. امیر صدر الدین محمّد و امیر نظام الدین احمد و امیر قمر الدین محمّد و امیر ابو المحمّد لطف الله از سادات حسینی اند مولد ایشان قریه اسکویه فواحی تبریز است امیر ابو القاسم جدّ ایشان از سادات عالیشان بوده جامع کمالات صوری و معنوی و مستجمع سعادات دینی و دنیوی و سلاطین سابقه پیوسته تعظیّمات و تکریمات او می نموده اند اما سادات مشار الیه مدّت مدید در خدمت شاه دین پناه مدار الیه امور سلطنت و خلافت و صاحب تدبیر مهمّ ملک و ملّت بودند تقرب و محرومیت ایشان در خدمت شاه دین پناه بر سبیل حقیقت بود و از (۱) ما عداى ایشان بر سبیل مجاز القصة تا خامه دبیر فلک اثیر بر صفحه زر نشان مهر منیر قدم در وادی تحریر (۲) نهاده و دست صانع قدسی اوراق لاجوردی سپهر مستدیر را بنقوش ثواب کواکب آراسته هیچ فردی از افراد را بدین تقرب در خدمت ملوک و سلاطین ندیده و در حریم حرم خاصّ بدین گونه محرم و اختصاص نشنیده از باب فضل و کمال که ایوان

(۱) از ماغذای ایشان بر سبیل مزاج ب ما عداى مزاج چ بگمان مصحح

این لفظ ماسوای است ورنه فقره مهمل می ماند *

(۲) نهاده اب

سال شاه دین پناه به ییلاق سپند (۱) رفتند در آنجا القاس میرزا و محمد خان حاکم شکری بدرگاه عالم پناه آمدند درین سال غازی خان تکلو قلعه باکورا گرفته جمع کثیر را بقتل آورد قشلاق شاه دین پناه در تبیز واقع گردید *

متوفیات

درین سال غازی خان ذوالقدر والی شیراز متوجه عالم آخرت گردید حکومت شیراز را بابراهیم بیگ ولد کچل بیگ عنایت نمودند و خان نام وی نهادند *

گفتار در قضایائی که در سنه ثمان و اربعین و تسعمایه واقع گردیده رفتن شاه دین پناه بدز فول

درین سال موکب همایون بدولت و اقبال بطرف ولایت خوزستان نهضت نمود و سبب این عزیمت آنکه علاءالدوله اسمعیلی که والی دزفول بود سر از ربهقه اطاعت و گردن از طرق متابعت بر تافت و فرمان همایون با اجتماع سران سپاه و گردنکشان درگاه نفاذ یافت بعد از مکمل شدن بهادران رزمخواه بجانب مقصد نهضت نمود *

روان شد باقبال شاه جهان سعادت مساعد ظفر همعنان چون حدود خرم آباد محلّ نزول پادشاه بادین و داد گشت حاکم لر کوچک جهانگیر بدرگاه سلاطین پناه رسید شاه دین پناه عزم دزفول نمودند علاءالدوله رعناشی بام و نا خوشی چون پشه ضعیف نهاد پیش از وصول تند باد گریزد از آن بد تر گریخته بطرف بغداد رفت *

پس آنکه از آن عشرت آباد رفت گریزان بسر حدّ بغداد رفت و رعایای آن دیار باستقبال شتافته مفتاح قلعه را تسلیم نمودند و شاه دین پناه حکومت آن ولایت را بحیدرقلی سلطان افشار رجوع نمود در آنجا سیّد

رفتن امراً بتاخت رستمدر

درین سال پیر سلطان خلیفه روملو و حسین جان سلطان روملو و شاه علی سلطان استاجلو و احمد بیگ ترکمان با فوجی از بهادران متوجه رستمدر شدند حاکم آن ولایت ملک جهانگیر بن ملک کارس باتفاق رستمدریان بی ناموس پناه بقلعه لارجان بردند و عساکر قزلباش از روی پرخاش بقلعه جنگ انداختند احمد بیگ ترکمان با فوجی از دلوران بدروازه حصار در آمدند رستمدریان بد کردار را نخچیر وار متفرق گردانیدند ملک جهانگیر از بیم حسام جنود عالم گیر امان طلبید در آن اثنا پیر سلطان خلیفه که سردار سپاه بود از کمال عقل و دانش در باغی که در حوالی قلعه بود در آمده بر درخت قیسی صعود کرده باکل آن مشغول بود بمدد احمد بیگ نرسید رستمدریان چون فامردی خلیفه سلطان را مشاهده کردند بر سر احمد بیگ ریختند بزخم تبرزین و زوین احمد بیگ را باجمعی از ملازمان بقتل آوردند پیر سلطان خلیفه از غایت بد دلی مراجعت نمود *

چو بد دل شود پیشوای سپاه شود کار لشکر سراسر تباه
سپه دار بد زهره هرگز مباد که ناموس لشکر رود (۱) زوبه باد

وقایع متنوعه

چون مکرر از حسن سلطان بن امیر ابو اسحق علامات نفاق ظاهر شده بود فرمان عالم متاع صدور یافت که غازی خان ذوالقدر با جنود فارس متوجه آن دیار گردند مشار الیه را گرفته روانه درگاه عالم پناه گردانند بنابر فرمان امراً با سپاه بهرام قهر عازم (۲) پیشهر شدند حسن سلطان از خوف دلوران پناه بقلعه برد جیش قزلباش آغاز محاصره نمودند و ایشان از بیم جان بمداغه مشغول شدند چون ایام محاصره امتداد تمام یافت امیر سید شریف وی را بامن از قلعه بیرون آورد غازی خان او را روانه تبریز گردانیده بامر شاه دین پناه کشته گردید درین

گشته قلعه را تسلیم نمودند هر که بتلقین و تعلیم و الله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم موفق گشت امان یافت هر کس از کمال جهل و طغیان بمضمون کن نو من بهذا القرآن اصرار نمود خرمن هستی به باد فنا داده رخت نیستی بدار
القرار کشید بعد از آن اعلام نصرت اعلام بجانب جبل (۱) دید کور و گرجستان
در حرکت آمد واقع آن کوه با شکوه با قلعه سپهر دوار دعوی برابری و (۲) باقیه
قصر این فیلی حصار دعوی همبری دارد *

چه کوهی که رویش تن سخت سر ز روز فرو ماندگی سخت تر
در افتد کلاه از سر مهر و ماه کزد گر ببالاش گاهی نگاه
ز بالا چو نخچیرش آید بآب خورد آب از چشمه آفتاب
(۳) سرش را فلک سبز دل پذیر بیزغاله اش آسمان داده شیر
عقابش کند صید مرغ ملک بود آشیانش فراز فلک
ستاره بر اطراف پیرامنش درخشنده چون لاله در دامنش
در آن سنگلاخ آن ددان کرده جای وطن گاه گبران مردم ریای
عساکر گردون مآثر جلی حصین و موضع رصین آن کوه را جبراً و قهراً مسخر
گردانیدند و جمعی کثیر از فجّار کفار را در مضایق و معاقل بقتل آوردند و بنیاد
ثبات آن ملاعین را بباد حمله آتش آهنگ متزلزل گردانیدند و بقیة السیف آن
مخازیل چون (۴) جراد منتشر ببادیه گریختند شاه عالیجاه به نیت جهاد کفار
بد اعتقاد بکنار آب کررفته لواسان گرجی که حاکم آن دیار بود فرار کرده خود را
بکوههای سخت و بیشهای پر درخت انداخته از دست غازیان خلاص گشت
آنگاه رایت ظفر مآل با سعادت و اقبال باز گشته در تبریز نزول اجلال نمود *

(۱) جبل و بد کور گرجستان ج

(۲) قبه نصر ابن تیلی حصار ب قبه قصر ابن تیلی حصار ا

قبه قصر آن نیلی حصار همراهی دارد ج

(۳) بخط جدید در ا و ب را بعد از سرش در ب نبرش را

(۴) چون جراد و منتشر ب

* نظم *

غفیمت بران قیامت شکوه شدند از پی تاختن هم گروه
 قراول سواران گرجی سپاه که بودند آگه ز سرهای راه
 همه سر نهاده بخواب سحر گذشتند غارتگران بیخبر
 دم صبح رایت بر افراختند بدروازها بیخبر تاختند
 دلبران گرجی بخواب فراغ که باد سحر گشت شمع و چراغ
 (۱) یکی در شکست و برون برد اسیر
 یکی برد سوی رمه سر رومه شبانرا بکشت و ببردش رومه
 طوفان بلا گرفت آتش نهب و تاراج در شهر زدند و اطفال و عیال ایشان
 را اسیر کردند کلباد گرجی که از امرای معتبر لواسان بود با فوجی از ازناوران پناه
 بقلعه تغلیس برد آخر امان خواسته قلعه را تسلیم نمود و در سلک اهل اسلام
 اندراج یافت غازیان ظفر شعار بزخم خنجر آبدار و شمشیر آتشبار عرصه ولایت
 گرجستان را از وجود گبران ناپاک پاک گردانیدند در آن اثنا حیش که از امرای
 معتبر لواسان بود از خوف جنود جرار گریزان خود را بقلعه (۲) بر تیس انداخت
 و آن حصاری بود که دست مقیماناش بسنبله فلک میرسید و گوش ساکنانش
 زمزمه ملک می شنید *

محیط فلک خندق آن حصار نه کس را برو دست جز کردگار
 ببالای آن قلعه مشعل روان چو بر آسمان نجم ثاقب روان
 جنود ظفر شعار بتایید پروردگار دایره وار بر گرد آن حصار در آمدند و نقطه کردار
 درمیان گرفته جنگ انداختند *

یکی رفته بر خاک ریز از شتاب بدین سان که بر آسمان آفتاب
 بدست آن دگر نودبان برده پیش که بر برج خاکی نهد پای خویش
 بهم کوه و دریا بجنگ آمده جهان ز آن خصومت بتنگ آمده
 از صدمت و صولت غازیان نصرت فرجام فرق تمام بر گبران بی ایمان مستولی

(۱) فقط در این دو بیت راج ندارد

(۲) بر تیس ب ثعلیس ۱

تکلو با پنج هزار سوار از خواندگار رو گردان شده بپایه سرپر سلطنت مصیر رسید و الکی سالیان و محمود اباد از اعمال شیروان بتیول او مقرر گردید و در آن اثناً بمسامع عالیہ رسید کہ حاجی شیخ کرد جمعی کثیر از قطاع الطریق بهم آورده داعیہ سرکشی دارد عبد اللہ خان و شاهقلی خلیفہ مہر دار و غازی خان تکلو و قراولی عربگیرلو بدفع آن بداختر مأمور گشته بدان صوب توجہ نمودند حاجی شیخ کرد از خوف عساکر نصرت نشان راہهای تنگ را گرفته علم مخالفت افراخت و جنود ظفر ورود پیش رفته کوششهای بہادرانہ نمودند ز ہر سو شتابان چو باد سموم بیکبار کردند کردان ہجوم چو غرزدہ شیران در آن عرصہ گاہ رساندند خود را بقول سپاہ ہوا تیرہ گون شد ز گرد سپاہ جہان تیرہ بر چشم خورشید و ماہ در اثنای دار و گیر از شست تقدیر تیری بمحمود بیگ خذسلو رسید کمان حیانتش را زہ (۱) بقا بگیسخت کردان کرہہ منظر بضرب خنجر چندی از جنود ظفر اثر را بقتل آوردند غازیان بواسطہ استحکام مکان کاری از پیش نبرده بارہو معاودت نمودند *

گفتار در لشکر کشیدن شاہ دین پناہ باراول بجانب گرجستان و قلع و قمع متمردان

درین سال شاہ دین پناہ بواسطہ نصرت اسلام و تقویت دین رسول علیہ السلام بقصد قلع و قمع گرجیان بی ایمان شکار کنان روانہ برگشاط گشت و امرأ و ارکان دولت و سرداران مملکت با سپاہیان ہر دیار باردوی ظفر شعار ملحق گشتند بعد از آن خسرو کامران با فوجی از بہادران بجانب گرجستان ایلغار نمود شبی کہ دماغ زمانہ از غلبگی (۲) سودا بہم برآمده بود * * نظم *
شبی چون شبہ روی شستہ بقیر نہ خورشید پیدا نہ کیوان نہ تیر
لشکر اسلام بشہر تغلیس کہ مکان و ماوای ابلیس بود ریختند

(۱) زہ گسیخت ب

(۲) سودا ب شبی کہ دماغ از غلبگی سودا چ

میدان اضرار که در اقطار سمند نصرت بجولان در می آورد عنان توجه بسوی دیار عدم تافت عبید خان هفت جنگ کرده بود اول بکیک میرزا در مشهد دوم باین حسین میرزا در حوالی سبزوار سیوم به بابر پادشاه در ^(۱) حوالی بخارا چهارم بامیر نجم و بابر پادشاه در غجدوان پنجم باخی سلطان و دمری سلطان در بسطام ششم با شاه دین پناه در جام هفتم با صوفیان خلیفه روملو در عبدالباد نیشاپور غیر از جنگ جام شکست نخورده بود بعد از وقوع این واقعه امراً و ارکان دولت آن بیدولت عبد العزیز سلطان را بر تخت نشانزد و عبد الرحیم فرزند دیگرش تابع گردید مدت عمرش پنجاه و سه سال و ایام سلطنتش سی سال بود و مملکتش بخارا و شهرکش و در جمیع ماوراء النهر سکه بنام او بود ^(۲) بعد از فوت او سکه بنام عبد اللطیف خان بن کوچم خان زدند شاه رخ بن سلطان فرخ بن شیخشاه بن فرخ یسار بن امیر خلیل الله بن سلطان ابراهیم بن سلطان محمد بن کیقباد از نسل نوشیروان عادل درین سال بحکم شاه دین پناه بقتل آمد بواسطه قتل او سلاطین شیروان منقرض شد درین سال امیر سلطان روملو که والی قزوین بود و سارخ بلاغ در تبریز وفات کرد ^(۳) راقم این حروف ذره بیدمقدار که نبیره اوست بمکنت قورچی گری گرفتار گردید و قوشون او را به پیر سلطان خلیفه که در بلاهت از اقرا خود مستثنی بود عنایت فرمودند مولانا رکن الدین مسعود کاشی مولد وی شیراز است اما بواسطه کثرت توطن در کاشان بکاشی شهرت یافته و وی از شاگردان مقرب مولانا صدر الدین علی طبیب است فی الواقع در مهارت علوم جالینوس بلکه در کثرت تجربه بطلیموس بود در آخر عمر طبیب شاه دین پناه گردید درین سال از عالم انتقال نمود *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ سبع و اربعین و تسعمایه واقع گردیده

درین سال شاه دین پناه به ییلاق سوزلق فرمودند اندر آن مقام غازی خان

(۱) تا بابر پادشاه ندارد (۲) تا بنام ... ندارد (۳) تا گردید ندارد

و اموال بسیار گرفتند و بجانب تبریز معاودت نمودند در آن ایلغار از بعضی مردمان اندک سستی واقع شده بود ایشان را بر خرها سوار کرده برای عبرت در بازار گردانیدند درین سال مهدیقلی سلطان افشار که حاکم شوشتر بود او را دیو غرور از راه برده و داعیه سرکشی و گون کشی پیدا کرده و قلعه شوشتر را مضبوط ساخت و دست تطاول بتعذیب عباد و تخویرت بلاد دراز کرده حیدر قلی سلطان افشار بدفع آن ظالم بدکار مأمور گردید آن بلده را محصور ساخته سوندد بهادر برادر مهدیقلی سلطان وی را در روز یکشنبه بیست و یکم شهر ذی الحجه کشته سرش بدرگاه عالم پناه فرستاد هم درین سال در تبریز طاعون واقع شد شاه دین پناه از شهر بدر رفت و چون طاعون بر طرف شد به تبریز معاودت نمود و الله اعلم *

فوت شدن عبید خان ازبک

عبید خان بن محمود سلطان بن ابو الخیر خان بن دولت شیخ اوغلن بن ایلتی اوغلن بن فولاد اوغلن بن ایبه خواجه بن (۱) تغتای بن بلغان بن شیخان بن جوجی بن چنگیز خان عبید خان پادشاهی بود (۲) بتخرج مشهور بعدم علم معروف بقسوات قلب موصوف از علوم (۳) با خبر و در شعر بی بدل در زمان شیبیک خان حاکم بخارا بود اکثر فرزندان سلطان حسین میرزا را او شکست داد درین سال باز بیورش خراسان و تاراج اموال مسلمان دلش مایل گردید درین اثنا جبار شدید الانتقام و عنایت بخش خواص و عوام مرض مهلک بر مزاج وی مستولی گردانید (۴) و پهلوی بر بسترنا توانی نهاد دست تصرف والی روح از شهرستان بدن وی کوتاه گردید شکنجه فتنه از روی زمین رحلت کرده در زیر زمین منزل گزید فضای بلاد خراسان که بنابر سموم هجوم او از گیاه و میاه عاری بود از فیض سحاب این عنایت سمت خضرت و نصارت یافت فارس

(۲) بتخرج انخرج ب سخر ج

(۴) نا گردید ندارد

(۱) تعبای ب ج

(۳) با خبرا ما خبر دار ب تا خیر ج

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ست و اربعین و تسعمایه واقع گردیده فرستادن شاه دین پناه شاه قلی خلیفه مهردار را بجانب^(۱) آستارا

چون مکرر آثار عقوق امیره قباد حاکم^(۱) آستارا بظهور رسیده بود شاه دین پناه شاه قلی خلیفه مهردار را با جمعی غازیان جرّار روانهٔ آن دیار گردانید امیره قباد از نهضت غازیان اطلاع یافت متعلّقان خود را در جنگل متفرّق ساخت قبل از شاه قلی خلیفه سلیمان بیگ توبچی باشی باتفاق امیر اشرف متولّی اردبیل با بعضی از ملازمان امرأ در ارجوان نزول نمودند و در آن اثنا امیره قباد با سوار و پیاده بسیار همه دیوسار^(۲) بقدّم مقابله و مقاتله پیش آمده آغاز جنگ نمود غازیان بیک حمله ایشان را مغلوب گردانیدند در آن روز سلیمان بیگ توبچی باشی جنگی کرد که روح اسفندیار ورستم برو آفرین خواندند امیره قباد هزیمت را غنیمت شمرده خود را بجنگل انداخت و غازیان ایشان را تعاقب کرده هشتصد نفر از آن گروه بداختر را بقتل آوردند و سرهای ایشان را از بدن جدا کرده روانهٔ درگاه مایون گردانیدند و حکومت آن دیار بفرمان شاه دین پناه به بایندر خان قرار گرفت *

فرستادن شاه دین پناه بهرام میروزا را بتاخت کردستان

درین سال بهرام میروزا و کوکجه سلطان قاجار بتاخت ولایت کردستان رفتند حاکم آن دیار سلطانعلی^(۳) مسلح فرار نمود غازیان ولایت او را بتاختند

(۲) قدّم ... نهاده ب

(۱) استقاره ب آستارا

(۳) متسلح ب

سلطان باتفاق مردم یقه ترکمان و علی ایلی بجانب مخالف در حرکت آمد در چهار فرسخی هزار اسب که چون کف دست هموار بود نه‌ری درمیان بود که تقارب فریقین بتلاقی انجامید یوسف سلطان که منقلای سپاه دین محمد بود بر قراجه بهادر که بیخبر از جنگ بود جمله کرد ویرا با جمعی کثیر دستگیر گردانید و فوجی را تعاقب نموده پیاپی نهر روان گردید امرای عبید خان سرپل را گرفته تیر باران کردند و کرنای فواختند و هر تیر که در جعبه امکان داشتند بر لشکر دین محمد انداختند

* نظم *

ز هر دو طرف شیده تیر شد در و دشت پر صید و نخچیر شد
 ندیدی ز رفتار تیر از کمان فرشته زمین آدمی آسمان
 ز صندوق سینه در آن ترکناز کماندار گردید صندوق ساز
 هراس بیقیاس بریقه ترکمان مستولی گشته علم دین محمد را برداشته فرار
 نمودند اقش سلطان جلو انداخته ایشان را بضرب شمشیر باز گردانید مقارن این
 حال یوسف سلطان که از پی گریختگان رفته بود بجنگ رسید بیکبار بجانب
 امرای عبید خان اسب انداختند و آفتاب اقبال مخالفان بشرف زوال رسید
 روی ادبار بوادى فرار آوردند از عظمای امرای عبید خان لطیف میرک و شیخ
 نظربی و تلجی بهادر تواچی باشی و قراجه بهادر وکیل و حافظ (۱) قنقرات
 دستگیر شدند درویش بی و کیک سلطان بدر رفتند و عبید خان در هزار اسب
 (۲) این خبر را شنید بر شترى سوار شده بطرف بخارا گریخت چون فتح
 چنین بدولت پادشاه ظفر قرین دین محمد را میسر گشت این خبر را بشاه
 دین پناه فرستاد قاصدوى به تبریز بدرگاه شاه عالم پناه آمد و شرح واقعه را
 بیان نمود آنحضرت زیاده از حد مسرور گردید و از جهت دین محمد خلعتهای
 فاخر روان ساخت و پروانه سیصد تومان تبریزی که هر سال از سبزواری بگیرد باو
 عنایت نمود *

(۱) قنقرا طرح

(۲) این خبر را بشاه دین پناه فرستاد قاصدی به تبریز بدرگاه شاه عالمپناه آمد ب

انواع خرابی باحوال رعایا راه یافت فرزندان صوفیان خان یوسف سلطان و علی سلطان و (۱) ایش سلطان و پهلوان قلی سلطان و ایش سلطان بر بلاد خوارزم مستولی شدند عمرغازی فرزند سلطان غازی که خواهرزاده براق خان بود فرار کرده بتاشکند رفته از براق خان استمداد نمود براق خان باتفاق عبید خان با لشکرهاے ماوراءالنهر از روی قهر بخوارزم آمدند خوف بسیار بر ضمیر یوسف سلطان راه یافته بطرف خراسان گریخت عبید خان بی مشقت اغیار عروس مملکت خوارزم در کنار آورد چون یوسف سلطان بمقصد رسید برادران وی با سپاه گران بوی پیوستند باتفاق روانه ارگنچ گردیدند در کنار آب آمویه (۲) با امرای عبید خان و براق خان (۳) بایشان دو چار خوردند و ما بین ایشان محاربه در غایت صعوبت دست داد امرای ماوراءالنهر فرار نمودند و ازین جالادت هر چند پای مخالفان از جای رفت اما دست از ترتیب اسباب جنگ باز ننمیداشتند عبید خان ولد خود عبد العزیز سلطان را در ارگنچ گذاشته باتفاق براق و عبد اللطیف سلطان متوجه ماوراءالنهر گردید مقارن این حال دین محمد بن (۳) الوش خان که در نسا و ابیورد از قبل شاه دین پناه حاکم بود بمدد یوسف سلطان آمد و ازبکان را تاج پوشانیده آوازه انداخت که لشکر قزلباش رسید باتفاق ایشان شهر را درمیان گرفتند و عبد العزیز سلطان باعلام این خبر قصد نزد عبید خان فرستاد و مدد طلب نمود عبید خان از آب آمویه عبور نموده سلاطین خوارزم از بالای ارگنچ برخاستند و متفرق گردیدند عبید خان بشهر وزیر آمده بر آنجا مستولی شد حکومت آن بلده را بیکى از امرای خود رجوع نموده بطرف بخارا معاودت کرد چون بهزار اسب رسید شنید که دین محمد سلطان قصبه خیوق را تاخته و لواى مخالفت بر افراخته نایره غضبش زیانه زده درویش بی را که از اعظم امرأ بود با اکثر لشکر و کرنای بطرف خیوق روانه گردانید از پنجانب دین محمد

را فرو نشانید و شرار طغیان ایشان را بزال شمشیر آبدار ناچیز گردانید در هر جا که سرکشی بود معدوم شد *
* نظم *

بهر جا غباری که دید از ستیز نشانیدش از آب شمشیر تیز
ز باران پیکان جوشن گذر نماند از غبار مخالف اثر
و حکومت آن دیار بالقاس میرزا تعلق گرفت رایات نصرت آیات متوجه
مستقر سرپر سلطنت گشت چون غبار موکب پادشاه ربع مسکون سرمه دیده
امید (۱) اهالی تبریز آمد آن دیار از فر نزل آنحضرت غیرت افزای باغ
ارم و روضه جنان گشت و یکی از شعراً قصیده که از هر مصراعش تاریخ فتح
شیروان بیرون می آید گفته و این دو بیت از آنجاست *
* نظم *

و زادب سدره نشینان فلک از پی هم فوج فوج آمده وصف زده در صف نعال
با چنین عسکر و این جمع کجاری نهد که (۲) نه اقبال کزد جانب او استقبال

گفتار در قضایائی که در بلاد خوارزم واقع شد

محاربه نمودن دین محمد از بک

با امرای عبید خان

درین سال سلاطین خوارزم سلطان غازی را بقتل آوردند مواد هر ج و مرج
در آن دیار پدید آمد و در هر سری هوای سلطنت پیدا شد و در هر گوشه
بی توشه دست از آستین ظلم بدر آورد هر گدای پادشاهی و هر اسیری امیری
و هر گزیری وزیری و هر خسیسه رئیسی گشت *
* نظم *

بدان سر بر آورده از گوشها کشیده سر از تخم بد خوشها
فرمایه دونان هذو نواد زده تکیه بر جای سام و قباد
پذیرفته چتر کیانی خلل نکین سلیمان در انگشت (۳) شل

(۲) گونه ا

(۱) ب ندارد و آن دیار را ا

(۳) خل ا

است شخصی که آنحضرت را می شناخت برسم رسالت ارسال فرمودند تا خبر تحقیق بیارد و آن شخص ببارگاه عرش اشتباه در آمده و بیواسطه سخنان شیروانیان بعرض رسانید و نوازش یافته باز گردید و آنچه دیده بود و شنیده با ایشان در میان^(۱) نهاد روز دیگر شاهرخ و حسین بیگ و محمد بیگ و اشراف و اعیان حصار با تحف و تبرکات بسیار باستان آسمان مقدار آمدند و اظهار بندگی و سرافرازی نمودند *

بامید لطف شه کامگار امان خواجه آمد برون از حصار در آمد بآن بارگاه بزرگ تواضع کنان تاجدار سترگ شده سکه اش عیب بر روی زر چو حرف غلط در خط معتبر شده پادشاهیش بی اعتبار بدینسان که^(۲) امثال خوبان بیار مقالید خزاین و مفتاح دروب و دفاین بدست نواب دیوان اعلی دادند و شاهرخ و حسین بیگ و محمد بیگ مقید گشته فرمان واجب الاذعان شرف نفاذ یافت که آن قلعه را خراب کردند *

حصارش فدا ز پاسر بسر چو برج فلک گشته زیر و زبر رسیده ز دور سپهرش گزند بنایش شده پست و خندق بلند نگون کنگرش از تباهی همه شده از پشت ماهی همه و در روز جمعه سیوم جمادی الاول نعمت الله بیگ کونوال قلعه گلستان به^(۳) پایین آمده قلعه را تسلیم نمود در هیجدهم جمادی الاول حسین بیگ از عساکر شیر وانیان بقتل آمد و شاهرخ را مقید ساخته همراه به تبریز آوردند چون مملکت شیروان بعنایت یزدان مسخر شد مدشیان بلاغت شعار صورت عظیم امور را که در آن اوان از خسرو عالمیان بظهور آمده بود بنوک خامه گوهر بار بر صحایف اوراق نوشته ببلاد آذربایجان و عراق و فارس و کرمان و خراسان و خوزستان و سواحل عمان فرستادند چون شاه دین پناه بآب تیغ غبار عصیان جنود شیروان

(۲) امسال ب امثال خوبان بار

(۱) ندارد

(۳) بزیرج

آیند اموال ایشان را تالان خواهند نمود شیروانیان فرصت را غنیمت دانسته دروازه‌ها بستند و در مقام مقابله و مقاتله و مدافعه سپاه نصرت انجام ثبات قدم نمودند مبارزان لشکر قزلباش اطراف و جوانب قلعه را فرو گرفته جنگ نداشتند از درون و بیرون تیر و تفنگ مانند اقطار امطار و ادعیه مردم پرهیزگار هابط و صاعد گردید و در آن ایام شاهرخ شقاوت فرجام با جمعی از جاهلان نکبت انجام دست از جان شیرین شسته فدائی وار میکوشیدند و از جام حسام جرعه مرگ می نوشیدند برین قیاس قرب چهار ماه میان امرای عالیجاده و آن طایفه گمراه ناپره جنگ و حرب در اشتعال بود روز بروز در جنگ جد آنجماعت سمت ازدیادی پذیرفت و ساعت بساعت آثار تهر و عصیان بیشتر مشاهده میشد آخر الامر لشکر ظفر قرین بروج آن حصن حصین را بضرب توب فرو آوردند *

* نظم *

(۱) ز بس سنگ رعد اندر آن کارزار چو لاله شده رخنه‌ها در حصار
در آن اثناء درویش محمد خان حاکم شکی لشکر کوهستان را فراهم آورده بامداد
شاهرخ بحوالی قلعه آمد تا بمعسكر امرأ شیبخون آورد باین داعیه بحوالی اردو
آمده نقاره نواخت و صورن انداخت محمد بیگ شیر بخت اوغلی طالش
و بعضی قوچیان بدفع آن گمراهان روان گردیدند و ایشان را مغلوب ساخته اکثر
مردم او را از جامه حیات عریان ساختند چون شیروانیان از امداد درویش محمد
خان مأیوس شدند زبان بتقریر این معذرت گشودند که شاه دین پناه بنفس
نفیس خویش بدینجا آید قلعه را تسلیم کنیم امرأ سخن پادشاه شیروان را عرضه
داشت کرده بپایه سریر اعلیٰ فرستادند قاصد در مرند باردوی پادشاه سعادتمند
رسید و آنچه شیروانیان گفته بودند معروض گردانید لاجرم پادشاه کواکب حشم
عازم شیروان گشت در حوالی قلعه نزول نمود تمامی دره بیقر در خیام و اعلام
و طویله و سپاه و بارگاه *

* نظم *
چنان گشت گیتی ز نزدیک و دور که ره بسته شد بر صبا و دیور
و شیروانیان را معلوم نبود که شاه دین پناه بنفس نفیس خود بظاهر قلعه رسیده

ولایت شیروانست انداختند حاکم آن دیار نعمت الله بیگ در قلعه متحصص گشت امرای شاهي در ظاهر قلعه گلستان (۱) قبه خیمه و خرگاه بلند ساخته و بقرب (۲) روز تمکن ورزیدند جمعی را در (۳) بالای حصار گذاشته روی بقلعه بیقرود آوردند شاهرخ پادشاه شیروان از توجه غازیان آگاه گردید حسین بیگ را که وکیلش بود با لشکر جلالت اثر بمیدان محاربه فرستاد و آن دو گروه با شکوه درمیان دره بیقرود بهم رسیدند *

رسیدند شیروانیان فوج فوج زد از (۴) کوه پوشان همه دشت مروج بفر و شکوهی رسید آن گروه که از هم فرو ریخت البرز کوه دست بانداختن تیر و راندن شمشیر بردند آسیاب محاربه در گردش آمده جوی خون در آن دره روان گردید حسین بیگ آثار عجز و انکسار بر فاصیه خویش مشاهده نموده سلوک طریق گریز اختیار کرده بقلعه رفت (۵) و استحکام حصار قرار داد و آن حصاریست در غایت رفعت و بسان حصار فیروزه نام محروس ز نوایب ایام خندق عمیقش چون میدان امل در غایت وسعت و خاک ریز بلندش مثال همت خردمندان در کمال رفعت *

بروجش بدعووی زبان کرده باز سخن کرده با کنگر عرش ساز بنایش بود طوق (۶) گردون سپهر دو روزن ز دیوار او ماه و مهر رواق فلک طاق دروازه اش بعش برین رفته آوازه اش زبالش سنگی که افتاده سخت در آسمان گشته زان لخت لخت و دست تسلط اجنبی را بجز پنجه مهر عالمتاب بر آن قلعه و دیار استیلا نبوده هرگز مرغ رایت فتح بغیر خسرو چارمین بر آنجا پر و بالی نگشوده جنود قزلباش بر قلعه گرجی که در پهلوی بیقرود واقع است استیلا یافتند و شیروانیان از خوف دلاوران بستن دروازه را فراموش کردند غازیان خواستند که بدرون قلعه در آیند بدر خان مانع ایشان گردیده گفت اگر جنود ظفر شعار بحصار در

(۱) ب ندارد (۲) بقرب تمکن ۱ بقرب روز تمکن ب ج مطلقاً این فقره را ندارد

(۳) کوه ۱

(۶) گردان ب

(۳) از پای حصار ج

(۵) تا قرار داد ب ندارد

میدردند (۱) و سپاهی بی پرسش هرچه میخواستند میبردند رسوم شرعیّه در آن دیار مختل و بقاع خیر بی رونق و معطل پیوسته بواسطه افعال ایشان نظام کارها گسسته شده و مصالح خلائق باختلال انجامیده و قوانین جمعیت و رفاهیت از سمت استقامت و نهی صواب منحرف گشته هر یک بقوت بازی خویش مغرور شده بزیر دست انواع ستم و الم میروانند *

بسا خاندانهای پر قدیم که بودش عسای ستون (۲) متکا
که از اوج چرخش بیک دستبرد فکندند ناگه بتحت الثوری
چو اوتاد در سجده افتاده سقف چو ابدال گشته ستونها دوتا
امامان چو قذیل آویخته چو سجاده افکنده محرابها
درخت هنر همچو شاخ گوزن فرومانده بی برگ و نشو و نما
گرانمایه را کار در انحطاط فرومایه را پایه در ارتقاء
بغیر آن فرمان عالی نافذ شد که القاس میرزا و منتشا سلطان استاجلو
و سوندک بیگ قورچی باشی و بدرخان استاجلو و یعقوب سلطان قاجار
و قراولی عربگیرلو و محمد بیگ طالش و سپاه قرا باغ و مغان و بیست هزار
از جنود نصرت نشان بموافقت قورچی باشی پادار که در آن اوان از شیروان
آمده بود و بر مداخل و مخارج آن ولایت اطلاع و وقوف تمام داشت متوجه
تسخیر شیروان شوند امرأ بموجب فرموده رو براه آوردند و کشتیها را جمع کرده
از آب کر عبور نمودند *

سر اهل شیروان تهی شد بخواب که بگذاشت دریای آتش ز آب
چون ظاهر قلعه سرخاب که در حوالی (۳) کلید گیلان واقع است محلّ نزول
سپاه بحر جوش رعد خروش گردید مردمان قلعه آغاز مخالفت نمودند لشکریان
بیک حمله آن قلعه را گرفتند و متوطنان آن حصار را اسیر کرده خان و مان
ایشان را بجا روب نهب و تاراج رفتند و فوجی را امرأ بقلعه قبله فرستادند و غازیان
حصار را مستخر گردانیدند و سید کس که در آن قلعه بودند گرفته نزد امرأ
آوردند آنگاه امرای عالیجاه کمند همت بر فتح قلعه گلستان که محکم ترین قلاع

(۳) کلد کلان ب

(۲) مکان ج

(۱) تا پیوسته درب نیست

از ثقات استماع افتاده که عورتی سیده که در نکاح یکی از قضاة هرات بود و از شوهر خود جدا افتاده با والدۀ خود در آن ولایت بسر میبرد و در روزی که والدۀ وی وفات یافت و او بسبت فوت مادر سیاه پوشیده و جمع زنان در گرد وی جمع آمدند و گریه میکردند فرمود که دست آن ماتم زده را گرفته از آن مجمع پرفزع بیرون آوردند و بخانه برده بروی دخول کرد اما با وجود این قبايح بذل تمام داشت و علماً و شعراً را رعایت بسیار می نمود و مولانا حیرتی در استرآباد پیش وی رفته این قصیده را باسم او گفته گذرانید *

ای که رایت (۱) ز صفا آینه غیب نماست
هست پیش تو عیان آنچه نهان در دل ماست
خسرو کشور اقبال محمد صالح
آنکه سرتا قدم آراسته از لطف خداست
در مقامی که گذر کرد نسیم غضبش
کوه صد باره سراسیمه تر از باد صباست

بجایزۀ این قصیده هفت خوراک ابریشم با هفت استر بوی داد چون صدر الدین خان آن سرخیل اهل خدلان مقید کرده بدرگاه شاه دین پناه فرستاد چون به تبریز رسید غازیان بتوهم آنکه الفاظ بی ادبانه بر زبان وی جاری نگردد جوال دوزی بر زبان آن بد روز زده قوت تکلم ازو سلب کردند و بنظر سیاست اثر نواب شاهی رسانیدند پادشاه ظفرورد آن مردود را فرمود که در خم کرده بر بالای مناره نصریه برده بپندازند فرمان بران امتثال حکم کرده در حال آن بدفعال بعالم دیگر انتقال نمود *

لشکر فرستادن شاه دین پناه بجانب شیروان و گرفتار شدن شاهرخ شقاوت فرجام

درین سال خبر به پادشاه دین پناه رسید که اعیان شیروان از بی ضبطی شاهرخ بن سلطان فرخ ملول و متغیرند امرأ بی استصواب وی پردۀ ناموس

اند و سپاه ما در نهایت قلت مناسب چنان می‌نماید که استرآباد را گذاشته متوجه بسطام گردیدیم و شاه دین پناه آگاه گردانیم صدر الدین باستصواب ملازمان روانه بسطام گردید محمد صالح بدرون استرآباد خرامیده بر مسند حکومت متمکن گشت و تبرکات لایق و تحفه‌های موافق به عمر غازی سلطان و سایر ازبکان داد عمر غازی سلطان حکومت آن دیار را بوی گذاشته روانه خوارزم گردید بعد از رفتن ازبکان سودای سروری بر دماغ او استیلا یافت و کدوی سرش بشراب غرور پر گشته کلاه آرم از سر بی شرمی بر گرفت و سر بیمغز او که از خود موی بهره نداشت بتاج رعنائی بیاراست و چشم و دل او که از نور بصیرت بی نصیب بود بسمه شوخ جل داد آن سر دفتر ابلهان بساط عیش مبسوط گردانید از ثقات استماع افتاده که در آن ایام آن جاهل نادان بلاد ربع مسکون را بحریرقان محال اندیش و نزدیکان خویش قسمت می‌نمود ولایت که بر یکی از آن ابلهان نامزد میکرد آن بی عقل (۱) در برابر او سجده کرده زبان بدعایش میگشاد و مشهورست که در میان ملازمان وی جهت قسمت ربع مسکون جنگ عظیم بوقوع انجامید چون صدر الدین خان از استرآباد بدر رفت خبر آن واقعه را بدگاه شاه دین پناه فرستاد آنحضرت امر کرد که امیر سلطان روملو و شاه علی استاجلو و حسین جان سلطان روملو (۲) حسن بیگ شاملو بر سر وی روند امرأ بفرمان حضرت شاه دین پناه روانه شدند قبل از رسیدن ایشان صدر الدین خان جوشن توکل پوشیده با فوجی از بهادران کار دیده و گرم و سرد روزگار چشیده از بسطام بطرف استرآباد ایلغار نموده در ماه مبارک رمضان بغایت یزدان بحوالی آنولایت رسید فوجی از شجاعان را منقلای گردانید و بنفس خود بسرعت تمام از عقب ایشان روان شد در آن زمان محمد صالح با مردمان طالع بنای و نوش اشتغال می‌نمود که ناگاه صدا و نقاره و صورن بگوش او رسید و آن نابکار سراسیمه وار راه فرار پیش گرفت و متوجه بیشه گردید شاه وردی بیگ کنگرلو که از ملازمان خان بود ویرا بچنگ آورده بخدمت رسانید صدر الدین خان در مقام خود آرام گرفت

(۱) در برابر او سجده کرده در آن نیست (۲) حسین بیگ ا

وقایع تیره گشت و حکیم را احراق فرمود و امیر معز الدین محمد را عزل نمود درین سال کامران میرزا با لشکر بسیار از بلاد هند بحوالی قندهار آمد قزاجه بیگ را منقلای گردانید بداق خان قاجار شاهوردی بیگ زیاده‌اولی را با جمعی از فارسان میدان دالوری باستقبال ارسال نمود شاهوردی بیگ با مردم اندک در حوالی شهر بمیرزا کامران رسید بعد از ستیز و آویز بسیار گرفتار گردید لاجرم بداق خان طالب صلح و صلاح گشته بعد از عهد و پیمان قندهار را بمیرزا کامران سپرده متوجه درگاه عالم پناه گردید و میرزا کامران نیز شاه وردی بیگ را رعایت تمام کرده رخصت داد *

گفتار در مخالفت کردن خواجه محمد صالح بتکچی در استرآباد و گرفتار شدن بدست ملازمان صدر الدین خان

درین سال محمد صالح ولد خواجه مظفر بتکچی سر از رنقه طاعت داری (۲) و از قبله متابعت بر تافته جمعی سپاه پوشان استرآباد را مجتمع ساخته بعضی از قصبات ولایت استرآباد تصرف نمود قاصدان با تحف فراوان بخوارزم نزد عمر (۳) غازی سلطان فرستاد و مدد طلبید و خود را در سلک هوا خواهان وی منظم گردانید والی خوارزم را حکومت استرآباد موافق افتاد از احشام و صحرانشینان سپاه فراوان بهم آورده متوجه استرآباد گردید محمد صالح با سپاه پوشان از جنگل جرجان بیرون آمده به عمر (۳) غازی سلطان ملحق گشت خوارزمیان شرایط اعزاز و احترام بنقدیم رسانیدند چون والی ولایت استرآباد صدر الدین خان استاجلو از اتفاق آن دو سردار آگاهی یافت با مردمان خود مشورت نموده تمامی آنجماعت متفق اللفظ معروض داشتند که چون اعادی در غایت کثرت

(۲) از قبله متابعت ب ندارد

(۱) فرمود ج

(۳) ب در بعضی جاها قاضی دارد

علی بیات را با جمعی از غازیان همراه آن شخص روان گردانیدند و باقی لشکر جنگ انداختند و غازیان بی باک و کوه روان چالاک بیکدنگاه خود را در قلعه انداختند و صحران کشیدند و چون مردمان آن حصار از آن حال که اصلاً در خیالشان نمیگذشت آگاه شدند سراسیمه گشته از بیم جان دست به تیر و کمان بردند خواجه کلان دوسه کس از غازیان را بقتل آورده آخر جنود ظفر شعار آن مدبر نابکار را دست بسته به پائین آوردند و ملازمانش را برای عدم فرستادند و خواجه کلان را روانه تبریز گردانیدند چون نظر شاه خجسته نهاده بر آن بداعتقاد افتاد فرمود که او را از مغاره نصربه از خصیه اش آویختند تا بمشقت تمام بدار الجزا انتقال نمود *

قضایائی که در شیروان واقع شد

درین سال قلندری در شیروان دعوی نمود که من سلطان محمد بن شیخشاهم و لشکر بسیار بهم رسانیده بر سالیان مستولی گردید و از آنجا بشماخی آمد چون شاهرخ قوت مقاومت نداشت فرار کرده قلعه بیقرود رفت قلندر بر شماخی مستولی شده بعد از چند روزی پی جهتی رایت مراجعت بر فراخت چون شاهرخ در قلعه بیقرود شنید که قلندر باز گشته است از عقبش روان شد در حوالی سالیان تلاقی فریقین دست داد بعد از ستیز و آویز قلندر شکست خورده بدر رفت شاهرخ از عقب رفته ویرا بچنگ آورد شیخ پادار بضرر چماق آن اهل ففاق را برای عدم روان ساخت مولانا رکن الدین مسعود کارزونی اعلم علمای دهر و افضل اطباء عصر بود گاهی در ازل مرض بخلاف قاعده حکماً و قوانین طباً عمل میفرمود و تصرفاتش موافق می افتاد پیوسته در امور ملکی دخل میکرد درین سال حضرت صدارت پناه امیر معز الدین محمد اصفهانی اراده در خاطر گذرانید که حصول آن موقوف بعرض اشرف اعلی بود حکیم آن را در خفیه بمسامع عز و جلال رسانید بنابر آن آینه خاطر^(۱) همایون از آن

رفتن امراً بر سر قلعه استا و فتح شدن آن حدود و گرفتار شدن خواجه کلان مردود

چون خواجه کلان (۱) ولد خواجه ملک خانی در یکی از قلاع آن دیار که موسوم بود باستا متمکن بود و بآینده و رونده متعرض میگردد امر عالی صادر شد که غازی خان ذوالقدر و شاه قلی سلطان افشار و علی سلطان (۲) طاتی اوغلی با لشکر جرّار بتسخیر آن حصار روند بنابر آن فرمان غازیان عظام بطرف قلعه روان شدند چون حوالی حصار مضرب خیام جنود کواکب احتشام گردید غازیان باسباب قلعه گیری شروع نمودند آن حصارى بود سربلک الافلاک کشیده و چشم روزگار مثلش ندیده. کنگره بروجش از پی نظاره بسیط زمین از سپهر برین سر بر آورده و جدار (۳) استوارش با سد سکندر دعوائى هم سرى و برابرى کرد *

بسد سکندر درش توأمان بیبرج فلک باره اش همعدان
ز بالاش سنگی در افتد بزیر عجب گر رسد تا قیامت بزیر
حمل کرده بر خاک ریزش طواف چو سیمرخ در دامن کوه قاف
سپاه ظفر یار نصرت شعار نشستند در دامن آن حصار
سه ماه از صباح تا رواج شرر آتش پیگار می افروخت و شعله تفنگ جان ستان
خرمن حیات دلاوران میسوخت *

ز برق تفنگ شد در آن دشت کین پر از رعد و برق آسمان و زمین
در آن اوان یکی از معتمدان خواجه کلان ازوی رنجیده از قلعه فرار نموده نزد
امراً آمده بعض ایشان رسانید که این قلعه را راهیست و ممکن است که از
آنجا بقلعه توان رفت و باین راه بغیر من و خواجه کلان و دو دیگر از معتمدان
کسی دیگر مطلع نیست صلاح آنست که امشب بر قلعه جنگ اندازید و قلعه
داران را بخود مشغول سازید و قورچی را همراه من کرده تا فتح قلعه نمایم امراً

(۱) ولد خواجه بیگ خانی از قلاع آن دیار متمکن ج

(۳) باستوارش

(۲) قاتی اب

مینمود شب و روز با سگ و یوز در شکار بوده بطریق اکسره و قیصره حجاب در ابواب بیوت خود نصب کرده ایشان هیچ فردی از افراد انسانی را نمیکذاشته که به مجلس او در آید و از هرکس که اندک کاری که مرضی طبع او نبود سر میزد جمعی را شب بر سر او فرستاده بقتلش می آوردند *

چو تیره شود مرد را روزگار همه آن کند کش نیاید بکار
درین اوان که اردوی همایون در حوالی امامزاده واجب التعظیم امامزاده عبد العظیم بود خدمتش بدرگاه عالم پناه آمده بر جمیع امراء و سادات و موالی و اهالی تقدیم نمود و اهل ری چون سالها لکد کوب ظلم او بودند و جانها بلب و گارد باستخوان رسیده بود از وی شکوه کردند بار اول جناب فضایل مآب قاضی محمد ولد قاضی شکر الله که از بزرگان زمان بمزید ادراک و شیرین کلامی ممتاز و مستثنی بود بتکلم در آمده گفت آی شاه قوام الدین شما پادشاهید یا درویش وی جواب داد که من درویشم حضرت قاضی فرمود که سبب ساختن قلعه و جمع آوردن جبه و جوشن چیست وی سکوت اختیار فرمودند باز قاضی گفت شما در سفک دما بمرتبه اسراف نمودید که جهانیان عیید خان از یک و قاسم جلاد را فراموش کردند و اسامی مقتولان را که به تیغ او کشته شده بودند شمردن گرفت چون بمولانا رسید منکر شد شاه دین پناه فرمودند که اگر شما او را بقتل نمی آوردید چرا املاکش را متصرف میشدید در آن اثنا میر فیضی معرف اردوی همایون بود گفت ترا چه حد آنکه به پسر سید محمد کمونه تقدیم کنی شاه دین پناه فرمودند که راست میگوید برخیز که جای تو نیست بعد از گفت و گوی بسیار و مناظره بیشمار بر آن حضرت چون آفتاب روشن گشت که دعوی او کاذب و سیادتش غیر واقع است بظاہر آن حکم عالی بگرفتن او صدور یافت و چند روز در خانه قاضی جهان محبوس گشته بعد از آن بقلعه الفجق فرستادند در اوایل رجب هوای قزوین از غبار سم سمند شاه سعادتمند عنبر یز گشت چند روز در آنجا بکامرانی گذرانید در منتصف شعبان خسرو عالمیان در دار السلطه تبریز نزول فرمود *

که در آن اوان بوقوع انجامید قتل خواجه کلان غوریانی است و مشار الیه از (۱) عدت اهل سنت بود چون عبید خان بغوریان آمد خواجه کلان با بعضی از ابلهان باستقبال رفته برگرد سرش گردید و این بیت را ورد خود ساخت

اگر چون خار بر خاکم کشتی خاک دوت گردم
وگر چون گرد بر بادم دهی گرد سرت (۲) گردم

و الفاظ بی ادبانه نسبت بشاه دین پناه بر زبان جاری گردانید منتهیان دولتخواه و مخلصان بلا اشتباه واقعه معهود را معروض داشتند بظاهر آن حکم عالی بقتل او صدور یافت فرمان بران او را کشان کشان بچهار سوق هرات برده پوست کردند و پرکاه کرده بر سر چوب تعبیه کردند درین سال کار کیا (۳) سلطان حسن بن کار کیا سلطان احمد بن سلطان حسن بن کار کیا سلطان محمد بن ناصر کیا بن امیر سید بن مهدی کیا بمرض طاعون علم عزیمت بعالم آخرت برافراشت امیر عباس که صاحب اختیار بود ولد ری خان احمد را که در آن اوان یکساله بود بجای او بحکومت نصب گردانید *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اربع و اربعین و تسعمایه واقع شده مراجعت نمودن شاه دین پناه از خراسان

چون مهمات مملکت خراسان برفق مرام بندگان دولتخواه فیصل یافت شاه دین پناه عذای دولت و سعادت بصوب سریر سلطنت و مستقر خلافت منعطف گردانید و طنطنهٔ مقدم همایون از ایوان کیوان گذرانید در اوایل جمادی الثانی در عین سعادت و کامرانی در حوالی طهران نزول نمود در آنجا حکم برگرفتن امیر قوام الدین نور بخش صدور یافت تفصیل این مجمل آنکه شاه قوام الدین از زنده درویشی که خلعت حیات جاردانیست برآمده پا از حد خود بیرون نهاده بطریق پادشاهان عالی تبار و خوانین ذری اقتدار سلوک

قرا حاکم بلخ بدرگاه آمده عزایت یافته بدیار خود معاودت نمودند هم درین سال دین محمد خان بن (۱) اویس خان و برادرش علی سلطان که اولاد چنگیز خان بودند بارشاد و عقل و دلالت کمر عبودیت بر میان بسته بدرگاه شاه دین پناه آمدند آنحضرت الکلی نسا و ابیود با توابع و لواحق باو عزایت کرده روانه آن ولایت گردانید هم درین سال بهرام میرزا را قبل از رفتن بخراسان بحکومت گیلان فرستادند سبب رفتن میرزا به گیلان آنکه چون کار کیا سلطان حسن والی گیلان (۲) بجوار رحمت یزدان پیوست خور کیا طالقانی وکیل سلطان حسن بود بدرگاه عالم پناه آمد و تسخیر ولایت گیلان را قبول کرد شاه دین پناه بهرام میرزا را با جنود فراوان روانه گیلان گردانید میرزا باستصواب ابلهان شش ماه در دیلمان مکث نمود و در آن اوان کیا خور (۳) کیا با پانصد نفر از بهادران جلالت اثر از راه اشکور غافل خود را بلاهجان اذداخت بهرام میرزا با جنود عالم سوز در همان روز در لاهجان نزول نمود هجده نفر از امرای گیلان بدرگاه شاهزاده آمدند چون میرزا متوجه آن دیار گردید اکثر آنولایت بتحت تصرفش در آمد در آن اثنا کیا خور کیلی طالقانی که نزد گیلانیان اعتبار تمام داشت جناب میرزای بسخن مردمان هرجائی وی را گرفت و بواسطه آن گیلانیان با غازیان آغاز مخالفت کردند بهرام میرزا مغلوب گشته به ییلاق دریاوک آمدند بعد از چند روز بقزوین آمد و راقم حروف حسن روملو که در آن اوان در قزوین بود و آن بلده به تیول اجداد امیر سلطان مقرر بود باتفاق والدۀ مراسم استقبال و شرایط تعظیم و اجلال بجا آوردیم و خیمه و خرگاه و سرپرده و بارگاه و مبلغی نقد و اسبان خوب و اقمشه و اجناس مرغوب بطریق پیشکش گذرانیدیم و اکابر و اشراف وظایف نیاز و نثار بظهور آوردند و درین سال شاه دین پناه امیر مغر الدین محمد اصفهانی را از صدارت عزل کرده اورا بامیر اسد الله مرعشی که از سادات شوشتر بود تفویض نمود و از اموری

(۲) تا گیلان را ندارد

(۱) اولش ب

(۳) خور ب کیا خور کیا طالقانی ج

خراسان زمین زینب و زیور گرفت تن ملک ازو جان دیگر گرفت
آفتاب مرحمت سایه دولت معدلت بر مفارق برابا و رعایا انداخت مردمان
آن دیار که تشنگان بادیه محنت و گرما زدگان تموز زحمت و مشقت بودند از
مشرّب عذب فضل^(۱) او شربت نوال چشیدند *

لشکر کشیدن شاه دین پناه بجانب زمین داور و قندهار و مسخر شدن آن دیار

چون فصل شتاء بآخر انجامید سپاه سبزه و ریاحین بساط زمین^(۲) منقش
گردانید *

شگفتند گلهای بفر و شکوه پر از لاله شد دامن دشت و کوه
شقایق چو لعل بتان می پرست بعشرت قدحهای گلگون بدست
پادشاه عالی تبار به نیت یورش قندهار از هرات بکورت آمده سلطانمحمّد
میروزا و محمّد خان را در هرات گذاشت و در دهم ذی قعدة سال مذکور خسرو
منصور بر سبیل ایلغار بطرف قندهار روان گردید چون کنار آب هلمند محلّ نزول
پادشاه سعادتمند گردید امرأ و لشکریان^(۳) بعضی بسل و طایفه خود را بر آب زده
عبور نمودند فرمان همایون نافذ شد که امیر سلطان روملو با جنود بسیار روانه
قندهار گردد و آن بلده را محافظت نماید بنابر آن امیر سلطان روانه گشت چون
خواجه کلان از توجه عساکر ظفر نشان خبر یافت کچی خواجه را که از
خویشان و معتمدان وی بود در قندهار گذاشته متوجه ولایت سند گشت چون
ماهچّه طوق زرنگار شهریار عالی تبار از افق دیار قندهار طالع گردید کچی خواجه
و اعیان باستقبال شتافتند و منظور نظر خسرو فریدون فرگردیدند ایالت آن دیار به
بدان خان قاجار قرار گرفت آنحضرت بهرات معاودت نمود چون بادشاه ربع
مسکون از یورش قندهار با غذایم بسیار بهرات آمد ایلچیان عبید خان و کسکن

(۲) متفق گردانید ا منقش گردانیدند ب

(۱) و شراب

(۳) بعضی بسل ا بسل ب یصل ج

انتظار خبر دیگر بود که در شب شانزدهم شهر شعبان از ولایت مرو شاهجان از نزد سونچک محمد سلطان کسی آمد و قزلباشی که قراولان ایشان در دره گز گرفته بودند آوردند آنشخص گفت که حضرت شاه بخراسان آمده درین زودی بهرات می آید عبید خان امرای ازبکیه را جمع کرده در تکلم آمده گفت انسب آنکه شما با سپاه خود موافقت کرده توقف نمائیم تا هنگام رسیدن قزلباشی محاربه کنیم غالباً این بار ما فایق آئیم زیرا که ایشان در قلب زمستان از مکان خود بیرون آمده اند در نسا و ابیورد و حمت بسیار کشیده اند و یراق ایشان تلف شده و ما در کمیت سپاه و یراق زیاده ایم امرای ازبکیه معروض گردانیدند

* نظم *

نداریم ما طاقت جنگ شاه بود فتح و نصرت هوا خواه شاه
 فلک یار و انجم هوا دار اوست ز برق تفنگ گرم بازار اوست
 باو نیست ما را مجال ستیز نداریم چاره بغیر از گریز
 مزن با درفش از غضب مشترا مکن بی سبب رنج انگشت را
 اولی آنکه از هرات کوچ کرده ببخارا رویم عبید خان این جواب را رد کرده در توقف سخن گفت فایده نداد امرأ و سرداران ازبکیه گفتند که اگر درین کار با ما موافقت میکنی خوب والا ترا گرفته باسب بسته بجانب ماوراء النهر میبریم
 عبید خان بنابر آن در هفدهم شعبان که آفتاب در برج دلو بود بر مرکب گریز سوار شده گریان و نالان از هرات فرار کرده از خوف جنود ظفر شعار از راه بلخ که غیر متعارف است متوجه بخارا گردید *

* بیت *

انوار آفتاب چو سر بر زند ز کوه پیدا شود که چند (۱) بود رونق سپا
 و بعد از فرار او شاه دینی پناه در ساق سلمان نزل اجلال قرمود روز دیگر با عظمت و حشمتی که دیده گردون پیر هیچ جوان بختی را بآن هیأت ندیده بود از راه خیابان بشهر آمده بر سر در سلطنت خراسان متمکن گردید *

* بیت *

بملک خراسان بصد کرد و فر چو آمد شهنشاه آیین ظفر

گردانند و مجاهدان دین و غازیان ظفر آئین کمر انقیاد بر میان جان بسته از شاه یک اشارت از ما بسر دویدن گویان متوجه شدند آنحضرت با لشکرهای که وهم و خیال از استیغالی اعداد ابطال و رجال آن عاجز آید متوجه خراسان گردید امیر سلطان روملو و صدر الدین خان استاجلو و سلطان علی طاتی اوغلی برسم مغلقلی از پیش روان شدند و غازی خان ذوالقدر از شیراز و شاهقلی خان افشار از کرمان و حسین جان سلطان روملو و بداق خان قاجار و سرداران هر دیار باردوی همایون ملحق گشتند آنگاه شاه دین پناه بطرف نسا و ابیورد در حرکت آمد در منزل (۱) دیگر امیر سلطان روملو و شاهقلی خلیفه مهرداد بطرف قلعه طبس روان شدند زیرا که سام میرزا در آنجا بود سام میرزا از قلعه بیرون آمده و سر خجالت از گردیدن ندامت بیرون آورده و پپای استغفار بایستاد و امرأ اورا بنفوذ مرحمت شاه امیدوار گردانیده بدرگاه عالم پناه آوردند شاه دین پناه بعضی از ملازمانش را بقتل در آورده از سرگناه وی در گذشت *

آمدن شاه دین پناه بخراسان و فرار نمودن

عبید خان

چون عبید خان چهارده ماه در هرات توقف نمود عزیمت تسخیر ولایت مشهد مقدسه رضویه فرمود درویش بی را که از عظمای امرای وی بود در هرات گذاشته بجانب مقصد در جنبش آمد چون بولایت باخرز رسید شنید که شاه دین پناه از مقر خویش بیرون آمده متوجه خراسان است و کسان از برای تحقیق این خبر باطراف فرستاد در آن اثنا فرستادگان وی آمدند و مرد مجهولی را با کتابتی گرفته آوردند آن مکتوب را یکی از اعیان ولایت مشهد بیکی از دوستان خود که در هرات بود فرستاده مضمون آنکه در فلانروز حضرت شاه طهماسب بخراسان آمده از پی قلع و قمع ازبکان کوچ بر کوچ متوجه هرات است عبید خان حامل این کتبت را بیکی از ملازمان سپرده در ساعت از ولایت باخرز کوچ کرده بهرات آمد و در

و آخر اوزا در قفس آهښين كرده سوزانيدند امير سعد الدين عنايت الله خوزاني بمتانت راي و اصابت تدبير از ساير وزراي عاليمقدار امتياز تمام داشت درين سال بغضب شاهي گرفتار گشت سببش آن بود كه بذروه عرض رسيد كه با عيسى پسر باسليق بيگ اراده فسادى داشته اوزا بانواع (۱) صلات و عطايا (۲) موعود ساخته بذابر آن نايره غضب شاهى مشتعل گشته بحكم آنحضرت روزى كه مظفر سلطان گيلانى را در قفس كرده آتش زدند خواجه مشار اليه را در زير قفس مظفر سلطان از خصيه آويخته با يكدیگر سوخته خاك وجود شان بباد فدا دادند تا تاريخ فوتشان از ز عشق پسر باسليق توان يافت *

خواجه عنايت كه همى زد مدام لاف خودمذبي و فكر دقيق
بد عملى كرد و ز منصب فساد گفتمش اى با غم و محنت رفيق
از غم عشق كه و تاريخ چيست گفت ز عشق پسر باسليق
مولانا (۳) اهلى شيرازى درين سال در شيراز فوت شد و از منظوماتش جواب
قصيده مصنوع خواجه سلمان ساوجي و ديوان غزليات *

گفتار در قضايائي كه در سنه ثلث و اربعين و تسعمايه واقع شده لشكر كشيدن شاه دين پناه نوبت چهارم بخراسان

درين سال ايلچيان متواتر از خراسان مي آمدند و عرض ميکردند كه عبيد خان بدستور پيشين در ميدان مخالفت جولان مي نمايد بذابر آن حميت پادشاهى و غيرت شاهى نايره غضب را اشتعال داده فرمان قضا جريان بفغان پيوست كه لشكرهاى جهان در ظل رايات نصرت نشان بجانب خراسان روان شوند و در قلع و قمع جماعت ضالايه ازبكيه و گروه بى شكوه يزديده سعي تمام و جهد مالا كلام بتقديم رسانيده آن بلاد را از وجود خبث نا پاك ايشان پاك (۴)

(۲) موعود ا ج
(۴) گردانيد ب ا

(۱) ضلالت ب
(۳) هلالي ب

امیر شیخ ابراهیم بن سلطان محمد بن کیقباد در روز نهم جهادی الاول سنه مذکور از دار فناء بدار بقا انتقال نمود و ازو نسلی نماند مدت سلطنت او دوازده سال بود و مملکتش بلاد شیروان بعد از فوت او شاهرخ بن سلطان قرخ بن شیخشاه که در صغر سن بود بر تخت نشست صوفیان خلیفه روملو اصلش از شهر سیواس بود چند سال در خراسان حکومت کرد و چهار هزار و هشتصد ازبک را در جنگ بقتل آورده بود در روز دو شنبه و سه شنبه و جمعه دوازده من قند بجهت حلوا و (۱) چهل من عسل بجهت حلوا و دویست کله قند و دوازده گوسفند مع یراق و (۲) دو هزار دینار در راه دوازده امام صرف میکرد درین سال بنوعی که مذکور شد کشته گردید مظفر سلطان حاکم رشت در آن اوان که جنود خواندگار بآذربایجان آمد مظفر سلطان بواسطه نفاق ولایت خود را گذاشته نبزد خواندگار رفت بعد از رفتن رومیان روانه گیلان گردید در غیبت او امیره حاتم که ملازم وی بود بر رشت مستولی شده بود در (۳) موضع مابین ایشان مبارزه در غایت صعوبت دست داد امیر حاتم بروی غالب آمد و مظفر سلطان بآل فراوان بکشتی نشسته و مدتی بر روی دریا سرگردان و حیران میگردید آخر سفینه دولتش در حوالی بادکوبه در گرداب ادبار افتاده سلطان خلیل والی شیروان (۴) که بمصاهرت شاه دین پناه سرافراز بود اورا نزد خود برده در صدد رعایتش در آمد سلطان خلیل نیز بشومی او در آن اوان وفات یافت و او بدست فرستاده های شاه پناه گرفتار گشته اورا به تبریز آوردند چون بحوالی شهر رسید شاه دین پناه حکم کرد تا شهر را آذین بستند و (۵) صنّاع و محترّفه و اوساط النّاس بآذین مشغول شدند اسواق و کوچه ها را قیصریه را بانواع رخوت و امتعه مذهب و مزین گردانیدند و قوالان و مخنّنان و مضحکان باستقبال مشار الیه سرعت نمودند و ویرا مخّلع بخلعتهای چرمین ساخته بسخریت تمام بشهر در آوردند

(۱) چهل من حلوی عسل ب

(۲) دوازده ب

(۳) نام موضع در هر سه نسخه انداخته

(۵) ضیاع ا

(۴) مصاهرت ا چ این فقره در ب نیست

مملکت خراسان را که همگی محکّل جلوس سلاطین عالیشان است تسخیر فرمود و از غازیان و تبتانیان هرکس را یافت بقتل آورد متوجّه فتح قلعه اختیار الدین گردید رسولان سخن دان پیش خضر چلبی و امّت بیگ فرستاد تا ایشان را از عقوبت بارگاه ایمن گردانیده به پائین آورند و رسولان از قبل خان سوگندها خوردند که چون قلعه و اموال صوفیان خلیفه را تسلیم نمایند هیچکس باموال و عیال ایشان تعرض نرساند لاجرم متوطنان قلعه اختیار الدین بعضی باختیار و بعضی باغبطار از مضیق حصار بیرون آمدند در آن اثنا محمّد رحیم ولد خود را باجمعی اشرار باهل حصار رسانیده دست باموال مردم قلعه دراز کرد همان ساعت عبید خان چون بلای فاکهان بوی رسیده بزخم تیری یکی از مخصوصان او را برای عدم فرستاد خضر چلبی و امّت بیگ با فرزندان و عیال برهنه و عریان بمدرسه سلطان حسین میرزا آمدند عبید خان خضر چلبی را با فرزندان بسوی بخارا فرستاد بعد از چندگاه خورد و بزرگ ایشان را بقتل رسانید هرروز بحکم آن خان بی ایمان پنج شش کس بواسطه تشیع باقوال جهال در چار سوق هرات کشته می شدند و روستائیان بیدبانت و شهریان با خیانت با هرکس که عداوتی داشتند او را گرفته بنزد قاضی می بردند که این مرد در زمان قزلباش لعن ابو بکر و عمر و عثمان کرده است بسخن آن دو گواه جاهل قاضی بقتل آن مظلوم حکم میکرد او را کشان کشان بچار سوق هرات می بردند و بقتلش می آوردند از شومی ایشان امواج معن و افواج فتن بدرجه اعلی رسید و سلب و نهب در اطراف خراسان (۱) شایع گردید *

وقایع متنوعه

اندربین سال شاه دین پناه در تبریز قشلاق نمود *

متوقیات

پادشاه سلطان خلیل بن شیخشاه بن فرّخ یسار بن امیر خلیل الله بن

بعد از تأکید عهد و پیمان قاصد وی را روانه گردانید قاصد نزد وی آمده عهد نامه را آورد مشار الیه متوجه وقت می بود تا در شب بیست و هفتم صفر سنه ثلث و اربعین و تسعمایه در وقتی که ثلثی از شب مذکور گذشته بود آن بد بخت بی سعادت کنگره های برج را ویران کرده نودبان نهاد و بقرب سیصد ازبک را بقلعه آورد ایشان نفیر کشیده متوجه دروازه شدند غازیان چون از استیلا می مخالفان آگاه شدند بدفع ایشان روان گشتند بعد از کوشش فراوان ازبکان بریشان غالب آمده خود را بدروازه رسانیدند و دروازه را بروی یاران خویش باز کردند و لشکر ماوراء النهر از روی قهر بدرون شهر در آمدند *

ز اطراف لشکر در آمد بشهر سری پر ز کینه دلی پر ز قهر
طوفان بلا بالا گرفته بتاراج مال شهریان مشغول گشتند *

ز هر گوشه ترکان غارت ابرست بتاراج و غارت گشادند دست
یکی برده انبان دریاوزه گر (۱) چو قربانش اویخته از کمر
یکی را کف از دانه و پنبه پر که هست این صدف و آن گرانمایه در
ز کشکول دریاوزه تا جام زر بیروند ترکان تاراج گر
خضر چلبی با متعلقان در قلعه اختیار متحصص شدند لشکر قیامت اثر ازبک
بغارت محلات در آمدند باشارت مردمان بلوکات در خانه شهریان در آمده جهات
ظاهری ایشان را متصرف میشدند و از برای جهات مدفونه مردم را شکنجه کرده
کمال ستم و تعدی بجای می آوردند ناله صغیر و کبیر از فلک مستدیر گذشته
زهره جبینان پرده عصمت بدست مغولان غول هیأت گرفتار شده ساعتی نمی
آسودند عبید خان بعد از خرابی (۲) بصره سخنان ناصحانه تنش بی را بدرون
شهر فرستادند که ترکان را از تاراج مسلمانان باز دارند و او در بلده در آمده جار
رسانید که کسی از بی تاراج بخانه مردم نرود بظاهر آن شدت تسکین یافت
و مردم بلوکات امیر حسن قاضی را گرفته در آتش انداختند چون عبید خان

(۱) ز قربانش اویخته در کمر اچ

(۲) بصره سخنان ناصحانه تنش بی اندرون شهر فرستادند که مردم را ... ب

اختیار الدین محبوس و بی اختیار^(۱) شدند و رعایای بلوکات هرات باتفاق مردم زیارتگاه عصابه تمرد و عصیان بر پیشانی بسته مستعد جدال و قتال شده متوجه دروازه فیروز آباد شدند هر چند خضر چلبی رسول فرستاد و نصیحت نمود مخالفان بصلح راضی نشدند بلوکاتیان زور آورده آسیابانی قریب بدروازه آمده شمشیری بدروازه زد به تیغ یکی از غازیان آن فتقه را تسکین دادند و اهل نفاق یقین کردند که مهم بروفق دلخواه ایشان سرانجام نخواهد یافت پشت داده بمقر خود رفتند و رسولان چوب زبان نزد عبید خان فرستاده او را طلب نمودند تا آمدن عبید خان بد بختان فضول و چپانیان مجهول قریب بدروازه آمده جنگ می نمودند و از دستبرد غازیان مغلوب شده خایداً و خاسراً مراجعت میکردند در آن اثنا عبید خان در هجدهم شهر رمضان با لشکر گران و گروه بی پایان به ظاهر هرات آمده در باغ مراد نزول نمود خضر چلبی امت بیگ را در دروازه خوش باز داشت و امیر حسن خطیب را دروازه عراق گذاشت و بنفس خود با بعضی از غازیان روملو برین حازمان سردار شده بهر طرف که ازبکان رو می آوردند از پی امداد متوجه میشد عبید خان شهر را احاطه نموده طریق آینده و رونده را مسدود گردانید روزی ازبکان هجوم آورده بکنار خندق آمده غازیان ایشان را بضرب تفنگ باز گردانیدند خضر چلبی و امیر حسن قاضی روزها از طلوع^(۲) فلق تا غروب شفق و از غره بام تا طره شام با مخالفان جنگ می کردند و بقرب^(۳) یک ماه آن گروه گمراه با غازیان عالیجاه مقاومت نمود آخر الامر ابو طاهر ولد سلطان ابراهیم امینی که حراست دو سر برج از بروج دروازه^(۴) خوش بوی تعلق میداشت با امیر حسن قاضی نزاعی داشت بواسطه همین آن بد بخت نادان یکی از معتمدان خود را در خفیه نزد عبیدخان فرستاد و عرضه داشت که اگر منصب عالی که مناسب من باشد بمن میدهی از برجی که حفظ آن تعلق بمن دارد مردمان شمارا بشهر می آورم عبید خان

(۱) بودند

(۲) خلق

(۳) درج و قرب دو سه مایه

(۴) جوشن

چند که مردم عبید خان سعی نموده که سر او را بر داشته روی ویرا ببینند
میسر نشد *

گفتار در گوشتن عبید خان از بک بلده هرات از خضر چلبی

بعد از رفتن صوفیان خلیفه از هرات نور الدین محمد اصفهانی قلم ستم
کشیده هر کس را که از رعایا و غیره گمان جهاتی میبرد مبلغی باسم او رقم کرده
مردمان ظالم را تکصیلداران وجه می ساخت بنابر آن عوام بر سر او هجوم نموده
ویرا در حمام بقتل آوردند چون خبر شکست صوفیان خلیفه بهرات رسید خضر
چلبی و امیر حسن قاضی باستحکام شهر کوشیدند - مردم شهر و بلوکات را
حاضر ساختند تا باتفاق ایشان محافظت آن بلده نمایند اکثر ایشان
مخالفت نمودند خصوصاً خواجه احمد زیارتگاهی و برادر وی
خواجه مبارک و خواجه قاسم و باعث مخالفتشان آنکه صوفیان خلیفه در چهار
سوق هرات داری نصب کرده بود میخواست که ایشان را بیاویزند اما فرصت
نیافت خواجه مبارک با خضر چلبی و امیر حسن قاضی صحبت بنفاق
میداشت روزی محب میکل که در آن زمان کلافترا شهر بود در خفیه کس
نزد خواجه احمد فرستاد و پیغام نمود که پیاده بسیار بایراق بیشمار بمدد
ما ارسال نمای تا خضر چلبی و امیر حسن قاضی از میان برداریم
و عبید خان را طلبیده هرات بوی دهیم چند روزی این اندیشه معصیت
پیشه در میان بود (۱) بالاخر بنابر حدیث نبوی علیه السلام این سرّ قصیر به
بسیاری از صغیر و کبیر رسید امیر ابوطاهر ولد امیر سلطان ابراهیم امینی ازین
داعیه اطلاع یافته نزد خضر چلبی رفته قصّه ایشان را گفت خضر چلبی کس
بطلب ارباب نفاق فرستاد خواجه مبارک فرار کرده محب میکل بدست افتاد
باقی وجهی بقتل آمد و اعیان هرات اگر چه بایشان اتفاق نداشتند اما در قلعه

ولد عبید خان و علی سلطان و افش سلطان که از سلاطین ازبک بودند نمایان شدند و سونجک محمد سلطان با جمعی از ازبکان روانه اردوی صوفیان خلیفه گردیدند و خلیفه باستقبال شتافت و مانند کسی که دریایی عمان را خواهد که بقبضه خاک نمناک انباشته گرداند و آب ارس را بخاک و خاشاک از رفتار باز دارد در مقام مدافعه در آمده صوفیان خلیفه با پنج شش نفر جدا شده که تا نظاره لشکر عبید خان کند علی سلطان خوار زمی تیری بر اسب وی زده او را بقشونش ملحق گردانید و عبید خان از قلب بحرکت آمده به لشکر صوفیان خلیفه حمله نمود و جنود فزنداش چون بهرام خون آشام تیغ انتقام از نیام کشیدند و خدنگ آتشبار به زهر کین آب داده متوجه حرب گشتند و آن دو لشکر جرّار و آن دو دریایی (۱) زخار بر یکدیگر مخلوط شدند و خدنگ جان ستان پیغام اجل به دل میروسانید و انعی بیجان یعنی سنان جان ستان حدیث دل مجروح پیش روح مشروح میگذرانید *

نی نیزها آفت روزگار اجل گشته بروی چوطفلان سوار
اجل را بتن تیر کین رهنمائی برون رفته جانها ز تنگی ز جای
سپاه صوفیان خلیفه از مقاومت عاجز گشته فرار نمودند آن دیوانه خود پسند
با مردم چند خود را بویرانه عبدل آباد انداخت عبید خان ویرانه را مرکز وار
در میان گرفت چون در ویرانه مذکور چیزی از جنس مأکول نبود غازیان اسپان
خود را کشته و زینهارا شکسته بجای هیزم میسوزانیدند و از گوشت اسب تناول
مینمودند و بعد از سی و پنج روز ازبکان عالم سوز سیبا پیش برده و حواله ها
ساخته ویرانه گرفتند و صوفیان خلیفه را زنده پیش عبید خان بردند او را بتدش
بی سپرد که تا در عوض پسرش که در جنگ صوفیان خلیفه کشته شده بود بقتل
آورد از مردمی که در آن معرکه حاضر بودند استماع افتاد که در آن وقتی که
صوفیان خلیفه را نزد عبید خان میبردند یکی از ازبکان او را بر پس اسب گرفته
صوفیان خلیفه سر خود را بر وجهی بر پشت او نهاده بود که رویش نمینمود هر

گذاشته دفتر چهل و نادانی نور الدین محمد اصفهانی را صاحب اختیار ساخته در بلد گذاشته که مبلغ چهار تومان تبریزی تا آمدن من از مردم گرفته نگاه دارد اگر از تحصیل اینمبلغ اهمال ورزی یقین دان که بغضب من گرفتار خواهی شد چون بفوشنج رسیده نظرش بخرمی گاهی افتاد فرمود که جوالی از آن کاه پرکرده برداشتنده به نیت آنکه چون عبید خان را در جنگ بگیرد پوست کنده از آن کاه پرکند بعد از آن کوچ بر کوچ متوجه گشت عبید خان که از نقل حرکتش آگاه گردید در تأمل شد خواست که باوی مقابل نشود زیرا که از امرای شاه دین پناه بود و مقابل شدن با وی عارش می آمد و دیگر بومی رسیده بود که او را جنونی عارض است و در اثنای محاربه جنونش زیاده میشود و از بسیاری سپاه اندیشه نمی نماید در سه هزار قزلباش همراه دارد و چند بار بر لشکر ازبک غالب آمده و شیرک شد عبید خان (۱) بسرداران مشورت کرد بعضی گفتند که شما با یکی از امرای شاه دین پناه مقابل نشوی و از شجاعت او اندیشه نمی چرا از بخارا بیرون آمده بگرفتن مملکت او می آئی عبید خان از شنیدن این سخن عرق غیرتش بحرکت آمد و بجانب معسکر صوفیان خلیفه روان شد و از آنجانب صوفیان خلیفه بجمعی از ازبکان دچار شده سی نفر از ایشان بقتل آورد و در قریهٔ عبدل آباد نزول نمود سردار (۲) ازبک که اسیر شده بود معروض کرد که صلاح دولت در آنست که همین زمان طبل مراجعت کوفته متوجه هرات گردی که عبید خان با سپاهی زیاده از حوادث دوران متوجه است و شما را طاقت مقاومت او نیست زیرا که او را رتبهٔ پادشاهی است و ترا رتبهٔ امارت *

* بیت *

مزن با سپاهی ز خود بیشتر که نتوان زد انگشت با نیشتر

چون پردهٔ غرور دیدهٔ او را پوشانیده بود سخن وی را قبول نکرد و در آن مقام توقف نمود صباح روز پنجشنبه بیستم شهر رجب سال مسطور عبید خان بالشکری زیاده از حوادث دوران ظاهر گشت مقلای آن سپاه عبد العزیز سلطان

نویسندگان شیر و عمل داران بد نفس و ضریر بر بونا و پیر مسلط گردانید و خوشه گندم را دانه بیرون آورده می‌شمرد و می گفت که از یک گندم سه چهار خوشه حاصل میشود و از هر خوشه اینقدر دانه و از پنجهت اینمقدار باقی پیش شماسست می باید داد و بهر کس که گمان مالی میبرد او را طلب کرده میگفت که دوش من در مجلس یکی از آئمه علیهم السلام بودم امام مرا گفت که از فلان که عبارت از تست این مبلغ گرفته بغازیان تسلیم نمای من گفتم یا امام او دوست منست او را از دادن این مبلغ و مرا از گرفتن این وجه معاف دار هر چند مبالغه نمودم فایده نداد و در اثنای این مرزخوفات آن دیوانه حماقت صفات اشک از دیده افشاند و بنوعی سخن میگفت که بعضی از حضار مجلس این مقالات دروغ را راست اعتقاد میکردند آنگاه آمد را بیکی از ملازمان خود میداد تا او را شکنجه کرده آن وجه را حاصل میکردند چون خبر ظلم صوفیان خلیفه بشاه دین پناه رسید او را از امارت هرات عزل کرده آن دیار را بسطان محمد میرزا عنایت فرمود و محمد خان شرف الدین اوغلی را لگه آنجناب کرد *

گفتار در مکاربه نمودن صوفیان خلیفه و مملو با عبید خان از بک و شکست یافتن غازیان

درین سال عبید خان از آب آمویه عبور نموده متوجه مشهد مقدسه وضویه گردید چون مردمان شهر این خبر شنیدند وضع و شریف همت بر محافظت قلعه گماشتند و منکوحه صوفیان خلیفه بنوعی ضبط آن قلعه مینمود که مزید آن متصور نبود چنانچه شب و روز بر گرد بروج و باره میگردید و جفود عبید خان بدر اواز جنگ آورده از دست غازیان و شهریاریان زخمهای کاری خورده مراجعت نمودند هر چند از بکن بنقب و تیر و تفنگ و اسباب قلعه گشای توسل جستند سهم غرض ایشان بر هدف مطلوب نیامد چون صوفیان خلیفه احاطه کردن مشهد را شنید از هرات بعزم رزم بجانب مشهد مقدسه بعسرت آمد و خضر چلبی را که وکیلش بود در شهر

بود است و از نفس بلدۀ هرات تا آنجا ده فرسخ شرعی مسافت واقع است سیاهی
سپاه مخالف مشاهده ایشان شده کسانی که خلیفه سلطان را در بیرون رفتن و حرب
کردن ترغیب کرده بودند از گفت خویش فادم و پویشان گشتند و خوف
و هراس بیقیناس در ضمایر راه یافت بیرم اوغلن را قاید تقدیر بسوی معرکه دار و گیر
بحرکت آورد و عذنان توجه بصوب غازیان بی سر تافت مضمار کارزار گرم
گشته از طرفین در هم آویختند اما چون لشکریان خلیفه سلطان اطرافی بودند
و مفت خوار و سردار بی اعتبار از محاربه متقاعد شدند بیرم اوغلن بر ایشان
غالب شده خلیفه سلطان و امیر سلطان ابراهیم امینی با نهصد نفر از ملازمان
و شهبازیان بقتل آمدند بیرم اوغلن سرهای مقتولان از بدن جدا کرده از همان
مقام متوجه غوجستان شد *

(۱) وقایع متنوعه

درین سال شاه دینی پناه در تبریز قشلاق نمود اندرین سال شاه دین پناه
الوند خان افشار را بقتل آورد *

تفتار در قضایائی که در سنه اثنی و اربعین و تسعمایه واقع شده رفتن صوفیان خلیفه روملو بحکومت هرات

بعد از شکست چنان امت بیگ و مرویان مردمان سخنی دان نزد
صوفیان خلیفه روملو که حاکم مشهد بود فرستادند و او را طلب نمودند صوفیان
خلیفه متعلقان و ولد خود را در مشهد مقدسه رضویه گذاشته متوجه هرات گردید
در چهارم محرم سنه مذکوره بشهر در آمد محمود بیگ و امت بیگ و غازیان
و شهبازیان وی را استقبال نمودند با لشکر بهرام قهر در باغ شهر نزول نمود بعد از
رفی راه بسخن مردمان بد خواة از راه بدر رفته دست ستم بر رعایا دراز کرده

گفتار در آمدن ^(۱) بیرم اوغلن بتاخت ولایت خراسان و محاربه نمودن با خلیفه سلطان شاملو و شکست یافتن غازیان

پس از رفتن سام میرزا و آغزوار بجانب قندهار خلیفه سلطان شاملو که ایام عمرش از هشتاد سال تجاوز کرده بود بر مسند حکومت نشست و محمود بیگ و امت بیگ نیز بر منازل مناسب قرار گرفتند و خروش آن مبهوتان از کار رفته از فلک المستدیر و چرخ انقلاب پذیر در گذشت و ضعف خلیفه سلطان و زبونی آن دو دیگر سرداران باطراف و اکفاف رفت بیرم اوغلن که از قبل کسکین قرا سلطان بن جانی بیگ سلطان حاکم ولایت عزجستان بود لشکر جمع آورده ^(۲) بتاخت ولایت هرات رود در حرکت آمده چون بولایت مذکور رسید اموال بسیار بدست آورد این خبر چون بهنگام خراسان رسید کلانتر و وزیر و امرای بی تدبیر بر بساط مشورت نشستند محمود بیگ صلاح در آن دید که از شهر بدر نروند اما جناب مرحومی امیر سلطان ابراهیم امینی با جمعی که از کیاست فصیحی نداشتند رای صوابنامی محمود بیگ را مستحسن نشمردند و بزبان آوردند که رعب و هراس بخاطر راه نباید داد و دل بر محاربه و مقاتله باید نهاد جناب سلطانی ^(۳) بارشاد امیر سلطان ابراهیم امینی عمل کرده حکم کرد که کلانتران بلده و بلوکات هرکس که اسب و اسلحه داشته باشد از شهر بیرون آمده با غازیان در محاربه موافقت نمایند از اکابر امیر سلطان ابراهیم امینی و از اعیان شاه محمد جامه باق و شادی محمد عسس سلاح جنگ پوشیده در زیر علم خلیفه سلطان از پی مقاتله ازبکان در نوزدهم ذی قعدة سال مسطور از شهر بیرون آمدند و محمود بیگ را با معدودی چند جهت حراست در شهر گذاشتند چون قریب بقرار استقرار رسیدند که از ولایت هرات

(۲) متوجه ولایت هرات شد ب

(۱) یوم و پریم در نسخه‌ها

(۳) پادشاه ا

بنظر سیاست اثر کامران میرزا آورده بفرومان وی کشته گردید بعد از کشته شدن
 آغزوار آثار ضعف و انکسار بر روزگار سام میرزا ظاهر گشته بطرف گرمسیر گریخت
 و میرزا کامران بعد از فتح چغان بلاهور مراجعت نمود سام میرزا دانست که
 این شکست بظاہر مخالفت شاه دین پناه است بظاہر آن باشند قرا و بعضی
 از بدبختان یوزی قرا را که باغواى ایشان مرتکب خلاف شده بود کشته
 و سرهای ایشان را با عرضه داشت بدرگاه عرش اشتباه ارسال نمود مضمون
 عرضه آنکه بعضی از منافقان روزگار تباہ مرا بر مخالفت شاه دین پناه تحریک
 نمودند چنین بد حال و گرفتار و بال گردیدم و از آن مخالفت ناپسیدیده که
 باعث بر آن جہل و غرور است پشیمان گشته انگشت ندامت بدندان
 تأسف گزیدم اگر عاطفت شاه دین پناه شامل احوال این مخلص گشته نقوش
 آن جرایم بزال عفو شوید قدم از سر ساخته متوجہ پایہ سریر اعلیٰ گردم *

گفتار در مکار به نمودن صوفیان خلیفه روملو

با امرای عبید خان ازبک

درین سال شیخ ابو سعید افراسیاب و قراجه بہادر و سیدم میرزا با چهار ہزار
 و پانصد سوار^(۱) روانہ ایشان گردید در حوالی زاوہ بمخالقان رسید ہم از گرد راہ
 حملہ نمودند ازبکان راہ انہزام پیش گرفتند غازیان دویست و پنجاہ نفر از آن
 قوم بداختر بقتل آوردند شیخ ابو سعید افراسیاب از غایت اضطراب در^(۲) سوراخی
 پنهان گردید کدخدای جام اسبی بآن نا تمام دادہ روانہ بخارا گردانید
 اندرین سال صوفیان خلیفہ روانہ خاف شد و ہزار سوار ازبک کہ از نزد عبید
 خان بتاخت آن دیار آمدہ بودند بایشان رسیدہ آنہا را نیز مغلوب ساخته
 دویست نفر را بقتل رسانید *

سرداران باو درین رای اتّفاق نمودند بذایر آن میرزا کامران از ظاهر قندهار کوچ کرده بطرف معسکر سام میرزا که از آنجا تا قندهار هفت فرسنگ راه بود توجّه نمود چون نزدیک ایشان رسید بتصفیه صفوف مشغول شدند سام میرزا میمنه را باغزوار سپرده و میسرّه را بلال سلطان افشار تفویض نمود و بنفس خود در قلب قرار گرفت و از آن طرف میرزا کامران با بیست هزار جوان در برابر سام میرزا که دو هزار مرد داشت صفّ اراست آغزوار چون شیر غرّان با فوجی از دلاوران بر خواجه کلان که سردار جوانغار بود حمله نمود *

بجولان در آمد چو شیران مسست سر و شاخ گاو زمین می شکست سپاهی باو غرق جوشن همه ز گرمی چو آتش در آهن همه و فوجی را از مرکب انداخته ملازمان خواجه کلان همعنان یأس و حرمان راه فرار پیش گرفتند و خواجه کلان قدم استوار داشته بضرب سندان شاملویان جلالت آیین از پشت زمین بروی زمین افتاد لیکن بواسطه استحکام جثّه چندان آزار بوی نرسید ملازمان میرزا کامران بمددش رسیدند *

زخیل مخالف در آن رستخیز رسیدند جمعی چو سیلاب تیز
..... (۱) کمر بسته در کین چو البرز کوه

ویرا از تلاطم دریای (۲) زخّار بساحل خلاص رسانیدند در آن اثنا نایره غضب سام میرزا التهاب یافته تیغ زهر طبیعت را از نیام حمیت کشیده بر قراجه بیگ که سرداری جوانغار بوی تعلّق میداشت حمله کرد و ایشان را از پیش بر داشت چون قراجه را بقلب رسانید باز عود نموده بر سام میرزا حمله نمود در آن اثنا آغزوار از پی امداد شاهزاده عالی تبار بر قراجه بیگ اسپ انداخت درمیان معرکه دست اسب وی بسوراخی در رفت هر چند آن بهادر خود پسند مهمیز بر اسب زد اسب نتوانست که دست خود از آن سوراخ بیرون آورد در آن حال یکی از چغتای مجهول (۳) بوی رسیده او را از اسب (۴) انداخته

(۱) ب چ این مصراع را ندارد مصراع اول در ا هم نیست (۲) زخار اب

(۳) مجهول رسیده ا

(۴) جدا ساخته ب

ظاهري ایشان تصرف میکردند و در طلب اجناس مدفونه صاحب خانه را شکفته می نمودند و شاهزاده عالی تبار باستصواب آغزوار از شامیان متبرک و سپاهیان مغلوک خلیفه سلطان میر آخور و محمود بیگ و امت بیگ را در هرات گذاشته در پانزدهم شعبان سنه مذکور بصوب قندهار علم توجه بر افراختند در ولایت فرة مراد سلطان افشار از روی اضطرار با آغزوار ملحق گشته گشته گردید چون سام میرزا و آغزوار با لشکر جرّار بقندهار رسیدند در آن اوان خواجه کلان از قبل میرزا کامران حاکم آن دیار بود چون از واقعه آگاهی یافت مردمان نواحی را به قلعه در آورده برج و باره را مضبوط گردانیده خاطر بر تحصن قرار داده سام میرزا و آغزوار قلعه را دایرة وار درمیان گرفتند خواجه کلان با فوجی از دلواران تیغ انتقام از نیام جلالت بیرون آورده سپر مخالفت بر روی گرفته از قلعه بیرون آمده دست باستعمال سیوف و رماح بردند و آغزوار نیز خود را بایشان زده جمع کثیر را از سر چشمه تیغ شربت فدا چشانیده اعدا را تا بدر قلعه دوانید و چند مائه آغزوار گمراه با خیل و سپاه در برابر حصار رفته دست باستعمال آلات جنگ میبرد چون مدت مدید امر محاصره امتداد یافت کمند سعی سام میرزا بنابر قصور دولت بر فراز (۱) اوج مقصود نرسید و مرآت خونبار آغزووار بسبب (۲) غبار نقار نسبت بشاه کامگار مظهر (۳) پیکر فتح و ظفر نگردید خواجه کلان قاصدان گردان نزد میرزا کامران که در آن زمان در لاهور بود فرستاد و استمداد نمود میرزا کامران باستصواب نزدیکان درگاه و مقربان بارگاه نزد همایون (۴) پادشاه از ممالک (۵) هندوستان سپاه گردون توان نزد میرزا کامران جمع شدند بعد از آن بطرف قندهار ب حرکت آمد و قراجه بیگ را منقلای ساخته کوچ بر کوچ بکابل آمدند از آنجا با سپاه آراسته روی بسام میرزا و آغزوار آوردند لشکر قزلباش یکمزدل پس نشستند میرزا کامران و سرداران به جهت مشورت مجتمع گشتند خواجه کلان صلاح در مقابله دید و سایر

(۳) مظهر فتح ب

(۲) عناد نقار

(۵) هندو

(۱) برج ب

(۴) کذا في النسب (رفت؟)

قتل سنان پاشا بخواندگار رسید خلاصه لشکر خود را رفیق ابراهیم پاشا ساخته بمعارضت متوطنان قلعه فرستادند پاشای مذکور بعضی از مردم کار آمدنی خود را منقلای کرده بجنگ بهرام میرزا ارسال نمود غازیان و دلاوران ایشان را شکسته و چند نفر از چاوشان و متعینان را دستگیر کرده نزد بهرام میرزا آوردند چون ابراهیم پاشا از وقوع این حال اطلاع یافت مردمان قلعه را بیرون کرده بسرعت تمام روانه مقام خود گردید به نیروی دولت قاهره الکلی وان و ارجیش مفتوح شد و ایالت آن دیار و کوتوالی آن حصار باحمد سلطان صوفی اوغلی تعلق گرفت *

گفتار در یاغی شدن سام میرزا و آغزوار و رفتن ایشان بطرف قندهار و شکست یافتن ایشان از میوزا کامران

بعد از رفتن شاه دین پناه از هرات سام میرزا و آغزوار بر مسند حکومت نشستند و آغزوار خان همگی همت بر ترفیه احوال سپاه و رعیت مصروف داشت و در تعظیم و احترام سادات و موالی و اوساط الناس و ادانی اهتمام تمام کرده رایت مرحمت بر افراشت بعد از شش ماه و کسری که در بلده هرات حکومت نمودند خبر قتل حسین خان و پریشانی احوال شاملویان بهرات رسید آغزوار خان توهم کرد که آنچه به حسین خان رسیده بوی خواهد رسید و در آن اثنا باشدن قرا و یوزی قرا از ماوراء النهر گریخته نزد آغزوار و سام میرزا آمده ایشان را بر مخالفت تحریک نمود و ایشان بسخن آن جاهل نادان فریفته شده سراز ریفه اطاعت و پا از جاده متابعت بیرون نهادند بر مرکب جهالت و ضلالت سوار شده سالک سبیل کفران نعمت گشته از مراحل سلامت در گذشتند و در آن اثنا ملازمان میرزا و خان در خانهای مردم هرات نزول کرده بودند و بهر کس گمان مال می بردند از خان رخصت حاصل کرده جهات

ایشان قبول نکرده از خوف عساکر ظفر نشان ینگچی‌یان را در پیش صف باز داشته و یسال بسته در صدد قتال و جدال بودند در آن اثنا بداق بیگ وکیل ذوالقادر بهرهمونی توفیق پروردگار از میان آن قوم بسیار فرار کرده بجز بساط بوسی مشرف گشت و شرف نجات یافت چون سیاهی ایشان معلوم لشکر شاهي گشت ایالت پناه غازی خان ذوالقدر^(۱) با جمعی از قورچی‌یان ترکمان و ذوالقدر قبل از موکب نصرت اثر بدفع آن قوم روان گردیدند و شیران معارک کارزار و صف شکنان میدان بیگار چون هربران خونخوار جمله بر اهل ادبار حمله کردند و مطلقاً از تیر دل دوز و تفنگ برق افروز اندیشه نمودند در صدمه اول بیاری حضرت باری آتش نیستی در خرمن ایشان انداختند در یک طرفة العین چهار صد نفر از آن قوم کوبه منظر را طعمه شمشیر آبدار ساختند و سرهای ایشان را از بدن جدا کرده در پای کمیت خوشخرام شاه انداختند و جمعی دیگر را مثل^(۲) دلو پروانه و قورچی باشی خواندگار^(۳) محی چلبی را دستگیر کرده بنظر اشرف آوردند و عساکر منصور بقیه السیف آن گروه مغرور را تا حدود بتلیس تعاقب نمودند و تمامی احوال و افعال بدست غازیان در آمد و چون بهرام میرزا و سایر امرأ روانه ارجیش گردیدند در حوالی قلعه مذکور مستحفظان حصارها با جنود نصرت شعار مقابله کردند و غازیان ظفر فرجام قریب بیست نفر از ایشان بقتل آوردند بقیه السیف بصد حيله خود را بقلعه انداختند کس بخواندگار فرستاده طلب مدد نمودند خواندگار سنان پاشا و درزی علی و حاجی پاشا و یحیی بیگ امیر سنجاق را با جمعی کثیر بامداد ایشان ارسال فرمود بداق خان قلجار با جمعی از دلوران جرّار با آن سپاه بسیار مقابله نموده به نیروی دولت^(۴) شاهي بر ایشان غالب آمد و سنان پاشا را با یکصد نفر بقتل آوردند و حاجی پاشا و یحیی بیگ را مشرف بهلاک گردانیدند و سر سنان پاشا را با سایر کشتگان در چمن وان باردوی همایون آوردند چون خبر

(۱) ابا جمعی ... ذوالقدر را ندارد

(۲) دیو

(۳) قاهره ب

(۴) محی امی ب نمی ج

از قورچیان ترکمان در عصر روز چهار شنبه بیست و چهارم ربیع الاول بجهت خبر گیری بجانب وسطان رفته بودند هنگام غروب بایشان رسیده چند نفر را بقتل آوردند و سه کس را گرفته بدرگاه همایون فرستادند و آمدن ایشان معلوم گشت همان لحظه شاه دین پناه بر اسب کوه پیکر سحاب منظر که چون آب از بالا بنشیب دود و چون آتش از نشیب بالا رود *

سیه چشم گیسووش مشک دم پیرروی و آهو تک و گورسم
 ز اندیشه دل سبک پیوی تر ز رای خردمند ره جوی تر
 (۱) چو شب بود در شب چو بشتافتی بتک روز بگذشته را یافتی
 چو بینائی دیده بی رنج راه رسیدی بهر جا که کردی نگاه
 شب تیره دیدی دو صد میل راه پی مورچه بر پلاس سیاه
 سوار شده با جمعی از مخصوصان درگاه و قورچیان رزمخواه عذر عزیمت بطرف ایشان منعطف گردانیدند چون موکب پادشاه جهان بحوالی وسطان رسید مشخص گردید که آن بخت بر گشتگان بعد از تلاقی قراولان چاره کار در فرار دانسته بتندی تمام بکواش رفته اند *

کسی را که بر گشت روز از قضا بکوشش نیابد خلاص از بلا
 اگر باد گردد بگاه گریز بود آسمان بر سرش فتنه ریز
 رایات نصرت آیات شاهی بعنایت اگهی از آن (۲) راه صعب عبور کرده در بالای کوه بآن گروه با شکوه رسیدند در آنزمان دو هزار سوار در ملازمت شاه عالی تبار بودند زیرا که سایر سپاه در راه خواب کرده مانده بودند هر چند المه با محمّد پاشا گفت که با شاه دین پناه مقابله کردن صلاح نیست زیرا که سپاه ما طاقت صدمت و صولت آنحضرت ندارند *

خنجر تیز زبانش (۳) که در آید بسخن کلماتش همه بر صفحه ابدان باشد

(۱) این دو بیت را ب ندارد و در آخری مورچه بر پلاس سیاه شب تیره و بدی یک میل راه و چ هم این طور بیت آخر را دارد
 (۲) از آن صعب
 (۳) چوب

در آنجا امیر سلطان روملو و چراغ سلطان استاجلورا بقراولی بجانب معسکر خواندگار ارسال گردانیده ایشان در قریهٔ دمه درجین باردوی خواندگار رسیدند رومیان بغرور موفور بایشان تاختند و ملازمان چراغ سلطان اکثر فرار کرده بعقب نگاه نکردند و ملازمان امیر سلطان موازی دویست نفر جنگهای مردانه کردند و امرأ اسب بر رومیان انداخته بسیاری را از پا در آوردند و سرهای ایشان را از بدن جدا کرده نزد شاه دین پناه آوردند و از نا مودی که ایشان را بود تعاقب نکردند چون سلطان سلیمان آگاهی یافت که فوجی اندک از سپاه قزلباش این فوج جنگ کرده اند بر خاطر او گران آمده بر آشفت و امرای خود را سرزنش کرد که دویست نفر قزلباش را نتوانستند گرفتن چگونه آنحضرت را جواب خواهی داد و از درجین عبور کرده رایات عزیمت بلکه هزیمت بصوب روم بر افراخت چون شاه دین پناه شنید که رومیان از درجین عنان مراجعت منعطف گردانیده اند لوائی توجّه از عقیش مرتفع ساخته بسرعت تمام بحرکت آمد بهرام میرزا و منتشا سلطان و امیر سلطان و شاهقلی خلیفه مهردار و محمد امین بیگ سفره چی و جماعتی یساول و قابوچی از عقب ابراهیم پاشا فرستاد تا دستبردنی نمایند به نفس نفیس عنان یکران بطرف قلعهٔ وان منعطف گردانید در آن زمان جمعی از رومیان از قبل سلطان سلیمان در قلعه بودند چون از توجّه جنود ظفر و رود خبردار گردیدند قلعه را گذاشته فرار نمودند در عشرين ربیع الاول سنهٔ مذکوره پادشاه جهان در چمن وان نزول اجلال فرمود و قلعه را متصرف شد چون خواندگار قبل از آنکه شاه دین پناه قلعه را تصرف نماید بتوهم آنکه مبدا غازیان حصار را بگیرند محمد پاشا را که امیر الاسرای دیار بکر بود با فوجی از امرأ مثل المہ تکل و رستم بیگ و (۱) دلو پروانه و احمد بیگ و مصطفی بیگ و بدر بیگ و ادریس پاشا و ملک سلیمان حاکم (۲) هنیر و ملک و پس سلطان را و دو هزار ینکچری باده هزار سوار بمدد متوطنان قلعه فرستاده بود و آن بخت بر گشتگان بحدود و سلطان آمده بودند و بعضی از

فوت میر نعمت الله (۱) ده روز فاصله بیشتر نبود از جمله اموری که حمل بر کرامات حضرت شیخ توان نمود آنست که محمود بیگ مهربان که از الخصام و اشد عداة آنحضرت بود روزی در میدان صاحب آباد در خدمت مرید صاحبقران چوگان می باخت و گلگون نخوت و غرور در عروقه وسیع بهرطرف می تاخت و آن روز جمعه بود قریب بعصر حضرت خاتم المجتهدین در دفع شر و فتنه و افساد او دعای سیفی و دعای انتصاب مظلوم از ظالم که منسوب بامام همام عبد الله الحسین علیه التَّحیَّه و السَّلَام است میخواند هنوز دعای دوم را باتمام نرسانیده بود و کلمات قرب اجله و ایتم ولده در زبان داشت که محمود بیگ در اثنای چوگان بازی از اسب افتاده سرش چون گوی پامال سم سمند و خذلان گشت و بر خاک مذلّت و هوان یکسان گشت مولانا لسانی در سلک اعظم منظم سخن گذاری انتظام داشت و دیوان اشعارش مشهور و ابیات بلاغت آثارش بر الواح خاطر فضلاً مسطور درین سال از عالم رفته در سرخاب مدفون گشت *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ احدى و اربعین

و تسعمایه واقع شده آمدن سلطان سلیمان

پادشاه روم نوبت ثانی بآدر بابایجان

چون سلطان سلیمان از ضبط بغداد فارغ گردید متوجّه آدر بابایجان گشت شاه دین پناه که آینهٔ رای جهان آرای او بصیقل تائید الهی جلا یافته بود صورت حزم را که محافظت آن بر ذمّهٔ ارباب دولت لازم است رعایت کرده از پای قلعهٔ وان برخاسته متوجّه تبریز گردید در آنجا ملک بیگ خوئی که بقیّهٔ اهل نفاق بود به (۲) یاسا رسید در آن اثنا دلو خرم از نزد خواندگار فرار کرده آمد و خبر قرب لشکر روم رسانیده شاه دین پناه روانهٔ سلطانیّه شده (۳) بدرجین آمد

(۱) در او ب در گرین و درجین هر دو آید

(۲) به یساب

(۳) ندارد

ایشان راه نیافت و انواع (۱) آزار و اضرار دینی و دنیوی بر وی عاید میشد و در باب (۲) صحت صلوة جمعه بدون امام علیه السلام یا نایب امام که فقیه جامع الشرائع فتویٰ باشد بخلاف رای حضرت خاتم المجتهدین با حضرت موسی الیه در مجلس بهشت آیین اراده مباحثه داشت و جمعی از علما و فقها مثل قاضی مسافر و مولانا حسین اردبیلی و جمعی که با حضرت خاتم المجتهدین در مقام عداوت و کدورت بودند با خود در آن بحث متفق ساختند و از امرا و ارکان دولت شاهی مثل محمود بیگ مهردار و ملک بیگ خونی و غیرهم حمایت ایشان می نمودند اما مطلقاً آن مجلس منعقد نگشت و آن بحث از قوت بفعل نیامد و ترتیب آن مقدمات منتفی مطلوب نشد و در آن اوان اشار کتابی مشتمل بر انواع کذب و بهتان نسبت به حضرت خاتم المجتهدین نوشته در قفای خانۀ آن حضرت که در صاحب آباد دار السلطنة تبریز در (۳) جوار زاویۀ نصریۀ بود انداختند بخط مجهولی و از اقسام منافی و فسوق در آن کتابت بانحضرت نسبت دادند پادشاه موید لزال ملکه و سلطانه در پیدا ساختن کاتب و بواعث آن (۴) کتابت جهد مرفور بظهور رسانید آخر الامر ظاهر شد که حضرت میرزا را اطلاعی از آن بوده بمردر ایام کدورت خاتم المجتهدین با او بعدی رسید که منجر به نفی بلد و اخراج گشت (۵) و بکاولی از دیوان اعلیٰ برو موکل ساختند که او را روانۀ بغداد نماید و حکم از دیوان اعلیٰ باسم محمد خان تکلو که در آن زمان حاکم بغداد بود نافذ گشت که نگذارد که میر نعمت الله با شیخ ابراهیم قطیفی و دیگر اعدای خاتم المجتهدین طریق مخالطت و مصادقت مسلوک دارد و از کماهی احوال او صاحب وقوف باشد و بعد از آنکه آنحضرت بجانب بغداد رفت اندک زمانی بود که حضرت المجتهدین نیز مرخص گشته متوجۀ عراق عرب شد و میانه فوت آنحضرت و

(۱) انواع و اضرار

(۲) در باب صلوة جمعه ب

(۳) حوالی ج

(۴) مکتوب ب

(۵) و بکاولی از دیوان اعلیٰ برو و موکل ساختند ج

* نظم *

ندانست گن شمع تابان مهر فمیرد ز پف برفراز سپهر
در این ولا شاه او را بقراولی فرستاد که حسن آقا که از ملازمان او بود بعرض شاه
دین پناه رسانید که عقیق حبسین خان سالک طریق عذا گشته روانه اردوی
رومیان خواهد شد شاه دین پناه ویرا طلب نمود و اشاره کرد که او را پاره پاره
کردند و سر او را قنبر اوغلی بر سر نیزه کرده در اردوی همایون گردانید و قوشون
او را ببهرام میرزا داد *

امیر نعمت الله حلّی از جمله سادات رفیع الشان حله بود و فضایل
و کمالات آنحضرت و مهارت در علومى که از لوازم اجتهادست بمرتبه
رسیده بود که جمعی گمان اجتهاد بدو داشتند و خود نیز دعوی اجتهاد
مینمود فاما باذعان علما مقرون نبود و حدّ فهم و ذکا^(۱) و فطنت عالی او بر نهجی
بود که جمعی از علما که در ماده و مولویت برو ترجیح بمراتب داشتند
با او تاب مقاومت در مباحثه نداشتند و از الزام می یافتند گاه بود که در علمه
که از مقدّمات آن واقف نبود بحث میکرد و بعدّ فهم و موافقت سلیقه از
پیش میدید بنحوی که احدی بر حقیقت آن واقف نمی شد و مردم تصوّر
میکردند که در آن علم مهارت تمام دارد وی از تلامذه حضرت خاتم المجتهدین
وارث علوم سید المرسلین^(۲) علی عبد العالی بود و ترقّیات کلّیه او را از پرتو
استفاده آنحضرت دست داده بود اما کفران آن نعمت کرد و حقوق آن حضرت
را به حقوق پاداش و تدارک نمود و بنابر مخاصمه که خاتم المجتهدین با شیخ
ابراهیم قطیفی داشت و امیر نعمت الله موسی الیه بوعم او از وی استفاده
بعضی از مسائل فقهی نمود گاهی که در پایه سریر خلافت مصیر بود کتابات بشیخ
ابراهیم قطیفی مینوشت و او را بر بعضی امور که مستلزم نقص حضرت خاتم
المجتهدین بود ترغیب میکرد فاما از ارتکاب^(۳) این مقوله حکایات نقص ایشان بشان

(۲) عبد العالیه ب علیا عبد العالی

(۱) فطرت ب

(۳) کذا فی النسخ (۹)

صوفیان خلیفه بر سر سیدم میرزا که در قلعه کلات بود شبیخون آورده جمع کثیری از ازبکان بقتل آورد در حال مراجعت دویست نفر از ملازمان وی از کوه افتاده هلاک شدند چون درویش علی مغل ضعف خلیفه را معلوم کرد با هزار و هشت صد سوار بتاخت آمد صوفیان خلیفه با پانصد سوار و دویست پیاده با ایشان جنگ کرده غالب آمده چهار صد نفر بقتل آورد *

متوفیات

شیخ علی بن عبد العالی مجتهد در روز شنبه هیجدهم ذی الحجه از عالم فانی بجهان جاودانی شتافت مقتدای شیعه موافق تاریخ افتاده و از جمله مولفانش حاشیه الفیه و رساله جعفریه و (۱) شرح ارشاد و حاشیه شرایع و شرح لمعه حسین خان بن عبدی بیگ شاملو برادر درویش خان بعد از قتل چوه سلطان وکیل شاه دین پناه شده بود درین سال مزاج شاه دین پناه ازو منصرف گشته درین ایام بعضی از امور قبیحه علاوه آن انحراف گردید از جمله قبایح آنکه باشند قرا نامی از قوم شاملو که از اقربای حسین خان بود و نزد شاه دین پناه قرب تمام داشت بنابر بغضی که نسبت بآنحضرت داشت در شیشه شربت خاصه شاهی زهر داخل کرده خواست که از آن شربت مسموم (۲) سازد پادشاه بفراست یا بالهام غیبی بر قصد آن بد بخت اطلاع یافت و آن دور از سعادت از اطلاع آن واقف شده فی الحال ببهانه از مجلس بیرون رفته بجانب ماوراءالنهر شتافت و بعضی مردم معروض نمودند که این قضیه شنیع باشند قرا بفرموده حسین خانست و این سخن در دل پادشاه زمان جا کرد باوجود این قبایح باقتضای وسوس شیطانی و استدعای هولجس نفسانی عازم آن شد که در تغییر دولت سعی یلیغ نماید و مردم را بسلطنت سام میرزا ترغیب نماید و ندانست که نور ماهتاب بفریاد هرزه درایان زوال نپذیرد و چراغ آفتاب بدام افسون گران فرو نفضیند *

(۲) بانحضرت دهد ب

(۱) شرح ارشاد و حاشیه ارشاد ب

چو کوهی روان گشت بر پشت باد عجب آنکه بر باد کوه ایستاد
 مبارز طلب کرد جولان نمود بنام آزبی خویشتن را ستود
 چو بالای نیزه درازی گرفت در آن معرکه نیزه بازی گرفت
 دیو مصطفی بروی حمله نموده نیزه بر دامن سپروی زده از بیخ بغل او گذشته
 سنان او شکست و شمشیر کشیده بار دیگر با دلو توقاچی جلو انداخت شمشیر
 بروی زده چهار انگشت و پرا قلم کرد ازین جانب دیو ترخان اسب انداخته
 دیو مصطفی چون دید که مدد رسید بدزون قلعه گریخت القصة قشلاق همایون
 در پای آن قلعه به پایان رسید و خواندگار بغداد رفت محمد خان شرف
 الدین اوغلی که والی آن دیار بود حسب الامر شاه دین پناه بغداد را گذاشته
 بیرون رفت ابراهیم پاشا از موصل رسولان کار دان نزد محمد خان فرستاد و از
 صلح سخن گفت که تسلیم قلعه کند خان قبول نکرده رؤسای تکلورا طلب نمود
 و قریه مشاورت در میان انداخت ایشان رفتن بفرد شاه دین پناه قبول نکردند
 (۱) و مدرسه را مضبوط ساخته لوالی مخالفت بر افراختند محمد خان اراده
 کرد که بر سر آن بیدولتان رود ایشان را گوشمالی بسزا فرماید سید بیگ کمونه
 مانع شده اما وهم تمام بر ضمیر محمد خان مستولی گشته قراولی قورچی
 تیرو کمان و بندق بیگ کپک (۲) آلان همراه کلید بغداد نزد سلطان سلیمان
 فرستاد اما جسر را بریده روانه درگاه عالم پناه شد و به مشقت بسیار ببصره رسید
 مقاس والی آن دیار طعن بسیار خان را کرده به سلامت گذرانیدند محمد
 خان بدز قول آمد سلطان سلیمان میخواست که در موصل قشلاق کند و ملازمان
 محمد خان که کلید بغداد برده بودند او را ببغداد آوردند و خواندگار در آنجا
 قشلاق کرد *

وقایع متنوعه

درین سال صوفیان خلیفه روملو در خبوشان بدریش علی مغل که
 بتاخت آمده بود جنگ کرده صد و پنجاه کس را بقتل آورد و اندرین سال

شدند پادشاه کامران با جمعی از غازیان متوجه قلعه وان گردید چون حوالی قلعه مضرب خیام جنود ظفر فرجام گردید سرداران قزلباش چشم گشودند حصاری دیدند چون قلعه افلاک از ساکنان خطه خاک مصون و برجی مشاهده فرمودند که ماندنش از دایره فصل عقل بیرون فصیلش با فلک البروج توأمان و خندق عمیقش با گاو زمین همعنان *

(۱) کسی گر شدی چرخ را بر زبر فصیلش ز دور آمدی در نظر از آن سهمگین حصن گردون ستیز خلاء و ملاء خندق و خاک ریز زحل تا شود بر درش پاسبان کند طوبی و سدره را نردبان یکی سنگ از آن قلعه با شکوه در افتاده و گشته البرز کوه اطراف قلعه را بر امر تقسیم کردند و سرهنگان کشور گشای و قورچیان رزم آزمای آغاز جنگ کردند و (۲) صوت صور و نفیر حارسان بروج مستدیر را مضطرب و سراسیمه گردانیده الهه از بالای برج و باره بنواختن نفیر و نقاره اشارت فرمود و جنود روم بانداختن تیر و تفنگ پرداختند و دلاوران قزلباش نیز بآتش زدن توب و تفنگ شروع نمودند تفنگ از قضای مبهر و مرگ (۳) مفاجاة خبر میداد و ضربزن دشمن شکن روزنها در بدن میگشاد روزی دیو مصطفی از جانب رومیان از قلعه برون آمده در برابر عساکر قزلباش ایستاده *

ز پهلوی لشکر گه شهریار برون راند مرکب یکی شهسوار
کلائی ز فولاد چین بر سرش که گوهر برشک آمد از جوهرش
حمایل یکی تیغ هندی چو آب (۴) گرامی تر از خنجر آفتاب
درفشان یکی تیغ چون چشم کور بلارک برو رفته چون پای مسور
از ینجانب دلو توقاچی از قوشون بیرون رفته باری (۵) مقاتله نمود * * نظم *
در آمد بمیدان چو عفریت مست کمندی بدراز کمانی بدست

(۲) صورت صور ا

(۱) این شعر در: نالمام است قلا بلاب

(۳) مفاجا ب

(۵) مقابله ب

(۴) بگوهر تراز ا

* نظم *

ز (۱) قوس قزح برف شفاف ریخت * چو آن پنبه کز قوس نذاف ریخت
 کف اندازی برف شد بیحساب * زهر سو شترهای مست سحاب
 قلال جبال و اطراف مرغزار از برگ و بار عاری گشت و عمامه و قبای خضر
 از دستبرد لشکر سرما از فرق صغوبر و قد سر و ریخت خوردۀ کافور از دست سحاب
 بر اطراف عالم فرو بیخت و دست و پایی لشکریان روم ضایع شده و
 بسیاری از چهار پایان ایشان بپراگه عدم رفتند جمع کثیر از مردمان فوت شدند
 و مضمون و لِلّٰهِ جُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بظهور پیوست یکی از شعراً در آن
 واقعه گوید * نظم *

رفتم سوی سلطانیّه آن طرفه چمن دیدم دو هزار مرده بی گور و کفن
 گفتم که بکشت این همه عثمانی را باد سحر از میانه برخاست که من
 بالضرورة از اندیشه که داشت در گذشته و بالم و تشویش راه بغداد پیش گرفت
 و شاه دین پناه از قرا آغاچ کوچ کرده (۲) در رباط دانگ نزول اجلال نمود
 و بدرجی عیور کرد در آن موضع الوفد خان افشار با یک هزار سوار بعساکر نصرت
 اثر ملحق گردید و شاه دین پناه محمود آقایی اوچی باشی را بزبان
 گیری ارسال نمود غازیان بموضع کله کن خرقان بمخالفتان رسیده پنج
 نفر از ایشان را گرفته بدرگاه شاه عالم پناه آوردند و آن اسیران بعرض خسرو
 جهان رسانیدند که سلطان سلیمان با سپاه فراوان متوجه بغداد گردید الهه
 ذوالقدر اوغلی را به تبریز ارسال نمود و از استماع این سخن پادشاه زمین و زمن
 بر سر ایشان ایلغار نمود غازی خان تکلو عشاو (۳) عقوق حقوق این خاندان باصره
 سعادت اورا پوشیده و از اردوی نصرت شعار فرار نموده به تبریز شتافته الهه را از
 توجه شاه دین پناه خبردار گردانید باتفاق سردار اهل نفاق بقلعه وان متحصّن

(۲) رباط دانگ را محل نزول همایون ساخت ب

(۱) قوس و قزح

(۳) عقوق این خاندان عشاو ب

دور ایلغار کرده اسبانشان لاغر و ضعیف گشته اکثر جیش متفرق گردیده چنانچه زیاده از هفت هزار کس در پایه سریر اعلی نبودند با وجود این غازي خان تكلو با اكثر امرا دل دگرگون کرده در مقام نفاق بودند اما جماعتی که بگرات مشاهده کرده بودند که به نیروی دولت قاهره مهمات کلیه و قضایای مشکله علی سبیل سهوله (۱) بقطع و فصل میرسید هیچ دغدغه بخاطر شان نمیرسید از منزل کوه بهرام میرزا و القاس میرزا و حسین خان برسم منقلای روانه تبریز گردیدند و اردوی گردون شکوه بقزوین آمدند و از قزوین روانه ابر گردیدند در انجا از امرا خبر آمد که خواندگار بتحقیق متوجه است امرا روی باردوی خواندگار نهادند بعد از وصول (۲) بقرا آغاچ بابراهیم پاشا دو چار خوردند آغاز کار زار نموده چون فیقه یانیه رومیّه زیاده از حدّ و حصر بودند بعضی از امرا مثل حسین خان و (۳) غازي خان و ملک بیگ حوئی دل دگرگون کرده بودند بنابر آن جنگ صعب واقع نشد و بهرام میرزا و امیر سلطان و سلیمان سلطان تا شب با ایشان مقاومت نمودند چون شاه دین پناه خبر (۴) مقاتله امرا شنید با فوجی از بهادران نامدار بر سبیل ایلغار روان شده تا به اندیشه تمکین و قرار بمدافعت خصم پردازند در آن اثنا ذوالقدر اوغلی محمد خان بواسطه (۵) خباثت و قباحات ذاتی که (۶) مکنون و مرکوز فطنت و جبلت او بود اظهار نموده بنابر عداوتی که از پدر خود کور شاهرخ در خاطر داشته باتفاق قیا سلطان و حسین سلطان ولد برون سلطان تكلو پشت بر دولت کرده از موکب عالی رو گردان شدند از آن جهت فتور تمام بحال عساکر ظفر فرجام راه یافت لاجرم آن حضوت بر سایر امرا و ارکان دولت بی اعتماد گشت و از جهت رعایت حزم روزی چند جنگ را در تأخیر انداخت چون خواندگار بسطانیّه رسید در آخر فصل خریف مقدمه لشکر زمستان خریف معرکه سلطان سلیم گشته برف عظیم (۷) بارید *

(۲) یلغز آغاچ ب

(۱) یقتع و فیصل ب

(۳) غازي خان حوی ا

(۵) خدایت ب

(۴) مقابله ب

(۷) آمد ا

(۶) که مرکوز فطنت و مکنون جبلت او بود ب

* نظم *

خوش گرفتند حریفان سر زلف ساقی گر فلکشان بگذارد که قراری گیرند
 بعد از چند گاه خبر آمد که شاه دین پناه با خیل و سپاه (۱) کوچ بر کوچ
 متوجه است از استماع این خبر ابراهیم پاشا متوهم گشته سر تفکر بجیب تدبیر
 فرو برده لحظه در بکر تحبیر غوطه خورد و هم فکرش در تلاطم امواج و مصادم افواج
 ندامت غرق گشته چون سحاب در اضطراب آمد عرصه داشت به سلطان سلیمان
 فرستاد مضمون آنکه موسی سلطان بمحک استماع توجه بندگان تبریز را انداخته
 بعراق رفته اما شاه دین پناه در غایت عظمت و حشمت از خراسان بری
 آمده است و ما را طاقت مقاومت با آنحضرت نیست * نظم *

بجز شاه با شاه هم ننگ نیست بدربا بجز کوه هم سنگ نیست
 ندارند تاب شهبان چاکران ز خورشید بر هم خورند اختران
 چو دریای عمان بر آرد خروش خروشیدن نای ناید بگوش
 مگر هم تو آئی بناورد (۲) او بمیدان تو باشی هم آورد (۳) او
 چو بشنید سلطان روم این پیام بشد جام اندیشه اش تلخکام
 سلطان سلیمان بعد از وقوف بر مضمون عرضه یورش تبریز را پیش نهاد همت
 ساخته با تمامی سپاه روانه گردیده با ابراهیم پاشا ملحق گشته باتفاق متوجه
 عراق گشتند چون آمدن رومیان بآذربایجان در موضع النگ نشین بسمع پادشاه
 اورنگ نشین رسید بعزم دفع مخالفان کوچ فرمودند منتشا سلطان و اوغلان
 خلیفه قورچی باشی را برسم منقلای روان گردانیدند بنفس همایون متوجه
 دفع اعدای دهن گردیده به بیست و یک کوچ بکبود گنبد آمدند و اسب و استر
 بسیار تلف شد اصحاب رای و فرهنگ و فارسان میدان جنگ در مقام تفکر و
 تحبیر افتادند و هر کس را خیالی در سر و اندیشه در ضمیر پیدا شد زیرا که سلطان
 سلیمان با سپاه زیاده از ریگ بیابان و او راق خزان آمده بود و جنود منصور از راه

(۲) آورد گلاب

(۱) اینجا در انا حشمت انداخته است

(۳) شاه ب

بداعیة یورش بلخ در یازدهم شهر ذی حجة از هرات بیرون آمده قرب چهل روز در
الذک نشین توقف فرمودند *

متوفیات

ابو سعید خان بن کوچم خان بن ابو الخیر خان در سمرقند وفات یافت
و برادرش عبد اللطیف خان بجای او نشست *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اربعین و تسعمایه واقع گردیده لشکر کشیدن سلطان سلیمان بار اول بادر بایجان

درین سال سلطان سلیمان پادشاه روم متوجه آذربایجان گردید سبب لشکر کشیدن
او بدینصوب آنکه الهه پیوسته رسولان بدرگاه شهریار روم ارسال داشته پیغام میمنود
که شاه دین پناه بیورش ماوراء النهر از هرات بیرون رفته و از آذربایجان دور افتاده
اگر بدینجانب نهضت فرمایند ممکن که آن دیار در تصرف در آید خواندگار
سخن (۱) الهه را قبول نموده به ترتیب قتال و تکمیل آلات جدال اشارت فرمود با
سپاه خونریز بجانب تبریز در حرکت آمد ابراهیم پاشا را که وزیر اعظم بود با نود
هزار سوار منقلبی گردانید ابراهیم پاشا الهه را باده هزار کس پیش فرستاد در آن
اوان خواجه شاهقلی که وزیر موسی سلطان بود با اتفاق مولانا احمد طبسی رسولان
نزد رومیان فرستادند و ایشان را بجانب تبریز طلب نمودند آن غداران با الهه قرار
داشتند بقلم تمنا صورت فریب بر لوح خیال خود مینگاشتند بنابر آن آوازه
انداختند که پیوه سنان اوغلی صباح به شهر می آید غازیان و شهریان باستقبال
شتافتند و الهه و سایر سرداران سپاه روم بشهر در آمدند بعد از چند روز ابراهیم پاشا
با جمیع امرأ در حوالی تبریز نزل نموده الهه را بطرف اردبیل ارسال نمودند و
خسرو پاشا را بتسخیر قلعه النجیق فرستاده القصه اکثر بلاد آذربایجان را گرفتند

(۱) اینجا ادر ا تا الهه را باده هزار اندخته است

یافتند و (۱) بالتفات خسروانه و عنایت پادشاهانه سرافراز شدند آنگاه متوجه احوال رعایا گشت و غازي خان و اتباع او که در زمان محاصره اموال مظلومان را گرفته بودند بموقف عتاب آورده و بعضی عجزه را از خزانه نوازش نمود و حسین خان و منتشا سلطان و امیر سلطان روملو را به تسخیر غرجهستان روانه گردانید امرأ فتح آن دیار کرده پیاپی سریر اعلیٰ روانه گردیدند *

وقایع متنوعه

درین سال الهه بر سربتلیس آمد شرف خان باتفاق حسن بیگ چوته و قلیچ بیگ پازوکی و سایر امرای کردستان در موضع (۲) نهی جنگ صعب کردند و شر مخالفان کوتاه کردند اما شرف خان بقتل آمد الهه به بتلیس مستولی شد و اندرین سال شاه دین پناه از جمیع مناهی توبه کرد فرمان همایون شرف نفاذ یافت که محکومان آبروی پیاله و جام عقوبت انجام را ریخته شیشه ناموس ایشان را بسنگ افسوس زنند و بنصایح الحق مر پندۀ غفلت از گوش صراحی بکشند اگر سر کشی کذب گردن او را نرم سازند بحکم کل مسکرحرام از بوزه و بنگ و هرچه به ببینند ببندازند مغنی بی معنی گوی را اگر بی قانون شرع آواز کند چون مغنی بزخم گوشمال فریاد از نهاد او برآورد و چنگ بی ننگ را در کنار هر کس به ببینند موی گیسوی ببرند (۳) نی اگر بی آهنگ راه شرع بگریزد نگذارند که نفس او بر آید طنبور بی مغز نا معتدل گو را چنان زنند که چون عود (۴) سوزد رباب خوش مزاج را در هر مجلس که ببینند بر خوس نشانده اخراجش نمایند مبلغ کثی از قمارخانه و شرابخانه و بیت اللطف از دفتر اخراج نمودند اندرین سال امارت هرات را شاه دین پناه بسام میرزا ارزانی داشت و آغوزار خان شاملو را لله گردانید اندرین سال شاه دین پناه

(۲) ندارد

(۱) با تمنعات ا

(۳) اگر آهنگ شرع راه بر گیرد ا

(۴) سوزب ا

به استرآباد رسیدند در آن اوان اکثر از بکان در حمام بودند غازیان از روی قهر بشهر در آمدند و صوَرَن انداختند و نقاره‌ها نواختند و از بکان برهنه و عریان از حمام بیرون آمدند عساکر ظفر نشان ایشان را گرفته بقتل می آوردند و قمش اوغلن از واقعه این قضیه حیران و سرگردان در میان شهر میگردید بعد از مشقت بسیار با پنج سوار از مضیق حصار خلاص شده روانه مرو گردید غازیان پانصد نفر و چهار برادر او را گرفته بقتل آوردند و سرهای ایشان را روانه درگاه اعلی گردانیدند و القاس و بدر خان در استرآباد متمکن شدند *

گفتار در لشکر کشیدن شاه دین پناه نوبت سیوم بخراسان و فرار کردن عبید خان

چون استیلائی طغیان ازبکیه و انحصار غلامان خاندان صفویه از حد گذشت شاه دین پناه بجانب خراسان توجه نمود چون ^(۱) زاویه کرخ از پرتو رایات خورشید نهاد فضائی سپهر نورانی گشت صوفیان خلیفه روملو با دریست سوار بجانب سبزوار در حرکت آمد در آن اوان خان گلدی ازبک با چهار هزار سوار در سبزوار بود صوفیان خلیفه بر سر وی شبیخون آورده صد و پنجاه نفر از ملازمان او را بقتل آورد و خان گلدی بدر رفته صوفیان خلیفه روانه نیشابور گردید در آن بلده باز بکان رسیده ایشان را نیز مغلوب گردانید و علم عزیمت بطرف مشهد بر افراخت در آن اوان عبد العزیز سلطان با هشت هزار سوار در آن دیار بود در آن اثنا حسین خان شاملو و آغزوار خان شاملو و امیر سلطان روملو از شاه دین پناه جدا شده بمدد خلیفه رسیدند عبد العزیز سلطان بطرف هرات گریخت عبید خان نیز از آنجا فرار نمود چنانچه مذکور شد و شاه دین پناه در بیست و دویم شهر جمادی الاول سنه مذکوره بهرات تشریف آوردند و در باغ شهر در مسند کامرانی و جهانبنانی متمکن گشتند اکبر و اشراف بسعدت پایدوس ^(۲) استسعاد

نکبت برایت ازبکان بیدولت و زیده علم شوکت ایشان نگونسار گردید در آن روز قرا حیدر بضرب شمشیر جمع کثیری را بقتل آورد و غازیان اعدا را تعاقب نموده چند نفر را دستگیر کرده بدرگاه عالم پناه فرستادند *

وقایع متنوعه

درین سال میر غیاث الدین منصور از صدارت معزول گشته امیر معز الدین محمد اصفهانی را بجای او نصب کردند و هم درین سال وزارت دیوان اعلیٰ باحمد بیگ نور کمال تعلق گرفت امیر قوام الدین جعفر ساوجی وزیر شاه دین پناه بود در رباط نیک پی بقتل آمد *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ تسع و ثلثین و تسعمایه واقع شد

در اوایل این سال در چهاردهم شعبان قمش اوغلان ازبک بر سراردوی محمد خان ذولقدر اوغلی که در چمن مخور ساوخ بلاغ بود ریخته احوال و ائصال او را بغارت برد هم درین سال شاه دین پناه القاس را تربیت کرده باتفاق بدر خان روانه استراباد گردانید چون القاس به بسطام رسید بخود قرار داد که ناگاه به طرف استراباد ایلغار کند و بصره حمله قیامت اثر نهال اقبال ازبکان را از بیخ بر کند و سرداران سپاه را در مجلس جانقی نشانده ما فی الضمیر خود را ظاهر ساخته تمامی آنجماعت این رای را تحسین نمودند (۱) بدر خان و القاس با هزار و پانصد سوار بجانب استراباد ایلغار کردند و نیم شب که صبح زبجدی بانواع سیارات و ثبوتات آرایش یافته و اجرام نورانی چون گوهرهای شب افروز از حقهٔ آبگون گردون تافته بود * نظم *

(۲) بدر دزدی ستاره کرده تدبیر فرو افتاد ناگاه در خم قیر ز تازیکی جهان را بند بر پای فلک چون قطب حیران مانده برجای

میرزا فرستاد و ملازمانش اسبها آورده بغازیان می فروختند رسولان از جانب عبید خان آمده از صلح سخن راندند و میرزا و غازی خان گفتند عبید خان دو منزل کوچ کرده پس رود تا شهر را گذاشته روانه عراق گردیم و عبید خان گفت ایشان از زیر طغاب خیمه ام بگذرند و بسلامت روانه شوند غازی خان قبول نکرد بعد از چند روز اتالیق ابو سعید خان پادشاه سمرقند آمده و از صلح سخن گفته فایده بر آن مترتب نشد چون قریب یک سال و نیم آن محاصره پر مخاطره امتداد یافت و قافله جوع و ضیق معاش در بلده هرات بار اقامت باز کرده محبوب مرغوب^(۱) طبیعت عیش بدیار عدم شتافت و ممر معاش معاشران عیاش بسان دهان خوبان تذک گشت و لب شیرین نازنینان ملیح بسبب فقدان تذم از تبسم اباء کرده فریاد از نهاد اهالی هرات از طبقات سموات در گذشت نسیم بشارت شمیم در آن اثنا بر مرزعه امید برگرفتاران هرات وزید و خبر توجه پادشاه عالمیان ببلاد خراسان و اردوی مخالفان شایع گردید در چهاردهم ربیع الاول سنه تسع و ثلاثین و تسعمایه عبید خان از ظاهر هرات راه فرار پیش گرفت و توجه شاه دین پناه عنقریب مذکور خواهد شد *

محاربه غازیان با ازبکان

درین سال جمعی از بهادران ازبکان بتاخت ولایت بسطام آمدند چون ذوالقدر سلطان که حاکم دامغان بود از آمدن ازبکان خبردار گردید کس نزد الوس گرایلی فرستاده مدد طلبید *

هماندم یل نامور ذوالقدر فرستاد سوی گرایان خبر شجاع سرافراز میرزا علی چو سلطان فرخ لقا شاه علی برانند با لشکر همچو کوه که گشتی زمین ز آن دلیران ستوه بذوالقدر سلطان پیوسته روانه مخالفان گردیده در ظاهر بسطام عساکر ظفر فرجام بازبکان رسیدند از گرد راه حمله نمودند ایشان نیز تیر باران کردند آخر الامر باد

بنذانی که در عالم امید بود همین گردد ماه و خورشید بود
 تھی چون شکم دیگها از طعام چو طاس فلک سر نگون صبح و شام
 طبق را بی طعمه چشم امید شده چون طبقهای کاغذ سفید
 ز بی طعمگی عالم بی ثبات گرسنه شکم خورده سیر از حیات
 به قیمت به از زعفران کاه بود که روزی باو دانه همراه بود
 بنور شقایق بر افروخته ز سودای نالاش جگر سوخته
 و گوشت و روغن مانند گوهر شب چراغ و عنقا عزیز الوجود^(۱) بود و بعضی
 از مردم محتاج بعوض گوشت از لحم گریه و سگ بدل ما يتحلل میساختند
 و فوجی چرم کهنه را جوشانیده میخوردند و میرزا و بزرگان از برگ درختان
 علیق الاغان بهم میرسانیدند و بعضی از ازبکان نهان از عبید خان قریب بدروازه
 آمده اسبان لافر می آورده به بهای تمام میفروختند و اگر این بیع نمی
 بود کار غازیان دشوار میبود در آخر اوقات محاصره غازیان چنان بی قوت شده
 بودند که بعضا تردد می نمودند باورچی بهرام میرزا^(۲) مخفی طبقی با برنج
 و گوشت اسب نزد آنحضرت با چند طبقی خالی می آوردند میرزا هرکس
 که لطف میکرد یک قاشق برنج در طبقی که گنجایش سه چهار من برنج و گوشت
 داشت^(۳) میگذاشت و در مجلس میرزا بر سر قاشق برنج جنگ میشد
 از بهرام میرزا منقولست که روزی با غازی خان نشست بودند که دو آقای معتبر
 یکی توقاچی و دیگری ترخان یکی گفت که چند روز است که سگی را
 شمشیر زده ام و بخانه این مرد رفته بمن نمیدهد وی در جواب گفت این
 سگ زخم دار بود اما نینفاده بود بزخم من افتاده بود غازی خان برپا خاسته
 سگ را در پاره کرد و هریک را پاره داد در آن اوان^(۴) کسکن قرا سلطان بن جانی
 بیگ سلطان والی بلخ بمدد عبید خان آمد در حوالی هرات نزول نموده
 با قزلباش طرح دوستی انداخت و بهره شیر مست و کره اسبی ببهرام

(۲) مخفرا ب مفعرج

(۱) و نا پیدا گشته بود ب

(۳) در نسخه ها بعد از مگذشت پیش آن حضرت میبردند (۴) کشتن ب و جانی بیگ ا

* نظم *

ای باد اگر بر اهل بخارا گذر کنی
 ز بهار عرضه کن بر ایشان پیام ما
 و آنکه بگو ز راه کرم آن گروه را
 گلی گشته کیده خواه شما خاص و عام ما
 کلک غرور جهل شما کرده است ثبوت
 در رقعه که بود در آن رقعه نام ما
 گلی خواجه بعد ازین طمع از زندگی ببر
 اکنون که گشت سکه خانی بنام ما
 ای مدعی مگر نشنیدی که می‌رسد
 شاه ستاره خیل سپهر احتشام ما
 ما بندگان حضرت شاهیم و لایزال
 ثبت است بر جویده هستی دوام ما
 از پرتو عنایت او هست آنچه هست
 سلک نظام سلسله انتظام ما
 باشد جواب دعوی خانی که کرده
 بیتی که گفته حافظ شیرین کلام ما
 چندان بود کرشمه و ناز سہمی قدان
 کاید بجایوه سرو صنوبر خرام ما

در آن اثنا غازی خان حکم کرد که قزلباش در خانهای مردم که از شهر بدر رفته
 اند روند و هر چه یابند تصرف نمایند غازیان محصور و ترکمانان از انصاف
 و مروت دور چون از حاکم این سخن شنیدند بمنازل رعایا در آمدند و آغاز
 جستن چیزها کردند مردمان هر چیز که دفن کرده بودند متصرف شدند در آن
 اثنا آتش جوع شیوع یافت و چند گاه غیر از قرص مایده خورشید و ماه که هر
 شام و صبح از تغور افلاک بر می آمد چشم غازیان و شهریان بر گرده
 نمی افتاد *

نمواخته به بجانب ایشان در حرکت آمد چون آواز توجّه آن حضرت به سمع رومیان رسید دهشت و حیرت بر ایشان مستولی شد و اختر بخت ایشان منکوس و کوس دولتشان منکوس از تسخیر بتلیس مایوس شدند توپها را انداخته راه انهرام پیش گرفتند دلویادگار روزکی خبر فرار رومیان در (۱) قرا تغوز دره بمعرض شاه رسانید آنحضرت مراجعت کرده آن سال در تبریز قشلاق نمود *

گفتار در محاصره نمودن عبید خان از بک بهرام میوزا را در هرات

درین سال عبید خان در بیست و نهم رمضان با جنود بی زیاد از حوادث دوران ظاهر هرات را معسکر گردانید و در قریه شامیان به بارگاه برافراخت عزیزان را بر خاک مذلت نشانید نخست آب را از فقیران لب تشنه و عموم سکنه باز گرفت از بکان ظالم را بر مسالک و شوارع باز داشت تا از جنس خوردنی بقلعه نرود لاجرم روز بروز تنگی و تشویش محصوران هرات زیاده شد در آن اثنا غازی خان باخراج مردم محتاج حکم کرد و دروازه و گذرها را بترکان غلاظ و شداد که هر یک قریب نمرد و شداد بودند از برای تحقیق اموال شهریان باز داشت و ایشان بالمش و لحاف کهنه مردم شهر را پاره کرده می جستند که مبادا در میان آنها از نقد و جنس چیزی بوده باشد بعد از تحقیق آن از خانه کوچی که عبارت از زنی و مردی باشد مبلغ سیصد دینار تبریزی گرفته بیرون میکردند شهر بمرتبه خالی شد که در اسواق کسی بنظر در نمی آمد مع ذلک بسیاری از غازیان از غازی خان رو گردان شده بنزد عبید خان میروند عبید خان بمصلحت آنکه غازیان از غازی خان فرار کرده بنزد او آیند ایشان را نوازش کرده خلعت میداد در آن اوان عبید خان قطعه گفته و بخواجه امیریگ که وزیر غازی خان بود فرستاده و خواجه در جواب این (۲) ابیات ارسال نمود

مغرلت و کمال عقل و فراست و فهم و کیاست سر آمد سلاطین دودمان امید تیمور گورگان بود هر سال مبلغ هیجده هزار تومان تبریزی برسم سیورغال بارباب استحقاق شغقت میفرمود و هرکس از هر جانب که بنزد وی می آمد از محتاج و صاحب تاج از عالم و جاهل و قابل و ناقابل بمراد و مقصود مراجعت میکرد مدت عمرش چهل و نه سال و ایام سلطنتش سی و هشت سال مملکتش در اوایل پادشاهی ولایت فرغانه و سمقند بود بعد از آنکه ماوراءالنهر از تصرفش بیرون رفت ولایت قندهار و آگره و لاهور و کابل و دهلی و بدخشان در تصرفش بود در آگره فوت گردید همایون پادشاه بر جایش بر سریر سلطنت نشست چون خبر فوت بابر پادشاه بمحمد زمان میرزا رسید باغوالی مردم جهال داعیه استقلال در ضمیرش رسوخ یافت لاجرم پادشاه خجسته شیم لشکر بسیار فراهم آورده در کنار آب گنگ که معسکروی بود رفته بی جنگ محمد زمان میرزا را بچنگ آورده در یکی از قلاع محبوس ساخت بعد از مدتی از حبس فرار کرده با معدودی چند سرگردان و بیسامان گردید آخر الامر از روی اضطرار و ندامت بسیار نزد شهریار عالی تبار آمد و رعایت یافت *

گفتار در قضایائی که در سنه ثمان و ثلثین و تسعمایه واقع شده

چون الهه بروم رفت سلطان سلیمان را بر آن داشت که نسبت بشاه دین پناه مخالفت کند بنابر آن فیل پاشا را با پنجاه هزار سوار همراه الهه بر سر شرف خان کرد که حاکم بتلیس بود فرستاد که آن دیار را از تصرف او بیرون آورند این خبر در آن ولایت شیوع یافت شرف خان پسر خود شمس الدین خان را در بتلیس گذاشته متوجه درگاه عالم پناه شد *

از آنسو پیامد چو الهه ز روم بیارود لشکرز هر مرز و بوم گرفتند بتلیس را در میان نشستند بر گرد حصن آنزمان اینجانب شاه دین پناه مانند شیر خشمناک با سپاه آراسته و با جوانان

گفتار در رفتن امرای ازبک بتاخت خراسان

درین سال قمش اغلان و تینش بی و شیخ ابو سعید افراسیاب بطریق (۱) یرتاولی از آب عبور کرده از سرخس به مشهد آمدند و منتشا سلطان در آن اوان حاکم آن دیار بود صلاح جنگ ندیده به نیشاپور آمد و آغزوار خان را بخود متفق ساخته بجانب مخالفان روان شدند چون امرای ازبک قوت مقابله ایشان در حیز تمکن خود ندیدند بالضرورة فرار کرده در سیاه آب عبور نمودند (۲) و آغزوار سلطان و منتشا سلطان در آن مکان بایشان رسیده ازبک آن را پناه خود ساخته غازیان را به تیر گرفتند و فوجی از ازبک بخیال دستبرد از آب عبور نمودند آغزوار خان چون برق جهان خود را برایشان زده چند کس را به قتل آورد و هراس بیقیاس بر ایشان مستولی شده راه فرار پیش گرفتند امرای عالیشان بمشهد مراجعت نمودند در آن اثنا قورچی از شاه دین پناه آمده امرآرا طلب نمود ایشان روانه درگاه معلی گردیدند *

وقایع متنوعه

درین سال شاه دین پناه منصب امیر الامرائی را بحسین خان و عبد الله خان استاجلو که هر دو خواهرزاده شاه (۳) غفران پناه بودند ارزانی داشت هم درین سال قشلاق در تبریز واقع شد در آنجا (۴) اورکمز بیگ ذوالقدر از نرد المه آمده بود سوزانیدند درین سال راقم حروف حسن روملو در بلده قم متولد شد *

متوفیات

بابر پادشاه بن عمر شیخ بن سلطان ابو سعید بن میرزا سلطان محمد بن میرزا میرانشاه بن صاحب قران امیر تیمور گورگان آنحضرت با علو همت و سمو

(۱) یرتاولی از آمویه ب یرتاولی ج

(۳) دین پناه ب

(۲) تا نمودند ندارد

(۴) در آنجا که از کمز بیگ ذوالقدر از نرد اولمه آمده بود سوزانیدند ا

گفتار در رفتن المہ تکلوبروم

المہ کہ از میامن ترتیب شاہ دین پناہ ولایت آذربایجان در تحت حکومت او بود سودای محال اندیشیده سلطنت و استقلال بخود را داده ارادہ کرد بآنکہ بجای چوہہ سلطان وکیل گردد و موازی ہفت ہزار سوار بہم رسانیدہ متوجہ درگاہ شاہ دین پناہ گردید در حوالی (۱) قیدار پیغمبر نزول نمود چون شمع از کفران و عصیان او بسمع عز و جلال رسیدہ بود شاہ دین پناہ بر سر وی ایلغار نمود المہ روی از رزم و قتال بر تافت و از سہم خسرو جہانگیر بکردار تیر از کمان بیرون جست و از مہابت چتر خورشید آسا چون سایہ مدقوق شد و از شکوہ ماہ رایت فرقد سای بسان ہلال زرد و منکني گشت با چشم و دل غریق آب و حریق آتش خود را بقلعہ انداخت در آنجا بخواص و خویشان خود مشورت کرد مجموع گفتند کہ طریق آنست کہ در استرضای خاطر جوئی آن حضرت بہر نوع کہ میسر گردد باید کوشید و اصرار نمودن بر مخالفت پادشاہ مشعر بعذاب و وبال بود کہ حکماً گفتہ اند مخالفة الملوک عار (۲) فی الآجل و فی العاجل المہ را این سخن موافق مزاج افتادہ (۳) اور کمز ذوالقدر را با پیشکشہای لایق و تحفہای موافق بدرگاہ عرش اشتباہ فرستاد بعد از روانہ ساختن او اندیشہ دیگر کردہ با خود گفت کہ جای کہ من تخم جفا کشتہ باشم خرمن وفا چگونه پیمایم و در موضعی کہ نہال خلاف نشانندہ باشم ثمر موافقت بجہ وجہ توقع نمایم *

چو کردی بدی چشم نیکی مدار

در باب رفتن بہ نزد شاہ دین پناہ متردد گشت در آن اثنا از نزد خواندگار سلیمان پادشاہ روم جامہ زر درزی و مجوزہ طلا درزی آوردند خلعت خواندگار پوشیدہ روانہ روم گردید *

(۱) قید از پیغمبر ج قایداری پیغمبر ب

(۲) فی العاجل و فی الآجل ب عاد ا

(۳) اور کمرا اور کمز ج

ز خواب قضا فتنه بیدار شد اساس قیامت نمودار شد
و حسین خان تکلو که در حوالی اردو فزول کرده بود بمدد رسیده هر چند شاملودان
در آن شب جد و سعی بسیار بجنگ و کارزار نمودند اما از آثار سیاه بختی
ایشان بغیر رو سیاهی چیزی دیگر روی ننمود چون آن گروه بی اقبال ظفر به
مطلوب خود نیافتند در غایت یأس و حرمان بشرمذگی تمام بشهر اصفهان
شتافتند قرب سیصد نفر از جوانان رعنا و سرو قدان زیبا گرفتار شدند و تکلودان
ایشان را بقتل آوردند امرای تکلو شاه قباد پسر بزرگ چوهه سلطان را بجای
وی وکیل گردانیدند اما قطرات سم هلاهل و رشحات سهم قاتل از تیغ زبان خون
افشان مغافان تکلو ترشح پذیرفت از لسان آن سیه دلان انهار ز قوم خصومت
اجراً پذیرفت بعد از ظهور این واقعه آغاز عذاب کردند بالضروره دیگر طوایف مثل
استاجلو و روملو و ذوالقدر و افشار آغاز خلاف کرده بعد از چند روز در حوالی
امام زاده سهل علی میان تکلو و ایشان جنگ شد در آن اثنا یحیی (۱) اوغلی
که از هوا خواهان تکلو بود خود را بدولتخانه انداخت که شاه دین پناه را بمیان
تکلو برد آنحضرت فرمود تا وی را بقتل آورند شاه دین پناه بقتل آنطایفه
گمراه فرمان داد امرای تکلو سوار گشته نزدیک بدولتخانه آمدند قورچیان آغاز
شبیبه کردند مخالفان بی آنکه دست به تیغ و سنان برند فرار نمودند و بسیاری
از ایشان کشته شدند (۲) دوره بیگ قورچی باشی اسیر سر پنجه تقدیر گشته به
قتل آمد از نکبای نکبت گرد خذلان و مذلت بر چهره دولت ایشان نشسته
از دست بخت طیانچه نکبت خوردند و از کاس دهر جام زهر مذلت نوشیدند در
چول و بیابان افتان و خیزان و سر گردان با دیدگان در عین سیلان چون موج
طوفان بیکس و نامراد از راه کردستان با مشقت تمام به بغداد رفتند محمد
خان شرف الدین اوغلی (۳) قدور سلطان را با بعضی از مخالفان بقتل آورده
سرهای ایشان را بدرگاه شاه عالم پناه فرستاد آفت تکلو موافق تأریخ شد نواب
اعلی خلعت از عقب حسین خان فرستاده او را طلب نمود *

(۱) یاحی قلی ب

(۲) در جهان آرا دارة

(۳) قدوز ب

گفتار در قضایائی که در سنهٔ سبع و ثلثین و تسعمایه واقع گردیده

درین سال شاه دین پناه عزیمت ییلاق کزدمان فرمودند حسین خان شاملو از شیراز آمده به تقبیل عقبهٔ شاهی سر افراز گشت و بوفور الطاف خسروانه و عواطف پادشاهانه از امثال و افران ممتاز گردید چوه سلطان نسبت بحسین خان در مقام نفاق در آمده اراده نمود که در جشنی او را بقتل آورد باین داعیه ترتیب ضیافت نماید و روز دیگر ایشان را طلب نماید بعضی از ملازمان شاه دین پناه او را ازین قضیه آگاه گردانیدند چون پردهٔ مشکفام شام صحفهٔ کافوری آیام را مانند خال رخسار خوبان گل اندام رنگ سواد ارزانی داشت * * * نظم *

جهان چون شاهدان بکشاده گیسو ز شب مشکین نقابی بسته بر ز
جهان را محترق در معدهٔ صفراً مبدل گشته از صفراً بسوداً
فرو بست آسمان را از جوانب قضا آنشب به مسمار کواکب
ثوابت جمله در ماتم (۱) نشستند لب ضحاک صبح از خنده بستند
شکسته سایران را خار در پای نمازده هر یکی چون قطب برجای
حسین خان باجمعی از شامیان سفاک و دلاوران بی باک اسلحهٔ جنگ پوشیده
بر سر خیمهٔ چوه سلطان آمد *

که ناگه گروهی بکف ساز جنگ رسیدند غرآن چو شیر و پلنگ
ز سرها برون رفت خواب غرور چو در صبح محشر ز آواز صور
چوه سلطان از ایشان گریخته خود را بدیوانخانهٔ شاه دین پناه رسانید حسین
خان ویرا تعاقب کرده در خیمهٔ شاه آن دو گمراه با یکدیگر مجادله نمودند در
اثنای دار و گیر دو تیر از شامیان گمراه بر تاج شاه دین پناه رسید چون قورچیان
ذوالقدر در کشیک بودند با شاملو متفق گشته مصر نام قورچی ذوالقدر زخم کاری
بچوه سلطان زده وی در گذشت اما تکلویان مرگ او را مخفی داشتند *

چو خورشید تابان بر آورد تیغ که بر فرق دشمن زند بیدریغ

وقایع متنوعه

درین سال قبل از رفتن شاه دین پناه بخراسان در منزل شرف آباد قزوین امرای استاجلو چون (۱) منتشا سلطان و قزاق سلطان و قازوق سلطان بعز پای بوس رسیده اعزاز و اکرام تمام یافتند اندرین سال دین محمد برادر زینش با هزار سوار بسبزوار آمده آغزواری سلطان با صد سوار با وی جنگ کرده او را با جمعی از ازبکان بقتل آورده سرهای ایشان را بدرگاه عالی فرستاد و هم درین سال امیر غیاث الدین منصور بن امیر صدر الدین محمد در امر صدارت با امیر نعمت الله شریک گردید *

متوفیات

کوچم خان بن ابو الخیر خان بن دولت شیخ اوغلان بن ایلتنی اوغلان بن فولاد اوغلان بن ایبه خواجه بن تغتای بن بلغان بن شیبان بن جوجی بن چنگیز خان در سمرقند وفات یافت پسرش ابو سعید بجای او خان شد امیر قوام الدین حسین اصفهانی بواسطه استیلا پیروی (۲) قوت او رو بوادی هزیمت نهاده بود و در امور او را گاهی اشتباهات واقع میشد از جمله در آن زمان میان مولانا جلال الدین حافظ تبریزی و مولانا سعد الدین خطیب نزاع بوده هر یک از آن برای مطلب خود ترددات نموده بودند و هر یکی را به تفویض منصب خطابت مستبشر و مسرور ساخته بود مولانا جلال الدین بخدمت میرفته که در باب مدعیات خود حکایت چند معروض دارد حضرت امیر او را مولانا سعد الدین تصور کرده پیش از آنکه مولانا جلال الدین آغاز حکایت نماید میر گفت که دعوی که مولانا جلال الدین دارد بی معنی است و این مهم لایق تست و اگر من گاهی او را بتفویض این امر امیدوار میسازم بنابر آنست که جمعی حامی دارد اما خاطر جمع کن که من خطابت را بمولانا جلال الدین نمیدهم مولانا جلال الدین ما فی الضمیر میرزا دانسته دیگر تردد بواسطه منصب خطابت نکرد *

(۲) قوت قوای او ب

(۱) منتشا سلطان و قازوق سلطان ب

(۱) *

و السلام علی الدّین یسمعون القول فیتبعون احسنه *

بعد از آن شاه دین پناه ایشان را خلعت داده روانه گردانید چون ایلمچیان نزد عبید خان رفتند و کثرت لشکر که عدد آن زیاده از هفتاد هزار بود بعرض رسانیدند بنابر آن عبید خان بطرف بخارا گریخت چنانچه مذکور شد شاه دین پناه کوچ بر کوچ بهرات آمده بر تخت سلطنت نشست حکومت آن دیار را به برادر اعیانی خود بهرام میرزا داد غازی خان تگلو را لگه آنحضرت گردانیده در شانزدهم ربیع اول لوای عزیمت بصوب عراق بر افراخت متوطنان هرات بیک بار در تاب آفتاب فرقت افتادند و بسموم هموم مهاجرت گرفتار شدند خواطر بر تَجَرُّعِ سافر^(۲) فراق زهر مذاق قرار دادند چون اردوی سپهر شکوه به بیابان طبس رسید که از هیبت آن ستاره بر آسمان راه گم کردی و دلیل از فضای آن بهزار حیلہ جان بکران بردی بآن دشت در آمدند *

* نظم *

ره آن بیابان نهایت نداشت چو صحرای اندیشه غایت نداشت
(۳) ندیده درو کس نشان آدمی چو درون همّتان خالی از مردمی
گویزان از آن عرصه جان گسل چو از صحبت جاهلان اهل دل
چو صحرای محشر پراز شور و شر ز غولان و دیوان درو صد حشر
نه جز بوم مرغی در آن مرز و بوم تندر خرامان درو چغند^(۴) شوم
چو باز اجل مرغ او جان شکار چو دشت فضا عرصه اش پر غبار
در آن بر بآبی که امید بود همان چشمه گرم خورشید بود
شهریار عالیشان با جنود فراوان از آن بیابان عبور کرده در بلده اصفهان
فزول نمود *

(۲) سافر زهر مذاق ۱

(۱) رجوع کنند به حاشیه انگلیسی

(۳) ب این دو بیت را ندارد

(۴) چغند شام ۱

و جای دیگر میگوید که * نظم *

آن را که ندانی نسب و نسبت حالش
ویرا نبود هیچ گواهی چو فعالش

هر آینه هر کس که تابع روش آن بزرگوار بوده به مصلحت دنیا تابع بدعت
و ضلالت شود بضمون الدین ضلّ سعیدهم فی الحیوة الدنیا و هم یحسبون
أنهم یحسبون ضلعا نظر باید کرد و عبرت باید گرفت * نظم *

در پس آینه طوطی صفت میدارند

دیگر توقف ما در ولایت مرو بجهت آن بود که عالی حضرت سلیمان مکانی
با جمیع خوانین و سلاطین پای تخت سمروند و تاشکند و ترکستان و اندجان
و حصار شادمان و بلخ و شبرغان با لشکر عظیم متوجه گشته مکاتبات و مراسلات
به مقادله هر چه تمامتر فرستاده بودند که عفریب بشوف دولت غزا مشرف
خواهم شد تا آمدن عساکر نصرت مآثر جنگ را موقوف دارند که ازین دولت
محرور نمایم درین ایام حضرات بجمعیت کل نزول اجلال فرموده پی قضای
آلهی کوچ بر کوچ متوجه غزا و جهاد هستیم انشاء الله هر آینه بگسانی که
مخالفت شریعت نبوی و پی بدعت و ضلالت نموده اند اکابر دین
و پیشوایان اهل یقین در حق ایشان چنین فرموده اند * نظم *

هر کس بفساد رخنه در دین آرد یا وقت زکوة برجیین چین آرد
مستوجب حد گردد و جبار (۱) جهان بهر زدنش ترک ز ماچین آرد

هر وقت که روش شما روش آن بزرگوار می بود ما را با شما هیچ مجادله و مناقشه
نخواهد بود این زمان که طریق این حسنه را بر طرف کردند دفع و رفع آن
بر ما لازم و واجب است * شعر *

چرا که با تو همیشه تعصب آیین است
برای جاه نباشد تعصب از دین است

میکند چرا که حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم فرموده که هر کس پدر کس دیگر را گوید که پدر من است و پدر او نباشد انکس به بهشت در نمی آید و اگر فرزند حضرت مرتضی علی علیه السلام اند آن بزرگوار کدام مرده را از گور (۱) بدر آورده و سوخته اند و چند کس را ریش و ابرو تراشیده در گوش او حلقه انداخته خلیفه اسلام ساخت کدام ناپاک بی نماز فحش (۲) گوی که در عمر خود یک رکعت نماز نگذارد است تبرائی ساخته مقبول خود گردانید و کدام کس را فرمود که بمن سجده کن حضرت رسول صلوات الله علیه فرمود که اگر سجده کردن بغیر خدای تعالی روا می بود ضعفا را می فرمودم که بشوهر خود سجده میکردند پس محقق شد که سجده کردن بغیر خدای تعالی کسی را روا نبوده و کفر است و این افعال مذکوره بآلاف و اضعاف در سلسله شما هست با وجود این مقدار قباحت بما موعظه می فرمایند کفون لباس خود را یکی (۳) سر در گریبان بکنید حضرت مرتضی علی این نوع بزرگواری بوده که با اصحاب کبار بیعت کرده در عقب ایشان نماز گذارند و تابع ایشان بودند بعد از فوت آن بزرگوار مدت دیگر آنحضرت خلیفه بر حق بودند اگر میدانستند که آن بزرگوار باطل اند چون نعلش ایشان را در پهلوی حضرت رسالت پناه می گذاشتند و بیرون نمی آوردند پس معلوم شد که آن بزرگواران بر حق بوده اند که بر ایشان تعرض نکرده اند و معلوم جمیع خلائق است که حضرت مرتضی علی علیه السلام تابع روش رسول صلی الله علیه و آله و سلم و اصحاب کبار بوده اند هرگز بدیشان مخالفت نکرده اند و پدر کلان شما جناب مرحوم شیخ صفی را هم چنین شنیده ایم که مردی عزیز و اهل سنت و جماعت بوده ما را حیرت عظیم دست میدهد که شما نه روش حضرت مرتضی علی علیه السلام تابع اید و نه روش پدر کلان را پس اولادی آن عزیزان کجا ثابت میشود چنانچه گفته اند *

شیر را بچه همی ماند بار توبه پیغمبر چه میمانی بگو

(۱) بیرون آورده سوخته اند ب.

(۲) فحش گفت ا

(۳) در نسخها سر و گریبان میکند (میکند ا)

* نظم *

ز تیر آه مظلومان حذر کن
 ای عزیز بحضرت الوجود این مقدمه روشن است که هرگز راضی نیستیم و رضا
 نمیدهم و در نیت و فعل مانع نیست که بر مؤمنی از لشکریان ما نقصان رسد
 اگر بغفلت یا سهو واقع شده باشد که مطلع نباشد (۱) از مضمون همایون آیه کریمه
 وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ معاف خواهیم بود و بعد از اطلاع اگر غور رسی نفرومایم
 در ذمت ماست و دیگر نوشته بودند که *

* مصرع *

با آل علی هر که در افتاد بر افتاد

هر که مؤمن و مسلمانست و امید نجات آخرت دارد و محبت اصحاب کبار
 حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم را از دست نمیدهد و حضرت امیر
 المؤمنین علی علیه السلام یکی از آن مذکوراند با اولاد (۲) امجاد ایشان
 مخالفت کردن در معادل از دیانت و اسلام دورست اما با آن طایفه گفتگوی
 و مجادله داریم که مذهب و ملت پدران خود را گذاشته تابع بدعت و ضلالت
 و شیطانی شده طریق بر حق را بر طرف کرده رفض و تشیع اختیار نموده با وجود
 آنکه میدانند که سب شیخین کفر است این کفر را شب و روز شعار خود ساخته
 دم از اولادی آن بزرگوار میزنند بمضمون آیه کریمه اِنَّهٗ لَیْسَ مِنْ اَهْلِکَ حضرت
 مرتضی علیه السلام از آن نوع فرزند بیزار است *

* نظم *

فرزند خوشست اگر خلف زاد و رفا خلفی بود تلف باد

فرزند لئیم طبع بدکیش رنج پدر است و (۳) مادر خویش

و مخبر صادق در کلام مجید خبر میدهد که فَاِذَا نَفَخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ
 بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ در روز جزأ پرسش از عمل خواهد بود (۴) نه از نسب
 دیگر ایشان دعوی فرزندی و محبت حضرت مرتضی علیه السلام میکنند
 از دو بیرون نیست فرزند آن بزرگوار هستند یا نیستند چون دعوی فرزندی

(۲) و امجاد ب

(۱) که همایون کریمه ب

(۴) از نسب نخواهد بود ب

(۳) محبت خویش ب

مصلحت مؤمنین و رفاهیت اهل یقین و جمعیت لشکر دین بود در هرات
بودن علاج نبود جهت آن در (۱) تغییر مکان کوشید چنانکه گفته اند * نظم *

(۲) زد طعنه جاهلی که فلان از قضا گریخت

ناگه عاقلی ز قضا از بلا گریخت

گریخت از سبب بسبب التجا روا

خیر البشر ز مگه به یثرب چرا گریخت

و حضرت امیر المومنین علی علیه السلام در کلام در بار خود درین بیت میفرماید که

* نظم *

ای یوم من الموت آمن یوم لم یقدروا یوم قدر
با وجود این معنی در یوم غزوه احد (۳) تغییر مکان کردند الله الحمد که این
هجرت بآن طریق سنت حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم واقع شده
درین امر هرکس که بما طعن میکند طعن او بر حضرت رسول عاید میشود و پس
مطعون داشتن این امر کمال جهل است دیگر مذکور بود که دورمش که یکی
از امرای ما بود در هرات با اهل آن ولایت چنان معاش کرده بود که مردم
زمان پادشاه مرحوم سلطان حسین میرزا را فراموش کرده بودند آیا در زمان
پادشاه مذکور مدارس و خوانق بدین رسوای بوده که مساجد و معابد را طویل
اسبان و خران کرده بلکه مبرز ساخته بودند و همه کاشیهای زرنگار را ویران کرده
درها و چوبها را جهت هیمة برده بودند و اکثر مساجد و معابد را شرابخانه
و (۴) مسقف ساخته بوده اند ما بدولت که بشهر در آمدیم نخست در تعمیر
مدرسه و خانقاه سلطان حسین میرزا و سایر بقاع خیرات کوشیده اخلاط خلاق
و ستورانرا از مساجد و معابد بیرون آورده مدرّسان و طلبه و خادمان معین کرده
آبادان ساختیم حسن معاش دورمش از همین مقدمات معلوم است دیگر
نوشته بودند *

(۱) تغیر ب ا ج (۲) ناگه عاقلی ... گریخت زد طعنه ... گریخت ب

(۳) تغیر اب (۴) مسقفه چ مسقفه ب ا

عمیق (۱) قضا انداخته اند که تا (۲) صدف صدق را بدست آورده لؤلؤ شاهوار
بکف نیارند آرام نگیرند و بدین قدر ضرر و نقصان ظاهری پای همت از معارک
مردانگی و جرأت پس نخواهند کشید * شعر *

تا آن در یکنانه نیفتد بدام ما ما بار خود بساحل دریا نمیکشیم
اگر در آن نوبت جهت سپه لشکر این قضیه واقع شد از عنایت سبکبانی امید
میدارم که درین دفعه تلافی گذشته‌ها شده مقصود بحصول پیوندد چنانچه گفته اند *

* نظم *

یوسف گم گشته باز آید بکنعان غم مخور
کلبه احزان شود روزی گلستان غم مخور
دور گردون گردو روزی بر مراد ما نگشت
دایما یکسان نمازد کار دوران غم مخور
هان مشو نومید چون واقف نه از سرغیب
باشد اندر پرده بازبهای پنهان غم مخور

حضرت حق سبکباز و تعالی در حق اهل اسلام این نوع تندیهاست بسیار کرده
است دیگر از ابیات ما نوشته اند * شعر *

هری را بگیرم بلطف آله و هم شام و تبریز را بسا سپاه
بمضمون الغال علی ما جری نیت و فکر و اندیشه ما همیشه بمضمون این کلام
است الامور مرهونه باوقاتها چون عنایت کریم ازلی و حکیم لم یزلی همراه
لشکر اسلامست بالاتر از آن هم توقع داریم بیت دیگر را نوشته بودند که * نظم *
منم شیر شیران مرد آزمای که از ضرب شیران نجذیم ز جایی
یعنی باوجود حصول دارالسلطنة هرات گذاشتن و بجانب مرو شتافتن خلاف
مضمون این بیت است اگر صاحب وقوف نیستند از مردمی که میدانند
(۳) بپرسند که در محلی که کفار غلبه کردند حضرت رسول ص از مکه بچه طریق
هجرت کردند و مهاجر و انصار میگویند در آن زمان ظهور کردند از برای

آن در قید جنود مسعود اسلام آنچنانکه می باید در نمی آیند و همراهی نمیکند بد آن سبب روی در خرابی دارند و آنکسانی که از روی صداقت^(۱) بر جوع لشکر اسلام همراهی میکنند معلوم کرده باشند که چه نوع التفاتها در باره ایشان بظهور رسیده و آنها که نفاق میورزند و گردن از اطاعت اسلام می پیچند تفرقه که بدیشان عاید میشود ظلم نخواهد بود چنانکه گفته *

ظلماتی که بعالم پیداست همه عدل است ولی ظلم نماست و گرنه هرگز در نیت و فعل غیر از رفاهیت اهل اسلام و عدالت و آبادانی ملک چیزی دیگر نیست و نخواهد بود و بمقتضای انما الاعمال بالنیات امید میداریم که موافق نیت خود درجه یابیم دیگر نوشته بودند که در سال گذشته باوجود آنکه آن نوع^(۲) تنبیه واقع شده بود باز آرزوی سلطنت خراسان کرده اند خود معلوم دارند که شوکت لشکر اسلام چه نوع استیلا بر سپاه ایشان برده بود چنانچه فردوسی گفته *

ز سم ستوران در آن پهن دست زمین شش شد و آسمان گشت هشت از غلبات گرد و غبار طرفین بعد از انقرار لشکریان غازیان لشکر اسلام این فرصت غنیمت دانسته در اخذ اموال و اسباب ایشان پرداخته از آن غافل بوده اند و در میان گرد مخفی مانده اند بحسب تقدیر این نوع صورتی دست داد در عالم سپاهی گری این کیفیتها عیب نمی باشد *

مباش غره که دارم عصای عقل بدست

که دست فتنه درازست و چوب را دوسر است

در غزوه احد که یک^(۳) دندان مبارک حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم شهید شد بعد از آن چند فتح و نصرت نصیب اهل اسلام گشت اگر امتنان آنحضرت را هم بد آن حضرت موافقت شود بعد از آن فتحها و نصرتها دست دهد عیبی نباشد ملاحان بکار اسلام جهت آن کشتی شوق را در بحر

(۱) بر جوع لشکر اسلام کرده همراهی دین میکنند ا

(۳) که دندان مبارک ا

(۲) بلیه ا

ظفر مآل انداخته و امرأ و مقربان و سایر جوانان را باسب و زره و جوشن و بکتر
نواخته در ساعت محمود و زمان مسعود بجانب خراسان روان گردید * نظم *
بفرخ تدین ساعتی جم اساس بجنبید با لشکر بیقیاس
برفتن چو کوه قیامت شکوه قیامت بود چون روان گشت کوه
ز نعل ستوران که در راه بود زمین آسمانی پر از ماه بود
هر روز حکم و سرداران باردوی همایون می پیوستند و نوازش می یافتند چون
بموضع (۱) پادشاه ربع مسکون غیرت افزای آسمان گشت ایلچیان عبید
خان و سایر سلطانان آستان اقبال آشیان رسیدند بوسیله امرأ ببارگاه سپهر اشتباه
در آمدند و پیغامی که آورده بودند بموقف عرض رسانیدند *

سواد کتابت اینست

نامه نامی و صحیفه گرامی که از جانب سلطنت و نصفت آیات
حشمت قباب ابالت انتساب جلالت اکتساب معالی نصاب طهماسب میرزا
شرف ورود یافته بود در زمان خوب و ساعت مرغوب رسید و سخنانی که
بدفعات تقریر کرده بودند مسموع گردید آنچه در باب خرابی ولایت خراسان
از توجه جنود طرفین نوشته بودند بیان واقع است غرض ما آنست که دین
و ملت و مذهب که از زمان حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم
و خلفای راشدین و امامان متقین الی غایت در عالم و عالمیان انتظام یافته
تغییر نپذیرد و اگر بمقتضای فساد و زمان خلل و فتوری در ملت نبوت واقع شود
حسب الامکان در دفع و رفع آن کوشیدن بر ما لازم است و در محلی که حضرت
خاقان شهید انار الله برهانه (۲) شربت شهادت از جام غزا چشیدند مردم خراسان
در دست اهل بدعت و ضلال گرفتار شده خواه بطوع و خواه بکراهت تابع تشیع
و رفض شدند و این صفت (۳) طینت طبیعت آن مردم شده است بجهت

(۱) اسم محلّ در هر سه نسخه انداخته

(۲) شربت شهادت چشیدن از مردم در دست اهل بدعت ا (۳) طیب ب

(۱) خطا در شعر میباشد بکش خط بر خطای من
 که از سهو القلم افتاد یا سهو اللسان آمد
 از جمله منظوماتش دیوان غزلیات و شاه و گدا و لیلی و مجنون و صفات
 العاشقین است *

گفتار در قضایائی که در سنه ست و ثلثین و تسعمایه واقع شده رفتن شاه دین پناه بجانب خراسان

درین سال عبید خان علم عزیمت بجانب فرّه بر افراخت احمد سلطان
 افشار که از قبل شاه عالی تبار حاکم آندیار بود در قلعه متحصّن شده عبید خان
 قلعه را دایره وار درمیان گرفت بعد از چند روز معلوم کرد که گرفتن آن حصار از
 مردم افشار خالی از اشکالی نیست طبل مراجعت کوفته بهرات آمد بعد از
 چند روز که اوقات در آنجا گذرانید خبر توجه شاهي شیوع یافت در بیست
 و یکم شهر ذی حجه سال مذکور هرات را گذاشته بمرو گریخت و رسولان
 سخن دان نزد سلاطین توران روان گردانید و ایشان را طلب نمود خانان بتعجیل
 تمام در مرو بوی ملحق شدند عبید خان در باب دفع غازیان با ایشان مشوره نمود
 ابوسعید خان که در آن اوان پادشاه جمیع ازبکان بود گفت که ما با قزلباش
 مقاومت نمیکنیم تو با لشکری که داری با ایشان جنگ توانی کردن خوب
 و الا اولی آنکه بملک خود قناعت کنی که درین اوقات هر چند با لشکر قزلباش
 مبارزه کردیم بجز خسران چیزی دیگر ندیدیم عبید خان چون از امداد ایشان
 مأیوس گشت ایلچی که نزد شاه دین پناه فرستاده بود آمده خبر کثرت لشکر
 آورد بنابر آن عبید خان به طرف بخارا گریخت چون به سمع شاه دین پناه
 رسید که بار دیگر عبید خان باشتعال نایره عصیان پرداخته بخراسان آمده و شهر
 هرات را گرفته است عزم یورش خراسان را جزم کرده ظلال التفات باحوال سپاه

(۱) ب این دو بیت ندارد

تهنیت فتح بغداد آمدند و تحفه‌های لایق و پیشکشهای موافق بعرض رسانیدند *

وقایع متنوعه

درین سال قشلاق در قزوین واقع شد هم درین سال شاه دین پناه بعد از تسخیر عراق عرب رایات آفتاب اشراق بطرف عراق برافراخت هم درین سال شاه دین پناه امیر نعمت الله حلی را در منصب عداوت با امیر قوام الدین حسین شریک ساخت *

متوفیات

مولانا هلالی عمده شعرای زمان (۱) و افصح بلغای دوران بود قصاید و غزلیات و مثنوی را در کمال سلاست و بلاغت نظم میفرمود درین سال زمره از اهل حسد فی جیدها حبل من مسد بعید خان گفتند که مولانا رباعی در هجو گفته که بیت آخرینش این است *

غارت کذی و مال (۲) مسلمان ببری کافر باشم اگر مسلمان باشی و مع ذلک او را جهات بسیار است و بواسطه بسیاری جهات خان قبیح حرکات بحسب وی حکم کرد پس از (۳) ایذای بسیار و آزار بیرون از شمار آن نادره روزگار را در چهار سوق هرات بقتل آوردند و با وجود آنکه این ابیات در مدح عبید خان فته بود *

خراسان سینه روی زمین از بهر آن آمد
که جان آمد درو یعنی عبید الله خان آمد
سمند تند زرین نعل او خورشید را ماند
که از مشرق بمغرب رفت و یکشب در میان آمد
قوی دستی که در میدان مردی پنجه رستم
به پیش دست او (۴) فرسوده مشتبی استخوان آمد

(۲) یقیمان ب

(۱) و زنده بلغای دوران ب

(۴) فرسوده هشت استخوان آمد

(۳) ازای ب

از شمار آن عاجز آید و مستوفی فهم از حساب آن حیران گردد متوجه بغداد گردید و از ییلاق جریادقان عبور کرده بجانب بغداد نهضت نمود و در هر منزل فوجی سپاه بکر جوش و رعد خروش بملازمت میرسیدند و شرایط نیاز و نیاز بتقدیم میرسایندند در آن اوان آفتاب عالمتاب سایه بر بر چ سرطان انداخته بود و از شدت حرارت بسبط زمین بساط آتشین می نمود یاقوت در رحم کان از حرارت هوا میگداخت و سنگ ریزه را در قعر آب بآتش خورشید لعل مذاب میساخت *

* نظم *

چنان آفتاب آتش افروختی ز تابش زبان در دهان سوختی
چرنده در آن سوزناک آفتاب همیگشت با روغن خود کباب
سمندر کزر آتش افروختی اگر سوی آب آمدم سوختی
و چون شاه عالی تبار بتائید پروردگار در حوالی بغداد نزول کرد عساکر گردون مآثر
گرد حصار در آمدند ذوالفقار به پشتی مشتی بی اعتبار مغرور گشته کفران نعمت
این خاندان ظاهر ساخته و خیال محال و فکر جنگ و جدال با خود قرار داده
هر روز سپاه دشمن سوز به مخالفان بد روز محاربه می نمودند بعد چند روز علی بیگ
نبیره صوفی خلیل موصول و برادرش احمد بیگ که ملازم ذوالفقار بودند
در روز پنج شنبه سیوم شوال بیاری پروردگار بر سر آن نابکار رفته بضرب شمشیر آب
دار سر ذوالفقار را از بدن جدا کرده بیابان سپهر اعلی آوردند و بغداد مفتوح گشته
ملازمان ذوالفقار از غایت اضطراب خود را بر دجله زده از مسر آب بآتش دوزخ
پیوسته و بعضی اسیر سر پنجه تقدیر گشتند شاه دین پناه علی بیگ را امارت
داده جریادقان را به تیول او مقرر کرد و ایالت بغداد با لقب خانی به محمد
سلطان شرف الدین اوغلی مقرر داشت و آن حضرت در کمال عظمت بجانب
شهر روان شده رایت نصرت در ضلع غنایت پروردگار بدار الخلافه بغداد در
آمد انوار معدلت شاهي بر اطراف آن ولایت تافت آفتاب عنایتش سایه
مرحمت بر مفارق رعیت آن مملکت انداخت و منادی کردند که هیچ
آفریده در شهر مزاحم و متعرض مسلمانان نشود ایلیچیان حکام اعراب برسم

رسید که رعایای بیست و روزه باغی گشته مع ذلک بقطع طریقی اقدام مینمایند حسین خان و سایر شاعلوئیان بر سر ایشان رفته بعد از ستیز و آریز جنود ظفر اثر بدان قوم بد اختر و ذردان کریمه منظر غالب آمدند و اموال ایشان را تالان نمودند در آن اوان معلوم شد که در ولایت کچ و مکران اموال بسیار هست و ملک دیفار حاکم آن دیار بغایت مفلوک و پویشانست غازیان آن ولایت را نیز تاختند و اموال فراوان گرفته روانه شیراز شدند *

گفتار در گرفتن عبید خان هرات را

بعد از کوچ کردن غازیان از هرات عبید خان با جیش فراوان بشهر در آمده در مسند سلطنت متمکن گردید اشرار ازبکیه و خوارج سمرقندیّه دست ظلم و ستم بترک و تاجیک و دور و نزدیک دراز کردند و امری که در آن ایام از آن قوم نا تمام بوقوع انجامید آن بود که با کسی از مردم هرات که اندک جهاتی گمان میبردند دست در دامن وی میزدند و بزرگ قاضی میبردند و میگفتند که این مرد در زمان قزلباش لعن صحابه کرده است و آن بد بخت بی آنکه تحقیق احوال نماید بمجرّد شنیدن صیغه شهادت از آن در کذاب بی سعادت حکم بقتل میکرد مکتسبان او را ناحقّ کشان کشان (۱) بمیدان هرات میبردند و بسان دزدان به قتل در می آوردند بسا مردم سنیّ مذهب متعصب که سبب مال او را شیعه گفتند در آن زمان کشته گردید و بسا شیعیان محتاج و موالیان بی تاج که بنابر عدم تمولّ سالم ماندند و از جمله مقتولان مظلوم و کشتگان معلوم مولانا هلالی است که عقرب احوال او معلوم خواهد گشت *

گفتار در لشکر کشیدن شاه دین پناه بجانب بغداد و کشته شدن ذوالفقار

درین سال شاه دین پناه با لشکرنا مكدود و سپاه نا مكدود که مهندس عقل

سلطان شاملو با سه چار هزار سوار از غازیان نامدار در آن دیار بودند از شهر بیرون رفته با ازبکانی که با خیال قتل آمده بودند دست در کمر زده ایشان را تا بنزدیک طرق دوانیدند و چند سوار از آن گروه اشرار از مرکب حیات پیاده ساخته رؤس نامبارک ایشان را بشهر آوردند و برین قیلس قرب دو مائه میان آن دو کینه خواه نایب جنگ و حرب و غبار طعن و ضرب در پیچان بود امرای عالی شان در محافظت آن بلده جتت نشان بقدر امکان سعی مینمودند در آن اثنا شبی عبید خان با جمعی از ازبکان بخواستی شهر آمده صدای کوه نامی او غازیان را پیشان گردانید زیرا که باروی مشهد تمام نشده بود تغذگچیان در آنشب ترسان و هراسان نزد امرأ آمدند گفتند که عبید خان با سپاه سنگین از روی خشم و کین رسید بمجرد کوچه بند با لشکری زیاده از چون و چند مقاومت نمی توان کرد روز دیگر عساکر ازبک جنگ انداختند و غازیان نیز دست به تیر و کمان برده بزخم تیر دل درز و پیکان خدنگ سینه سوز مخالفان بدروز را مجروح و بیروح گردانیدند اما لشکر بهرام قهر ماوراء النهر کوچه بندها را گرفته عساکر خراسان خایف و هراسان شدند و دیگر مصلحت جنگ ندیدند اول شب رو بهزیمت نهادند عبید خان جمعی ازبکان را از عقب غازیان روان گردانید اما بامرأ نرسیدند بعضی از قزلباشان گرفته مراجعت نمودند عبید خان با سپاه فراوان بشهر در آمد و بقرب سیصد کس از غازیان شهید کرد یکی از ملازمان خود را آنجا گذاشته روانه هرات گردید حسین خان و زمره از سرداران کار دیده که بقتل ذخیره مطلع گشتند چاره کار در مصالحه دیدند باستصواب خواجه اسحق سیاهوشانی مصالحه بدین نوع مقرر شد که عبید خان چند کوچ پس نشیند تا غازیان با عیال و اطفال و احمال و اثقال از شهر بیرون رفته خود را بمأمنی رسانند و ازبکان را نگذارد که از عقب ایشان ایلغار نمایند بعد از تأکید عهد و پیمان عبید خان چند کوچ پس نشسته حسین خان و تمامی غازیان و شیعیان از هرات بیرون آمده بجانب سیستان روانه شدند چون بقرب ولایت مذکور رسیدند ملک سلطان محمود پیشکش فراوان نزد خان روان گردانید در آن اثنا بمسامع خان

بیگ سلطان ظاهر شد که عبید خان شکست یافته است از روی اضطراب فرار نمود جنود انجم عدد ملایک مدد ایشان را تکمیلی کرده جمعی کثیری از ایشان بقتل آوردند از بکان از غایت اضطراب اسبها را پی کرده بر شتران سوار شده فرار نمودند *

از حسد فتح (۱) تو خصم تو پی کرد اسب

همچو (۲) بچه کز خدوک چرخه مادر شکست

از فوادر اتفاقات آنکه عبید خان چهل نفر از علمای ماروا النهر همراه آورده بود که در روز جنگ دعا کنند که بواسطه دعای ایشان بر سپاه قزلباس غالب آیند مجموع ایشان درین جنگ بقتل آمدند شاه دشمن سوز چند روز آنجا توقف نمود و قورچیان رزم آزمای که از چشمه تیغ آب دار نهال فتح و فیروزی را سرسبز و سیراب گردانیده بودند بعزایت آن حضرت سرافراز گشته بانواع عطایا اختصاص یافتند و قلاده حکومت هرات را بدستور سابق برگردن حسین خان انداخت زیرا که در آن معرکه کارهای مردانه ازو صادر شده بود بعد از آن عام مراجعت بصوب عراق بر افراخت زیرا که ذوالفقار در بغداد باغی شده بود بعد از آن به نیشاپور آمده در آن مقام چند روز توقف نمودند و دبیر روشن ضمیر اخبار فتح و نصرت و آثار ظفر و فر دولت که حضرت آفریدگار میسر گردانیده بود بحسن عبارت و لطف استعارات در سالک تکریر و عقد تقریر انتظام داد و مبشران همایون در اطراف ربع منسکون دایر و سایر شدند *

گفتار در گرفتن عبید خان مشهد مقدس رضویه را

چون شاه دین پناه مراجعت نمود بعد از چند ماه عبید خان سونجک محمّد سلطان و عبد العزیز سلطانرا با شش هزار سوار از یک بطرف مشهد مقدسه رضویه فرستاد در آن زمان احمد سلطان افشار و یعقوب سلطان قاجار و آغزدار

عبید خان از ضرب آن جوان بیدار شده یکی از نزدیکان جلو او را گرفته و دیگری از عقب اسب او را می‌راند در آن حال قورچی دیگر خود را بوی رسانیده خواست که مهم آن فائما را با تمام رساند طبل خواجه امیر آخور زخم تیر آن قورچی را بگردانید عبید خان و کوچم سلطان بمشقت بسیار از آن ورطه بدر رفتند لشکر دشمن بآن کثرت که در مقابل هر نفری بیست نفر بودند پشت هزیمت نمودند و مضمون آن یکن مکنم عشرون صابرون یغلبوا مائتین بابلغ وجهی بظهور آمد -

* نظم *
شکست آن جهانجوی نصرت پناه چنان لشکری را باندک سپاه
چون به نیروی اقبال فرخنده فال رایت شوکت اقتدار از بکن بد کردار که باوج
تکبر و استکبار افراشته بودند نگونسا شد شاه دین پناه با قورچیان رزم خواه از
کمیت فلک مسیر فرود آمده به بستر استراحت تکیه زدند -

* نظم *
شب تیره کین شاه گردون غلام بزیر آمد از ابلق تیز گام
فرود آمد از اسب شاه جهان مسیحا بزیر آمد از آسمان
از آنجم فلک مشعل افروز شد شب تیره روشتر از روز شد
غازیان تند خوی و دلاوران جنگ جوی او را احاطه کردند در آن وقت جانی
بیگ سلطان با بسیار از ازبکان که از پی کسب و قتل قزلباش رفته بودند آمده
در جنب اردوی نصرت شعار فرود آمدند اعتقادشان آنکه اردوی عبید خانست
و شاه و سپاه از رزمگاه بدر رفته اند و شاه دین پناه و سرداران دولتخواه دیدند
که لشکر عظیم بی خوف و بیم در حوالی اردوی ایشان فرود آمدند عازم تحقیق
شدند غازیان جرّار دو نفر از بکن نابکار را گرفته نزد شاه دین پناه آوردند اسیران
حقیقت حال را تقریر کردند خسرو (۱) گردون غلام بر کمیت خوشخرام سوار
شده بر سر ایشان روان گشت چوه سلطان از کمال نامردی زانو زده گفت
چندان توقف باید نمود که غازیانی که فرار کرده اند بما ملحق شوند این گفتار
در محک رای اصابت شعار آن حضرت تمام عیار نموده روان گشت بر جانی

بنوعی سر انداختن عام شد که میدان پر از شلغم خام شد و سپاه عبید خان و کوچم خان نیز به مدافعه در آمدند و آنگاه از طرفین شاهد دور از ترحم شمشیر نقاب ظلمانی از چهره نورانی گشود و به قصد جان بیدلان جلوه‌گری آغاز نمود کمان پشت بجانب دشمن بدگمان کرده مصحوب قاصد سریع السیر تیر خبر واقعه ناگزیر بکشور دل صغیر و کبیر ارسال فرمود چون معرکه کارزار به تیغ آتشبار قورچیان گرم گردید و باد مراد بر چمن غازیان با اقبال وزید و رایحه فتح بمشام دلاوران با احترام رسید عبید خان و کوچم خان از میدان محاربه رو گردان شده راه گریز پیش گرفتند -

* نظم *

ز میدان شاهی گریزان عبید ز جولان شاهی بکودار صید
 سرا سیمه خانان گردون ستیز (۱) بیکبار کردند رو در گریز

منقولست که در آن اثنا که لشکر قزلباش فرار نمودند سرداران ازبکیه و دشمنان خاندان صفویه نزد عبید خان آمده بشارت فتح و ظفر بومی رسانیدند مشار الیه گفت که سیاهی از دور می بینم و مدتیست که بر جای ایستاده در حرکت نیامده ظاهراً که بقیه السیف سپاه قزلباش است که در آنجا توقف کرده اند باید که جمعی رفته خبری از ایشان گرفته حقیقت حال را عرض نمایند بعضی از نزدیکان گفتند که شکست در قزلباش بمرتبه راه یافته که توقف ایشان درین مکان از محالاست غالباً که چهار پایان مردم آن لشکر است که در آنجا ایستاده است عبید خان این سخن را قبول نکرده گفت که سیاهی سپاه است نه از چارپای لاجرم چند نفر از سپاهی بتحقیق آن سیاهی در حرکت آمدند مردمانی که بتحقیق رفته بودند دانستند که آن لشکر است فی الفور مراجعت کردند و حقیقت حال معروض گردانیدند در آن وقت قورچیان شاملو و ذو القدر و سایر عساکر ظفر (۲) متأثر به جنگ رسیدند عبید خان با اندوه فراوان روی ادبار بوادى فرار آورده یکی از قورچیان شاهی بد آن سالک طریق نباهی رسیده شمشیری بر پشت او زده از غایت حقارت جثه که او را بود از وی در گذشت

ز پیکان نبودی گرش عذر لنگ پریدی شتر بر هوا چون کلنگ
 اردو بازاریان دلیران ازبکان را بضرب تیر از خود دور میساختند ازبکان غالبه کرده
 اکثر بازاری را مجروح و بیروح گردانیدند امرای دست چپ نیز فرار کردند
 چنانچه یعقوب سلطان قاجار و ملک بیگ خوی تا دامغان و سمنان بهیچ
 جا آرام نگرفتند بعد از فرار جوانغار و برانغار شاه دین پناه قطب وار در مقام خود
 قرار گرفته اصلاً (۱) تغییر بحال خود راه نداد - * نظم *

شاه با خاصان خویش استاده در قلب سپاه
 با قد چون سرو و روی تازه چون گلبرگ تر
 جبه اش از قلب تابان همچو ماه آسمان
 فتنه را سر کرده آن (۲) سر کرده دور قمر
 تیغ جوهر دار او را از غضب چین در جبین
 دشمن بی جوهرش را از حسد خون در جگر
 توپچیان و تفنگچیان که در پیش صف ایستاده بودند بواسطه آن که از یک از
 برابر در نیابند از تفنگ انداختن متعاقب شدند و در محصل خود توقف نمودند
 و ظلمت غبار بمرتبه رسید که تمیز درست و دشمن در آن انجمن بدشوار
 میسر میشد - * نظم *

هوا شد سیاه از غبار سمند بر آمد یکی تیره ابر بلند
 ز بس گشت گوی فلک گردناک گران گشت و افتاد غلطان بخاک
 بعد از زمانی که تیرگی هوا بر طرف شد و روشنی ظاهر گشت علم سفیدی
 که جمعی در گرد آن ایستاده بودند به نظر شاه دین پناه در آمد بر آن حضرت
 ظاهر شد که عبید خان در پای آن علم است شاه دین پناه سپاه را بدفع آن
 روسیاه فرستاد غازیان دولت خواه و قورچیان رزمخواه همه تیغها آخته بر عبید
 و کوچم تاختند - * نظم *

بر آن تنگ چشمان نهادند تیغ نخوردند بر جان ایشان دریغ

(۲) آن سرفتنه دور قمر ب

(۱) تغیر ب

هر دو لشکر چون دریای اخضر بتموج آمده بر یکدیگر حمله نمودند و مردان شیر دل و گردان صف گسل بر یکدیگر آویختند جنگی پیوست که چشم بسیط غیراً از شدت و صدمت سم ستوران آهنگ هوا نمود و نعال مراکب آن مقدار گرد و غبار انگیخت که آفتاب جهانتاب در نقاب غبار^(۱) مستور گشته چهره نگشود - * نظم *

ز گردی که بر چرخ دوار شد برو برج خاکی نمودار شد
در آن عرصه گاه از غبار سپاه سراسیمه شد برق و گم کرد راه
حسام درمیان غبار رزمگاه از لمعان برق درمیان ابر سیاه نشان میداد و زبان سنان در قبضه مبارزان از شهاب ثاقب سخن میگفت تیرها چون سپاه ملج فضای صحرأ را سیاه کرده نقاب کحل بر رخسار آفتاب می بست پیکانهای آبدار چون پند ناصحان در دلهای مبارزان می نشست - * نظم *

ز تندی خدنگ از نظرها نهان رسیدی چو تیر اجل ناگهان
شده تیرها کاخ تن را ستون ستونی کز آن شد بنا سر نگون
نی نیزه از تیغ گردن شکاف شده نازک از بهر تیر مصاف
تفک همچو از در سر پر ز قهر دهان پر ز آتش درون پر ز^(۲) زهر
لشکر قیامت اثر قزلباش با صرصر جلادت آتش جنگ را می افروختند و عساکر برق اثر از یک به پیکان خدنگ مرگ آهنگ عقد ثریا را بر کمر بند جوزا میدوختند در آن اثناء جانبی بی سلطان با جمعی از ازبکان پای جلادت پیش نهاده بر امرای تکلو حمله آوردند در اثنای گیر و دار شکست بر امرای قزلباش واقع شد در آن اثناء سالک طریق پردلی محمد سلطان شرف الدین اوغلی از اسب افتاده یکی از ملازمان او را سوار ساخت و حسن سلطان^(۳) دوزغود اوغلی بمدد وی رسیده بجنگ مشغول شد آخر الامر امرای تکلو فرار نمودند جانبی بیگ سلطان ایشان را از پیش برداشته در پس صف سپاه نصرت شعار رانده استران اردو بازار را به تیر گرفتند - * نظم *

شتر بس که خوردی به تن تیر پر شتر مرغ شد از پرش هر شتر

(۳) دور قود ا ب ندارد

(۲) قهر ب

(۱) مستولی ا

همه سبز چشمان برخسار زرد نقش—انیده بر کهریا لاجورد
 ز خط صفحه چهرشان بی نیاز ز نخشان بجای محاسن دراز
 پر از چین دو ابروی پر مویشان نهان چشم در (۱) زیر ابرویشان
 همه چغد چشم و همه دیو (۲) خوری همه شوم (۳) جسم و همه شوم روی
 همه روی بر رویشان موی نه بجز گرد نکبت در آن روی نه
 بسان کدو فوق بیمویشان پر از چین بسان سپر رویشان
 سرشته زنج جمله سر تا پپای همه گنده پیران امرد نمای
 عبید خان از تمامی مملکت ماوراء النهر و کاشغر و ترکستان و اندجان و اطرار
 و سیران و قابل و طرفان و غلمان و (۴) قازاق و از دشت قپچاق و (۵) قرقر لشکر
 بیشمار جمع آورده بود چنانچه از خروج چنگیز خان تا این زمان لشکر باین کثرت
 از آب آمویه عبور نکرده بودند - * نظم *

زیاده ز مور و فرزن از مانج گرفته همه کوه و هامون و شنج
 عبید خان و کوچم خان در قلب قرار گرفتند در جوانغار براق خان و فولاد سلطان
 و عبد العزیز سلطان و عبد اللطیف سلطان را باز داشت و در برانغار جانی بیگ
 سلطان و کیلیدی محمد سلطان و ابو سعید سلطان را مقرر گردانیدند سونجک
 محمد سلطان باتفیق قنبر علی بی و شیخ درویش بی و رستم قلی بی در
 طرح گذاشته و طبل خواجه و قراجه بهادر بقراولی مقرر شدند و دیگر سلطانان
 و میران مثل کسکن قرا سلطان و قمش اوغلان و تینش بی و سیدم میرزا و چغتای
 بهادر و بیاقو بهادر و حافظ (۶) قنقراط و شیخ ابو سعید افراسیاب که هر کدام رستمی
 بودند بجای خود قرار گرفتند آنگاه از طرفین صوت نقاره و نفیر و آواز صورن
 بهادران در میدان دار و گیر بگوش حاضران بسپهر مستدیر رسید - * نظم *

ز بانگ نفیر قیامت نهاد جهان شد گرفتار طوفان عاد
 کجک بر دهل فتنه بفیاد کرد دهل دست بر سر زد و داد کرد

(۳) هیئات ج

(۶) قانقرات ا ج

(۲) روی ا

(۵) قرقر ا ج

(۱) چین ب ج

(۴) قازوق اغازاق ج

چو خور بر کمر تیغ آیین ظفر اجل بسته پیشش بخدمت کمر
نی نیرۃ اش فتنه انگیزسته بجای شکر خون ازو ریخته
بر باره تند خوی که در شب از خیل خیال رمیدی و در روز از نسیم شمال
جهیدی -

فلک گرد خفگی بسان شهاب جهانگیر چون پرتو آفتاب
ز تیر نظر در روش تیز تر ز باد سحرگه سبک خیز تر
برفتن چو ابرو بجستن چو برق بیکدم ز غرب آمدی تا بشرق
چو وهم از همه سوی مطلق خرام چو اندیشه در وقت رفتن تمام
سبق برده از آهوان در شتاب بگرمی چو آتش بگرمی چو آب
اگر هی بران تند گلگون زدی ز هر شش جهت گام بیرون زدی
بر آمد بر آن پیکر چون نگار سلیمان شده باد صرصر سوار
متوجه تعبیه سپاه کشور گیر گردید چوه سلطان تکلو و حسین خان شاملو و تبرک
خان شاملو و حمزه سلطان ذو القدر و حمزه سلطان تکلو و احمد سلطان استاجلو
و احمد سلطان افشار و محمد خان ذو القدر اوغلی و پیر قلی سلطان شاملو
و یعقوب سلطان قاجار و محمد سلطان شرف الدین اوغلی و حسن سلطان دورغود
اوغلی و ملک بیگ تند خوی بعضی در میمنه و بعضی در میسرۃ قرار گرفتند
و عربهای پر از ضرب زن و (۱) فرزگی در پیش صف سپاه باز داشتند جیش
قزلباش چون ذرات آفتاب بیشمار و بسان قطرات سحاب بسیار همه چون شیر و پیل
قوی بال و بزرگ هیکل و مثال هزبر و ببر سنگدل و آهنین چنگ و مانند
پلنگ و گرگ تیز چنگ -

همه گرگ زانان درنده خوی ربه ز شیران درنده گوی
همه زود خشان و دیر آشتی سرشته ز خشمند پنداشتی
عبید خان و کوچم خان نیز سپاه خود را بیاراسند -
ز سوی دگر از بکان دلیمر رسیدند مانند غرنده شیر

* نظم *

در اسفراین نشسته است و ابواب ستم بر روی رعایای آن بلده گشاده آن حضرت چوهه سلطان و حمزه سلطان و حسین سلطان را با جمعی از غازیان بدفع ایشان نامزد فرمود و قنبر علی چون از توجّه امرأ خبر یافت مانند برق و باد بجانب مارأ الزهر شتافت امرای عالیشان تا قصبه خبوشان با لشکری چون دربنای جوشان از عقب ایشان رفتند و مراجعت کرده بارو ملکق شدند و موکب ظفر انتساب چون ماه و آفتاب منازل و مراحل طی میفرمود -

همیورفت سلطان عاجز نواز سلامت تر از کاروان حجاز
نچستند آن خیل انجم عدد بجز همتی از رعیت مدد

و در مشهد مقدس نزول فرمودند بعد از زیارت امام هشتم و قبله هفتم امام رضا علیه الصلوة و السلام روانه جام شدند ریات خورشید طلعت چون سایه دولت بر خر کرد انداخت در آن مقام قراولان عساکر ظفر فرجام آمده معروض گردانیدند که خانان ازبک درین حوالی نزول کرده اند آن حضرت چهارده کس را از قورچیان بزبان گیری فرستاد و از آنجانب چهار صد سوار بهمین کار آمده بودند غازیان بایشان دو چار شده چند نفر دستگیر شدند روز دیگر شاه دین پناه الهه سلطان و ذو القدر اوغلی محمد خان را فرستاد که از دشمن خبر درست آورند ایشان بخانان ازبک دو چار شده صرفه جنگ ندیده بارو مراجعت نمودند روز دیگر سلاطین ازبک در عقبه زیرآباد که مشرف بر اردوی گردون شکوه بود فرود آمدند و از طرفین آتش افروختند و پا پس داشتند صبحی که از اثر توجّه نیر اعظم خیل حشم مواکب کواکب منهزم گشت فضای جهان از ظلمت ظهور رنگی شب پاک گردید -

سحرگاه کین خسرو نیمه روز شد از مشعل تیغ کین خانه سوز
چنان شعله شد آتشش را بلند کز آن سوخت پروین چو عقد سپند
بقصد سپاه شب دیو چهر همه تیغ شد آفتاب سپهر
شاه دین پناه ظلّ آله مغر ظفر بر سر نهاده و مسلّح و مکمل گشته - * نظم *

زره کرد پوشش خدیو جهان چو فولاد در زیر جوهر نهان

از جای رفته و بمشقت بسیار خود را بدرون حصار انداخت امرأ و ارکان دولت و عساکر مریخ صولت قلعه را مرکز وار درمیان گرفتند استاد شیخی توبجی با فوجی از تغنگچیان روملو بر درخت چناری که مشرف بود بر حصار سیبه ساخته مخالفان را به تفنگ گرفتند هر لحظه مهره تفنگ مرگ آهنگ اخبار قل ان الموت الذي تغرون منه فانه ملائیکم بدل ایشان میفرساید و هر دم خطیب تیز زبان حسام شدید الانتقام خطبه بلیغ پدرکم الموت و لو کنتم فی بروج مشیده بگوش ایشان میخواند هرچند از بکان بهر هزیمت بر عزیمت سفر مقرر می جستند جز سفر مقرر نمیدادند بهر طرف که گوش میکشیدند فمن یجیر الکافرین من عذاب الیم نمی شنیدند و زینش گاه گاه با از بکان گمراه از گوشه بیرون می تاخت و از بهادران خود تنی چند به کشش میداد هرچند چون غمزه خوبان تیغ می کشید چون سر زلف بتان شکسته و پیریشان میگردد و بهر طرف که روی می آورد راه خلاص مسدود میدید فریاد این المفر از نهاد او بر آمد شبی ریسمانی بر میان بسته از قلعه فرود آمد و غازیان اطلاع یافتند وی را دستگیر کرده شعله حیاتش بآب تیغ افشان منطفی گردانیدند سپاه نصرت شعار بیک حمله حصار را گرفته بدلیل قاطع و فرمان ساطع تیغ تیز فضل الله المجاهدین باموالهم و انفسهم بریشان خواند جمیع از بکان را بقتل آوردند چون خبر قتل زینش و توجه پادشاه رستم وش بعید خان رسید -

چو خان را خبر شد که خاقان رسید بتسخیر ملک خراسان رسید

هراسان از آن خیل رستم صفات هوای سمرقند کرد از هرات

خوف تمام بر ضمیر وی استیلاء یافته از ظاهر هرات کوچ کرده با دل پر خون از جیحون عبور نموده دست در دامن سلاطین ماوراء النهر زده استمداد مدد و کمک نمود و شاه دین پناه از دامغان روان شد چون موضع (۱) کاپوش محلل فرزدل سپاه پر جوش و خروش گشت خبر رسید که قنبر علی با فوجی از بکان

(۱) موضع دادکان درب و داد به خط دیگر و خیلی ریزه است

نشسته اند و خیالات باطل و تصورات بیحاصل بخود راه داده اند امر عالی صادر شد که چوهه سلطان و آلمه سلطان و محمد خان ذوالفقار اوغلی با جمعی از سالکان طریق پر دلی بطرف دامغان ایلغار نمایند و زینش را اسیر دام بگ گردانند ایشان بر حسب اشارت با دلاوران کاردان^(۱) با یقین صادق و اعتماد واثق خطاب این امر خطیر را از جان لبیک گفته متوجه شدند موکب همایون در عقب ایشان با دلاورانی که غبار معرکه را توتیلی چشم دولت دارند و آب حیات را از ظلمات رزم جویند و طره مشکین رماح را بر زلف عنبرین خویان ترجیح کنند و بزخم سنان آبدار و بلارک خونخوار صاعقه بار دمار از جان مخالفان خاکسار بر آورند^(۲) چون کوه سر سبزگی گل از تیر باران کمان دارند و چون فولاد سرخ روی از آتش جدال جویند -

یکایک چون تبر فولاد مهره	بخونریزی همه چون تیغ شهره
همه چون گرز دشمن کوب و سرور	همه چون نیزه زخم انداز و صفدر
بباز وقت کوشش چون کمان سخت	بگاز رزم چون گویال یک لخت
چو زوپین سر بسر در قصد خونریز	کمند آسا یکایک گردن آویز
همه سوار و آهن دل چو مغفر	همه روئین تن و ^(۳) رزمی چو بکتر
زره سان پشت یکدیگر به پیگار	نهاده روی بر دشمن سپروار
بهنگام و غا در نعره چون ^(۴) نای	چو رایت سرفراز و ^(۵) پای بر جای

از عقب امر روان شدند چوهه سلطان با فوجی از بهادران چون قضای آسمانی و بلای ناگهانی باطراف دامغان محیط شدند و نقاره فواختند و صورن انداختند و [از] صدای^(۶) کورکه و برق و غریو کوس و خروش نفیر زلزله در کوه و ولوله در گروه افتاد و از کثرت لشکر دشت و صحرا به تلگ آمدند و از مشاهده این حالات آتش در نهاد زینش افتاده دود حیرت بر سرش در آمده و پای قرارش

(۱) تابعین صادق ا
 (۲) چون کوه که در نسخها و درج که را حک کرده اند
 (۳) وزیر ب
 (۴) پای ا
 (۵) پای بر پای ا ج
 (۶) صدای کبر که ا کبر که ج

و فاهیت چون گوگرد احمر و رواج اهل هنر نا پدید گشته خلق بسیار اهل و عیال را گذاشته فرار نموده اند و جمعی کثیر بزخم شکنجه هلاک شده اند -

بیفشرد در ناخن غنچه خون که بود از شکنجه تیش در عذا
 تپی دست چون سرو در تخته بند درم وار چون سکه خورده قفا
 مدارس چو اهل کرم مندرس مکارم سپاه رو چو دست قضا
 چون شرح این احوال به مسمع همایون رسید آتش حمیت پادشاهانه زبانه
 کشیده رای اعلیٰ چنان اقتضا فرمود که لشکر منصور بخراسان عبور نمایند
 و بدستان شراب غرور را گوشمالی بسزا فرمایند فرمان همایون شرف نفاذ یافت
 که (۱) تواچیان بر اقصای ممالک و نهایات کسان دوانیده جار رسانند
 که عساکر گردون مآثر در اردو حاضر شوند -
 * نظم *

دواندند هر سوی پرورده رخس بد آنسان که تیر از کمانهای تیش
 چو فرمان بفرمان پذیران رسید خروش روارو بکیوان رسید
 ز هر سویکی دجله موج ریز روان شد سوی آن محیط ستیز
 جنود گران و سپاه بیکران چون حوادث گردون بی نهایت و چون ذرات آفتاب
 بیرون از حد و غایت در ظلّ ریات نصرت آیات جمع آمدند پادشاه ربع مسکون
 بدستور جمشید و آیین فریدون از قزوین بجانب خراسان نهضت فرمود و در اوایل
 رمضان اقبال و دولت همعنان در چمن مخور نزول اجلال نمود در وقتی که
 هلال عید انگشت نامی لب بستگان گشت آن حضرت در سارو قمش رسید
 و در آن مقام قرّخ انجام باداب عید صیام اقدام نمود و دو سه روز بلوازم جشن
 و سرور و عیش و حضور بپرداخت چون ظاهر سلطان میدانی مضرب خیام
 سرادقات فلک فرسای گردید و مرکز ریات ظفر نگار گشت خبر آمد که زینش
 خان با جمع بهادران سرکش که سر آمد میدان جلاوت و برگزیده روز مبارزت
 عبید خاند اعتبار بحصانت و متانت قلعه دامغان کرده از سر غرور و تمکن

(۱) تواچیان بر اقصای ممالک و نهایات کسان دواندند و ولایات را ۱

پیاده گشته طناب خیمه را بشمشیر برید خیمه بر سر ابراهیم خان فرود آمده
 ذو الفقار بضرپ تیغ آبدار ابراهیم خان را با پنج شش نفر از ملازمان پاره پاره
 گردانید و اکثر نوکران خان تابع ذو الفقار شدند در آن اوان سید بیگ ولد سید مکنه
 با چهار صد سوار رسید از روی اضطرار باسپاه ذو الفقار پیوست و منظور نظم آن
 بداختر گردید و جمعی از ملازمان خود را فرمود تا ابرو و محاسن تراشیدند و از
 آنجا بدر بغداد آمد بعد از محاصره بر آنجا مستولی شد و جمیع اقوام خود را
 بکشت و والی تمام عراق عرب گشت *

* نظم *

ز بغداد آمد فرستاده	خرد پیشه مرد آزاده
که دوران طریق ستم ساز کرد	در فتنه بر نیک و بد باز کرد
فلک گردش دیگر از سر گرفت	جهان رسم و آیین دیگر گرفت
کمر بسته در داورى ذو الفقار	گشاده در فتنه و کارزار
دماغش پریشان ز فکر محال	ندارد بجز سروری در خیال

گفتار در قضایائی که در سنه خمس و ثلثین

و تسعمایه واقع شده مکار به نمودن شاه دین

پناه باخانان از بک در موضع جام

در آن اوان که شاه دین پناه در ییلاق خرقان بود هر روز صورت فرح و سرور
 روی مینمود و همواره قاصدان از طرف خراسان میرسیدند و بعرض میرسانیدند
 که عبید خان زایت مخالفت افراخته دیگر بار در آن دیار آتش فتنه و فساد
 اشتعال داده و رسوم بد و قوانین محدث در میان آورده و طریق متابعت نفس
 بدکیش پیش گرفته و بمقتضای عادت ذمیم و خلق لئیم چون سنگ و سندان
 قساوت دل و صلابت پیشانی پیشه ساخته و نقاب وفا و پرده حیا انداخته و راه جور
 و بیداد که پیوسته بسته بود گشاده و عافیت در آن دیار چون علقا معدوم گشته

برسم شکار سوار شده بودند و میگردیدند که ناگاه زینش بایشان رسید - * نظم *
 که ناگاه گردی از صحرأ بر آمد توگفتی سطح خاک از جا بر آمد
 گروهی آمدند از گرد بیرون چو آتش از میان گلخن تون
 ز صعلوکان مردم روی سیصد همه درنده و خونخوار چون دد
 صراحی وار خونی و (۱) حرامی چومی که گیر و مرد افکن ز (۲) جامی
 چو مطرب کیسه پردازان ره زن چو چنگ از زخمشان فالیده هر تن
 در آن موضع میان آن دو گروه منازعه و محاربه عظیم واقع شد یکی از غازیان
 مظفر و ش خود را بزینش رسانیده بضرب سنان او را از اسب انداخت خواست
 که سر او را از بار تن سبک سازد از غایت حقارت که جنه آن مردود را بود دست
 از قتل آن سرکشیده داشت در آن حال زینش بر مرکب سرکش سوار شده
 و از بکن پر شر و شور نزد آن بد اختر جمع گردیدند بیکبار حمله نمودند و غازیان
 از روی اضطراب قدم بر وادی فرار نهادند زینل خان و جگر گه سلطان و مصطفی
 بقتل آمدند زینش حرامی سر غازیان گرامی را بنزد عبید خان فرستاد و خود
 متوجه دامغان شد *

گفتار در کشته شدن ابراهیم خان و مستولی شدن ذوالفقار ترکمان ببغداد

اندرین سال ذوالفقار بن نخود سلطان که حاکم کلهر بود از محض جنون
 و جهالت با جمع مردمان بیدولت بر سر عیش ابراهیم خان که والی بغداد بود
 در بیلاق ماهی دشت آمد هر چند ملازمان معروض خان گردانیدند که ذوالفقار
 با سپاه جرار به ایلغار می آید قبول نکرد با پنج نفر ملازمان در دیوانخانه
 نشست در آن اثنا ذوالفقار نابکار با دویست نفر از اشرار باردوی خان رسید
 بیکبار اسب انداخت ابراهیم خان از بیم جان خود را بحرم انداخت ذوالفقار

شتافت حسین خان و ارباب و کلانتران چاره^(۱) کار در آن دیدند که اوسط الناس و آنانی که^(۲) به تشیع شهرت ندارند با عیال و فرزندان و عاری از جهت و غلات از شهر بیرون کرده آذوق ایشان را^(۳) ضمیمه ذخیره سازند و از جهت این کار غازیان درشت تعیین کردند و مجموع ایشانرا اخراج کردند حاصل آنکه درون هرات بنوعی از مردم خالی شد که در بازار از رعایا و^(۴) شهری کسی بنظر در نمی آمد و یکمن نمک بسنگ هرات بمبلغ سیصد دینار تبریزی شده بود و نبود و ارباب تنعم که جوهر الماس را از غایت فزاکت مزاج بدست نگرفتندی پارچه نمک را در بن دستارها پنهان کرده در وقت خوردن طعام آنرا از دستار بیرون آورده اندکی از آن بر روی زبان می‌رسانیدند چون از طعام خوردن فارغ میشدند آن را باز پنهان میکردند -

* شعر *

ز شوری نشان چشم دوران نداشت نمک جز لب لعل خوبان نداشت
چون مدت هفتمه آیام محاصره پر مخاطره امتداد یافت خبر توجه رایات
شاهی در اردوی آن سالک طریق تباهی شایع شد و مقارن این حال خبر رسید
که زینش بهادر که از قبل عبید خان در دامغان حاکم بود با مقدمه جیش شاهی
محاربه کرده بقتل آمده و عبید خان از ظاهر هرات کوچ کرده راه فرار پیش
گرفت و توجه شاه دین پناه و قتل زینش رقمزده کلک بیان خواهد شد انشاء
الله تعالی *

گفتار اندر محاربه نمودن زینش از یک با زینل خان و جگرگه سلطان

اندروین سال زینش بهادر از دامغان با جمعی از ازبکان بغیروزکوه آمده در آن
اوان زینل خان و جگرگه سلطان و مصطفی سلطان و جمعی از مردان بیسمان

(۱) کاروان

(۲) به تشیع هرات شهرت ندارند ا تشیع شهرت ندارند ب

(۳) تا ایشانرا ندارند

(۴) و غیرهم

که از جنس خوردنی چیزی بدرون شهر نبردند و آب را از محصوران شهر و محبوسان بی بهر گرفته افهاری عافیت آن دیار را بخاک و خاشاک ظلم انباشت منقولست که شخصی در لباس گدائی اندک نمکی بدرون شهر می آرد و بهمان لباس از شهر بیرون می آید یکی از خبیثان بعید رسانید که مردی نمک بدرون شهر میبرد خان فرمود که او را بر سر بازار آورده باقیه وجهی بقتل آورند چون عبید خان چهار ماه در حوالی هرات با لشکر و سپاه نشست هرگز آن گروه بی غیرت جنگ پیش می بردند بسیاری ازیشان آزرد و مرده خاسر و خایب مقرون بانواع معایب مراجعت می نمودند درین اثنا یاری بیگ که امیر الامرأ بود از بلده بخارا آمده بعید خان اعراض و اعتراض کرده که نشستن و جنگ کردن در کوچه بند فتح میسر نمیشود لایق آنکه درین دو روز باتفاق سپاه عاتم سوز از اطراف و جوانب جنگ اندازیم و مقصود را بچنگ آوریم بعد از آن با سرداران ازبکانه باین داعیه برای تماشای کوچه بند بابا آلهی چند کس سوار شده بعد از تماشای بسیار و آرزویشمار از راه کوچها عبورش بکوچه بندی که در محاذی برج خاکستر بود افتاد و ملازمان خود را گذاشته از پی تماشا در رفتار آمد در آن حین توپچی از حارسان آن سرزمین تغنگی بجانبش انداخت بر وی خورده خدمتش از مرکب عزت بخاک مذلت افتاد فی الفور سرش از تن جدا کرده اسب و یراق او نزد حسین خان آورد از کیسه وی مهری بیرون آوردند و بر کاغذ زدند و در آنجا منقوش بود که العبد یاری بن جان وفا میرزا در آن حین یکی از ملازمان وی از پی تحقیق قتل او بشهر در آمده احوال او را معلوم کرده معاودت نمود در آن روز که قتل این مفسد واقع شد از ولایت دامغان از نزد زینش بهادر شخصی آمد و خبر قتل زینلخان آورد و از وصول این خبر نشاط بسیار بر عبید خان عارض شد که محصرمان قدیمش گفتند که ما او را هرگز اینچنین شگفته ندیدیم و در آخر همان روز که یاری کشته شد آن نشاط بغم مبدل گردید چون ایام محاصره هرات امتداد یافت و مرض جوع شیوع یافته قافله عیش بدیار عدم

گریزان ز میدان کین خیلها ز خون رفته دنبالشان سیلها
 فتاده به سر علم (۱) گردناک چو خورشید جا کرده در برج خاک
 و غنایم بسیار بدست رومیان افتاده روانه شهر بودین که پای تخت ولایت
 انگرس بود شدند (۲) فرزند آفرندیش با پیشکش فراوان بنزد خواندگار آمد و شهر
 و قلعه را تسلیم نمود خواندگار حکومت آن دیار را باو ارزانی داشته باسلامبول
 معاودت نمود *

وقایع متنوعه

درین سال در ییلاق گزل دره در روز پنجشنبه پنجم شوال بانگیز چوهه
 سلطان دیو سلطان روملو کشته شد و قوشون او را به یکی از ملازمان او که سلیمان
 بیگ روملو نام داشت دادند چوهه سلطان وکیل شد اندرین سال قشلاق در
 قزین واقع شد *

گفتار در محاصره نمودن عبید خان دار السلطنة هرات را

چون عبید خان در الکلی غوریان قشلاق نمود حسین خان برج و باره
 هرات را تعمیر نموده دروازه را بمردان معتبر سپرد و گذرها و کوچها را تعمیر
 نمود عبید خان در اوایل بهار در استوای لیل و نهار در قریه شامیان که قریب
 شهر بند هرات واقعست شامیان بارگاه برافراخت و دوسه نوبت عساکر از یک
 جنگ انداختند اما بنابر استحکام شهر و شجاعت شامیان بهرام قهرگاری از
 پیش نبردند حسین خان با جماعت شامیان مانند شیر زیان و ببر دمان بمیدان
 مردی تاخته غایت شجاعت بجا می آوردند و در مصادمات روز صدمه شیر
 بر نمی تافتند و بنوک تیرو سنان موم می شکافتند عبید خان معلوم کرد که
 گرفتن شهر هرات بکنج میسر نیست ازبکان ظالم را براهها و گذرها باز داشت

(۲) فرزند را ندارد

(۱) فتاده مه سر گردناک ج

آتشبار ابرهیم پاشا را شکسته بر قلب خواندگار رسانید ینگچریان و توبچیان بیکبار توب و تفنگ برجیش فرنگ ریختند -

پی ماتم کشتگان مهر و ماه ز دود تفک در لباس سیاه
تیر دیده دوز حلقه زره را در عینه جوشن میدوخت و تفنگ مرگ آهنگ
صاعقه کودار با آتش زخم جگر مردان کارزار و دلیوان نامدار می سوخت و ضربزنک
ینگچریان میدان جنگ مرغ روح را از قفس قالب از فضای عالم ارواح پرواز
میداد سلطان سلیمان خنجر آبدار از نیام آخته با لشکر قالب بر مخالفان حمله نمود
* نظم *

سلیمانیش بین که خنجر کشید فرو رفته خورشید را بر کشید
دلاوران فرنگ و هزبران میدان جنگ ثابت قدم نموده دست به تیر و کمان
و سیف بردند و حمله نمودند شمشیر آبدار از تارک مغفر تا دامن زره بسان
قبای گل و خفتان لاله چاک میزد و از خون بچه‌ره نیلوفری رنگ طبرخون
میداد و فرش زمین را از آب بقم رنگین میکرد -
* نظم *

ز شمشیر چاک افکن تا بنزاک بر آمد ز هر جانبی چاک چاک
بکوشش دلیران شمشیر گیر بسرعت دوان پیش شمشیر و تیر
بعد از قتل و جدال بسیار لشکر کفر و ضلال از صف جنگ و جدال پشت
بهزیمت دادند و از یأس و هراس جنود روم روی از میدان ستیز به بیابان گریز
نهادند و از غایت سرعت و کمال عجله رکاب از عنان و نشیب از فراز نشناختند
* نظم *

شکسته سلاح و گسسته کمر نه پروای دست و نه پروای سر
در آن اثنا فرهاد پاشا با لشکر انداواي تعاقب کرده شمشیر برایشان نهاد و دمار
از ایشان بر آورد و (۱) درین اثنا که سلاطین کفار بود بمدد رسید گبران تصور نمودند
که از سپاه روم است که عقب ایشانرا گرفته بیکبار از هم فرو ریختند جنود روم
ایشان را تعاقب کرده جمع کثیری از کفار را بقتل آوردند -

(۱) کذا فی اب سلطان کفار بود ج واضح است که چیزی اینجا افتاده است

گفتار در قضایائی که در بلاد روم واقع شده و محاربه نمودن سلطان^(۱) سلیمان با کفار فرنگ

درین سال سلیمان پادشاه روم لشکر آن مرز و بوم را جمع آورده روانه دیار
انگرس گردید و رومیان فوج فوج روانه شدند چون بکنار آب تونه رسیدند خواندگار
حکم کرد که بر سر آب پل بزدند اطاعت گذاران در زمان دست مهارت بر
گشادند و جسر معتبر بستند و رومیان عبور نمودند^(۲) آفرندیش قرال اردل بان
در کنار آب تونه در موضع مهاج سپاه خود را جمع آورده بودند همه توپها و عرابها
در پیش داشته جای خود را محکم گردانیده بمحاربه و مقاتله آماده گشته چون
خواندگار با سپاه بسیار اکثر خونخوار صفها آراسته بنزدیک رسیدند جنود کفار
سوار شده روی بکارزار آوردند تغلگچیان در پیش سپاه آن روسیاه ایستاده آماده
جدال و قتال بودند ازینجانب خوانگار پرتو التفات بر ترتیب سپاه انداخت
و بر حسب اشاره ابراهیم پاشا وزیر اعظم بر زمین قرار گرفت و در میسر قاسم
پاشا و فرهاد پاشا و علی پاشا ایستادند و ارکان زمین از بار سلاح و مواکب تزلزل
پذیرفت و سقف آسمان از زخم نعال مراکب در جنبش آمد خاک بطارم
انلاک رسید بروی هوا از تکاشف غبار ابری^(۳) تیره پیکر بلکه زمین دیگر
پیدا شد -

هوا از گرد رهاواران به تنگی چون دل عاشق

زمین از زخم خونخواران بسرخي چون رخ جانان

^(۴) آفرندیش با جیش خویش بر جوانگار لشکر روم حمله نمودند ایشان را از
جای خود کنده بقلب خواندگار رسانیدند^(۵) اردل بان بضرر تیغ آبدار و سنان

(۲) امرش قرال داردل بان! در کنار آب چ دمرش

(۱) سلیم ۱

(۴) افرین ریش ب در نسخه

(۳) نیره ۱

(۵) از دل جان بطرب! از دل جان بضرر چ

خان است دمیری سلطان گفت (۱) صلاح در آنست که بشهر رویم و کس بشاه
دین پناه فرستاده اعلام نمائیم اخی سلطان بزبان آورده گفت -

نه بیند ز من دشمن بد گمان بجز روی شمشیر و پشت کمان
عبید خان بتعبیه سپاه پرداخت مقرر شد که قنبر علی با جمعی از سالکان
طریق پردلی در جوانغار قرار گیرد و زینش بهادر با جمعی از مردمان با تهور
از برانغار رو بمعرکه کارزار آورد عبید خان در قول توقف نمود ازین جانب اخی
سلطان در قلب قرار گرفت و دمیری سلطان در میمنه باز داشت ضبط میسر را
بشاه علی بیگ رجوع نمود و غازیان در غایت دهشت و اضطراب دست استعمال
بآلت کارزار برده واقع جای حیرت بود که غازیان دو هزار و پانصد سوار بودند
و از بکیه از بیست هزار متجاوز بودند و صدای نفیر و صور در خم نیلگون
گردون افتاد دلاوران حمله کردند از بکان باقدام مدافعت پیش رفته بیاد حمله
آتش قتال را مشتعل گردانیده دلاوران از بکان حمله کردند چشمه نور بخش
آفتاب از غبار معرکه تیره شده و چشملهای کواکب ثواقب از گرد سپاه سیاه
و خیره گشت -

زمین شد چنان گرد و هرسو شتافت که در زیر و بالا سپهرش نیافت
و دمیری سلطان بزخم سنان دشمنان خیره سر را از جای کنده بر قلب رسانید
جمعی کثیر از بکان از قلب بیرون آمده حمله کردند و دمیری سلطان را از
پیش برداشته از پس قول در آمده (۲) شیهه کردند اخی سلطان خود را
بر قلب عبید خان زده دست باستعمال تیغ و شمشیر بردند و بزخم یکی از
از بکان از اسب افتاد عبید خان را استیلاء میسر شد و دمیری سلطان نیز بعد از ظاهر
ساختن جلالت و پهلوانی بجهان جاودانی شتافت اخی سلطان را زنده بزد
عبید خان آوردند دشنام چند عبید را داد و بحکم او کشته گردید زینلخان چون
این خبر را شنید استراباک را گذاشته بغیروز کوه رفت و عبید خان حکومت
استراباک را بزینش بهادر داده خود متوجه هرات گردید و در غوریان قشلاق نمود *

مکاربه نمودن عبید خان با اخي سلطان و دمري سلطان و کشته شدن ایشان

درین سال عبید خان با لشکر پیلتن و بهادران صف شکن علم عزیمت بصوب استرآباد بر افراخت بعد از وصول آن مردود بدان حدود قراولان زینلخان که سردار ایشان قیایا بیگ استاجلو بود قدم جلادت پیش نهاده جنگهای مردانه کرد و بعضی غازیان دست ناتوانی در نطق الفراق مما لا یطاق زدند اما سردار آن سپاه جرّار^(۱) قیایا بیگ قاجار چون بدر دمان جگر گاه از بکان میدرید و بهر طرف که حمله میکرد مخالفان را چون صید وحشی میداند - * نظم *

ز تیرش تو گفתי که در مغز ترگ همی آشیان کرده زنبور مرگ
به تیغ و سنان هر کجا کینه توخت گهی دل درید و گهی سینه سوخت
همیکرد شمشیرش اندر شتاب هم اندر هوا کرگسان را کباب
جوشان و خروشان قرب چهار فرسنگ جنگ میکرد آخر منہزم باز گردید زینل
خان کوچ متعلقانرا برداشته متوجّه ولایت ری شد عبید خان ولایت استرآباد را
بولد خود عبد العزیز سلطان رجوع نموده بجاذب بلخ معاودت نمود و زینل خان
و اخي سلطان و پیر قلی سلطان را که شاه دین پناه بکومک مردم خراسان
فرستاده بود ملحق ساخته بطرف استرآباد مراجعت نمود عبد العزیز سلطان
ازیشان گریخته و گریان و فالان پیش پدر آمد و شرح واقعه را باز گفت عبید
خان را از استماع این خبر دود حیرت بسر بر آمده آتش غیوت در درون او زیانه
زدن گرفت روانه بسطام گردید منقلای سپاه آن بلده را غارت نموده و داروغه آن
دیار^(۲) ازبکی را بقتل آورده سوش را باسترآباد برد چون اخي سلطان خبر
ازبکان را در بسطام شنید سلاح بر خود راست کرده متوجّه آن دیار گردید در آن
طرف بسطام سیاهی^(۳) مشاهده دید امرأ گشت مشخص شد که عبید

(۲) ازبکی ا

(۱) قیایا بیگ ا

(۳) مشاهده امرأ ا

در پیش آن سپاه پیل صفت مار زخم مور شمار^(۱) صف کارزار بیاراستند امری از سرعتی که در حرکت مینمودند باز ایستادند و بتعبیه سپاه پرداختند دیو سلطان در قلب آرام گرفت چوهه سلطان در میمنه اقامت نمود ذو القدر اوغلی محمد خان در طرح قرار گرفت بار اول تاج الدین بیگ که در جلادت و مردانگی یگانه روزگار بود کالبرق الخاطف و الريح العاصف بر قلب لشکر اسب انداخته و صف سپاه را شکافته درمیان کتلها که در عقب^(۲) قوشون بود رسید و از قفای او کپک سلطان و منتشا سلطان و^(۳) قازوق سلطان و بدر بیگ و سایر استاجلویان حمله کردند و شعله سنان پر دالان خرمین حیات جوانان بسوخت و از باد حمله پهلوانان آتش کینه بر افروخت -

* نظم *

سنان تیز کرد آتش رستخیز بعالم فکند آتش از خوی تیز
شمشیر از تیز زبانی دشمن بدخو را خاموش می ساخت و کمان از کمال نخوت و کبر پشت بر جانب مخالف کرده عذرا بر خاک مذلت می انداخت
در آن روز دلاوران استاجلو جنگی کردند که داستان رستم و اسفندیار را جهانیان فراموش کردند دیو سلطان و چوهه سلطان نیز -

* نظم *

بنوک سنان و به تیر خدنگ رهوند از روی خورشید زنگ
در اثنای ستیز و^(۴) آویز ذو القدر اوغلی محمد خان از پهلوی استاجلویان در آمده و تیغ بیدریغ بریشان نهاده آرزوی که سالها ذخیره خاطر داشت هیچ از آن در دل باقی نگذاشت کپک سلطان و تاج الدین بیگ و درویش بیگ با فوجی از دلاوران استاجلو بقتل آمدند و منتشا سلطان و قازوق سلطان صف سپاه را شکافته بدر رفتند و بمشقت بسیار بگیلان رسیدند امرای نامدار باغایم بیسمار متوجه درگاه اعلی شدند در زنجانه رود بارو ملحق شدند *

(۲) قوشان ا

(۴) آیز ا

(۱) صفت ا

(۳) قازاق ب

و در مقام آن بود که مهرهٔ مراد در آینهٔ مقصود بچه وجه رو نماید و کدام منصوبه مهرهٔ امید از ششدر غم بیرون آورد بنابر آن در آن اوان با سپاه فراوان از گیلان رایت عزیمت بطرف اردبیل بر افراخت بادنجان سلطان روملو که عمر شریفش نمود مرحله از مراحل زندگانی طی کرده بود بواسطهٔ کبر سن خللی تمام بجوهر عقلش راه یافته در اردبیل ساکن بود باتفاق ایقوت بیگ روملو و مقصود بیگ^(۱) چینی و امرای طالش و قرب سه هزار و هشتصد سوار باستقبال شتافت در قرا درهٔ بیکدیگر رسیدند و در برابر هم صف آراستند منتشا سلطان با فوجی که غبار معرکه را توتیای دیدهٔ دولت دانستندی و آب حیات را از ظلمات رزمگه جستندی بر قالب ایشان حمله نمودند بادنجان سلطان باوجود لشکر بسیار و غرور بیشمار غبار بی ناموسی بر فرق خویش بیخته از پیش اندک نفری فرار اختیار نمود و استاجلویان ایشان را تعاقب کرده احمد آقا چاوشلو در آن اوان توغاجی قازوق سلطان بود بادنجان سلطان را بقتل آورد سروری را بنزد امرأ آورد استاجلویان بشهر در آمدند احرام زیارت حضرت سلطان اولیا شیخ صفی الدین اسحق بسته بادب تمام و غایت احترام شرط زیارت بجای آوردند و علم عزیمت بجانب تبریز بر افراختند چون خبر قتل بادنجان سلطان در ستیز و رفتن امرای استاجلو به تبریز به شاه دین پناه رسید دیو سلطان و چوهه سلطان و ذوالقدر اوغلی محمد خان را با هشت هزار سوار نیزه گذار و هزار قورچی بجنگ ایشان فرستاد امرأ بسرعت تمام بطرف معاندان ایلغار نمودند در آن زمان استاجلویان به تبریز رسیدند چون از آمدن دیو سلطان [خبر یافتند] بطرف چخور سعد شتافتند امرای وافر تهوّر چون بحدود شرور رسیدند ناگاه کپک سلطان با دلاوران که صخره از تیغ کوه گذار ایشان ذرهٔ گشتی و ذرهٔ از نوک پیکان مو شکاف هریک بصد پاره شدی^(۲) پیدا شد قرب هزار سوار -

* نظم *

همه بر ستوران فولاد سم گهروار در بحر فولاد گم
در آهن دلی رشک خارا همه چو تیغ اجل بی مدارا همه

و قلم طلبیده بدست خویش رخصت ایشان نوشته مهر کرده بدیشان سپرد
و شامیان در زمان نزد یار احمد خلیفه که سردار ایشان بود رفتند و کیفیت سخن
خواجه را بوی گفتند یار احمد باتفاق ایشان خانه خواجه را احاطه کردند ملازمان
خواجه بدفع مشغول شدند آخر شامیان زور آورده پسر خواجه را بقتل آوردند
و تمامی اقربا و نوکران خواجه را که قرب صد فقر بودند شربت فداء چشانیدند
درویش بیگ روملو خواجه را گرفته مشار الیه التماس نمود که مرا نزد سام
میرزا برود که اگر کشتنی باشم مرا بکشید درویش بیگ جامه بسر او انداخت
که کسی او را نشناسد بعضی از شامیان او را شناخته بقتل آوردند و وی بغایت
کرم بود و در ماه رمضان هر کس که استعداد گوشت خریدن نداشت زیاده
از آنچه در آن ماه او را کافی بود بوی دادی در اوایل زمستان بمحتاجان
عور جامه‌های پنبه دار و پوستین حرارت شعار ارزانی داشتی و مقرر کرده بود
که مریضان محتاج اسباب علاج از شربت خانه او ستانند و یکی از ملازمان
خود را تعیین کرده بود که هر روز در اطراف ولایت گردیدی غریبی که فوت شده
باشد او را کفن دادی و از مردم اکابر کسی که بصحبت او می‌رسید از وی می‌پرسید
که اگر در جوار تو محتاجی باشد مرا اعلام کن تا احتیاج او را بر آورم *

گفتار در قضایائی که در سنه ثلث و ثلثین

و تسعمایه واقع گردیده محاربه نمودن دیو و چوهه

سلطان و امرای استاجلو در موضع شرور

و شکست یافتن ایشان و کشته

شدن کپک سلطان

کپک سلطان از آن زمان که از دستبرد دلاوران بگیلان رفته بود روز و شب
در فکر آن بود که بچه طریق منصب و کالت را از دست دیو سلطان بیرون آورد

گردید بعد از دو سال بابر پادشاه ویرا طلب نموده محمد زمان بلخ را گذاشته متوجه آگره گردید کسکی قرا سلطان بر بلخ مستولی شد میرزا محمد زمان با آگره رسید بابر پادشاه ویرا رعایت کرده مبلغ بیست هزار تومان الکا باو عنایت نمود *

جنگ زین الدین سلطان با چغتای بهادر

درین سال چغتای بهادر با سه هزار سوار^(۱) آبچین پوش با جوش و خروش بتاخت خراسان آمده غارت کرده علم مراجعت بر افراشت چون زین الدین سلطان شاهرلو حاکم اسفراین این خبر را شنید و محمود بیگ را با جمعی از ملازمان بجنگ از بکان ارسال نمود در شش فرسخی اسفراین سپاه ظفر قرین با از بکان بی دین رسیدند^(۲) از طرفین دست بآلات نبرد بردند کشتش و کوشش بآن مرتبه انجامید که ازینجانب که ششصد سوار بودند سیصد کشته شدند و از جانب ازبک که سه هزار بودند هفتصد نفر قتل آمدند^(۳) و شب از طرفین بموافقت شهسوار گردون عثمان از میدان کارزار بر تافتند سپاه ازبک راه بخارا پیش گرفتند و غازیان باسفراین عود نمودند *

وقایع متنوعه

درین سال شاه دین پناه در قزوین قشلاق نمودند درین سال کار کیا احمد حاکم لاهجان در قزوین بمخدمت پادشاه ظفر قرین آمد منظور نظر گشته بوطن خود مراجعت نمود *

کشته شدن خواجه حبیب الله

روزی به بازی نزد مشغول بود جماعتی شاملویان که مرسوم بدیشان نرسیده بود نزد خواجه آمده آواز بلند کردند و گفتند که چون مواجب بدست ما نمی آید از نوکری ما را اخراج کن خواجه گفت شما را رخصت دادم ایشان در برابر گفتند پس چیزی بنویس که خط راه باشد خواجه از کمال غرور درات

گفتار در گرفتن عبید خان شهر طوس را

چون اختلاف امرای درگاه و قتل خواجه حبیب الله و استیلای^(۱) شامیان و مردن دورمیش خان و قتل برون سلطان و پریشانی خراسان بعید خان رسید از آب آمویه عبور کرده بمرو آمد آنگاه با فیل و سپاه روانه شهر طوس شد با زمره از سلطانان و بهادران بظاهر آن بلده خرامید و آن شهر را چون دایره درمیان گرفت در آنزمان خانه کوچ برون سلطان در آن مکان بود و غازیان بدفع و منع ایشان از شهر بیرون آمده مقابله نمودند و زمان کشش و کوشش از صبح تا رواج امتداد یافت و غازیان بشهر آمدند و عبید خان ایشان را احاطه نمود و غازیان مدت چند ماه در آن محاصره مصابرت می نمودند در آن اثنا نایره جوع در کانون سپاه محصوران بغایت شیوع یافت و دود دل گرسنگان از کوزه فار در گذشت و قلّت ذخیره بمرتبه رسید که چرم کهنه را جوشانیده می خوردند و بعضی که اسب داشتند رگ ایشان را گشاده خون تغارل میکردند و بجهت علیق اسبان چوب تراشیده بعوض کاه میدادند *

* نظم *

فشرد آنچنان قحط پای ثبات که نایاب شد نان چو آب حیات
 گرسنه شکم بر نمد دوخت چشم که همسایه گوشت بودست و پشم
 و غازیان نزد حکام خراسان فرستاده کومک طلبیدند هیچ کس بغریاد نرسید
 معسکت محصوران از حد^(۲) طاقت در گذشت جنود از بکینه پریشان مستولی شدند و ولایت معهود بتصرف آن قوم مردود در آمد عبید خان یکی از معتمدان خود را در آنجا گذاشته روانه استرآباد گردید *

گرفتن کسکن قرا سلطان از یک بلخ را

درین سال کسکن قرا سلطان ولد جانی بیگ سلطان در درو محصول با بسیاری از ازبکان مجهول بظاهر بلخ آمد محمد زمان میرزا در آن بلده متحصّن

همه زنده فیلان گردون شکوه به تندی چو دریا بهیکل چو کوه
متوجه میدان قتال گردیدند بخیال آنکه بابر پادشاه از آمدن او آگاه گردد و لاهور
را گذاشته بکابل مراجعت نماید بخلاف تصور بابر پادشاه تیغ کین از نیام آخته
و رایت نصرت آیت افراخته و باجیش نامعدود بصوب سلطان ابراهیم روان
شد و در موضع پانی پنت تلاقی فریقین دست داد و گرد میدان بر فرق فرقدان
نشسته و آن دو گروه با شکوه چون زنبوران خشم آورد در یکدیگر افتادند و تیر
و شمشیر بفرق یکدیگر نهادند -

ز برنده شمشیر تارک شکاف شکاف اندر آمد ز تارک بناف
گران گرز درد سر سروران وز آن درد سر سروران سر گران
ندای فلکی و صدای ملکی بگوش هوش بابر پادشاه میرسید که آلم تر کيف
فَعَلَ رَبِّكَ بِأَصْحَابِ الْغِيْلِ جنود سلطان ابراهیم انیال را پیش راندند و سپاه
چغتای بضرب تیر و تفنگ اکثر ایشان را مجروح و بیروح ساختند *

ز هر گوشه فیلان خرطوم جنگ چو قندیل پر شد ز تیر خدنگ
هندوان از میدان ستیز روی به (۱) میدان گریز نهادند در آن دیار از ایشان دیار نماند
* نظم *

گریزان شده (۲) رنگی خانه سوز بد آنسان که خیل شب از ترک روز
رمیدند دیوان ز جان نا امید چو زاغان ز پرواز باز سفید
سپاهان برابر بخاک سپاه چو سایه شده پایمال سپاه
ز برق تفک گرم و سرکش همه گریزنده چون دود از آتش همه
سلطان ابراهیم همعنان خوف و بیم پناه (۳) بویرانگ برده ملازمان بابر پادشاه
او را گرفته بقتل آوردند و حکومت دهلی را (۴) بقتل قوم داده روانه آگره گردید
و بلاد همد را متصرف گشت *

(۲) رنگی ۱ هندی ب

(۱) پایان ب

(۳) بویرانگ ۱

(۴) بقتل قدم و روانه گره گردانیدند ۱ روانه گر گردید ب

شاه دین پناه اردو را در خلخال گذاشته ایلغار فرمودند دیو سلطان و چوهه سلطان و محمد خان ذو القدر اوغلی و اخي سلطان و دمري سلطان را منقلبی گردانید چون ایشان بکوالی خرزویل رسیدند ناگاه کپک و منتشا سلطان و قزاق سلطان و کرد بیگ و بدر بیگ و قلیچ خان میمنه و میسره را آراسته مانند شیر ژبان و ببر دمان از جنگل گیلان بیرون آمده در برابر ایشان صف آرای شدند و آن دو لشکر خونخوار و آن در دریای (۱) ذخار به تموج آمدند و غبار معرکه پیگار تصاعد نمود و شمشیر آبدار سرهای سران را بر خاک مذلت انداخت -

* نظم *

فرو ریخت چندان سر و دست و پای کز آن جنس خالی نشد هیچ جای
بیارید چندان نم خون ز تیغ که صد سال بلران ببارد ز میغ
آخر الامر نسیم ظفر ربّانی بر پرچم امرای شاهی وزید کپک سلطان پای در
وادی فرار آورده امرأ ایشان را تعاقب کردند و اکثر گیلکان را بقتل آوردند و کپک
و منتشا کبگوش از مخلب عقاب خلاص گشته بمشقت تمام بگیلان رفتند *

گفتار در محاربه نمودن بابر پادشاه با افغانان

و مستولی شدن بر بلاد هند

درین سال پادشاه بهرام تهور ظهیر الدین محمد بابر متوجه ولایت (۲) بهره گشت چون سپاه افغان از توجه پادشاه عالیجاه خبر یافتند آن دیار را انداخته فرار نمود بابر پادشاه آنولایت را بیکی از ملازمان سپرده بصوب کابل عود نمود درین سال بطرف لاهور روان شده آن بلده را نیز تصرف نمود سلطان ابراهیم که والی هند بود با لشکر از ریگ بیابان افزون و از حساب محاسبان بیرون با (۳) اقیال کوه پیکر عفریت منظر -

(۲) نهره در نسخها

(۱) ذخار ۱

(۳) اقیال ۱

منکوب و دشمنان مملکت را مقهور میگردانیدند کپک سلطان و منتشا سلطان
 بر امرای تکلو اسب انداختند و از گرد فعال مرکبان چشمه آفتاب
 بپوشید و از غبار سم اسبان بسیط غبراً پردۀ اغبر بر سر کشید - * نظم *

نمودار گشت از غبار سمنسد

زمین دگر بر سپهر بلند

ز گردی که از چشم افلاک ریخت

زمین بر سر از دست خود خاک ریخت

کپک سلطان و منتشا سلطان چون رعد در نیسان و برق در نیستان میجوشیدند
 و میخروشیدند و از هر دو طرف می تاختند و مبارز می انداختند بهر ضرب
 شمشیری شیری بجانب دم روان میساختند و بهر زخم پیکانی پهلوانی را بر
 خاک هلاک می انداختند - * نظم *

بهر جا که ایشان نهادند پی تو گفתי که افتاد آتش به نی

زمین را ز خون باز نشناختند همی اسب بر کشتگان تاختند

همه رزمگه گشته بد کوه کوه بهم بر فگنده ز هر دو گروه

شکست بر تکلو افتاد برون سلطان و قراچه سلطان بقتل آمدند استاجلویان ایشان را
 تعاقب کرده در پس قلب گردانند پادشاه سلیمان مکان با فوجی از قورچیان
 بریشان حمله می نمودند - * نظم *

ثوابت شکوه و ملایک سپاه گل باغ اقبال طهماسب شاه

بجذبید بر عزم جولان دلیر باهنگ میدان چو غرنده شیر

کپک سلطان چون شهباز بلند پرواز چتر همایون را بال اقبال گشاده دید مرغ
 صفت پابست دام اضطراب گردید پایی از میدان جنگ باز کشید عنان بدست
 نامرادی داده با جمعی اندک و خونی بسیار برادی فرار شتافت قورچیان
 ایشان را تعاقب نموده جمعی را بقتل آوردند امرای استاجلو بحدود ابهر
 آمدند در آنجا ایلغار بدیشان رسیده ناچار پناه بمظفر سلطان حاکم رشت بردند
 مظفر سلطان هشت هزار پیاده بمدد ایشان فرستاد چون این خبر باردو رسید

دست صلاح از آستین صدق بیرون آورده بفرد کپک سلطان آمد و در صلاح جانبین سعی بلیغ نمود اما تقدیر آسمانی غالب آمده شرار شرّ مشتعل گشت و قطع رشته خصوصیت جزبه تیغ نیز تعلق نگرفت و مخاطبات و معاتبات و مطاعنات بمضاربات سرایت کرد و نصایحی نافع تر از آب زلال و سحر حلال نزد ایشان بسان خاک خوار و بیمقدار گشت و مواعظی روشنیتر از نور و نار پیدش او چون باد بی وزن شد -

* نظم *

بود کر ز آواز خوش بی نصیب

چه حظ مرده را از علاج طبیب

بنادان بود پند بس نا صواب

نشاید نوشتن نصیحت بر آب

و در افروختن آتش پیگار آتش پای گشتند و بباد کامگری خاک در چشم وفاداری انداخته و عفا صفت سر پر شرّ و فضول در پس (۱) قاف فتنه کشیدند با لشکر جرّار چون مهر سپهر تیغ زن و سپردار و بسان سماک و شهاب نیزه زر و خنجر گذار مانند آتش در ریاح آورد با جوش و خروش و بگردار آب از باد نارزد بجوش متوجّه میدان قتال و جدال شدند و از هر دو طرف بتصفیه صفوف و تهیه اسباب رماح و سیوف قیام نمودند و از یغجاب قلب سپاه بفرّ طلعت شاه دین پناه آرایش یافت دیو سلطان و چوّه سلطان در خدمت آنحضرت توقّف نمودند در میمنه برون سلطان تکلو و قراچه سلطان و اخی سلطان تکلو ایستادند و در میسرّه دمری سلطان شاملو و ذوالقدر اوغلی محمد خان قرار گرفتند و جنود استاجلو را از طرف قول چشم امید بنور ماهچه لوی کپک سلطان روشن بود در برانغار از فرو شکوه مفتشا سلطان مستحکم می نمود و جوانغار از لمعان تیغ و سفای قزاق سلطان آرایش داشت و چون آن دو سپاه کینه خواه باین ترتیب بیکدیگر رسیدند زمانه را دل از حسرت خون شد که چنین دو لشکر از یک جنس بایست که بموافقت یکدیگر اعدای دولت را

مفسدان و سوزیان و انزجار مرتکبان فجور بحسب المقدور مساعی جمیله بظهور رسانید و عامّه عوام را بتعلیم شرایع احکام اسلام ترغیب و تکلیف نمود درین سال از عالم فانی انتقال نمود و نعش او را بموجب وصیتش نقل حایر کربله کردند و در آنجا دفن (۱) نمودند *

گفتار در قضایائی که در سنه اثنی و ثلثین و تسعمایه واقع گردیده محاربه نمودن شاه دین پناه با امرای استاجلو

درین سال بواسطه قطع الکا امرای استاجلو آغاز مخالفت کرده کپک سلطان در اوایل شهر رجب از طریق خلخال بسلطانیّه آمد منتشا سلطان و قلیچ خان و کرد بیگ و بدر بیگ بروی ملحق شدند و متوجه میدان قتال گردیدند چون دیو سلطان و چوهره سلطان از مخالفت امرای استاجلو واقف گشتند با لشکری که محاسب خیال از استیفای اعداد ابطال رجال آن عاجز آید در خدمت شاه دین پناه متوجه ایشان شدند و در موضع (۲) سکسجک نزول نمودند و در خاطر امرأ گذشت که نوبت دیگر با کپک سلطان طرح مصالحه اندازند و نایره آن فتنه را بآب تدبیر منتفی سازند و غبار وحشت و آتش فتنه که در میان برخاسته و (۳) بر افروخته است بزلال موعظه و نصیحت فرو نشانند قاسم خلیفه و رساق (۴) را برسم رسالت نزد امرای استاجلو ارسال نمودند و در باب تمهید اساس وفاق و قطع شجره نفاق فصل مشیع پیغام فرمودند قاسم خلیفه و رساق بمقتضای نص و آن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتُلُوا فَاَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا عَمَل نموده دراعه موافقت پوشیده

(۱) بعد از آن در ب و از جمله تصانیفش اخلاق ناصری و رساله هیأت و زیج خانی و حال آنکه اینها از تصانیف نصیر الدین طوسی است *

(۲) سکسجک ب سکسجک ا سکسجک ج (۳) بر افروخته ا

(۴) از اینجا تا فرمودند ب ندارد

جمله نلامذه مولانا جلال الدین محمد دوانی بود بعد از آن در هرات در خدمت مولانا شیخ حسن محکّسب شرح طوالع مطالعه فرموده آخر صدر خاقان اسکندر شان شد چنانچه مذکور گشت و میرزا شاه حسین باری در مقام کدورت سلوک می نمود بنابر آن امیر غیاث الدین منصور را بیایه سریر اعلی طلب کرد تا او را باری شریک گرداند اما بوقوع مقرون نشد مکرراً میانه ایشان مباحثه واقع شد و چون مطایبه و هزل بر مزاج امیر جمال الدین محمد غالب بود مباحثه را بظرافت منجر می ساخت و میر غیاث الدین منصور بلا حصول مقاصد بجانب شیراز مراجعت فرمود و مولانا خلیل الله منجم کاشی این رباعی را در سلک نظم آورد -

ای میر بالقاب مقید رفتی نداشتی ترا خلیفه جد رفتی
تعظیم تو آخر نه چو اول کردند افسوس که نیک آمدی و بد رفتی

در مرتبه اول که خاتم المجتهدین وارث العلوم سید المرسلین شیخ علی از عراق عرب متوجه پایه سریر خلافت مصیر شد در میانه ایشان طریق محبت ظاهری مسلوک بود میر قرار داد که شیخ در نزد او شرح تجرید مولانا علی قوشچی را بگذراند و وی در خدمت شیخ علی کتاب قواعد خواند میر گفت بواسطه استفادۀ کلام این هفته خوب می نماید و بواسطه افادۀ فقه هفته آینده آخر الامر یک دو درس از امور عامه شرح تجرید بر میر گذرانید و در هفته که مقرر بود که میر درس فقه خواند میر تمارض کرده درس نخواند فی الواقع بعد از محقق بارگاه قدسی خواجه نصیر الدین محمد طوسی هیچکس در اعلام مذاهب حق جعفری و ملت ائمه اثنی عشری زیاده از آنحضرت سعی نمی کرد و در منع و زجر فسقه و فجره و قلع و قمع قوانین متبذره و در ازالۀ فجور و منکرات ^(۱) و عراقه خمور و مسکرات و اجرای درود و تعزیرات و اقامت فرائض و واجبات و اوقات جمعه و جماعات و احکام صیام و صلوات و تفحص احوال امامان و مؤذنان و اندفاع ^(۲) شرور

(۱) عراقه خمور ب عراقه خمور و مسکرات و ابرای حدود تعزیرات چ مسکرات ب چ

(۲) شرور و مفسدان ب

اجامید طریق کفران نعمت را مسلوک داشته نسبت باین حضرت این نوع سلوک میکند صلاح در آنست که توکل بر کرم خداوند ملک بخش کرده از غلبگی ایشان اندیشه نزنائیم و باستقبال شتافته ابواب جنگ و جدال بروزی ایشان گشائیم کپک سلطان این سخن را رد کرده گفت ما هر دو غلامان شاهیم و از محبتان این درگاهیم با یکدیگر نزاع نمیکنیم بعد از آن دیو سلطان را تا ترکمان کندی استقبال نموده باتفاق متوجه درگاه عالم پناه شدند و در جنداب شرف ملازمت یافتند دیو سلطان قارنجه بیگ استاجلو و نارین بیگ قاجار را که خمیر مایه آن فتنه بودند بقتل آورد و قاضی جهان را گرفته بقلعه نوری فرستاد و کپک سلطان را با جمیع استاجلویان روانه غزای گرجستان گردانید و بعد از رفتن ایشان تیول که متعلق استاجلو بود قطع گردانیدند کپک سلطان بواسطه ترک مخالفت چشم آن میداشت که دیو سلطان او را در وکالت شریک خود گرداند اما این اندیشه از حیز قوت بفعل نیامد -

* شعر *

منسوخ شد مروت و معدوم شد وفا
وز هر دو نام ماند چو سیمرغ و کیمیا

وقایع متنوعه

درین سال نظارت دیوان اعلیٰ را شاه دین پناه بامیر جعفر سارچی حواله نمود و اندرین سال چوه سلطان مهر بجای کپک سلطان زد و هم درین سال قشلاق در تبریز واقع شد *

متوفیات

درین سال دورمش خان بن عبدی بیگ شاملو وفات یافت شاه دین پناه حکومت هرات را ببرادر زاده حسین خان عنایت نمود علی سلطان والی شیراز درین سال از عالم فانی بجهان جاردانی شتافت شاه دین پناه حکومت آن دیار را بمراد سلطان ذوالقدر شفقت نمود امیر جمال الدین محمد استرآبادی از

سلطان والی کلهر و علی سلطان ذوالقدر حاکم شیخ از و قواجه سلطان تکلو تیولدار همدان و سایر امرای عظیم الشان نامه در قلم آورد مضمون آنکه ما باخیل و سپاه بامر شاه دین پناه بر سر از بگان کینه خواه میرویم می باید که آن عزیزان طریق اتحاد و یگانگی را منظور داشته عساکر خود را جمع آورده در بیلاق لار باردوی ظفر شعار ملحق گردند و قاصدانرا بجهت رساندن کتابات در حرکت آورد در آن تابستان در آنجا بیلاق نمود حاکم مازندران و هزار جریب و رستم دار ملازمان خود را با تحفه بیشمار بدرگاه آن امیر عالی تبار ارسال کردند امرای نامدار با سپاه بسیار در بیلاق لار بوی ملحق شدند دیو سلطان لوازم طوی و پیشکش بپرداخت اقداح ارغوانی از دست ساتیان گلزار دایر گشت (۱) و خنیاں مغنیان طرب ساز و الحان مطربان خوش آواز از عشرت خانه ناهید در گذشت - * شعر *

ز نغمه سرایان زهره نوا فرشته بچرخ آمد اندر هوا
 ز هم سویتی جام نابی بدست گرفته مهی آفتابی بدست
 مغنی چو دف را بدستان گرفت نی انگشت حیرت بدندان گرفت
 چو زلف پری پیکران تار عود ز جان حریفان بر آورد دود
 و نشانها نوشته بمهر شاه دین پناه رسانیده که همراه آورده بود بکاشان و قم و سایر ولایت عراق فرستاد و جبه و جوشن آورده بملازمان امرأ بخش کرد و بدانکه انعام و احسان مرغ دل ایشان را رام گردانید و مجموع تابع او گردیدند بامرأ گفت که شاه دین پناه متوجه تربیت و رعایت من بود کپک سلطان افساد کرد بنابر آن از آن دیار بیرون آمدم از شما میخواهم که از صمیم قلب کمر امداد بر میان بندید تا منصب و کالت از وی انتزاع نمایم امرأ باری موافقت کردند و بجاذب تبریز بعمرکت آمدند کپک سلطان چون از توجه ایشان خبردار گردید بمقربان خود مشورت نمود قارنجه بیگ گفت دیو سلطان مرد ناحق شناس و بیوفاست و باوجود چندان عواطف و اشفاق که از شاه دین پناه درباره او بوقوع

(۱) و خنیاں طرب ساز الحان مطربان خوش آواز ب
 و مغنیان طرب ساز الحان مطربان خوش آواز ج

و از غضب تیغ بزدان درگاه اندیشیده در حفظ ناموس خود باشی باشارت دورمش خان روانه کوچم خان گردانیدند پس از اطلاع مشار الیه بر مضمون مسطور باز در جنگ آمد روزی دورمش خان با فوجی از مخصوصان بر فراز برج میرزا سلطان احمد که مشرف به باغ مراد بود بر آمد جمعی از ملازمان بسردرای قرا ایشیک بجانب باغ مراد فوستان و عساکر ظفر شعار بر سمند تیز رفتار سوار شده بطرف باغ مذکور بحرکت آمدند چون بباغ سفید رسیدند که محل پاسبانان ازبکان بود جنگ عظیم واقع شد ازبکان خونریز از دست شامیان پر ستیز راه گریز پیش گرفتند دلاوران سفاک و غازیان بی باک از باغ سفید گذشته تا بدر باغ مراد راندند و یکی از دلیران بضرر گرز گران در باغ را شکسته قضا را در آنوقت عبید خان نزد سونجک محمد سلطان آمده بود و با یکدیگر صحبت میداشتند که فوجی از ازبکان سراسیمه و مضطرب نزد ایشان آمده گفتند که بر خیزید که لشکر قزلباش و شامیان اوباش از روی پرخاش زور آورده بباغ آمدند سونجک محمد سلطان از غایت اضطراب در جوی آب افتاد عبید خان از بیم تمام خود را باسب رسانیده بطرف معسکر خود گریخت و غازیان از همانجا باز گشتند چون جلالت و دلیری چنین از غازیان صادر شده معلوم ازبکان گشت که گرفتن هرات بجنگ از مقوله ممتنع است کوچ کرده روانه بلاد خود شدند *

گفتار در قضایائی که در سنه اُحدی و ثلثین و تسعمایه واقع شده

درین سال درمیان دیو سلطان روملو و کپک سلطان استاجلو بواسطه وکالت غبار نقار ارتفاع یافت چون ملازمان دیو سلطان در چخور سعد بودند از امرای استاجلو (۱) تنزل کرده رخصت رفتن خراسان و مقابله کردن با ازبکان حاصل نموده روانه ییلاق لار گردید چون پرتو وصول بر ییلاق مذکور انداخت بر چوه

(۱) ثلث ب تنزل چ

بخارا ئیان در باغ آهو قرار گرفتند سونچک سلطان با جمع بهادران در باغ مراد
لنکر اقامت انداخت و ابو سعید سلطان در قریهٔ مران قبهٔ بارگاه بلند ساخت
حاصل آن که نفس بلدهٔ هرات را از بکان ستمگار مرکزوار در میان گرفتند *

(۱) بگردد هری حلقه بست آن سپاه چو هاله که گیرد فرو گرد ماه
آنگاه از بکان بدنهای متوجه دروازهٔ فیروز آباد شدند و ملازمان خواجه حبیب الله
و سایر سرداران سپاه با سواران رزم ساز و پیادگان تفنگ انداز از محلات بیرون
خرامیدند و بباد جرأت نیران جنگ را مشتعل گردانیدند بضرب تیر و تفنگ
ایشان را مغلوب گردانیدند و روز دیگر عبید خان و سایر از بکان سوار شده قریب
یکوچه بند آمدند غازیان بضرب تفنگ مرگ آهنگ ایشان را متفرق گردانیدند

* شعر *

ز هر گوشه ابر تفک ژاله (۲) زای

چه ابری که از ژاله شد جان ربای

در آن اوقات بکرات جنود از بکبه و دشمنان خاندان صفویه بمیدان کارزار آمدند
هر گرت آن گروه بی غیرت شکست یافته خایباً و خاسراً باز میگردیدند چون
از بکان را تیر مراد بر هدف مقصود نرسید و صبح سعادت از افق طالعشان ندیدند
از در صلح در آمده حلقهٔ موافقت جنبانیدند کوچم خان نشانی بدورمش خان
فرستاد مضمون آن که ترک عذا و نزاع کرده از شهر بیرون آئید و مکاید بلده
تسلیم نمائید که در سلک امرای اینجانب اندراج یابید چون دورمش خان از
مضمون نشان واقف گشت نشانی از زبان سام میرزا بکوچم خان فرستاد
باین مضمون *

عمدة الخواتین کوچم خان بعنایت شاهانه مستظهر بوده بداند که نشانی

که به لله ام دورمش خان فرستاده بودی بنظر ما در آمد از تو بغایت عجبست
که با وجود دیدن معارک و طی مسالک و تجربه در امور و اختلاط با امثال این
امور استدعا می نمایی باید که در (۳) روز کوچ نموده بجانب ملک خود روی

امرای عالی تبار و وزرای عالی مقدار کمر خدمت بر میان بسته برجای خود ایستادند - * شعر *

ستادند شهرزادگان سپاه چو شاهان شطرنج در پیش گاه

صدر خردور در آن انجمن نشستند چون گل بصدر چمن

و سایر اکابر و اصغر بر اطراف بارگاه سپهر اشتباه قرار گرفته چشم و گوش بشارت آنحضرت نهادند و منازم دین و دولت و کار ملک و ملت رونق تمام گرفت باز از نو پادشاهان را پدید آمد سری

شاه دین پناه اعیان و امرا را بعواطف پادشانه و عوارف خسروانه اختصاص نموده همه را خاطر جوئی کرد و زمام امور مملکت را بدیو سلطان روملو رجوع نمود و نظارت دیوان اعلی را بعد از احراق جلال الدین بقاضی جهان قزوینی تفویض کرد و امیر قوام الدین حسین را در امر صدارت با امیر جلال الدین محمد استرآبادی شریک گردانید و در آن زمستان در تبریز قشلاق نمود و حکومت خراسان را بطریق سابق بدورمش خان حواله کرد عبید خان بن محمود سلطان در بخارا حاکم شد بعد قتل شبیک خان داعیه تسخیر خراسان داشت و از بیم حسام خون آشام خاقان اسکندر شان دندان طمع بناکام در گام او شکست و بمملکت بخارا قناعت نموده بجای خود نشست و درین سال باتفاق خانان چنگیز و ازبکان فتنه انگیز از آب آمویه عبور کرده متوجه خراسان شدند چون این خبر بهرات رسید تیمور اوغلی و حسین میرزا و خواجه حبیب الله و سایر غازیان دولت خواه بمجلس خان عالیجاه رفته بر بساط مشورت نشستند خاطر ایشان بتحصن قرار یافت ضبط دروازه فیروزآباد بخواجه حبیب الله قرار گرفت و دروازه عراق را تیمور اوغلی مستحکم گردانید حسین میرزا برادر خان دروازه ملک را مضبوط کرد دورمش خان با جمع غازیان در نزد سام میرزا ساکن گردیدند تا نسبت ایشان با دروب و بروج علی السویه باشد که از هر طرف مدد احتیاج باشد بزودی تواند رسید روز دیگر کوچم خان و عبید خان و سایر سلطانان بغواهی آن بلده فرود آمدند و کوچم خان در قریه شامپانه نزول نمود و عبید خان و

از دار الملل بدار السورور انتقال نمود و مدت سلطنتش بیست و سه سال بود
مملکتش تمام شیروان بعد از آن سلطان خلیل پسرش قائم مقام شد خواجه
جلال الدین خواند امیر تبریزی که بعد از میرزا شاه حسین وزیر گشته بود روزی
که وزیر شد این رباعی را خواند -

ای نور در دیده جهان افروزم
رفتی تو و چون شب سیه شد روزم
گویا من و تو دو شمع بودیم بهم
کایم ترا بکشت و من میسوزم

ما دام که لباس مستعار حیات بر قامت خلافت آنحضرت مزین بود خواجه
مومنی الیه وزیر مستقر بودند بعد از فوت خاقان اسکندر شان متقبل
وزارت حضرت شاه دین پناه گشته میان او و دیو سلطان روملو که امیر الامرأ بود
کدورتی سانع شده آخر الامر منجر بدان شد که از اشتعال نوایر غدر امیر مومنی
الیه اساس بقایش منصرف گشته خاک وجودش بباد فدا رفت مشهور است که
اورا در روزی که بوریا پیچیدند و سوزاندند این بیت مناسب حال خود میخواند -

* شعر *
گرفتم خانه در کوی بلا در من گرفت آتش
کسی کو خانه در کوی بلا گیرد چنین گیرد

جلوس شاه دین پناه شاه طهماسب بر تخت سلطنت

در چاشتگاه روز دوشنبه نوزدهم رجب پیچین ییل حضرت دین پناه ظل آله
که خلف خاقان اسکندر شانسست بر سریر سلطنت نشست در آن وقت سن
مبارکش ده سال و شش ماه و بیست روز بود -

* شعر *

طهماسب شاه عالم کز نصرت الهی
جا بعد شاه غازی بر تخت زر گرفتی
جای پدر گرفتی کردی جهان مستخر
تأریخ سلطنت شد جای پدر گرفتی

و پلنگ را بقتل می آورد آنحضرت در آیام سلطنت پنج جنگ کرده جنگ اول با فرخ یسار پادشاه شیروان در موضوع جبائی جنگ دوم با الوند در شرور جنگ سیم با سلطان مراد در آئمه قولاقی همدان جنگ چهارم با شیبک خان در حوالی مرو جنگ پنجم با سلطان سلیم در چالدران اولاد ذکور آنحضرت چهارند اول فوّاب کامیاب شاه طهماسب دوم سام میرزا سیم القاس میرزا که برهنموننی قاید ضلال قدم جرأت در وادی مخالفت نهاد چهارم ابو الفتح بهرام میرزا اولاد اناث آنحضرت پنجست اول خانش خانم دوم در صدف خلافت و کوكب افلاك ولایت پریخان خانم سیم خورشید اصحاب گردون جذاب مهین بانو سلطانم چهارم فرنگیس خانم پنجم شاه زینب خانم اولاد ذکور و اناث آنحضرت که در طفولیت وفات یافته اند ذکر ایشان درین کتاب متضمن فایده نیست بذابر آن راقم حروف پیرامون آن نگردید و در تأریخ آنحضرت گفته اند -

* شعر *

شاه گردون پناه اسمعیل آنکه چون مهر در نقاب شده
از جهان رفت و ظلّ شدش تأریخ سایه تأریخ آفتاب شده
دیگری هم در آن واقعه گوید -

* رباعی *

شاهی که چو خورشید جهان گشت مبین
برزدود غبار ظلم از روی زمین
تأریخ وفات آتش شیر کمین
از خسرو دین طلب که شد خسرو دین

قاسم خان بن سیدک خان بن جانی بیگ بن براق بن قراجه بن (۱) قوزی عاق
بن ارسل خان بن (۲) چتمای خان بن ایزرن بن (۳) ساسی بوقلی بن قولی بن
اورد بن جورجی بن چنگیز خان درین سال از عالم انتقال نمود و پادشاه شجاع
بود ممالکش دشت قپچاق و احشام قزاق بعد از و حقّ نظر خان فرزندش خان
گشت حالا فرمان فرمای دشت اوست شیخشاه بن فرخ یسار درین سال

امیر جمال الدین محمد استرآبادی بدن بی تبدیل آنحضرت را غسل داده
بعد از آن نعش او را بار دبیل برده در جوار آب و اجداد بزرگوارش دفن فرمود -

* شعر *

ز ویرانه عالمش بود زنج
نهان گشت در خاک مانند گنج

با رعایا و زیر دستان بر نهج معذلت و شفقت زندگانی میکرد از مهابتش ابواب
تعدی و تقلب بروی خالایق نمیکشودی -

* شعر *

نه شمشیر کردی ز روی ادب
برهنه تن خویشتن بر ملا
نه با حاکمان نسبت میل و قصد
نه با قاضیان وصمت ارتشا
ز کوتاه دستی در آن روزگار
نبد جاذبه در تن کهربا
هر آنکس که تبلیس کردی چو شام
چو صبحش تباشیر بودی جزا
بسان ترازو شدی سنگسار
بزر هر که مایل شدی از هوا

مدت عمویش سی و هشت سال زمان سلطنتش بیست و چهار سال مملکتش
آذربایجان و عراق عجم و خراسان و فارس و کرمان و خوزستان و بعضی اوقات
دیار بکر و بلخ و مرو را نیز متصرف بود آنحضرت در میدان رزم هزبری بود خنجر
گذار و در مجلس بزم ابری بود گوهر بار از غایت سخاوت ز تمام عیار و سنگ
بیمقدار در نظرش یکسان بود و بواسطه علو همت حاصل بکر و کان ببخشش
یکروزه اش وفا نمی نمود اکثر اوقات خزانه اش خالی بشمار میل تمام داشت
و تنها شیر را میکشت و امر کرده بود که هرکس خبر شیر بیارد و کلاه اسب
و زین بدو دهند و هر که خبر پلنگ آورد اسب بی زین و تنه میوفت و شر

صعوبت دست داد و شکست در سپاه شکی افتاد و حسین بیگ در آن معرکه شهید شد لوند بیگ (۱) بکیرم معاونت نمود مردمان شکی درویش محمد خان را که پسرش بود حاکم خود گردانیدند *

متوفیات

هم درین سال چایان سلطان استاجلو که امیر الامرأ بود وفات یافت دیو سلطان امیر الامرأ شد شاه اسمعیل بن سلطان حیدر بن سلطان جنید بن شیخ ابراهیم بن سلطان خواجه علی بن سلطان صدر الدین بن سلطان شیخ صفی الدین درین سال عرض مرض بر جوهر ذات او مستولی گشت حکامی مسیحی دم و اطبای حذاقت شیم هر چند معالجه کردند فایده نداد و ساعت بساعت ضعف پیدا کرده طبیعت از مقاومت او عاجز گشت - * شعر *

درین دقیقه بماندند جمله حکما

که آدمی چه کند با قضای کن فیکون

اصول نبض چو شد منحرف ز جنبش اصل

بالای عجز فرو رفت پای افلاطون

صلاح طبع چو سوی فساد روی نهاد

بماند بیهوده در دست بوعلی قانون

لجرم در شب دوشنبه نوزدهم شهر رجب آفتاب سپهر اقبال از برج جابه و جلال بمغرب فنا غروب نمود و نیز آسمان سلطنت از اوج عزت و کمال بسرحل زوال نقل فرمود - * شعر *

گرفتش دل از کار این کهنه فرش

پرید از قفس مرغ روحش بعرش

شد از محفل آباد عالم بدر

دلش آرزو کرد ملک دگر

تأریخ فوت او چو ضیائی ز عقل جست
آمد بگوش جان من از غیب این نداء
بر صفحه ز نور نوشتست کلک صنع
خطی که خون چکید از در دم قضا
مضمونش آنکه چون بجوارش مقام یافت
تأریخ گشت شاه شهیدان کربلا

بعد از فوت او خواجه جلال الدین محمد خواند امیر تبریزی قائم مقام او گردید *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ثلثین و تسعمایه واقع شده

چون فصل شتا بذهایت انجامید شاهد گل از پی صید دل بلبل چهره
بر افروخت و بر مسند زمرد فام نشست - * شعر *

بفرخ ترین ساعتی جم جذاب شد از تختگاه حمل کامیاب
شکفتند گلهای بفر و شکوه پراز لاله شد دامن دشت و کوه

هوای شکار و هوس تماشای بهار در سر شهسوار مضممار کارزار پیدا شد از تبریز کوچ
کرده بجانب شکی در حرکت آمد اشارت عالیّه صدور یافت که غازیان و اعیان
از مقرّ خویش اسب صحرائی را رانده در یکی از مواضع آن سرزمین جمع سازند
ایشان امثال امرشاهی کردند چون جرگه بهم رسید اسبان را گرفتند در آن اثنا
حسین بیگ والی شکی با پیشکش فراوان بدرگاه آسمان نشان آمد و منظور نظر
کیمیّا اثر گردید آنحضرت در شکار مراجعت کرد بعد از زیارت آبا و اجداد
روانّه سراب شد و در صاین کدوکی نزل نموده در آن مقام مزاج آنحضرت
انحراف یافت *

وقایع متنوعه

هم درین سال لوند بیگ گرچی لشکری بشکی کشیده حسین بیگ که حاکم
آن دیار بود با فوجی از لشکر جرّار بجنگ آمده بین الجانبین مبارزه در غایت

عروج کرده بود بیکبار بر زمین افتاد و رخت هستی برباد فنا داد و در آن اثنا کسی باوی گفت که اوقات زندگانی میرزا شاه حسین اصفهانی بنهایت انجم امید نام و نسب تأریخ وفاتش گردید آنکه قاضی از خواب در آمده لفظ میرزا شاه حسین اصفهانی را حساب نمود و چون اعداد آنکروف با آنچه در خواب باوی گفته بودند موافق یافت حیرتش زیاده شد بملزمت امیر جمال الدین صدر شتافته کیفیت واقعه را عرض کرد ناگاه آن حادثه از حیز قوت بفعل آمد خواجه ضیاء الدین میرم در مرثیه میرزا شاه حسین گفته - * شعر *

مهر سپهر لطف که از رای (۱) روشنش
 آینه فلک شده جام جهان نما
 دریای جود شاه حسین آنکه از شرف
 مثلش ندیده دیده ایام عمرها
 با قصر همتش که فلک آستان اوست
 گر سدره کوهی نکند هست منتهای
 با کوه گفته (۲) اند همانا ز حکم او
 کز زیر هر بغل رودش آب از حیا
 چون آفتاب طالع سعدش زوال یافت
 بخت سیه چو سایه اش افتاد (۳) از قضا
 از پای خوردن فلک از دست رفته است
 بفکر دست حادثه افتاد چون (۴) ز پا
 در گلشن زمانه چو گل گشت غرق خون
 چون لاله ساخت پیرهن خویش را قبا
 در کربلا که جنت عدنست شد مقیم
 فی روضة مکرمه عرضها السماء

و این سطح زبرجد خشت را ساخته صاحب جاهی چون او در امر دیوان وزارت متمکن نگشته و علو همتش بجای رسیده بود که یکروز هزار تومان برسم صله و جایزه بهر کس عنایت فرموده بود و از کمال غرور تکیه بر الطاف خسروانه کرده هیچکس را وجودی نمیکذاشت ارکان دولت قاهره را معدوم می انگاشت تا آنکه خاطر همگی ازو آزاده گشته در قلع و قمع اساس بقا و حیاتش متفق گشتند از جمله مهتر شاه قلی رکابدار که تکویدار رکابخانه بود مبلغی باقی داشت آن وزارت پناه ازو طلبیده در مقام کسر حرمت او بود و در روز چهارشنبه هشتم جمادی الاول در سنه مذکور از دولت خانه بیرون رفته متوجه منزل خود گشته در آن حین مهتر شاه قلی از غایت دغلی از عقب او در آمده خنجر از میان بر کشیده بر شانه اش زد و قورچیانی که در آنجا حاضر بودند گفته که امر شاهست که این شخص را پاره پاره کنیم ایشان نیز شمشیرها بر کشیده ویرا بقتل آوردند ازین واقعه نازله خامه عنبرین عمامه بخون غرق گشته بخاک افتاده و دوات مشکین رشکات سیاه پوشیده کاغذ بواسطه سیلان سرشک دمام چون رخسار خوبان ساده عذار از نقوش خط پاک گردید *

دوات از غصه شد با دوده دمساز
دهانش مانده از بهر فغان باز
تعجب گشت غالب آنچنانش
که ماند از درد بگشاده دهانش
درویش چون برویش گشت پر غم
زبان خامه شد زین درد ابکم

مهتر شاه قلی میرزا شاه حسین را بقتل آورده بر بارگیر قمر مسیر سوار شده متوجه شیروان شد شیخ شاه پادشاه شیروان ویرا گرفته بدرگاه عالمپناه فرستاد خاقان اسکندر شان ویرا بعلامان میرزا شاه حسین داد تا ایشان او را بقتل آورند از نوادر اتفاقات آنچه قبل از قتل میرزا بچهار روز قاضی عبد الرحمن ساوجی که برادرزاده قاضی عیسی بود در عالم رؤیا مشاهده نموده بود که میرزا شاه حسین بآسمان

کردند و سنگ اندازهای قلعه را خراب کردند حکم شد تا از ممالک محروسه
 قرب سیصد هزار پیاده بیل و کلنگ بدست آوردند و بطرف قلعه آمدند فرزنان
 مضطرب گشته رسولان سخندان نزد سلطان سلیمان فرستادند و از صلح سخن راندند بعد
 از تأکید عهد و پیمان قلعه را سپرده اموال خود را بکشتی گذاشته متوجه فرنگستان
 شدند سلطان سلیمان بر آن دیار مسلط شده به اسلامبول آمدند مولانا نیازي شاعر
 قصیده که از اول مصرعش تأریخ جلوس و از مصرع ثانی تأریخ فتح اردوس بیرون
 می آید در سلک نظم کشید و این بیت از آنجاست - * شعر *

در اول جلوسی بوی سرفرازی دویم فتح اردوس الا ای نیازی

متوفیات

امیدی طهرانی بعدت طبع سلیم سر آمد شعرای دوران بود میان او و شاه
 قوام الدین نور بخش بواسطه باغی نزاع واقع شد درین سال بایندر اولاد را
 با جمعی شب بر سر مولانا امیدی فرستاد تا چند زخم بر زدند و برحمت الاهی
 پیوست و از غضب متعّم جبار و خشم احمد مختار نیندیشید یکی از شعرا
 جهت او تأریخی گفته - * شعر *

نادر العصر امیدی مظلوم چون بنالحق شهید شد ناگاه

شب بخواب من آمد و میگفت کلی ز حال درون من آگاه

بهر تأریخ قتل من بنویس آه از خون ناحق من آه

میرزا شاه حسین در اوان شباب در اصفهان بامر معماری و بنای اشتغال داشت
 و بعد از آن متصدی امور جزویه خصوصاً وزارت داروغه آنجا که ملازم دورمش
 خان بود گشت و بعد از آن بواسطه هرگونه خدمات لایقه که بخاقان اسکندر شان
 نموده بود منظور انتظار عواطف خاقانی و مشمول مرام سلطانی شده بامر
 جلیل القدر عظیم الشان وکالت شرف اختصاص یافت فی الحقیقه که معمار این
 رواق مقوس و مهندس این طاق مقرنس^(۱) تا بنای این چرخ زمرد اساس

(۱) بنام نامی این چرخ ب

وقایع متنوعه

درین سال خاقان اسکندر شان در تبریز قشلاق نمود درین سال دورمش خان هر قویه و ناحیه که ویران بود همه را مزروع ساخت و باشارت خاقان اسکندر شان ایالت استرآباد بزیندل خان نامزد فرمود و زین الدین سلطان را بحکومت اسفراین تعیین فرمود و احمد سلطان افشار را در ولایت فرة حاکم ساخت *

متوفیات

امیر خان بن گلآبی بیگ بن امیر بیگ موصو امیر بیگ در زمان حسن پادشاه بغایت معتبر بود بامرای سلطان ابوسعید جنگهای نمایان کرد و درین سال در شب یکشنبه دوازدهم شهر شعبان امیر خان نقد جان بقابض ارواح سپرد *

گفتار در قضایائی^(۱) که در تسع و عشرين

و تسعمایه واقع شده گرفتن سلطان

سلیمان پادشاه روم^(۲) ردوس را

چون مکرراً کفار^(۳) ردوس نسبت بسطان سلیمان پادشاه روم مخالفت ظاهر کرده بودند درین سال از آب عبور کرده متوجه ردوس گردید مقال متوری که حاکم آن قلعه بود چون از آمدن رومیان آگاه گردید کس بفرنگستان فرستاده مدد طلبید سلطان سلیمان باجنود فراوان در حوالی قلعه نزول نمود از موج لشکر بسیار و ساحل آن محیط بیکبار مَصْدَقَةُ مَرَجِ الْبَصَرِینِ یَلْقَیَانِ مشاهده افتاد پادشاه روم لشکر را بتسخیر قلعه فرمان داد جیش روم بر حسب فرموده دست اقتدار از آستین سعی بیرون آورد و روی بتسخیر حصار آورده توبها و بادلیجها نصت

(۲) ردوس ب

(۱) قضایای ثمان و عشرين ب

(۳) اردوس ج

هرات متعلق باو خواهد بود عنان از توجه بادیه بد اندیشی و سرکشی انعطاف داده عازم هرات شد در آن اثناً خواجه حبیب الله از درگاه خاقان عالیجاه آمده در حوالی اردوی شاه دین پناه فرود آمد و کس نزد دورمش خان فرستاد که پروانچه چند در باب مواخذة و زراً و مقریان امیر خان بواسطه قتل امیر محمد بن یوسف دارم اگر نواب خانی صلاح داند بامیر خان ملاقات کرده احکام مذکور را ظاهر نمایم دورمش خان در جواب ارسال نمود که من راضی نیستم که امیر خان از من آزار یابد احکام معهود را (۱) اخفا کن روز دیگر خواجه حبیب الله در اثنای کوچ بامیر خان ملاقات کرد امیر خان از روی اعراض و اعتراض از وی پرسید که من نسبت بخواجه شاه حسین چه بد کردم که در مقام اصرار من است خواجه در جواب گفت که شما بی تقرب بقتل امیر محمد بن امیر یوسف که از اولاد رسول بود صلی الله علیه و آله وسلم اقدام نمودید میرزا شاه حسین از محبّان آن خاندان است امیر خان چون از خواجه این سخن شنید روی بر تافت و خواجه متوجه هرات گردید *

گفتار در قضایائی که در سنه^(۲) ثمان و عشرين و تسعمایه واقع شده

درین سال شاه دین پناه روانه درگاه خاقان اسکندر شان شد امیر خان در رکاب آنحضرت روانه گردید در روز یکشنبه آن خسرو اقلیم چهارم با لشکر زیاده از انجم بطرف آذربایجان در حرکت آمد در اثنای طی مراحل و منازل مرض مفصل عام بر مزاج امیر خان عارض شد چنانچه قوت سواری مفقود گشت از اسب غرور پیاده شده در محقق نشست شاه دین پناه چون باردوی خاقان عالیجاه رسید اعظم امرای و ارکان دولت آنحضرت را استقبال نمودند لوازم پیشکش بجای آوردند و زبان ثناء و دعا گشودند خاقان اسکندر شان بدیدار فرخ آثار شاه دین پناه مسرور گردید *

مازندران بامیر عبد الکریم قرار گرفته وی قبول نمود که هفت هزار تومان بخراند
عاصره رسانم درین سال پادشاه روم قلعه^(۱) بلغراط را فتح کرد و کفار فرنگ را از آن
دیار اخراج نمود *

متوفیات

خواجه مولانای اصفهانی در مذهب تسنن بغایت متعصب بود و در
زمان دولت خاقان اسکندر شان بهرات رفت بعد از آنکه شیبیک خان بخراسان
استیلا یافت مولانا ملازمیت خان اختیار نمود اورا دایم بواسطه عداوت اهل
بیت طعنه میزد در بخارا در پنجم جمادی الاول در سنه مذکور در گذشت از
جمله تصانیفش تاریخ عالم آرای مولانا عبد الله هاتفی خواهرزاده مولانا جامی
بود در محرم سنه مذکور بعالم آخرت شتافت از جمله منظومانش خسرو و شیرین
لیلی و مجنون هفت منظر تیمور نامه شاه نامه حضرت شاه اسمعیل امیر
محمد یوسف امیر خان اورا در روز شنبه هشتم رجب شهید گردانید چون این خبر
بخاقان اسکندر شان رسید توهم آن نمود که امیر خان سالک طریق خلاف گشته
در میدان مخالفت جولان کند دورمش خان را بایالت خراسان فرستاد امیر
خان بواسطه قتل امیر محمد بن امیر یوسف خوف بر ضمیر او استیلا یافته در
روز شنبه نوزدهم شهر ذی قعدة در رکاب شاه دین پناه بطرف ولایت سبزوار توجه
نمود آوازه انداخت که امیر محمد داعیه داشت که بابر پادشاه را بخراسان آورد
و هری را بدو دهد بعد از اطلاع باین داعیه بتیغ سیاست رشته جاننش را منقطع
گردانیدم اکنون میروم که بابر پادشاه را از میان بردارم در آن زمان دورمش خان
و زینل خان در پل مالان فرود آمدند از رفتن امیر خان آگاه شده بنزد او رفت
و امیر خان اورا ضیافت نموده بدست یاری جام فرح انجام اندوه
دوران از سر آن سروران بیرون رفته از پیاله محبت دورمش خان کلفت عذاب
میر خان بالغت مبدل شد و مشار الیه را یقین گشت که بدستور سابق ایالت

لشکر کشیدن دیو سلطان بگرجستان

درین سال لوند خان حاکم گرجستان سر از ربقه طاعت داری و گردن از طوق فرمان برداری بیرون نهاده و جمع گبران بی ایمان را بتاخت ولایت شکی فرستاد غبار بلا در آن دیار ارتفاع یافت حسن بیگ حاکم آن دیار عرضه داشت نوشته بپیایه سریر اعلیٰ فرستاده مدد طلبد خاقان اسکندر شان دیو سلطان روملو را با جمعی از امرای کبار و بهادران نامدار بمدد وی ارسال نمود دیو سلطان از فایق^(۱) و قبری عبور نموده زکم و کیرم را تاختند در قریه قری رحل اقامت انداخت لوند دانست که با پیل دملن پهلوزدن و با شیر زیان پنجه آزمون موافق عقل نیست تدبیر جز آن ندانست که از گردن کشی و سروری بجان سپاری و خدمتگاری آید و چون خاطر وی بدین رای صواب نمای قرار گرفت پرتو این خبر فرخنده اثر بر ضمیر او تافت و وسایل انگیزخت و دست عجز در دامن شفاعت آویخت و بزبان عجز و نیاز عذر گذشته خواست بعرض رسانید که چهره مروت بواسطه مخالفت خراشیده شده طریق ملاقات درین ایام صعوبتی دارد و صورت ملازمت متعذر مینماید اگر آنحضرت مراجعت نمایند بعد از چند وقت بنده بدرگاه شاه عالمپناه شتافته مراسم خدمتگاری و شرایط جانسپاری بظهور خواهم آورد بذابر آن دیو سلطان از آنجا مراجعت نموده متوجه درگاه اعلیٰ گردید *

وقایع متنوعه

انددرین سال خاقان اسکندر شان در نخچوان قشلاق نمودند درین سال آقا محمد روز افزون از اردوی همایون فرار کرده بمازندران رفت امیر عبد الکریم با وی جنگ کرده شکست خورد آقا محمد فرار نموده بقلعه اولاد متحصّن شد خاقان اسکندر شان چوه سلطان را با سپاه عراق و کردستان بسر وی فرستاد چوه سلطان در یک هفته قلعه اولاد را گرفته آقا محمد را بچنگ آورده بدرگاه فرستاد ایالت

(۱) از غائق و غبری عبور نموده زکم و کیرم را تاختند ج و کم و کرم را تاختند ب

وفات سلطان سلیم ببلاد شام رسید جان وردی غزالی آغاز مخالفت کرده با جمعی از امرای چرکس و عرب در حوالی نزول نمود قراچه پاشا که از قبل سلطان سلیم حاکم آن قلعه بود در شهر متحصن گشته چریک شام آغاز محاربه و محاصره کردند رومیان روی بمدافعه و مقاتله آوردند قرب یکماه آن گروه گمراه در کنار شهر نشستند و چشمها را چون کاهگل بر دیوار بستند هر روز جوانان جنگجوی و بهادران تغد خوی از روی قهر از شهر بدر آمده دست بردی بدیشان مینمودند شب هنگام که اطناب دود اندام شام را باوتاد چرخ ازرق قام بستند - * شعر *

شبی کآشب سیه تربود از قار شبی تیره چو روزی دور دیار

جهان تاریکتر از روی رنگی چو چشم مور بر عاشق ز تنگی

کوس رحیل کوفته روانه دمشق گردید قراچه پاشا کیفیت حال را بهایه سریر اعلیٰ عرضه داشت کرد سلطان سلیمان فرهاد پاشا را با سپاه جنگجوی درشت خوی با توب و تفنگ بی شمار بدفع و رفع ارسال نمود پاشا بسبیل ایلغار طی مسافت کرد باتفاق علی بیگ ولد شهسوار ذوالقدر در حوالی دمشق نزول نمود جان وردی غزالی نیز با جنود خونریز بداعیه ستیز و آویز باستقبال شتافت بعد از جدال و قتل نسیم فتح و ظفر بر پرچم علم فرهاد پاشا وزیده جان وردی غزالی در آن معرکه بقتل آمد فرهاد پاشا مظفر و منصور باستنبول معاودت نمود نزد سلطان سلیمان از علی بیگ ولد شهسوار ذوالقدر شکوه کرد بنابر آن سلطان سلیمان فرهاد پاشا را ببلاد ذوالقدر ارسال نمود خدمتش چون بدان دیار رسید از روی مکر و تزویر خود را بیمار ساخته علی بیگ اراده نمود که بعیادت رود ولد بیگ فرزندش گفت صلاح دولت در آنست که فرهاد پاشا را بقتل آورده اردوی او را غارت کنیم و روانه درگاه خاقان اسکندر شان شویم زود که بیماری وی از روی مکرست علی بیگ سخنی فرزند را بسمع رضا^(۱) اصغاً نکرده بدیدن فرهاد پاشا رفت ایشان او را گرفته بقتل آوردند *

قضایائی که در سنهٔ سبع و عشرين و تسعمایه واقع شده ذکر قضایائی که در بلاد خراسان واقع شده و آمدن عبید خان از بک بهرات

درین سال عبید خان با سی هزار سوار از آب آمویه عبور کرده متوجه بهرات شد در روز پنجشنبه شانزدهم جمادی الآخر سنهٔ مذکور حاکم ولایت سرخس سوندوک بیگ کس بهرات فرستاد و این حادثه را افشا نموده غازیان باستحکام قلعه مشغول شده پیری سلطان روملو با صوفیان خلیفه روملو دروازهٔ عراق را مضبوط گردانیدند و دروازهٔ ملک را امیر محمد بن امیر یوسف محافظت کرد مرجمک سلطان دروازهٔ خوش را نگاه داشت نخود بیگ همت بر محافظت دروازهٔ فیروزآباد گماشت امیر خان با پانصد از جوانان در باغ شهر قرار گرفته سحر روز شنبه سیزدهم ماه مذکور شاطر عبد الله که بفرمان امیر خان در قصبهٔ چهل دختران می بود بشهر آمده خبر قرب عبید خان را بعرض رسانیده باشارت جناب خانی از نفس بلده بیرون رفته در حوالی باغ زاغان نشیمن گردانید صبح روز یکشنبه عبید خان با بسیاری از ازبکان از راه دو برادران بسر خیابان آمده در حوالی ساق سلمان نزول نمود بعد از دو روز باتفاق ازبکان خرمی سوز سوار شده ازبکانرا بر افروختن آتش جنگ مأمور گردانید و زمرهٔ ازیشان بطرف باغ زاغان آمدند بعضی از خیابان در آمده نزدیک بمدارس رسیدند امیر حسین علی نوکر غیاث الدین محمد با بعضی از مردمان چون دیو و دد از شهر بیرون رفته در میان هر دو مدرسه جنگ عظیم بوقوع انجامید مردمان عبید خانرا بضرب تیر و تفنگ باز گردانیدند و همچنین نوبت دیگر ازبکینهٔ عبیدیه از طرف دروازهٔ عراق جنگ انداختند از دست غازیان زخمهای کاری خورده باردوی خود معارفت نمودند در روز جمعه دوم رجب کوچ کرده با سپاه دیو شعار به پل سالار رفت و از آنجا کوچ کرده متوجه بخارا گشتند و اهل هری از محاصره خلاص شدند چون خبر

قندهار سعی تمام می نمود و قرب سه سال محاصره بر یک حال بود احوال
مکصوران قندهار دشوار گشته فرو ماندگان شهر و در ماندگان زندان قهر در زحمت
و عذاب و محنت و بلا گرفتار شدند و در سال دیگر که دورمش خان بحکومت
هرات آمد مظفر بیگ که ملازمش بود بفرد بابر پادشاه فرستاد و التماس
نمود که وی از قندهار کوچ کرده لوالی توجه بطرف کابل برافزاید بنابر آن
بابر پادشاه از ظاهر قندهار کوچ کرده روانه ولایت خود گردید شجاع بیگ
قندهار را بملازم خود مولانا باقی سپرده روانه خراسان شد مولانا دفتر حقوق
تربیت شجاع بیگ را بر طاق نسیان گذاشته قاصد نزد بابر پادشاه فرستاده
ویرا طلب نمود بابر پادشاه عود نموده قندهار را متصرف شده حکومت آن
دیار را بولد خود کامران میرزا رجوع نمود هم درین سال خاقان اسکندر شان
در اصفهان قشلاق نمودند *

متوفیات

سلطان سلیم بن سلطان بایزید بن سلطان محمد بن سلطان مراد بن سلطان
محمد بن ایلدرم بایزید بن سلطان مراد بن اورخان بن سلطان عثمان بن ارطغرل
بمرض طاعون وفات یافت پادشاه قهار بود مدت سلطنتش بیست سال و هشت
ماه و هشت روز بود و مملکتش انا دولی و اروم ایلی و نکه ایلی و مرعش و کقه
و شام و حلب و مصر و دیار بکر چهار جنگ کرده جنگ اول با پدرش سلطان
بایزید و دوم با برادر خود سلطان احمد و سیم با حضرت شاه اسمعیل و چهارم
با سلطان قانصو پادشاه مصر و شام و لدش سلطان سلیمان در اماسیه بود
بقدغن تمام او را باسلامبول آورده بر تخت نشاندند و امینی شاعر قصیده که از
هز مصراعش تاریخ جلوس او بیرون می آید در سلک نظم کشیده و این بیت
از آنجاست -

* شعر *

بداده زمان ملکت کامرانی بکلوس عهد و سلیمان ثانی

گفتار در وقایع که در سنهٔ خمس و عشرين و تسعمایه واقع شده

درین سال شاه عالم پناه ابراهیم سلطان موصول را بتاخت ولایت غرجستان فرستاد امیر شاه محمد چون از آمدن سپاه ستاره عدد آگاه گردید بقلعه کشتی نور متحصّن شد امیر جعفر علی را برسم رسالت نزد ابراهیم سلطان فرستاده التماس نمود که ولایت مذکور را بوی تسلیم کند ابراهیم سلطان ویرا بقتل آورده بعد از سه روز سپاه عالم سوز یورش نمودند و شیر بیشهٔ جلالت و پردلی سیور اوغلی بر بالای برج صعود نمود شاه محمد سیف الملوک با جمعی از مردمان مفلوک قلعه را گذاشته بطرف میمنه گریخت ابراهیم سلطان قلعه را ویران کرده متوجه هرات گردید *

گفار در قضایائی که در سنهٔ ست و عشرين و تسعمایه واقع شده

درین سال بابر بادشاه علم توجه بجانب قندهار افراخت شجاع بیگ بقلعه متحصّن شده سپاه را باشتعال آتش قتال مأمور گردانید ملازمان بابر پادشاه غالب آمدند و ایشان را تا بدر دروازه راندند شجاع بیگ قاصدان کاردان بهرات نزد امیر خان فرستاده التماس بدو نمود امیر خان ایلیچیان نزد بابر پادشاه فرستاده پیغام کرده که هر چند شجاع بیگ قبل ازین سر از ریفه طاعت و پا از جاده طاعت بیرون نهاده بود چون حالا بقدم ندم پیش آمده قبول می نماید که من بعد از بندگان درگاه شاهي باشد مناسب آنکه آنحضرت ترک محاصره کرده روانه کابل گردد بابر پادشاه جواب داد که بعد از گرفتن قندهار شجاع بیگ را بدرگاه شاه دین پناه خواهم فرستاد ملک قندهار را بهرکه عنایت کند تسلیم خواهم نمود در فتح

از شیوه وفاق بطریق نفاق آورده بذابر آن فرمان واجب الاذعان نفاذ یافت که دورمش خان شاملو با فوجی دلاوران روانه مازندران شود دورمش خان با سپاه زناده از کواکب بروج و افزون از افواج یلجوج متوجه مازندران شد چون آقا محمد از توجه عساکر باران عدد واقف گشت قلعه اولاد و کلیس را مضبوط گردانید غازیان در پانزدهم ذی حجه قلعه کلیس را احاطه نمودند بعد از سه روز جنود عالم سوز جبراً و قهراً قلعه را گرفته آنگاه خان شجاعت پناه با خیل و سپاه روانه قلعه اولاد شد قاضی جهان بامر خان بدرون قلعه رفته بعهده و پیمان آقا محمد را بیرون آورده جذاب خانیه بتوفیق باری متوجه ساری شد والی آن دیار امیر عبد الکریم بواسطه خوف و بیم پسر خود سید سلطان محمد را با دو هزار تومان تبریزی بخان فرستاد و مقارن این حال سید حسین هزار جریبی و حکام رستمدرار ملک کاوس و ملک بهمن با پیشکش فراوان باردوی خان آمدند و رعایت یافته بوطن خود مراجعت نمودند *

وقایع متنوعه

درین سال خاقان اسکندر شان در تبریز قشلاق نمودند اندرین سال شیخ شاه پادشاه شیروان و امیر دباج پادشاه رشت و کارکیا سلطان احمد لاهجان بعز عتبه بوسی مشرف شدند امیر دباج مظفر سلطان لقب یافت اندرین سال ملک قرقره حاکم گرجستان بدرگاه عالم پناه آمد خاقان اسکندر شان دیو سلطان را همراه او بگرجستان فرستاد و دیو سلطان بقلعه لوری و صومر مستولی گردید *

متوفیات

مولانا علاء الدین طبیب بمرض ذات الصدر درین سال از عالم انتقال

صلاح در آن دیدند که خود را بدره‌های مستحکم رسانند اما جمعی از مردمان مغول^(۱) قانجی بزبان آوردند که ما قتل خود را درین زمین میخواستیم و مستعد جنگ شدند و غازیان رستم جابه و ملازمان طهماسب شاه آغاز مجادله کردند بعد از مبارزه طرفین و اشتعال نایره حرب و شین سپاه حضرت شاهي با آن سالکان طریق تباهي غالب آمدند میرزا محمد زمان روانه سان و چار یک گردید و امرأ سالمأ غانمأ بهرات معاودت نمودند و امین بیگ که از قبل بابر پادشاه حاکم بلخ بوده باتفاق ابراهیم جالیق بر سر روی رفتند میرزا محمد زمان با صد نفر از ملازمان آغاز مجادله نمودند مخالفان ویرا از اسب انداختند یکی از مردم مغول شمشیر بردست وی زده خواست که او را بقتل رساند محمد زمان میرزا نام خود گفت آن شخص بر اسب خود او را سوار کرده نزد امین بیگ آورد او را روانه کابل گردانید بابر پادشاه بعد از قواعد عهد و پیمان ایالت بلخ را بوی عنایت نمود و صبیغه خون را در حباله نکاح وی در آورده بعد از سه ماه او را با خیل و سپاه ببلخ فرستاد چون بمقصد رسید بمقتضای هوای نفسانی بتکریک زمره ادانی اکثر ایام بتجرع شراب ارغوانی مشغول گشته از تدبیر مملکت باز ماند *

وقائع متنوعه

درین سال خاقان اسکندر شان در نخچوان قشلاق نمود هم درین سال منوچهر از روم باتفاق قزل احمد اوغلی با جمیع^(۲) رومیان بقتل آمدند و دیو سلطان که در آن حوالی بود داوایی را غارت کرده به چخور سعد مراجعت نمود *

وقایع که در سنهٔ اربع و عشرين و تسعمایه واقع شده

درین سال خاقان اسکندر شان استماع نمود که والی مازندران آقا محمد روز افزون سر از ربه اطاعت داری و گردن از طوق فرمان برداری بر تافته و روی

قراچه پاشه را با جمعی کثیر بر سر راه ایشان روان گردانید و آن دو لشکر بهم رسیدند و بتصفیه صفوف پرداختند از جانبین طالبان نام و نذگ بمیدان جنگ تاختند بتیغ خون افشان ادیم زمین را رنگ لعل بدخشان دادند باز شکست بر غلامان افتاده تومنی بیگ گرفتار گشته از دست شکنجه قهر شربت شهادت چشید و تمامی مصر و شام و حلب و حجاز در حوزه تصرف سلطان سلیم در آمده ایالت مملکت مصر را بخیر بیگ رجوع نمود و حکومت شام را بجان وردی غزالی که در آن ولا از مصریان رو گردان شده بخدمت آمد عنایت نمود و با غرور موفور و اموال نامکصور متوجه اسلامبول شد *

گفتار در رفتن امرا بغرجستان و شکست میرزا محمد زمان

درین سال محمد زمان میرزا امیر اردو شاه را بقتل آورد قوام بیگ برادر مشار الیه برج و باره بلخ را مضبوط ساخته رسولان متواتر بکابل فرستاد و از بابر پادشاه مدد طلبید بذا بر آن آنحضرت روانه بلخ گردید قوام بیگ قلعه و شهر را بملازمان سپرده باردوری همایون ملحق گردید بابر پادشاه با فوجی از شجاعان بر سر میرزا محمد زمان ایلغار کرده خانه کوچ ویرا متصرف شد میرزا محمد زمان بآلم فراوان بجانب غرجستان روان شد حاکم آن ولایت امیر شاه محمد سیف الملوک و خواجه غیاث الدین علی شرایط استقبال بجای آورده غاشیه متابعت بر دوش گرفته بعد از دو روز رایات نصرت آیات بابری در موضع (۱) آن گنبد سایه فکنده اما چون تمامی غرجستانیان حامی میرزا محمد زمان بودند بابر پادشاه بکوهستانی نتوانست در آمدن از راه فیروزکوه و غور روانه کابل شد چون آمدن محمد زمان میرزا بولایت غرجستان بسمع شاه دین پناه رسید ابراهیم سلطان موملو و احمد سلطان افشار را با لشکر جرّار بر سر شاهزاده عالی تبار ارسال نمود و غازیان در غرجستان بمعاندان رسیدند میرزا محمد زمان و سیف الملوک

در بر در خارج شهر صف قتال آراست و ضربزن و فرنگی بسیار در پیش لشکر داشت رمضان اوغلی که از امرای معتبر مصر بود بعرض رسانید که صلاح دولت در آنست که دروازه شهر را بسته بجنگ پردازیم و تومنی بیگ سخن ویرا قبول نکرده در برابر سلطان سلیم صف آراسته در آن اثنا غلامی از لشکر سلطان مصر فرار کرده نزد سلطان سلیم رفته معروض گردانید که مصریان در برابر لشکر شما توب و فرنگی بسیار تعبیه کرده تا بر لشکر شما اندازند سلطان سلیم از عقب مخالفان در آمده ایشانرا به توب و تفنگ گرفت و چون مصریان توب و تفنگ خود را بر بالای میمونک سوار نکرده بودند از گردانیدن عاجز شدند و فرار نمودند. سلطان سلیم توب و ضربزن ایشانرا گرفته در برابر مصر فرود آمد و کلانترن و اعیان بیای اعتذار و استغفار از حصار بیرون آمدند و روی نیاز بر خاک درگاه پادشاه سوده امان طلبیدند و سلطان سلیم از سر جرایم ایشان گذشته و سنان پاشا را با جمعی از دلاوران بدرون شهر فرستاد تا محافظت آن بلده کند چون سنان پاشا در شهر نزول نمود در نصف شب غلامان و مردمان عرب بر سر او ریختند سنان پاشا (۱) بمدافعه در آمد بعد از کشتش و کوشش مصریان غالب آمدند و سنان پاشا را با هشتصد غلام بقتل آوردند و باقی امرأ جنگهای مردانه کرده نعش او را از شهر بیرون آوردند و سلطان سلیم بنفس خود باندرون شهر رفت و در میدان مصر نزول نمود و ینگچریان تفنگها را پر کرده مستعد قتال و جدال شدند سلطان سلیم اعیان شهر را گرفته جمعی کثیر را از ایشان بقتل آورد و مصریان معروض داشتند که ما را از ارتکاب افعال سابق فادم و پریشان گشته ایم امید آنکه پادشاه از گناه ما گذشته من بعد طریق خدمتگاری و جان سپاری بتقدیم رسانیم (۲) سلطان سلیم بعضی را خلعت فاخر بخشیده خرم و خوشدل گردانید چون غلامان مصر از موافقت رعایا مأیوس شدند شب از شهر بیرون رفتند و روانه حبشه و زنگبار گردیدند سلطان سلیم بی خوف و بیم در مصر قشلاق نمود و در بهار تومنی بیگ از حبشه بمصر آمدند سلطان سلیم چون این خبر بشنید

منشآت تاریخ منظوم خسرو و شیرین سلطان قانصو غوری بغایت فاضل بود و عالم
پرور بود و بواسطه قتل او دولت سلاطین چراکسه بر طرف شد و ازین طایفه هژده
تن پادشاهی کرده اند برین ترتیب عز الدین بیگ ملک منصور سلطان قدوز
بندقدار ملک سعید محمد سلامش ملک منصور ملک اشرف ملک قاهر
ملک عادل کید بوقا حسام الدین لاجین سلطان ناصر سلطان برقوق (۱) سلطان
فرج ملک چقماق سلطان قایتبای ناصر یوسفی سلطان قانصو غوری اما تومنی
بیگ دست و پای زد و کاری نساخت و ممالکشان مصر و شام و حلب
و در مکه و مدینه سکه بنام ایشان بود و ایام دولتشان در یست و هفتاد و پنج
سال بود *

گفتار در وقایع سنه ثلث و عشرين و تسعمایه لشکر کشیدن سلطان سلیم بجانب مصر و شام و محاربه نمودن با تومنی بیگ و ظفر یافتن برو و تصرف نمودن آنولایت

درین سال سلطان سلیم روانه شام شد و اهالی آن بلده شهر را تسلیم نمودند
و عنایت خسروانه شاملکال ایشان گردید و در روز جمعه در مسجد بنی امیه
خطبه را بنام سلطان سلیم خواندند و بعد از فتح آن دیار شتر بسیار آب بار کرده
روانه مصر گردید و چون بحدود آن مملکت رسید شنید که امرای مصر بعد
از شکست خواهرزاده سلطان قانصو را که تومنی بیگ نام داشت پادشاه خود
ساخته اند و لوی مخالفت افراخته سلطان سلیم بعرض سپاه و ملاحظه یراق
پاشایان عالیجاه پرداخته کوچ بر کوچ متوجه مصر گردید و در حوالی بلده مذکور
نزول فرمود از آنجانب تومنی بیگ رایات جنگ و جدال افراخته با سپاهی
از هر چه تصور توان کرد بیشتر همه را مغر پهلوانی بر سر و جوشن بهادری

ناگهانی باطراف آن بلده محیط شدند منوچهر از مشاهده این حال آتش در نهادش افتاد و پای قرارش از جای رفته با ازناوران متوجه قریه دل گشته قاصدان نزد دیو سلطان فرستاد و از صلح سخن گفت امرأ رسولان او را بقتل آوردند و بطرف وی ایلغار نمودند چون بکوالی قریه مذکور رسیدند منوچهر فرار نموده بروم رفت و امرأ بکوالی قلعه تومک نزول نمودند و آن قلعه بر قلعه کوهی درمیان دره عمیق واقع شده غازیان اعلام نصرت گشاده و شمشیر ظفر کشیده و دایره وار در گردش آمده نقطه کردار درمیان گرفتند و چهارده روز میان گرجیان بد کردار و غازیان جرّاز جنگ واقع شد آخر لشکر اسلام آب انبار قلعه را سوراخ کردند و گبران عاجز گشته روی بدرگاه دیو سلطان آوردند (۱) ارزبارنیر که وکیل منوچهر بود با پیشکشهای لایق و تحفهای موافق از قلعه بدر آمدند دیو سلطان حکومت گرجستان را بقرقره داده مراجعت نمود درین یساق دیو سلطان چرکن حسن را بیاسا رسانید *

وقایع متنوعه

درین سال خاقان اسکندر شان در تبریز قشلاق نمودند درین سال شاه دین پناه بهرات رسیده در باغ شهر نزول اجلال فرمود و بر مسند حشمت و اقبال برآمده ابواب عدالت و رعیت پروری گشاده بیدم قدم آنحضرت درین سال محصولات در کمال خوبی آمده *

متوفیات

مولانا عبد الله مروارید در جوانی ملازمت سلطان حسین میرزا می نمود تا بمرتبۀ صدارت رسید آخر در جرگه امرای عظام در آمده بجای میرزا علی شیر مهرزد بعد از فوت سلطان حسین میرزا در کنج انزوا قرار گرفته درین سال از عالم انتقال نمود و مصنفاتش برین موجیست دیوان قصاید و غزلیات تأریخ شاهي

ده نفر دلاورانی که در آن جنگ حاضر بوده اند دیده و از ایشان شرح این جنگ پرسیده بدین نوعست که مذکور گشت *

گفتار در مستولی شدن محمد زمان میرزا بر قبه الاسلام بلخ

درین سال محمد زمان میرزا باتفاق امیر اردو شاه بظاهر بلخ رفته آن بلده را قبل کردند محمد بهارلو که ملازم دیو سلطان بود برج و باره شهر مستحکم گردانیده بعد از چند ماه روز شنبه خواجه حیدر علی باتفاق کلانتران دروازه عکاشه را بروی محمد زمان میرزا باز کردند وی بشهر در آمد محمد بهارلو در ارگ متحصّن شده بعد از دو روز بعهد و پیمان بیرون خرامید و ملازم گردید و هم در آن اوان امیر خان محمد قاسم از شبرغان با پیشکش فراوان بخدمت میرزا محمد زمان آمده ملازم گردید و امیر اردو شاه حکومت بلخ را ببرادر خود قوام بیگ داده بدان واسطه غبار نقاری بخاطر محمد زمان میرزا نشسته اتفاقشان بنفاق مبدّل شد *

گفتار در قشلاق نمودن خاقان اسکندر شان در نخچوان و رفتن دیو سلطان بگرجستان

درین سال میان قرقه و منوچهر در گرجستان محاربه واقع شد قرقه فرار کرده بسعادت ملاقات خاقان اسکندر شان استسعاد یافت احوال مملکت گرجستان و استیلای منازعان عرض کرد رای آفتات اشراق پرتو التفات بر احوال منوچهر انداخت و حکم فرمود که دیو سلطان روملو و چرکن حسن تکلو و نازین بیگ قاجار و قازاق بیگ روملو و حسن بیگ چوته بتعجیل تمام متوجه شوند و سعی نمایند که شاید که بعنایت الهی عرصه گرجستان از وجود آن منکوس پاک شود امرأ از راه شوره گل متوجه آق شهر گشتند چون قضای آسمانی و بلای

توقف را محال دانستند و غلامان مصرایشان را تعاقب نموده در برابر تیب خواندگار آمدند و ینگچریان بضرر تفنگ ایشان را که ثریا صفت جمع شده بودند مانند بنات الدّعث منفرّق گردانیدند القصّه سنّان غلامان مصری همچون شهاب ثاقب بسوی عفریت رومیان زبانه می کشید و تفنگ رومیان از درع و خفتان مصریان چون باد شبگیر از لباس حریر بیرون می وزید - * شعر *

در آن انجمن بهر دفع گزند تفک ریخت بر آتش کین سپند
ز نوک سنّانهای خارا گذر شده چشمه چشمه زره سر بسر
(۱) دهانها تفنگ از ستم باز کرد دری بر وجود از عدم باز کرد
و از خشم و کین روی یلان شیر شکار برفک دیده شیر شد و از غبار میدان کام
گردان جان سپار بطعم زهر مار گشت و از جوارح و اعضای چرکسان مجال گشتن
و طریق گذشتن تنگی یافت و زمین و هامون با تل و کوه مساری پذیرفت -

* شعر *

ز غلطیدن کشتگان در مصاف شده پشته بر پشته چون کوه قاف
اما چون سلطان سلیم جناحین خود را مغلوب دید ینگچریان را استمالت داده
بانداختن توب و تفنگ مأمور گردانید و تیب در جنبش آمده متوجه سلطان
قائصو شدند و قلب او را بتوب و تفنگ از هم فرو ریختند سلطان قائصو چون
حال بدین منوال دید دست از ستیز باز داشته روی بملک گریز نهاد رومیّه
ایشانرا تکامیشی کرده جمعی کثیر را بقتل آوردند در میدان پیگار سلطان قائصو را
مرده یافتند و هر چند ملاحظه کردند زخمی درو نبود و اموال نا محصور
و غذای موفور بدست عسکر روم افتاد سلطان سلیم بحلب رفته اشراف و اعیان
آن دیار از قلعه بیرون آمدند و مقالید خزاین و مفتاح دروب و دفاین را بدست
وکلای سلطان سلیم دادند عجیبت از صاحب کتاب افادت اثر حبیب السیر که
در آن عصر بوده نوشته که سلطان قائصو باجل طبیعی مرد و سلطان سلیم
بی جنگ بر آن دیار مستولی گشت و راقم این حروف حسن روملو زیاده از

(۱) دهانها تفک از دهن باز کرد ب

بطلایه بیرون آمدند و لوازم پاسبانی بجای آوردند چون آفتاب نورانی علم بر
افراخت و لشکر کواکب را مغلوب ساخت - * شعر *

سحرگاه کین شاه انجام چشم بچنبید از جا چو طبل و علم
دمید از افق صبح صادق شکوه کف انداز شد بختی مست کوه
ز داغ افق آسمان در گرفت فلک (۱) پنبه صبح را بر گرفت
ز داغ چنان تازه خون شد روان شد از خون افق عرصه نهر روان
پی کینه این خونی خانه سوز بخون شست رخسار عالم فروز
ز خورشید و مه طبل زرین بچنگ زدند از فلک قدسیان طبل جنگ

سلطان سلیم بترتیب جیش پرداخته قراچه پاشا قرامانی را بمیمنه فرستاد و سنان
پاشا ذو القدر اوغلی و علی بیگ ولد شهسوار را بمیسره جای داد و پیش صف
را بعراپهای پراز ضربزن و توب و (۲) فرنگی بیاراست و ینگجریان پنج صف در
عقب یکدیگر در پیش عرابه ایستادند و از آنجانب سلطان قانصو نیز صف سپاه
واپیراسته خیر بیگ را بجوانغار مقرر کرد و جانوردی غزالی را که حاکم حمص
و (۳) حمی بود بر برانغار امر فرمود و خود در قلب جای گرفته آن پادشاه
حنگجو بدین ترتیب در برابر هم ایستادند لشکر قرب صد نفر مرد و از هزار پشته که
مشرف بود بر آمدند تا سپاه سلطان سلیم را ملاحظه نمایند قراچه پاشا
پنج شش عرابه با ضربزن در برابر ایشان فرستاد و توب چیان آتش داده چهار کس
را زدند و باقی فرار کرده بقشون ملحق شدند در آن اثنا جانوردی غزالی
با جمعی دلاوران عرب از روی غضب بر میمنه رومیان تاخت و قراچه پاشا
بمدافعه شتافت و از دست برد جیش مصریان ثبات و قرارش تزلزل پذیرفته
شکست بر جوانغار سلطان سلیم افتاد و مصریان بعقب قلب سلطان سلیم در آمدند
و قریب پنج شش هزار کس را بفوک نیزه از اسب انداختند افتادهای پیاپی
روان قلب سلطان سلیم شدند بار دیگر جان وردی غزالی از قفای میسره در آمده
سه هزار سوار از مرکب انداختند و لشکر روم فرار کرده تا پیش خواندگار مجال

آمده قزلباش فرار بر قرار اختیار نمودند و بیغلو چاوش مسرعی جهت این خبر نزد سلطان سلیم فرستاده دیار بکر را تصرف نمود *

ذکر محاربه نمودن سلطان سلیم با سلطان

قانصو پادشاه مصر و شام و شکست

یافتن سلطان قانصو

درین سال سلطان قانصو از مصر علم عزیمت بطرف حلب برافراخت و در آن زمان خیر بیگ که امیر الامرای حلب بود از سلطان قانصو خونی داشت بذابر آن رسولان نزد سلطان سلیم فرستاد و عرضه داشت کرد که اگر چتر زر نگار سایه سعادت بروین دیار اندازد بنده ماندن دولت و اقبال کمر خدمت بر میان جان بسته در فتح ولایت عربستان سعی می نمایم و حلقه عبودیت در گوش هوش کشیده بقیه ایام زندگانی در ظلال اعلام میگذرانیم سلطان سلیم تسخیر ولایت عربستان را مقرر گردانیده حکم کرد که جنود ممالک محروسه از اقصای ولایت فرنگستان تا دیار قزلباش در اماسیه جمع گردند و بترتیب اسباب قتال و جدال از ضربزن و توب فرنگی اشارت فرمود بعد از اجتماع عساکر بجانب حلب در حرکت آمده از آنجانب سلطان قانصو با سپاه بسیار روانه جنگ و پیگار گردید و در مزار داود نبی علیه السلام نزول نمود سپاه چون ذرات آفتاب وافر و مانند قطرات مطر متکثر همه جوانان نو خاسته و سراسر^(۱) تن و پیکر بکروکه آراسته مستعد قتال و جدال گردیدند و سلطان سلیم در حوالی معسکر دشمن نزول نمود -

چو آهوی چین مانده شد از ستوه شکم برد و بنهاد بر تیغ کوه
شکم ناگهان گشتش از تیغ چاک پر از نافه مشک شد ناف خاک
جماعتی را بحر است لشکر پیش فرستاد و از جنود پادشاه مصر فوجی نیز

نمود و اطراف آنرا بزنجیر بر یکدیگر بست و پس جنود را به شتران و (۱) کبکبه مضبوط گردانید و چون صف هردو لشکر در آن صحرأ که نمونه دشت محشر بود مرتب گشت بار اول غازیان شمشیرها را آخته و نیزهها بر مخالفان راست ساخته بر رومیان جلو انداختند و چپ و راست را از جا برداشته بقلب رسانیدند چون راه فرار رومیان مسدود بود ناچار بجنگ شروع نمودند منقولست که دران روز جمعی از رومیه از ضرب شمشیر غازیان اسب را گذاشته پا بردوش یکدیگر نهاده میگردیدند -

* شعر *

از هیبت بلارک چون برگ گندنا

شخص مبارزان شده چون شاخ زعفران

از صاعقه چو باطن آتشده زمینی

وز زلزله چو ظاهر فالج زده زمان

غازیان رستم توان بضرب تیغ برآن رخنه در جان جوانان انداخته خرمن بقای ایشانرا بباد فناء دادند زبان تیغ آیت کُلُّ مَنْ عَلَیْهَا فَاَن بگوش جان فرو میخواند و صغیر تیر پیغام کُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ بنزدیک و دور میرسانید و چندان کشته برهم افکنده که سواران را مجال گشتن و پیاده را محل گذشتن نماند - * شعر *

ز بس کشته در عرصه شور و شر اجل را نبوده مجال گذر

امرای سنجق پشاشا گفتند که لشکر ما زیر و زبر گشته مهم از اشتعال فیوان قتال گذشته لایق آنکه بمضمون الفرار فی وقت ظفر عمل نمایم و از مقتضای فکوحای الفرار ممالایطاق من سنن المومنین تجاوز نفرمائیم بیغلو چاوش این سخنانرا قبول نکرده لشکر خود را استمالت داده بجنگ تحریک نموده بار دیگر رومیان پر شور و شر حمله کردند باز غازیان ایشان را برداشته بقلب رسانیدند نزدیک بآن رسید که بیغلوچاوش از معرکه ستیز عنان یکران بوانی گریز منعطف گرداند خان اعراض کرده بر قلب رومیان اسب انداخت قضا را تفنگی گشاد یافته سبب انقطاع رشته حیات او گردید غازیان دل شکسته شدند و رومیان از جای خود در حرکت

در (۱) آمد متمکن گردید و قرا خان چون از استیلائی او آگاه گردید با فوجی از دلاوران متوجه آن ده گردید تا مردم آنجا را از جاده خلاف بشاه راه وفاق آورد چون بدان حدود رسید مردمان شهر با رومیان اتفاق کردند از دروازه بیرون شتافتند و دست بانداختن تیر و راندن شمشیر بردند و غازیان را نگذاشتند که بکسار آیند و خان از موافقت ایشان مأیوس شده اطراف آن ولایت را متصرف شد و شوارع را مضبوط کرد و نگذاشت که یکن بار بشهر آورند بیغلو چاوش عاجز گشته از قلعه پنجهزار سوار بجنگ غازیان روانه ساخت قرا خان با فوجی از ابطال دهر و سپاهی سراسر با خشم و قهر عذران یکران بجانب رومیان معطوف گردانیده بریشان تاخت و مهم ایشان را حسب مدعا ساخت چنانچه یکتا از ایشان سالم نماند و خان چون این جماعت را بقتل آورد مظفر و منصور عذران بصوب اردوی خود تافت و بعد از چند روز خبر آمد که بیغلو چاوش قریب بیست و چهار هزار سوار و پیاده مجتمع ساخته از (۱) آمد بیرون آمده بنابر آن قرا خان از اردوی خود جدا شده روی بطرف معسکر بیغلو چاوش آورده در قوروق سر مار دین معسکر ساخت آنگاه متوجه آن شد که بزودی بمقابله خصم توجه نماید و مجدداً ابدیم زمین را از خون عدو گلگون سازد و قدورمش سلطان نیز ویرا ترغیب می نمود و می گفت که دشمنان خاندان صفویه را بیش ازین مهلت نمیباید داد و بزخم شمشیر و خنجر رخنه در دیوار وجود شان می باید گشاد اما در آن اوان از نزد خاقان اسکندر شان قورچی رسیده بود و حکم آورده بود که مقابله نکنند تا ازینجانب مدد نرسد و سایر مردمان نیز سرعت در محاربه مصلحت نمیدانستند و می گفتند تا زمان وصول کمک با حریف دست در کمر نمیباید زد و خان را می قدورمش را بصواب اقرب تصور نمود روز دیگر بر ابرش گردون خرام سوار شده و اعلام را برافراخته جوانغار را چنانچه باید و شاید مرتب ساخته از آنجانب بیغلو چاوش نیز میمنه و میسره را بمردان کار استحکام داد و در پیش لشکر خود عرابها پر از ضربزن و فرنگی تعبیه

سلاطین ذوالقدر بفهائیت رسید و ازین طبقه در کتب تواریخ چهار نفر یافتیم که سلطنت کرده اند ملک اصلاں سلیمان ناصر الدین علاء الدوله مملکتشان مرعش و البستان و صاحب هشتاد هزار خانه ذوالقدر بودند خواجه آصفی ولد خواجه نعمت الله قهستانی بود که چند گاه بوزارت سلطان ابو سعید قیام می نمود در شانزدهم شعبان وفات یافت و شخصی در تأریخ او گفته -

* رباعی *

چون آصفی آن چشم خرد را مردم
در ابر اجل گشت نهان چون انجم
پرسید دل از من که چه آمد تأریخ
گفتم ز بهرات آمده روز دویم

مولانا نظام استرآبادی درین سال مهر خاموشی بر لب نهاد و از تصانیفش کتاب بلقیس و سلیمان و دیوان قصاید مولانا ریاضی ساوجی درین سال از عالم انتقال نمود و ستش از هشتاد متجاوز بود از تصانیفش تأریخ سلطان حسین میرزا است *

گفتار وقایع سنه اثنی و عشرين و تسعمایه ذکر مکاربه بیغلو با قرا خان استاجلو

در آن اوان که خاقان اسکندر شان حکومت دیار بکرا بقرا خان رجوع نمود خان در واردین قرار گرفته زمام مهم را در قبضه اقتدار احمد چلبی نهاد احمد چلبی مال و جهات (۱) آمد را بقرا خان نداده خان قصد او نمود احمد چلبی بر این معنی اطلاع یافت و چنانکه بیوفائی لازمه ذات او بود قصدی نزد بیغلو چاوش فرستاده عرضه داشت کرد که مناسب چنان می نماید که بسرعت هر چه تمامتر خود را بر حوالی این دیار اندازی تا آنچه مطلوب تست حاصل گردد بیغلو چاوش در طی مسافت مسارعت کرده چون بحوالی شهر رسید احمد چلبی ویرا استقبال نمود و مفتاح قلعه را بوی سپرده بیغلو چاوش

می پوشانید و بمجلس در آورده می گفت که ایشان ایلکیان مصرند و تحف بسیار آورده اند و در نزد رسولان روم میفرمود که ایشان را ایدانی بسیار می کردند و به ایلکیان روم می گفت که تابع سلطان روم و از مصریان بیزارم و برسولان سلطان مصر نیز بر همین منوال سلوک میکرد و از طرفین زر بسیار می گرفت و دایم می گفت دو مرغ دارم یکی بیضه طلا میکند و یکی بیضه نقره که مدعی سلطان روم و مصر باشد درین سال! سلطان سلیم داعیه آن داشت که بار دیگر با خاقان اسکندر شان مقابله نماید و باین اندیشه ذخیره بسیار در سرحد علاءالدوله جمع آورده بود علاءالدوله آنرا مفت خود دانسته غارت کرد و ازین غافل که باخرطوم فیل بازی کردن و بخار پیشانی مار خاریدن در هلاک خود کوشیدنست باد کردار گرد فتنه برانگیخت و خاک ادبار بر فرق روزگار خود ریخت چون سلطان سلیم از آن فیهب آگاه گشت فسخ عزیمت آذربایجان کرده بصوب (۱) مرعش روانه شد علاءالدوله چون تاب مقاومت نداشت لوای فرار بجانب کوه درنا بر افراشت سلطان سلیم سنا، یاشارا با چهل هزار سوار از پی او روان ساخته مقدمه لشکر روم در وسط جبال مذکور ناورسیدند علاءالدوله باتفاق پسر خود سلیمان بیگ از کمین در آمده بر جنود روم حمله نمود بعد کشش و کوشش لشکر ذوالقدر شکست یافتند و مرد مجهولی علاءالدوله را بقتل آورده سرش را نزد سنان پاشا آورد سنان پاشا سر او را نزد سلطان سلیم فرستاد -

* شعر *

(۲) ولی آخر از چرخ آیین نفاق مه ذوالقدر کرد رو در محاق

گرفتار شد خصم آیین ستیز بریدند فرقتش بشمشیر تیز

و خواندگار از آنمرد که سر بریده بود پرسید که داعیه چه منصب داری تا بتو دهم آن مرد احمق گفت که منصب آقایی خود و آقایی او از اوسط الناس بود آقایی او را پاشا کردند و منصب او را بوی دادند و سلطان سلیم بر تمام ولایت ذوالقدر استیلاء یافت پس ذوالقدردان بعضی ملازم سلطان سلیم شدند و فوجی متوجه درگاه خاقان اسکندر شان و زمرة روانه درگاه سلطان قانصو گشتند دولت

گفتار در محاربه نمودن مصطفی پاشا بیلغو چاوش با نور علی خلیفه روملو

درین سال مصطفی پاشا که از قبل سلطان سلیم حاکم (۱) طرابوزون بود با لشکر بسیار و رومیان خونخوار متوجه از نجان گردید چون نور علی خلیفه روملو از توجه او مطلع گردید باتفاق محمد بیگ ایغوت اوغلی رایت نهضت بد آنجانب افراخت و عساکر نصرت یزک در حوالی چمش گزک رسیده بیلغو چاوش با لشکر با جوش و خروش نمایان شد در برابر غازیان صف سپاه بیاراست نور علی خلیفه با هشتصد سوار جرّار بر قلب رومیان دیو سار که زیاده بر ده هزار بودند تاخت و بنوک سنان نقش وجود جمعی را از صفحه هستی محو ساخت و عاقبت رومیان غالب آمده نور علی خلیفه را بقتل آوردند و ایغوت اوغلی با جمعی سالم بیرون رفتند *

وقایع متنوّعه

درین سال دیو سلطان روملو از بلخ بدرگاه خاقان اسکندر شان آمد و یک صندوقچه پر از پیکان که در جنگ از بکان از اسب و مرد بیرون آورده بود بد آنحضرت نمود و در جمیع معارک بر از بکان غالب آمده بود و احوال بیصاحبی ولایت خراسان را عرض نمود بنابر آن خاقان اسکندر شان سلطنت خراسان را از سرحدّ سمنان تا کنار آب آمویه بحضرت شاه دین پناه عفیایت فرمود و امیر خان ترکمان را لله آنحضرت ساخت *

متوفیات

علاء الدوله ذوالقدر مدار خود را بر مکر و تزویر نهاده بود هر بار که رسولان سلطان روم بنزد وی می آمدند او جمعی از ملازمان خود را رخوت مصریان

گفتار در وقایع سنهٔ احدى و عشرين و تسعمایه گرفتن سلطان سلیم قلعهٔ کماخ را

درین سال سلطان سلیم علم عزیمت بطرف قلعهٔ کماخ افراخت یوسف بیگ ورساق از قبل خاقان اسکندر شان کوتوال آن قلعه بود مصلحت در توقف ندیده محمد بیگ ورساق ملازم خود را با سیصد کس در آنجا گذاشته متوجه درگاه همایون شد سلطان سلیم با سپاه جرّار زیاده از قطرات امطار در حوالی قلعه نازل نموده رسولان نزد غازیان روانه گردانید و پیغام داد که مناسب آنکه بالطف سلطانی اعتماد نموده بدست متابعت دروازه‌های حصار بکشایند تا از تعرض لشکر قیامت اثر ایمن گشته در اردوی همایون اوقات گذرانند جماعت ورساق گفتند که بمجرد آنکه اندک شکستی بولی نعمت ما رسیده باشد چگونه جایز دانیم که حقوق تربیت آن پادشاه عالیمقام را نابوده انگاریم و قلعه را که بما بر سبیل امانت سپرده باشد مانند اهل خیانت بتصرف شما گذاریم رسولان آنچه شنیده بودند بسلطان سلیم رسانیدند آتش غضب او زبانه کشیده سوار شد قرب (۱) صد هزار سوار رومی جبهه پوش با جوش و خروش پیش او روان گشتند تا در برابر قلعه آمدند امر شد که ینگچریان جنگ اندازند و سپاه روم از جوانب هجوم آوردند و جمعی از ینگچریان بر بالای پشته که در حوالی قلعه بود در آمدند و مردم حصار را بتفنگ گرفتند *

گرفته ز دود تفک مهر و ماه فضایی فلک شد چو گلخن سپاه غازیان ورساق و دلاوران با استحقاق دست به تیر و سنگ بردند و رومیان بروج حصار را بزمین هموار گردانیدند و جبراً قهرآ قلعه را گرفتند غازیان پناه بمسجد بردند رومیان متوجه ایشان شدند ورساقان شمشیرها کشیدند و از مسجد بیرون آمده چند آنکه توانستند کوشیدند تا مجموع بمردمی کشته شدند اما سلطان سلیم قلعه را بمردم خود سپرده رانده علاء الدوله ذوالقدر گردید *

(۱) صد هزار رومی جبهه پوش چ صد هزار سوار اسمای جبهه پوش ب

هزار دینار بجهت خرج او بدو واصل گردانند درین سال که سلطان سلیم به تبریز آمد میرزا بدیع الزمان را رعایت کَلّی کرده با خود برد بعد از چهار ماه در آنجا بعثت طاعون فوت شد امیر عبد الباقی از اولاد عارف ربّانی شاه نور الدین نعمت الله کرمانی بود خدمتش در انشاء و پاکیزگی عبارت از اقران ممتاز بود در اوایل زمان خاقان اسکندر شان صدر بود بعد از آن زمام حلّ و عقد و قبض و بسط امور مالی و ملکی من حیث الاستقلال بقبضه آنحضرت در آمد درین سال کشته شد ملک محمود جان دیلمی که از بزرگ زادهای قزوین بود مدتی وزارت یعقوب پادشاه کرده بود بعد از آن وزیر خاقان اسکندر شان شد درین سال رحلت کرد خلیل سلطان ذوالقدر چون در جنگ پادشاه روم از وی تقصیری واقع شده بود خاقان اسکندر شان کور سلیمان قورچی را بسوختن خرمن حیاتش مأمور گردانید چون کور سلیمان ماندند بلای ناگهان بشیراز در آمد چون دید که جمع کثیر در پیش خلیل سلطان حاضرند آهسته بگوش او گفت که امر شاه چنین شرف نفاذ یافته که ترا بضرب دوازده چوب تأدیب نموده مراجعت نمایم و اگر درین بزم مرتکب این امر میشوم کسر حرمت تو واقع میشود صلاح در آنست که بخلوت خانه در آئی تا حسب الحکم عمل کرده باز گردم و خلیل سلطان تنها بخانه در آمد کور سلیمان از عقب در آمده حکمی که در باب قتلش آورده بود نمود خلیل سلطان مخالفت نکرده بدو زانو در آمد کور سلیمان گردنش را زده سرش را برداشته از آن خانه بیرون آمده روانه درگاه عالم پناه گردید خاقان اسکندر شان حکومت شیراز را به علی بیگ ذوالقدر عنایت نمود امیر سید شریف شیرازی از نبایر امیر سید شریف علامه بود چند سال صدر خاقان اسکندر شان بود در انتشار مذهب حق سعی مشکور و جهد نامحصور بظهور رسانید و در اهانت جمعی که سالک طریق ضلال بودند کوشش بسیار کرد چنانچه حقوق خدمت او در انتشار مذهب و ملت بر صفحات زمان ثابت است مساعی جمیله او در (۱) ترویج شرح اقدس به افواه و السنه مذکور درین سال کشته شد چنانچه مذکور گردید *

دولت سلطان (۱) قانصو اوقات گذرانید و از آنجا نزد عهده‌الدوله ذوالقدر رفته دختر و پسر بعقد خود در آورد و دو فرزند او را شد حسن نام و یعقوب نام درین سال که سلطان سلیم بجنگ خاقان اسکندر شان می آمد سلطان مراد بوی ملحق گردیده خواست که در جنگ رفیق باشد ملازمان او صلاح ندیدند از سلطان سلیم جدا گشته روانه دیار بکر شد چون (۲) باد رفته رسید قراجه سلطان قاجار که از جانب خاقان شیرشکار حاکم آن دیار بود با وجود هجوم و کثرت اشرار تیره روزگار و جمعی امرای آن دیار و قلات عساکر نصرت آثار ظفر کردار بمقتضای کلام ملک جبار کمّ مِنْ فِئَةِ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً کَثِيرَةً منظور داشته در برابر سلطان مراد علم جدال بر افراشته فریقین را نهایت کوشش و کشش دست داده آخر الامر آچه سلطان فایق آمده نامراد را بقتل رسانیده سر او را با انگشتترین بپایه سریر شاه سعادت قرین ارسال نمود آچه سلطان بواسطه آنکه با هشت صد سوار هشت هزار کس را مغلوب گردانیده بود به قدورمش سلطان ملقب گردید دولت سلاطین آق قویونلو بنابر قتل سلطان مراد بنهایت رسید و از آق قویونلو سیزده تن سلطنت کردند بدین ترتیب قرا عثمان علی بیگ سلطان حمزه جهانگیر میرزا و این چهار تن حاکم دیار بکر بودند حسن پادشاه سلطان خلیل یعقوب پادشاه بایسنغر میرزا رستم بیگ احمد بیگ محمدی میرزا الوند میرزا سلطان مراد ایام سلطنت همگی باستقلال صد و یک سال بوده سوای آنکه باریک پرناک پنج سال و کسبی حاکم عراق بود و در جنگ چالدران همراه سلطان سلیم بود بعد از مراجعت از آذر بایجان کور شده بعد از چند مدت فوت شد ممالک سلاطین آق قویونلو عراق عرب و عراق عجم و فارس و کرمان و آذربایجان و دیار بکر بود بدیع الزمان میرزا چند ماه در اردوی خاقان عالیجاه بسر برد و بموجب حکم جهان مطاع در ری ساکن گشت و بی استیجازه باستراباد رفته و از ملازمان شیبک خان شکست خورده به هندوستان رفت و دو سال در آن دیار بود و باز در خراسان بخدمت خاقان اسکندر شان آمده رعایت یافت و مقرر شد که در شنب غازان تبریز ساکن بوده هر روز مبلغ

گفتار در محاربه نمودن برون سلطان و خواجه مظفر بتکچی با محمد زمان میرزا

درین سال محمد زمان میرزا بن بدیع الزمان میرزا از اردوی خاقان اسکندر شان جدا شده باستراباد رفت پیر غیب بیگ طالش که حاکم آن دیار بود منہزم گردید میرزا محمد زمان کامیاب و کامران در استراباد متمکن گردید در آن اثنا برون سلطان تکلو که حاکم اسفراین بود باتفاق خواجه مظفر بتکچی متوجّه دفع او گشتند اما بواسطه وصول سلطان سلیم به تبریز اراجیف بسیار درمیان خلایق افتاده بود و امرأ بتائی حرکت میکردند چون بقریة خوزاشاه رسیدند قرا اویس قورچی ورساق از درگاه خاقان با استحقاق آمد و خبر مراجعت سلطان سلیم رسانید امرأ خوشحالی کرده روانه جرجان شدند و در آن ولایت با محمد زمان میرزا جنگ کرده او را مغلوب گردانیدند و میرزا محمد زمان روانه غرجستان گردید امیر اردو شاه که حاکم آن دیار بود بوی ملحق گردید *

وقایع متنوعه

درین سال در خراسان خصوصا در شهر هرات قحطی بمرتبّه اشتداد یافت که مردم یکدیگر را میخورند و زینل خان بیگ که حاکم آنجا بود آدمی خوارانرا سیاست نمود و هم درین سال خاقان اسکندر شان امیر الامرائی را بجایان سلطان استاجلو تفویض فرموده نظارت دیوان اعلیٰ را بمیرزا شاه حسین اصفهانی شفقت کردند و منصب صدارت را بسیادت پناه امیر عبد الله لاله که از اکابر سادات آذر بایجان بود تفویض فرمودند چون وی از عهده مهم بیرون نتوانست آمد بذابر آن بامیر جلال الدین محمد استرابادی عنایت کرده دیار بکر بقرا بیگ برادر خان محمد لطف فرمود ویرا خان لقب کردند •

متوفیات

سلطان مراد بن یعقوب پادشاه در آن زمان که خاقان اسکندر شان روانه بغداد شد باریک پرفاک ویرا برداشته متوجّه شام گردیدند چند مدّت در ظلّ

ترک قتال کرده جلو گردانید و ^(۱)جوق جوق که قلب را شکسته بودند در میان ایشان می‌رسید و صفوف ایشانرا شکافته روانه می‌گردید و در آن اثنا اسب آنحضرت بسیا آبی فرو رفت خضر آقا استاجلو بارگی خود را کشیده خاقان سوار گردیده روانه شد و لشکر روم سلطان علی میرزا افشار را گرفته تصور کردند که خاقان اسکندر شان است نزد سلطان سلیم بردند بعد از تحقیق که دیگروست او را بقتل آوردند میمنه قزلباش که میسره روم را شکسته از عقب رفته بودند مراجعت کرده بر قلب لشکر سلطان سلیم خود را زده جنگ نمایان کرده از معرکه بیرون رفتند و سلطان سلیم امر کرد که تعاقب سپاه قزلباش نهموده احدی بغارت دست نگشاید بواسطه آنکه مبدا مکر کرده باشند قریب شب معلوم کردند که اثر حشر قزلباش در آن حدود نمانده بضبط اموال و اسباب شروع کردند درین جنگ خان محمد استاجلو و سارو پیره قورچی باشی و حسین بیگ لله و امیر عبد الباقی و سید محمد کمونه و امیر سید شریف شهید شدند و از طرفین پنجهزار کس بقتل آمدند سه هزار از سپاه سلطان سلیم خاقان اسکندر شان متوجه درجزین گردید و سلطان سلیم از آنجا به تبریز آمد و جمعی اشراف تبریز استقبال نمودند سلطان سلیم همه را اعزاز و اکرام نمود و صورتی که آبا و اجداد او را در خیال محال می‌نمود بعین الیقین مشاهده فرمود نخست بمسجد حسن پادشاه که در میدان صاحب‌آباد بود رفت و نماز گذارد و منقولست که در محلی که خطبه بغام پادشاه رسید خطیب گفت السلطان ابن السلطان ابو مظفر اسمعیل بهادر خان رومیان خواستند که او را بقتل آورند سلطان سلیم مانع گشت گفت که زبانش عادت کرده است و گفت حیف شد سه سید عالیشان درین جنگ چالدران شهادت یافتند بعد از هشت روز دولت شاهي بامداد لطف آهی بر طبق کلام معجز نظام و قَدْ فَ نِ قُلُوبِهِم الرعب خوف تمام بر خاطرش استیلا یافته در آخر همان ماه طبل مراجعت کوفته بصوب روم شد و در اماسیه قشلاق کرد این خبر در جزین بمسامع خسرو ظفر قرین رسیده متوجه تبریز شد و در ماه شعبان در آن بلده منزل گزیده قشلاق کرد *

(۱) جوق جوق را که شکسته بودند در میان ایشان می‌رسید ج

۱ خود و خفتان و جوشن و برگستوان میگذاشت و بسان صاعقه در گرداب دریای جنگ آتش می افروخت - * شعر *

ز تیغ و تفمهای آهن ستیز ز هر گوشه بازار کین گرم و تیز
در آن گرم بازار جنگ و جدل نبودی خریدار جان جز اجل
پشته که مشرف بر لشکر قزلباش بود قرب هزار ینگچری بر آنجا رفته ایشان نیز
غازیانرا بزخم تفنگ مجروح و بیروح میگردانیدند * * شعر *

در آن عرصه از بهر مردان جنگ تفک نقل و خون باد لاله رنگ
یلان از تفک داده دلها ز دست ز نقل چنان گشته بی باده مست
آنروز از آنزمان که نیر عالم افروز تیغ از غلاف افق کشید تا وقتی که سپهر زرین
قبه زبرجدی و قلعه زنگاری بحد استوا رسید آتش قتال در غایت التهاب و اشتعال
بود آنحضرت خود را هفت نوبت بعرابه رسانیده بضرب شمشیر حلقه زنجیر را
برید مخالفان او را باز میگردانیدند رومیان بر گرد آنحضرت محیط گشته نقطه
کودارش در میان گرفتند خاقان اسکندر شان بر ایشان اسب انداخت بر هر طرف
که میتاخت از دشمنان لشکری می انداخت و از هر جانب که حمله میکرد
از کشته پشته میساخت آب تیغ آتشبارش (۱) هر بادهیچا را که بگردن رسیدی
بر خاک هلاک می افتاد و آتش حمله دوزخ شرارش هر مخالفی را که
دریافتی رخت بزایه هاویه میفرستاد * * شعر *

بهر جاکه شمشیر درکار کرد یکی را دو کرد و دو را چار کرد
و منتشا سلطان استاجلو و سایر قورچیان جنگهای نمایان کردند رومیان خود را
بآنحضرت رسانیدند خاقان اسکندر شان باتفاق قورچیان بر مخالفان حمله کرد
و درع ثعبان شکل از سروران بار آورد و تفنگ آتش افشان در قبه جوشن
و حلقه زره شهاب وار می افروخت قلماق در بر دلاوران بسان کوره آتش تفسید
و مغز در سر گردن کشان بر مثال نقره در گاه بگداخت خاقان اسکندر شان فرمود
که کوه نای نواختند موازی سیصد سوار بنزد آنحضرت جمع آمدند بذابرا

(۱) بر باد بخارا که ج بر بادیهچا را که ب

ازین دستبرد که در مدّة العمر خود ندیده بودند حیرت نموده هراس بیقیاس بر ایشان استیلاء یافته بقلب گریزان شدند و میمنه جنود قزلباش بر میسر و رومیان تاخت آوردند و گرد و غبار و فتنه و آشوب بر هوا کردند آتش حرب فروزان و خاشاک ابدان سوزان شد شعله تیغ خون افشان زبانه بآسمان کشید و دخان آتش سنان بایوان کیوان رسید میسر و رومیانرا که به نیروی جلالت سنان پاشا اختصاص داشت چون دل عاشقان و زلف معشوقان پریشان گردانید و از پشته چالدران گذرانیدند و آنروز بر سلطان سلیم چون شب هجران و ایام فراق سیاه و تباہ گشت از میسر نیز خان محمد میمنه رومیانرا از جای برداشته بقلب رسانید در آن اثناء توبی بروی خورده کشته گردید لشکر روم بدین واسطه خیره گشته بیکبار هجوم آوردند و دست چپ قزلباش را مغلوب ساخته بمیان لشکر رسانیده تیب را از (۱) ترتیب انداختند و خاقان اسکندرشان چون چرخچیانرا به تیب رومیان رسانید ایشان نیز غازیانرا بضرب تفنگ باز گردانیده آنحضرت تیغ آبدار را چون نهنگ بکر (۲) زخار در آن دیار بچولان در آورد و جوی خون چون رود سیحون و جیکون روان ساخت و از موج خون قصر آسمان هفتم رنگ لعل بدخشانی یافت مسند سنجایی قاضی حصن ششم سرخی و زعفران گرفت و تیغ نیلوفر جلاّد خط پنجم پیکر گلزار و لاله زار پذیرفت و جوشن سیم اندود ماهی از دم خون بزرگ طبرخون گشت -

ستوران در آن بکر خون تر همه چو اسبان آبی شذاور همه ز خون دشت کین همچو عمان شده درو بیخها شاخ مرجان شده در آنروز جمع کثیر از رومیان بی باک بضرب تیغ از شراب خون دلیران چون مستان سر افشانی آغاز نموده و نیزه بغارت جانها دست تطاول دراز کرد هر چند نیزه تطاول نمود سپر تحمّل فرمود و هر گاه گرز زبردستی اظهار کرد درع فروتنی اختیار کرد غازیان زور آورده سمند میدان نور را تا به عرابه راندند و ینگچریان بضرب توب و تفنگ ایشانرا باز گردانیدند تفنگ چون برق

خاقان ظفر شعار با امرای نامدار چون دورمش خان شاملو و خلیل سلطان ذوالقدر و حسین بیگ لله و نور علی خلیفه روملو و خلفاء بیگ و خان محمد و چایان سلطان استاجلو با جنود دیار بکر منزل گردیدند مقرر شد که امیر عبد الباقی و سید محمد کمونه و امیر سید شریف در قلب قرار گیرند و سارو پیره قورچی باشی را با غازیان چرخچی گردانیدند و آنحضرت با جمعی قورچیان طرح شد انتظار کشید که بر هر طرفی که زور افتد خود را بدیشان رسانند و لشکر قزلباش گروهی با شکوه همه شیر صولت بهر هیأت پیل شوکت که جبال از مهابت ایشان میگذاخت و آسمان از صلابت ایشان سپر خورشید می انداخت در برابر رومیان صف آراستند و از صهیل اسب و فریاد سپاه ماه بر آسمان راه گم کرد و از غیو کوس چهره گردون با ناموس چون سندروس زرد گردید و از بیم جان در تن دلاوران چون برگ بید از باد و عکس آفتاب در آب میلرزید بار اول سارو پیره استاجلو با فوج چرخچیان بر لشکر مخالف اسب انداخت و مقلای لشکر ایشانرا از جای برداشته (۱) بموچی رسانید (۲) و محال اوغلی که سر موچیان بود بر سر سارو پیره حمله آورده او را باز گردانید چون خاقان اسکندر شان دستبرد رومیانرا مشاهده کرد آتش غضبش اشتعال یافته با دلاوران که از صدمه قهرشان دم صبح در سینه شام شکستی و از نهب تیغشان خنجر آفتاب در نیام ظلام پنهان شدی بر ایشان حمله آورد در آن اثنا مال غوچ اوغلی که نهنگی بود در بکر پر دلی در برابر آنحضرت آمده زبان بلاف و گزاف گشاده گفت - * شعر *

من آنم که در روز پیگار و کین توانم زدن آسمان بر زمین
بدوزم ز پیکان بهم چشم مور گشایم به تیر دگر بی قصور
نظر گر کنم سوی دشمن بخشم دهد جان شیرین از آن زهر چشم
سنانم ز پهلوی آید بناف دروغی نمیگویم اینک مصاف
اما پیش از آنکه دست به تیر و کمان و سیف و سنان برد خاقان اسکندر شان شمشیری بر فرق او زد چنانکه مغر با سر او دو نیم شد و بگردن رسید و مخالفان

می پردازند و بر بالای^(۱) عرابه بر هیات اژدر قزغانهای صغار و کبار گذاشته و ایشان در انداختن توب و تغنگ و^(۲) رعاده و ضربزنگ تا آن مرتبه مهارت و^(۳) اقتدار دارند که جزء لایتجزا را در امتداد اشعه نظری از یک میل جای هدف اصابت میسازند و نقطه موهوم را بسهام خطوط بصری از یکفرسنگ راه به نشانه می اندازند خان محمد استاجلو و نور علی خلیفه روملو و بعضی از مردمان که از اطوار رومیان با خبر بودند عرض نمودند که قبل از آنکه مخالفان خود را حراست نمایند بر بالای چالدران بر سر ایشان رویم و مهم آن ناتمامرا باتمام رسانیم و دورمش خان شاملو این سخن را رد کرده بخان محمد گفت که کدخدائی تو در دیار بکر میگذرد و معروض داشت که ما مکث میکنیم تا وقتی که آنچه مقدور ایشانست از قوت بفعل آورند در محافظت خویش بعد از آن قدم در میدان کارزار گذاشته دمار از لشکر ایشان بر آوریم خاقان اسکندر شان سخن درومش خانرا قبول نمود سلطان سلیم از پشته چالدران پائین آمده در استحکام جنود خود اهتمام کرده اطراف خود را بعرابه و زنجیر مسدود ساخت *

عرابه^(۴) چو اسبان چوبین بکار بر آن رومیان همچو طفلان سوار عرابه چوپیل و تغنگها بدست نمایان چو خرطوم پیلان مست و دوازده هزار ینگچری را مقرر کرد که در پیش صف استاد بکار خود مشغول گردند میمغه و میسره لشکر را بهاشایان نامدار مثل سنن پاشا و مصطفی پاشا مشهور به بیلغو چاوش و فرهاد پاشا و قراچه پاشا و ذوالقدر اوغلی علی بیگ ولد شهبسوار بیگ تفویض نمود و مال غنچ اوغلی را چرخچی گردانیده و محال اوغلی را موجی کرد زیاده از صد هزار سوار مرسوم خوار ثعبان کردار اهرمن دیدار بمیدان هیجاً فرستاد ازین جانب خاقان گردون علام بر ابرش خوش خرام سوار گشته -

* شعر *

ببالای توسن بر آمد دلیر بر آهنگ میدان چو غرنده شیر
فروزان رخس بر فراز ستور تجلی نمایان شد از کوه طور

(۲) رعاده ج

(۳) رعاده ج

(۱) رعاده ج اعرابه ب

(۳) اقتدارند ب

و غیره که موجب فتنه و فساد بود بوی میفرستاد و وسیله دیگر آنکه نور علی خلیفه روملو در آن دیار خرابی بسیار کرده شهر توقات را سوزانیده این معانی او را بر جنگ داشته لشکریان ولایت قرامان و اندول و منتشا و کرمیان ایل و کفّه و طرابوزون و سمن (۱) درّه و افلاق و بوسنه و موره و صرف را جمع آورده با حشم انبوه شهاب زخم ثریا گروه سیل فیهب دریا شکوه که اوهم بنی آدم را تصور یک فوج از افواج بی نهایت و اسلحه بی غایت آن عاجز آمدی و اقلام اقالیم اهل عالم بکتابت شمار آن کفایت ننمودی *

* شعر *

افزون ز درّه در عدد و قطره در شمار

بیش از نجوم در فلک و موج در بکار

تا موازی دو یست هزار سوار و پیاده متوجه ارزنجان گردید و ایلچی بدرگاه خاقان اسکندر شان فرستاده توجه خود را بعزم رزم اعلام داد قاصد در همدان بدرگاه عرش آشیان رسید و خبر مخالفت سلطان سلیم را بعرض رسانید آنحضرت جواب داد که ما نیز مستعد قتالیم و در هر جا که ملاقات واقع شود استاده ایم و ایلچی را رخصت داده کس بدیار بکر فرستاد که خان محمد استاجلو با عساکر دیار بکر بدرگاه اعلی شتابد آنحضرت با دلاوران که تیر دیده دوز بر قبه زرین خورشید بدیده سپا دید می آوردند و در شب تار چشم مار با دل مور در یک سلک می کشیدند و جرم خردل و خشخاش را بفوک نیزه از زمین می ربانیدند متوجه رزم گردید چون بتبریز آمدند خبر رسید که سلطان سلیم بی خوف و بیم کوچ بر کوچ متوجه است پادشاه صاحبقران با اعتماد زور بازوی غرور از سرفراغت و حضور با خانه کوچ عنان یکران بطرف دشمنان معطوف ساخت و در اوایل رجب در منزل چالدران که در بیست فرسخی تبریز واقع است آن دو گروه باشکوه بیکدیگر رسیدند و طریق سلاطین روم آنست که در وقت محاربه حدود جنود خود را با عرابه و زنجیر استحکام داده حصنی بغایت حصین جهت حفظ خود میسازند و تفنگچیان در اندرون آن بانداختن ضربزن و توپ و تفنگ

* شعر *

طالع عالم منور شد به نیکو اختاری
 منتظم شد سلک ملک دین بوالا گوهری
 تاج شاهی سرفرازی میکند امروز از آنک
 گردنن مملکت را دوش پیدا شد سری
 تا حساب طالعش ببندد در اضطراب ماه
 شب همه شب بود کیوان منتظر بر منظری
 تا سپند شب بسوزاند بدفع چشم بد
 صبحدم زین جمع فیروز بر کرد آذری

امرای عالیقدر و وزای نامدار نقود نا معدود از بیض و احمر و در و گوهر نثار
 کردند و بشکرانۀ آن چند روز جشن و سرور و عیش و حضور نمودند *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ عشرين و تسعمایه واقع شده محاربه نمودن خاقان اسکندر شان با پادشاه روم سلطان سلیم

درین سال سلطان سلیم پادشاه روم با استادگان بارگاه خاقان جمبجه در مقام
 عصیان آمده باعث مخالفت او آنکه چون خان محمد استاجلو بر دیار بکر
 استیلاء یافته و لشکر ذوالقدر را با مردم اندک بدفعات شکسته و ملازم او دلو دوراق
 با هفتاد سوار سیصد نفر غلام سلطان^(۱) قانصو پادشاه مصر را که در دالوزی
 شهرت تمام داشتند^(۲) و اسامی ایشایرا زو چندی می نگاشتند مغلوب گردانیده
 بود از واسطهٔ این شجاعت عجب و غرور و عظمت و جبروت و باد بیروت او از
 حد اعتدال در گذشته بسطان سلیم مکاتبت پرتهدید و بیم ارسال میداشت
 و او را بر مقاتله و مجادله ترغیب و تحریک میکرد بلکه چیزی چند مثل معجر

(۲) تا نگاشتن ج ندارد

(۱) قانصاج قانیسار ب

سلطان ولد عبید خان ویرا رعایت بسیار کرده در آن دیار از عالم فانی بجهان جاودانی شتافت از جمله شاگردان مولانا خواجه محمود سیواوشانی است مولانا میرعلی از وی رنجیده این قطعه گفت *

خواجه محمود گرچه یکچندی بود شاگرد این فقیر حقیر
 بهر تعلیم او دلم خون شد تا خطش یافت صورت تکویر
 یاد دادم باو ز قلت عقل هرچه دانستم از قلیل و کثیر
 در حق او نرفت تقصیری گرچه او هم نمیکند تقصیر
 هرچه خود می نویسد از بد و نیک جمله را میکند بنام فقیر
 امیر سید احمد مشهدی شاگرد مولانا میرعلی است قاسم شادی شاه مولانا
 عبدی نشابوری مولانا شاه محمود مولانا دوست هراتی مولانا رستم علی خواهر
 زاده استاد بهزاد حافظ بابا جان تربتی از جمله خوش نویسند مولانا مالک
 قزوینی سرآمد خوش نویسان زمان شاه دین پناه بود جمیع خطها خوب می
 نوشت در علوم شاگرد مولانا جمال الدین محمود شیرازی بود راقم این حروف ذره
 بیمقدار حاشیه^(۱) شمسیه پیش او خوانده درین سال امیر اسمعیل شنب غازانی
 از عالم فانی متوجه جهان جاودانی گردید وی نزد مولانا علی قوشچی علم
 خوانده بود بعد از رفتن مولانا بروم بشیراز رفته در درس مولانای اعظم افهم جلال
 الدین محمّد حاضر شد مدت عمرش شصت و نه سال از جمله تصانیفش
 شرح بر فصوص *

ولادت شاه دین پناه ظلّ آله

روز چهار شنبه بیست و ششم ذی حجه شاه دین پناه ظلّ آله در قریه^(۲)
 شهاباد من اعمال اصفهان متولد شد ملکی بصورت بشر قدم سعادت اثر بعرضه
 عالم نهاد *

(۱) شمس ب

(۲) حاشیه است در ج بخط قدیم که این شهاباد است از بلوک اصفهان

خوردیست در پهلوی عمان و مانند گوی زمیذیست در مقابله آسمان مولانا اظهر که درین فن اظهر من الشمس است باوی همچو نسبت سها است با آفتاب عالمتاب و یا نسبت شب یلدا است با روز پر غم و سکاب در قدیم خط نبوده طهمورث پیدا کرده تفصیل خط اینست عبری بربری اندلسی صیفی قبطی یونانی حمیری سریانی رومی کوفی معقلی (۱) هندی فارسی واضع خط نسخ و ثلث ابن مقله است چون دست او را بریدند چنانچه در جلد ششم نوشته شده بدختر خود تعلیم کرد بعد از آن علی بن بواب محقق و ریعان را اختراع کرد و کتابه نوشت بعد از آن یاقوت غلام مستعصم خلیفه عباسی احوال او هم در جلد هفتم نوشته شده و شاگردان او شش کس را استادان سته میگویند شیخ زاده سهروردی در بغداد می بود ازغون مولد شریفش عراق عجم است اما در بغداد ساکن شده بود دیگر پیر محمد صوفی است دیگر مبارک شاه زرین قلم در خدمت سلطان ویس می بود دیگر نصر الله طبیب ملازمت سلطان احمد جلایر میکرد دیگر یوسف مشهدی شاگرد یاقوت بود در تبریز ساکن گشت صیرفی از جمله شاگردان وی است حاجی محمد بنددور شاگرد صیرفی است عبد الله طبیب در خراسان می بود عبد الحق سبزواری شاگرد وی است میر علی تبریزی واضع خط نستعلیقست مولانا عبد الله ولد مولانا سلطان علی شاگرد مولانا جعفر از خوش نویسان روزگار بود مولانا اظهر از جمله نوادر استادان است سلطان نمد خندان از جمله خوش نویسانست و سلطان محمد ابریشمی و زین الدین محمود از جمله خوش نویسان عراق و خراسانند مولانا میر علی خط نسخ بر جمله خوش نویسان کشیده در او ان شهاب پیش زین الدین محمود مشق میکرد چون خط بکمال رسانید مکرر با مولانا سلطان علی دعوی کرد مردم جانب ملا گرفتند روزی بخدمت مولانا آمده سه قطعه گرفت و تقلید کرده در میان قطع ای مولانا گذاشته خدمت مولانا متعیر گشت که ایا خط او کدامست بعد از تأمل بسیار خط ملا میر علی را برداشت مولانا میر علی در آخر عمر ببخارا رفته عبد العزیز

بخراسان رفته و از آذربایجان دور افتاده فرصت را غنیمت شمرده تبریز را بتصرف باید آورد سید سلیمان باستصواب آن ابلهان فریفته شده بخار نخوت و غرور بکاخ دماغ راه داده اسباب عذاب را بهمرسانیده از مضمون این بیت غافل *

با ولی نعمت از برون آیی گر سپهری که سرنگون آیی
با جمعی مردم فتنه انگیز برسر تبریز ایلغار نموده چون این خبر بحاکم تبریز رسید با اتفاق شهریان کوچها را مضبوط کرده در شوارع آب انداختند تا زمین یخ گرفته تردد سواران دشوار باشد سید سلیمان با سپاه فراوان باندرون خیابان در آمد تبریزیان او را بش دیوارهای خیابانرا سوراخ کرده آنروز برگشتگان را بضرب تیر و تفنگ مغلوب گردانیدند سید سلیمان با اندوه فراوان روانه آب شور گردیده چپانیان چون بلای ناگهان در شنب غازان بدیشان رسیدند و سلیمانیان نیز چون مور و مار صف پیگار بیاراستند یتیمان تبریز بضرب شمشیر تیز آثار روز رستخیز ظاهر ساختند و سید سلیمان را از اسب انداختند و باوجود آن سید سلیمان شانزده نفر را بضرب تیر از برنا و پیر زخمدار گردانید در آن اثناء منتشا سلطان استاجلو که در آن وقت قورچی بود خود را بوی رسانیده بضرت شمشیر او را هلاک ساخت هم درین سال مولانا سلطانعلی متوجه عالم باقی گردید در حسن خط بمرتبه رسیده بود که دست هیچ خطاطی از متقدمان و متأخران بدانجا نرسیده بود *

* شعر *

آنکه در عالم بخط مشکفام نسخ کرده خط استادان تمام
گشته شاگردانش از راه یقین در طریق خط کرام الکاتبین
چه بندگان خواجه میر علی که درین اسلوب واضع قاعده بود جدید (۱) و ضابط پر سدیدست بدر کجا رسد آری که هیچ میر بسطان نمیرسد *

مولانا جعفر خطاط بروانی خط و صفای آن در اطراف جهان اشتهار بیحد یافته در جنب این (۲) معیط هنر که منبع آلی و در است چون جوی

(۱) او ضابط سدید مست ج واضع قاعده ب (۲) در جنب این معیط مرکز ج

گوش سوار بزاری زار در اردو بازار گردانیدند تا عبرت دیگران گردد * * شعر *

بعبرت محاسن ز رویش سترد در آن انجمن آب رویش ببرد
 عروسانه پرداختش پیکری بیوشاندش چون زنان معجری
 بسرخیش چون قحیگن کرد روی ولی قحیغه کش ببرند موسی
 رخی گان شود زرد روز نبرد بسرخي همیبایدش سرخ کرد
 ز بیعزتی گر شوی رو سیاه رخت را سفیدی شود عذر خواه
 بعد از آن اردوی گردون شکوه بطرف بادغیس روان گشت پس از وصول بد آن
 حدود چنان معلوم شد که مردم آن دیار بغازیانی که از جنگ نجم بیگ فرار
 نموده بودند آزار بسیار کرده بعضی را بقتل آوردند بنابراین فرمان قضا جریان
 بقتل عام صدور یافت چوهه سلطان تکلو با فوجی از غازیان بقتل آنجاهلان روان
 شد و خورد و بزرگ ایشانرا بیلسا رسانیده * * شعر *

در آمد به بنیاد مردم کمی پوری شد در آن ناحیت آدمی
 خاقان اسکندر شان در آن تابستان در النگ بابا خاکی بیلامیشی نمود دیو سلطانرا
 بحکومت بلخ روانه گردانید مردم اندخود یکی از اهل ضلال که موسوم بود بقرا
 بوقال بر خود حاکم ساخته آغاز مخالفت کردند دیو سلطان ایشانرا بقتل رسانیده
 قرا بوقال را گرفته روانه درگاه عالم پناه گردانید هم در آن اوان شاهرخ بیگ افشار
 بفرمان خاقان عالی تبار بطرف قندهار ایلغار نموده آن ولایت را غارت کرده سالمأ
 غانماً بدرگاه عرش اشتبأه مراجعت کرد چون مهمات خراسان حسب المدعای شاه
 جهان ساخته و پرداخته شد حکومت هرات را بریندل خان شاملو داده از بابا خاکی
 علم مراجعت بصوب اصفهان افراخت و در آن بلده طرح قشلاق انداخت *

گفتار در مخالفت سلطان سلیمان بن

سلطان حیدر بخاقان اسکندر شان

درین زمستان سید سلیمان بن سلطان حیدر نسبت بخاقان اسکندر شان
 اظهار مخالفت کرده خلق بسیار برسر او جمع شده گفتند که خاقان زمان

شدند جانی بیگ سلطان از جیحون عبور نموده بکرمینه رفت اما در آن ایام تیمور سلطان بدینجانب آب آمده در حدود مرغاب عبید خان پیوست و او را از رفتن بخارا منع کرده بمشهد آمدند و تا اسفراین در زیر نگین آوردند چون این خبر بهرات رسید حسین بیگ لله و احمد بیگ صوفی اوغلی شهر را گذاشتند و از طرف طبرستان راه عراق و آذربایجان پیش گرفتند تیمور سلطان ایلغار کمان بهرات رسید در باغ مراد نزل نموده بسیاری از تبرائیان بقتل آورده دل بحکومت خراسان نهاد چون این خبر بخاقان بحر و بر رسید از بلده اصفهان با سپاه فراوان بدفع از بکان بطرف خراسان روان شد چون بیلاق کلا پوش محل نزل خسرو با فرو هوش گشت خلیل سلطان ذوالقدر قبل از مواکب نصرت اثر یغمران خاقان دوست نواز با لشکر شیراز بصوب مشهد مقدس رضویه علیه السلام والتحصیه نهضت نمود و چون بیک فرسخی رسید عبید خان تاب نیارنده بطرف بخارا روان شد تیمور سلطان نیز از وصول آن دستخیز راه گریز پیش گرفته روانه سمرقند شد *

چو دیدند خانان گردن فراز که آن شیر آمد سوی بیشه باز
چو شیران همه بیشه پرداختند بآهنگ توران فرس تاختند
هنوز پادشاه ربع مسکون در بیلاق کلا پوش بود که از ازبک دیار در دیار خراسان
نماند و بعد از فرار تیمور سلطان ابو القاسم بخشی که از هوا خواهان سلاطین
ازبک بود در هزار سوار فراهم آورده از بادغیس بهرات آمد و رعایای شهر از روی
قهر با وی مقاومت نموده در اثنای ستیز منقلبی سپاه مظفرلوا پیری سلطان
روملو با جمع غازیان دشمن گداز در باغ سرافراز در معرکه رسیده قرب سیصد نفر
از اتباع آن بد اختر بقتل آورده ابو القاسم بطرف (۱) غرجستان گریخت خاقان
اسکندر شان از (۲) خیوشان بالنگ رادکان نزل نمود و آنجا حاکم مرو دده بیگ
را که از توهم سپاه ازبک مرو را گذاشته فرار کرده بود محاسن او را تراشیده معجز
بر سر او پوشانیده و بسفیداب و غازه روی او را تازه گردانیده منعکس بدراز

او در بار میز نهادند بحکم عبید خان کشته گردید مولانا بنائی نام وی شیر علی بود در علم موسیقی و تصوف و قوف تمام داشت در زمان سلطان حسین میرزا از امیر علی شیر رنجیده بآذربایجان نزد سلطان یعقوب رفت بعد از چند وقت باز بخراسان مراجعت نموده بار دیگر خشم کرده متوجه سمرقند شد در خدمت سلطان علی میرزا بن سلطان احمد میرزا بن سلطان ابو سعید می بود و هرویانش را بزبان ایشان هجو کرده و این ابیات از آنجاست *

چو نه هال و هوال تو لله جان (۱) خوش و نغزی و میشی مرد کلان
چو نه مخشولی تو آفة و میر چکند هالت تو (۲) خواجه جان
تو بچوگان (۲) هسن خی بزرگ آقبت گوی هسن از میدان
چون شیبک خان بر سمرقند استیلاء یافت بنائی محبس او گردید و بعد از قتل شیبک خان در خدمت تیمور سلطان ولد او میبود درین سال که امیر نجم ثانی قرشی را قتل عام نمود بنای عمر مولانا بنائی را بآب تیغ غازیان منهدم گردانید مولانا در آخر اوقات حیات بتتبع دیوان خواجه حافظ شیرازی نموده حالی تخلص کرده *

گفتار در قضایائی که در سنه تسع عشر و تسعمایه
واقع شده آمدن خانان از یک بخراسان و فرستادن
خاقان اسکندر شان خلیل سلطان ذوالقدر
و گریختن ایشان ببخارا و رفتن خاقان
اسکندر شان نوبت ثانی بخراسان

درین سال در سوم ماه محرم که موافق اول روز نوروز بود میان عبید خان و جانی بیگ سلطان نزاع واقع شده از ظاهر هرات کوچ کرده متوجه الکلی خود

(۲) خوجه جان چ

(۱) خشی و میشوی تو مرد کلان چ

متوفیات

درین (۱) سال سلطان بایزید بن سلطان محمد بن سلطان مراد بن سلطان محمد بن ایلدرم بایزید بن سلطان مراد بن اور خان بن عثمان بن ارطغرل در روم جماعت ینگچری اتفاق نموده پسرش سلطان سلیم که حاکم طرابوزون بود باسلامبول آورده باسلطنت نشاندند و ویرا عزل نمودند ازین غصه بیمار گردیده از دار ملال ارتحال نمود جامی کتاب سلسله الذهب را بنام او مرثیه کرده ابیات از آن جمله در مدح او واقع شده *

کاش نوشیروان کنون بودی عدلش از پیشتر فزون بودی

تا ز دعوی عدل شرمزده خسرو روم را شدی بنده

میست العز والعلی سلطان بایزید ایلدرم شه دوران

و در زمان سلطنت او شکست بسیار بر اهل روم واقع شد خصوصاً از لشکر مصر مدت سلطنتش سی و دو سال بعد از فوت او پسرش سلطان احمد در انادولی خطبه بنام خود خواند سلطان سلیم از زبان پاشایان درگاه مکاتبات نوشته مضمون آنکه هرگاه آنحضرت با مردم اندک خود را باسلامبول رساند این بندگان کمر خدمت بر میان جان بسته سلطان سلیم را گرفته شما را (۲) پادشاه میسازیم و آن ساده لوح باین فریفته شده سلطان مراد پسر خود را در میان لشکر گذاشته خود با پانصد سوار متوجه اسلامبول گردید و سلطان سلیم با جمعی کثیر ویرا استقبال نموده بقتل آورد و بعد از آن لشکر بسیار بدفع سلطان مراد ارسال نمود سلطان مراد مغلوب گشته پناه بخاقان اسکندر شان آورد در اردوی همایون با اجل طبیعی در گذشت هم درین سال امیر زکریا که سالها وزارت سلاطین آق قویونلو و خاقان اسکندر شان کرده بود در خراسان وفات یافت امیر یار احمد اصفهانی که بنجم ثانی ملقب شده بود وزیر با استقلال بود روزی تا صد گوسفند در مطبخ او صرف شیلان میشد و همیشه سیرده دیک نقره خام بجهت طبخ طعام در مطبخ

درین منزل سلطان مراد بن سلطان بایزید از لشکر سلطان سلیم با ده هزار کس فرار کرده بخلیفه ملحق شد آن دو نیک اختر باتفاق یکدیگر متوجه شهر توقات شدند این بار مردمان شهر اظهار مخالفت کردند غازیان شهر را سوزانیده متوجه بلد^(۱) نیک شهر گشتند سلطان مراد از خلیفه جدا شده بدرگاه خاقان اسکندر شان توجه نموده خلیفه فوجی از غازیانرا بتاخت حشم شیخ خنسلو فرستاد و ایشان مهم حشم را ساخته با اموال بی اندازه و فتوحات تازه باردوری خلیفه مراجعت نمودند خلیفه متوجه ارزنجان گردید^(۲) آن امیر غازی چون بموضع ایوبیازی رسید خبر آمد که سنان پاشا و حسین بیگ و تاج الدین بیگ با پانزده هزار سوار جرّار از عقب جنود ظفر شعار رسید خلیفه عود نموده در برابر ایشان صفّ آرا گردید فوجی از بهادران را چرخچی گردانید از آنجانب امرای روم نیز به پشته صعود نموده بترتیب لشکر مشغول گردیده جلو انداختند چرخچی را از پیش برداشته بقلب رسیدند خلیفه با جمعی شیران بیشه جدال و پلنگان کوه قتال خود را بر مخالفان زده و از تیغ آبدار آتش کارزار اشتعال یافت و از صاعقه خنجر آتشبار سینه مردان کار مانند اخگری تافت و از نماز پسین تا شب میان جان و تن و تیر و جوشن فصل و فراق وصل و نفاق بود *

اجل را بجان اشنائی شده میان تن و جان جدائی شده

سنان پاشا چون آثار جلالت از اطوار لشکر قریبش ملاحظه کرده خوف برری استیلاء یافته هنگام غروب آفتاب با دل پر^(۳) آتش و چشم پر آب راه گریز پیش گرفت و هر یک از غازیانرا سنان جان ستان بر دست و خدنگ خون افشان در شست در قفای^(۴) مذهبزمان روان شده سنان پاشا را با هزار و پانصد کس بقتل آوردند و از بخت بر گشتگی رومیّه یکی دیگر آنکه در آنشب در اثنای گریختن بخشک رودی رسیدند و در حال یک پشته عظمی بر سر ایشان فرود آمد چنانچه هزار و پانصد نفر در زیر آن ماندند بعد از آن فتح سر رومیانرا با غنایم فراوان بدرگاه خاقان اسکندر شان مصحوب معتمدان روان گردانید و خود در ارزنجان که بتیول او مقرر بود نزول نمود *

(۱) بیکی بیگ شدند ج (۲) تا رسید ج ندارد (۳) خشم ب (۴) رومیان ج

افراخت مردم جانی بیگ سلطان دو نوبت خود را از طرف باغ سفید بنزدیک خندق رسانیده از ضرب پیکان غازیان مجروح گشته باز گردیدند و سه چهار بار دیگر از جانب دروازه فیروزآباد جنگ پیش آوردند و از دست ملازمان امیر عماد الدین محمود زخمهای کاری خورده مغلوب شدند و در بعضی از معارک بابا عشقی تبرائی بدست از بکان افتاده دفتر اوراق بقا را بباد فدا داد و مقارن این حال عبید خان بظاهر هرات رسید در قریه ساق سلمان فرود آمده مردمانش چند نوبت قریب بکوچه بند آمده جنگ عظیم کرده اما مهمی از پیش نبردند مدت دو ماه آن دو سلطان گمراه در ظاهر هرات نشستند و چون در آن سال محصول هری نیک نیامده بود تنگی در میان مردم شهر پدید آمد *

گفتار در فرستادن خاقان اسکندر شان نور علی خلیفه

روملو را بروم و خواب شدن آن مرز و بوم

درین سال چون خاقان اسکندر شان خبر انقلاب ولایت روم را شنید نور علی خلیفه روملو را بدان دیار بواسطه جمع آوردن صوفیان اخلاص شعار روانه گردانید چون خلیفه (۱) بقرا حصار رسید از صوفیان روم و مریدان آن مرز و بوم قریب سه چهار هزار سوار با خانه کوچ بوی ملحق شدند خلیفه بوجود ایشان مستظهر گشته بطرف ملطیه در حرکت آمد چون فایق بیگ که از قبل سلطان سلیم حاکم آن دیار بود (۲) این مقدمه استماع نمود با سه هزار سوار بجنگ وی شتافت در موضع توقات هر دو حشر در برابر یکدیگر ثبات نمودند عاقبت خلیفه غالب آمده رومیان از میدان ستیز بوادى گریز شتافتند و اموال فراوان بدست غازیان و صوفیان افتاد و از مردم شهر بخدمت خلیفه آمده (۳) مشرف شدند و در شهر خطبه باسم خاقان اسکندر شان خواندند بنابر این خلیفه متعرض ایشان نشده متوجه (۴) ادینه بازاری شد و از آنجا عبور کرده در (۵) قاز چابری نزول نمود

(۱) بقلیه حصار

(۲) این مقدمه استماع نمود را ب ندارد

(۳) مشرف شدند و در شهر را ب ندارد

(۴) آینه بازاری ب

(۵) قاز چابری ج

محاصره غجدوان مرتب نمیشود مناسب آنکه از اینجا طبل مراجعت کوفته در حوالی قرشی قشلاق نمائیم تا از سرکار بلخ اردو بازایان غلّه و اجناس باردوی ظفر اقتباس آورند و چون زمستان بپایان رسد و ذخیره ازبکان روی بنقصان آورد ما بآیین تازه و لشکری اندازه متوجه قلاع و بلاد ایشان شویم امیر نجم قبول نموده گفت فردا جنگ سلطانی می اندازیم در روز یکشنبه سوم ماه رمضان علی الصباح منقلبی لشکر ازبک از میان درختان غجدوان ظاهر شد صورت حال آنکه چون در بخارا بمسامع عبید خان و جانی بیگ سلطان رسید که کار امیر نجم در ظاهر غجدوان از پیش نمیروید عزم رزم جزم کرده با حشر بسیار از پیاده و سوار همه مردان کار بر سبیل ایلغار متوجه غجدوان شدند بعد از وصول بدان حدود ابو سعید سلطان و تیمور سلطان که در حصار بودند بدیشان پیوسته روی بمیدان کارزار آوردند امرای قزلباش بنابر عداوتی که بامیر نجم داشتند همانزمان کوچ کرده متوجه خراسان شدند نجم بیگ و بیرام بیگ با مردم اندک باستقبال ازبکان رفتند آنگاه فوجی از مردم عبید خان بر جوانغار عسکر قزلباش حمله کردند بیرام بیگ قرامانی با مردم خویش از پی دفع آنجماعت بدکیش بمیدان شتافت در اثنای حرب به تیریکی از پا در آمد ازبکان بیکبار جلو انداختند و جنود نجم بیگ را شکست داده او را دستگیر کرده نزد عبید خان بردند باشارت او کشته گردید در اثنای فرار جمعی کثیر از غازیان بآب آمویه غرق شدند بابر پادشاه روانه حصار شادمان شد چون سلطانان ازبک خود را با یراق و جمعیت دیدند تسخیر ولایت خراسان در خاطر ایشان خطور کرد بار اول جانی بیگ سلطان از جیحون عبور کرده بجانب هرات در حرکت آمد در انگ کهستان نزول نمود حسین بیگ لله و احمد بیگ صوفی اوغلی که از معرکه غجدوان بمعزت فراوان بیرون آمده بودند برج و باره هرات را مضبوط ساختند احمد بیگ صوفی اوغلی قلعه اختیارالدین را محافظت نمود حسین بیگ لله برج میرزا سلطان احمد را محافظت کرد امیر غیاث الدین محمد دروازه ملک را ضبط کرد امیر عماد الدین محمود در دروازه فیروزآباد لوای استقرار بر

خاندان مرتضوی ایم و یقین که لشکر قزلباش خود را از محبّان حیدر کرار میدانند لایق آنکه احوال مارا بعرض امیر نجم رسانیده عیال و اطفال مارا از قتل ایمن سازی امیر محمّد نزد امیر نجم رفته خون سادات را در خواست کرد بعد از عرض آن التماس آن روز سیاه (۱) ناحق شناس در جواب امیر محمّد بر زبان آورد که غازیان ملکی را که بجنگ میگیرند خورد و بزرگ ایشانرا بقتل میرسانند و ملاحظه سید و غیر سید نمیکند چون لشکر قزلباش که از آن جاهل فکّاش این سخن شنیدند بمسجد در آمده مجمرع سیدانرا با زنان و فرزندان کشتند بعد از آن باتفاق بابر پادشاه و امرای دولتخواه متوجه بخارا شدند زیرا که عبید خان و جانی بیگ سلطان در آن شهر مقام داشتند و نقش مقابله و مقاتله بر لوح خاطر می نگاشتند امیر نجم ثانی چون بدو فرسخی بخارا رسید شنید که تیمور سلطان ولد شیبک خان و ابو سعید سلطان ولد کوچم خان از سمرقند با سپاهی زیاده از چون و چند بیرون آمده اند بیرام بیگ قرامانی را بدفع ایشان روان گردانید ازبکان چون از توجه غازیان آگاه شدند در قلعه غچدوان در آمده متحصّن گشتند امیر نجم ثانی بدولت و کامرانی بظاهر قلعه در آمده ایشانرا محاصره نمود تیمور سلطان و ابو سعید سلطان فوجی از مردم خود را بیرون فرستادند تا بر غازیان مقابله نمایند و از دلاوران قزلباش جماعتی که روز مصاف را بر لذّت شب زفاف رجحان میدادند بسر وقت (۲) ایشان رسیده غبار میدان هیچجا ارتفاع دادند از هر طرف طایفه مجروح و بیروح شدند گرد ادبار بر مفارق ازبکان بد کردار پاشیده بجانب حصار گریختند هر روز از وقتی که خورشید روشن چهار بعزم تسخیر شهرستان سپهر لوای بیضا را مرتفع میگردانید تا زمانی که مشعل نجوم بر زبر برج قلعه گردون دایر میگرددید غازیان عظام حسام خون آشام از نیام آخته بر مخالفان میتاختند ازبکان نیز دست بانداختن تیر مرگ آهنگ می گشادند و چون چند روز لشکر عالم سوز با ازبکان بد روز مقابله کردند ذخیره درمیان اردوی نجم بیگ کم شده بابر پادشاه با نجم بیگ گفت که درین زمستان فایده بر

گفتار در محاربه نمودن عبید خان بن نجم بیگ

چون این خبر بنجم بیگ رسید دفع از بکانرا پیش نهاد همت ساخته با ده دوازده هزار سوار بحدود خراسان در آمد حاکم هرات حسین بیگ لله با فوجی از شیران میدان مجادله بروی ملحق گشت و آن دو نیک اختر باتفاق یکدیگر متوجه ماوراء النهر شدند در حدود بلخ بیروم بیگ قرامانی شرایط ضیافت و مهمانی بتقدیم رسانید امیر نجم قریب بیست روز در ظاهر بلخ قرار گرفته جمعی از غاریانرا بگذار آب فرستاد که کشتی بسیار جمع آورد بعد از آن با لشکری از قطرات امطار فزون از جیکون عبور نموده امیر محمد بن امیر یوسف را نزد بابر پادشاه فرستاده پیغام داد که آنحضرت زود تر بدینجانب توجه نمایند که در سر انجام مهمان کشور گشائی بموجب اقتضای رای صواب نمای وی عمل کنیم امیر محمد یوسف بحصار شادمان رفته شرایط ضیافت بتقدیم رسانید بعد از آن با سپاه بهمرآه امیر محمد متوجه معسکر نصرت اثر شده امیر نجم از قرب وصول آن پادشاه آگاه گشته با امرای معظم باستقبال در حرکت آمده در موضع در بند آهنین اجتماع سعدین دست داد و از آنجانب سلاطین از یک از عبور جنود نجم بیگ خبر یافته غلات و حبوبات را بقلعه کشیده بروج و بارها مضبوط گردانیدند امیر نجم ثانی بعظمت و کامرانی بجانب حصار رفته فولاد سلطان که حاکم آنموضع بود در مقام مصالحه در آمده بعد از وقوع عهد و پیمان با اعیان و کلانتران از قلعه بیرون آمده بفرمان امیر نجم او را با فوجی از بکان که در آن قلعه ساکن بودند بیاسا رسانیدند و از آنجا لوای عزیمت بجانب قرشی برافراخت حاکم آن قلعه شیخ میرزا قلعه را مضبوط گردانیده غازیان عظام قرشی را در میان گرفتند و از زخم توب و تفنگ دلاوران فیروز جنگ رخنهها در برج و باره قلعه پیدا شد سپاه قزلباش در شهر ریختند و رایت فتح و فیروزی برافراختند شیخ میرزا اسیر پنجه تقدیر گردید حکم عالی بقتل عام صدور یافت قرب پانزده هزار کس از صغیر و کبیر و از برنا و پیر بقتل آمدند سادات آن ولایت با عیال و اطفال پناه بمسجد جامع بردند و کس نزد امیر محمد یوسف فرستادند که ما از منتسبان

القصه کارزاری نمودند که دل بهرام خنجر گذار بر بام این نیلی حصار از هیبت آن معرکه بلرزید و سپهر ستمکار از مقام انتقام گذشته جهت مبارزان میدان عافیت را طلبید دلیران چغتای غالب آمده اروس بی و کپک بی و خواجه احمد قزقرات را با فوجی از ازبکان دستگیر کرده بنزد بابر پادشاه آوردند و بحکم او بقتل آمدند لشکر ازبک روی بفرار آورده چغتای ایشانرا تعاقب نمودند در اذنامی فرار عبید خان با دروِست مرد جرار در مغاکي مخفی شده انتظار فرصت میکشیدند چون بابر پادشاه از ازبکان کینه خواجه در روزمگاه اثر ندید لشکری که در قلب بود از دنبال ایشان فرستاد و زیاده از پانصد کس بر سر ایشان نماند عبید خان چون برق جهانتاب با دروِست نفر از شجاعان از آن جای نهان بر آمده بر لشکر چغتای حمله نمود بابر پادشاه نیز بمدافعه مشغول شده و بهادران پر دل بنوک پیکان جان گسل بدن هزبرانرا سوراخ سوراخ گردانیدند در آن روز شیر بیشه پیگار بیداقو بهادر نامدار بیست سوار را بضرب کسکن از پای در آورد بابر پادشاه بعد از آنکه بدیدن پیکر فتح و ظفر امیدوار شده بود شکست یافته دل از ملک و مال بر گرفته بصوب بخارا گریخت عبید خان از غایت داناتی بعد از رویت هلال دولت در جای بابر پادشاه مهچّه علم خود را خوابانیده علم بابری را برافراخت تا آن کسانی که ازبکانرا تعاقب نموده مراجعت نمایند تصور کنند که پادشاه ایشانست و چون بنزدیک میرسیدند ایشانرا ازبکان بقتل میروسانیدند بدین حيله پانصد نفر بلکه بیشتر از چغتای کشته شدند و بابر پادشاه از بخارا متوجه سمرقند گردیده خانه کوچ را با خود همراه کرده متوجه حصار شادمان گشتند عبید خان و جانی بیگ سلطان هر یک بمقر خود رفتند و در جمادی الاول سنه مذکور بهم پیوسته متوجه حصار شادمان شده بابر پادشاه باتفاق خان میرزا ارگ حصار را مضبوط گردانیده ملّزم خود را ببلخ فرستاده استدعای مدد و کومک کردند بیرام قرامانی امیر محمّد شیرازی را با فوجی از غازیان طریق جانبازی بامداد بابر غازی ارسال نمود و سلاطین ازبک از وصول غازیان اطلاع یافته از مبادرت پشیمان شدند و مراجعت نمودند *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ثمان عشر و تسعمایه واقع شده محاربه نمودن بابر پادشاه با عبید خان و جانی بیگ سلطان ازبک

درین سال عبید خان و تیمور سلطان و جانی بیگ سلطان با لشکر جوار و حشم بسیار علم نهضت بصوب بخارا بر افراختند و منقلای ایشان نواحی آن بلده را تاختند چون این خبر بسمع بابر پادشاه رسید باندک لشکری متوجه دفع ازبکان گشته محمد مزید ترخان بعرض پادشاه رسانید که بی یراق نزد دشمن رفتن لایق دولت نیست قبول فرموده روانه گردید و در حوالی بخارا شنید که ازبکان چند منزل پس نشسته اند دلیر شده ایشانرا تعاقب نمود دو سه کوچ از دنبال آنگروه بی شکوه رفته عبید خان و تیمور سلطان میمنه و میسره سپاه ظفر شعار بمردان کار و بهادران روز بیگار آراسته و خاطر از جبن و بددلی پیراسته در آن صحرای نمایان شدند محمد بابر پس از مشاهدهٔ جلالت و تهوّر به تعبیهٔ لشکر پرداخت و دلیران جانبین و بهادران طرفین پای در میدان مبارزت نهادند و دست بانداختن تیر و راندن شمشیر دراز کردند *

(۱) * شعر *

تیغ دندان تیز کرده بر تن روئین تنان
دست در خون یلان انداخته هر دم تبر
در کمین سرکشان خم کرده شصت خود کمان
سینه پیش آورده پیش فاوک گردان سپر
کرده از (۲) جوشن سنان سینه خارا شکاف
همچو خار ازدها دندان ز برگ گل گذر

(۲) جوشن زبان در ب

(۱) این شعر را چ ندارد

از امرای نامدار زین العابدین بیگ صفوی و پیری بیگ قاجار و بادنجان بیگ
روملو با نجم ثانی روانهٔ ماوراء النهر گردند امیرنجم با شوکت تمام و عجب
و غرور بیش از ادراک و اوهام متوجهٔ مقصد گردید *

وقایع متنوعه

درین سال امیرسید شریف شیرازی متوجهٔ عراق عرب شد و منصب
صدارت را خاقان اسکندر شان در اوایل ذی حجهٔ بامیر عبد الباقي یزدی که
از اولاد عارف ربّانی امیر نعمت الله کرمانی بود تفویض نمود درین سال مولانا
فصیح الدین صاحب دارا از دار غرور بدار سرور انتقال نمود وی در فنّ شطرنج
خواه کبیر و خواه صغیر از حاضران و غایبان مہارت تمام داشت و از جملهٔ نوادر
اشعار مولانا قصیدهٔ ایست در مرثیۀ امیر علیشیر *

متوفیات

شاه قلی بابا تکلو ولد حسن خلیفه است و حسن خلیفه دو نوبت
بخدمت سلطان حیدر آمد آنحضرت او را با چهل نفر از صوفیان بچلهٔ خانه
فرستاد و هریک ایشانرا یک کوزهٔ آب و قرصی نان همراه کرد تا در اربعین
باینمقدار غذا قناعت کنند بعد از انقضای مدّت که از چلهٔ خانه بدر آمدند همه
صوفیان توشهٔ خود را بکار برده بودند الا حسن خلیفه که آنچه برده بود بخدمت
قطب زمانه آورد مرشد کامل او را رخصت دادهٔ روانهٔ ولایت تکه ایلی گردانید
چون بدان دیار رسید در منزل خود نزول نمود پیر سنان که یکی از صوفیان
سلطان حیدر بود بخصّار مجلس گفت که حسن خلیفه آمد ولی آتش سوزان
در ولایت تکه ایلی آورد و در آن ولا شاه قلی بابا را حقّ تعالی بحسن خلیفه
ارزانی فرمود و در زمستان میان جماعت تکه یاخه بود و در تابستان میان
مردم تکر مشلو بسر میبرد و ازوی خوارق عادات سر میزد و مردم تابع او می
شدند و در روم خروج کرد چنانچه مذکور شد *

گفتار در محاربه نمودن بابر پادشاه و حمزه سلطان و مهدی سلطان از بک

درین سال بابر پادشاه متوجه حصار شادمان و بدخشان و قندز و بغلان گردید حمزه سلطان و مهدی سلطان که حاکم آن ولایت بودند چون از توجه آن پادشاه عالیجاه اطلاع یافتند لشکرهای طخارستانرا جمع آورده باستقبال شتافتند در مفصل هر دو ناحیت بیکدیگر رسیدند چندان کوشش نمودند که شمشیر آهنین دل برای مردمان کارزار خون گریست بابر پادشاه چون شیر کینه خواه بر سپاه بدخواه حمله نموده دشمنان تاب نیاورده فرار نمودند حمزه سلطان و مهدی سلطان کشته شدند و بابر پادشاه در کمال عظمت در بدخشان متمکن گردید و رسولان چرب زبان بنزد خاقان اسکندر شان روان کرده عرض نمود که اگر آنحضرت نوبتی غازیانرا بمدد ارسال نمایند ممکن که ولایت سمرقند و بخارا بتصرف این محب در آمده سکّه و خطبه بالقاب آن مالک رقاب مزین گردد بباور آن خاقان اسکندر شان احمد بیگ صوفی اوغلی و شاهرخ بیگ افشار را با فوجی از غازیان جرّار بمدد بابر پادشاه روانه گردانید بابر پادشاه باتفاق امرای درگاه بدفع ازبکان کینه خواه روان شد تیمور سلطان و عبید خان از آمدن وارث ملک خبر یافته بجانب ترکستان شتافتند بابر پادشاه باتفاق غازیان دولتخواه در سمرقند نزول نموده خطبه باسم خاقان اسکندر شان خواندند و در سکّه اسامی ائمّه اثنی عشر صلوات الله علیهم نقش کردند و خان میرزا را بحکم خاقان بحکومت بدخشان روانه گردانید و احمد بیگ صوفی اوغلی را با پیشکش فراوان بدرگاه خاقان گردون احترام فرستاد اما در باب رعایت محمد جان آقا ایشیک آقاسی نجم بیگ که بهمی بسمرقند رفته بود تغافل مرعی داشت چون محمد جان در قم باردوی همایون رسید عرض نمود که بابر پادشاه خیال سرکشی دارد و از استماع این خبر خسرو فریدون فر در اندیشه دفع بابر فرو رفت و نجم ثانی که وکیل بود تدبیر انگیخت که او را روانه ماوراء النهر گرداند خاقان اسکندر شان التماس او را قبول کرده حکم کرد که

بسلطان بایزید رسید خادم علی پاشا را که وزیر اعظم بود با پنجاه هزار سوار بجنگ بابا فرستاد پاشای مذکور با طایفه از سپاه که در شب تیره بنوک نیزه کلف از روی ماه زایل میگردانیدند بطرف صوفیان در حرکت آمدند شاه قلی بابا چون از توجه اعدا آگاه شد بترتیب لشکر مشغول گردید و هزار غلام حبشی که با او بودند در پیش لشکر باز داشت و از آنچانب علی پاشا چپ و راست لشکر خود را آراسته بمیدان نبرد آمدند و لشکر روم بیکبار بر پیاده های که پیش لشکر غازیان بودند حمله کرده قرب پانصد نفر بقتل آمده بقیه السیف بقلب ملحق شدند بابا جفاحین را بر قلب ضم کرده فدائی وار بر علی پاشا حمله نمود *

* شعر *

زدند آن دلیران آهن کلاه بیکبار بر قلب گاه سپاه
نسیم امداد ربّانی در وزیدن آمد و دلهای مخالفان در طپیدن که علی پاشا
مغلوب گشته پشت نمود *

سواران رومی از آن رستخیز گرفتند در پیش راه گریز
تکلیفان ایشانرا تکامیشی کرده بضرب شمشیر بران و سنان جان ستان علی پاشا
را با فوجی رومیان بقتل آوردند و بابا نیز شربت شهادت چشید و صوفیان خلیفه
را بر خود سردار کرده روانه ارزنجان شدند و در حوالی آن بلده شنیدند که
پانصد نفر از تجّار با متاع وافر و اموال متکثر از تبریز متوجه رومند قوت طامعه
ایشان بحرکت آمده چون بالای ناگهان بر سر آن بیچارگان رفته همگی را کشتند
* شعر *

کسی جان سلامت از ایشان نبرد بغیر از اجل هیچکس جان نبرد
اموال ایشانرا تالان کرده روانه درگاه معلی گردیدند در آن حین خاقان اسکندر
شان از ولایت خراسان معاودت نموده در شهریار می نزول فرموده بود که
صوفیان نکلو بموکب همایون ملحق شدند و بعض زمین بوسی مشرف گشتند
آنحضرت سرداران ایشانرا بذبح قتل تجّار بیاسا رسانید و سایر لشکر را بامراً قسمت
نموده ملازم ساخت *

با عرضه داشتی که مبنی بر اطاعت و انقیاد بود درو درج کرده که حالا ولایت ماوراءالنهر حکم ممالک محروسه دارد چه احتیاج که نواب کامیاب بتسخیر آن تشریف آورند بذابر آن خاقان اسکندر شان ملتسمات ایشانرا قبول نمود حکومت بلخ و شبرغان و اندخود را به بیرام بیگ قرامانی ارزانی فرموده عذر مراجعت بصوب عراق مصروف گردانیده در بلده قم قشلاق نمود در بهار اراده جرگه شکار فرموده در حوالی راسفجان من اعمال ساوه شکار بهم رسید و قریب بیست و چهار هزار وحش در شمار آمده و از آنجا به ییلاق بیش برماق رفته از آن محل متوجه ییلاق سولق گردید *

گفتار در قضایائی که در بلاد روم واقع شده

درین سال شاه قلی بابا تکلو از ولایت مغتشا و کرمیان که به تکه ایلی اشتہار یافته با فرقه از صوفیان احرام درگاه خاقان جمجاء بسته روانه آذربایجان گردید چون حاکم ولایت تکه ایلی ملازم سلطان با یزد بود با چهار هزار سوار جرّار بدفع صوفیان عالمقدار آمده و شاه قلی بابا با غازیان والا همت رومیانرا استقبال کردند و بین العسکریں آتش جدال مشتعل گشته ارباب هدایت بر اصحاب ضلالت غالب آمده سردار ایشانرا بقتل آوردند و جمعی کثیر از رومیان اسیر و دستگیر شدند شاه قلی بابا مقیدانرا تمامی از تیغ گذرانید و چون خبر استیلاى بابا بمیردان خاندان رسید در اطراف و اکفاف ولایت مذکور مسلّم و مکمل به بابا ملحق شده اراده تسخیر ولایت قرامان نموده در آن حدود نزول کردند در آن ولا قرا گوز پاشا از قبل سلطان بایزد حاکم آنجا بود بعد از وقوف آن سپاه بترتیب لشکر پرداخته دل بر حرب نهاد و بعد از تقارب فریقین نایره جدال اشتعال یافته فوجی از هر طرف بر خاک هلاک افتادند نسیم فتح بر پرچم علم بابا وزید قرا گوز پاشا قرار بر فرار داده صوفیان تعاقب نمودند و اموال ایشانرا کسب نمودند و متوجه^(۱) سیواس گردیدند چون خبر این شکست

ترخان که از قبل سلطان احمد میرزا بن سلطان ابو سعید حاکم بخارا بود او را تعظیم نموده بسمرقند نزد سلطان احمد میرزا برد و دو سال در آن دیار ماند بعد از آن روانه دشت گشته با پرندق خان که پادشاه دشت بود جنگ کرده غالب آمده بر صیران مستولی شد چنانکه مذکور گشت در قیافت مشابیه تمام بکودجه احمد بن حسن پادشاه داشت مدت عمرش شصت و یکسال و ایام سلطنتش یازده سال ممالکش ماوراء النهر و خراسان و حصار شادمان و بدخشان بود بعد از قتل او ولدش تیمور سلطان در سمرقند سکه بزم خود کرد و عبید خان در بخارا لوای سلطنت برافراشت و زن شیبیک خان را بعقد خود در آورد و جانی بیگ سلطان ولایت^(۱) کرمینیه را تصرف نمود حاکم مازندران آقا رستم روز افزون روزی پیش از فتح خراسان بر بانش جاری شده بود که دست منست و دامن شیبیک خان چون خاقان اسکندر خان شیبیک خان را بقتل آورد حکم کرد که درویش محمد یسارول یکدست شیبیک خانرا بساری برده در دامن آقا رستم اندازد بظاهر آن اعراض کرده رحلت نمود بعد از او فرزندش آقا محمد باغاق میر عبد الکریم و خواجه مظفر بتکچی متوجه اردوی خاقان اسکندر شان شدند در حوالی سمغان بدرگاه شاه ظفر نشان رسیدند و مبلغ سه هزار تومان برسم ترجمان قبول نمودند شیخ الاسلام هراتی در علم تفسیر و حدیث و فقه^(۲) فرید عصر خود بود و قرب سی سال در زمان سلطان حسین میرزا در خراسان شیخ الاسلام بود در ماه رمضان بفرمان خاقان اسکندر شان بواسطه تسنن کشته شد *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ سبع عشر

و تسعمایه واقع شد

در این سال خاقان اسکندر شان از هرات متوجه بلاد ماوراء النهر شد چون بمیمنه و قاریاب رسید ایلیچیان از نزد عبید خان و تیمور سلطان با پیشکش بسیار و تحف بیشمار باردوی گردون و قار ملحق شدند و هدایا را بنظر اشرف رسانیده

بجانب دارالسلطنة هرات برافراشت و قشلاق در آنجا مقرر شد و در محلی که عبید خان بمدد شیبک خان می آمد اتفاقاً وقتی رسید که لشکر ازبک از هم پاشیده بود مغول خانم را برداشته خائفاً خاسراً متوجه بخارا گردید *

وقایع متنوعه

درین سال ایل پارس خان که از اولاد شیبان بن جوجی خان بن چنگیز خان بود بر خوارزم مستولی گردید کپک بی قوشچی را بداروغی آن دیار ارسال نمود درین سال خاقان اسکندر شان خراسانرا مسخر گردانیده امارت خراسانرا (۱) باتلندی بیگ رجوع نمود در آن اثنا شریف صوفی میر خضرایلی خوارزم را (۲) ازو افتزاع نمود ایل پارس با لشکر بیقیاس از دشت قپچاق بآن دیار آمد شریف صوفی حکومت خوارزم را بوی گذاشت درین قشلاق میرزا سلطان ویس بن میرزا سلطان محمود بن سلطان ابوسعید که مشهور بود بخان میرزا از بدخشان با پیشکش فراوان بدرگاه خاقان اسکندر شان آمد و بعد از چند روز متوجه الکای خود گردید هم درین سال سلطان سلیم و پدرش سلطان بایزید مابین ادرنه و استنبول در موضع (۳) کوی جنگ عظیم شده سلطان سلیم بطرف طرابوزن گریخت *

متوفیات

شیبک خان بن بوداق سلطان بن ابوالخیر خان بن دولت شیخ اوغلن بن ایلتی اوغلن بن فولاد اوغلن بن (۴) ایبه خواجه بن تغتای بن (۵) بلغان بن شیبان بن جوجی بن چنگیز خان مادرش قوزی بیگم است در اثنای کودکی پدرش فوت شد و جدش ابو الخیر خان او را نگاه میداشت بعد از فوت جدش نزد قاسم سلطان که حاکم دشت قپچاق بود رفت و رعایت تمام یافت بعد از چند روز طایفه ازبک را بخود متفق ساخته متوجه اترار و (۶) صبران شده از حاکم آنجا ایرنجی خان بن جانی بیگ خان شکست خورده ببخارا شنافت عبد العلی

(۱) بالتلندی بیگ ج (۲) خوارزم را با و گذاشت ج (۳) ب کوی را ندارد (۴) ابی خواجه ج (۵) بلغای ج (۶) صبران ج

و بحکم قهرمان زمان بقتل رسیدند و در حالت فرار بقیّة السیف از بکن نابکار از روی اضطرار خود را بسیاه آب رسانیدند و عبور آنرا موجب خلاص میدانستند و از آن غافل که در گرداب هلاکت می افتادند تا از کثرت مرد و اسب نهر محسودی با زمین برابر شد و هر که عبور میکرد بر بالای مرد و مرکب گذشت و شیبک خان در اثنای گریز از آن رستخیز خود را بچهار دیواری رسانید که راه بدر رو نداشت و جمعی از غازیان احاطه آن محسوطه کرده از بکن از غایت ازدحام بر بالای یکدیگر افتاده بسیاری از ایشان در زیر دست و پای ستوران هلاک شدند و بعضی که نفس چند از حیات باقی داشتند پای بر زبر مردگان نهاده بر سر آن دیوار می آمدند و بتیغ غازیان شربت مرگ می چشیدند و چون تمامی آنقوم که در چهار دیوار بودند کشته شدند بعضی از ملازمان مرکب همایون در میان کشتگان شیبک خان را یافتند که از غلبه مردم خفه شده جان تسلیم کرده بود خاقان اسکندر شان همان لحظه فرمود که سر پرش او را از بدن جدا ساخته پوست کنند و پر کاه کرده بسطان بایزید پادشاه روم فرستادند و استخوان کله اش را در طلا گرفته قدحی ساختند و در آنجا شراب ریخته در مجلس بهشت آیین بگردش در آوردند و این مطلع مناسب حال او گشت * * شعر *

کاسه سر شد قدح از گردش دوران مرا دارد این دیر خراب آباد سر گردان مرا
(۱) ماموش و قاضی منصور و تمامی امرأ و رؤسا و اعیان طایفه از بکیه قرب ده هزار مرد از لشکریان آن مخدول در جنگ گاه مقتول شدند در آن دیار از ایشان دیار نماند و مفهوم الدین ظلموا ای مُنْقَلَبٍ یَنْقَلِبُونَ بوضوح پیوست گلزار مملکت خراسان از خار و خاشاک وجود آن طایفه نا پاک پاک گشت در اثنای این حال خاقان اسکندر شان کامران علم معاودت بجانب مرو بر افراخت و از کمال مرحمت سایه عاطفت بر اهل مرو انداخت و اموال شیبک خانرا که سالها اندوخته بود بامرأ و غازیان قسمت نموده حکومت مرو را بدده بیگ عنایت فرمود و فتحنامهها بممالک ارسال داشت و علم توجه

ذوالفقار اندام از فیام انتقام بیرون آورده بر مخالفان حمله نمود -
 تیر او هر جا که پرزد آمدش نصرت ز پی
 تیغ او هر جا که دم زد شد دم او کارگر
 از نهیب مار و مور فیزه و شمشیر شاه
 چون کشف میکرد پنهان ازدها سر در حجر
 در بهار فتح و نصرت لاله زاری گشت دشت
 گرد ابر و کوس رعد و تیغ برق و خون مطر
 مدعی شمشیر میزد با دل پرتوس و بیم
 بسته در کین شهنشه همچو نی ده جا کمر

خاقان اسکندر شان تیغ مینارنگ را از خون اهل نام و ننگ گلگون کرد و بنوک
 پیکان خون افشان دیده و دل مخالفانرا چون لعل بدخشان ساخت و سنان
 غازیان (۱) نایزه خون از شریان بهادران میگشاد و پیکان دل نشان از بکان بر هدف
 سینۀ دلبران آمده نقد بقا بید فنا میدادند و شیبک خان از وقت طلوع والشمس
 وَالضُّحَى تا هنگام وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى پای ثبات و قرار افشوده داشت و علم عذاب
 بر افراشت آخر سپاه بهرام صولت به نیروی دولت و بزرز بازری سعادت (۲) لشکر
 ازبک را مغهزم ساختند و چون آفتاب تیغ زد دشمنان بی اندازه را ذره وار
 تار و مار ساختند -

* شعر *

(۳) صف آن گرازان گریزان شده
 چو آهو گرفتار شیطان شده
 اسیر آوران گشته یکسر اسیر
 کماندار شان کشته از زخم تیر

از مردم خراسان خواجه جلال الدین محمود و خواجه حسین دیوان و خواجه
 عبد الله مروی با جمعی از ازبکان کشته شدند و قنبر بیگ و جان وفا میرزا اسیر شدند

(۲) از اینجا تارو مار ساختند ب ندارد تا و مار چ

(۱) نایره ب

(۳) بیت اول را چ ندارد

بر محاربه ترغیب نمای و از زبان من بگوئی که دل قوی دار که لشکر قزلباش را منهنز میسازم چون خواجه پیغام خانرا بوی رسانید او اعراضی شده دشنام داد فحش نسبت بخان بر زبان رانده گفت بخان بگو که این لشکر بغایت پر زور است و با این مردمی که ما داریم ایشانرا مغلوب نمیتوانیم کرد دریغ که نصایح ما را قبول نکرده ما را و خود را بکشتن دادی و عیال و اطفال ما را اسیر قزلباش گردانیدی بعد از آن بتصنیف صفوف پرداخت - * شعر *

از آنسوی خان قیامت شکوه بیاراست صفی چو البرز کوه
یمین و یسار ش شد آراسته ز خیل هزاران نو خاسته
همه پوست پوشان چو شیر و چو ببر در آهن نهان گشته یکسر چو ابر
جوانان و پیرانشان ساده روی نهنگان ندارند بر روی موی
خود در قلب لشکر بایستاد و میمنه و میسر را بقبض بیگ و جان وفا میرزا حواله نمود و خاقان ظفر لوا از رسیدن امیر بیگ بموکب اعلی از قرب وصول اعدا واقف گشته بتعبیه جنود ظفر ورود اقدام فرمود و میمنه و میسر را بامرای نامدار مثل امیر نجم ثانی و بیرام بیگ قرامانی و چایان سلطان استاجلو و دیو سلطان روملو و حسین بیگ لله و ابدال بیگ دده و زینل خان شاملو و بادنجان سلطان روملو مقرر گردانید (۱) بعد از آن از صهیل اسپان تازی و انزجار بختیان حجازی و از صدای نقاره و نفیر غلغله در سپهر مستدیر افتاد - * شعر *

در زمین افتاد از سم ستوران زلزله
و ز غریو کوس گوش آسمان گردید کر
از زمین و آسمان برخاست گرد رستخیز
فتنه و آشوب محشر اشکارا شد مگر

بعد از آن بهادران دیو خوی و غازیان رزمجوی شمشیر کین آختند و بر یکدیگر تاختند فروغ تیغ چون صاعقه ساطع نایره بیداد می افروخت و سنان بسان برق لامع خرمن حیات میسوخت و خاقان اسکندر شان دستار از تاج باز کرده شمشیر

(۱) بعد از آن چون از شیهه اسپان تازی و از صدای نقاره ج

با سیصد سوار بر سر پل محمودی باز داشت مقرر آنکه چون امیر بیگ سیاهی
سپاه از یک را مشاهده نماید فرار نموده بموکب همایون پیوندد تا مخالفان دلیر
شده از سپاه آبی که در آن راه بود بگذرند چون شیبک خان از معاونت جنود
ظفر نشان مطلع گشت پنداشت که آنحضرت عنان یکران تا حدود عراق
و آذربایجان باز نخواهد کشید روز اول از جهت رعایت حزم از مرو بیرون نیامده با
دولتخواهان مشورت نمود قنبر بیگ و جان و فای میرزا که از اعظم امرأ بودند
بموقف عرض رسانیدند که انسب آنکه دو سه روز دیگر توقف نمایم تا عبید خان
و تیمور سلطان بما ملحق شوند بعد از آن بیرون رویم چرا که کوچ کردن قزلباش
از روی فریبست نه از ممد ضعف شیبک خان که این سخن شنید از آنجا
که عجب و غرور برو مستولی بود آغاز دشنام کرد قنبر بیگ و جان و فای میرزا
خاموش شدند و مغول خانم که زن شیبک خان بود گفت شما مکرر کتابت
تعرض آمیز بخاقان اسکندر شان فرستاده ویرا بجنگ طلب فرمودید او با سپاه
مانده و رنچور از راه دور بمرو آمد و شما خاک بی ناموسی بر سر خود پاشیده
از شهر بیرون نرفتید حالیا صلاح در آنست که رعب و هراس بخاطر راه نداده
بادل قوی بمیدان مبارزه روید که چنین بد دلی عیب مردانست * * شعر *
چه اندیشه داری ز شمشیر و تیر دوسه پاره نان دگر خورده گیر
ز ناموس و نامت اگر سر بهست سرت را ز دستار معجز بهست

از سخن مغول خانم عرق غیرتش در حرکت آمده و صباح روز جمعه با سپاه
بسیار چون اوراق اشجار و قطرات امطار قدم از دروازه حصار بیرون نهاد باوجود
آنکه مجال جدال نبود و طاقت مقاومت محال می نمود امّا بذکام خود را
در کام نهنک انداخت چون نزدیک بقریه محمودی رسید امیر بیگ ترکمان
با فوجی از غازیان بوادی فرار شتافت شیبک خان بسان برق و باد از سپاه آب
عبور کرد چون عساکر نصرت شعار را مستعد جدال و قتال دید متعجب گردید
منقولست که چون نظر شیبک خان بر لشکر قزلباش افتاد از مبادرت نادم شده
در حین تغیر خواجه محمود وزیر را گفت که نزد جان و فای میرزا رفته ویرا

چون کشش و کوشش بسرحد افراط رسید و ظلم لیل نور باصرة را از رؤیت اشیاء
عاطل گردانید هر یک از آن دو فرقه در منازل خود فرود آمدند بشرایط پاس
پرداخته مانند نظارگیان میدان آسمان تا وقت طلوع صبح دیده برهم نزدند
صبحاً امرأ مانند شیران خشمناک با فوجی کثیر از دلوران بی باک روی
بتسخیر شهر آوردند و از لشکر از یک جمعی از پیاده و سوار و بهادران روز پیگار بیکبار
از در دروازه بیرون آمدند *

ز دروازه ها شورش انگیختند سوار و پیاده فرو ریختند
برون از عدد مدبر شور بخت چوریگ بیابان و برگ درخت
دست بانداختن تیر و راندن تیغ دراز کردند از وقت چاشت تا رایت و اللَّیْل
إِذَا سَجَى بر افراشت تا آنزمان که پرچم سنجق نَارَ حَامِیَةٍ شانه زدند آتش
پیگار إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا حکایت میکرد و زمین از گرد پیاده و سوار تفسیر غُلِبَتْ
الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ میگفت و از دلورانی که در آن معرکه آثار شجاعت
بظهور رسانید میرزا محمد طالش بود که چون پلنگ خشمناک خلقی را بر
خاک هلاک می انداخت و بشمشیر دو رو کار مخالفانرا یکرو میساخت
تا بعضی از غازیان زخم دار گردیدند برین قیاس هفت روز بر ظاهر مرو نایره قتال
التهاب می یافت و شرار قتل بر صفحات رخسار مردم اندرون و بیرون می تافت *

گفتار در جنگ سلطانی و کشته شدن

محمد خان شیبانی

چون روزی چند خاقان سعادت مند مرو را محاصره نمود دری از قتم
و فیروزی بر رویش نگشود بر خاطرش گذشت که یک کوچ بر عقب نشیند
تا شیبک خان دایر شده از مرو بیرون آید آنگاه عود نموده دمار از روزگار او بر
آورد و باین رای عمل نموده در روز چهار شنبه بیست و هشتم شعبان در ظاهر
مرو در حرکت آمد و در فواحی قریه محمودی که از آنجا تا شهر سه فرسنگ است
نزول نمود و یکروز و در شب در آن منزل توقف فرمود روز دیگر امیر بیگ ترکمانرا

در نواحی قریه طاهرآباد ازبک و قزلباش بیکدیگر رسیدند دست باستعمال آلات کارزار بردند از برق تیغ آبدار آتش حرب و پیگار اشتعال یافت و از صاعقه خنجر آشبار سینه مردان کار مانند اگرمی تافت دانه محمد بتیر یکی از ازبگان شربت شهادت چشید مع ذلک غازیان بواسطه قوت دولت شاهي رایست تفوق بلند گردانیدند و لشکر ازبک را بدرون مرو دوانیدند و مقارن این حال خاقان اسکندر شان در بیستم شعبان در ظاهر مرو فزول اجلال فرمودند و از دلیران سپاه قزلباش دیو سلطان روملو و چایان سلطان استاجلو و بادنجان سلطان روملو و زینل خان شاملو و میرزا محمد طالش با فوجی از دلاوران تیغ جلادت آخته بطرف دروازه تاختند و صورن انداختند از لشکر بهرام قهر ازبک طایفه از شهر بیرون آمده باشتعال آتش قتال پرداختند و جمعی کثیر از طرفین کشته تیغ و تیر شدند و چون بواسطه غروب آفتاب جهانتاب نقاب ظلمانی به پیش قوت باصرو انسانی حایل گشت هر یک از فریقین در منازل خود فرود آمده شب پاس داشتند *

چو صبح از میان تیغ کین بر کشید بدام اژدر شام را در کشید
امرای فامدار سوار گشته روی بمخالغان آوردند و از آنجانب فوجی از ازبکان در برابر آمدند و بار دیگر دلاوران جوشن پوش چون بحر اخضر آغاز جوش و خروش نمودند و بضرب شمشیر برآن و نیزه جان ستان در خانه تن پهلوانان روزنها گشادند *

* (۱) شعر *

جز سپر نقشی نمی گردید آن دم در خیال
جز سنان چیزی نمیکرد آن زمان در دل گذر
تارک و ترک و کلاه و کلاه را یکموی فرق
درمیان نگذاشت قطعاً زخم شمشیر و تبر
تیغ گاهی تن زدی گاهی زبان کردی دراز
بودی از زخم زبان گردنکشانرا زخم سر

* شعر *

ز گلبانگ شیر افکنان دلیر گریزان شد از بیشه آن شرزه شیر
 سپهدار توران بتازان سمند نه ایستاد تا دامن شهر بند
 و از سهم پیکان ماهی پشت بسان ماهی بر خشکی اضطراب میکند و از بیم خدنگ
 مار رفتار چنانکه مار پوست افکند زره می انداخت و از ترس سپاه شیر صولت
 در دیده مور ره میجست بعد از فرار او جان وفا میرزا با مردم ماوراء النهر از عقب
 خان بطرف مرو شتافت شیبک خان خاطر بتکصّ قرار داده رعیت بیرون
 شهر را بشهر آورده برج و باره مرو را بطریقی مستحکم گردانید که شرح آن
 بنوشتن راست نیاید رسولان در باب طلب عبید خان و تیمور سلطان بسمرقند
 و بخارا فستاد این اخبار در نواحی طوس بخاقان اسکندر شان رسید بنفس
 نفیس احرام طواف آستان ملایک آشیان امام هشتم علی بن موسی الرضا
 صلوات الله علیه و علی آبائه و اولاده بسته بخدمت نیاز و اخلاص بآن عتبه کعبه
 اختصاص شتافت *

* شعر *

در آمد بآن روضه جان سرشت قیامت ندیده شد اندر بهشت
 چو کرد آسمان قدر عالیمقام طواف چنان کعبه را تمام
 برون آمد آن ماله نا کاسته لب از آستان بوسی آراسته
 فلک را بزیر قدم پست داشت که پروانه فتح در دست داشت
 سادات عظام و نقبای گرام و سایران مجاوران آن سده سدره مقام را باصناف
 احسان و انعام خوشدل و مسرور گردانید در آن اثنا قراولان لشکر فیروز اثر که
 بحوالی جام رفته بودند چند نفر از اعیان خصمای دین و دولت را اسیر کرده
 بدرگاه اقبال پناه آوردند استفسار احوال آن مدبر نابکار و جماعت تیره روزگار نمودند
 از تقریر چنان معلوم شد که بجانب مرو فرار کرده است بنابراین رایات نصرت
 آیات بجانب مرو در حرکت آمده و از سرخس دافه محمد بیگ افشار را با
 فوجی از غازیان جرّار برسم منقلبی بجانب مرو روان ساخت چون شیبک
 خان از قرب مقدمه عساکر نصرت نشان وقوف یافت جان وفا میرزا و قنبر
 بیگ را که از عظمای امرای او بودند با جمعی از بهادران باستقبال ارسال داشت

هرات گریخت احمد قنقراط که حاکم استرآباد بود او نیز فرار کرده بجانب خوارزم رفت و از باب استرآباد مثل سید رفیع بابا نودر و غیرهم با پیشکش فراوان در بسطام بعز بساط بوسی مشرف گشتند در خطّه جاجرم خواجه مظفر بتکچی مشرف ملازمت یافت *

مظفر ز چرخ برین نام او همای ظفر سایه در دام او
قدم ساخت از سربیا بوس شاه سر قدر سودش بخورشید و ماه
شه از نام فرخنده اش فال زد که مرغ ظفر سومی ما بال زد

از آنجانب شیبک خان از یورش هزاره با دل بصد پاره باز گشته در بلخ جهان آرای مقیم بود که احمد سلطان بهرات رسید و بعرض رسانید که خاقان اسکندر شان با سپاهی که نطق عدد و بیان از (۱) احصای او بتنگ آید و کمیت خوش رفتار قلم را در میدان استیغای آن پا بسنگ آید و کمان دارانی که بزخم تیر نسر طایر را از اوج فلک بزیر آورند و با تیغ گذارانی که (۲) بحدّت شمشیر تیز نفیر رستخیز از جان مرغ خورنیز بر آورند و با نیزه بارانی که بسر نیزه در شب تیره ماهی را از قعر دریا بیرون آورند و با دلیرانی که روز مصاف را شب زفاف پندارند و زخم رماح را ثمر ملیح شمارند *

ملک مانند و دیو آیین فلک تأثر و کوه آلت
نهنگ (۳) آسا و شیر آفت پلنگ آشوب و پیل افکن
(۴) دلیرانی که از گردون بنوک رمح سیّاره
ربودندی چو گنجشکان بمنقار از زمین ارزن

آهنگ رزم کرده بولایت خراسان رسید و شیبک خان با آنکه دایم زبان بلاف و گزاف گشوده میگفت که عفریب لشکر بحدود عراق و آذربایجان خواهم کشید و بعد از تسخیر آن مملکت متوجه حجاز خواهم شد آنمقدار خوف بروی استیلاء یافت که پیش از آنکه جنود نصرت شعار بسبزواری آید در آخر رجب در روزی که قمر در طریقه محترقه بود از هرات بمرز گریخت *

(۱) احصای ب (۲) بجذب ج (۳) آثار ج (۴) این دو مصراع فقط در ب

دلاری او بهر جا هزبر بیشه هیجاً *
 * شعر *

ز ضرب سنانش فلک پشت خم اسیر کمندش دو صد شاه جم
 در آردگه تیغ چون بر کشد سر سرکشانرا بخون در کشد
 ابو النصر کمال الدین سونجک بهادر خان اطال الله تعالی با اجتماعی امرا
 و مقربان تعیین فرمایم و فرزند درج التاج شجاع الدوزان تمساح جیكون الصلابة
 في الميدان حمزة بهادر خان در برانغار و فرزند عمدة الملك في الآفاق تهمتن
 بالاستحقاق سليم الدین مهدی بهادر خان در جوانغار باجتماع امرا و دلاوران
 عساکر دین که از اندجان و قند بادام و شاهرخیه و تاشکند و شهر سبز و اطربا
 و سیران و ارگنچ و خوارزم و جیكون کنار و کاشغر و مغت تا نواحی قپچاق
 و قلماق مقرر شده که استادگی نمایند و با مخالفان حرب (۱) حرباً نمایند و اعیان
 دولت که در آن معرکه حاضر باشند پای و قار در زمین تهور نگاه دارند باشد که
 بتوفیق الله تعالی از خزانه و یَنْصُرَكَ اللهُ نَصْرًا عَزِيزًا نصرت استقبال نماید
 اعلام نمایند که در چه محلّ مقام مقاومت خواهد بود و السلام بنابر آن عزم
 و توجه بدانجانب تصمیم یافت تواجیان بهرام صولت جهت اجتماع لشکری
 ممالک محروسه باطراف و اقطار بلاد و امصار در حرکت آمدند سپاهی بعدد
 قطرات امطار همه تیغ زن و نیزه گذار *
 * شعر *

یکلیک تیغ زن چون نوگس یار سراسر صف شکن چون زلف دلدار
 در اردوی همایون جمع گشته اعلام نصرت اعلام از انگ سلطانیه بطرف ری در
 حرکت آمد *
 * شعر *

ز جنبیدن آن سپاه گران بجنبید گیتی کران تا کران
 ز (۲) سم ستوران هنگامه سوز زمین پرده ها بسته بر روی روز
 خرامیدن شرزه شیران مست کمرگاه گاو زمین می شکست
 از ری عنان یکران بصوب ولایت دامغان تافت حاکم آن بلده احمد سلطان که
 داماد شیبک خان بود چون از توجه عساکر ظفر شعار واقف گشت بطرف

همه مسلمانان باید که تمامی راههای که متعلق براه کعبه معظمه است ساخته و پرداخته نمایند که عساکر نصرت مآثر داعیه نموده اند که بزیارت مشرف شوند و ساری و پیشکش طیار نمایند و سکه بالقاب همایون ما در ضرابخانه موشح سازند و در مساجد جمعه بالقاب جهانگیری ما خطبه ملقب سازند و خود متوجه پایتخت سریر اعلی شود و الا که از حکم همایون **فَقَدْ اللَّهُ تَعَالَى فِي مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَمَغَارِبِهَا عِزَّهُ وَاقْبَارُهَا وَتَمَرُّهُ وَانْفِرَافُ وَرَزْدُ فِرْزَنْدِ ارْجَمَنْدِ دِلِپَسَنْدِ سَعَادَتَمَنْدِ یَنَابِیعِ سُلْطَنْتِ وَجِهَانْداری مَبَارِزِ ظَفَرِ وَاقْتِداری سیَاوَشِ کَاوَشِ هَوَشِ چِنَانْکِه وارِد است ***

* شعر *

جوان و جوان بخت و روشن ضمیر بدولت جوان و بتدبیر پیر
بدانش بزرگ و بهمت بلند ببازو دلیر و بدل هوشمند
ابوالمبارز عماد الدین عبید الله بهادر خان ابقا الله تعالی با جماعتی امرأ
و لشکریان سرحد بخارا و سمرقند و هزاره و نکودری و غور و غرجستان بسراو
خواهم فرستاد تا او را بقره و سیاست مقهور سازند و اگر چنانچه مسخر نشود دیگر
فرزند خلف نوجوان مقصود سلطنت دوران حافظ بلاد امن و امان قاصع الکفر
و الطغیان آنکه (۱) مرکب ظفر بهر جای که راندی از مقصود کشور بفتح و فیروزی
مفتح گردانید *

* شعر *

دولتش اندر رکاب و فتح استقبال او هر کجا رو می نهاد جوق ملایک لشکرش
درتگ دریا نهندگ از برق تیغش میجهد بپیشها از شیر خالی از خیوف (۲) پیکرش
ابو الفوارس تیمور بهادر خان اطال الله اعماره با جماعتی امرأ و لشکریان سرحد
قندهار و بغلان و حصار شادمان و بدخشان و نواحی ترکستان متوجه شوند تا آن
ولایت را بکف اختیار و قبضه اقتدار مسخر سازند و اگر چنانچه نعوذ بالله دیگر
بار متعذر شود آیات نصرت شعار فرصت آثار را متوجه خواهم فرمود اول فرزند
اعز غنچه گل مراد و تسکین جان و قوت جگر و فواد آنکه مشهور شده ضرب

(۱) آنکه مرکب ظفر که بهر طرف راندی از مقصود کشور بفتح و فیروزی نصیحه گردانید چ از مقصود کشور و بفتح و فیروزی مفتح گردانید ب
(۲) لشکرش چ

و عزیمت جهانگیری مصمم و نیت کشور گشائی جزم کرده هر روز سلسله آمد و شد را بحکایات وحشت انگیز و رسل و رسایل را بروایات کدورت آمیز^(۱) تحریک مینمود و مکرراً معدودی از جنود غیر محکوم بکدون ممالک محروسه و ولایات مانوسه فرستاده دست تاول بی سببی بنهب و غارت و سلب عجزه و مساکین میگشود و کتابت بی ادبانه که سوادش اینست ارسال کرده *

کتابت

اسمعیل داروغه بعزایت بلا نهایت سلطانی شرف اختصاص یافته بداند که تدبیر امور مملکت داری و تسخیر بلاد و تجمیع اعدای و تکثیر افیاض بدایع خیر آثار^(۲) و رونق بقاع خیر جان افزا از عهد ازل فیاض لم یزل بقبضه اقتدار و انامل اختیار جدّ بزرگوار سعید شهید طاب الله ثراه و جعل الجنة مثواه تقویت فرموده و سریر عدالت و مرحمت در بارگاه عطوفت و رفعت جهانبانی^(۳) بحظیّه سیاست ما قیام یافته و سکه شیر مردی در ضرابخانه دلیری و فیروزی بالقباب همایون ما موشح گشته و صدای امامت و ندای خلافت از هاتف غیب بما رسیده پس بدلیلی معلوم می شود از قول حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله که فرمود که الولد سرّ ایه مقرر است که میراثی که از پدر ماند به پسر میرسد و مستحق و سزاوار اولاد است و دیگر از روی^(۴) اصطلاح عقلی آنکه شب ظلمانی که پیدا شد و ستارگان در آسمان پدید آمدند بتخصیص سهیل از محلی که طلوع نمود یک نیزه تقریباً از سر کوه بالا آمد و رنگ خود را زرد نمود و ساعتی لرزید از هیبت طلوع نمودن آفتاب چون صبح صادق دمید^(۵) بهمان محلّ که بر آمده بود فرو میرود و همچنین ظهور ما از جانب مشرق و طلوع او از حدّ مغرب از طلوع سهیل و آفتاب قیاس کند دیگر آنکه چون زیارت کعبه معظمه تشریفاً و تعظیماً رکنی از ارکان اسلام است و فرض بر

(۱) مورشج (۲) و رونق نقایح جر جان فرساج در وثق نقایح خیر جان ب

(۳) بخطبه ج (۴) اصلاح ج (۵) چون صبح صادق بهمان ج

و جسد او را حسب فرمان قضا جریان بنجف اشرف نقل کردند و منصب او را
بامیریار محمد خوزانی من اعمال اصفهان شفقت فرموده او را نجم ثانی لقب
کردند مولانا امیدی طهرانی قصیده با سم او گفته چند بیت نوشته * * شعر *

زهی جوهرت گوهر آسمانی توئی عقل اول توئی نجم ثانی
دواق حرم را تو رکن عراقی عراق عجم را سہیل یمانی
بگو تیغ زرگار پر جوهرت را کز آبش بود آتش فتنہ فانی
بود طرفہ دریای از آب و آتش تنق بسته بروی بخار دخانی
چہ مہیبتی مہی جوهرش را کہ در آب و آتش کند زندگانی

گفتار در قضایائی کہ در سنہ ستّ عشر و تسعمایہ
واقع شدہ محار بہ نمودن خاقان اسکندر

شان با شیبک خان ازبک

از آن زمان کہ شیبک خان بر ولایت خراسان استیلاء یافته بود خاقان اسکندر
شان پیوستہ نقش مقاتلہ و مقابلہ او را بر لوح خاطر و صفحہ ضمیر متنفّش و مرتسم
میگردانید اماّ بہت حوادث متنوّعہ آن عزیمت از حیث قوّت بفعل نمی آمد
تا درین سال کہ در خاطر عالی از ممرّ ولایت عراق و فارس و کرمان و شیروان
و آذربایجان و دیار بکر و عراق عرب دغدغہ نماند و خبر استیلائی شیبک خان
بر خراسان و بدخشان و ماوراء النّهر و تاشکند و ترکستان مکرراً بسماع ہمایون رسید
باعث دیگر آنکہ شیبک خان شیبانی خیال شہرداری و آرزوی کامکاری در
دماغش متمکن گشتہ بود و آیین عدل و داد کہ شیوہ سلاطین نیکو نہادست
بظلم و بیداد مبدّل نمود و در (۱) فتنہ و فساد بر روی عجزہ و مساکین گشود
و از منہج قدیم و صراط مستقیم و اَنّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا تَابِعُوهُ کہ کذایہ از
مذہب (۲) حقّ امامیہ و مسلک مستحسن فرقہ (۳) ناجیہ است عدل نموده

مارا طمع بملک عراق خراب نیست تا مکه و مدینه نگیرم حساب نیست
خاقان اسکندر شان در جواب نوشت *

هرکس بجان غلام^(۱) علی بو تراب نیست

صد مکه و مدینه بگیرد حساب نیست

و هم درین سال شییک خان از قاسم سلطان پادشاه دشت فپچاق شکست
خورده پیشان حال بخراسان آمد بعد از آن بسر قوم هزاره و نکودری که در
کوهستان زمین داور بودند لشکر کشیده کاری پیش نتوانست برد و هم درین سال
خاقان اسکندر شان در ماه صفر ابدال بیگ دده را که صاحب الکلی قزوین
و سارخ بلاغ و ری بود عزل کرده الکلی او را بزینل بیگ شاملو شفقت فرموده
او را خان لقب کردند و منصب صدارت که امر عظیم بود بلا مشارکت بامیر سید
شریف شیرازی که از دخترزادهای امیر سید شریف علامه بود تفویض فرمودند
و در تبریز حسین بیگ لاله را که امیر الامرأ بود عزل فرموده منصب او را بمحمد
بیگ سفره چی استاجلو از زانی فرمود و ملقب بچایان سلطان گردید و هم درین
سال قاضی محمد کاشی که در دیوان عالی منصب صدارت بامارت جمع کرده
بود خونهای ناحق ریخته و بانواع فسون اقدام نموده بود حکومت یزد و کاشان
و خیلی از محال عراق عجم بدو مرجوع بود در آن اوقات حکومت شیراز نیز
بدو تعلق گرفته بود بفرمان خاقان اسکندر شان او را بقتل آوردند *

متوفیات

فریدون حسین میرزا بن سلطان حسین میرزا چون شنید که شییک خان
بر سر قاسم سلطان رفته از میان ترکمانان یقه بیرون آمده قلعه کلات را بدست
آورده^(۲) و حاکم مرو قنبر بیگ با فوجی از جنود ازبک بر سر کلات رفته فریدون
حسین میرزا را بدست آورده بقتل رسانید و نجم الدین مسعود که وکیل خاقان
اسکندر شان بود در موضع^(۳) خمه نواحی تبریز بمرض ذات الجذب در گذشت

سر کنگرش بر فلک کرده راه شده آره بر فرق خورشید و ماه
 نیفتد ز بس رفعت پایه اش پس از قرن‌ها بر فلک سایه اش
 لشکر منصور چون قضای مبرم در حوالی آن قلعه محکم فروز آمدند یار احمد
 آقا و محمد بیگ با فوجی از مردمان کار دیده و گرم و سرد روزگار چشیده که نسر
 طایر از بیم تیرشان در خطر بود و کوه راسخ از زخم تفنگشان بر حذر در آن قلعه
 ساکن بودند آغاز انداختن تیر و سنگ کردند از اینجانب نیز دلیران آهنین چنگ
 آهنگ جنگ کردند و نقابان بنقب زدن دست بر آوردند بروج آن حصار را
 بسان غوبال سوراخ سوراخ کردند یار احمد آقا و (۱) محمد بیگ دانستند که
 مهم خالی از اشکالی نیست لاجرم با تیغ و کفن بدرگاه خاقان صف شکن
 شتافته بنظر عاطفت شاهانه مفتخر و سرافراز گردیدند پس آنحضرت قلاده
 حکومت در بزد را بگردن منصور بیگ انداخت و حکم همایون شرف نفاذ
 یافت که نعش مطهر سلطان الاولیاء سلطان حیدر را که (۲) در تبرسران مدفون
 بود باردبیل نقل کند و زمره از خواص متعهد آن خدمت شده جد شریف
 آنحضرت را از خاک بیرون آورده بمحفظه نهانند و بمقبره آبای عظامش دفن
 کردند با وجود امتداد زمان اعضایی روح افزایش از هم نپاشیده بود آنگاه خاقان
 عالمپناه عزم انصراف جزم گردانیده از آب (۳) کرعبور نموده در دار السلطنة
 تبریز نزول اجلال فرمود *

وقایع متنوعه

درین زمستان شییک خان سپاه فراوان از راه بیابان بتاخت کرمان فرستاد
 و ازبکان بعضی الکای آن ولایت را غارت نموده خواجه شیخ محمد کلانتر کرمان
 را بقتل آورده و بطرف خراسان معارفت نمودند و هم درین سال شییک خان
 کتابتیی بخاقان اسکندر شان فرستاد و این بیت را در آنجا نوشته بود * * شعر *

(۲) که تا آن غایت در تبه سران بود چ

(۱) احمد بیگ ب

(۳) آب کرد ب

گفتار در قصایائی که در سنهٔ خمس عشر

و تسعمایه واقع شد رفتن خاقان اسکندر

شان نوبت ثانی بشیروان

خاقان جهان در میان زمستان که از شدت برد در میان زمین و آسمان
قطرات باران بسان لالی عمان منجمد میگشت و مرغ آبی اگر توانستی خود
را با مرغ کبابی در یک سیخ کشیده از سرمتاع جان در میگذشت *

* شعر *

مرغ آبی می کند از سوز دل خود را کباب

هر کجا همچون سمندر بوی آتش میبرد

از دم باد خنک لبهای خوبان شد کبود

آه ازین سرما که رنگ از روی آتش میبرد

از خوی علم هدایت آیت بجانب شیروان بر افراخت مویکب عالی بعد از
طی منازل و مراحل بکنار آب گرسیده از جبری که بامر آنحضرت بسته
بودند عبور نمود شیخشاه از توجه خاقان عالیجاه اطلاع یافته در قلعهٔ بیقرت تحصّن
نمود بعد از آن اردوی گردون شکوه بصوب باکو در حرکت آمد کوتوال آن حصار
با تحف و هدایا بدرگاه عالمپناه شتافته بانعام و خلعات خاص اختصاص یافت
خاقان کامران از باکو بشاهبران رفت والی آن ولایت چون از عظمت و شوکت
آنحضرت واقف شد اقبال مثال باستقبال شتافته غاشیهٔ متابعت بردوش گرفته
منظور نظر التفات گشت بعد از آن آنحضرت علم نهضت بجانب دربند بر افراخت
و آن حصار یست در غایت استواری مشهور و بکمال متانت در افواه و السنه
مذکور مرغان هوای فضایش با نسر طایر همراز و ماهیان خندق عمیقش با گاو
زمین دمساز *

* شعر *

بسد سکندر درش توأمان فرود آمده برجی از آسمان

میرزا بی (۱) استبازۀ خان بطرف آب اترک و میان ترکمانان یقه رفت شیبک خان از ولایت بسطام تا نهایت ولایت ترکستان بتصرف در آورد تابستان در المگ رادگان بیلاق میکرد و زمستان بمارأ النهر می شتافت *

وقایع متنوعه

درین سال خاقان اسکندر شان منصب امیر الامرائی را بشیخ نجم زرگر عنایت فرمودند و مهر اورا در دیوان اعلیٰ بر بالایی جمیع مهرها زدند و هم درین سال بدیع الزمان میرزا از صدمات لشکر از یک فرار نموده بدرگاه خاقان اسکندر شان آمد بموجب فرمان آنحضرت بیрам بیگ قرامانلو ویرا استقبال نموده بمجلس بهشت آیین در آورد بدیع الزمان میرزا بشرف دستبوس ذواب اعلیٰ مشرف شد در جای مناسبی قرار گرفته بعنایت و رعایت شاهی سرافراز گردید *

متوفیات

کور شاهرخ ولد علاء الدوله ذوالقدر دیده‌ای وی از دیدن اشیاء عاقل بود و سبب کوری او آن بود که در سنه اربع و تسعین و ثمانمیه بوداق بیگ ذوالقدر اوغلی نزد سلطان بایزید پادشاه روم رفته و از وی لشکر گرفته بر سر شاهرخ بیگ شبیخون آورده اورا دستگیر گردانیده چهل بیهوش را میل کشید علاءالدوله ذوالقدر بذایر انتقام بر سپاه روم جنگ عظیم کرده بوداق بیگ فرار نمود بعد از آن مهال اوغلی اسکندر بیگ که سردار رومیان بود دستگیر کرده نزد پادشاه مصر سلطان (۲) قانصو فرستاد و از نوادر اتفاقات آنکه در میان لشکر استاجلو کوری بود و دایم بخدا می نالید و میگفت آهی کور را اسیر کور گردان و در جنگی که مذکور گشت کور شاهرخ گرفتار آن کور گردید هم درین سال محمد مقیم بن امیر ذوالقون ارغون در قندهار باجل طبیعی در گذشت *

(۲) همیشه درب قانیسا و قانیساو

(۱) فی النسخ استخاره

و قایتمس بیگ بودند و اورکمز بیگ و قایتمش بیگ را زنده گذاشته سه نفر دیگر را بقتل آورده سرهای ایشانرا با آن دو نفر بدرگاه خاقان اسکندر شان فرستادند در آن اوان آنحضرت از قشلاق خوی متوجه عراق عجم گشته بود ملازم خان محمد در همدان سرهای دشمنانرا با اسیران بآستان ملایک آشپان رسانیده کیفیت جنگ را معروض گردانیدند خاقان اسکندر شان^(۱) اورکمز بیگ را آزاد گردانیده ملازم ساخت و بجهت خان محمد تاج زر دوزی و کمر شمشیر موهع ارسال نمود علاء الدوله ذو القدر بعد از شنیدن این خبر قطرات اشک از فواره دیده فرو بارید و نمود سیاه پوشید و امرای وی نیز پلاس ها در گردن انداختند و تعزیتی داشتند که در هیچ زمان وقوع نیافته بود و دانست که پیش ازین طمع در مملکت دیار بکر کردن آب در هاون سودن و آهن سرد کوفتن است *

آمدن شیبک خان از یک باستراباد و گریختن بدیع الزمان میرزا

درین سال شیبک خان از آب آمویه عبور کرده متوجه استراباد گردید و بدیع الزمان میرزا از قرب وصول اعدا خبر یافته فرزند خود میرزا محمد زمانرا در قلعه دامغان نزد عمش فریدون حسین میرزا گذاشته با اندوه فراوان متوجه عراق و آذربایجان گردید شیبک خان ایالت استراباد را بخواجه احمد قنقراط تفویض نمود چون ماهچه رایات ظفر آیات خانی در کمال حشمت و کامرانی از افق دامغان طلوع نمود محمد زمان میرزا و فریدون حسین میرزا و سایر امرای که در آن بلده بودند خاطر بر تحصن قرار دادند از بکان بد روز همانروز قلعه را دایره وار در میان گرفتند و مانند مور و ملج روی بشهر نهادند بعد از چند روز شاهزادگان ایلچیار بخدمت خان فرستادند و امان طلب کردند بعد از عهد و پیمان بدرگاه خان شتافته ملحوظ نظر عنایت و شفقت شدند میرزا محمد زمان رخصت رفتن بجانب آذربایجان حاصل نمود فریدون حسین

(۱) خاقان اسکندر شان اورکمز بیگ و قایتمس بیگ را آزاد گردانیده ملازم ساخت چ

بیگ بهرب خان (۱) محمد استاجلو روان ساخت خان در ییلاق مذکور این خبر ناخوش را شنیده بهمد آمد و با سه هزار سوار جرّار که هر یک درمیدان جلادت ثالث رستم و اسفندیار بودند در برابر لشکر ذوالقدر صف آرستند و از آنجانب کور شاهرخ و احمد بیگ با یازده هزار سوار بمیدان جدال آمدند در اثنای تصفیّه صفوف قبل از استعمال (۲) سیوف سگهای تازی و توله که در هر دو لشکر بود درمیان صفین باهم مجادله نمودند سگهای لشکر استاجلو سگهای جنود ذوالقدر را گریزانیدند تا قلب لشکر ایشان رسانیده غازیان از مشاهده این حال که از نوادر بود بدیدن پیکر فتح و ظفر امیدوار گردیدند نخستین لشکر ذوالقدر بانگیختن غبار جنگ و شین پرداخته نزدیک بقلب جیش نصرت اثر رسیده مستعد استعمال آلات پیگار گشتند خان محمد قطب و ارپای وقار در مرکز قرار چون اساس دولت خویش استوار گردانید و حکم کرد که عساکر ظفر فرجام مرکب مبارزت در میدان مسابقت بجهانند و از مقرّ خود حرکت نمایند چون ذوالقدران بدان دلاوران رسیدند بموجب کلمه و قَدْفَ فِی قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ از مهابت غازیان مؤید خایف گشته جلو اسبان خود کشیده حیران ماندند و بعد از آن بهادران استاجلو دست تهاور از آستین جلادت بیرون آورده بیک دفعه برایشان تاختند و جمعی کثیرا از مرکب انداختند و ادیم زمین را از خون کشتگان بسان لعل بدخشان گلگون ساختند *

کله خودها جام گلگون شده * می لعل گردن کشان خون شده
جهان سر بسر گشته دریای خون ز موجش فلک کشتی سرنگون
چون ذوالقدران دست برد غازیانرا دیدند روی ادبار بوادی قرار نهادند سپاه نصرت شعار ایشانرا تعاقب نموده بسیاری از ذوالقدران بقتل آوردند و از مردمان معتبر که اسیر گشتند کور شاهرخ و احمد بیگ ولد علاء الدوله و محمد بیگ ولد عزیز آقا و امرای اویماتات پنجاه نفر و (۳) مراد بیگ و اورکمز بیگ

(۲) صفوف ب

(۱) احمد ب

(۳) و مراد بیگ را زنده گذاشته سه نفر دیگر را بقتل آوردند ج

بعد از آن متوجه حویزه گردید حاکم آن دیار سلطان فیاض مشعشی از توجه آنحضرت اطلاع یافت عذر بصوب فرار یافت و آنحضرت امارت آن مملکت را بیکى از امرای معدلت آیین مقوض ساخت و از آنجا متوجه دزفول گردید حاکم آن دیار با هدیه بسیار بخدمت خاقان ظفر شعار آمده منظور نظر کیمیا اثر گردید و در آن اوان والی ششتر نیز با تبرکات لایقه بدرگاه عالم پناه رسیده بعواطف خسروانه اختصاص یافت و مقارن آنحال ملک رستم حاکم لر کوچک کمر عبودیت و اخلاصی بر میان جان بسته بشرف بساط بوسی رسید و خاقان دوست نواز ایالت خرماباد و لر کوچک را در زمام درایتش نهاده چون از مهم آن فارغ شد در آن زمستان در شیراز قشلاق نموده در بهار متوجه آذربایجان گشت *

گفتار در جنگ کردن محمد خان استاجلو با کور شاهرج ذو القدر

در بهار که سلطان گل با حشمت و تجمل روی بتاخت الوس ریاحین آورد و بزخم پیکان خار جنود شتوی را از گلزار منهزم گردانید * * شعر *

بر آمد ز کوس سحابی خروش در آمد سپاه ریاحین بجوش
رخ خویش را ابر در هم کشید بدعوی کمانهای رستم کشید
بر آورد شاخ شکوفه علم ریاحین بیاراست خیل و (۱) حشم

خان محمد استاجلو به بیلاق ماردین نزول فرمود و برادر خود قرا بیگ را بتاخت جزیره فرستاد و قرا بیگ حسب فرمان مراسم نهب و غارت بجای آورده جمعی کثیر از اکراد بی ایمانرا بتیغ بیدریغ گذرانیده غنیمت بسیار گرفته در ماردین باردوی خان ملحق گردید در آن اثنا علاء الدوله ذو القدر جهت انتقام کارزار لشکر جرار و حشم بسیار جمع کرده مصکوب دو پسر خود که کلانتر را کور شاهرخ و خورد را احمد بیگ میگفتند بجهت خون سارو قیلان و اردوانه

(۱) در ب این دو مصراع هم است :-

ز زاله پی فرق افسر سحاب بدامان کشان سنگ هرسو سحاب

باستقبال شتافت و بپوشیدن تاج و خلعت شاهي سرافراز گشته جمیع مردم خود را تاج پوشانید و بجهت استادگان پایۀ سریر اعلیٰ پیشکشهای پادشاهانه مرتّب گردانید آن اجناس بیقیاس را مصکوب ابو اسحق شیرۀ چي به پایۀ سریر گردون مسیر ارسال نمود در همدان تکف را بنظر شریف خاقان زمان رسانیده مستحسن افتاد ابو اسحق مرخص گشته متوجّه بغداد شد خاقان اسکندر شان بعد از رفتن ابو اسحق شیرۀ چي علم عزیمت بطرف بغداد برافراخت * شعر *

شتابان شد آن سیل دریا شکوه که پیشش یکی بود دریا و کوه

روان شد ببغداد چندین سپاه که روی زمین شد همه شاه راه

چون باریک پرناک از توجّه پادشاه شرفناک خبر یافت مقرون بانواع تعب
بطرف حلب گریخت *

گریزان بداندیش از آوازه اش نیارود غوغا بدروازه اش

آنحضرت در بیست و پنجم جمادی الآخر در بغداد نزول اجلال فرمودند فرمان قضا جریان صادر شد که مردم پرناک را بوادى هلاک رسانند غازیان عالیجاه بسیاری را از آن سپاه بقتل آوردند و سید محمد کومنه را که از کبار سادات عراق عرب بود که باریک او را در چاه بند کرده بود از قید خلاصی داده تولیت نجف اشرف را با حکومت بعضی از بلاد عراق عرب بدر شفقت فرمودند و ایالت بغداد را با توابع بخادم بیگ امیر دیوان ارزانی داشته او را خلیفه الخلفاء ملقب فرمودند بمسامع جلال رسید که در آن حدود بیشه ایست و در آنجا شیری مسکن گرفته وانواع آزار او بمردم آن ولایت میرسد و هیچکس را مجال مرور و عبور در آن حوالی و حواشی نیست هریک از آن شیران بیشه دلآوری و نهنگان دریای شجاعت گستری در دفع آن سبع ضارّه از خاقان شیرشکار رخصت طلب نمودند آنحضرت قبول نمود و خود بنفس نفیس نزدیک آن سبع رفته بیک چوب تیر آن شیر دلیر را بر خاک هلاک انداخت -

* بیت *

بر آمد فغان ز آسمان و زمین که بردست و بازوت باد آفرین

خدمت سلطان حسین میرزا اوقات گذرانیده چنانچه طمع میداشت تربیت نیافته بنابر آن خاطر بر فرار قرار داده و قتیکه سلطان حسین میرزا متوجه دفع یادگار محمد میرزا بود وی از یلغوز یقاج خبوشان عغان یکران بصوب ماراء النهر تافت و بسمرقند رفته از سلطان احمد میرزا عنایت یافته در آن دیار بسر برده بعد از آن بسبب مغایعتی که در میان امرای ترخانگی و ارغونی بوقوع پیوست نوبت دیگر متوجه خراسان گردید و سلطان حسین میرزا ایالت ولایت غور و زمین داور بوی داد امیر ذوالنون در سنهٔ اربع و ثمانین و ثمان مایه متوجه آن صوب گردید در مدت سه چهار سال چند نوبت با آنجماعت محاربه نموده در تمام معارک ظفر یافت چون خبر استیلای امیر ذوالنون بسلطان حسین میرزا رسیده حکومت قندهار و فره و ساخور را بوی داد اما چند سال بعضی از شاهزادگانرا باسم حکومت بقندهار میفرستاد آخر الامر امیر ذوالنون استقلال یافت و شال و (۱) مستنگ را مسخر ساخت و حکومت قندهار را به پسر بزرگ خود شجاع بیگ داد و داروغگی ساخور و تولک را بعبد العلی ترخان شفقت نمود و ریاست غور را بامیر فخر الدین مفضوض داشته خود در زمین داور ساکن گشت در آن دیار عمارات عالیه برافراشت و با سلطان حسین میرزا آغاز مخالفت کرده بمیرزا بدیع الزمان پیوست و در معرکهٔ مرال بردست لشکر شیبک خان کشته شد وی در غایت عدالت بوده و در وظایف طاعات و عبادات رأیت سعی و جهد می افراخت *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اربع عشر

و تسعمایه واقع شد لشکر کشیدن

خاقان اسکندر شان ببغداد

درین سال خاقان اسکندر شان خلیل یساول را ببغداد فرستاد و در آن زمان والی بغداد باریک پرناک بود چون از آمدن خلعت خاقانی اطلاع یافت

در دیوار بست شهر آغاز جنگ نمود و مغلوب گردید ویرا دستگیر کرده بقتل آوردند هم درین سال بابر پادشاه از کابل و غزنین با سپاه ظفر قرین بقندهار آمده شجاع بیگ و محمد مقیم پادشاه او را استقبال نموده جنگ کردند و شکست یافتند و تمام مملکت قندهار و زمین داور بکوره تصرف بابر پادشاه در آمده خزاین امیر ذو النّون ارغون را که مدّتی مدید اندوخته بود بر امرأ و سران سپاه قسمت کرد و فرمان روائی آن ولایت را ببرادر عالی گوهر خود سلطان ناصر میرزا تفویض نموده عیان مراجعت بجانب کابل منعطف ساخت چون شیبیک خان این خبر را استماع نمود با سپاه ظفر شعار متوجه قندهار شد خان عالی گوهر در زمین داور نزول نمود شاه بیگ و امیر محمد مقیم با پیشکش بسیار بملازمت شتافتند بموجب فرمان خان همراه عبید خان برسم منقلای روان شدند سلطان ناصر میرزا چون از توجه اعدا خبردار شد در قلعه متحصّن گردید از بکن بدکردار قلعه را دایره وار درمیان گرفتند و جناب خانی با عظمت و کامرانی در حوالی حصار نزول نمود سلطان ناصر میرزا از بیم اعدا قندهار را گذاشته بکابل شتافت و چند اسب بشیبیک خان فرستاد و شیبیک خان حکومت آن دیار را باولاد امیر ذو النّون رجوع کرده روانه هرات گردید و هریک از اولاد امیر ذو النّون بایالت آن ولایت اشتغال نمودند *

متوفیات

سارو قیلان بن علاء الدوله ذو القدر اسمش قاسم بود بواسطه اتّصاف شجاعت ویرا سارو قیلان میگفتند و مکرر با لشکر روم و شام جنگ کرده غالب آمده بود و بفرمان خان محمد کشته شد چنانکه مذکور شد مظفر حسین میرزا بن سلطان حسین میرزا چون از شیبیک خان فرار نموده باستراباد رفت در آنجا علم عزیمت بجانب آخرت افراشت امیر ذو النّون بن حسین بصری وی از قبیلۀ ارغون بود و در زمان سلطان ابوسعید در سلک ملازمان سلطنت آشیان می بوده و بعد از (۱) واقعه قرا باغ امیر ذو النّون بهرات شتافته روزی چند در

خود را سپر عبید خان ساخت ابن حسین میرزا بعد از آنکه بدیدن پیکر فتح و ظفر امیدوار شده بود دل از مال و ملک بر گرفته بودی فرار شتافت عبد الباقی میرزا و سید عبد الله میرزا بقتل آمدند امیر محمد بزدق اسپر گردید ابن حسین میرزا بطرف عراق و آذربایجان توجه نموده بشرف پا بوسی خاقان اسکندر شان مشرف گردیده بعنایت و عاطفت نواب شاهی مفتخر و مباحی شده در ظل حمایت خاقانی جای گرفت *

وقایع متنوعه

در دهم ماه ربیع الاول فرنگ بر هرمز استیلاء یافته سلغر شاه بن توران شاه پادشاه آنجا را بغیر از اسم چیزی نمانده مطیع و منقاد پادشاه پرتگال گردید هم درین سال شیبیک خان داروغگی هرات را بجان وفا میرزا که از (۱) اویماق نایمان بود شفقت کرد و سید هادی خواجه که پسر عمه خان بود در مشهد مقدسه علم ایالت بر افراشت ولایت سبزوار تعلق برئیس بهادر گرفت قنبر بی در مرو متمکن شد (۲) راهی بی در باخرز حاکم گردید خرمشاه سلطان خواهرزاده بابر پادشاه بدارائی بلخ رفته قنبر میرزای کولکناش در خدمتش روان شده و سلطنت سمرقند نامزد تیمور سلطان شد و عبید خان در بخارا بدستور سابق ساکن گشت هم درین سال امیر سلطان ارغون و امیر شجاع بیگ ولد امیر ذوالنون پیشکش فراوان بدرگاه شیبیک خان فرستاده اظهار اخلاص و بندگی نمودند هم درین زمستان شیبیک خان متوجه مارواء النهر گشته اشراف و اعیان خراسانرا مثل غیاث الدین محمد و سید سعد الدین یونس و قاضی اختیار الدین حسین را همراه خود برده رعایت تمام نمود درین زمستان محمد قاسم میرزا بن سلطان حسین میرزا لشکر درهم کشیده بجانب مشهد مقدسه آمد سید هادی خواجه تاب مقاومت نیاروده بطرف مرو گریخت شیبیک خان بعد از اطلاع عبید خانرا بدفع آن حادثه نامزد فرمود عبید خان از گذر چهار جو گذشته بمشهد مقدسه آمد محمد قاسم میرزا

محمد ولی بیگ بعرض رسانید که چنان معلوم میشود که شیبک خان اکثر لشکر خود را بدینجانب فرستاده و خود باندک مردمی در الذک کهدستان ایستاده صلاح دولت در آنست که ما با جمعی لشکری از راه غیرجاده ایلغار نموده ناگهان بر سرش ریخته او را منهزم گردانیم جمعی دیگر گفتند که از غلبهٔ خصم اندیشه ننمایم و باستقبال شتافته با ازبکان مقاتله نمائیم یک میرزا و ابو المحسن میرزا رای ثانی را اختیار کرده جدال عبید خان را مستعد شده در نفس مشهد توقف نمودند درین اثناء خبر رسید که سلاطین بطرق آمده اند کپک میرزا و ابو المحسن میرزا با لشکر از شهر بیرون آمده میمنه و میسره را آراسته ما بین مشهد و طرق رسیدند افواج هر دو لشکر مانند امواج بحر اخضر در جنبش آمده دست به تیر و کمان و سیف و سنان بردند - * شعر *

ز فیروی شمشیر تارک شکاف شکاف اندر آمد ز تارک بناف

سر نیزه پر دلان سینه سوز شده چاک شمشیرها تیر دوز

پس از کوشش و کشش شکست در لشکر خراسان افتاد و سپاه ماوراء النهر شاهزاده را دستگیر کرده پیش عبید خان بردند و بضرب شمشیر خونریز هردو را از پای در آوردند و بقیة السیف این لشکر در سبزوار باین حسین میرزا پیوستند عبید خان و تیمور سلطان علم عزیمت بجاناب سبزوار بر افراختند چون ابن حسین میرزا از توجه اعدا آگاهی یافت در رباط دو در توقف نمودند بعد از تقارب فریقین و تلاقی طرفین دلبران سپاه خراسان ازبکانرا مغلوب گردانیده ازبکانرا زخمی زده رایت اقتدار بر افراشتند اما عبید خان پیش گریختگان گوفته گفت که ای ازبکان مگریزید مبادا که گرد عار فرار بر دامن عرض و ناموس شما بنشیند و شیبک خان شما را از نظر عنایت و التفات بیندازد چون ازبکان آواز او را شنیدند هشتاد نفر صلاح خود را در مراجعت دانسته و کلمة العود احمد را ورد زبان ساخته باز گشتند و بر قلب ابن حسین میرزا حمله نموده از صدمات ایشان نزل تمام بحال لشکر چغتایی راه یافت با وجود این شانزده ضرب بر عبید خان زدند درین حین نهنک دریایی پیگار بیاتو بهادر نامدار دست

از روی قهر به جنود ماوراء النهر حمله کرده جمعی را مجروح و بیروح گردانید چون سپاه سمرقند افزون از چون و چند بود لحظه بلحظه مدد می افزود *

سپاه خراسان زبون آمدند ز میدان مژدی برون آمدند از وادی عزیمت بصوب هزیمت شتافتند امیر ذوالقون با فوجی دلیران کشته گشتند امیر شیخ^(۱) علی با جمعی از^(۲) متغیان چغتای اسیر شدند سپاه ازبک تا تغوز رباط گریختگان را تعاقب نمودند سید عبد الله میرزا در مشهد مقدسه بکپک میرزا پیوست و عبد الباقی میرزا و امیر محمد بزدق برلاس در حدود سبزوار بابی حسین میرزا ملحق شدند بدیع الزمان میرزا بطرف قندهار فرار نموده و مظفر حسین میرزا به طرف استراباد شتافت شیبک خان متوجه هرات گردید اکابر شهر مثل امیر جلال الدین محدث و امیر غیاث الدین محمد بن امیر یوسف و شیخ الاسلام هراتی باستقبال شتافتند و در کهدستان بخان ملاقات نموده متوجه شهر شدند یساولان پیش پیش می آمدند وی گفتند که مگوئید که الله و محمد و علی یارت باد بگوئید که الله و محمد و چهار یار یارت باد و مغنیه در جلو خان میرفت و این رباعی میخواند -

هر روز یکی ز در در آید که منم خود را بجهانیان نماید که منم
چون کار جهان برو قواری گیرد ناله اجل ز در در آید که منم
خان فرمود تا آن زن را^(۳) ایداً کرده دف او را پاره کردند بعد از آن خان بشهر در آمده در مسجد جامع نماز گذارد و حکم کرد که در خطبه^(۴) نام او را امام زمان و خلیفه رحمن بر زبان رانند چون خبر این شکست بکپک میرزا رسید و ابوالمحسن میرزا نیز شنید به جمع آوردن لشکر و استمالت بهادران، صفدر مشغول شدند شیبک خان تیمور سلطان و عبید سلطان را با جنود جنگجو و سپاه قندخو روانه مشهد مقدسه گردانید کپک میرزا و ابوالمحسن میرزا چون خبر توجه اعدا را شنودند امرأ را طلب کرده قرعه مشورت در میان انداختند امیر

(۲) متغیان ب

(۴) اسم ب

(۱) علی تعالی ب علی نقال ج

(۳) ایرا ب

گفتار دومکار به نمودن شییک خان ازبک با بدیع الزمان میرزا

شییک خان از آنزمان که بر سریر سلطنت ماوراء النهر استقرار گرفت و بابر پادشاه بجانب کابل شتافت همیشه در تدبیر تسخیر مملکت خراسان بود بواسطه وجود سلطان حسین میرزا آن عزیمت از حیز قوت بفعل نمی آمد تا درین وقت که واقعه ناگزیر سلطان حسین میرزا واقع شد شییک خان به طمع خراسان با لشکری چون ادوار فلک بی نهایت و چون حوادث کاینات بیحد و غایت از معبر کرکی عبور نموده حمزه سلطان و مهدی سلطان لشکریهای خیالان و ختلان و قندز و بغلان را جمع آورده باردوی خان ملحق شدند شییک خان در حوالی اندخود نزول نمود امیر شاه منصور که از قبل بدیع الزمان میرزا حاکم آنولایت بود اندخود را بوی سپرده آنگاه شییک خان با سپاه زیاده از قطرات باران بطرف اردوی شاهزادگان ایلغار نمود تا آن غایت نزد ایشان خبر عبور خان از آب آمویه بصحت نه پیوسته بود پس از وصول شییک خان بنواحی بادغیس سلاطین خراسان مضطرب گشتند امیر ذوالنون صلاح در جنگ صحرأ دید امیر محمد برندق مصلحت در تحصن هرات دیده قبل از آنکه خاطر بر یکی ازین دو صورت قرار دهند صباح پنجشنبه هفتم محرم سنه مذکور آثار قرب وصول محمد خان شییبانی با سپاهی افزون از حوادث آسمانی ظاهر گشت منقلای آن سپاه تیمور سلطان ولد شییک خان و عبید خان بن محمود سلطان برادر زاده شییک خان برانغار و جرانغار آراسته بمیدان قتال رسیدند بدیع الزمان میرزا و مظفر حسین میرزا بتبعیه سپاه پرداخته بمیدان جدال شتافتند مردان مرد و دلیران معرکه نبرد بیکدیگر مخلوط شده داد پردلی و پهلوانی دادند دخال آتش سان با یوان کیوان رسید *

* شعر *

سنانهای خونریز درکار شد زخار سنان دشت گلزار شد

در آن روز شیر بیشه شجاعت و نهنک دریای جلالت امیر ذوالنون با لشکر ارغون

درین اثنا محمد خان با دلاوران از قلب عیان سبک رکاب را گران ساخته نیزه‌های
ازدها پیکر بر گوش تگاوران باد رفتار نهاده نعره و خروش الله الله بهمیرسانیده
خود را بر ذوالقدران زدند و اسبهای ایشان بر یکدیگر خورده چون زمین یخ گرفته
بود اکثر لشکر ذوالقدر بر زمین افتادند چنانچه دره بود در آنجا مملو از مرد
و اسب گردید سارو قیلان با سیصد نفر از ذوالقدر از اسب افتاده بود و جنگ
میکرد خان محمد وی را شناخته حکم کرد که لشکر او را گرفته به نظروی آورند
اردوانه بیگ نیز دستگیر شده درین جنگ هفتصد کس نامی و سی امیر که
صاحب علم بودند از مردم ذوالقدر بقتل آمدند چون سارو قیلان نزد محمد خان
رسیده دست در دامن وی زده التماس نمود که مرا زنده بدرگاه خاقان اسکندر
شان روان کنی وی قبول کرده آخر بتحریک بعضی از مردم با اردوانه بیگ او را
به قتل آورده رؤس ایشان را بدرگاه اعلی روان گردانید قاصد در قشلاق خوی باردوی
همایون رسید و کیفیت حال را بدرگاه نواب کامیاب عرض کرده غریق انعام و احسان
بجانب دیار بکر مراجعت کرده غایت عنایت شاهی را که ملاحظه نموده بود
معروض گردانید بعد از آن خان محمد قلعه حمید را پیش نهاد همت ساخت
و امیر قایتمس روزی چند شرایط حصار داری بجای آورده عاقبت کلانتر شهر
احمد چلبی بدالالت بخت فیروز از امیر قایتمس روگردان شده از برجی
غازیان بالا کشیده امیر قایتمس دستگیر گشته بعقوبت تمام مقتول گردید خان
محمد در حمید متمکن گردید وصیت مکنت و شوکت آن امیر صاحب
حشمت از ایوان کیوان در گذشت علاءالدوله ذوالقدر بعد از شنیدن آن خبر
مکنت اثر قطرات خون از پوزن چشم بر صفحه رخسارش دویدن گرفت
و مردمک چشم او در موج خون دیده شنار شد و سموم یاس و نهب شاهی
بر صحن سینه و عرصه دماغش آسیب رسانید و مغز در استخوان او بسان زرد
بوته و نقره در گاه بگداخت و خون در عروقتش بسان (۱) شمره بر آتش
بجوش آمد *

برق جانسوز خود را برایشان زده جمعی کثیر را از اکراد مقتول و مجروح گردانیده اکراد نیز دست بسیف و سنان برده چندی کس را از جیش قیامت اثر از پای در آوردند آخر الامر نسایم فتح و ظفر مشام محمد خان را معطر گردانید اکراد روی ادبار بودی فرار آورده غازیان ایشان را تعاقب نموده قریب هفت هزار کس بقتل آوردند از منزل ایشان اموال و اقوات فراوان بدست غازیان افتاد بعد از نهب و غارت عذبان مراجعت بصوب اردوی خود گردانید درین اثناء خبر رسید که قایتمس بیگ حاکم حمید کس نزد علاءالدوله ذو القدر فرستاده و استدعای لشکر کرده تا شهر را تسلیم وی نماید علاءالدوله قاسم بیگ و سارو قیلان و اردوانه بیگ که از جمله فرزندان او بودند با ده هزار سوار جرّار نیزه گذار ارسال نمود چون ایشان بکوالی اردوی ظفر نشان فرود آمدند محمد خان از قرب مخالفان در بکر اندیشه افتاد با سران لشکر سنت مشورت بجای آورده خواطر اکابر و اصاغر بر آن قرار یافت که بباد حمله ابطال رجال نیران جنگ و جدال را بر افروزند و خرمن حیات دشمنان را بشعله سنان جان ستان بسوزند زیرا که خیمه اندک (۱) مشاهده میگشت تصور کردند که مردم اندک خواهند بود علی انصباح که آفتاب نورانی علم بر افراخت و لشکر نجوم را منزه ساخت *

سحرگاه کین مصقل آب رنگ ز آینه صبح بزود زنگ
نمود آفتاب کواکب سپاه چو صورت در آینه صبحگاه
محمد خان استاجلو پای در رکاب آورده با ده هزار کس عساکر ذوالقدر را استقبال نمود برادر خود قرا بیگ را با هشت صد نفر چرخچی گردانید و خود با هزار و دویست سوار در قلب جای گرفت از آنجانب سارو قیلان جمیع اتباع خود را در قلب جمع کرده بیکبار بر سپاه استاجلو تاختند قرا بیگ با جمیع چرخچیان از پشت زمین بروی زمین انداختند و دلیران چرخچی با آنکه از اسب افتاده بودند از زمین برخاسته شمشیر بر سینههای اسب ذوالقدردان نهادند

مقابله نکرده مقاومت ننمود آنحضرت وی را (۱) الادانه لقب نهاد و غازیان عظام الکای مخالفان را سوخته متوجه خوی گردیدند در اثنای راه بعرض خاقان اسکندر شان رسانید که درین حوالی قلعه ایست (۲) ضرپر نام و فوجی از ذوالقدران مفسد و مفسدان ممتد در آن ساکن اند که بکصانت حصار و ذخیره بسیار اعتماد کرده بر بروج خلاف متمکن گشته بآینده و رونده مضرت می‌رسانند امر عالی صادر گردید که آن قلعه را مرکز رار در میان گرفته عساکر نصرت شعار یورش نمایند اهل قلعه تسلط غازیان عظام را مشاهده نموده ترک مخالفت کرده روی اطاعت بر زمین نهاده بخدمت خاقان اسکندر شان شتافتند آن حضرت اشرار آن طبقه را بقتل آورده اختیار ایشان را رعایت نمود و حکومت دیار بکر را بخان محمد استاجلو عنایت نموده روانه آنصوب گردانید عجب است از صاحب تاریخ حبیب السیر که با آنکه در آنزمان بوده میانه خاقان اسکندر شان و علاء الدوله ذوالقدر سه روزه جنگ نوشته حال آنکه مقابله نیز واقع نشده چنانکه گذشت *

گفتار در محاربه نمودن خان محمد استاجلو به سارو قیلان ذوالقدر

چون خان محمد از اردوی همایون جدا شده متوجه قرا حمید گردید در آن اوان قایتمس بیگ برادر امیر بیگ موصول که حاکم آنجا بود اظهار مخالفت کرده شهر را تسلیم ننمود بنابر آن غازیان دالوران جلالت اثر در صحراً قشلاق نمودند اکراد دیاربکر بسر نزاع در آمده چهار طرف اردو را می تاختند و هر کرا میدیدند بعالم دیگر روان میساختند و خوردنی روی بنقصان آورده چنانچه اصلاً یافت نمی شد چون خان محمد از ضیق معاش غازیان مؤید مطلع گردید متوجه قیتول کردان شده و چون کردان جای سخت داشتند و ایشان را بدست آوردن مشکل بود بنابر کلمه الحرب خدعه پشت بریشان کرده فرار نمود کردان غازیان را تعاقب نموده چون بهمواری رسیدند محمد خان چون

(۲) خر بیروب حریروج

(۱) الا فاته ب الادانه ا ج

حضرت باحضار عساکر منصوره فرمان داد در اندک زمانی جمعی نا معدود در اردوی ظفر ورود مجتمع گشتند در اوایل تابستان علم عزیمت بجانب البستان بر افراخت و منازل و مراحل پیموده از حوالی قیصریه که الکلی سلطان بایزند که پادشاه روم بود عبور نموده اصلاً از عساکر نصرت مآثر تعرضی به سگان آنولایت نرسید چون علاء الدوله دانست که تاب مقاومت ندارد از البستان فرار نموده متوجه کوه درنا گشته و آن کوهیست در غایت رفعت که قلّه آن سر بر اوج فلک میساید و کره زمین از فراز او کمتر از ذره می نماید *

پلنگش ز خون شفق خورده شام غزالش ز جدی فلک دیده کام
فلک سبزه رسته پیرامنش شفق دسته از لاله در دامنش
کسی را که افتد در آنجا گذار بود پایش از خار عقب فگار
خاقان اسکندر شان در البستان نزول اجلال نموده لله بیگ را با فوجی از غازیان بکنار (۱) آب جهان روانه گردانید تا معبر پیدا کند لله بیگ گذار کرده در آن حوالی نزول نموده اکثر غازیان را بطلب جو و گاه متفرق گردانید در آن اثنا سارو قپلان ولد علاء الدوله ذوالقدر با جمعی از دلیران جوشنور نمایان گردیدند لله بیگ با مردم اندک سر راه بر ایشان گرفتند تلاقی الطرفین واقع شده آتش قتال مشتعل گشته ذوالقدردان از کثرت دلاوران بر غازیان غالب آمده لله بیگ را از اسب انداختند در آن اثنا خلیل آقا از سرجان که متاعیست گران برخاسته اسب خود را به حسین بیگ لله کشید لله بیگ سوار گردیده خود را بر آب زده به مشقت بسیار از آن دریای زخار خود را بساحل نجات رسانید ذوالقدردان خلیل آقا را با سیصد نفر از غازیان بقتل آورده مراجعت نمودند و در حوالی البستان امیر بیگ بن گلابی بیگ بن امیر بیگ موصول که از جانب سلاطین آق قویونلو سالها والی دیاربکر بود با اقوام و اتباع متوجه درگاه خاقان اسکندر شان گردیده آن حضرت بظفر عاطفت در وی نگریسته منصب مهر داری بدو تفویض فرمود چون علاء الدوله با خاقان اسکندر شان

بلخ شدند ابو (۱) المحسن میرزا و ابن حسین میرزا و میر سلطان علی ارغون متعاقب و متواتر باردی همایون پیوستند و کپک میرزا با برادران موافقت نکرد بخیال محال استقلال در محلّ و مقرّ خود یعنی مشهد مقدّس رضویّه هیچ کس را بمدد نفرستاد ازین جهت فتور تمام بعزیمت بدیع الزّمان میرزا راه یافت میر ذوالنون[ؒ] بعرض رسانید که این اجتماع که حالا الوس چغتای را اتّفاق افتاده مشکل که دیگر میسر گردد فرصت غنیمت دانسته بدفع ازبکان باید شتافت امیر محمّد بوندق برلاس فرمود که هرگاه ما متوجّه بلخ شویم کپک میرزا بهرات خواهد آمد اکثر امرا که متعلّقان در شهر دارند از ما فرار کرده نزد او خواهند رفت *

* مصرع *

علاج واقعه پیش از وقوع باید کرد

صلاح دولت در آنست که بهرات مراجعت کنیم و این زمستان دفع دشمنان خانگی کرده در اوایل بهار بدفع ازبکان شتاییم در آن اثنا خبر رسید که شیبک خان بلخ را گرفته بجانب سمرقند روان گردید بنابراین سنگ تفرقه در شیشه خانه لشکر چغتای افتاده بابر پادشاه متوجّه کابل شده بدیع الزّمان میرزا عازم قشلاق هرات گردید *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ثلث عشر و تسعمایه

واقع شده رفتن خاقان اسکندر شان بوسو علاء

الدّوله ذوالقدر و گریختن آن بی هنر

درین سال خبر آمده که یانگی دولت سلطانی و طانگی مردود سبغانی علاء الدّوله ذوالقدر از گردش قضا و قدر از جادهٔ متابعت و شاه راه مبایعت انحراف ورزیده راه عصیان پیموده در طغیان گشوده با سلطان مراد وصلت کرده داعیهٔ آن دارد که بممالک محروسه تعرّض رساند چون خبر مذکوره محقّق شد آن

گفتار در لشکر کشیدن بدیع الزمان میروزا و بابر پادشاه بر سر شیبک خان

درین (۱) سال شیبک خان ایل امان را بتاخت ولایت خراسان فرستاد ایشان از آب آمویه عبور نموده تا کنار مرغاب تاراج کردند فوجی از آن جماعت از میرو رود گذشته بادغیس را نیز غارت نمودند در آن زمان امیر ذوالقون ارغون امیر سلطان بایزید برلاس را با خود برده بجانب ایشان ایلغار نمود سپاه ازبک از توجه عساکر نصرت برک اطلاع یافته بجانب دشت زردک گریختند امیر ذوالقون خود را بدیشان رسانید و قریب صد نفر ازبک را به قتل آورده و هفتاد نفر دیگر را اسیر کرده مراجعت نمود در آن اثنا مولانا خطائی از نزدیک شیبک خان برسالت بهرات آمد بعرض شاهزاده‌ها رسانید که شیبک خان میگوید که پیوسته آبا و اجداد شما در وقوع حوادث پناه بدردمان عالیشان ما می آورده اند مناسب آنکه شما نیز نسبت آبائی خود اقتداء نموده ابواب مخالفت مسدود سازید تا عرصه مملکت آبادان ماند بدیع الزمان میروزا میدانست که غرض کلی شیبک خان در فرستادن مولانا خطائی آنست که بر حالات خراسان اطلاع یابد مولانا را مقید گردانید و قاصدان باطراف خراسان فرستاده باجتماع شاهزاده‌ها فرمان دادند درین اثنا محمد بابر پادشاه با خیل و سپاه متوجه هرات شد که باتفاق شاهزاده‌ها با شیبک خان مقاتله کنند بدیع الزمان میروزا و مظفر حسین میروزا باستقبال شتافته بشهر در آمدند و سید تومان کپکی بانواع تبرکات پیشکش نمودند در خلال این احوال ایلچیان از جانب امیر سلطان (۲) قپچاق که والی بلخ بود رسیده معروض داشتند که شیبک خان بلده بلخ را محاصره کرده در شهر (۳) ذخیره کرده ذخیره نماید آنحضرت با محمد بابر پادشاه و جهانگیر میروزا برادر او و محمد قاسم میروزا در اوایل پاییز از هرات متوجه

(۲) قلیچیان در نسخه‌ها

(۱) شیبک خان را ندارد

(۳) در ب ذخیره کرده نیست

بنام خود خواندند کارکیا میرزا علی والی گیلان عابد بود اکثر اوقاتش بتلاوت قرآن و اطاعت یزدان و عبادت ملک مَنّان میگذشت درین سال مردم لاهجان اتفاق کرده در موضع رانکو ویرا بقتل آوردند مدت حیاتش شصت و چهار سال ایّام سلطنتش بیست و هشت سال مملکتش گیلان بیه پیش و هم درین روز برادر او سلطان حسین نیز در رانکو مقتول شد چون این خبر بولدش کارکیا سلطان احمد که در اردوی همایون بود رسید خاقان اسکندر شان ویرا با جمعی غازیان بگیلان فرستاد و چون کارکیا سلطان احمد بحدود رانکو رسید امرای که پدر و عمّش را به قتل آورده بودند اسنقبال او کرده در حالتی که میخواستند که وی را پاپوس نمایند همه را بقتل رسانید و سلطنت بدو قرار گرفت *

گفتار در فضایی که در سنهٔ اثنی و عشر و تسعمایه واقع شده

درین سال خاقان اسکندر شان در خوی قشلاق نموده امرای عظام را برسرکرد صارم فرستاد چون سپاه ظفر پناه بحوالی الکلی آن گروه گمراه رسیدند اکراد پناه بقلل جبال آسمان مثال بردند غازیان مملکت ایشان را غارت نموده جمعی کثیر را از آن گروه بی ایمان بتیغ بیدریغ گذرانیدند درین اثنا خبر رسید که صارم مستعد قتال شده بدامن کوه رسیده است عساکر ظفر شعار متوجه دفع آن نابکار شدند اکراد بقدم مبالغه و مقاتله پیش آمده محاربه در غایت صعوبت دست داد و از هر طرف جمعی کثیر برخاک هلاک افتادند از امرای نامدار عبدی بیگ شاملو و سارو علی مهر دار تکلو کشته شدند بیرام بیگ قرامانلو و خلفا بیگ باردوی همایون مراجعت کردند *

موضع بابا آلهی وفات یافت پادشاه عالم عادل و عاقل و کریم و رعیت پرور بود و علماً را تعظیم و اعزاز بغایت نمودی از جهت ایشان مدرسه در هرات ساخته که مثل او در عالم نیست موازی ده هزار طالب علم در زمان سلطنت او موظف بودند در هرات و مجلس او اکثر اوقات به بحث علم و ذکر شعر میگذشت و عمارات عالی را بافی شده باتمام رسانید و از جمله مستحدثاتش باغ مراد است که ارم از و نمونه ایست و امرای او نیز در هرات عمارات عالی ساختند و در ایام سلطنت به بیست سال منفلوج بوده قدرت بر رفتار و سواری نداشت همیشه او را چهار کس بر تخت روان گذاشته بهر جا که اراده میکرد می بردند از کنار آب آمویه تا دامغان در تخت تصرف او بود مدت عمرش هفتاد و یک سال بود ایام سلطنتش سی و نه سال اولاد ذکورش چهارده نفر فرخ حسین میرزا شاه غریب میرزا حیدر محمد میرزا محمد معصوم میرزا ابراهیم حسین میرزا محمد حسین میرزا ابوتراب میرزا و اینجماعت در حین حیات پدر فوت شده اند و جمعی که بعد از فوت سلطان حسین میرزا بوده اند اینست بدیع الزمان میرزا مظفر حسین میرزا کپک میرزا ابن حسین میرزا ابوالمکسن میرزا محمد قاسم میرزا فریدون حسین میرزا اولاد انانثش یازده نفرند بعد از فوت آنحضرت امراً و ارکان دولت صلاح چنان دیدند که بدیع الزمان میرزا را مستقلاً پادشاه گردانند و بعضی گفته اند که در سکه و خطبه مظفر حسین میرزا نیز داخل باشد تا صورت مخالفت روی ننماید درین باب قیل و قال بسرحد طویل انجامید خدیجه بیگی آغا که والدۀ مظفر حسین میرزا بود اعتباری تمام داشت بذایر آن جانب شرکت ترجیح یافت و در روز جمعه در مسجد هرات خطبه بقام هر دو شاهزاده خواندند و در یک سکه اسمی ایشان را نقش کردند و بلوکات و محترفات بلده را تقسیم کردند و در کل مملکت هر چیز که بود بالمناصفه قرار دادند چون این خبر بشاهزادگان دیگر رسید گفتند که اگر بدیع الزمان میرزا مستقلاً متصدی سلطنت میگشت همگی مطیع و منقاد بودیم اما چون مظفر حسین میرزا شریک شده ما را متابعت هیچ یک ضروری نیست پس هر یک در مملکتی که متصرف بودند خطبه

گفتار در قضایائی که در بلاد خراسان واقع شده

درین سال شیبک خان فوجی از لشکر برق اثر ازبک را بتاخت میمنه و فاریاب فرستاد و ایشان در آن ولایت بنهب و غارت پرداختند محمد قاسم میرزا که نسبش از جانب مادری بمیرزا بایسنقر می پیوست بشرف ملازمت سلطان حسین میرزا مشرف بود باتفاق امیر شیرم جالیر و امیر بابا جان ولد خواجه جلال الدین میرکی که در آن حدود اقامت داشتند متوجه دفع ازبک شدند و بین الجانیین جدال و قتال دست داد ازبکان ظفر یافته و آن سه امیر بقتل آمده چون این خبر بهرات رسید سلطان حسین میرزا صلاح قشلاق در باغ جهان آرای ندید و بباغ شهر آمده رحل اقامت انداخت و خواجه شمس الدین محمد منشی را نزد بدیع الزمان فرستاد که وی را بهرات آورد بدیع الزمان میرزا عازم شهر شده در منزل امیر علی شیر نزول فرمود و در بهار سلطان حسین میرزا با دوازده هزار کس جوار از باغ شهر بعزم یورش ماوراءالنهر نهضت فرمود و بدیع الزمان میرزا را منقلایی گردانید و بعد از وصول بمنزل بابا الهی ضعف پادشاه بمرتبه رسید که کار از ایوار و شبگیر در گذشت و کس نزد بدیع الزمان میرزا فرستاد که جریده بخدمت شتابد میرزا بدیع الزمان با سیصد نفر از ملازمان بخدمت پدر رسیده سلطان را به غایت ضعیف دید غمگین گردید *

وقایع متنوعه

هم درین سال خاقان اسکندر شان حکم کرد که هرکه با مخالفان بجنگ سلطان حیدر رفته باشند بقتل آورند و پرسش آنرا بابدال بیگ دده که قورچی باشی بود رجوع فرمود و بدین سبب بسیار کس به قتل آمدند *

متوفیات

درین سال سلطان حسین میرزا بن میرزا منصور بن میرزا بایقرا بن میرزا عمر شیخ بن صاحبقران امیر تیمور کورگان در روز در شنبه یازدهم ذی حجه در

رسانید و آنحضرت نسبت بسطان بایزید اظهار محبت نموده ایلچی را بخلاعات و رعایات سرافراز فرموده روانه (۱) گردانید *

متوفیات

محمد کرّه در زمان سلاطین آق قویونلو داروغّه ابرقوه بود در آن زمان که خاقان اسکندر شان متوجه شیراز بود تحف و هدایا بدرگاه عالم پناه فرستاد و نواب همایون حکومت ابرقوه بوی عنایت فرمود آخر مخالفت کرده بطریق که گذشت در اصفهان محبوق شد مولانا حسین واعظ درین سال بعالم آخرت مفضل ساخت و در علم انشاء و نجوم سرآمد زمان خود بود و از سایر علوم بهره داشت و از مصنفاتش جواهر التفسیر روضة الشهداء انوار سهیلی اخلاق (۲) معسنی مصابیح القلوب اختیارات مخزن الانشاء الوند بیگ بن یوسف بیگ بن حسین پادشاه بعد از شکست مدّتی سرگردان میگشت تا آنکه بیگداد رفته از آنجا بدیاربکر افتاد در آنجا بقاسم بیگ بن جهانگیر بیگ برادر حسین پادشاه در حدود ماردین جنگ کرده غالب آمده بسلطنت نشست و بعد از چند روز وفات یافت *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ احدى عشر

و تسعمایه واقع شده

درین سال خاقان اسکندر شان در طارم قشلاق نموده بعضی از امرأ از راه خلخال بر سر امیر حسام الدین پادشاه رشت فرستاد خود بنفس همایون با عساکر از قطرات امطار افزون از راه طارم در رشت نزول اجلال فرمود امیر حسام الدین تحف فراوان بدرگاه ملایک آشیان فرستاده شیخ نجم الدین رشتی که از مقربان درگاه بود شقیع مردم رشت شده گناه ایشان را درخواست کرده التماس او درجه قبول یافت و از جرایم رشتیان گذشته معافیت فرمودند *

با دلی پر خون باردوی میرزا بدیع الزمان آمده عذاب قندزبان را عرض کرد بعد از مراجعت امیر ذوالنون محمود سلطان با سپاه فراوان بقندز آمد و آن بلدة را متصرف گشت *

گفتار در گرفتن بابر پادشاه بلدة کابل را

چون نوبت ثانی شیبیک خان بر سمرقند استیلا یافت بابر پادشاه بطرف اندجان شتافت بتدریج تمام مملکت ترکستان و اندجان بتصرف شیبیک خان در آمده محمد بابر پادشاه با خیل و سپاه راه کابل پیش گرفته در ظاهر شهر نزول نمود محمد مقیم بن امیر ذوالنون ارغون در بلدة متحصن شد مردمان کابل بملازمت پادشاه مایل شدند محمد مقیم مضطر گشته بعد از عهد و پیمان از کابل بیرون خرامید و شرف بساط بوسی دریافته روانه قندهار شد بابر پادشاه کابل را به تصرف در آورده بترقیه حال رعایا اشتغال نمود و هم درین سال بدیع الزمان میرزا باتفاق امیر خسرو شاه و امیر ذوالنون متوجه هرات شدند و در باغ جهان آرای اجتماع سعدین و مقارنه^(۱) نیزین دست داده بعد از چند روز سلطان حسین میرزا رخصت داده بکنار آب مرغاب توجه نمود *

وقایع متنوعه

درین سال کار کیا سلطان حسین از برادرش کار کیا میرزا علی که پادشاه گیلان بود یابی شده و کار کیا فریدون که رکن السلطنة کار کیا میرزا علی بود در موضع^(۲) شلندرو و حدود دیلمان بقتل آورد و کار کیا میرزا علی سلطنت را به سلطان حسین گذاشته خود بعبادت مشغول گردید و هم درین سال ایلچی سلطان بایزید بن سلطان محمد پادشاه روم برای تهنیت فتح عراق و فارس بدرگاه خاقان گیتی پناه آمده تحفاتی لایق و پیشکشهای موافق آورده بموقف عرض

چون از توجّه سپاه ظفر پناه آگاهی یافت بجانب قلعه شتافت غازیان از گرد راه در شهر طبرس تاختند و هر که را یافتند بعالم دیگر روان ساختند قریب هفت هزار کس از مردم طبرس کشته شدند بواسطه آن کشش آتش غضب نواب جهانپانی^(۱) منظمی شده عیان عزیمت بصوب یزد منعطف ساخت و باصفهان نزول اجلال نمود چنانکه مذکور شد و بواسطه عبور لشکر نصرت شعار نایره جوع شیوع یافت و دود دل گرسنگان از کوه ناز در گذشت بنابراین آن خاقان اسکندر شان امیر غیاث الدین محمد را طلب نموده فرمود که درین زمستان غله فراوان بعساکر نصرت نشان بفروش مشار الیه قسم یاد کرد که چندین غله در انبار موجود نیست که متعلّقان ما را کافی باشد بنابراین آن خاقان اسکندر شان به قتل او فرمان داد و غازیان او را از پا در آوردند هم در آنروز بعضی از مردمان بد خواجه بعض خاقان عالیجاده رسانیدند که شاه تقي الدین محمد مراسلات داشته بود ویرا نیز به قتل آوردند *

گفتار در قضایائی که در^(۲) ماوراء النهر واقع شده

درین سال محمود سلطان بفرموده برادر خورد شیبک خان متوجه قندز گشت امیر خسرو شاه عبد الرحمن بیگ را با فوجی از سپاه برای زبان گیری باستقبال فرستاد ایشان در حدود سالی سرای از آب عبور کردند در آن حوالی بمحمود سلطان رسیدند دست بآلات کارزار بردند در اثنای قتال تیری بر کتف عبد الرحمن بیگ خورده روی بسوی انهزام آورد چون گریختگان بشهر آمدند خوف بسیار بر امیر خسرو شاه راه یافته قندز را انداخته متوجه کوهستان شده مولانا محمد ترکستانی خواطر صغار و کبار را بجانب شیبک خان مایل گردانید هر چند که امیر ذوالنون که در آن اوان در آن حوالی بود کس فرستاد و پیغام داد که صلاح درین نیست که من همین روز باتفاق سپاه دشمن سوز بشهر در آیم و دفع ازبکان نمایم مولانا این سخن را قبول نکرده بنابراین آن امیر ذوالنون

(۱) متقی ب

(۲) ماوراء النهر همیشه در ب ا

بسیار جمع سازند و آن را بر زیر هم چیده آتش زند غازیان بموجب فرموده عمل نمودند شعله آن آتش بوی رسیده کوه از غایت حرارت بروزنه منزل گزید غازیان نردبان بر آن روزنه نهادند و او را با دو کس بزیر آوردند خاقان اسکندر شان فرمود تا محمد کوه را مانند حسین کیا بقبس آهین نمودند * (۱) نظم *

سمند غضب بر سرش تاختند

تفش را قفس دام ادبار شد بزدان آهن گرفتار شد

و (۲) نیز غسل بر بدنش مالیدند تا از نیش زنبوران الم فراوان بدان جاهل فادان رسد القصه مدتی محبوس بود تا وقتی که خاقان اسکندر شان از یورش طبس معاودت فرموده در میدان اصفهان کوه را با جمعی نوکرانش که عبدی بیگ از ابرقوه آورده بود سوزانیدند *

گفتار در ایلمغار کردن خاقان اسکندر شان بجانب طبس

در آن زمان که خاقان عالیمکن به محاصره یزد اشتغال داشت امیر کمال الدین حسین صدر از نزد سلطان حسین میرزا آمده و شرف بساط بوسی در یافته مکتوبی که داشت معروض گردانید و چون در آن کتابت تعظیم خاقان مشرق و مغرب بعبارت مناسب تکویر نیافته بود امیر کمال الدین حسین منظور نظر نگشت و خیال یورش خراسان بخاطر عاطر آنحضرت گذشت در اوایل شعبان از راه بیابان بجانب طبس مینا ایلمغار نمود چنان سرعت نهضت نمود که مرکب سبک عنان صبا بگرد او نمی رسید و شهسواران گران رکاب آفتاب از همراهی اشهب او عاجز میگردد *

از آن تیز رو خیل آیین شتاب در آموخت رفتار تیز آفتاب
و در آن زمان ترددی بابا از قبل میر محمد ولی بیگ حاکم طبس بود

(۱) مصراع ثانی در نسخانیست

(۲) و نیز غسل بدنش مالیدند

تخیلات نفسانی و تسویلات شیطانی حقوق تربیت خاقان اسکندر مکان را به طاق نسیان نهاد و باعلان کلمهٔ تمرد و عصیان مبادرت نمود خاقان رفیع الشان چون خبر مخالفت وی شنود از (۱) سولق در ماه رجب با سپاهی در کثرت با ستارهٔ قرین و در اتفاق مقارن پروین متوجه یزد شد در موسم که از تاب گرما آتش در تن دلبران می افروخت و مرد جنگی در میان زره و خفتان میسوخت و حرارت هوا زبانهٔ نار هارویه ظاهر میساخت و شمشیر در نیام چون موم میگداخت *

چنان بد که شمشیر چون قطرهٔ آب فرو میچکید از کف مرد ضارب عساکر نصرت شعار شهر را در میان گرفتند و از هر دو طرف نیران جنگ از مردان با فرهنگ اشعال یافته تیر و سنگ صاعد و هابط گردید * * نظم *

خدنگ دلبران رستم کمان چو تیر دعا رفته بر آسمان
شد از نوک پیکان در آن عرصه گاه ز مردم تهی چشم خورشید و ماه
(۲) ز سنگی که افتاد بر یکدیگر زمین را گذشته ز افلاک سر
حصار چنان شد در آن دار و گیر چو دیوار منقل مشبک ز تیر
مدّت دو ماه هر روز وقتی که از افق مشرق علم نورانی صبح صادق نمایان
شد تا زمانی که تیغ آفتاب از حجاب غروب نیام میساخت شمشیر کینه و جدال
آخته بود و رایات جنگ و جدال افراخته در خلال این حال سپاه جرّار بیکبار
بشهر ریخته بضرع تیغ بران و سنان جان ستان بسیاری از نوکران کرّه را بقتل
آوردند و محمد کرّه با اندک مردمی (۳) بنارین قلعه گریخته بار دیگر آغاز جنگ
نمود بعد از یک ماه دیگر آن قلعه را نیز مفتوح ساختند کرّه بر برج بلندی که
آن را نقاره خانه میگفتند پناه برده از مضمون (۴) نص کریمه

بیخبر و غافل که امر شد که در پای برجی که مقرر کرّه بود هیمنه

(۱) سولوق ب (۲) ب این دو بیت ندارد

(۳) بنابرین قلعه گریخته ا بنارین قلعه رفته ب

(۴) در اصل جای خالی شاید نَارُ اللَّهِ الْمَوْفُودَةُ الَّتِي تَطْلُعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ

متوفیات

قاضی میر حسین یزدی درین سال بغضب خاقانی گرفتار گشته دفته
اوراق حیات را بباد فنا داد از جمله تصانیفش حاشیه شمسیه در منطق^(۱) شرح
حکمة العین شرح هدایة در حکمت حاشیه طوابع در کلام شرح بر کافیه
رساله در فن غریب معما *

گفتار در وقایعی که در سنهٔ عشر و تسعمایه واقع شده لشکر کشیدن خاقان اسکندر شان بجانب یزد و کشته گردیدن کوه

در آن اوان که مراد بیگ با یندر از خوف خاقان یزد را گذاشته بجانب
هرات رفت در غیبت او خواجه سلطان احمد ساروئی که وزیر یزد بود شهر
را ضبط نمود چون ثواب بعد از فتح نا مراد حکومت یزد را بکسین بیگ الله
تفریض فرمود آنجناب از قبل خود شعیب آقا را بداروغی تعیین نموده روانه
کرد و حکم همایون نفاذ یافت که شاه تقی الدین محمد اصفهانی به یزد رفته
سلطان احمد ساروئی را از مقام عذا و خلاف بگذراند بمساعی جمیله شاه
تقی الدین بین الجانبین قواعد مصالحه استحکام یافت سلطان احمد عهد
در میان آورد که مدت العمر از جادهٔ عبودیت خاقان اسکندر شان در نگذشته
با شعیب آقا در مقام اطاعت باشد آنگاه شعیب آقا به یزد آمد روزی چند
حکومت کرد و سلطان احمد نقض عهد نموده او را در حمام بقتل آورد و رفقای
او را کشته از روی استقلال بحکومت نشست اما در آن وقت محمد کوه
از ابروه ایلغار کرده نیم شبی خود را بشهر یزد انداخت سلطان احمد را
بقتل رسانید و شهر را مضبوط ساخته رایت استقلال برافراشت آخر الامر بواسطه

از توجه شیبک خان خبردار گشت ولد خود محمد زمان میرزا با فوجی از دلاوران در آن بلده گذاشت و علم عزیمت را بصوب (۱) صان و چاریک برافراخت شیبک خان فوجی از یک را بتاخت شبرغان روان گردانید امیر علی ترخان و امیر عمر بیگ با مردم اندک بداعیه رزم از حصار بیرون آمدند بعد از جدال و قتال دستگیر شدند و شیبک خان با ده هزار جوان در مقابل دروازه شتر خوار منزل گزید و محمود سلطان برادر خان در دروازه عراق نزول نمود از بکان بدکودار آن قلعه را مرکزوار در میان گرفتند آب خندق را بطرف دیگر انداختند هر روز از بکان بد روز سوار گشته بدر قلعه می آمدند و جنگ می انداختند از دست شهبان زخمهای کاری خورده خایباً و خاسراً مراجعت می نمودند روزی شیبک خان با جمعی بهادران بقلعه یورش نموده قرب پانصد نفر از سپاهش کشته گردید برین قیاس دو نوبت دیگر آن گروه بی هراس ببلخ جنگ انداختند بی آنکه مهم از پیش برند معاودت نمودند چون مدت سه ماه آن گروه گمراه در ظاهر شهر نشستند چون معلوم کردند که گرفتن قلعه خالی از اشکالی نیست در اوایل زمستان طبل مراجعت کوفته بصوب سمرقند شتافتند *

وقایع متنوعه

درین سال کار کیا سلطان حسن برادر کار کیا میرزا علی والی گیلان با پیشکش فراوان بدرگاه خاقان اسکندر شان آمده آنحضرت مراسم اکرام و احترام در باره او ظاهر ساخت و آفتاب عنایت سایه عاطفت بر سر او انداخت و درین سال خاقان اسکندر شان محمود خان دیلمی قزوینی را در وزارت شریک امیر زکریا (۲) کوچی گردانید و هم درین سال منصب وزارت را بقاضی محمد کاشی رجوع نمود *

(۱) حبان ب صان و چاریک ج صان و چاریک ۱۰

(۲) کذا فی ج ۱ در ب کوچی

روان روح چندان بسوی سپهر که شد غرق دریای ارواح مهر
و قرب ده هزار کس مثل مراد جهان‌شاه لو و سائلمش و اقربا و متعلقان حسین
کیا بیاسا رسیدند حسین کیا بوم آسا در قفس آه‌نین محبوس گشت در حیثی
که موکلان غافل بودند زخمی بر خود زد اما کارگر نشد در ثالث ذی حجه
اردوی همایون از دامن قلعه کوچ کرده متوجه ری و ساوخی بلاغ شدند و در
منزل ایوان راس الوادی که بکبود گنبد مشهور است حسین کیایی چلوی
بزخمی که بر خود زده بود کابرد را پرناخت و زان پرتلیس قفس بدن را
خالی ساخت *

قفس وار با سینۀ چاک چاک (۱) درون قفس شد بخواری هلاک
و از غرایب اتفاقات آنکه الیاس بیگ ایغوت اوغلی را در همین منزل
کشته بود قهرمان سیاست آه‌ی در مقام انتقام گذاری بر حسب فرموده
و الله عز و جل انتقام یوم فدا و انعدام بر جریده حیات مقتول مذکور در همین
منزل کشید در ساوخی بلاغ حاکم قلعه (۲) اردو سند امیر سهراب چلوی بدرگاه
عالم پناه آمده منظور نظر کیمیا اثر گردیده مراجعت نمود و از آنجا نواب
کامیاب عالی‌شان متوجه ییلاق خرقان گشته مردم قلعه (۳) استنفاق (۴) با کوتوال
متوجه درگاه عالم پناه گردیده در آن منزل بارو ملحق گردیدند و خاقان
اسکندر شان رایات نصرت نشان بجانب ییلاق سوراق برافراخت در آن منزل
خبر طغیان محمد کره بمسامع جلا و جلال رسید *

گفتار در محاصره کردن شیبک خان

از بک بلخ و نواحی را

درین سال بذایر استدعای امیر محمد باقر ترخان شیبک خان با سپاه
فراوان از معبر کوکی عبور نموده متوجه بلخ گردید بدیع الزمان میرزا چون

(۲) اردستان ۱

(۱) دون ۱

(۴) تا کوتوالی ج

(۳) استنفاق ب و در چاپ دورن استنفاق را ۱

در آن دامن آهن تئان کرده لرز خزیده چو سوزن بدامان درز
اکثر ایام غازیان عظام و عساکر ظفر فرجام از آن زمان که نیر عالم افروز بر
حصار نیلگون تیغ زرنگار از نیام افق کشید تا وقتی که سپر سیمین هلال بر سپهر
برین ظاهر و هویدا میگردید در برابر خندق رفته صف سپاه می آراستند مردم
حسین کیا بر سرپاره و برج از سرجان که متاعیست بس گران بر نمیخواستند
و تیر و تفنگ می انداختند و تیر دلدوز ترک بر تارک سرکشان میدوخت
پیکان خارا گذار شعلات جانسوز در هوای فضا می افروخت و غرش توب
صدای مرگ بکوش هوش پر دلان میروسانید و صدای ضربزن لرزه در بدن
بهادران می انداخت مهر تفنگ مانند خون در شریان سریان کرده جانرا
از آمیزش تن میرهاند *

شد از دود چون شب فضای فلک درو انجم از مهرهای تفک
حکم جهانمتاع وارد شد که حسین بیگ لله بافرقه از دلیران معركة مجادله
آب (۱) حبله رود را که افتعاش محصوران بدان بود بجانب دیگر اندازند
حسین بیگ حسب الامر بتقدیم رسانید اهل قلعه از وقوع آنحال کشتی خود
را غریق لجه فنا دیدند و آتش عطش خرمن شکیبائی ایشان را محترق
ساخت حسین کیا از مشاهده اینصورت انگشت ندامت بدندان میگزید
و از احاطه دایره بلا چون نقطه متحیر میگردید روز سیوم از بستن آب که
متحصنان بی تاب شده بودند رو سوی ارگ که محلّ تحسّن حسین کیا بود
آوردند سه روز دیگر غبار جنگ و شین ارتفاع یافت روز سه شنبه بیست و هفتم
ذی قعدة آن موضع نیز بحیز تسخیر در آمد تمامی اهل (۲) استا و ارگ شربت
مرگ چشیدند *

نهادند شمشیر در اهل ارگ درون آمد از باره برج مرگ
سربد سران بود غاطان چو گوی ز سیلاب خون کوچها گشت جوی
در و بام از سیل خون نم گرفت بسقف سرا چوبها خم گرفت

زمره از رستم‌داریان دیو ساران قدم محاربه و مقاتله پیش نهادند و ناز حرب و فتنه را اشتعال دادند *

* نظم *

نخستین سومی سنگ بردند دست فراوان سر و دست در هم شکست
 یلان هم گشادند بازو به تیر از آن دیو ساران بر آمد نفیر
 بسنگ استخوانها شده ریز ریز به تن استخوان پاره پیکان تیز
 از امرای نامدار عبدی بیگ^(۱) تواچی با جمعی از شاملو که در قشور
 وی بودند و بیرام بیگ امیر دیوان و دیگر دلاوران بهرام انتقام تیغ محاربه
 و مقاتله از نیام کین کشیده داد مردی و دلاوری دادند در اثنای ستیز عبدی
 بیگ را زخم تیری رسید و چون در آن تنگد و میدان جای راندن حسام
 خون آشام نبود بذا بر آن آن دلاوران گوی مراد نتوانستند ربود و آن مقام را
 از زمره خاسره تخلیص نتوانستند کرد از آنجا که کمال غیرت شاهی و حمیت
 پادشاهی بود از طریق دیگر که اهل حصار را گمان نبود بیای قلعه نزل اجل
 ارزانی داشت و در آن حین از ملازمان رکاب ظفر انتساب زیاده از دوپست
 نفر همراه نبود و لشکر مخالف که در دامن حصار یصال بسته بودند از سه
 هزار می افزودند چون قلت سپاه ظفر پناه را ملاحظه نمودند خواستند که
 به محاربه پیش آیند حضرت خاقانی بامداد یزدانی بر ایشان حمله کرده آن گروه
 چون شمه از جلادت آن لشکر با شکوه را مشاهده کردند و چاشنی چشیدند
 دانستند که رنج ایشان ضایع و مجادله ایشان نه دافع است راه فرار پیش
 گرفتند و بکسار گریختند چون آنجماعت که به منع امرای نامدار که در آن
 عقیده مذکور مشغول بودند اینمعنی را معلوم نمودند چون بذات النّفس
 متفرّق گردیدند امرای گردون وقار خود را بر ایات عز و جلال متّصل ساختند
 بعد از آن اردوی ظفر ورود در کنار آب^(۲) حبله رود فرود آمدند سایبانها بر
 افراشته خیمها بر پای داشتند *

به پیرامن آن کهستان و رود سپه بهر خونریزی آمد فرود

دلاوران نامدار گوی سبقت ر بوده به تنهایی بر باره آن حصار بر آمده رستم‌داریان بد کردار را متفرق ساخت و بهادران طبقه اول حصار را بحیاطه اقتدار آورده مخالفان از هول جان بنابرین قلعه (۱) گریزان شدند وهم بیقیاس بریشان مستولی گشته علی کیلی ضماندار از ذروه سرکشی و جباری بتضرع و زاری آمده دست در دامن نجم بیگ زدند بنابر آن آن حضرت از خون آنجماعت در گذشت و علی کیلی ضماندار ترسان و هراسان از قلعه بیرون آمده بشرف عتبه بوسی مشرف گشته قلعه را تسلیم نمود مراحم خسروانه جرایم اورا بزلال عاطفت فرو شست *

گفتار در فتح قلعه استا و قتل حسین کیا

در بیست و چهارم شوال رایت فتح و اقبال در تحت کذف ملک ذوالجلال متوجه قلعه استا شد و آن قلعه ایست در قلعه کوهی رفیع واقع و استحکامش در اطراف عالم شایع *

بنایش چو دل‌های سنگین دلان	درش بسته چون خانه (۲) مدخلان
فصلش گذشته ز هفت آسمان	بتحت الثری خندقش توأمان
لب خندقش آستان عدم	(۳) ازو تا بملک عدم یکه قدم
ز بسیاری عمق او از سپهر	نیفتد درو پرتو ماه و مهر
کیا شد چو آگه ز اقبال شاه	بدان قلعه برد از نهیش پناه

چون سپاه ظفر پناه در حوالی قلعه خیمه و خرگاه و سراپرده و بارگاه برافراشتند فرمان همایون شرف نغان یافت که از راه در بندی که بقلعه متصل بود در آیند و قلعه را فتح نمایند عساکر ظفر شعار بدان طریق عبور نمودند یکیک چون سلسله لیل و نهار می گذشتند *

پلنگینه پوشان جنگ آزمای بر آن کوه بالا نهادند پای

(۱) کذافی ج بنابرین قلعه گویزان شدند ۱ با این قلعه گویزان شدند ب و در چاپ برنهارد دورن بنابرین اهل قلعه گویزان شدند

فطر رو نمود بعد از آن اردوی ظفر شکوه بصوب قلعه فیروزکوه روان شد در یوم
 الخمیس یازدهم شهر شوال نزول اجال در حوالی حصار واقع شد و آن قلعه
 بود در غایت بلندی چون سپهر دیگر و در محکمی چون سد سکندر - * نظم *
 چنان سوده اش کنگره بر سپهر کز آنجا به پهلو گذر کرده مهر
 کوتوال حصار علی کیانی ضماندار بر مخالفت اصرار نموده آثار جنگ و کارزار
 ظاهر گردانید -

به مضبوطی قلعه از راه رفت نگون ناخردمند در چاه رفت
 بلندی آن قلعه دادش فریب که اندازش سرنگون در نشیب
 ندانست گن سر بلندی کوه بود پیش چرخ برین بی شکوه

چون پرتو این خبر بر خاطر انور واضح شد اثر تغییر در بشره شاه ربع مسکون
 پدید آمد و نشان کین در جبین مبارکش ظاهر شده بتدبیر آلات حرب و محاصره
 و ترتیب ادوات محاربه فرمان داد امرای نامدار و دلیران شیر شکار قلعه سپهر
 بردار را هاله وار در میان گرفتند و از شست قهر عقاب خدنگ جگر دوز را
 بیرواز در آوردند رستم داریان به مدافعه قیام نمودند و اکثر ایام از بام تا شام و از
 صبح تا رواج نایوب جنگ و جدال و آتش حرب و قتال التهاب داشت
 حضرت خاقانی بنفس نفیس کوشش بسیار فرمودند چنانچه هزار چوبه تیر
 از نازک دست بجانب مخالفان گشاد دادند روز دیگر سپاه بموافقت شاه
 چون ستاره در حوالی ماه از شهاب کمان پیکان آتش افشان بجانب دشمنان
 روان گردانیدند مردم حصار از بیم خدنگ جگر دوز و نوک پیکان آتش افروز
 از سر برجهای پس خزیدند و بهزار خون دل دم در کشیدند حکم شد که جنگ
 آوران از ممر آبی که از کنار قلعه میگذشت در آیند و شروع در فتح نمایند قبل
 از توجه عساکر ظفر قرین بعضی از شرفات برجی از بروج آن قلعه متین مجاور
 سطح زمین شد بعد از انهدام برج مذکور غازیان متوجه حصار شده ساکنان آنجا
 تیر و سنگ میزدند لشکر منصور مجروح گشته می غلطیدند دیگران مضروب
 را پیش کشیده میزدند در آن حین شیر پیشه پیگار محمود بیگ قاجار از جمیع

مدینه قم عذمت بدان صوب معطوف ساخت در حوالی ری تباشیر صبح نوروز سلطانی از مطلع تأییدات سبحانی طالع شد و در آن روز مبارک این بشارت از لفظ جمجاء مستفاد گشت بمقتضای حدیث صحیح ارباب دول ملهمون که فتح قلعه خندان در عید رمضان خواهد شد در آن اوان محمّد حسین میرزا بن سلطان حسین میرزا از استرآباد احرام ملازمت خاقان والا نژاد بسته بود چون بسمنان رسید بیک حمله قلعه آن بلده را مستحضر گردانید امیر افراسیاب چالویی که از قبل حسین کیا کوتوال قلعه بود پناه بارگ برده قاصدی همعنان برق و باد به حسین کیا فرستاد و این واقعه را معروض گردانید حسین کیا باتفاق مراد بیگ جهانشاه لو با جمعی دلاوران آق قونیلو همان زمان بجانب سمنان ایغار نمود بیک نگاه آن گروه گمراه بلشکر چغتمی حمله کردند و ایشان را متفرق گردانیدند و با اموال بسیار آن سردار اشرار بدیار خود معاودت نمود روز شنبه بیست و نهم شهر مذکور حوالی قلعه گلخندان مضرب خیام جنود ظفر فرجام شد و آن قلعه ایست به حصانت مشهور و بمناقت مذکور از بلندی با چرخ اخضر همسر و از رفعت با برج دو پیکر برابر - * نظم *

حصاری چو دیوار همت بلند
کزو کوتاهی کرده دست گزند
برابر سر باره اش با فلک
نشسته بر آن چون کبوتر ملک
گروهی ز عقل و کیاست بری
در آنجا زده کوس یاغی گری

غازیان فتح آثار از هر طرف روی توجّه بآن حصار آورده آتش حرب و کارزار بر افروختند و هر که از آن فرقه شقاوت فرجام سر ادبار از بام حصار بر آورد دیده اش را بذوک جان سوز درختند مردم قلعه از هول جان سنگ و تیر می انداختند و در روز میان اهل حصار و جیش نصرت شعار حرب و کارزار دست داد در آن اثنا دلاوران سپاه و نقب آوران بامر شاه عالیجاه از چهار طرف نقب زده شرفات بروج آن حصار رو بخوابی آورد سگان قلعه بعد از وقوع این مقدمه امان طلبیدند و غازیان ایشان را دستگیر کرده بدرگاه گیتی پناه رسانیدند قهرمان قهر بقتل ایشان فرمان داد و فتح قلعه چنانچه آنحضرت فرموده بود در روز عید

لوی آن خورشید اوج چهارم از افق خطّه قم طالع شد و آفتاب طلعت آنحضرت بر اطراف آن مملکت لامع گشت حکام اطراف و سرداران اکذاف روی امید بدرگاه جهان پناه آوردند و بالطف همایون مفتخر و سرافراز شدند *

گفتار در رفتن خاقان اسکندر شان بفیروزکوه بقلع و قمع آن گروه^(۱) بی شکوه

چون الیاس بیگ عازم رستم‌دار گشت امیر حسین کیلی چلاوی بر سر وی ایلغار نموده الیاس بیگ از توجّه او اطلاع یافت عذران بطرف قلعه ورامین تافت رستم‌داریان دیو سار آن حصار را در میان گرفتند چون دیدند که فتح قلعه بجنگ میسر نمیشود آغاز مکر و تزویر کرده رسولان نزد الیاس بیگ فرستاده از صلح سخن راندند بعد از تأکید عهد و پیمان با مردم فراوان از قلعه بیرون آمده باعداً پیوست حسین کیلی چلاوی^(۲) نقض عهد کرد و ویرا با جمیع ملازمان بقتل آورد چون این خبر ناخوش و قضیه مشوش بمسامع خاقان اسکندر وش رسید در اوایل فصل ربیع که مصور تقدیر سطح زمین را رشک نگار خانه چین نمود و مشاطه قدرت رخسار لاله را از قطرات ژاله زیب و زینت افزود * نظم *

که چون باد نوروز شد مشکسای گل و غنچه شد دلکش و دلکشی

مزین شد از برگ و بارش درخت خدیو گل آمد ببالای تخت

دف برگ لیزان بکف باد را در آن جلوه ده سرو آزاد را

بشبنم لب غنچه آمیخته لبش از ملاحظت نمک ریخته

فرمان قضا جریان شرف نفاذ یافت که غازیان ظفر آثار و عساكر نصرت شعار عذران توجّه بصوب گل خندان فیروز کوه بقلع و قمع آن گروه معطوف فرموده از راه ورامین ری در آیند و آن عرصه را مخیم سادات عزّ و جلال نمایند خاقان اسکندر شان در روز یک شنبه نهم شهر مبارک رمضان موافق تنگوز ییل از

ملحق شد در آن اثناً خبر رسید که نواب کامیاب با لشکر بیش از حساب متوجه ایشانست جماعت آق قویقلو روی ادبار بواندی فرار آوردند چون بشهر رسیدند میان امرأ کدورتی واقع شده یعقوب جان بیگ و سلطانمراد پیش سید محمد فلاح رفته یعقوب جان بیگ بجانب (۱) در قول روان شده از آنجا بشهریان آمده خواست که بامرای پرناک ملاقات نماید و از راه موصل بدیار بگرد و در آن اثناً بشارت بیگ برادر قاسم بیگ پرناک بواسطه خون برادر ویرا قصاص نموده و سلطان مراد بیغداد رفته باریک بیگ پرناک که حاکم آنجا بود ویرا بسلطنت نشانید *

لشکر کشیدن خاقان اسکندر شان بجانب شیراز

چون خاقان اسکندر شان در حوالی همدان بفراغ بال بدولت و اقبال گذرانید خبر رسید که سلطان مراد در شیراز رحل اقامت انداخته و فوجی از ترکمانان بروی گرد آمده بنابر آن علم عزیمت بصوب فارس برافراخت و در اثنامی توجه بنابر طغیان حسین کیلی چلاوی الیاس بیگ ایغوت اوغلی را با فرقه از غازیان بدفع وی ارسال فرمود بعد از آن همای رلی سعادت طراز بهوامی تسخیر شیراز در پرواز آمد چون سلطانمراد خبر یافت بطریقی که ذکر رفت بیغداد شتافت و حضرت جهانبانی بدولت و کامرانی عروس مملکت شیراز را بی کلفت اغیار در آغوش تصرف کشید *

گلستان شیراز بی خار بود چنان گنج بی کلفت مار بود
گرانمایه باغی رسیده برش نه در بسته نی باغبان بر درش
همای دولت سایه سعادت بر آن دیار انداخت و آفتاب طلعت همایون آن
خطه میمون را مشرف و مغرور ساخت پیگ گردون اخبار فتح و نصرت بمسامع
جهانیان رسانید عالم را بطراوت عدل و داد سرسبز و شاداب گردانید چون خاطر
عاطر آنحضرت از مهمات فارس فراغت یافت بسوی عراق شتافت چون ماه

بیگ پرناک بظاہر بغض احمد پادشاه از آنجناب اموال بسیار ستاده آخر از آن بلیه خلاص شده متوجه لار و جرون گشت و چون ابو الفتح بیگ بایندر بر شیراز مستولی شد مولانا متوجه کازرون شده در فول آبگینه باردوی ابو الفتح بیگ ملحق گشت و تعظیم بیش از پیش یافته بعد از چند روز در ماه رجب بمرض اسهال از دنیای فانی به جهان جاودانی انتقال فرمود و نعش او را بقریه دوان برده در جوار شیخ علی دوانی دفن کردند مدت عمرش هفتاد و هشت سال از تصانیفش حاشیه قدیم تجرید بنظر مولانا علی قوشچی رسیده از روی انصاف زبان تعریف گشوده و حاشیه جدید و حاشیه اجد و شرح هیاکل در حکمت اشراق و حاشیه مطالع در منطق و اثبات واجب قدیم و جدید و اخلاق جلالی که در برابر اخلاق ناصری نوشته و حاشیه شمسیه و حاشیه انوار شافی و رساله زوراً و این رساله را در روضه مقدسه منوره حضرت امیر المومنین و امام المتقین علی ابن ابی طالب صلوات الله علیه در یکروز برسر پا ایستاده تمام کرده و شرحی نیز بر زوراً نوشته و حاشیه بر اشارات و حاشیه بر تهذیب منطق و سواد العین بر حکمة العین *

گفتار در قضایائی که در سنه تسع و تسعمایه واقع شده

درین سال یعقوب جان بیگ ترکمان از اصفهان با لشکر بیکران متوجه شیراز شد و شیخ حسن بیگ بایندر که بعد از اغوز محمد و ابو الفتح بیگ بر فارس تسلط یافته بود ویرا استقبال نموده در حوالی جویم جنگ عظیم واقع شد یعقوب جان بیگ غالب آمده شیخ حسن بیگ بر خاک هلاک افتاد مجدداً مملکت فارس به تصرفش در آمده از آنجا متوجه دشت (۱) ارزن شد در آن منزل سلطانمراد که از صدمات نواب کامیاب خاقان مالک رقاب فرار نموده بوی

داشته عبد الباقي میرزا را بمزید الطاف مفتخر گردانید هم درین سال سید جعفر خواجه که در سلک سادات دشت قیچاق منتظم بود بخواقین از یک در غایت محبت سلوک می نمود از ماوراء النهر به بلخ شتافته با بدیع الزمان میرزا ملاقات نمود ظاهر اظهار محبت نموده ضمناً مقربان میرزا را با خود متفق ساخته بعد از چند روز غدیری اندیشید بذکر آن بدیع الزمان سید جعفر خواجه را با متفقان بیاسا رسانید *

متوفیات

حیدر محمد میرزا بن سلطان حسین میرزا درین سال فوت شد وهم درین سال مولانای اعظم افتخار اعظم الفضل بین الامم اقدم حافظ فنون الحکم قدوة (۱) العلماء الافهم افهم البلغاء المتبحرين مولانا جلال الدین محمد دوانی که ولد مولانا سعد الدین اسعد است بعلو نسب و دانش مشهور بود و در قریه دوان که از اعمال کارزون است بقطع و فصل (۲) قضای شرعیه اقدام میفرمود و جناب مولوی نزد پدر خود تحصیل می نمود آخر بشیراز رفته در (۳) مدرسه مولانا محیی الدین گوشه کناری و مولانا حسن شاه بقال همت بر کسب و کمال گذاشته و ایضاً مولانا جلال الدین در درس مولانا همام الدین گلباری که بر طوابع شرح مفید دارد مطالعه بعضی از متداولات کرده و در وقت اکتساب علم حدیث در خدمت شیخ صفی الدین الحقی شرط (۴) تلمذ بجای آورده و آنجناب در ایام شباب چندگاه صدر امیرزاده یوسف بن جهان شاه پادشاه بود بعد از صدارت در مدرسه بیگم که حالا دارالایتام گویند بلوازم درس قیام می نمود و در زمان سلاطین آق قویونلو منصب قضای فارس تعلق بدو داشت بعد از آنکه احمد پادشاه بر ولایت ایران استیلاً یافت آنجناب را تعظیم بسیار نمود و سلطان محمد پادشاه روم نیز تحف و هدایا جهت وی میفرستاد قاسم

(۱) قدوة العلماء افهم البلغاء قدوة الافهم العلماء المتبحرين ا

(۳) درپیش ب

(۲) قضای ا ج فصای ب

(۴) تلمیذ ا تلمیذ ج

شد و امیر بیگ وفادار را بهرات فرستادند و از پدر عالیجاه استمداد نمود حاکم ترمذ امیر باقی بخدمت شتافته منظور نظر گردید آنگاه بدیع الزمان میرزا رسولان نزد امیر خسرو شاه به حصار شادمان فرستاده ویرا طلب نمود و او اطاعت نا کرده گردن پیچید بظاہر آن بدیع الزمان میرزا باتفاق امیر ذوالنون بدلیخ مراجعت کرد *

گفتار در محاربه نمودن ^(۱) ایقوت اوغلی با ناصر و منصور ترکمان

چون الیاس بیگ ایقوت اوغلی بحکم خاقان اسکندر شان در آدر بایجان متمکن گردید بعد از چند روز والی آن دیار ناصر و منصور ترکمان با چهار هزار سوار بر سبیل ایلغار باردوی آن امیر نامدار ریختند غازیان سوار شده بریشان حمله کردند میان هر دو فریق قتال فاحش دست داد جنود قزلباش ^(۲) بر ترکمانان اوباش غالب آمده قریب هزار نفر از آن جیش بی هنر بقتل آوردند و ناصر و منصور از جنگ گاه بدر رفتند و غذایم بسیار بدست غازیان ظفر شعار افتاد و الیاس بیگ در آن دیار متمکن گردیده سرهایی ایشان را بدرگاه خاقان اسکندر شان فرستاد *

ذکر وقایع متنوعه

هم درین سال محمد مقیم بن امیر ذوالنون لشکر بجانب کابل کشیده میرزا عبد الرزاق گریز برستیز اختیار کرد محمد مقیم کابل را متصرف شده دختر میرزا الخ بیگ بن سلطان ابو سعید را بعقد در آورد و درین سال عبد الباقی میرزا و مراد بیگ بایندر که حاکم یزد بود از صدمات سپاه ظفر پناه نواب خاقانی فرار نموده بهرات رفتند سلطان حسین میرزا مقدم ایشان را عزیز

* نظم *

نشست خسرو روی زمین باستحقاق فراز تخت سلاطین بدار ملک عراق
بعد از آن در چمن همدان نزول اجلال واقع شده *

گفتار در قضایائی که در بلاد فارس واقع شده

در یوم السبت سیوم صفر سنه مذکوره ابو الفتح بیگ برادر حاجی بیگ
بایندر از جانب کرمان با سپاه فراوان بشیراز آمد امیر یعقوب جان همعنان
یأس و حرمان بطرف بیضا شتافت ابو الفتح بیگ بشهر آمده اموال او را
متصرف شده علم عزیمت بطرف کازرون بر افراشت و از آن منزل متوجه فیروز آباد
گشت و در هشتم شعبان در آنجا نزول نمود در آن اوان منصور بیگ افشار
از روی اضطراب با خویش و تبار بخدمت آمده ابو الفتح بیگ اراده کرد که او را
دستگیر کند شخصی از نیکو خواهان اراده ویرا در نهان بمنصور بیگ گفت
خدمتش کلمه شهادت بر زبان آورده ببارگاه در آمد در آن اثنا آهوی بر قلعه
آن کوه مرئی شده ابو الفتح بیگ بواسطه زیادتی جرأت ببالی کوه سختی
توجه نمود و از کمر افتاده هلاک شد و اردوی او بهم بر آمد عم زاده های او شیخ
حسن بیگ و محمد بیگ محافظت نموده شیخ حسن بیگ قایم مقام گشت
درین اثنا علی بیگ برادر اشرف بیگ بایندر با جمعی از سواران با تهور
متوجه شیراز شد و در یازدهم شعبان در میدان سعادت نزول نمود محصلان غلاظ
و شداد که هر یک نمونه نمود و شداد بودند بر رعایا گماشته از ایشان بضر
شکنجه اموال فراوان گرفت در آن اثنا اغوز محمد با لشکر جرّار بدفع آن نابکار
بشیراز آمد شیخ علی هراس بقیاس بخود راه داده علم عزیمت بطرف ابرقوه
بر فراخت در آن حوالی رئیس محمد کرّه ویرا بقتل آورد *

گفتار در قضایائی که در بلاد خراسان واقع شده

درین سال بدیع الزمان میرزا بفرمان سلطان حسین میرزا و بستد علی
امیر خسرو شاه پادشاه بدخشان با دوازده هزار سوار از بلخ بجانب ترمذ روان

شان از سحاب تهور آغاز درخشیدن کرد از قلب (۱) جیش چون رعد غران بر قلب مخالفان حمله آورده آثار روز رستخیز ظاهر گردانید و آن شیران بیشه جلادت و مردانگی و نهنگان لجه بضاعت و فرزانی در آن معرکه آنچه امکان ستیز و خونریز بود بجای آوردند مردم سلطان مراد نیز پای ثبات افشوده دست تهور از آستین پهلوانی بیرون آورده جنگی در پیوستند که از نهیب آن عغان صبر و شکیب از قبضه اقتدار کوتوال حصار پنجم بیرون رفت و لمعان سنان آتش فشان صاعقه کردار خرمین زندگانی میسوخت و پیکان سهام خون آشام برق وار شعله جانشوز در کانون درون می افروخت عاقبت علامت عجز و انکسار بر صفحات احوال سپاه ترکمان بوضوح انجامید و نا مراد دانست که کار نوعی دیگر است و فتح و نصرت موقوف بعنایت کار فرمای قضا و قدر بانفاق امرأ عغان ادبار بصوب فرار انعطاف داد جزو ظفر و زود خاقانی بتأیید ربانی رایات فتح و فیروزی افراخته اعدا را تعاقب نمودند ده هزار کس از ایشان بقتل آوردند و اسلمش بیگ و علی بیگ را بزخم سنان جان ستان بر خاک هلاک انداختند و نا مراد با معدودی چند که در اجلشان اندک تأخیری بود بطرف شیراز گریختند *

* نظم *

به صد حيله سلطان برگشته حال بیرون رفت از آن عرصه گاه ملال

چنین است آیین چرخ بلند که زهرت دهد بهر جلاب قذد

ندارد فلک رسم آیین و داد سر کیظه دارد بهر نا مراد

خاقان اسکندر شان بشکرانۀ این فتح نامدار لوازم محامد حضرت پروردگار بجایی آورد و جمعی را که در معرکه بچوگان جلادت گوی متابعت از میدان مسابقت ربوده بودند باصناف الطاف نوازش نمود و مثال اعلی باصدار فتحنامه نفاذ یافت و دبیران روشن ضمیر در تقریر و تحریر مناشیر ید بیضا نمودند و مثال اعلی باطراف و جوانب فرستادند مبشران اقبال همراه صبا و شمال باطراف مسالک و اطراف ممالک دایر و سایر شدند و زبان قضا بدین مقال مترنم بود که *

فوج فوج -

* مصرع *

چو دریای جوشان بهنگام موج

در جذبش آمدند و از شعاع اسلحه ایشان دیدۀ فلک خیره گشت و از صعود
گرد و غبار آیندۀ آفتاب تیره گشت -

* نظم *

بگردون به پیچیده گرد نبود سفالین شده این خم لاجورد

در آن گرد در کوچه کهکشان نمانده ز فعل مه نو نشان

آن دو پادشاه پرخشم و کین روز دوشنبه بیست و چهارم ذی حجة^۱ باین ترتیب
و آیین بیکدیگر رسیدند و سپاه طرفین مانند دو دریای اخضر از باد صرصر در
تموج آمدند غریو صول و نفیر باوج فلک الاثیر رسید *

* نظم *

(۱) دم نای گردید باد سموم گدازان دل دشمنان ز آن چو موم

صبر و شکیب از دل مبارزان رمیدن گرفت و مرغ تیر از آشیان کمان پریدن *

* نظم *

(۲) ز قوس قزح برق جستن گرفت خدنگ از کمانها پریدن گرفت

ز آمد شد گیبر کینه کوش یکی سقف آمد هوا چوب پوش

شمشیر نهنگ آهنگ رخنه در اساس حیات جوانان انداخت و گرز گران سنگ
چون توتیا سرگردنکشان را نرم ساخت و سنن ثعبان کردار بدن هزبران بیشه
کارزار را چشمه چشمه ساخته از فواره چشمه^(۳) چوبی بظهور رسانید *

* نظم *

شست بیغمای تیر^(۴) خطه جان فتح کرد دست بایمای تیغ صیبر پیکر شکست

حدت دندان رمح زهره جوشن درید خدمت آسیب گرز تارک مغر شکست

اسلمش بیگ با فوجی از شجاعان ترکمان حملات متواتر کرده چرخچیان
قزلباش را از جای برداشته بقلب رسانید درین حین نهنگ دریای پیگار پیری
بیگ قاجار با جمعی از غازیان نصرت شعار بر سر اسلمش بیگ تاخته او را با
مردمش از پشت زمین بر روی زمین انداخت در آن اثنا برق عزم خاقان اسکندر

(۲) قوس و قزح ۱

(۴) خطبه جان ب

(۱) دم کرنا بوده باد سموم ج

(۳) کذا فی النسخ

حشم بعزم رزم جوشن ز رنگار ظفر آثار در پوشید و قدم در معرکه سپهر دوار نهاد
و سپاه روز (۱) ظلمت شب را مغلوب و منهزم ساخت * * نظم *

(۲) که چون صبحدم شاه گودون خرام بر آمد برین ابلق تیـرگام
دم از (۳) نور زد صبح صادق شکوه تجلّی موسی بر آمد ز کوه
خاقان اسکندر شان بر سمند باد رفتار که از غایت سرعت بر ایّام ماضی سبقت می نمود
و بوقت کشیدن عنان زمان مستقبل را فی الحال در می یافت * * نظم *

یکی (۴) تیزرو چون شهاب شبی فروزان چو برج شرف کوکبی
به جستن چو برق و برفتن چو باد همانا که از برق و از باد زاد
سوار شد بتعبیه جنود ظفر اثر مشغول گشته در آن روز دوازده هزار سوار جرّار
نیزه گذار در ظل رایت شهریار کامگار بودند * * نظم *

ده و دو هزار از یلان دلیر پلنگ افکن و پنجه در همچو شیر
همه صاحب تیغ دریا شکاف همه دشمن جان اهل خلاف

آن حضرت خلفا بیگ و منصور بیگ (۵) قبیچاقی چرخچی کرد و پیری
بیگ قاجار را با هزار و پانصد سوار طرح گذاشته باقی امرا را مثل ابدال
بیگ دده و حسین بیگ اله و محمد بیگ استاجلو و بیرام بیگ قرامانلو
و عبدی بیگ شاملو و یکان بیگ تکلو و سارو علی مهرداد بعضی را به میمنه
و بعضی را بمیسره فرستاد و بنفس نفیس در قلب لشکر فیروز اثر مقام و آرام
گرفت و از آن جانب سلطانمراد نیز به میدان ستیز خرامیده روی بتعبیه لشکر
آورده خود در قلب منزل گزید و چون از مهابت خاقان مؤید نشان بغایت
خایف بود در پیش لشکر خود عرابها داشته بتخته و زنجیر مستحکم گردانید
علی بیگ ترکمان را بمیمنه و مراد بیگ را بمیسره جای داد و اسلمش بیگ را
چرخچی گردانید بعد از آن دلاوران جوشن پوش و مبارزان پر جوش و خروش

(۲) که صبح چون شاه گودون خرام ج

(۴) یکی تیزرو او چون شهاب اشبی ب ج

(۱) ظلت سلب شب را

(۳) از نور

(۵) قبیچاقی ا قبیچاقی ب قچرجی کرد

بر فرزندان خود کفید بذا بر آن اسلمش بیگ با سپاه بسیار عازم گشته از قم علم عزیمت به طرف معسکر سلطان مراد بر افراخت و در زاویه منصور بیگ پرناک نزول نمود و کوچ بر کوچ روانه اردری سلطانمراد گردید چون طنطنه کوس استقلال و وفور شوکت و اقبال سلطانمراد متواتر و متعاقب بآذربایجان رسید خاقان اسکندر شان ایلچی قذیر نام که از غلامان سلطانکیدر بود و بطلاقت لسان و فصاحت بیان از اقربان و اکفا مستثنی و ممتاز بود * * نظم *

خرد پیشه و زیرک و کار دان حکیم سخن گوی بسیار دان

پر اندیشه چون خم می^(۱) فروش برون آرمیده درون پر ز جوش

نزد سلطانمراد فرستاد که وی را دعوت نماید که باطاعت و انقیاد در آید قذیر از حاکم عراق جوابهای پریشان شنوده و آثار غبار و سرکشی مشاهده نموده روی بهایه سریر اعلی آورد و آنچه دیده بود و شنیده بعرض رسانید بذا بر آن سلطان ممالک جان و خاقان عالم و عالمیان * * نظم *

فرزنده تاج و تخت کیان فرارنده اختر کاویان

رایات ظفر نشان بجانب عراق بر افراشت * * نظم *

در آورد پا در رکاب سمند مسیحا بر آمد بچرخ بلند

برای صواب و بصدق درست بآهنگ رفتن میان کرد چست

رایات نصرت مآل قرین سعادت و اقبال از قزل اوزن عبور نموده و منازل و مراحل پیموده در آله قولاقی همدان نزول اجلال فرمود چون سلطان مراد از قرب خاقان والا نژاد خبر یافت * * نظم *

چو زین قصه آگاه شد نامراد فساد آتش غیرتش در نهاد

به جذبید از جا بفر و شکوه شکوهی کزو آب شد^(۲) تیغ کوه

با سپاه بیکران افزون از تخمین مهندسان متوجه میدان رزم گشته در برابر آنحضرت نزول نمود آن شب هر دو لشکر بتهیه اسباب حرب و پیگار و استمالت مردان خنجر گذار پرداختند صباح که جمشید بیضا علم یعنی خورشید انجم

(۲) تیغ و کوا

(۱) خموش

و خروشان پای جلال بموکب اقبال در آورده چون نسیم صبا بسرعت هرچه تمامتر در عقب ایشان ایلغار کردند و از شب تا صبح بیست فرسخ زمین را طی کرده بیورت مخالفان رسیدند و ایشان از کمال ترس و هراس تمامی اغروق خود را ریخته رفته بودند غازیان آن غذایم را متصرف شدند خاقان اسکندر شان استماع نمود که الوند به تبریز رفته عذر یکران بطرف آذربایجان تافت از باکو ایلغار کرده به تبریز رسید الوند ترکمان چون تیراز کمان از مملکت آذربایجان بیرون رفته توجه بغداد آورد حضرت خاقانی بدولت و کامرانی باوجان رسیده غازیان احمال و اثقال مخالفان را که از غایت استعجال گذاشته بودند تصرف نموده عازم دار السلطنة تبریز شده در آنجا قشلاق نمودند *

گفتار در محاربه نمودن خاقان اسکندر شان با سلطان مراد

در آن اوان که مملکت آذربایجان بتصرف خاقان اسکندر شان در آمد سلطان مراد بن یعقوب پادشاه باضطراب افتاده مضمون حدیث (۱) را منظور داشته کس باطراف و جوانب فرستاد و عساکر خود را جمع کرده بقیة السیف آق قویونلو در هر جاکه بودند مجتمع گشتند و موازی پنجهزار پیاده از عراق طلب داشت در اوایل شتاء با قرب هفتاد هزار سوار جوشن پوش خنجر گذار از قریة (۲) ولیخان علم عزیمت بصوب همدان برافراشت مادر خود را که گوهر سلطان نام داشت بقم فرستاد که اسلمش بیگ را با سپاه بدرگاه آورد گوهر سلطان خانم باسلمش بیگ گفت که لشکر قزلباش و دلاوران اوباش عازم این دیارند استماع کرده باشی که پدرم شیروانشاه و سایر پادشاهان عالیجاء را چون شکستند و اگر در امداد ما اهمال ورزی ایشان با سپاه سنگین از روی خشم و کین بدین دیار آمده سلطانمراد را مغلوب ساخته و اهل و عیال ترکمان را اسیر خواهند کرد رحم

(۲) و لپحان ب و لنجان ا

(۱) در جمله نسخ الفاظ حدیث درج نشده

گفتار در وقایع سنه ثمان و تسعمایه

درین سال خبر آمد که امیرزاده الوند بار دیگر سپاهی فراهم آورده بخیال محال استقلال اسباب حرب و قتال معد و مهیا گردانیده بذابیر آن در یوم الاثنین رابع عشرین شوال خاقان نیکو فعال به طالع سعد و کامرانی و مساعد فیروز و بختیاری روی سعادت و اقبال و وجه ابهت و اجلال بدفع مخالفان دین و دولت نهاده تا یوم الاحد عشرین شهر مبارک ذی الحجه سنه مذکوره تمامی مسافت ییلاق اله داغ را شکار کزان قطع فرمودند در چمن لکزی که در حوالی ترجانست نزول اجلال فرمودند (۱) و بعد از اطلاع دیده سپاه مخالف را از رویه سراقق بارگاه شاهی خفاش وار تفرقه تمام پیدا شده از سردهشت تمام پای خوف بمربک فرار در آورده و عذبان عزیمت بدست اضطراب داده روی ابدار و خذلان بصوب گریز و هجران نهادند و صباح یوم الاثنین احدی عشرین از چمن لکزی کوچ کرده عند الظهر بیورت (۲) قوچ احمد قرب (۳) بدریوه کوهی نزول فرمودند در آن اثنا جمعی از مخالفان دولت قاهره را که از اطراف وجوانب بدست قدرت و بخت نصرت لشکر جرّار گرفتار شده بودند بقتل آوردند و بعد از آنکه عساکر منصوره تمامی سبزه زار بیورت مذکور را چندانکه مدّ نظر حدود وجوانب آنها احاطه تواند کرد از کوه و پشته ضرب خیام قوطاس فام چون شکوفه بهاری سفید گردانید و سلطان سیارگان یعنّی خورشید زر افشان تمامی مسافت قوس النهار را قطع کرد چون آفتاب دولت ترکمانان آق قویونلو بغروب رفت خبر رسید که الوند بد پیوند و جمع متفرقه که برو جمع شده بودند بحوالی سارو قبه ارزنجان متحصّن شده اند حضرت خاقانی بتأیید ربّانی با اکثر امرای نامدار ذوی الاقدار و غازیان نصرت نشان چون شیر زیان جوشان

(۱) بعد از اطلاع دیده سپاه را مخالف را از رویه سراققات ۱ بعد از دیده سپاه مخالف

آرزویه سراقق بارگاه و بارگاه شاهی خفاش از تفرقه تمام پیدا شد ج

(۲) قوچ احمد ا قوچ احمد قرب (۳) قوچ احمد کوهی ج

(۲) قوچ احمد ا قوچ احمد ب

وقایع متنوعه

درین سال سلطانمراد متوجه شیراز شد چون قاسم بیگ پرناک از توجه او اطلاع یافت با مردمان فارس باستقبال شتافت و در هفدهم صفر سنه مذکوره قاسم بیگ را گرفته اردوی او را تاراج نمودند امیر محمد سابقی را جیت ضبط اموال قاسم بیگ بشیراز فرستاد و سلطانمراد در کازرون قشاق نموده در رمضان متوجه عراق شده حکومت فارس را به یعقوب جان بیگ بایندر برادر ایبه سلطان تفویض نمودند قاسم بیگ را بقلعه اصطخر بردند بعد از مدتی بقلعه اصفهان نقل کردند در آنجا یار علی بیگ ولد نور علی بیگ پرناک ویرا بقتل آورد درین سال چند حاکم که هر یک داعیه استقلال داشتند در ولایت ایران (۱) لوائی انا ولا غیر برافراشته بودند بدین تفصیل خاقان اسکندر شان در آذربایجان و سلطانمراد در اکثر عراق و مراد بیگ بایندر در یزد و رئیس محمد کوه در ابرقوه و حسین کیای چلاوی در سمنان و خوار و فیروزکوه باریک بیگ پرناک بن علی بیگ در عراق عرب قاسم بیگ بن جهانگیر بیگ بن علی بیگ در دیاربکر قاضی محمد باتفاق مولانا مسعود بیدگلی در کاشان سلطانکسین میرزا در خراسان و امیر ذوالنون در قندهار و بدیع الزمان میرزا در بلخ و ابو الفتح بیگ بایندر در کرمان *

متوفیات

درین سال میرزا الغ بیگ بن سلطان ابو سعید فوت گشته پسرش میرزا عبد الرزاق قایم مقام گردید و هم درین سال مولانا شرف الدین علی شیفتگی فوت شد در پیش مولانا محی الدین و مولانا قوام الدین گلباری تحصیل علوم نموده بود از جمله تصانیفش تفسیر آیات احکام و شرح محرر و شرح ارشاد هم درین سال محمد معصوم میرزا بن سلطانکسین میرزا در قاین باسهال کبدی بعالم ابدی انتقال نمود *

(۱) لوائی اماره و لا غیره ب

است استقرار فرمود و بلمعات آفتاب عدل و کرم متوطنان آفولایت از ظلمات ظلم باز رهنمایی حامی رعایتش رعایای بیچاره را از آسیب خدنگ حوادث که روزگار در کمان توکمان بی سرو سامان نهاده بود نجات داد * * نظم *

ز انصاف آن عادل داد ده ز گرگ عوان رست صحرأ و ده
چنان در جهان کرد عدلش^(۱) عمل که شد در تموز اعتدال حمل
نه حرف طلب بر زبانه‌ها روان نه چوب محصل^(۲) نه کلک عوان
رعیت ز انصافش آباد شد ز بخشش سپاهش همه شاد شد
کجا ذرا از آن راستی جان نماند کجی خود در ابروی خوبان نماند
هم در اوایل جلوس امر کرد که خطبای ممالک خطبه ائمه اثنی عشر علیهم
صلوات الله الملك الاکبر خوانند اشهد ان علیا ولی الله و حی علی خیر
العمل *

که از آمدن سلطان طغرل بیگ بن میکائیل بن سلجوق و فرار نمودن^(۳) بسایبری که از آن تاریخ تا سنه مذکوره پانصد و بیست و هشت سال است از بلاد اسلام برطرف شده بود با اذان^(۴) ضم کرده بگویند و فرمان همایون شرف نفاذ یافت که در اسواق زبان به طعن و لعن ابابکر و عمرو عثمان بکشایند و هرکس خلاف کند سرش از تن بپندازند در آن اوان مسایل مذهب حق جعفری و قواعد و قوانین ملت ائمه اثنی عشری اطلاعی نداشتند زیرا که کتب فقه امامیه چیزی در میان نبود و جلد اول از کتاب قواعد اسلام که از جمله تصانیف سلطان العلماء المتبحرین شیخ^(۵) جمال الدین مطهر حلی است که شریعت پناه قاضی نصر الله زیتونی داشت از روی آن تعلیم و تعلم مسایل دینی مینمودند تا آنکه روز بروز آفتاب حقیقت مذهب اثنی عشری ارتفاع پذیرفت و اطراف و اکناف عالم از اشراق لواجم طریق تحقیق از مشارق منور گردید *

(۱) ز کلک ب ج

(۱) مل ب

(۴) منم ب منم ج

(۳) فسا پری ا ب

(۵) جمال دین مطهر علی ا

گشت و خون چون رود جیحون در فضای دشت و هامون روان شد - * نظم *

در و دشت از سیل خون تر شده در آنجا ستوران شناسور شده
 چو پرگار جنگ آوران شد دراز همیشه (۱) گره های آفرشته باز
 ولی عاقبت آسمان بلند رسانید الوندیان را گزند
 بر آن سد آهن در آمد شکست زبردست ایشان شده زیر دست
 آنچنان لشکر جرّار و سپاه بی شمار که از قطرات امطار و اوراق اشجار نشانی
 میداد از اندک مردمی چون اوراق خزانی و باران نیسانی باطراف اقطار
 متفرّق و پراکنده گشتند * نظم *

ز جا بر گرفتند الوند را فکندند کوه دماوند را

از عظامی امرای امیرزاده الوند لطیف بیگ و سید قاضی بیگ و محمد
 قرچغالی بقتل آمدند الوند از معركة جنگ روی گریز بسوی ارزجان آورد چون
 آفتاب زندگانی قوم آق قویونلو بسرحدّ زوال رسیده بود گریختگان آن معركة پس
 از وصول بصف شتران راه نجات مسدود دیدند و سپاه ظفر شعار از عقب در آمده
 ایشان را با شتران تیر باران کردند * نظم *

ز بس تیر شد در شتر جایگیر شتر مرغ گردید از پر تیر

فوجی را که از غرقاب فدا خود را بساحل خلاص افکندند در اثنای راه بسیار آبی
 رسیدند هرکس اسب در آن راند سفینه حیاتش در گرداب فدا افتاده دست
 از جان شست و از یراق و جهات الوند و لشکریان او انقدر از غذایم بدست غازیان
 افتاد که عسری از عشیر آن در خراغه خیال هیچ پادشاه با استقلال نمی گنجد
 خاقان اسکندر شان بعد از فراغ خاطر از جانب دشمنان در آن منزل نزول
 فرموده روز دیگر عام عزیمت بطرف دارالسلطنة تبریز افراخت سادات و اکابر
 آن بلده چون سعادت و اقبال استقبال نموده بشرف تقبیل انامل فیاض مفتخر
 و سرفراز شدند و مراسم نیاز و نثار بجا آوردند و آنحضرت در کمال عظمت در
 دارالسلطنة تبریز که مستقر سریر سلطنت و مرکز دایره خلافت پادشاهان عالیشان

(۱) نمیشد گرمهای رشته دراز را

چون این خبر شکست نزد امیرزاده الوند بتحقیق پیوست با سپاه مانند اوراق
 اشجار بسیار و بسان قطرات امطار بیشمار چون کوه سنگدل و پولاد پوش و چون سیل
 تند رو با فغان و خروش متوجه چخور سعد شد و در موضع شور قرار گرفت
 بسی هزار سوار چار دل بر مبارزه خاقان ظفر شعار نهان و از ینجانب حضرت
 خاقانی بتایید ربانی با هفت هزار سوار که اکثر ایشان بی جبه بودند در برابر
 مخالفان در آمدند و خاقان پرتهور ابو المظفر شاه اسمعیل بهادر بعزم ترتیب
 امور مصاف و رزم سالکان مسالک امور خلاف بدن بی بدیل را بجوشن حمایت
 الهی پوشیده *

* نظم *

زده بر تن شاه مالک رقاب پراز نور چون چشمه آفتاب
 نهان زیر جوشن بصد فر و هنگ بدان سان که در موج دریا نهنگ

و بکمیت تایید نا متناهی سوار گشته در تهیه سپاه ظفر عظیم لوازم اهتمام
 بتقدیم رسانید و میمنه و میسر لشکر نصرت شعار بامرای نامدار مثل حسین
 بیگ لله و ابدال بیگ دده و بیرام بیگ قرامانلو و خلفا و محمد بیگ استاجلو
 و عبدی بیگ شاملو و قراچه الیاس بای برتلو و پیری بیگ قاجار و سارو علی
 مهران بوجود ایشان مستحکم گردانید *

* نظم *

وز آنسووی الوند گردون شکوه بیاراست صفی چو الوند کوه
 وز آن جانب امیرزاده الوند نیز بتعبیه جنود شقاوت ورود پرداخت اشارت
 فرمود که شتران اردو را تمامی جمع نمودند و بزنجیر بیکدیگر بستند و در پس
 لشکر باز داشتند به مصلحت آنکه هرکس از معرکه ستیز بواهی گریز شتابد
 راه بیرون شدن مسدود باشد بعد از آن طالبان نام و ننگ در میدان کین تاختند
 و زلزله در زمین و زمان انداختند و از صعود گرد و غبار خورشید فایض الانوار
 نقاب ظلمت آثار در پیش گرفت *

* نظم *

ز گردی که برخاست از رزمگاه جهان کرد در چشم مردان سیاه
 بدان گونه گم شد در آن گرد مهر که میجست با صد چراغش سپهر

امواج دریای پیگار در تلاطم آمده کشتی عمر جمعی کثیر غریق گرداب فنا

نخچوان بالوند پیوست و پیری بیگ اموال بسیار و غذایم بیشمار در قبضه تصرف در آورده در ارباب ارغلی باردوی همایون ملحق گشت و درین منزل محقق شد که محمد قرچغالی درین حوالی پرو بالی گشاده درین اطراف و اکناف بامید آنکه صیدی بدست آرد دامی نهاده بنابر آن همای لوائی همایون فال بال اقبال باز کرده در هوای فضای صحرای هیجاً در پرواز آمد قرچغالی محمد کبوتر وار از نهیب عقاب با هزار اضطراب و اضطراب قدم ادبار در وادی فوار نهاده در نخچوان بخیل نکبت اثر ملحق گشت و رایات نصرت نشان بعد از فرار ایشان از راه سلطان پور بکوالی قرا اغاچ متوجه نخچوان گشت در آن اثنا عثمان موصول با فوجی از دلاوران آق قویونلو نمایان شدند و از عساکر نصرت شعار پیری بیگ قاجار و حلواجی اوغلی امیر شکار با جمعی از غازیان دولت اقتدار بعد از سجدهات الهی و استمداد همت از حضرت شاهی بر امید آنکه در میدان خدمتگاری نمایند قدم مسابقت پیش نهادند امیر عثمان با فوجی از اشقیاء که با او همدم بودند بقدم مقابله و مقاتله پیش آمده مبارزه در غایت صعوبت دست داد و ناوک بلا از شصت قضا گشاد یافته از هر طرف جمعی کثیر بر خاک هلاک افتادند و برق سنان عالم سوز شعله فنا در خرمن استقامت انداخت و نوک پیگان آتش افروز حروف امن و سلامت از اوراق روزگار مხო ساخت *

زره را کمانهایی خورشید زه بدندان پیکان گشاده گره نشسته ز بس تیور مرد جنگ درخت (۱) خدنگی شده هر نهنگ عاقبت نسایم نصرت و برتری بر پرچم رایت سالکان مسالک طریقت پروری و زید مخالفان از میدان ستیز بوازی گریز شتافته سپاه بهرام صولت بسر پنجه قدرت اکثر آنقوم بیدولت را از مرکب عزت بخاک مذلت انداختند عساکر ظفر شعار (۲) غذایم بسیار به معسکر همایون آوردند عثمان موصول و رفقای او را بدرگاه عالمپناه رسانیدند قهرمان غضب پادشاه عجم و عرب بقتل ایشان فرمان داد

جمعه ویرا بمنزلش رسانیدند علی الصباح تمامی اطباء جمع گشته نوبتی دیگر قصد قصد کردند فایده نداشت روز یکشنبه از دار فغا بدار البقا انتقال نمود در تاریخ واقع او گفته اند *

پنج حرفی بگفت و شد تسلیم ا ب ت ث ج (۱)
و از جمله تصانیفش جلد دیوان ترکی خمسة ایضا مجالس المنفایس تحفة الملوك دیوان فارسی محبوب القلوب حالات پهلوان محمد ابوسعید خیرالابرار فرهاد و شیرین سد سکندری لیلی و مجنون منشآت ترکی مفردات در فن معمّا عروض ترکی حالات سید حسن اردشیر خمسة المتحیرین نسایم المحبّة و تعمیر سیصد و هفتاد بقاع خیره کرده از آن جمله نود رباط است اما بغایت ستم ظریف بوده *

گفتار در وقایع سنه سبع و تسعمایه

در آن اوان که خاقان اسکندر شان در حوالی قلعه گلستان بود قاصدی از نزد شیخ محمد خلیفه که جهت تحقیق احوال امیرزاده الوند بقرا باغ رفته بود رسیده بعرض رسانید که امیرزاده الوند با سپاه جرّار و حشم بی شمار بعزم جنگ و پیگار از تبریز به نخچوان آمده و محمود قراجه را با فوجی از لشکر ترکمان بطرف گنجه فرستاده تا از قوین الومی گذشته ببلاد شیروان در آید چون خاقان اسکندر شان از کید مخالفان وافف گشته بیکبارگی از سرجرایم مردم گلستان در گذشته متوجه آذربایجان شد جوشن میرزا بموجب فرمان واجب الاذعان بترتیب جسر مأمور گشته بآنجانب شتافت آنحضرت از جسری که در جواد تکمیل یافته بود عبور فرموده در آن حوالی نزول اجلال فرمودند در آن اثنا بموقف عرض رسید که حسن بیگ شکر اوغلی با جمعی از مخالفان بقراجه داغ آمده ابواب جور و بیدادی بر روی رعیت آنولایت گشاده فرمان قضا جریان شوف نفاذ یافت که از همین منزل پیری بیگ بجانب قراجه داغ ایلغار کرد شکر اوغلی فرار نموده در

برین موجب در قلم می آورد که جناب هدایت مآب معالی قباب زبدۀ ارباب دین و دولت قدوة اصحاب ملک و ملت موسس الخیرات و موفق المبرات رکن السلطنة عمدة المملكة اعتضاد الدولة الخاقانی مقرب الحضرت السلطانی نظام الحق و الحقیقة و الدین امیر علیشیر ضاعف الله توفیقه منقولست که خواجه^(۱) مجدد الدین سلطان حسین میرزا را ضیافت کرده بود و پیشکش بسیار^(۲) کشیده هرچند در آنزمان^(۳) قاعده نبود که چهارقب بتازیک دهند اما بذابر خدمت پسندیده او به تشریف مذکوره مشرف گشته چنانکه قاعده چغتائیت نه جا زانو زد بعد از ساعتی هم در آن مجلس امیر علیشیر فرجی خور را که به یازده تنگه و دو میوه می آرزد جهت خواجه فرستاد خواجه آن را بر بالایی چهارقب پادشاه پوشیده با آنکه تا زانویش نبود جهت میر نیز نه جا زانو زد و درین سال که سلطان حسین میرزا از استراباد عود نمود امیر علیشیر باستقبال شتافت چون نزدیک بمحفة پادشاه رسید خواجه شهاب الدین عبد الله پیشتر راند امیر علیشیر ویرا در آغوش کشیده مراسم پرستش بتقدیم رسانید هنوز از سخن فارغ نشده بود که تغییر در حال او پیدا شده از غایت اضطراب گفت که خواجه از حال من غافل مباش و مقارن آنسخن محفة سلطان حسین میرزا نزدیک رسید امیر علیشیر از اسب فرود آمد با پیش رود و با پادشاه ملاقات نماید پایهای ویرا قوت نموده بود یکدست بر دوش خواجه عبد الله و یکدست دیگر بر کتف مولانا جلال الدین قاسم خواند امیر انداخته خود را نزدیک محفة رسانید و بتقبیل انامل فیاض قیام نموده توسطه شدت ضعف همانجا بنشست پادشاه هرچند ویرا مخاطب ساخته احوال پرسید جواب نتوانست گفت پادشاه فرمود که ویرا در محفة کتل خوابانیده همین شب بشهر رساند آنگاه علامت سکه در وی ظاهر گشته بعد از ساعتی فصد کردند زیاده از پنج شش قطرة خون جریان نیافت و در^(۴) نیمشب

(۱) مجدد الدین ۱ (۲) گذرانیده ب (۳) مقرب (۴) نیمشت ۱

منسوبست از نسل نوشیروان عادل در زمان فرخ یسار سلطان ابو سعید در قراباغ قشلاق گرفته و بنابر مخالفت فرخ یسار بر سلطان ابو سعید حسن پادشاه غالب آمد تاریخ ازین بیت یافت میشود *

لطیفه ایست عجایب^(۱) که لشکر اورا^(۲) ازین حسن زد و تاریخ شیروان شاه است اتفاقاً شیروانشاه تاریخ جلوس و مسماست و درین سال در موضع جبانی بدست غازیان عظام کشته گردید چنانکه مذکور شد مدت سلطنتش سی و هفت سال بود بعد از و ولد او بهرام بیگ پادشاه شد و در اندک مدتی فوت شده برادرش قاضی بیگ بجای او منصوب گردید زر قاضی بیگی ازو باز مانده علیشیر بن امیر غیاث الدین گجکنه اجداد وی در سلک مخصوصان میرزا عمر شیخ بن امیر تیمور انتظام داشتند امیر علیشیر در ایام طفولیت پیوسته در خدمت سلطانکسین میرزا بسر برد در وقتی که آنحضرت در ملازمت میرزا ابو القاسم بابر می بوده امیر علیشیر نیز ملازم بابر بوده بعد از وفات میرزا بابر سلطان حسین میرزا از مشهد بمرو شتافته امیر علیشیر در آن ولایت توقف کرد و بتحصیل فضایل و کمالات مشغول می بود و در زمان سلطان ابو سعید بهرات رفته روزی چند در ملازمت سلطان اوقات گذارید اما عنایت نداشت بنابر آن از خراسان بماوراء النهر شتافت و در خانقاه خواجه فضل الله ابو لیثی ساکن گشته اکثر اوقات را بمطالعه مصروف داشته گاهی با امیر درویش محمد ترخان و امیر احمد حاجی که صاحب اختیار ماوراء النهر بودند اختلاط می نمود در آن ایام که سلطان احمد میرزا بنابر استیلامی سلطان حسین میرزا خراسان را گذاشته متوجه سمرقند شد امیر علیشیر همراه بود چون خبر استیلامی سلطان حسین میرزا محقق شد از امیر حاجی اجازت حاصل نمود و متوجه هرات شد و قریب بعیدی با سلطان حسین میرزا ملاقات نموده در روز عید قصیده هلالیه گذرانیده آن معنی موجب ازدید اعتقاد پادشاه شده و بتدریج کارش بجائی رسید که سلطان حسین میرزا بوی مکتوب می نوشست و القاب اورا

(۲) درون حسن زد و تاریخ شیروان شاه است ب

(۱) که لشکر او ج

دان با پیشکش فراوان بدرگاه آن پادشاه عالیشان فرستاد و آنحضرت سلطنت استرآباد را بوی داده متوجه هرات شد *

گفتار در آنچه در یزد واقع شده

درین سال شخصی که موسوم بود به رئیس محمد کرّ کرّ موضعیست در لرستان رئیس محمد ملازم شیخ علی بیگ که حاکم یزد بود گشته روزی شیخ علی بیگ از ابرقوه برسّم شکار بدر رفت و کرّ دفتر حقوق شیخ علی بیگ را بر طاق نسیان گذاشته و جمعی را بخود متفق ساخته بیکبار بر سر ملازمان شیخ علی بیگ رفته ایشان را از شهر اخراج کرد و آن بلده را متصرف گردید چون شیخ علی بیگ طاقت مقاومت نداشت کس نزد وی فرستاد و متعلقان خود را (۱) ایستاده روانه یزد گردید کرّ مردمان سخن دان بلرستان فرستاد و ملازم طلب نمود بنابر آن سه هزار لر نزد او بابر قوه آمدند کرّ بوجود ایشان مستظهر شده بارونات را نیز متصرف شد *

وقایع متنوعه

درین سال امیر شمس الدین زکریّا که سالها وزارت آق قویونلو کرده بود بشرف بساط بوسی خاقان اسکندر شان مفتخر و سرافراز گشته عنایات شاهانه شاملحال او شده منصب وزارت دیوان اعلیٰ بدو شفقت فرمودند و صدارت را بمولانا شمس الدین گیلانی تفویض نمودند و ایالت مشهد و ابیورد و نسا و (۲) بازر را به کپک میرزا عنایت نموده درین سال ابوالمحسن میرزا شنید که سلطانکسین میرزا مشهد را به کپک میرزا داده وی نیز بخدمت شتافت و منظور نظر عاطفت پادشاه گردید *

متوفیات

فرّخ یسار بن امیر خلیل الله بن سلطان ابراهیم بن سلطان محمد بن کعباد بن فرّخ زک بن منوچهر (۳) مشهوراً بخاقان که خاقانی شاعر شیروانی بدو

(۱) کما فی النسخ (؟ ستاده) (۲) یا زب ج (۳) مشرّمور را

میفرستاد آنروز از صبح تا رواح قبض ارواح بکار خود مشغول بود مشرکین از بیم جان بمغاره و غار و خانهای استوار پناه بردند تا روز آن قوم بدروز جنگ کردند و از غایت اضطراب آتشیهای فروزان نفت و بوره بر دیوارها و چوپها زده بطرف رومیان انداختند آتش در شهر افتاد و گروه گروه آنطایفه بی شکوه میسوختند بعد از قتل اشرار غنایم بسیار از فقود سرخ و سپید و دختران زیبا طلعت و پسران خورشید صورت بدست افتاد و خوب رویان فرنگ و سمن رویان با فرهنگ که هرکدام رشک نگار خانه چین و غیرت نقش ارزنگ بودند در قید بندگی^(۱) و اسار چون صورت مخفوش بر دیوار در خانها گرفتار گشتند سلطان بعد از فتح آن دیار باستنبول مراجعت نمود *

گفتار در قضایائی که در بلاد خراسان واقع شده

چون خبر استیلائی محمد حسین میرزا متواتر و متعاقب بعرض سلطان حسین میرزا رسید بنابر آن علم عزیمت بجانب استراباد بر افراخت در اثنای راه مظفر حسین میرزا و امیر محمد بورندق برلاس بدرگاه کواکب اسلح رسیده منظور نظر التفات گردیدند چون محمد حسین میرزا از توجه پدر عالیجاه خبر یافت بوادى فرار شتافت سلطان حسین میرزا بعد از طی منازل در استراباد نزول اجلال فرمود در آن اثناء کپک میرزا احرام ملازمت پدر بزرگوار بسته پادشاه امیر محمد بورندق را باستقبال او روان کرد امیر محمد بشاهزاده ملحق گشته همعنان وی متوجه اردوی همایون شدند درین اثناء محمد حسین میرزا بجانب ایشان ایغار کرده در محلی که اکثر سپاه کپک میرزا بطلب جو و گاه متفرق بودند بکنار اردو رسیدند و کپک میرزا با امیر محمد بورندق گریز پرستیز اختیار کردند و تمامی اسباب ایشان را محمد حسین میرزا غنیمت گرفته بجانب آب اترک باز گشته و کپک میرزا در سر پل سگنین بدستبوس شاه ظفر قرین فایز شد درین اثناء محمد حسین میرزا قاصدان سخن

آسا به سرکردگی یعقوب پاشا و (۱) اسکندر پاشا ارسال فرمود و از آنجانب والی وندیک و سایر پادشاهان فرنگ برای جنگ سیصد نفر کشتی الوند مانند بمقاومت سفاین رومیان فرستادند و جنود روم چون آمدن این قوم را معلوم کردند ایشان نیز با کشتیها بلند و طور جودی مانند گرو گرو با عظمت و شوکت باستقبال شتافتند بعد از امتداد جنگ چندین هزار صندوق سینههای کفار فجار از ضرب توب و تغنگ چون کشتیها شکسته بروی دریا افتاد زورقهای دلهایی پر خون آن کافران زمین مثل خیام حباب در روی آب به تزلزل و اضطراب آمدند رومیان بقلب تدبیر چهار ماونه را بچنگ آوردند و در هر کدام هزار مرد بود و مجموع ایشان را روانه دیار عدم گردانیدند در آن اثنا باد (۲) برخلاف مراد آن قوم برگشته روزگار وزیدن آغاز نهاد بنابر آن کافران بادبانهای کشتی را بصوب فرار برافراختند رومیان قلعه (۳) متون را از جانب برو بصر درمیان گرفتند بضرب قزاقان بروج حصار را چون دل مشوکیں ویران ساختند و اهل شهر و قلعه از پادشاه فرنگ و والی وندیک استمداد نمودند بنابر آن اضطرار اهل حصار حاکم وندیک چهار کشتی باد رفتار با جوانان جرّار بمدد مردمان حصار فرستادند (۴) تا غافل خود را بقلعه اندازند ایشان از سیصد کشتی رومیان گذشته خود را به سد حصار رسانیدند فی الفور کشتیهای خود را آتش زدند و سپاه روم ازین حادثه متألّم و مغموم شدند و اهل شهر از غایت فرح بطرف ایشان دویدند و بنقل توب و تغنگ مشغول شدند بنابر اعتمادی که بر بلندی دیوار داشتند بروج حصار از مستحفظان خالی گذاشتند در آن اثنا سنان پاشا امیر الامرای اندوللی با جمعی دلاوران میدان دلاوری بطرف رخنه حصار هجوم آورده بر برج صعود کردند و جماعت کفار برگشته روزگار در عین بهجت و استبشار سپاه روم را در بالایی دیوار دیدند سراسیمه بطرف ایشان دویدند از هول جان دست بسیف و سنان بردند سلطان سپاه را فوج فوج بمدد مبارزان اندرون

(۱) باد مراد برخلاف مردان قوم برگشته روزگار

(۱) ب ندارد

(۴) تا رسانیدند ب ندارد

(۳) متون ۱ مستور ج

که جفون ما زیر و زیر گردید صلاح در آنست که فرار نمایم شیبک خان بار دیگر بهادران را با فروختن آتش قتال مأمور گردانید نوبتی دیگر از بگان پرشور و شر در ظلّ رایت آن بداختر جمع آمدند و فوجی از قفای بابر پادشاه در آمده شبیه نمودند بابر پادشاه از مقاومت عاجز گشته روی سوی سمرقند آورد و چون بدان بلده رسید خاطر بتحصّن قرار داده برج و باره را مضبوط گردانید شیبک خان با جفون فراوان بظاهر سمرقند خرامیده شهر را مرکزوار در میان گرفت چون ایام محاصره امتداد یافت قحطی صعب در سمرقند واقع شد بذاب آن بابر پادشاه سمرقند را گذاشته متوجّه اندجان گردید شیبک خان بشهر در آمده همّت بر قتل اکبر گماشت خواجه ابو المکارم به مصلحت آنکه کسی او را نشناسد محاسن خود را تراشیده روی بتوکستان نهاد و فوجی از لشکر ازبک او را شناخته نزد خان بردند خان پرسید که ریش را چه کردی خواجه در جواب این بیت را خواند *

* نظم *

چراغی را که ایزد بر فروز هر انکس تف کند ریشش بسوزد
اما آن لطیفه فایده نداد قهرمان سیاست خواجه را بعالم آخرت فرستاد و شیبک خان سمرقند را دار الملک ساخته حکومت ترکستان را باعام خویش کوچونجی خان و سونجک سلطان که والده ایشان دختر میزرا الغ بیگ بن میزرا شاهرخ است عنایت نمود و حکومت بخارا ببرادر خود محمود سلطان داد بعد از آن متواتر و متعاقب سپاه برق اثر ازبک را بتاخت حصار شادمان و بدخشان و ختلان و فندز و بغلان میفرستاد و علم تسلّط می افراخت *

گفتار در قضایائی که در بلاد روم واقع شده

در اوایل این سال سلطان بایزید پادشاه روم متوجّه شهر قرون و متون گردید و آن بلاد از جزایر (۱) یونان زمین است بعد از یکماه خسرو عالیچاه بموره رسید از آنجانب لشکر دیگر همه دریا دل و دلاور با کشتیهایی سماسیما و زورقهای برق

رسید و خواجه ابو المکارم آن حضرت را بشهر در آورده دروازه را مضبوط ساخت بعد از آن محمد بابر پادشاه بتخریب سمرقندیان قرب پانصد نفر از مردمان خان بقتل آورد در آتش جان وفا میرزا که در خانه خواجه قطب الدین اقامت داشت باتفاق مولانا عبد الرحیم ترکستانی با هشت هزار سوار و پیاده جرّار در نواحی قلعه دیدار شادروان عظمت و اقتدار بر اوج فلک دوار بر افراشته بود و حمزه سلطان و باقی سلطان با جمعی بهادران در قروق که نزدیک شهر است مقیم بودند چون این خبر محضت اثر بخان والا گهر رسیده با سپاه سنگین بدروازه آهنین رسیده چون دانست که کاری نخواهد ساخت روانه ترکستان گشت محمد بابر پادشاه با هزار سوار جرّار از عقب خان ایلغار نمود و در موضع جوجیه کاروان خندق کنده شبی شیبک خان با فوجی از شجعان شبیخون آورده از دست تیغ بندگان آستان بایری و چابک سواران میدان دلاوری مغلوب گردید بابر پادشاه خندق را گذاشته متوجه معسکر شیبک خان شد و از آنجانب شیبک خان با هشت هزار سوار در مقابل بابر پادشاه صف کارزار را بیاراست در آنروز زیاده بر هزار سوار تیغ گذار کسی در ملازمت بابر پادشاه نبود آنحضرت دست در عرو و وثقی و مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ زده با آنجماعت اندک در برابر هشت هزار از یک غول هیأت عفریت دیدار صف کارزار بیاراست و شمشیرتیز از نیام آختند و با مخالفان حمله نمودند * نظم *

کشیدند الماس تیغ از غلاف بر آمد ز دریای قیر آب صاف
شمشیر از دها آهنگ همچون نهنگان دریای هبجا شغور گشته حیات کشتی
اعدأ را در گرداب فغا غرق می نمود و نوک پیکان خون افشان دیده دل
از بکان را چون لعل بدخشان میساخت *

سراسر در آن (۱) رزمگاه مصاف ز پیکان در افتاد پیچش (۲) بذاف
خدنگ بتان فتنه جویان شده بدن عاشقانرا رگ جان شده
جوانگار شیبک خان عذاب بوا دی گریز آوردند امرای از بکان بخان گفتند

باقر که نزدیک رسیده بود بجانب قزشی باز گشت چون شیبک خان بخارا رسید حکم نمود که شهر را تاراج کنند لاجرم از بکان شهر را بخاروب نهب و غارت پاک کردند حکومت بخارا بپدرادر خود محمود سلطان رجوع نموده متوجه سمرقند گردید و در حوالی شهر نزول نمود و در آنزمان خواجه یحیی ولد خواجه عبد الله بر آن بلدة استیلا یافته بود سلطانعلی میرزا بن سلطان محمود بن سلطان ابوسعید هر روز بملازمت خواجه رفته خلاف فرموده او را محال می پنداشت چون شیبک خان چند روزی بمحاصره و محاربه سمرقندیان پرداخت دانست که سلطان علی میرزا از خواجه یحیی بتنگ آمده پیغام داد و کس فرستاد که چنان معلوم شد که خواجه یحیی درین روزها استیلا پیدا کرده امور ملکی را پیش خود گرفته و همّت ما متوجه فراغ بال و رفاه حال تو گردیده مناسب چنان مینماید که بفرد ما آئی و در سلک اولاد صلبی انتظام یابی و رقعۀ محبت آمیز مودت انگیز نزد والدۀ سلطانعلی میرزا فرستاده او را بمناکحت خویش نوید داد شاهزاده باتفاق آن ضعیفۀ ساده دل ملاقات فرموده آخر ویرا بقتل در آورد و خواجه یحیی بدرگاه خان آمده با اکثر اخوان بقتل رسیدند و مملکت سمرقند و ترکستان و بخارا بتصرف شیبک خان در آمده در کان گل منزل گزید و دست تعدی باموال رعایا دراز کرد بعد از چهار ماه خواجه ابو المکارم که از اولاد صاحب هدایۀ عبد الجلیل مرغلانی بود قاصدی بدرگاه محمد بابر پادشاه فرستاد که در اندجان قائم مقام پدر خویش عمر شیخ میرزا بود و فرمود که مناسب آنست که شاهزاده بروجهی طی مسافت نماید که در فلان شب بسمرقند رسد که بنده دروازه های شهر بروی و می گشایم چون این پیغام بعرض بابر پادشاه رسید با دویست و چهل کس از بهادران دلپسند عازم تسخیر سمرقند گردید و چنان بتعجیل روان گشت که در هیچ منزل غیر عبا کسی مجال^(۱) سبقت نداشت و هیچ کس را در رفتن پیش نمیگذاشت و چتر آفتاب پیکر همه شب بسان قمر منازل می پیمود و روز چون قطب بمقامی که رسیده بود آرام میفرمود تا در شب موعود بدرگاه سمرقند

گفتار در قضایائی که در ماوراءالنهر واقع شده در گرفتن شیبک خان از بک سمرقند را

درین سال شیبک خان شیپانی با جمعی از سالکان کشور ستانی کمند همت برکنگره تسخیر سمرقند انداخت با امرأ و ارکان دولت و مغولان غول هیات بظاهر آن شهر خرامیده و خیمه و خرگاه و سرا پرده و بارگاه بایوان مهر و ماه رسانید و سلطان علی میرزا^(۱) بن سلطان محمود بن سلطان ابو سعید چون طاقت جنگ صحرأ نداشت در دیوار بست متحصن شد از بکان عالم سوز قرب دو روز متمکن بودند آنگاه آن طایفه گمراه جمعی را در کمینگاه گذاشته نزدیک بدرواز شینخ زاده شدند سپاه سمرقند برون شتافتند و بر ازبکان حمله کردند و ایشان از میدان جنگ بفریب آغاز فرار کردند و شهریانرا بفضای صحرأ کشیدند و شیبک خان با فوجی از بهادران از کمینگاه بیک ناگاه بیرون آمدند و حمله کرده جنگ عظیم در پیوستند و سمرقندیانرا مغلوب گردانیدند چون شیبک خان بطرف دروازۀ چهار راه شتافت در آنجا نیز جنگ صعب کرد و بر سمرقندیان غالب شد و مظفر و منصور عنان بصوب اردوی خود تافت در آن اثنا خبر رسید که محمد باقر ترخان قرب ده هزار جوان جمع کرده بمدد سلطان علی میرزا می آید بنابر آن شیبک خان با سپاه فراوان باستقبال مخالفان شتافت در حوالی قلعه دبوسی مقابله و مقاتله اتفاق افتاد امیر محمد باقر مغلوب شده بکصار دبوسی برآمد شیبک خان روانۀ بخارا گشت^(۲) و مولانا محمد علی قاضی خوارزمی را با پیشکش فراوان بخدمت خان فرستاد و شیبک خان حکومت بخارا را بامیر محمد صالح عنایت فرمود و متوجه سمرقند شد در آن اثنا قاصد محمد صالح رسیده معروض گردانید که امیر محمد باقر از قلعه دبوسی بقرشی شتافته و شیبک خان بنابر آن بطرف بخارا مراجعت نمود امیر محمد

(۱) از اب انداخته

(۲) و مولانا محمد علی قاضی خوارزمی را پیشکش فراوان بخدمت خان فرستاد . ج

دلیران جنگی چو پیلان مست بقلعہ گشائی گشادند دست
شدند آن عقابان^(۱) آهن ظفر سوی آن بلند آسمان تیز پر
سر باره فرسوده از دستشان بلندی بدانگونه شد پستان
نکردند اندیشه از تیر و سنگ گرفتند آن قلعه را بیدرنگ

بازدک زمانی آن قلعه بتحت تصرف در آوردند و بزخم شمشیر بران و سنان
جان سنان جمعی را بقتل آوردند موازی هفتاد کس از اعیان باکو مصاحف
مجید بر کف گرفته فریاد الامان بایوان کیوان رسانیدند خاقان اسکندر شان از جرایم
ایشان گذشته سکن باکو هزار تومان برسم خوندها بخزانہ عامره سپردند غازیان
عظام میرزا خلیل الله را پیش کردند و جسد او برون آورده سوزانیدند^(۲) در
گبندی که داشت زر بسیار یافتند چون خاقان اسکندر شان قلعه باکو را مستخر
ساخت عذرا عزیمت بطرف قلعه گلستان منعطف ساخت زیرا که جنود
شیروان در آنجا توطن داشتند و خیال مخالفت بر لوح خاطر مینگاشتند در
آن اثنا ساکنان قلعه بعرض اشرف اعلی رسانیدند که قلعه بیقرور در تصرف واد
قاضی بیگ است و قلعه سرخاب نیز در تصرف اوست هرگاه که آن قلاع بتصرف
اولیای دولت قاهره در آید ما نیز از روی رغبت قلعه را تسلیم میکنیم در آن
اثنا در خواب خاقان اسکندر شان یکی از حضرات ائمه معصومین صلوات الله
علیهم اجمعین در آمده امر فرمود که از پای قلعه گلستان برخاسته بجانب آدر
بایجان عذرا عزیمت معطوف دارد صباح که آفتاب سر از برج گردون بر آورد
خاقان اسکندر شان ارکان دولت قاهره را مثل حسین بیگ الله و ابدال بیگ
دده و محمد بیگ استاجلو و عبدی بیگ شاملو و خادم بیگ را طلب کرده
بدیشان گفت که آدر بایجان میخواهید یا قلعه گلستان ایشان گفتند آدر بایجان
آنحضرت فرمود که دوش بما از امامان دین و هادیان طریق یقین وارد شده که
اگر آدر بایجان میخواهی از پای قلعه گلستان برخیز بعد از آن آنحضرت متوجه
آدر بایجان گشت *

* نظم *

گذشته سرش ز آسمان بیگمان زمین دگر بود بر آسمان
 سرکنگش از فلک بهره‌مند زده پنجه بر طاق عرش بلند
 درش بر صبا بسته راه عروج قوی پایه مانند ذات البروج
 چو ارباب همت سرش بر فلک چو دون هم‌ن خندش بر سمک

امرعالی صادر گردید که از امرای عظام محمد بیگ استاجلو و الیاس بیگ ایغوت
 اوغلی خفسلو بجانب باکوروند و در گرفتن آن حصار اهتمام نمایند امرأ حسب الامر
 آنحضرت بدانصوب رفتند و قلعه را مرکز وار درمیان گرفتند و اهل حصار از هول
 جان تیر و سنگ می انداختند و جنود ظفر نشان سپرهای جلادت در سر کشیده
 دلهای دشمنان را به پیکان دیده دوز میخواستند و چند روز جدال و قتل بود بعد
 از آن خاتان ظفر قرین متوجه آن حصن حصین گردیده بامرأ ملحق گشت و کسی
 نزد زوجة قاضی بیگ که حاکم قاعه بود فرستاد که او را بنصایح و موعظه سالک
 طریق (۱) صلاح گرداند فرستاده را بقتل آوردند بعد از آن ابو الفتح بیگ داروغه
 باکو بود نزد زوجة مذکوره رفته ویرا از غضب خاقانی ترسانیده او را نیز بقتل
 رسانید بعد از آن غازیان عظام بترتیب نقب مشغول شدند نقابان خیره دست که
 بقوت (۲) متین سد سکندر را چون قلعه (۳) خیبر از بنیاد بر اندازند و کوه بران
 قوی بازو که بسر تیشه جنال را چون خانه زنبور مشبک سازند * نظم *

(۴) گروهی قوی چنگ فولاد پیشه که چون موسوم سازند خارا به تیشه
 نقبی در زیر آن سد شدید زدند در اثنای نقب زدن بسنگی عظیم رسیدند بسرکه
 اجزای آن سنگ را متلاشی ساخته یک برج قلعه را فرود آوردند ساکنان قلعه
 نمدهای الاچق آن رخنه را انباشتند و سه روز دیگر قلعه را نگه داشتند بعد از
 آن غازیان عظام یورش نمودند *

(۳) چنرب چین ا

(۲) منینی ا

(۱) صلاح ا

(۴) گروهی قوی جنگ فولاد تیشه که چون موسوم سازند خانه را نقبی در زیر ا

تمامی احوال و ائصال با هیونان کوه مثال در عرصه قتال گذاشته (۱) مضمون
غنیمت پذیرداشتند *

سواران شیروان در آن رستخیز گرفتند در پیش راه گریز
شیروانشاه بحال تپاه و روی سیاه بطرف قلعه بیقرور فرار نمود جمعی از عساکر
ظفر متأثر او را تعاقب نموده نمیدانستند که او شیروانشاه است نزدیک بقلعه
از عقب رسیده از اسب پیاده کرده سرش از تن جدا ساختند و یراق اسب
وی را متصرف شده جمعی از لشکر شیروانشاه که دستگیر غازیان شده بودند
اسب ویرا شناختند بعد از آن سر او را با جسد وصل کرده بسوختند و از رؤس
قتیلان مزارها ساختند خاقان اسکندر شان سه روز در آن مقام توقف کرده آنگاه
متوجه شماخی گردید در نواحی آن بلده سادات و قضاة و موالی و اهالی
و اشراف و اعیان استقبال آنحضرت را استعجال نموده بشرف بساطبوسی
مشرف شدند خاقان اسکندر شان در تخت شیروان مقام و آرام گرفت در آن
اثناء خبر رسید که شیخ شاه ولد فرخ یسار که در (۲) روز محاربه فرار نموده بود
حالا در شهر (۳) نو قرار گرفته بقیة السیف لشکر شیروان بزن وی جمع شده آند
آنحضرت خلفا بیگ را با سپاه نصرت نشان بر سر شیخ شاه ولد فرخ یسار
فرستاد و مرکب همایون نیز بدان صوب در حرکت آمد شیخشاه از توجه خاقان
عالیجاه خبر یافت (۴) در کشتی نشسته بطرف گیلان شتافت چون خبر
فرار شیخشاه بعرض شاه ملایک سپاه رسید جهت قشلاق متوجه محمودآباد
شد در اثنای قشلاق مذهبیان بعرض خسرو با استحقاق رسانیدند که متوطنان قلعه
باکو لوازم خراج گذاری بجای نمی آرند و آن حصار بود موصوف بحصانت
و معروف بمنانت کلمه و السماء ذات البروج در باره او آیتی و بنینا فوقکم سبعا
شداداً از استحکام او کتابتی *

(۱) (در مرسته نسخه ما بعد آن انداخته)

(۲) در روز محاربه نمود

(۳) تو ا ب ج

(۴) و کشتی

و زمان انداختند تیغ یمانی در کف سالکان مسالک پهلوانی آغاز سر افشانی کرده مرغ روح انسانی را از تنگنای قفس بدن فانی پرانید از دهای سنان بطعن پیرو جوان زبان دراز کرده و تیر خارا گذار در جسم هر یک از دلیران معرکه پیگار چندین چشمه خونبار موجود گردانید و (۱) سپر چین قهر در جبین افکنده سخت روی در پیش آورد *

افکنده سپر گره در ابرو با تیغ دو رو شده سخن گو در آن اثنا شیروانشاه با جمعی از طایفه گمراه پای جلادت پیش نهاده و مرغان تیز پرواز تیر را از آشیان کمان رم داده بمرتبه در ستیز مبالغه نمود که از سهم سهام خون آشام ایشان بهرام شدید الانتقام سپرزنگار آفتاب را سر کشید *

سپرها مشبک شده از خدنگ در آن کرده نظاره مردان جنگ بدن آهنین شد ز پیکان بسی بجوشن نشد احتیاج کسی ز بس سرفتاده چو میوه ز شاخ شده روزی زاغ و کرگس فراخ پیکان دلفشان شیروانیان مانند کار ایشان روی بنشیب آورده ترک بر تارک میدوخت و سنان آتش فشان غازیان چون عروج دولت ایشان زبانه بالا کشیده خرمن زندگانی میسوخت در آن اثنا بواسطه شبهه میمنه و میسر خاقان عالیجاه بهم بر آمده فرخ یسار خیره شده با سواران سپاه بیکبار حمله کرده پیادگان شیروان در زیر دست و پای ستوران افتاده دیگر مجال تیر انداختن نیافتند دلیران لشکر شیروانشاه از حدت آتش کینه چون باد می آمدند و مانند آب باران روی بمکز خاک آورده بعضی آب حیات را بر باد فدا دادند از تاب زخم سنان آتش فشان سینه پر کینه بر خاک نهادند در آن اثنا خاقان اسکندر شان با فوجی از دلاوران که هر یک پلنگ قلعه هیجا و نهنگ دریای و غا بودند سمند جلادت بجانب دشمنان تاخته بهر حمله جمعی را بر خاک هلاک انداختند آخر الامر بواسطه قوت دولت شاهي بلکه بمحض عنایت اَهِی نسیم فتح و ظفر بر پرچم علم خاقان والا گهروزد و خاک نکبت در دیده شیروانیان پاشید

(۱) سپر حسن قهر در چین افکنده ب

از جنود ذوالقدر پیش از موکب نصرت اثر بکنار آب کر شتافته از معبر قوین الومی عبور نمایند امیر بیرام بر حسب فرمان بجانب آب روان شد آن معبر را قابل عبور لشکر ندانست و متعیر ماند خاقان اسکندر شان بکنار آب رسیده عنان یکران بطرف آب انعطاف داده عساکر نیز متعاقب وی اسب در آب افکندند و مجموع عبور نمودند در آن اثنا مردم (۱) شکی آغاز نمودند غازیان به تیغ بیدریغ آتش صفات خرمن حیات ایشان را بسوزانیدند درین حال سواری رسید خاقان اسکندر شان از وی احوال فرخ یسار پرسید وی گفت در مجلس فرخ یسار مذکور شد که خاقان اسکندر شان متوجه شیروان است و شیروان شاه گفت اگر او بدین حدود آید آنچه بپدر او رسید بدو رسد خاقان اسکندر شان از شنیدن این خبر دانست که آتش فتنه شیروانشاه جز باستعمال شمشیر آبدار سمت انطفأ نپذیرد و سیلاب طغیان لشکر شیروان غیر از مصر حمله مردان صفت انقطاع نگیرد بنابراین آن با سپاه فراوان متوجه کلید (۲) گیلان شد ساکنان آن مکان بعرض خاقان اسکندر شان رسانیدند که شیروانشاه با خیل و سپاه در پای قلعه قبله نشسته و در صلح و صلاح بر خود بسته بعد از آن شاه جمجاه متوجه شماخی گردید و در آن اثنا خبر رسید که پادشاه شیروان با فرقه ناقص الایمان در بیشه که در حوالی بیقر واقع است فرود آمده گرداگرد اردوی خود را چپر کشیده چون خاقان اسکندر شان بشماخی رسید از آن جا روانه جیانی گردید و از آنجانب شیروانشاه با خیل و سپاه پرتووصول بر موضع جیانی انداخت چون خاقان اسکندر شان از قرب مخالفان واقف شد بتعبیه سپاه نصرت شعار که عدد ایشان هفت هزار بود اقدام فرمود فرخ یسار با بیست هزار سوار و شش هزار پیاده جرّار که همراه داشت بر زبر پشته صعود نمود و همّت بر ترتیب لشکر گذاشت بعد از آن دلیران جنگجوی و بهادران رزم جوی در میدان کین تاختند و زلزله در زمین

(۱) مشکي آنها نرد نمودند ا

(۲) متوجه کلد گیلان ا کلید گیلان ج گیلان ب

را بمسامع خاقان عالیجاه رسانیدند آنحضرت رای ایشان را صواب نشمرده قرار داد که امشب استخاره خواهیم کرد آنچه ائمه معصومین سلام الله اجمعین فرمایند آن را بفعل خواهیم آورد روز دیگر خاقان اسکندر شان سالکان طریق دولتخواهی را به پایه سرپرشاهی طلب داشته فرمود که دوش از ارواح مطهره ائمه دین صلوات الله علیهم اجمعین بر ما محقق شد که توجه رایات جلال بصوب شیروان مقرون بصلاح و صوابست بنابر آن عنان عزیمت به طرف شیروان انعطاف داد بعد از ورود بمنزل پاسبان رای اصابت آئین چنان اقتضا کرد که خلفا بیگ را بصوب گرجستان فرستند خلفا بیگ بحسب فرمان با فوجی از دلاوران بجانب گرجستان ایلغار کرده و غنیمت بی نهایت گرفته باردوی همایون ملحق شدند خاقان اسکندر شان هم در آن زمان الیاس بیگ ایغوت اوغلی را با فوجی از صوفیان رستم وش بفتح قلعه منتش فرستاد و امیر الیاس با جنود بی هراس متوجه آن حصار سپهر اساس گشته منتش آن حصار را به یکی از متعمدان خود گذاشته رایت هزیمت بر افراشت جنود ظفر قرین آن حصن حصین را مرکز وار درمیان گرفتند و متعلقان منتش با خاطر مشوش با تیغ و کفن باردوی آن امیر صف شکن شتافتند *

کفنهای بگردن در آویخته سرشک ندامت ز رو ریخته

و آنجناب کلانترین ایشان را باستان اقبال آشیان فرستاد و آنحضرت بنظر عاطفت در آن جماعت نگر بست و ضبط قلعه را بدیشان رجوع نمود و خاقان در منزل (۱) خطاباد نزول اجلال فرمود منتش روی توجه بجانب اردوی همایون آورده باستان خلافت آشیان رسیده روی نیاز بر خاک راه سود و گرد انفعال بر جمال حالش نشسته بلطف آن مهر سپهر سروری دل بسته از حرکات نا پسند خود شرمسار و بعنایت شهریاری امیدوار آنحضرت از غایت کرم و عاطفت از جامه خانه ترحم و بخشایش خلعت انعام و احسان در قامت قابلیتش پوشانید بعد از آن فرمان همایون نفاذ یافت که بیرام بیگ قرامانی با فوجی

متوفیات

مولانا حسن شاه در اوایل ایام جوانی ملازمت میرزا سلطان محمد می نمود در آن اثنا روزی سخن بذکر معایب ملوک رسید مولانا حسن شاه هریک از سلاطین ماضیه را بعیبی منسوب گردانید میرزا سلطان محمد از وی پرسید که من چه عیب دارم مولوی گفت غیر کاهلی عیبی در شما نمی بینم پادشاه گفت کاهلی ما را از کجا دانستی گفت در آنجا که میتوانی گفت که ده هزار دینار بمولانا دهند و نمیگوئی میرزا سلطان محمد از شنیدن این سخن در خنده شد و پنجاه هزار دینار بمولانا عنایت کرد مولانا گفت اینک از غایت کاهلی در میان راه مانده عمر مولانا زیاده از صد سال بوده سالها در مدرسه گوهر شاد بیگم و مدرسه اخلاصیه بدرس و افاده اشتغال داشت بعد از فوت قاضی نظام الدین ترک تدریس مدرسه گوهر شاد بیگم کرده در مدرسه عباسیه علم افاده بر افراشت از جمله تصانیفش شرح حکمة العین *

گفتار در وقایع سنه ست و تسعمایه گفتار در محاربه

نمودن خاقان اسکندر شان با پادشاه شیروان

چون خاقان اسکندر شان در ارزنجان نزل اجلال فرمود در آنجا از طوایف مریدان و صوفیه هفت هزار کس از استاجلو و شاملو و روملو و تکلو و ذوالقدر و افشار و قاجار و ورساق و صوفیه قراجه داغ از آنجمله محمد بیگ با دریست نفر از اولاد و اتباع و عابدین بیگ شاملو با سیصد کس بدرگاه جهان پناه جمع شدند خاقان اسکندر شان بعضی از ارکان دولت قاهره را طلب فرموده امر کرد که با سران سپاه مطارحه نمایند که بکدام طرف توجه می باید نمود بعضی گفتند که در ارزنجان قشلاق باید کرد تا سایر صوفیان و مریدان مرتبه مرتبه بارود ملحق شوند و بعضی گفتند که درین زمستان متوجه غزای قرقره شویم فرقه دیگر چخور سعد را جهت قشلاق تعیین کردند بعد از آن امرای درگاه اختلاف رای سران سپاه

و پانصد فرنگ غرق گرداب فدا شدند و یک قالیان فرنگ را زبون کرده موازی
سیصد و پنجاه نفر را برای عدم فرستادند و زمانه بر اهل شرک و ضلال روز روشن
شب تار کرد روی دریا از خون ایشان همرنگ طبر خون و سپاه بی نام و ننگ
راه فرار پیش گرفته رومیان متوجه عینه بختی شدند بعد از سه ماه کافران گمراه
در برابر سپاه روم آمدند بعد از ستیز و آویز راه گریز پیش گرفتند و رومیان از جانب
برو بصر قلعه را درمیان گرفته خوف بسیار بر اهل حصار مستولی گشته قلعه را
تسلیم نمودند سلطان بایزید حصار را نیز بمعتمدان سپرده بادرنه مراجعت نموده
حکم کرد که سنان پاشا و مصطفی پاشا دو قلعه در برابر حصار بسازند پاشایان
حکومت شعار در اندک روزگار دو قلعه استوار برابر یکدیگر ساختند *

گفتار در قضایائی که در خراسان واقع شده

درین سال محمد حسین میرزا متوجه اسفراین شده امیر بدر الدین را
بقتل آورد چون مظفر حسین میرزا از کشته شدن امیر بدر الدین خبر یافت
عزم رزم جزم کرده بسبزوار بیرون خرامید امیر محمد قاسم بن امیر محمد
برندق برلاس با فوجی از لشکر طغر اقتباس برسم منقلای روانه کرد و میان امیر
محمد قاسم و مقدمه لشکر استراباد که سردار ایشان کولکلتاش بود محاربه در
غایت صعوبت دست داده محمد قاسم بزخم تیر از پای در افتاد محمد
کولکلتاش به فتح و نصرت اختصاص یافته چون گریختگان بمظفر حسین میرزا
رسیدند وی نیز فرار نموده بطرف زاوه شتافت کپک میرزا نیز بعد از استماع
این خبر مشهد مقدس را گذاشته فرار بر قرار اختیار نمود محمد حسین میرزا
خراسان را خالی یافته از استراباد تا نیشاپور تصرف نمود *

وقایع متنوعه

درین سال سلطان حسین میرزا حکومت بلخ را با توابع و لواحق بمیرزا
بدیع الزمان داد و نام وی را در خطبه ردیف اسم خود گردانید *

موره توجه نماید و از کنار موره بحوالی (۱) عینه بختی در آیند و سلطان بایزید نیز از راه خشکی قلعه را احاطه کند ایشان باد بانها افراخته روانه شدند * * نظم *

چو با بادبان باد دمساز گشت شتابنده با مرغ همراز گشت

بدین گونه تا در گذشت آفتاب همیکرد کشتی برفتن شتاب

چون بجزیره موره رسیدند از آنجانب والی و ندیک که صاحب عینه بختی بود آگاه گردید وی نیز لشکری عظیم با کشتی بسیار و توب و تفنگ بیحد و شمار عازم جدال و قتال شدند در آن اثنا باد بر خلاف مراد بلکه بر رضای کافران بد نهاد و زیدن گرفت رومیان کشتیهایی خود را در جای محکم در آوردند و قرب بیست روز توقف کردند و خبر این حادثه را بسطان فرستادند بنابر آن سلطان احمد پاشای خرسک اوغلی را که وزیر بود با جمعی بهادران ظفر شعار بدفع کفار فرستاد و باد مراد و زیدن گرفت و جنود فرنگ با صد و پنجاه کشتی قلعه مانند در هم کدام هزار مرد همه با آلات نبرد در هر کشتی هفت فرنگی و بیست قزاق و هم توبی از پنج من تا پنجاه من سنگ می انداخته در برابر سپاه روم آمدند و رایات معکوسی و اعلام معکوسی کفر را بر افراختند و ازین جانب رئیس کمال و رئیس براق متوجه اهل نفاق شدند و توب و تفنگ انداختند و از صدای تفنگ و ضربن ستاره در آسمان راه گم کرد غریب کوس و صدای ناله و ناقوس بعیوق بر آمد در اثنای جنگ از سپاه فرنگ دو عدد کوکه کوه مانند که دو هزار مرد در آن بود و یک ماونه و یک بارجه که درو پانصد نفر بد اختر بودند رومی در سپاه روم آوردند و قلابهای آهنین در کشتی رئیس براق انداختند ایشان نفط سفید را در میان آن دو کشتی افگنده هر چند رومیان جهد کردند که کشتی خود را از قلاب کافران جدا کنند میسر نشد و دو کشتی فرنگان و یک کوکه رومیان سوخت و کمال بیگ و قراحسن و رئیس براق و پانصد نفر از رومیان شربت زهر مذاق مرگ را در کشیدند و هفت صد نفر دیگر که بدریا افتاده بودند بقتل آوردند و یک ماونه و یک بارجه فرنگ را بضرب توب شکستند و یک هزار

(۱) عینه ثعی ب غنه سعتی ج غنه تحتی ا

آنکه به کوکه معروف است بر مثال کمان درمیان تیربست بر عکس تیر
کمان همیشه کمان او همچو تیر روانست و تیر او همچو کمان همیشه
برجاست *

* نظم *

زیر این چرخ مقرنس بس که باشد سهمناک

بهر حفظ خویش دارد تیر در بکر کمان

و قسمی که او را مانده گویند مثال حصاربست وسیع گشاده *

* نظم *

ماهی اژدر صلابت اژدر ماهی روش

لاک پشت و اژگون سیمرخ سیماب آشیان

در (۱) تهور چون نهنگ (۲) و از نهنگ اندیشناک

صفدر مایل بجنگ و سرور صاحبقران

مشکلش تا حل نگردد از نسیم خوشدلی

پیش او آسان نگردد قطع بحر بیکران

ناودان شکل است و استادان صنعت گفته اند

بهر اظهار هنر مدخانه بر یک ناودان

قسمی که بقالیان موسوم است بر وضع مانده است اما کوچک است و درجه

کوچکترین اصناف کشتی است و سریع السیر است *

* نظم *

جهنده مرکبی بی پا و رهوار چو بادش دمبدم بر آب رفتار

چو اشتر کوه کوهان سرافراز ز سرمستی خروشان و کف انداز

سلطان بایزید در هشتم شوال با سپاه بسیار بجانب مقصد نهضت نمود و داود

پاشا حاکم گلی پولی با سپهسالاران بحر با جنود بهرام قهر و جماعت ملّاحان

(۳) سیاحت شعار عمده سیاحان بحار پیش رو عیاران دریا بار رئیس کمال و رئیس

بواق بر در کشتی که کوکه گویند سوار شده و سیصد کشتی دیگر و جوانان روم

با تفنگ و ضربزن بسیار بر جانب معبر گلی پولی روانه شدند که از آنجا بجزیره

خبر رسانیدند که یاغی نمودار شد امیر ذوالکون با لشکر ارغون پای در رکاب آورده ایشان را استقبال نمود در نواحی الگک نشین آن دو لشکر پر خشم و کین بهم رسیدند و از صصر کین مردان جلالت آئین آتش مبارکت افروختن گرفت از نیران قتال خرمن حیات دلیران نبود احتراق پذیرفت در آن اثناء بدیع الزمان میرزا بمعرکه رسیده مردمان هرات را از مشاهده آن حالت دست از کار رفته نخست عبد الله و امیر بابا علی فرار نمودند بعد از آن محمد معصوم میرزا و امیر محمد ولی بیگ گریز بر ستیز اختیار کردند محمد معصوم میرزا و سید عبد الله میرزا باردوی همایون آمدند و امیر محمد ولی بیگ بشهر درآمده دروازه‌ها را بست بدیع الزمان میرزا شهر را احاطه کرده طمع میداشت که بی جنگ مردان شهر را بدو دهند سپاه را اجازت حرب نداد بعد از چهل روز خبر مراجعت سلطان حسین میرزا بتواتر پیروست امیر علی شیر کس نزد بدیع الزمان میرزا فرستاده ویرا از مقابله پدر بترسانید بنابر آن بدیع الزمان میرزا از پل مالان بطرف مرغاب شتافته بعد از چهار روز سلطان حسین میرزا بهرات رسید *

گفتار در قضایائی که در بلاد روم واقع شده

درین سال سلطان بایزید پادشاه روم با سپاه زیاده از حوادث گردون و ریگ هامون متوجه دیار کفار برگشته روزگار گردید جهت ترتیب آلات جنگ توب و تفنگ جمع آوردند و کشتی بسیار از هر دیار مجتمع ساخته توبها و ضرب زنها در سفاین گذاشتند از آن جمله دو کشتی بود که با ملاح ملّاحان فونگ و روم ایلی کوکه گویند ساختن آنچنان کشتی بجز ملوک کسی را مقدور نیست زیرا که خرج هر کدام بیست و چهار هزار اشرفی است و اسامی و اصناف کشتی برین موجبست کوکه ماونه بارجه قدرقه قالیان درجه قسمی که موصوف بقدرقه است بادبان ندارد حرکت او به پاروست اما از جمیع اقسام کشتی اسرع است * * نظم *

توسنی در چابکی چابک تر از باد صبا

مرکبی از تخته و صدره به از تخت روان

کثیر از اعدای دولت بخاک مذلت افتادند چنود ظفر ورود با غنایم نا معدود از راه قافزمان متوجه (۱) ترحان شدند و از آنجا به بیلاق ساروقیا رفتند و رحل اقامت انداختند در آنجا خبر آوردند که خرسی بمغاره وطن کرده بمردم آزار می‌رساند خاقان شیر شکار عازم دفع آن نابکار گردید سپاه انجم عدد ملایک مدد مسکن آن دد را پرگار وار درمیان گرفتند خرس از آواز آن لشکر ظفر اثر از مغاره بیرون شتافته خاقان شیر دل باوجود آنکه سیزده ساله بود متوجه آن جانور گشته (۲) بیک تیر آن سبع مهیب را که نمودار دب اکبر بود از پای در آورد و به منزل شریف تشریف آورد تا دو ماه در آنجا بسر برده بعد از آن متوجه ارزجان گردید *

گفتار در قضایائی که در ولایت خراسان واقع شده

در آن اوقات که سلطان حسین میرزا در استراباد بود بدیع الزمان میرزا از سیستان و امیر ذوالنون ارغون از زمین داور با سپاه بلا اثر بولایت هرات شتافتند و از مواشی و مراعی ارکان دولت پادشاهی هرچه یافتند تصرف کردند از شیوع این خبر امیر علی شیر و محمد ولی بیگ و سایر امرأ باضطراب افتادند (۳) چون بدیع الزمان میرزا باوبه رسیده امیر ذوالنون پیشتر متوجه گردید مردم بلوکات چون وی را تنها دیدند تصور کردند که بدیع الزمان میرزا مراجعت کرده و امیر ذوالنون با لشکر اندک نزدیک رسیده است و اگر امرأ بیرون روند غالب ظن آنست که دستگیر کرد و مقارن این حال محمد معصوم میرزا از جانب (۴) چچکتو بهرات رسید امیر محمد ولی بیگ مستحضر شده سه هزار سوار جرار در رکاب شاهزاده عالی مقدار از شهر بیرون رفته محمد معصوم میرزا را باز داشت و خود در میمنه ایستاده ضبط میسر را بعده سید عبد الله میرزا و امیر بابا علی گذاشت از آنجانب میرزا بدیع الزمان با فوجی از دالوران در حوالی لک خانه بامیر ذوالنون پیوست در محفل کشیدن شیلان قراولان عسکر ظفر نشان

(۱) ترخان (۲) پیک آن سبع ۱۰ بیک چوبه تیر آن سبع نهیب را چ

(۳) چون بدیع الزمان میرزا مراجعت کرد و شخصی خبر آورد که امیر ذوالنون با لشکر

اندک نزدیک رسیده است و اگر امرأ ب (۴) صحتوب چچکتو ا ج

سلطان حسین از نهضت خاقان اسکند شان واقف شد آتش غضبش اشتعال یافته از عقب شاه عالیجاه ایلغار کرده نزدیک به معسکر ظفر اثر رسید خاقان اسکندر شان از کثرت مخالفان اندیشه نکرده پای ثبات در میدان محکم کرد و خوف در دل مخالفان جای کرده رو بوالدی رجعت نهادند بعد از آن خاقان اسکندر شان بچخور سعد رسید و از آن منزل نیز کوچ کرده در (۱) دو قوزالم نزول نمود *

گفتار در آمدن قراچه الیاس و صوفیان روم

چون آفتاب عالمتاب شاهی بامر الهی از مطلع الطاف نامتناهی باطراف و اکفاف ربع مسکون لامع و درخشان گشت هرکس نسبت بخاندان امامت دم از اخلاص و اعتقاد میزد قدم از سر ساخته بجانب معسکر ظفر اثر می شنافت از آن جمله قراچه الیاس با فوجی از صوفیان روم احرام درگاه فلک اساس که کعبه حاجات و قبله مرادات است بسته و قدم در راه نهاده بعد از قطع مسافت و مس آنست در شوره گل فرود آمد که از آن جا در چخور سعد بجز بساط بوسی مشرف گردد و منتش که بهادری بود پیلتن و سپهداری لشکر شکن در آنجا قلعه داشت محکم چون بر مرور قراچه الیاس و صوفیه مطلع شد ویرا استقبال نمود و طرح ضیافت انداخت و چند نفر صوفی روم را بمنزل فرود آورد و ملازمان خود را بغارت ایشان مأمور گردانید و صوفیان بقدر وسع و امکان بمدافعه در آمده بسیعی بسیار خود را از آن دریای (۲) زخار بساحل نجات رسانیدند و متوجه درگاه معلی شده صورت حال بعرض رسانیدند آتش غضب قیامت نهیب از استماع این ترک ادب ملتهب گشته با فوجی از بهادران بجانب قلعه منتش ایلغار فرموده چون منتش از توجه خاقان رستم وش اطلاع یافت قلعه را بمعتمدان سپرده بوالدی فرار شنافت خاقان دشمن شکن با فوجی دلیران تهمتن فن بظاهر آن قلعه رسیده و غازیان بنهب و غارت مشغول شدند فوجی از مخالفان بعزم جدال بمیدان قتال آمدند خاقان اسکند شان بقتل ایشان فرمان داد جمعی

و شوموم شمایم فرخنده نسایم مشک اذفر را (۱) مشعبد آیام در نائفه صبا مستور
 نتواند ساخت بکمدی که از تار عکبوت سازند شیرزیان را بدان بند نتوان
 کرد بشمشیر چوبین که صبیان از برای ملاعب سازند پیل دمان را از پای در
 نتوان آورد سلطان حسین بارانی بخیال محال و اندیشه باطل طرح صحبتی
 انداخت و از مقرّبان درگاه معلی التماس کرد که منزل ظلمانی را بنور حضور
 خاقان اسکندر شان رشک خلد برین سازند امرأ چون غدر و مکر او را معلوم
 داشتند خاقان اسکندر شان را به بهانه عارضه که فی الواقع نبود منسوب ساختند
 حسین بیگ لله در خدمت شاه عالیچاه گذاشته ما بقی ارکان دولت بمنزل
 سلطان حسین بارانی بوسم ضیافت حاضر شدند و عذر خواهی کردند که مزاج
 خاقان اسکندر شان از صواب اعتدال روی بنهج انحراف نهاده میسر نشد که
 بصحبت شریف رسد سلطان حسین آن را بصدق عمل نموده لوی عیش
 و عشرت در آنروز بر افراخت و از مراسم ضیافت و مهمانداری چیزی فرو
 نگذاشت و چون روز باخر رسید امرای عظام رخصت انصراف یافتند
 و بملازمت خاقان شتافتند خاقان اسکندر شان صلاح چنان دید که بیرخصت
 سلطان حسین از آن منزل کوچ کند و متوجه چخور سعد شوند چون شب
 ظلمانی پرده مشکین خود را نقاب ضو آفتاب ساخت و در خیمه بیستون گردون
 مشاعل ثوابت و سیاره بر افراخت سلطان منام حواس فرق انام را عاطل
 گردانید شاه عالیچاه امر فرمود که هرکس از غازیان نصرت قرین خیام از کثرت
 شموع و مشاعل نمودار سپهر فیروزه فام نموده دیگها بار کرده آتش در زیر دیگها
 بر افروزند تا از دور در نظر مردم چنان نماید که در معسکر ظفر اثر طعام
 طبع می نمایند بعد از آن شتران کوه پیکر و استران برق اثر در زیر بار کشیده
 روانه شدند و سلطان حسین بازاری و مردم اردوی وی از نهضت و کوچ کردن غافل
 گشتند از شموع و مشاعل و (۲) تیران در تحت فیروز استدلال استقرار و سکون کردند
 روز دیگر که شموع و مشاعل انجم از پرتو نور آفتاب منطفی و متغی گشت

(۱) و تیران در تحت فیروز (۲) فیروزه تخت

(۱) منقبد ایام در نامه صبا

اتحاد بمسامع آنحضرت رسانید که اگر خاقان اسکندر شان کلبه احزان مخلصان را بذور حضور مشرف گرداند هر آینه ازین شرف تاج مباحثات و افتخار طایفه قراقرینلو بذروه فلک الاخضر خواهد رسید و کدورت موروثی بصفاً مبدل گشته قاعده اخلاص بنوعی تأکید خواهد یافت که از وقوع حادثات زمان تزلزل نخواهد یافت خاقان اسکندر شان و ارکان دولت قاهره بحسب اقتضای وقت مصلحت در اجابت دعوت دیدند و تکیه بر لطف (۱) حضرت ملک متعال کرده متوجه منزل سلطان حسین بارانی شدند در آن اثناً لشکر ارادت سر کرده فوج فوج بدرگاه معلی می آمدند چنانکه در وقت توجه رایات نصرت آیات (۲) بصوب اردوی سلطان حسین بارانی هزار سوار و پیاده همراه بودند چون شاه عالیجاه از غدر ایشان مطلع بود مقرر داشت که خیام عساکر نصرت مآثر را علیحده نصب کرده باردوی سلطان حسین ممزوج و مخلوط نگردد و موازی سه روز در حوالی اردو توقف نمود و درین ایام سلطان حسین بارانی در مراسم خدمتگاری و جانسپاری و تحف و هدایا بدرگاه معلی و اقامت ارکان دولت قاهره تعلل و تهاون نکرد و خاقان اسکندر شان چون دانست که از سحاب موافقتش قطرات مطرات متقاطر و متعاطر (۳) ارتحال از آن منزل لازم دید و با ارکان صلاح نهضت و ارتحال دیده سلطان حسین ازین داعیه واقف شده امرأ و ارکان و اعیان بارگاه عرش اشتباه را طلب نموده در توقف نواب کامیاب مشاوری نموده امرأ قبل از آنکه حکایات توقیف را بذروه عرض اشرف اعلی رسانند بنوعی جواب گفتند که سلطان حسین (۴) استدراک نمود که توقیف متصور نیست و این التماس در معرض قبول نخواهد افتاد بعد از آنکه امرأ متوجه پایتخت سریر خلافت مصیر گشتند سلطان حسین بخاطر گذرانید که بهر نوعی که تواند خاقان اسکندر (۵) شان و ارکان دولت را دستگیر و اسیر بند و زنجیر گرداند غافل ازین معنی که طلوع تابشیر صبح صادق را غمام ظلام در حیز تأخیر نتواند داشت

(۳) از آن ارتحال منزل . ۱

(۲) بصواب ۱

(۵) نشان ۱

(۱) تائوده ۱ ندارد

(۴) استدارت ب

ز بال عقابان پر تیر گیر پرمایان نیست در خورد تیر
 توان نیزه کرد از فی پیشه سخت نه از خامه کاتب تیره بخت
 بیورد از دوش هزبران ز کیش (۱) چه موینه پوشد کس از پشت میش
 و خاقان اسکندر شان در دفع استیصال او با ارکان دولت قاهره مشورت نموده
 در آن اثنا قاصدی از جانب مشار الیه بدرگاه معلی آمده نامه آورد مضمونش
 آنکه اگر همای همایون فال دولت شاهي ظلّ الهی سایه اقبال برمفارق
 مخلصان اندازد غاشیه اطاعت و فرمان برداری بر دوش گرفته بهر طرف که
 رایات جلال نهضت فرماید چون سایه در قدم بوده آنچه شرایط خدمتگاری بود
 و لوازم یک جهتی و جانسپاری باشد بتقدیم رسانیده خواهد شد چون نشای
 اخلاص و اعتقاد بندگان ظفر پناه در عروق این کمینه بکیفیتی جانسپاریست که
 نقش ما سومی را از لوح دل فرو شسته و جذبۀ مودّت و اختصاص در مجاری
 خاطر بکینیتی ساریست که بجای (۲) منصوبت صفت اتحاد نشسته هر
 آئینه محبّت چنین از خلل تغییر خالی و از امل تبدیل عاری خواهد بود *
 چنان مقیدۀ اخلاص گشته مرغ دلم که هیچ جانب دیگر نمیکند پرواز
 خاقان اسکندر شان دانست که تملّقات (۳) بیفروغ و تکلفات آمیخته به دروغست
 اذعان آن مقالات نغمود زیرا که ابنای زمانه بهرگونه دم محبّت و اخلاص
 زنند و بهر نوع اظهار ارادت نمایند چون بنظر تأمل بر احوال ایشان ملاحظه
 نمایند از منزل هستی بصد مرحله دور و از سلوک یکجهتی بصد مرحله
 (۴) نفورند *

وفا مجوی ز دوران که هیچ کس نشنود بهیچ دور ز گلزار دهر بوی وفا
 بعد از آن آنحضرت روزی چند در گوکجه دنکیز لنگر اقامت انداخت سلطان
 حسین بارانی از توقف ظلّ سبکبانی خبردار شد افسر مکر بر سر و طیلسان
 خدعه در بر و سمند غدر در زیر ران بدرگاه معلی شتافت و بعد از تمهید قواعد

(۲) منصوبت ب ج

(۱) چو موینه ج

(۴) نفورند ا بصد حیلۀ نفورند ب ج

(۳) بیدروغ ا

ز سودی آهن شرر در گریز چو طفلان ز مکتب برون جسته تیز
 بسوی شفق دیده‌ها سر گران که میداد رنگش ز آتش نشان
 و طیارات سماوی از سرما بر روی برف افتاده مجال گریختن و پرواز کردن
 نداشتند و مردم هر گونه از آن طیور میگریفتند و بنظر اشرف اعلی می آوردند
 و خاقان اسکندر شان را از آن حال تعجبات دست داده بود زیرا که در هیچ
 زمانی از ازمغه شدت سرما بدین نهج نمی بوده بعد از آن آنحضرت فرمود
 که عساکر نصرت فرجام و مریدان خاندان از برف قلعه ترتیب نمایند غازیان
 قلعه ساختند که در رفعت با فلک الافلاک لاف برابری میکرد از جانب دروازه
 گشادند خاقان اسکندر شان در زیر قلعه بود و جمعی را مقرر داشته بود که در
 اندرون قلعه باشند و جمعی دیگر را فرمود که از در طرف جنگ کنند و خود
 نیز از در دیگر یورش نموده قلعه را مستحضر کرد پس از آنکه سلطان ثوابت
 و سیاره در اوایل برج ربیع منزل ساخت آنحضرت علم عزیمت بصوب گوکجه
 دنگیز برافراخت در لنگر کنان در منزل موضع شهنسوار بیگ نزول فرمود
 یکشب در آنجا توقف نمود روز دیگر کوچ کرده در قریه ماتیان فرود آمده در
 خانه نوشیر بیگ طالش که حاکم مغانات بود نزول اجلال فرمود و از آنجا
 بطرف گنجه شتافت در اثنای راه معلوم شد که یکی از اولاد میرزا جهاننشا
 موسوم بسطان حسین بارانی با جمعی مردمان فتنه انگیز در حدود گوکجه دنگیز
 نشسته بخار پندار بکاخ خود راه داده و اطراف آن دیار را تاخته و جمعی
 را بخود متفق ساخته غافل ازین معنی که پای ملخی که از دست موروی بر
 بایند مایده سلیمانی صورت نبذد و از^(۱) راف فقیری که بغارت برود درع داودی
 بهم نرسد و از دواج که از محتاج تاراج نمایند کسوت بادشاهی مهیا نگردد
 و از مضمون این ابیات غافل گشته

* نظم *

ز قیصر ستان افسر عز و جاه نه از فرق درویش پشمین کلاه
 ز دست جم آور برون جام زر نه کچکول از دست در یوزه گر

گمان بدی در حق نیک خواهان روا نیست بگذر ازین بدگمانی
 شاه عالم پناه میرزا محمد را به خلع فاخره مشرف ساخته و مردم او را یکان یکان
 تشریفات لایقه اعطا فرمود و بمواعید الطاف بیدریغ شاهانه و اعطای بلا نهیات
 پادشاهانه مستبشر نمود در همان روز رفیق موکب همایون بود روز دیگر رخصت
 انصراف حاصل نموده بجانب پیشه کنار مراجعت نمود شاه عالم پناه نیز صوفیان
 را که باز داشته بودند رخصت کرد که بمقام مألوف خود روند و در آن سال
 بعد از نوروز سلطانی که جهان از آرایش گلزار نمودار باغ فردوس گشته و اطراف
 بساط غبراً از ریاحین درخشنده چون قبه خضرأ پر کواکب شده فراش بهار بساط
 زمین را بفرشهای رنگارنگ پیراسته و باغبان صنع چمن را بگلهای گوناگون آراسته
 سرمائی پدید آمده و (۱) قهرمان برد سلطان اقلیم افلاک را از تصرف در مداخل
 طبیعت عزل کرد فراش سلطان اقلیم افلاک برسم قلاشی سرادقات جلال را در کره
 نار نصب نمود ریاحین از بیم غارت لشکر سرما در زیر برف متواری شدند *

* نظم *

رخساره لاله پر ز چین شد آئینه آب آهین شد
 هر برگ که جلوه کرد گستاخ در ریختن آمد از سر شاخ
 اگرچه تاراج گرز مستان درختان باغ و بستان بسان عامیان صحرای محشر عربان
 ساخته بود اما فرمان فرمای دی و بهمن را هم پوستین قائم عنایت فرمود و قلل
 جبال از کثرت برف چون دشت و هامون در نظر یکسان می نمود چمن را که
 چندین اطفال ریاحین در مهد زمین بود بجز نرگس قره العین ازو نماند و همگی
 چون عارض گل پژمرده و چون شمع لاله دل مرده شدند *
 * نظم *

بجز مردن آتش تمنا نداشت که در زندگی تاب سرما نداشت
 ز برف اندر آن وادی جانگسل زمین و فلک شد بهم متصل

(۱) از آنجا تا فراش انداخته است در ا

قهرمان برد اقلیم افلاک را از تصرف در مداخل عزل کرد ب
 برسم غلامیش سرادقات جلال در کره نار نصب نمود ج

فرستی چون این خبر نزد خاقان عالیجاه رسید بنابر آن سالک طریق حزم گشت و در آن اثناء بمسامع عز و جلال رسید که میرزا محمد متوجه درگاه فلک اشتباه است امرای دولت قاهره مثل حسین بیگ لله و ابدال بیگ دده و خادم بیگ و بیروم بیگ قرامانلو صلاح در آن دیدند که چون میرزا محمد بمعسكر ظفر قرین رسد فرقه تاجیه سلاح در زیر رخت پوشند اگر میرزا محمد و مردم وی در مقام عناد باشند ایشان نیز با طولش ممزوج گشته دمار از ایشان بر آرند و بعضی از مردم صوفیان روم و شام که بارادۀ طواف بدرگاه ملک مظاف آمده بودند مسلح و مکمل گشتند چون میرزا محمد با (۱) مردم بسیار بنزدیک عساکر ظفر مآثر رسید خاقان اسکندر شان خادم بیگ لله و ابدال بیگ دده را باستقبال وی فرستاد که تفحص احوال وی نمایند و نقود مافی الضمیر او را بر محک امتحان زده آنچه برای خبرت آرای ایشان واضح گردد بذروه عرض رسانند چون میرزا محمد ارکان دولت قاهره را از دور دید از توسن خلاف پیاده گشته با ایشان مصافحه نمود و مجدداً صکایف اخلاص دولتمخواهی خود را بمطالعۀ ارکان دولت شاهی در آورده دعوی یکجتهی و جانسپاری نمود امرای درگاه صورت ماجرا بعرض خاقان عالیجاه رسانیدند بعد از آن امرای عظام او را بشرف سجده خاقان گردون مقام رسانیدند میرزا محمد بیگ بعد از شرف این سعادت مکتوب شیراون شاه را در آورده استدعای ویرا معروض داشته در مجلس بهشت آئین مصحف مجید طلب کرده مجدداً قسم یاد نمود که غیر از بندگی و جانسپاری چیزی پیرامون خاطر من نگشته و بدین مزخرفات نقصی در مبانی اخلاص من نشده و چون دانستم که این معنی بعرض اشرف اعلی رسیده و گمان این غدر و بیوفائی در باب من فرموده اند بجهت رفع آن غایله خود را برکاب مستطاب رسانیدم امیدوارم که چون مکرر نقد اخلاص و جانسپاری مرا بر محک امتحان زدند خالص و تمام عیار بوده امثال این حکایات در بارۀ من قبول نفرمایند *

معنی اطلاع نداشت اما از حرکات و سکنات والده برین معنی اطلاع یافت والده را زجر و منع فرمود حمزه طالبش را اهانمت و آزار بسیار کرده پیوسته در اخفای این معنی میکوشید و امیره آقای گیلانی ازین حکایت واقف شده بود روزی این سخن بالله بیگ و خادم بیگ گفت و ایشان بعرض نواب کامیاب رسانیدند میرزا محمد واقف گشت که این مقدمه معروض اشرف اعلی شده بدرگاه عالم پناه شتافته بحضور خاقان اسکندر شان قسم یاد کرد که مرا مطلقاً ازین اراده خبر نبود و چون اطلاع یافتم والدۀ خود را منع و زجر کردم و چون قسم میرزا محمد بصدق (۱) اقتران یافت صورت قبول آن بررای گیتی نملی اشرف اعلی و بر ضمیر ارکان دولت قاهره پرتو انداخته *

* نظم *

هر آن سخن که بود مقنون بصدق و صواب بود حقیقت آن نزد هر کسی ظاهر و بعضی این حکایت باین طریق نقل کردند که محمد برادر احمدی بیگ در آن تاریخ ملازم میرزا محمد بود الوند بیگ کس نزد میرزا محمد و محمد بیگ فرستاد و ایشان را بایالت اردبیل و خلخال موعود ساخت مشروط بر آنکه خاقان اسکندر شان را گرفته نزد او فرستند و میرزا محمد درین قضیه تأمل و تفکر بسیار داشت محمد بیگ وی را گفت که غیرت طالبش مقتضی آن نیست که جهت حکومت دنیای فانی مرتکب چنین امری شوی *

هر که در کارها بد اندیشد روی نیکی دگر کجا بیند

میوه منفعت کجا چپند هر که شاخ مضرتی کار

و میرزا محمد بسخن وی خود را از ارتکاب آن فعل باز داشت محمد بیگ این خبر را در خلوت بعرض خاقان اسکندر شان رسانیده آن حضرت ازین رهگذر خوشحال شد که اگر غافل می بود ممکن که قصوری واقع می شد *

و بعد از آن فرخ یسار پادشاه شیروان کس نزد میرزا محمد فرستاد که هزار تومان نقد برای تو میفرستم که خاقان اسکندر شان را با برادران گرفته نزد من

از طارم بخلخال رفته در قریه بریده نزول فرمود روز دیگر در مزرعه^(۱) شاملو فرود آمد و در قریه گذار خلخال نزول فرمود بذروه عرض رسیده بود که در مزرعه مزبوره بستان خرمنه است و آن بغایت شیرین و دلپذیر است خاقان اسکندر شان را میل تمام بخمره بود بذابر آن چند روز آنجا توقف نمود و شیخ قاسم در آن منزل ضیافتی نمود که ما فوق قوت و قدرت او بود و چهل گوسفند بغیر دیگر اطعمه بریان نمود از آنجا کوچ کرده در قریه کوزی خلخال در خانه ملک مظفر توقاچی سلطان علی پادشاه که معروف بخلغا بیگ بود نزول اجلال واقع شد و موازی یکماه در آنجا توقف فرمود و بعد از آن در قریه صصاباد اردبیل نزول کرد و از آنجا بقریه الاوق شتافت و از آنجا باردبیل بطواف آستان مشایخ عظام مشرف شد سلطان علی بیگ چاکرلو که از قبل الوند بیگ حاکم اردبیل و مغانات بود کس نزد آنحضرت فرستاد که در اردبیل توقف ننماید و الا آماده جدال و قتال باشد پس روز دیگر از اردبیل کوچ کرده در قریه^(۲) مری نزول فرمود بعد از آن کس نزد میرزا محمد طالش فرستاد که جهت نواب اعلی و غازیان عظام محملی تعیین نماید چون میرزا محمد از کیفیت احوال خاقان اسکندر شان واقف شد بدرگاه معلی شتافت بذروه عرض اشرف اعلی رسانیده که اسباب فراغت بهر صورت که در صفحه ضمیر اتسام پذیرد متصور است بذابر آن خاقان اسکندر شان در ارجوان قشلاق نمود و میرزا محمد بنوعی در استرضای خاطر اشرف اعلی^(۳) بخدمتگاری اولیای دولت کوشید که قلم در زبان مر احوالی آن نتواند کرد اکثر اوقات خاقان عالیجاه بشکار ماهی اشتغال میفرمود در آن اثنا سلطان علی بیگ چاکرلو کس نزد والدۀ میرزا محمد فرستاد و او را بمواعید بیکران مستظهر ساخته استدعا نمود که بهر نوع که داند خاقان اسکندر شان را که در کنار دریای بشکار ماهی مشغول باشد بدریا اندازد و حمزه طالش که رائق و فاتق میرزا محمد و سلطان علی بیگ چاکرلو متفق شده انتظار فرصت میکشیدند و در اوایل حال میرزا محمد ازین

اهل بدعت نماید خاقان عالیجاه بعد از مشورت یکی از اهل اختصاص را جهت طلب رخصت نزد ایالت پناهی میرزا علی فرستاد و کار کیا بواسطه صغرسن و قلّت سپاه و کثرت اعوان و انصار مخالفان خاقان اسکندر شان را از آن اراده باز می داشت و بنصایح و مواعظ آن حضرت را از آن داعیه باز می گردانید و دلایل و براهین بر صدق مقال خود اجرا می نمود مطلقاً^(۱) ترتیب مقدمات او منتج مطلوب نبود نوبتی خود بغفس نفیس با میرزا علی ملاقات نموده در مواجهه نیز^(۲) این مقدمات را مذکور ساخت و آنجناب در باب فسخ عزیمت مبالغه نمود مؤثر نیفتاد و گفت *

که زنهار ازین داورى زینهار
عنان از ره این هوس باز دار
تأمل درین داورى پیشه کن
سرانجام کار خود اندیشه کن
حذر کن که گیتی وفادار نیست
تو طفلی ترا وقت این کار نیست
هنوزت بود صبح عالم فروز
نهایت در بیضه بازت هنوز
بود در پس پرده رازت هنوز
فهانست در بیضه بازت هنوز
مکن این هوس تا شود وقت کار
نیابی سمن جز بفصل بهار
چو از قطره بطن صدف پر شود
محل تا نیاید کجا در شود
صبوری صفات سلاطین بود
که تعجیل کار شیاطین بود
لا جرم فایده بر آن مترتب نشد شرف رخصت ارزانی داشت خاقان اسکندر شان در لاهجان عنان عزیمت بصوب ارجوان انعطاف داد کار کیا میرزا علی با جمعی سالکان طریق یکدلی موکب عالی را دو فرسخ راه مشایعت نمود و اجازت یافته مراجعت فرمود خاقان اسکندر شان در دیلمان نزول اجلال فرمود و از آنجا بطارم شتافت بعد از آنکه طارم را مضروب خیام سعادت فرجام نمود نظر در احوال عساکر نصرت مآثر کرده موازی هزار و پانصد کس از صوفیان روم و شام ملازم رکاب ظفر انتساب یافت و از جانب میر حسام الدین دغدغه پیرامون خاطر عاظمی گردید چون مذکور می شد که آن سالک طریق خلاف و عذاب است

نمود قیا بیگ در کاشان متوطن شد سلطان مراد بعد از اطلاع با پنجاه هزار سوار و پیاده بساوه آمد پیر علی بیگ در شهر متحصّن شد و تا پنجاه روز وی را محاصره کرده مطلقاً بدیدهٔ چهرهٔ مراد فایز نگشت و قصدان را در میان انداخته مهم بر مصالحه قرار یافت ابدال بیگ پسر وی از قلعه بیرون آمده ملازم شد و سلطان مراد کوچ کرده متوجّه آذربایجان گشت امیرزاده الوند وبرا استقبال کرده در حوالی ابهر نزل نمود درین اثناء درویشی نیکو خواة که موسوم بود به بابا خیر الله با آن دو پادشاه عالیجاه ملاقات کرده دل هر دو را مایل بصلح و صفاء گردانید مقرر آنکه آب قزل اوزن میان الکائے آن دو صفّ شکن واسطه باشد و تمامی ولایت آذربایجان و آران و دیار بکر از امیر الوند باشد و مملکت عراق و فارس و کرمّان متعلّق سلطان مراد باشد بعد از آن الوند بیگ بتبریز رفته سلطان مراد در قزوین قشلاق نمود و پیر علی بیگ و پیر محمد بیگ بملازمت آمدند و منظور نظر گردیدند و منصور بیگ افشار با فرزندان بخدمت سلطان مراد آمده عذر تقصیرات خواستند سلطان مراد پهلوان شاهی را که طوق برداشته بود طلب کرد و گفت که از من چه طلب داری وی جواب داد که داروغگی میلانجرد که قریه ایست از (۱) قری نطنز پهلوان دو سال در آنجا داروغگی نمود شخصی از وی سؤال نمود که چرا امارت طلب نکردی وی جواب داد که پدرم برزیکر میلانجرد بود بندهٔ داروغهٔ آن محفل شده ام *

آمدن خاقان اسکندر شان از لاهجان و رفتنش

بگوکجه دنگیز و ملاقات نمودن

با سلطان حسین بارانی

درین سال خاقان اسکندر شان اراده نمود که خود را از لاهجان بدارالارشاد اردبیل رساند و از روح پرفتوح اجداد عالیمقام استمداد کرده انتزاع ملک از (۱) از قریه نطنز داروغگی آنجا را بدو داده پهلوان مذکوره دو سال در آنجا داروغگی

نور رحمت چو برو نازل شد نور رحمت شودش سال وفات
از جمله تصانیفش رساله ایست در فنّ معما:—

وقایع سنه خمس و تسعمایه مکار به نمودن سلطان مراد با محمّدي میرزا

درین سال گزل احمد باتفاق فرّخ شاد بیگ بایندر بتبریز بنزد سلطان مراد رفتند و او را برداشته روانه شیراز گشتند قاسم بیگ از قلعه اصطخر بیرون آمده بایشان پیوست و از گرمسیرات شیراز اموال بسیار گرفته بدیشان داد چون این خبر بمحمّدي میرزا رسید بالشکر بسیار و حشم بیشمار متوجه حرب ایشان گشت سلطان مراد با سپاه جرّار خونخوار با صد عزّ و ناز از دارالملک شیراز عازم اصفهان شد و آن دو سپاه جرّار و آن دو دریای زخّار در کرالنگ بیکدیگر رسیده مستعدّ جدال و قتال شده صفّ آراستند جوانان جانبین و نو خواستگان طرفین حملهای بهادرانه می نمودند و از جام حسام شراب تلخکام مرگ بر یکدیگر می پیمودند در آن اثنا پیری بیگ افشار با فوجی از دلیران شیر شکار بر قاسم بیگ پرناک حمله نمودند خدمتش پشت بر معرکه کرده تا شیراز در هیچ محلّ توقف نکرد در اثنای قتال و جدال طوق (۱) سلطان مراد بر زمین افتاد و پهلوان شاهی از غایت پهلوانی و پردلی طوق را برداشت و مردمان سلطان مراد که فرار نموده بودند در ظلّ آن رایات مجتمع شدند چون ملاحظه کردند محمّدي مرزوا را دیدند که بی خیل و حشم در زیر علم ایستاده بود بنابر آن سلطان مراد چون شیر خشمناک با جمعی مبارزان بی باک حمله نموده گرد ادبار بر چهره دولت محمّدي میرزا پاشید و سپاه او که شیران بیشه هیچا و نهنگان دریای و غا بودند از مقاومت عاجز گشته پیری بیگ افشار و اشرف بیگ نیز شریعت فدا چشیدند و امرای او متفرّق گشته پیر علی ساوه را مضبوط کرده پیر محمّد در قم اقامت

(۱) تا مردمان ندارد

کپک میرزا در برانغار جا گرفت آنگاه طالبان نام و ننگ چنگ در جنگ زده
آتش کشش و کوشش بنوعی بر افروخت که تأثیر دخان آن ^(۱) گرده ز مهربر
را بجوش آورد و شعله آن خرمن ماه را سوخته در جرم فلک اثر کرد هر
خدنگی که از شست زرین چنگی گشاد یافت آهنگ جان پهلوانی نمود
و هر مرغ تیری که از دست روشن ضمیری در پرواز آمد دری در فضای
سینه امیری بگشود -
* نظم *

ز مرغان چوبیس فولاد دم شده در هوا راه خورشید گم
شده سینه صندوق پیکان گران زبس مانده پیکان بیحد در آن
از جرانغار شاهزادگان ابراهیم ترخان بر برنغار سپاه نصرت نشان حمله کرده حیدر
محمّد میرزا تاب آن نیاورده عنان بوادى فرار تافت کپک میرزا از میمنه بر ابن
حسین میرزا تاخت و وی را منهزم ساخت مظفر حسین میرزا که در قلب بود
خواست که فرار نماید امیر سلطان علی از غایت پهلوانی و پردلی عنان بارگی
شاهزاده را گرفته از آن حرکت مانع شد و گفت اگر فضای معرکه از موکب
عالی خالی گردد مخالفان دلیر شوند و این هزیمت بآنحضرت سرایت کند
مظفر حسین میرزا اثبات قدم ورزیده سلطان حسین میرزا در آن اثناء چون از
گریختگان میمنه و میسرّه خبر یافت از محفّه بیرون آمده باوجود ضعف مزاج
بر اسب سوار شده بمعرکه پیگار شتافت چون چشم شاهزادگان بر علم سلطان حسین
میرزا افتاد تزلزل در خاطر ایشان راه یافته هریک از آن دو سردار بطرفی گریختند *

متوفیات

درین سال امیر حسین معنائی بمرض اسهال در گذشت و در گنبد مدرسه
اخلاصیه مدفون گشت یکی از شعراً بجهت تاریخ او گفته -
* تاریخ *

مظهر خلق حسن میر حسین که اجل کرد ورا قطع حیات
کرد رحلت بسوی خلد برین یافت از حادثه دهر نجات

شیراز شد قاسم بیگ پرناک با فوجی اتراک باستقبال استعجال نمود در شولستان آن دو لشکر بیکران بهم جنگ کردند و بعد از جدال و قتال بسیار دلاوران افشار غالب آمده بسیاری از پرناک را بر خاک هلاک انداختند قاسم بیگ را دستگیر کرده متوجه شیراز گشتند در حوالی قلعه اصطخر قاسم بیگ فرار نموده خود را بقلعه انداخت و از دست مخالفان خلاص شد *

مکاربه نمودن سلطان حسین میرزا با فرزندان در موضع حلوا چشمه

هم درین سال ابوالمکسن میرزا و کپک میرزا خاطر بر مخالفت پدر خود سلطان حسین میرزا قرار داده چون این خبر مکنت اثر بمسامع خسرو عالی گهر رسید لوای ظفر پناه بجانب مرو بر فراخت ابوالمکسن میرزا در مرو متحصّن گشت و جنود پادشاهی بتائید آلهی مرو را دایره وار در میان گرفته و چون محاصره بچهار ماه کشید و ابوالمکسن میرزا بجز عجز چاره ندید کس بنزد پدر فرستاد و معروض داشت که اگر آنحضرت جرایم بنده را ببخشد و بطرف هرات روانه شود از سر قدم ساخته بخاکبوسی درگاه گیتی پناه خواهم آمد بنابر ترحّم پادشاهی التماس شاهزاده عزّ قبول یافته موکب همایون بجانب مرغاب بمرکمت آمد درین اثنا ابوالمکسن میرزا و کپک میرزا رسل و رسایل ارسال داشتند و بعزم مکاربه پادشاه در حوالی ابیورد بهم پیوستند چون این خبر در بابا خاکی بعرض پادشاه والا گهر رسید بواسطه ضعف مزاج در محقه نشسته بطرف ایشان روان شد و ابوالمکسن میرزا و کپک میرزا از توجه والد خود خبر یافته بصوب نسا شتافتند سلطان حسین میرزا چون بر فرار ایشان مطلع شد مظفر حسین میرزا و حیدر محمد میرزا و ابن حسین میرزا و میر محمد برندق بولاس را در عقب ایشان روان ساخت در حلوا چشمه بهم رسیدند مظفر حسین میرزا در قلب لشکر جا گرفته میمنه را بمحمد میرزا سپرد و میسره را به ابن حسین میرزا رجوع نمود و از آن جانب ابوالمکسن میرزا در قلب لشکر استاده

مراد بیگ بایندر باتفاق اشرف بیگ او را پادشاه کرده متوجه شیراز شدند قاسم بیگ پوناک با دلاوران بی باک در برابر ایشان در آمده در حوالی (۱) نایین آن دو لشکر پر خشم و کین را جنگ عظیم واقع شد بعد از کشش و کوشش قاسم بیگ مغلوب گشت بمشقت بسیار خود را بصاین قلعه رسانید قاصدان سخن دان نزد ایبه سلطان روانه نموده استمداد کرد محمّدي میرزا به شیراز آمده حکومت آنجا را بمنصور بیگ افشار تفویض نموده با لشکر ویراق بجانب عراق توجه نمود بعد از گرفتن اصفهان بطرف ری روان شده در آنجا قشلاق کرد در آن اثنا ایبه سلطان و الوند بیگ (۲) و قاسم بیگ بعراق آمدند و محمّدي میرزا از ایشان فرار کرده بنزد میر حسین کیای چالوی رفته ایبه سلطان و الوند سلطان در قم قشلاق کرده قاسم بیگ را روانه شیراز گردانیدند و گزل احمد برادر ایبه سلطان را با اکثر امرا و لشکر سنگین بقشلاق ورامین فرستادند درین اثنا میرزا محمّدي باتفاق میر حسین کیای چالوی شیبخون بر گزل زده تمامی یراقش گرفته گزل احمد پریشان و عریان به نزد ایبه سلطان آمده الوند بیگ درمیان زمستان بآذربایجان رفت محمّدي در عراق قوت گرفته لشکر بسیار و گروه بی شمار بر سر وی جمع آمدند بسرعت تمام در عقب ایشان روان شدند در عزیز کذدی میان الوند و محمّدي جنگ عظیم بوقوع انجامید محمّدي بتائید سرمدی غالب آمده ایبه سلطان بر خاک هلاک افتاد امیر زاده الوند با معدودی چند بدیار بکر گریخت (۳) والی قاسم که والی آنجا بود الوند بیگ را استقبال نموده بر تخت سلطنت نشانید و محمّدي عروس مملکت آذربایجان را در آغوش گرفته در دارالسلطنت تبریز لوای حکومت بر افراخت درین اثنا الوند میرزا از (۳) والی قاسم جدا شده عزیمت تبریز کرد محمّدي میرزا از توجه برادر خبر یافته بجانب سلطانیّه شتافت الوند بیگ در دارالسلطنت تبریز متمکن شد و لطیف بیگ را وکیل نمود و هم درین سال منصور بیگ افشار با جمعی اشرار متوجه

(۲) تا الوند سلطان ب ندارد

(۱) نایین ا

(۳) دایی قاسم ب ج

جبهه‌اش بغایت سرخ و سفید قصیر القامت دست و پای کوتاه بنا بر آن موسوم بود (۱) بکودجه احمد و یکی از شعراء در آن باب گفته:—

کلم روم که سلطان جهانش کردند
وقت دی آمد و در خاک نهانش کردند

نقش نگینش:—

لب خشک (۲) درویش گو خوش بخند

که ما بیخ ظالم بخواهیم کند

امیر صدر الدین محمد بن امیر غیاث الدین منصور در روز جمعه دوازدهم رمضان سنه مذکوره وفات یافت عمرش هفتاد و پنج سال بود در ایام شباب نزد مولانا قوام الدین گلباری تحصیل علم نمود بدرجه کمال ترقی نموده و در شیراز مدرسه ساخته در آنجا بافاده مشغول گشته و از جمله نذایج قلم خجسته رقص حاشیه (۳) اجدّ تجرید و حاشیه جدید تجرید و اثبات واجب و حاشیه مطالع و حاشیه شمسیه و رساله در تحقیق علوم هم درین سال منصور بیگ پوناک حاکم شیراز وفات یافت فاضل (۴) نقط چپ اوغلی از روم آمده بودند احمد پادشاه با او طریق ارادت سلوک می نمود در محلّ قتل احمد پادشاه او نیز کشته شد امیر خواند محمد مؤرخ صاحب روضة الصفا در دوم ذی قعدة سنه مذکور وفات یافت عمرش شصت و شش سال بود هم درین سال محمد مؤمن میرزا بن بدیع الزمان بامر جدّش سلطان حسین میرزا بقتل در آمد *

وقایع سنهٔ اربع و تسعمایه گفتار در حرب

محمّدي با الوند بیگ

محمّدي میرزا بن یوسف میرزا بن حسن پادشاه در روز جنگ ایبه سلطان در خدمت احمد بیگ بود بعد از کشتن احمد بیگ بیزد رفته حاکم آنجا

(۳) فی النسخ احد

(۲) مظلوم ب

(۱) کوده ۱

(۴) کما فی النسخ (؟ نقط چپ)

غبار معرکه پیگار بالا گرفت و آتش قتال اشتعال پذیرفت عاقبت لطف ایزدی و عنایت سرمدی شامل حال سلطان حسین میرزا گشته نسیم فتح و ظفر بر پرچم همایونش وزید و آثار انکسار بر صفحات احوال مردم زمین داور و قندهار ظهور نمود بدیع الزمان میرزا از مقاتله عاجز آمده بطرف جبال غور توجه نمود و فوجی از امرأ و لشکریان وی را تعاقب نموده امیر عمر بیگ بدو رسید امیر یوسف اسفندیار نیزه را از دست بدیع الزمان میرزا گرفته چنان بر دهن امیر عمر بیگ زد که چند دندانش شکسته از اسب سرنگون گردیده و گدا علی میر آخر از غایت تهور خود را بشجاع بیگ رسانید شجاع بیگ ضریب شمشیر او را چنان کرد که دیگر محال جدل نیافته برگشت بعد از رفتن بدیع الزمان میرزا سلطان حسین میرزا با فتح و نصرت بتخت هرات معاودت کرد *

متوفیات

احمد بیگ بن اغرلو محمد بن حسن پادشاه بغایت رعیت پرور بود و در زمان او ابواب اخراجات مسدود شد مانع شربت خمر بود بعدی که امرأ را منع نمودی و در تعظیم علماً بغایت کوشیدنی و در مجلس او مباحثه علمی واقع شدی و خود بدان میرسید و بمولانا جلال الدین دوانی و میر صدر الدین محمد بجای حکم کتابت می نوشت و مهر بر عقب کتابت میزد و بدان بود که قانون عدالت پدید آورده دست ترکان از سر عجزه و رعایا کوتاه سازد ازین جهت بود که ترکان اگرچه بحسب ظاهر اطاعت (۱) امر او میکردند اما ضمناً با او در مقام عداوت بودند و این معنی برو ظاهر گشته هر چند روز یکی را بقتل در می آورد اما امساک بر مزاج او غالب بود در اجرای احکام سیروغالات که سلاطین ماضی بمردم انعام فرموده بودند مضایقه میکرد این شیوه بروی مبارک نیامد و در زمستان سنه مذکوره مقتول شد چنانکه مذکور شد مدت سلطنتش شش ماه

باتفاق شجاع بیگ بن امیر ذوالنون ارغون با چهار هزار سوار جرار از قندهار بطرف اردوی نصرت آثار ایلغار کردند و در عرض شش روز بنواحی سبزوار رسیدند فریدون حسین میرزا باجمعی امرأ در قلعه سبزوار متحصن شده مسوعی بدرگاه همایون روان ساخت و چاشتگاه دهم شوال این خبر محضت اثر بآن پادشاه والا گهر رسید یساولان هرات روان کرد که امیر علی شیر در هرات سوار شده گرد محلات گردیده از عساکر هرکرا یابد بارو فرستد و امیر علی شیر حسب الامر عمل نمود و در آخر همان روز امیر محمد ولی بیگ و عمر بیگ و امیر بابا علی از جانب استرآباد رسیدند و بموجب حکم عمل نموده متوجه اردو گردیدند و قبل از وصول ایشان قراولان اردوی ظفر نشان خبر رسانیدند که بدیع الزمان میرزا بمحاصره قلعه التفات نکرده بسرعت برق و باد طی مسافت می نماید لاجرم اضطراب سلطان حسین میرزا زیادت شده اگر آنشب بدیع الزمان میرزا بارو میرسید ممکن که غالب آمدی اما تائید نیافته در حوالی اردو بخواب رفت تا صبح طلوع کرد بدیع الزمان میرزا و شجاع بیگ با سپاه یکدل و مبارزان جوشن گسل تیغ کین آخته و رایات جدال و قتال افراخته بمیدان نبرد در آمدند و از آن جانب سلطان حسین میرزا بترتیب لشکر قیامت اثر مشغول شد درین حین سلطان مسعود میرزا که بواسطه عصیان امیر خسرو شاه از حصار شادمان بامید مدد رو بدرگاه پادشاه عالیشان آورده بود با پانصد کس در رسید و همان زمان امیر محمد ولی بیگ و عمر بیگ و امیر بابا علی از جانب استرآباد و فریدون حسین میرزا و امیر عبد اللطیف و سایر امرأ بایلغار از اطراف سبزوار به معسکر ظفر شعار رسیدند بدیع الزمان و شجاع بیگ بخلاف متصور اردوی میرزا از پیاده و سوار مملو دیدند از غایت دهشت و اضطراب دست باستعمال آلت کارزار بردند *

دهاده بر آمد ز هر دو طرف	دو دریای کین بر لب آورده کف
فسو ریخت پیکان زهر آبدار	چو باران قوس قزح در بهار
خدنگ از دو جانب روار گرفت	بروی زمین خون دواو گرفت

علم را خوابانیده داعیه فرار داشت چون مردم احمد بیگ ضعف مخالفان معلوم کردند از حوالی پادشاه دور شده بتاراج مشغول شدند ایبه سلطان فرصت غنیمت شمرده خود را بر پادشاه رسانید و از اوج عزت بخاک مذلتش افکنده سرش را از بدن جدا کرده بر سر نیزه کرده فرمود که نثاراً بشارت فرو کوفتند چون (۱) لشکر احمد چنان دیدند قرار بر فرار دادند - * شعر *

دلیران احمد شاه سرفراز گرفتند در پیش راه دراز

هزیمت غنیمت شمرند زود سراسیمه گشتند بر سان دود

چون ایبه سلطان را بی زیادت مشقتی صبح فیروزی از مطلع بهروزی دمید و نسیم سعادت بر پرچم علمش وزید روی توجه بقتلای قم آورده سکه و خطبه بنام سلطان مراد غایب زود خواند قاصدان سخن دان بجهت آوردن او بشیروان فرستاد و در قم بارگاهی نصب کرده مسندی در بارگاه نهاد و دستاری بر زیر مسند وضع نموده هر صباح بدستوری که امراً سلاطین را ملازمت کفند بدانجا میرفت و بسرانجام مهمان پرداخته شیلان میکشید و هم درین سال در بهار عنان عزیمت بجانب تبریز منعطف ساخت و قبل از رسیدن آن مردود بدان حدود جمعی سلطان مراد را از شیروان بیرون آورده با او در مقام خصومت بودند و ایبه سلطان با ایشان جنگ کرده غالب آمد و سلطان مراد را در قلعه (۲) رویندز محبوس کرده مادرش را بعقد خود در آورد و الوند بیگ بن یوسف بیگ بن حسن پادشاه را به تبریز آورده بر تخت سلطنت نشاند *

نزاع سلطان حسین میوزا با بدیع الزمان

میوزا مرتبه ثانی

درین سال سلطان حسین میوزا در ییلاق النگ نشین پیرشش جرایم وزراً مشغول بود که خبر تفرق عساکر وی در قندهار بدیع الزمان میوزا رسید

(۱) لشکر احمد پادشاه قرار دلیران احمد پادشاه فواز گرفتند در پیش راه زاز هزیمت ا

(۲) فی النسخ رو بندر

قویینلو و قرا قویینلو بکسی ندادند درین سال بقتل آمد چنانکه گذشت
نقش نگیش - * نظم *

عدل کن کز عدل گردی صف شکن بستم مقصود بن سلطان حسن
سلطنتش پنج سال و شش ماه ممالکش عراق عجم و عراق عرب و آذربایجان
و فارس و دیار بکر *

وقایع سنهٔ ثلث و تسعمایه محاربه نمودن ایبه سلطان و احمد پادشاه

چون احمد پادشاه حسین بیگ علیخان را بقتل آورد و در کمال
حشمت و اقبال در دارالسلطنة تبریز بر تخت سلطنت نشست و ایبه
سلطان را ایالت کرمان داده روانه آنصوب گردانید و ایلچی به طلب
قاسم بیگ پرناک که والی شیراز بود فرستاد قاسم بیگ ایلچی را رعایت
نمود و از غایت وهم بر آن بود که از طرفی بدر رود و درین اثنا خبر رسید
که ایبه سلطان با جمعی لشکریان متوجه کرمان است و بخواستی مشهد ملا
سلیمان علیه السلام رسیده قاسم او را استقبال نموده بشیراز در آورد و ایلچی
احمد پادشاه را گرفته در روز جمعه خطبه باسم ایبه سلطان که ابراهیم نام
داشت خواندند و بدان قرار دادند که سلطان مراد بن یعقوب پادشاه را از
شیروان آورده بسلطنت بنشانند و هر دو باتفاق وکیل باشند و از مردم زر بسیار
گرفتند خصوصاً از مولانا جلال الدین محمد دوانی صاحب تصانیف و سیادت
و نقابت پناه صدر الدین محمد بعد از آن ان در بد اختر باتفاق یکدیگر علم
عزیمت بجانب اصفهان بر افراشتند و چون خبر طغیان ایشان با احمد بیگ رسید
لشکر جرار و مردان کار بدفع آن دو نابکار متوجه اصفهان گردید و در روز چهار شنبه
هفدهم ربیع در خواجه حسن ماضی بدیشان رسید جمعی کثیر از لشکر ایبه سلطان
باردوی احمد پادشاه ملحق گشتند چون ایبه سلطان قوت مقاومت نداشت (۱)

ز بهر خصم بر افروخت تیغ شام اجل
 چو یانت رنگ بخون نوک رمح شعله زنش
 گرفت روی زمین را بتیغ چون خورشید
 چو حسن طالع او داد دولت حسنش
 شها بدور تو آفاق سر بسر شادند
 چگویم از دل معزوز خویش و از حزنش
 ز فقر و فاقه چنانم که مرگ خود خواهم
 بود که باز رهم از جهان و از معنش
 بیکچو ار بفروشد صد منی گندم
 بذات پاک خدا عاجزم من از ثمنش

محاربه نمودن سلطان حسین میرزا با بدیع الزمان میرزا

درین سال بدیع الزمان میرزا با پدر خود سلطان حسین میرزا باغی شده
 چون خبر مخالفت او در هرات شهرت یافت سلطان حسین میرزا بالشکر بسیار
 و گروه بیشمار بطرف بلخ شتافت و از آنجانب بدیع الزمان میرزا با فوجی از
 دلاوران بمیدان قتال خرامید در میان درهٔ پل چراغ تقارب فریقین بتلاقی انجامیده
 چون چشم بدیع الزمان میرزا بر لوای کشور گشای افتاد روی بوازی فرار آورده
 بمشقت بسیار از تلاطم دریای زخار بکنار رسید سلطان حسین میرزا با غنایم بسیار
 بدار السلطنة هرات مراجعت نمود *

متوفیات

شاه غریب میرزا بن سلطان حسین میرزا درین سال بعلت فجاء در
 گذشت رستم پادشاه بن مقصود بیگ بن حسین پادشاه بغایت کریم النفس
 و دسیورغال و وظایفی که او بارباب استحقاق داد هیچکس از سلاطین آق

نیز در آن موضع که حادثه در دامن دولت او دست زده بود پای (۱) ثبات
بیغشرد بهادران هر دو سپاه و دلاوران هر دو پادشاه بار دیگر در ظلّ رایت آن
دو سردار مجتمع گشته تیغ و شمشیر بر فرق یکدیگر کوفتند * * نظم *

دم تیغ بر فوقها کزده جوی دلیبران از آن جویها شسته روی
چنان ریخت گویال بر مرد جنگ تو گوئی ابابیل میریخت سنگ
در اژدای ستیز و آویز ایبه سلطان با جمعی بی حقیقتان فتنه انگیز صف
سپاه را ویران کرده باحمد بیگ پیوست بنابرآن رستم بیگ دستگیر شده دفتر
اوراق بقا را بباد فنا داد چون احمد پادشاه از شریک ملک فارغ گشته روی
توجه به تبریز آورد و بر تخت سلطنت نشسته شد قبه بارگاهش بمهر و ماه
رسید و منجوق رایتش بعیوق کشید حسین بیگ علیخان که بمزید قوت
و شوکت از سایر امرأ ممتاز و مستثنی بود بواسطه کینه که او را با مظفر پرناک
در سینه بود فرمود که عرق حیاتش به تیغ بیدریغ منقطع ساختند مولانا ضیای
اردوبادی قصیده باسم او گفته احمد پادشاه یک بدره زر بر روی عنایت نمود
چند بیت ثبت افتاد - * نظم *

چه سرو لاله عذارست آنکه در چمنش
کسی نجوید و جوید میان انجمنش
بود میان مجالس ستاده همچو الف
ز بهر آنکه تماشا کنند مرد و زنش
ز دور مجلسیان هاله میکند ظاهر
بمجلسی که چو ماه فلک بود وطنش
نگر که نام شهنشاه می برد چو (۲) ضیا
که نور شعله زند لحظه لحظه از دهنش
شه یگانه روشن ضمیر احمد خان
که شمع مجلس (۳) او دید چرخ و شد لکنش

رستم بیگ شد و بعد از ملاقات خاطر پادشاه و ارکان دولت بر آن بود که من بعد قاسم بیگ بجانب شیراز نروم و چون بعضی از امراء پوناک بودند حمایت کردند قاسم بیگ خرج بسیار نموده مجدداً ایالت فارس بدو شفقت شد اما خواجه روح الله قزوینی که وزیرش بود بقتل آوردند *

وقایع سنهٔ اثنی و تسعمایه گفتار در آمدن احمد پادشاه از روم و کشته شدن رستم پادشاه

دربین سال حسن علی ترخانی بروم رفت و به سلطان بایزید رسانید که دیار آذربایجان و عراق از لشکری که پای ممانعت و مدافعت در میدان محاربه تواند نهاد خالیست اگر رای عالی اقتضاً فرماید احمد بیگ بن اغرلو محمد بن حسن پادشاه که وارث آن مملکت است با فوجی از سپاه ظفر پناه روانه آنجانب گردند که تسخیر آن مملکت بسهولت میسر است پادشاه روم را سلطنت آذربایجان و عراق موافق مزاج افتاد احمد بیگ را با فوجی از رومیان سنگدل برفاقت حسن علی ترخانی روانه گردانید چون توجه ایشان در بلاد آذر بایجان منتشر گشت امرای ترکمان طریق بیوفائی پیش گرفته روی باحمد بیگ آوردند حسین بیگ علیخان عبدالکریم بیگ الله را که از خاصان رستم بیگ بود در حدود سلطانیه بقتل آورده غرهٔ رمضان سنهٔ مذکوره خطبه و سکه بنام احمد بیگ کرد چون رستم بیگ این خبر ناخوش را استماع نمود بالشکر انبوه و گروه با شکوه بعزم ممانعت و مدافعت احمد بیگ روان شد و در کنار آب ارس آن در پادشاه عالیجاه بلکه دو پلنگ کینه خواجه در برابر هم صف آرایی گشتند گردان هر دو لشکر و دلیران هر دو کشور دست به نیزه و تیغ و تبر برده بهم در آمیختند از کثرت گرد خاک دیدهٔ افلاک تیرگی پذیرفت غالب از مغلوب و مقهور از منصور تمیز نشد احمد بیگ در همان مقام که دریای معرکه در موج آمده بود لنگر و قار انداخت رستم بیگ

وقایع سنهٔ احدی و تسعمایه گفتار در رفتن سلطان

حسین میرزا به حصار شادمان

درین سال سلطان حسین میرزا بعزم تسخیر مملکت بدخشان و قندز و بغلان علم عزیمت بر افراخت در اوایل تابستان بصوب ولایت مذکور روان شد و از جیحون عبور نموده در قریهٔ بیا نزول نمود سلطان مسعود میرزا پادشاه آنجا چون از توجه میرزای ظفر لواء اطلاع یافت قلعهٔ حصار را به امیر باقر و امیر محمود برلاس و درویش علی ساربان سپرد و خود با معدودی چند بجانب شهر سبز گریخت سلطان حسین میرزا قلعهٔ حصار را مرکزوار درمیان گرفت چند روز میان اهل حصار و لشکر ظفر کردار جدال و قتال دست داد و آخر الامر کار اهل حصار باضطراب انجامید رسولان چرب زبان برسم امان بدرگاه خسرو گیتی ستان فرستاده و درخواست جرایم خود نموده قبول کردند که بعد از مراجعت آن عالی صفات بجانب هرات دختر سلطان محمد میرزا را بایراق لایق و تحف موافق باستان فلک مکن ارسال دارند چون کار حصار فیصل یافت عدنان عزیمت بسوی قندز یافت خسرو شاه حاکم آنجا نظر بهادر را با پیشکشهایی لایق باستقبال فرستاد و میرزا بهمان قناعت نموده متوجه تخت هرات گردیده حکومت بلغ را به خلف صدق خود بدیع الزمان میرزا عنایت نمود *

وقایع متنوعه

درین سال که چهل روز از نوروز سلطانی گذشته بود و مردم شیراز بسیر مزار شیخ سعدی رفته بودند امیر یوسف بیگ ولد سلطان جولان باجمعی از امرای عظام که یکی از آن جمله اسمعیل بیگ ولد صوفی خلیل و دیگری طیب آقا حاکم اصفهان بود بر سر قاسم بیگ پر ناک آمدند و در حوض بیرون مابین ایشان جدال و قتال دست داد شیرازیان غالب آمده اسمعیل بیگ و طیب آقا کشته شده امیر یوسف بیگ فرار نمود و بعد از آن قاسم بیگ متوجه

بطریق صونک باولیای دولت رستم بیگ در آمده بود نمایند دیگر باره (۱) قرار دده ملتجی گشته بتوسط او هدایای خود را بنظر رستم بیگ در آوردند و باستحسان و قبول مقبول گشته املاک و جهات را بتصرف ایشان دادند و بخلع مشرف شدند و حکمی از دیوان رستم بیگ بنفاد رسید که دیگر احدی متعرض احوال ایشان نشود *

وقایع متنوعه

درین سال منصور بیگ پرناک از ایالت فارس معزول شد و دارائی آنجا بنور علی بیگ تعلق گرفت و چون چند وقت برین آمد سیدی علی بیگ پرناک که رکن السلطنة بود معروض گردانید که شیراز کور خانه منصور بیگست بنابراین مجدداً مملکت فارس را بدو ارزانی داشتند منصور بیگ متوجه فارس شد مرضی بدو مستولی گشت بعدی که از عهده مهم بر نمی آمد و شاهقلی بیگ وکیل مهمات را فیصل میداد و قاسم بیگ میر دیوان از غایت رشک شاهقلی بیگ را بقتل آورد و بدان اکتفا نکرده بر منصور بیگ مستولی گشته مهمات را برآسه سامان میداد و کلاه او دست تطاول دراز کرده خصوصاً خواجه روح الله قزوینی که وزیر بود بنابراین اوضاع شیراز تغییر یافت *

متوفیات

سلطان محمود میرزا بن سلطان ابو سعید در ماه ربیع الاول سنه مذکور بعالم عقبی خرامید پادشاه ظالم فاسق بوده مدت عمرش چهل و سه سال مملکتش سمرقند و بخارا و بدخشان پنج پسر داشت سلطان مسعود میرزا سلطان علی میرزا سلطان حسین میرزا بایسقر میرزا سلطان اویس میرزا و درین سال سید رضی الدین مرتضی بن سید شریف فوت شد و عمرش هفتاد سال بود *

بالکلیه مریض زایل شده مزاج عالی رو بصوب اعتدال نهاده زبان روزگار به مضمون این ابیات در ترنم آمد *

مَنّت ایزد را که ذات خسرو گیتی پناه
در پناه صحتست از فیض الطاف آله
بوستان بر دوستان افگند زین بهجت نثار
ماه تابان بر سپهر انداخت زین شادی کلاه

بعد از آن شاه عالیجاه امر فرمود که از دار الارشاد اردبیل شاه پاشا خاتون که (۱) عمّه آنحضرت بود بعضی تبرکات خصوصاً نان ریزه که شاه را بدان میل تمام و رغبت مالا کلام بود ترتیب داده بلاهجان فرستد شاه پاشا خاتون حسب الامر مطاع ترتیب هدایا و تحف نموده با جمعی از اقوام و مخصوصان بیگلان فرستاد چون فرستادگان او به رشت رسیدند و خبر ایشان بسمع سمیع شاه والا (۲) گهر رسید کوک علی را باستقبال فرستاد که ایشان را برداشته بدرگاه معلی آورد میر نجم زگر و میر حسن ولد میر موسی و امیر جهانگیر رشتی که وکلای امیره اسحق بودند رفیق ایشان شده متوجه لاهجان شدند شاه عالیجاه از آن هدایا به کارکیا و برادران فرستاده اخي مهماندار را امر فرمود که آنجماعت را مراعات و ملاحظه کرده آنچه شرط مهمانی و میزبانی باشد بتقدیم رساند تا مدت سه روز آن جماعت در لاهجان بودند بعد از آن رخصت انصراف گرفته معاودت کردند و سلاطین لاهجان و جمعی که از هدایایی مذکوره بهره مند شده بودند در مقابل انواع تحف و تبرکات از اقمشه نفیسه و امتعه و مرغ مسمن و ماهی و نارنج و سایر ارمغان گیلان متحف داشتند و چون آنجماعت بقریه (۳) کوریم که از قری اردبیل بود رسیدند و چون شاه پاشا خاتون و محمد بیگ از وصول ایشان خبر گرفتند متوجه قریه مذکوره شده آن تبرکات و هدایا را برداشته بدار السلطنة تبریز متوجه ملازمت رستم بیگ شدند بادعای آنکه شاید که استرداد جهات و املاک محمد بیگ که

(۲) مرتبه ب

(۱) تا شاه پاشا خاتون ا ندارد

(۳) کوزیم ب کو کوریم ج

بود و رستم بیگ فرمود که در میدان تبریز مسماة مزبوره را از حلق کشیدند و بعد از آنکه ایبه سلطان بملازمت رستم بیگ رفت و آنچه از حسن اخلاص محمد بیگ و احمدی بیگ در باب خاقان اسکندر شان تحقیق کرده بود معروض داشت آتش غیرت و حمیت رستم بیگ اشتعال یافته حکم فرمود که اموال و جهات ایشان را صونگ کنند آخر الامر (۱) قرار داده دده رستم بیگ بتشفع زبان گشاده جریمة ایشانرا به سی هزار تکه قرار داد و از رستم بیگ استغفار گناه ایشان کرد *

توقف کردن خاقان اسکندر شان در لاهجان

بعد از آنکه خاقان اسکندر شان لاهجان را از ورود قدوم سعادت لزوم رشک فردوس فرمود و رحل اقامت و توقف در آن دیار فراغت آثار انداخت روز بروز مواد اخلاص و یکجہتی و یکرنگی کارکیا میرزا علی درجہ تزايد و مرتبہ تضاعف می پذیرفت و بہر گونه خدمات و مراعات خود را منظور نظر کیمیای آثار پادشاه عالی تبار میساخت و در خلال این حال صوفیان یکجہت از اطراف و جوارب سیمای دیار روم و قراچہ داغ و تومان مشکین و غیر ذلک باندورات و هدایا و تحف در لاهجان بہ ملازمت خاقان اسکندر شان میرسیدند و هدایای خود را بنظر اصابت اثر در آورده بنابر صلاح وقت توقف نکرده سریعاً مراجعت می نمودند پادشاه والا جہ نزد مولانا شمس الدین لاهجی قرأت قرآن مجید فرمود و امیر نجم زرگر کہ در رشت بملازمت شاه رسیده بود با سلطان حسن و امیر ہاشم برادران کارکیا میرزا علی پیوستہ بخدمت آنحضرت میرسیدند و شاه را (۲) استبدشاش تمام از محافظت و مجالست ایشان حاصل و باعث مباسطت و شکفتگی آنحضرت میشد تا آنکہ مزاج مبارک از صوب اعتدال روی برآدی انحراف آورده مرضی طاری شد و مولانا نعمت اللہ در علاج آن مرض مساعی جمیلہ بتقدیم رسانید و باوجود آن تا یک سال آن مرض امتداد یافت بعد از آن حکیم دار الشفا إِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِي شفا کرامت فرمود

(۲) استیناس ۱

(۱) فرادہ ۵۵ ۵۵ ۵۵ رستم بیگ ب

بقاعده سابق معمور است ساکن شدند چون خاقان اسکندر شان را طرح و وضع آن مسجد و لطافت هوا و وسعت عرصه و صفای آن دلپذیر بود از آنجا بمحل دیگر خصوصاً بمنزل امیره نقل فرمود و دعوت او را درین باب که تکرار زیاده از حد و حصر بود اجابت نکرد و در حوالی آن مسجد دکان زرگرمی بود که میر نجم نام داشت و بواسطه قرب جوار پیوسته در خدمت خاقان اسکندر شان بود و بوسایل و تحف و هدایا روز بروز خود را منظور انظار عنایت شاهانه میساخت و در توقف خاقان اسکندر شان در رشت اختلاف نموده اند جمعی گویند که زیاده از هفت روز توقف فرمود و بعضی بیست روز گویند و گروهی یک ماه و چون کارکیا میرزا علی والی لاهجان از ورود قدم خاقان اسکندر شان واقف شده دانست که از اردبیل بجهت هرگونه از حوادث فرار کرده و امیره اسحق از عهده محافظت خاقان اسکندر شان و رفقا بیرون نمی تواند آمد استدعای قدم خاقان اسکندر شان بجانب لاهجان نمود و چون خاقان نسیم اخلاص و هوا خواهی از جانب کارکیا میرزا علی استشمام فرمود اراده خاطر بر آن مقصور داشت که در لاهجان باشد با آنکه مقصد رشت بود بلا تأمل متوجه لاهجان شد و کارکیا ازین معنی بغایت متبتهج و مسرور شد زبان حالش گاه مترنم باینمقال بود که -

* نظم *

منم که دیده بدیدار دوست کردم باز چه شکر گویمت ای کارساز بنده نواز

* نظم *

و گاه بدین ابیات متکلم بود -

بلند چون نشود قدر آستانه ما که آفتاب قدم می نهد بخانه ما

و آنچه شرایط اخلاص و جان سپاری بود بتقدیم رسانید و دقیقه از دقائق فرو نگذاشت و درمیان لاهجان در برابر مدرسه کیا فریدون منزلی جهت خاقان اسکندر شان مقرر داشت خاقان نزول اجلال در آن منزل فرموده زبان بوظایف شکر گشاده در آن منزل رحل اقامت انداخت و ایبه سلطان آنمقدار در اردبیل توقف نموده بود که خبر وصول خاقان اسکندر شان بلاهجان بدو رسید بعد از آن متوجه ملازمت رستم بیگ شد مسماة آبه را بدست آورده بدار السلطنة تبریز

شان در تول نموده تجاھل کاملی ازین مقدمات کرد چون جاگیر بیگ را نیز در مقام مخالفت و معاندت دیدند دیگر توقف در تول مناسب ندیدند از آنجا بیرون آمده متوجّه کسکر شدند و امیر سیاهش حاکم کسکر بود در موضع دنیا چار که از مواضع کسکر است امیر نوش ملازمی از امیر سیاهش بود امیر مظفر او را طلب کرده خاقان اسکندر شان را با رفقا باو منضم ساخت که نزد امیر سیاهش برد و از تول محمد بیگ و احمدی بیگ مراجعت کرده کتابات بامیر اسحق والی رشت درباب مراعات خاقان اسکندر شان و صوفیان و رفقا نوشتند و اگرچه رجعت ایشان مرضی طبع خاقان زمان نبود و از آن رهگذر بسیار مغمو و متالم گشت فاما ایشان در آن مراجعت (۱) ملجأ و مضطر بودند اما چون خبر بامیر سیاهش رسید که شایا متوجّه کسکر است بقدّم تلقی استقبال نموده مراسم تعظیم و تکریم بجای آورده در مراسم خدمت بهیچ وجه فرو گذاشتی نکرد و سه روز در خانه او بودند بعد از آن کمر همراهی بر میان بسته خاقان اسکندر شان را برشت رسانید و چون امیر اسحق را اخلاص و اعتقاد و تودّد و اتّحاد بدین سلسله علیّه بیش از آن بود که در حیز شرح گنجد در عرض سه روز میهمانی و میزبانی بتقدیم رسانید که تا خوان سالاران قضا قصص ماه و خور جهت اطعام ساکنان عالم بالا بر اطباق فلک نهاده جشنی بدان نوع و اجلاسی بدان طرز و طریق ندیده بعضی از ثقات گویند که در آن سفر خیر اثر برادران خاقان اسکندر شان در اصداف خلافت اثمار اشجار ولایت سید حسن میرزا و سید سلیمان میرزا و سید داود میرزا و سید محمود میرزا رفیق بودند و بعضی گویند که در رشت بخاقان اسکندر شان ملحق شدند و جمعی گویند که خاقان اسکندر شان با برادران از راه آق داغ که (۲) بچچکلو معروف است بمسوله رفتند و از آنجا متوجّه رشت شدند اما کسی که دران راه رفاقت نموده باشد نبود که بر قول او اعتماد توان کرد اصحّ آنست که خاقان اسکندر شان برفاقت برادران در رشت نزول اجلال فرمودند و در رشت مسجدیست موسوم بمسجد سفید که

گرگان آوردند و سه روز در خانه خطیب فرخزاد گرگانی بود و خطیب
 گرگانی بوظایف خدمات لایقه اقدام نمود بعد از آن منصور بیگ (۱) قیچاقی
 و لله بیگ و قرق سیدی علی و (۲) چلبان بیگ و خلفا بیگ و کوک علی
 و سایر صوفیان که از آن جنگ سالم بیرون آمده بودند درباب شاهزاده عالی گهر
 قرعه مشاورت درمیان انداختند و هریک ازین جماعت مصلحتها می اندیشیدند
 تا آنکه رای همگی بران قرار گرفت که شاه را بجانب رشت برند و روزی چند
 در آنجا رحل اقامت اندازند بجهت آنکه میانه محمد بیگ زوج شاه پاشا
 خاتون و احمدی بیگ برادر او و امیره اسحق والی رشت سر رشته رابطه قدیمی
 استحکام یافته بود و پیوسته ابواب صداقت و الفت بوسایل تحف و هدایا که
 فی مابین متحف و مهدی بود افتتاح داشت چون خواطر برین داعیه عازم
 شد رستم بیگ و احمدی بیگ و محمد بیگ خاقان اسکندر شان را با هشتاد
 نفر از صوفیان صادق الاعتقاد راسخ الاخلاص برداشته به موضع (۳) تول آوردند
 و بالشارت لَا تَخْخَفَنَّجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ بگوش هوش رسانیده روزی چند
 در خانه امیره مظفر والی تول و ناز بودند و امیره مظفر مراسم میزبانی
 و خدمتگاری چنانکه رسم و قاعده است بتقدیم رسانید و دقیقه از دقائق خدمت
 نامرعی نگذاشت چون ایبه سلطان در اردبیل واقف شد از آنکه خاقان اسکندر
 شان در منزل امیره مظفر است کس نزد امیره مذکور فرستاد که ولد سلطان حیدر
 بتو متوسل شده قاعده مطاوعت و متابعت آنست که او را نزد رستم بیگ
 فرستی با جمعی که رفیقند و او را بانواع عطایا موعود میساخت و بعد از آن
 تخویف و توعید کرد بد آنکه اگر درین باب تخلف و تهاونی ازو بظهور رسد
 بانواع عقوبات معاقب خواهد شد و جاگیر بیگ پرناک که حاکم تول و خلخال
 بود کس فرستاده بدین نهج اعلام نمود و (۴) انشار و انداز امیره مظفر کرد امیره
 از غایت اخلاص و اعتقادی که بدین دوستان داشت انکار بودن خاقان اسکندر

(۲) ب ندارد

(۱) قیچاقی

(۴) و ایشار و انداز امیره مظفر

(۳) تون ۱ تول ب ج

از قبیله ذوالقدر که در ایام رضاعت شاهزاده والا گهر را در خدمت بود سپردند او خاقان اسکندر شان را از خانه خانچان نقل کرده بمنزل خود در محله رومیان از محلات اردبیل برده روزی چند نگاه داشت و از آنجا بجوار مسجد جامع اردبیل در گنبدی که مقبره الله (۱) و برمش آقاست برد و نگاه داشت (۲) و علمشاه بیگم والدۀ آنحضرت مطلقاً از حال فرخنده مآل آنحضرت اطلاع نداشت و روز بروز مفارقت فرزند ارجمند آتش غم و الم در کافور سینه اش می افروخت چون آبه از پریشانی حال علمشاه بیگم اطلاع یافت او را به بشارت لَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنْ رَادُّهُ إِلَيْكَ مُسْتَبَشَّرَ سَأَلَتْ أُمُّهُ مَرْدَمَ أَيْبِهِ سُلْطَانُ رُوزِ بَرُوزِ دَر تَفَحَّصَ وَ تَجَسَّسَ بِيَشْتَرِ مِيكُوشِيدَنْدَ وَ از جانب رستم بیگ نیز مکرراً فرمان بفرغاد رسیده بود که بهر طریق که باشد اولاد مرشد کامل را ذکوراً و اناثاً بدست آورده خرمن زندگانی ایشان از شر تیغ سیاست اثر محترق سازند عاقبت الامر ملجأ شدند بدانکه والدۀ شاهزاده والا رتبه را شکنجه نمایند نص صریح لَا تَضَارَّ وَالِدَةُ بَوْلَدِهَا مانع شده ترک آن اراده کردند آبه نیز خایف شده قرار بران داد که بمحل دیگر نقل نماید شخصی از صوفیان و غازیانی که در حرب ایبه سلطان در رکاب عالی شاه سلطان علی بود و زخم خورده ازان معرکه فرار کرده بود و در مسجد جامع اردبیل متواری و مخفی شده بجهت استعلاج جراحات خود نزد آبه آمده آبه او را از کیفیت حال خبردار کرده حقیقت حال شاهزاده بدو باز نمود و از آن رهگذر مسرور و مبتهج شده بموجب (۲) صلاح نزد رستم بیگ قرامانلو عم بیرام بیگ که از آن حرب گریخته بود و در بغرو ساکن شده رفت و او را از حقیقت حال شاهزاده خبردار ساخت رستم بیگ نیم شبی برجست و دَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا خود را باردبیل بحوالی مسجد جامع رسانید و شاهزاده را در عقب اسب خود گرفته بجانب بغرو برد و بعضی گویند که هشتاد کس از جنگ ایبه سلطان فرار نموده در بغرو جمعیت نموده بودند آن جماعت نیز همراه رستم بیگ آمده شاهزاده را از اردبیل بقریه

(۱) و برمش ج درمیش ا

(۲) سلاح ا

یبللق بغرو قبل از حرب و قتال ایبه سلطان برادر فردوس آشیان با دیگر برادران
 بدار الارشاد اردبیل فرستاده بودند که در حظیره مقدسه ساکن باشند بعد از واقعه
 هایلله سلطان علی پادشاه والده اش (۱) علمشاه بیگم جسد مبارکش بآستانه مقدسه
 آورده علمشاه بیگم بتعزیه و سوگواری فرزند دلپذیر اشتغال داشته گریبان شکیبائی
 را بدست جزع و فزع پاره کرده خاک عدم اصطبار بر فرق سکون و قرار می افشاند
 و باوجود این مصیبت این دغدغه در خاطر داشت که مبدا بدست ظلم گرفتار
 شده چراغ حیاتش از تند باد جور اعدای منطفی و مفتفی گردد و چون لشکر
 نکبت اثر ایبه سلطان دست تطاول و تعدی دراز کرده هرچه لوازم مملکت گهری
 است از (۲) اسر و نهب و غارت چیزی فوت و فرو گذاشت نکرده بودند اما
 مخالفان را گمان آن بود که صوفیان و مریدان دودمان کرامت شاهزاده والا گهر
 را از اردبیل بیرون برده اند و حال آنکه در اردبیل متواری و مختفی بود اما
 آخر الامر معلوم کردند که شاهزاده والا گهر در اردبیل است بعد از تفحص
 بسیار پیروی کرده بودند که عورتی او را نگاه داشته اما راه بآن عورت نمی
 بردند و خصوص او را نمیدانستند و درج عصمت و صدف عفت و طهارت
 شاه پاشا خاتون که از مخدرات (۳) بنات سلطان ولایت پناه سلطان شاه
 جنید بود و مرشد کامل او را باز دواج محمد بیگ در آورده بود از کیفیت
 حال شاهزاده عالمقدار اطلاع داشت و همگی همت بر احراز آن در معدن
 ولایت و اکناف آن گوهر مخزن هدایت مصروف میداشت سه روز آنحضرت
 در خانه قاضی احمد کاکلی بود چون منزل قاضی مذکور نزدیک بآستانه
 منوره معطره و از تردد مخالفان و عبور خلایق محل دغدغه بود شخصی
 واسطه هل ادکم علی اهل بیت یقولونه گشته او را بمنزل عورتی که (۴)
 بخانچان اتسام داشت بردند و موازی یک ماه در منزل او بود مانند چشمه
 حیوان از انظار مختفی بعد از آن بمشورت شاه پاشا خاتون به آبه نام عورتی

(۲) اسیر ب

(۴) بخانچه ا

(۱) علیشاه ا

(۳) جناب ب

خاقان اسکندر شان نهاده او را روانه اردبیل گردانید در اثنای این حال عساکر مخالفان نمایان شدند ایبه سلطان جمعی را در کمین گذاشته خود متوجه میدان قتال و جدال گردید و سلطان علی پادشاه در برابر مخالفان صف آرا شده چون چشمش بر لوای ایشان افتاد مانند شیر خشمناک که از هیچ چیز ترس و باک نداشته باشد بدیشان حمله کرده صفوف بدان کثرت را برهم زده کارزاری نمود که داستان رستم و اسفندیار منسوخ گردانید آن حضرت گاه بتیغ مصری سرها و گردن از بدن طاق و گاه (۱) بر تنهای دلاوران جفت میکرد و بخار پیکان تیر بر پیراهن وجود چون عبا صدر گل چاک میزد و بنوک نیزه خونریز قبای بقا را بسان صرصر خفتان لاله میدید و از شاخ بقا شکوفه حیات چون باد بر خاک فغا میریخت و بعدید آبدار در دل سنگ و سندان آتشی می افروخت و بباد زخم آتش فشان خون دشمن چون آب بر صحن خاک میراند ایبه سلطان و حسین بیگ علیخانای تاب آن نیاروده روی ابدار بودی فرار آوردند لشکر قزلباش و غازیان قلایش بجمع کردن (۲) کسب مشغول گردیدند و جمعی از لشکریان ایبه سلطان که در کمین بودند تیغ خلاف از غلاف بیرون آورده مردمی را که بغارت مشغول بودند طعمه شمشیر آبدار گردانیدند و در آن حین موازی سیصد کس با سلطان علی پادشاه همراه بودند بر مخالفان حمله نمودند در محل اسب تاختن بر سر راه نهی بود افتاده گردن آن حضرت کسری یافته مخالفان سر او را از بدن جدا کرده نزد رستم بیگ فرستادند *

گفتار در شمه از احوال خاقان اسکندر شان و توجه ایشان بجانب لاهجان

بعد از آنکه خاقان اسکندر شان از جانب برادر فردوس مکان جنت آشیان متقلد مرتبه جلیله ارشاد و اهدا و متوج بتاج و آئینه الحکم صبیاً شده بود (۳) از

(۱) گاه بر به نهنک تیر تنهای دلاوران

(۲) کسب ب

(۳) از ییلاق بعز و اقبال

آنچه مذکور خواهد شد تعبیر از خاقان اسکندر شان حضرت شاه اسمعیل است و مقصود از شاه دین پناه شاه طهماسب و مراد از شاهزاده عالمیان اسمعیل میرزا *

گفتار در وقایع سنهٔ تسعمایه ذکر شهادت سلطان

علی پادشاه بفرمان رستم بیگ ترکمان و بعضی

از حوادث زمان و انقلابات دوران

درین سال رستم بیگ شاهزادگان عالی تبار را بدار الارشاد اردبیل فرستاد که بطریق سابق در آنجا متمکن بوده خلایق را از ضلالت به هدایت ارشاد فرمایند و بموجب رخصت رستم بیگ اردبیل را از پرتو انوار هدایت (۱) ارشاد رشک خلد برین ساختند و چون خبر ازدحام اهل ارادت بر سر شاهزادهای فلک رتبت برستم پادشاه رسید خایف و متوهم گشته از زوال ملک اندیشیده کس باحضر شاهزادگان فرستاد و خاقان اسکندر شان را با برادران باردوی خود آورد و امر کرد که از صوفیان احدی در خدمت ایشان نباشند و در آن زمستان در خوی قشلاق کرده در بهار به ییلاق رفت و قصد نمود که سلطان علی پادشاه را شربت شهادت بچشاند یکی از چاکران (۲) حقیقت پیشه کیفیت این اندیشه را معروض داشت آن سرور آفاق چون از کید ارباب نفاق اطلاع یافت با برادران بجانب اردبیل شتافت صوفیان و غازیان که در آن حدود بودند کمر خدمت بر میان جان بستند و بموکب آن حضرت پیوستند رستم بیگ (۳) وقوف بر فرار سلطان علی پادشاه و اجتماع غازیان کینه خواجه حاصل کرد از روی جهل و نادانی پسر خال خود را که موسوم بود بحسین بیگ علیخان با اتفاق ایبه سلطان بالشکر گران بقصد سلطان علی پادشاه باردبیل فرستاد و سلطان علی پادشاه بنور ولایت دانسته بود که از دست مخالفان شربت شهادت خواهد چشید تاج از سر خود برداشته بر سر

(۲) خدمت پیشه ب

(۱) آثار ب

(۳) بعد از وقوف ... از روی ب

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد و سپاس و شکر بی حد و قیاس سلطانی را سزااست که سرادقات
عز و جلالش از سمت حدوث و امکانی مبراست و حرم محترم کذب ذاتش از
دیدۀ بصیرت و خیال انسان معرّاست و هزاران درود بر امیردیوان رسالت
و مسند نشین ایوان جلالت - * نظم *

خطوط رایتش إِنَّا فَتَحْنَا ممد لشکرش إِنَّا كَفَيْتْنَا

و هزاران هزار سلام بر وصی رسول و زوج بتول آفتاب سپهر کبریاء در دریای لاقتا - * نظم *

حجت قاطع امام حق امیر المؤمنین

بحر مردی کان دانش لطف رب العالمین

اما بعد راقم این کلمات پریشان و معرّز این مقالات بی سامان حسن نبیره
امیر سلطان روملو که خود را خاک اقدام مؤرخان میداند این جلد را نیز
باسم شاهزاده جوانبخت سلطنت شعار عمده خواصین عالی تبار وارث سریر
شاهی جالس مسند پادشاهی منظور انظار عنایات ربّانی مظهر آثار صنع
یزدانی مهر سپهر سلطنت و کامگاری بدر طایم شوکت و کشور (۱) گشای رافع
الویه العظمة و الجلالة قاصع البنية الظلم و الضلالة ناصر اولیاء المؤمنین قاهر
اعداء المتمرّدين هزبر میدان صلابت تمساح جیحون شجاعت اسمعیل میرزا
نوشته شده این جلد مشتمل است بر اخبار و آثار جهانبانی کشور ستانی
حضرت فردوس مکانی ظل سبحانی الواصل الی مراحم الملك الجلیل
ابوالبقا شاه اسمعیل ایضاً مشتمل است بر وقایع زمان سلطنت در درج خلافت
و جهانداري نیر برج شوکت و کامگاری السلطان ابن السلطان ابو مظفر شاه
طهماسب بهادر خان خلد الله ملکه و سلطانه و افاض علی العالمین برّه و عدله
و احسانه و نیز محتویست بر احوال سلاطین رومیّه و خواصین چغتایی
و خانات ازبکیّه و مشاهیر علماً و صدور و وزراً که معاصر ایشان بوده اند بعد ازین

کتاب

احسن التّواریخ

تالیف

حسن روملو

بسعی و تصحیح چارلس نارمن سیدن

در مطبعهٔ بپتست مشن پریس کلکته

بطبع رسید

سنه ۱۹۳۱ مسیحی